

Department of Public Instruction.²¹

THE
SHAḌBHÂSHÂCHANDRIKÂ
OF
LAKSHMÎDHARA

WITH

A Critical Notice of Manuscripts, Introduction, Critical
and Explanatory Notes with Appendices of the
Sûtras in order, Paradigms of Forms, &c

BY

RÂO BAHÂDUR

KAMALÂS'ANKAR PRÂNAS'ANKAR TRIVEDI, B. A.,

HONORARY FELLOW OF THE UNIVERSITY OF BOMBAY AND
RETIRED PRINCIPAL, P. R. TRAINING COLLEGE,
AHMEDÂBÂD

First Edition.

Copies 500

(Registered for copyright)

1916.

(All rights reserved)

Price 7½ Rupees.

SOLD AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, BOMBAY.

Gombya Sanskrit and Prkrit Series No LXXI.

Printed by Ramchandra Yean Shedge, at the Nirṇaya-tigar Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Government Central Press, Bombay.

श्रीः ।

षड्भाषाचन्द्रिका

श्रीमल्लक्ष्मीधरप्रणीता

राजनगरस्थशिक्षकशिक्षणालयस्य राजकीयसेवानिवृत्तेन
मुख्याधिकारिणा मुम्बापुरीस्थविश्वविद्यालयस्या-
कार्यवाहकयशस्करपारिषदपदं प्राप्तेन राव-
यहादुरेति मानपदोपेतेन बी. ए. इत्यु-
पाधिधारिणा त्रिवेदीत्युपाभिधेन
प्राणशंकरतनूजेन कमलाशंकरेण
संशोधिता

स्वनिर्मिताङ्गलभाषाभूमिकाटिप्पणीभ्यां च
समन्विता ।

सा च

मुम्बापुरीस्थराजकीयग्रन्थमालाधिकारिणा
शके १८३७ यत्तरे १९१६ सिंहाब्दे
प्राकाश्यं नीता ।

प्रथमावृत्तिः ।

मूल्यं सार्धं रूपकसत्तकम्.

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-sagar Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay

Published by Government Central Press, Bombay

पद्मभाषाचन्द्रिकाया विषयानुक्रमणी ।

Critical Notice of the Mss ...
Introduction . . .

प्रधानि

मङ्गलाचरणम्	१
पवित्रंशकीर्तनम्	२-३
भाषाविभागः	४-५
भाषाविनियोग	५
शास्त्रोपोद्घातप्रक्रिया	६-११
संज्ञावतार	११-१३
प्राकृतप्रक्रियाविभागः	१३-२१
सन्धिप्रकरणम्	२१-१८४
सुबन्तविभाग	२१-९७
अजन्तपुलिङ्गाः	२१-८५
अकारान्ता	२१-३०
अकारान्तानामसर्वनामानि	३०-६१
अकारान्तेषु केषुचित् सङ्गुच्छादेशवत्यु विशेषा (द्वित्वमिधि)	६१-६४
इकारस्यादेशा	६४-६६
उकारस्यादेशा	६६-६८
ऋकारस्यादेशा	६८-७३
एव आदेशा	७३-७४
वर्गस्यादेशा	७४
चपगादेशा	७४-७५
टवगादेशा	७५-७६
तवगादेशा	७६-८०
पवगादेशा	८०-८५
बबरादिर्गगादेशा	८५-८६
भाकारान्ता पुलिङ्गा	८६-८८
इकारान्ता पुलिङ्गा	८८-९२
उकारान्तेषु विशेषा

इकारान्ताः पुंलिङ्गाः	९२
उकारान्ता उकारान्ताश्च पुंलिङ्गाः	९२-९५
ऋकारान्ताः पुंलिङ्गाः	९५-९६
ऐकारान्ता औकारान्ताश्च पुंलिङ्गाः	९६-९७
अजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः	९७-१०९
आकारान्ताः	९७-९९
आकारान्तेषु विशेषाः	९९-१०२
इकारान्ता विशेषाश्च	१०२-१०४
इकारान्ताः	१०४-१०५
इकारान्तेषु विशेषाः	१०५-१०७
उकारान्ता उकारान्ताश्च	१०७-१०८
ऋकारान्ताः	१०८-१०९
ऐकारान्ता औकारान्ताश्च	१०९
अजन्तनपुंसकलिङ्गाः	१०९-११५
आकारान्ताः	१०९-११०
अकारान्तेषु विशेषाः	११०-११४
आकारान्ता इकारान्ता उकारान्ता	११४-११५
उकारान्ता ऋकारान्ता ऐकारान्ता	११५
औकारान्ताश्च	११५-१३०
कप्रत्ययान्ते विशेषः	१३०-१३५
हलन्ताः पुंलिङ्गाः	१३५-१३६
हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः	१३६-१३७
हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः	१३७-१४०
युष्मच्छब्दः	१४०-१४३
अस्मच्छब्दः	१४३-१४५
अव्ययानि	१४५-१५१
अव्ययेषु केषुचिद्विशेषाः	१५१-१५६
तद्धितादेशाः	१५६-१६१
कतिचिद्विभक्त्यर्थाः	१६१-१६३
निपाताः	१६३-१८४
घरदत्तादयः	१८४-१८९
गोणादयः	१८९-१७२
गहिआदयः	१७२-१७५

पुआप्यादयः	१७५-१८४
तिङन्तप्रक्रिया	१८५-२४६
लकाररूपाणि	१८५-१९३
केपुचिद्वातुषु विशेषा धात्वादेशाश्च	१९३-२२५
भावकर्मप्रक्रिया	२२५-२२९
भावकर्मणोर्धातूनामागमादेशाः	२२९-२३३
णिचि रूपनिर्णयः	२३३-२३६
कर्तरि-भावकर्मणोः	२३६-२३९
णिचि धात्वादेशाः । क्यजन्तक्यपन्तयोर्विशेषाः ।	२३९-२४६
शौरसेनीभाषाप्रक्रिया	२४६-२५३
अजन्ताः	२४६-२४८
हलन्ताः	२४८-२४९
अव्ययेषु विशेषाः	२४९-२५९
तिङन्ताः	२५९-२५२
मागधीभाषाप्रक्रिया	२५३-२५६
मुयन्तविभागः	२५३-२५९
तिङन्तप्रक्रिया	२५५-२५६
पैशाचीभाषाप्रक्रिया	२५७-२६१
मुयन्तविभागः	२५७-२६०
तिङन्तप्रक्रिया	२६०-२६१
शूलिकापैशाचीभाषाप्रक्रिया	२६२-२६३
अपभ्रंशभाषाप्रक्रिया	२६४-२८३
मुयन्तविभागः	२६४-२८६
अजन्ताः पुंलिङ्गाः	२६४-२७०
अजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः	२७०-२७१
अजन्ताः नपुंसकलिङ्गाः	२७१-२७२
हलन्ताः पुंलिङ्गाः	२७२-२७४
हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः	२७४-२७५
हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः	२७५-२७६
मुष्मदम्बच्छन्दो	२७७-२७८
अम्ब्येषु विशेषाः	२७८-२८१
तद्धितेषु विशेषाः	२८१-२८३
तिङन्तप्रक्रिया	२८४-२८६

Notes on the <i>Shadbhāṣhāchandrīkā</i>	287-392
1 Appendix containing <i>Sūtras</i> in an alphabetical order	1- 18
2 Appendix containing <i>Sūtras</i> in order .. .	19- 56
3 Appendix containing an alphabetical list of <i>Prākṛita</i> words occurring in the text with their equivalents in Sanskrit	57- 94
4 Appendix of <i>Avyayas</i> alphabetically arranged ...	95- 97
5 Appendix of <i>Nipātas</i> alphabetically arranged ...	98-108
6 Appendix containing <i>Paradigm of Forms</i> .	109-140
7 Appendix containing illustrations of the <i>Apa-</i> <i>bhramsā</i>	141-181
8 Appendix containing variations in the Readings of a MS designated V, ..	182-202
9 Appendix of Proper Names occurring in the text Alphabetically arranged	203
Addenda and Corrigenda	204-215

Critical Notice of the Manuscripts Shadbhâshâchandrikâ.

The present edition of the Shadbhâshâchandrikâ is based upon the following manuscripts —

1 A copy of a manuscript in the Government Oriental Mss Library, Madras. It was kindly arranged for me by my friend P Varadachâri, librarian. It consists of 92 pages with 32 lines on an average per page. It is in Telugu characters and was purchased at Tiruppattura, in the Salem district. The name of the owner is not known. It is a paper Ms. written on European paper. It is designated M.

2 A copy of another Ms. received from the same place. It is also in Telugu characters. It contains 128 pages with 25 lines on a page. It is written on foolscap paper. It is designated M₁.

3 A copy of a Ms. from Mysore received through my friend A Mahâdeva Sâstri Esq., Curator, Oriental Mss. Library of Mysore. It is complete and correct and in Telugu characters. It is designated M₂.

4. A copy of a Ms. received from Vizagpattam through my friend S P V Ranganâtha Swâmi of Ârsha press editor of the 'Granthapradarsanî. It is rather incorrect and in Grantha characters. It is designated R.

5. A copy of a Ms. of the work obtained from the Tanjore Palace Library. It consists of 111 leaves and has on an average 6 lines per page and 56 letters per line. It is in Telugu characters and is about 200 years old. It is a palm leaf Ms. It bears No. 9952 in the Library. Another Ms. in the Library, No. 9953 is very old. No. 9952 is a copy of it. The Ms. is incomplete. It is designated T.

6. A printed edition of the same work in Telugu characters. It is printed in Mysore in 1886. It is designated P.

7. Besides the above, I secured a copy of a Ms. of Trivikrama's Vṛitti from Mysore through my friend A. Mahādeva Sāstri, B. A. It is a complete Ms. giving Trivikrama's commentary on all the three Adhyāyas. This has become very useful to me in deciding correct readings in the text, in giving a complete list of the Sūtras in order, and in writing notes.

Introduction.

Shadbhâshâchandrikâ—It is a work on Prakṛita grammar and treats of six dialects—Maharâshtri or Prākṛita Sauraseni Magadhi Paisachi Chûlikâpaisachi and Apabhramsa. Most of them derive their names from the countries in which they were spoken. Maharâshtri was spoken in the Maharâshtra or the Deccan and is described by Dandin as the best form of Prakṛita* in which excellent poetical works like the *Setubandha* are composed. Sauraseni was spoken in Sûrasena or the region near Mathura, Magadhi was spoken in Magadha and Paisâchi in the Pisâcha countries which are enumerated by Lakshmîdhara in the text (*Vide* verses 29 and 30 p. 4). These countries include Nepal, Sindh Kandhar &c, in the north and Pandya or Madura in the south. Apabhramsa is described as a dialect of herdsmen and other low castes not fit to be used by poets. Dandin gives it also as a general name for all corrupt languages as contrasted with Samskrita or the polished language. It is subdivided by Mârkanḍeya in his *Prakṛitasarvasva* into three principal kinds† but Rudrata in his *Kâvyâlankâra* says that it has many divisions according to the countries in which it is spoken‡.

Vararuchi treats of four dialects—Maharâshtri Mâgadhi, Paisâchi and Sauraseni. Chandas *Prakṛitalakshana* is a very small work and disposes of Apabhramsa Paisâchi, and Mâgadhi& by one Sûtra each. Hemachandra's *Prākṛita gram*

* महाराष्ट्रभाषया भाषा प्रकृत प्राकृतं विदुः ।

सागरः सूक्तिरसातां सेतुवधादि यमयन् ॥ वाग्भट्टदर्श, १ २४

† तागरो प्राचमथोपतागरथेति ते त्रयः ।

अपभ्रंशः परे गुरुमभदत्वाच्च एषः सत्ता ॥ प्राकृतं २४०, p. 3

‡ प्राकृतसंस्कृतमगधविज्ञाचमाशब्ध एतत्तेति च ।

पद्योप भूतिभेदो देवविदेवार्भञ्जः ॥ काम्यार्भञ्ज, p. 13

mar treats of the same six dialects that are treated of in the text, though he does not designate his work by six dialects. On a reference to Dr Aufrecht's *Catalogus Catalogorum* three other works designated after six dialects are found—*Shadbhāshā-chandrikā*, a work bearing exactly the same name, ascribed to Bhāmakavi, *Shadbhāshāmaṇḍarī*, and *Shadbhāshāsubhantāḍarsa*. Lakshmidhara mentions a work named *Shadbhāshārūpamālikā* by Durganāchārya.* Prof S K Bhāndārkar's Report of a Second Tour in search of Sanskrit Manuscripts mentions a work, entitled *Shadbhāshāvichāraḥ*† which is described as treating of Sanskrit and five dialects. *Prākṛatachāudrikā* of Śeṣhakraśhuva treats of five dialects, *Prākṛita*, *Sauraseni*, *Māgadhi*, *Pañcāchika* and *Chōḷakāpāṇchika*.‡ The sixth dialect *Apabhraṃsa* is noticed, however, but it is not treated because it varies according to the countries where it is spoken and is not found in dramatical works and through fear of prolixity §

None of the above works, however, treat of the *Prāchi*, the *Avanti*, and the *Bāhlika* which according to Bharata, form three of the seven divisions of dialects, and of *S'abari*, *Ābhīri*, *Chāṇḍali* &c, which are mentioned by him as sub dialects. ¶ Bharata describes at length the kind of characters into whose mouths respective dialects and sub-dialects are to be placed in

* Vide p. 22 of the text

† Vide p. 36 of the Report

‡ These words are used as अवाराण in the work 'वैशारिकेऽपि यो ह्य' स्वादास्तु एतन्ना विम ॥' and 'वृत्तिवैशारिके तु रस लक्ष विमर्शना ॥'

§ 'अवधारतु यो मेरु वड लोच न दृश्यते ।

देवमायाधितुस्त्वामायाकादावदर्शनात् ॥

मनसन्तोषोदावापिपस्यमवादि ॥' मातृ० चन्द्र०

¶ 'मण्यवन्निभा प्राप्या सस्तेन्यर्धमागमी ।

बाहीना दाहिण्या न सप्त माया प्रतीतिना ॥ १७ । ४८ ॥

अवराभीरपण्डालतवदविदीर्घना ।

दाना वनेवराणां च विमाणा नाट्ये वृत्ता ॥ १७ ॥ ४९ ॥

dramatic works.* Lakshmidhara also touches upon this subject (*Vide* p 5 of the text) The Prakṛtasaṁśaya of Mārkaṇḍeya treats of most of these dialects. According to him there are five main divisions of dialects—Mahārāṣṭrī, Sauraseni, Prāchyā, Āvanti and Māgadhi. Ardhamāgadhi is included into the Māgadhi and Bāhlikī into Āvanti. He treats of these five main divisions and also of Sākāri, Chāṇḍālī, Sābarī including Ābhīrī and A udhīrī, Takki, Nāgara and Upanāgara. Apabhraṁśa and Paisachi in 15 Pādas of his work. The treatment of Prāchyā and other dialects not mentioned by Hemachandra and other grammarians shows however, that there is not much distinction between them and principal Prakṛita dialects.

The Shadbhāṣhāchandrīkā consists of Sūtras of Prakṛita grammar with a commentary on them. The Sūtras are ascribed by Lakshmidhara to Vālmīki†. It does not seem hard to decide conclusively whether the Sūtras belong to Vālmīki or some one else. Lakshmidhara does not entertain the least suspicion in his mind as to their authorship, but positively mentions Vālmīki as their author. This can be accounted for in either of two ways only. He must have either come across manuscripts of the Sūtras in which the name of Vālmīki as author was clearly expressed, or he must have learnt that the Sūtras were traditionally ascribed to Vālmīki in which case, however he could and ought to have said 'वाल्मीकि विल सुप्रवृत्त' instead of 'वाल्मीकिर्मूलसुप्रवृत्त'. A manuscript of the Sūtras is noticed in a Descriptive Catalogue by Rāo Bahādur M. Rangāchārī‡. It contains two Adhyāyas only, begins on fol. 17 a

* मागधी तु नरेन्द्रात्मन पुनिवाणिताम् ।
 शैलानां राजपुत्राणां भक्षितां चार्धमगधी ॥
 प्राच्या विदूषवादीनां भूर्जानामप्यवतिरा ।
 नादिवानां सरणिनां च शूरेणाशिरेशिनी ॥ &c.

मद्र० १०-५०-५१.

† *Vide* verse 15 p. 3 ('वाल्मीकिर्मूलसुप्रवृत्त')

‡ *Vide* No. 1519, p. 1093 of the Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Govt. Oriental MSS. Library, Madras, Vol. III. of 1900.

mar treats of the same six dialects that are treated of in the text, though he does not designate his work by six dialects. On reference to Dr Aufrecht's *Catalogus Catalogorum* three other works designated after six dialects are found—*Shadbhāshā-chandrikā*, a work bearing exactly the same name, ascribed to Bhāmakavi, *Shadbhāshāmañjarī*, and *Shadbhāshāsubhantāders'a*. Lakshmidhara mentions a work, named *Shadbhāshārūpamālikā* by Durganāchārya.* Prof S R Bhāndārkar's Report of a Second Tour in search of Sanskrit Manuscripts mentions a work, entitled *Shadbhāshāvichārāṭ* which is described as treating of Sanskrit and five dialects. *Prākṛitabhandrikā* of Śeṣakṛishna treats of five dialects, *Prākṛita*, *Sauraseni*, *Māgadhī*, *Paśā-chaikā* and *Chūhikāpānsāchikāṭ*. The sixth dialect *Apabhraṃsa* is noticed, however, but it is not treated because it varies according to the countries where it is spoken and is not found in dramatical works and through fear of prolixity ‡

None of the above works, however, treat of the *Prācī*, the *Avantī*, and the *Bāhlikā*, which, according to Bharata, form three of the seven divisions of dialects, and of *S'abari*, *Ābhiri*, *Chāṇḍah*, &c., which are mentioned by him as sub-dialects. † Bharata describes at length the kind of characters into whose mouths respective dialects and sub-dialects are to be placed in

* Vide p 22 of the text

† Vide p 36 of the Report.

‡ These words are used as अवतारः in the work 'वैताथिकेऽपि षोऽब्जः स्वादास्तु सप्त वा विभ ॥' and 'चूलिकावैताथिके तु सप्त क्त विभाषया ॥'

§ 'अपभ्रंशस्तु यो वेद सप्त. सोऽत्र न दृश्यते ।

देवभाषास्तु न्यासाद्यावदावदस्तेनात् ॥

अन्यन्तोपयोगाच्चातिप्रसङ्गमभाषयि ॥' याज्ञ० चन्द्र०.

* 'मामध्ववन्तिना माध्या एतेन्यर्धममयी ।

बाहीना दाशियात्वा च सप्त भाषा. प्रवर्तिता ॥ १७ । ४८ ॥

उत्तरामीरश्चटालमचरदविरोदवा ।

दीना वनेयतां च विभाषा नाटके स्मृता. ॥ १७ B ४९ ॥

dramatic works.* Lakṣmīdhara also touches upon this subject (*Vide* p 5 of the text) The Prākṛitasarvasva of Mārkaṇḍeya treats of most of these dialects. According to him there are five main divisions of dialects—Mahārāṣṭrī, Śaurasēṇī, Prāchyā, Āvanti, and Magadhī. Ardhamāgadhī is included into the Māgadhī and Bāhlikī into Āvanti. He treats of these five main divisions and also of Śākārtī, Chāudālī, Śābarī including Ābhīrī and Audhī, Tākṣī, Nāgara and Upnāgara Apabhraṇs'a, and Paisācī in 15 *Pādas* of his work. The treatment of Prāchyā and other dialects not mentioned by Hemachandra and other grammarians shows however, that there is not much distinction between them and principal Prākṛita dialects.

The Shadbhāṣhāchandrikā consists of Sūtras of Prākṛita grammar with a commentary on them. The Sūtras are ascribed by Lakṣmīdhara to Vālmīki†. It does not seem hard to decide conclusively whether the Sūtras belong to Vālmīki or some one else. Lakṣmīdhara does not entertain the least suspicion in his mind as to their authorship, but positively mentions Vālmīki as their author. This can be accounted for in either of two ways only. He must have either come across manuscripts of the Sūtras in which the name of Vālmīki as author was clearly expressed, or he must have learnt that the Sūtras were traditionally ascribed to Vālmīki in which case, however, he could and ought to have said 'वाल्मीकि विल्ल सूत्रहृत्' instead of 'वाल्मीकिमूलसूत्रहृत्'. A manuscript of the Sūtras is noticed in a Descriptive Catalogue by Rāo Bahādur M. Rangāchārya‡. It contains two Adhyāyas only begins on fol 17 a

* मागधी तु नरेन्द्राणामन्य पुरमिवारिणाम् ।
 भेदात् राजपुत्राणां भक्तिर्वा पापेमागधी ॥
 माग्या विद्वत्पादोनां भूतोनामप्यवनिता ।
 नादिहानां सरतीनां च गुरुतेजसिरोधिनी ॥ &c

नारदः १०-१०-५१.

† *Ibid* verso 15 p. 3 ('वाल्मीकिमूलसूत्रहृत्')

‡ *Ibid* No. 1549, p. 1083 of the Descriptive Catalogue of Sanskrit Manuscripts in the Govt. Oriental MSS. Library, Madras, Vol. III of 1906

of the Ms of Yohaprāptalakshanaum * The Sūtras are the same as those commented upon by Trivikrama Lakshmidhara, and Simharāja.† They are attributed to Vālmiki author of the Rāmāyana. Since the opening verses embody a salutation to Vālmiki the verses cannot be taken to have been composed by Vālmiki himself, and the concluding portion in which the Sūtras are attributed to Vālmiki cannot be taken to be a decisive proof of the Sūtras being composed by the well known Vālmiki. ‡ But Lakshmidhara's positive statement as to the authorship of the Sūtras and the beginning and the end of the Ms. lend a strong support to the presumption that the Sūtras are traditionally believed to be the composition of a sage Vālmiki.

* Vide No 943, p 680 of R B Rangachārya's Catalogue Vol II of 1905

† The beginning being as under —

सहा । सिद्धिलोकाय । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ।

सहा प्रत्याहारमयी वा । सुप्त्वादिरित्यहम् ।

The end being — कखेलावास । (The correct reading being कासे रवाकास)

• यसो जिनमुनौ । शृ(म)देनिस्वारमेराहवल्हरपग्गादिपुमा ॥

Vide No 1548, p 1083, of R B Rangachārya's Catalogue, Vol III. of 1906

‡ Beginning —

येन श्रीरामचरितमधिगम्य सुरर्षित ।

श्रीमद्रामायण प्रोक्त तसौ वाल्मीक्ये नम ॥

येन निर्मलता भा(रा)व्यश्लाभाकृतयो नृणां ।

निमले सूक्ततुल्येनैवात्मिक्ये नम ॥

स्वातस्य वाक्येन गिरा च यणां सदेनैराण्यां कनुप प्रपत्त्या ।

परान्तोद्य प्रथम कवीनां वाल्मीक्येन मुनिमानतोसि ॥

End — इति श्रीवाल्मीकीयेषु सूत्रेषु द्विवीकस्याख्यावत्स पादश्चतुष । अध्यायश्च समाप्त । प्राहृतव्याकरणशास्त्रमपि समाप्तम् ॥

गजोदये नैष्टुके दशमे मासि विश्वके ।

अहिसिद्धेश्वरानां १६ शब्दानुशासनम् ॥

Vide pp. 1082-83 of R B Rangachārya's Catalogue, Vol III of 1906

As described above, the Sûtras are commented upon by Trivikrama, Lakshmidhara, and Simharāja. Trivikrama maintains the order of the Sûtras in commenting upon them. His work is therefore like the *Kāśīkāvṛtti* on the *Ashtādhyāyī* of Pāṇini. The *Prākṛitarūpavatāra* of Simharāja, edited by Dr E Hultsch, and the *Shadbhāṣhāchandrīkā* of Lakshmidhara are both upon the lines of Bhaṭṭojī Dikshita's *Siddhāntakaumudī* on Pāṇini's *Ashtādhyāyī* and follow the same order in the treatment of the dialects, taking them up in the order of the Mahārāṣṭrī, the Sauraseni, the Māgadhī, the Chūlikā, the Chūlikāpāṣāchikā, and the Apabhraṃsā giving first declensional forms, then indeclinables, and finally conjugational forms. But the *Prākṛitarūpavatāra* is very brief compared to the *Shadbhāṣhāchandrīkā*. It explains only 575 out of 1085 Sûtras and does not mention and explain the *Ganas* at all. The *Shadbhāṣhāchandrīkā* explains almost all the Sûtras,* gives a complete list of the *Ganas*, not omitting *Nepāṭas* in which even *Desya* words are included. As he says in his introductory verses, he has based his work on Trivikrama's *Vṛtti* and calls it a sort of commentary upon it.† He has consulted the works of Trivikrama, Hemachandra, and Bhāmaha and compresses in a short form in his work what is given in them all.‡ The *Shadbhāṣhāchandrīkā* is undoubtedly an exhaustive work on Prākṛita grammar like Hemachandra's work §. It gives a larger

* The Sûtras not commented upon (42 in number) are shown in an Appendix. Of these 5 are mentioned in the text, though not explained.

† *Vide* verse 16 p. 3.

‡ *Vide* verse 22 p. 4.

§ Another Prākṛita grammar, *Andhryachintāratna* of Sṛutaśigara is said to be more extensive and explanatory than those of Hemachandra and Trivikrama. *Vide* p. 5 of 'Literary Wealth of India, Search for Prākṛita manuscripts' (a Reprint from the Dawn Magazine) 1910, by S P V Ranganāthaswami of Viragpattam. The Sûtras of Sṛutaśigara, however, are in no way superior to those in the present text as will appear further on.

number of declensional and conjugational forms than Haima grammar and includes *Des'ya* words also. His treatment of the Apabhramśa is full, though he does not, like Hemachandra, give verses from Apabhramśa literature in illustration of the Sūtras.

The Sūtras are an improvement upon those of Hemachandra in as much as they are more concise on account of the use of the special *Samjñas* invented therein. A comparison of the Sūtras with those of Hemachandra as given in an Appendix will show that in some cases one Sūtra corresponds to two or three Sūtras of Hemachandra.* They are quoted by Kumāra-

* Hemachandra.	S'rutasūgara.	Sūtras from the text.
(1) अन्त्यम्यजनस्य ॥ ८ । १ । ११ ॥ न श्रुदोः ॥ ८ । १ । १९ ॥	अश्रुदुदन्त्यम्यजनस्य ॥ १ । ९ ॥	अन्त्यहलोश्रुदि ॥ १ । १ । २५ ॥
(2) क्षुधो हा ॥ १ । १७ ॥ ककुभो हः ॥ १ । २१ ॥	क्षुधो हा ॥ १ । १४ ॥ हः ककुभः ॥ १ । २८ ॥	हः क्षुत्ककुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥
(3) छत्तपरवक्षस्तं क्षप्तं दीर्घः ॥ १ । ४३ ॥	दीर्घश्च क्षप्तं छत्तर्भ्य- क्षप्तम् ॥ १ । ३८ ॥	शोर्लुप्तयवरशोर्दिः ॥ १ । २ । ८ ॥
(4) ध्वनिविष्वचोरः ॥ १ । ५२ ॥ १ । गवये चः ॥ ५४ ॥	ध्वनिविष्वचोः ॥ १ । ४७ ॥	उरुध्वनिगवयविष्वचि चः ॥ १ । २ । १६ ॥
(5) दिन्योरुत् ॥ १ । ९४ ॥ प्रवासीक्षी ॥ १ । ९५ ॥	प्रवासीक्षुदिनाश्रुत् ॥ १ । ८० ॥	दिनीक्षुप्रवासिषु ॥ १ । २ । ४९ ॥
(6) पलपीयूषापीठविभीतक- कीदृशोदृशे ॥ १ । १०५ ॥ नीठपीठे वा ॥ १ । १०६ ॥	विभीतकेदृशापीठ- पीयूषकीदृशेषु ॥ १ । ८८ ॥ पीठनीठयोर्वा ॥ १ । ८९ ॥	पलपीठनीठकीदृशपीयूष- विभीतकेदृशापीठे ॥ १ । २ । ५७ ॥
(7) श्रुकुटी ॥ १ । ११० ॥ पुरुषे रोः ॥ १ । १११ ॥	श्रुकुटिपुरुषयोरिः प्रथम- द्वितीययोः ॥ १ । ९३ ॥	रोश्रुकुटीपुरुषयोरित् ॥ १ । २ । ६० ॥
(8) उपरो ॥ १ । १०८ ॥ शुरी के वा ॥ १ । १०९ ॥	उपरो वा ॥ १ । ९१ ॥ शुरूके च ॥ १ । ९२ ॥	त्वदुत् उपरिगुरूके ॥ १ । २ । ५८ ॥

svāmin son of Mallinātha in his Ratnāpana * Mr Bhatta-
nātha Svāmin states in his paper on Trivikrama that the Sūtras
are quoted by Kātyāyana in his commentary on Abhyūñā-
sūkuntalī, but most of those quoted are from Hemachandra's
work and some from the grammar of Vararuchi whom he
names in some places †

Mr. Bhattanatha Swāmin in his paper mentioned above arrives at a decisive conclusion that the *Sōtras* commented upon by Lakṣmīdhara Simharāja, and Trivikrama are not the production of Valmiki but that of Trivikrama himself. His conclusion is based upon the following grounds. I shall give my views on each of them and show how weak it is —

* The following Sûtras are quoted there —

अनेर्विदुष्य *Vide* p 8 of my edition of the

Pratap Rudra (Dom S S)

नाणमणो इ *Vide* p 31,

25

द्विही मिथ से Fide p 72 and p 237.

44

स्वोदयापोता 1476 p 84.

22

न बाध्योत्प्रातादी *Vide* p 85,

11

वा सत्या मामि ह्या हले Fi 4- p 86,

200

गिदपिण्डिअवन्व इवार्थे *File* p. 86,

42

मह मम मह मञ्जु हमी । *idc p 95,*

27

नस्येन 1 rule p 241,

93

पृष्ठनक्षत्रपदे *Vide* p 257.

22

In Trivikrama's *Vṛitti* on the *Sātras*, which is designated *Trivikramadevavirachita-Prākṛita Vyākaraṇa-Vṛitti*, the following three verses occur and these are taken by Mr. Bhaṭṭanātha Swāmin as a decisive proof that the *Sātras* are composed by Trivikrama himself:—

(1) प्रकृतेः संस्कृतात् साध्यमानात् सिद्धाच्च यद् भवेत् ।

प्राकृतस्यास्य लक्ष्यानुरोधि लक्ष्यं प्रचक्ष्महे ॥

(2) प्राकृतपदार्थसार्थप्राप्त्यै निजसूत्रमार्गमनुजिगमिषताम् ।

वृत्तिर्यथार्थसिद्धौ त्रिविक्रमेणागमक्रमात् क्रियते ॥

The third verse after the end of the work in the words 'संपूर्णमिदं प्राकृतव्याकरणम्' is as under.—

(3) सप्रत्ययप्रकृतिसिद्धमदीर्घसूत्रसत्कारकं बहुविधक्रियमाप्तदेश्यम् ।

वाङ्मनानुदासगमिदं प्रगुणप्रयोगं त्रैविक्रमं जपत मन्त्रमिवार्थसिद्धौ ॥

I shall translate each of these three and show what is in my opinion meant thereby. The first means —

(1) We shall explain the characteristics, consistent with what is defined or explained in the *Sātras* (consistent with what is given in the *Sātras*), of those *Prākṛita* words which are derived from their original Sanskrit words whether in a formed (ready) or formative stage.

Mr. Bhaṭṭanātha Swāmin remarks on this verse—"Trivikrama says that he is composing the *Sātras* himself in the verse 'देश्यमार्प च' &c.* Here प्रचक्ष्महे shows that Trivikrama is the author."

Now the word प्रचक्ष्महे does not occur in the verse देश्यमार्प च &c. which is as under.—

देश्यमार्प च रुढत्वात् स्वतन्त्रत्वाच्च भूयसाम् ।

लक्षणं वक्ष्यते तस्य संप्रदायोपबोधकैः ॥

Nor does the above verse (1) प्रकृतेः in which the word प्रचक्ष्महे occurs show that Trivikrama is the author of the *Sātras*.

* Vide M. Bhaṭṭanātha Swāmin's paper on Trivikrama and his followers in the *Indian Antiquary*, Vol. XI, pp. 219 and after (August issue of 1911).

He says he gives characteristics of Prākṛita words in consonance with the Sūtras relating to them. This evidently means that he is the author of the *Vṛtti* as stated in the verse (2) प्राकृत-पदार्थ° which follows it and also in the verse

तद्भवत्समदेश्यप्राकृतरूपाणि पश्यतां विदुषाम् ।

दर्पणतयेदमचनौ वृत्तिर्ब्रह्मिकमी जयति ॥

which comes after verse (2) in the Prākṛitavyākaranavṛtiti of Trivikrama.

(2) The second verse प्राकृतपदार्थसार्यप्राह्वे° means —

For the correct (proper) success of those who wish to follow the road of their own Sūtras (Jain works on moral, social, and religious duties composed by Gautama Ganadhara and others), a commentary is composed by Trivikrama in the order of traditional Sūtras in order that they may acquire a company consisting of the sense of Prākṛita words.

A few words in this verse need further explanation. In the Jain literature certain works are called Sūtras. They deal with religious and worldly subjects and are in the Prākṛita language. निजसूत्र thus means the Jain Sūtras. To the Jains like Trivikrama they are their own Sūtras. आगमग्रन्थ means परंपराप्राप्तसूत्रक्रम, order of the Sūtras which are handed down by tradition. Trivikrama takes up the Sūtras in their serial order while explaining them. He does not know who the author of the Sūtras is, but he considers them to be very old, handed down by tradition. In following a way a man requires company (सार्य) and the sense of Prākṛita words is represented as this company, and in order that you may comprehend the proper sense of Prākṛita terms, Trivikrama composes this commentary. An introductory verse which precedes verses (1) and (2) has also the word सूत्र used in the same sense, viz. Jain works on religious and other subjects written in Prākṛita. It is as under —

अनन्यापेक्षमुपोषारदत्तद्वयार्थविवर्तिनाम् ।

यस्य प्राकृतमेवेति मया सूत्रानुवर्तिनाम् ॥

This clearly means that the opinion of those who are the followers of the Sûtras (Jain works) is that the very life of literature is a word full of much sense and capable of being pronounced with ease and Prakṛita = the form of speech. In short, according to the followers of the Sûtras, the Sûtra form is the best form of literature and Prakṛita is the best language for them. Thus the argument that the use of the word निज in verse (2) is a conclusive proof of the Sûtras having been composed by Trivikrama falls to the ground. Nor is it necessary to take the word निज in the Tamil sense of 'proper', 'real', or 'true' as Dr. E. Hultzsch suggests in his Preface to the Prākṛitarûpavatāra *

(3) The third verse सप्रत्यय* glorifies the Śabdānusāśana composed by Trivikrama. Śabdānusāśana simply means grammar—शब्दा अनुशिष्यन्त अत्रेति. Trivikrama calls his commentary on the Sûtras by this name, just as the Bhāṣyakāra Patañjali begins his exhaustive commentary by the words 'अथ शब्दानुशासनम्'. The words सप्रत्यय* are no doubt complimentary to himself, and अदीर्घसूत्र = complimentary in so far as he has selected for his commentary a work in which the Sûtras are small. It cannot prove that the Sûtras are Trivikrama's own composition. The concluding verse

वक्तारस्तनु सर्वेपि स्वामिप्रायप्रकाशने ।

स्वपराशयसंवादि कथास्वेकस्त्रिविक्रम ॥

contrasts Trivikrama with other authors. The sense is that all speakers can easily express their own ideas, but Trivikrama alone is clever in expressing others' ideas faithfully. Here, the second half of the couplet would be without any purport if Trivikrama be the author of the Sûtras.

If the Sûtras were Trivikrama's own composition, at the end of the Pādas or the Adhyāyas, we would have found words like स्वोपज्ञप्राकृतव्याकरणसूत्रगृह्यो or words like त्रिविक्रमविरचिते प्राकृत

* Vide p. V. of Śaṃbharāja's Prākṛitarûpavatāra, edited by Dr. E. Hultzsch.

व्याकरणसूत्रे स्वोपज्ञवृत्तिनि as in S'rutasâgara's Audâryachintâmani (°श्रीधृतसागरविरचिते औदार्यचिन्तामणिनाम्नि स्वोपज्ञवृत्तिनि प्राकृतव्याकरणे). But the words at the end are

'इति श्रीमदहर्नन्दित्रैविद्यश्रुतधर्ममुनिचंद्रप्रसादासादितसमस्तविद्याप्रभाव-
त्रिविक्रमदेवविरचितप्राकृतव्याकरणवृत्तौ प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः समाप्तः ।
Similarly, we have either प्राकृतव्याकरणवृत्तौ or त्रिविक्रमवृत्तौ or
त्रिविक्रमदेवविरचितायां प्राकृतव्याकरणवृत्तौ at the end of other Pâdas
of the first and other Adhyâyas.

There is one additional ground for presuming that the Sûtras are not composed by Trivikrama, but are the work of a sage named Vâlmiki. In a mythological work called S'ambhura-
rahasya, chapter 267 is devoted to the praise of Prâkrita.* It
is stated distinctly therein that Vâlmiki, the first poet, is an
expounder of Prâkrita grammar, a grammar of six dialects,
Prâkrita and others, just as Gârgya, Gâlava, Sâkalya, and
Pânini are the expounders of Samskrita grammar, that he has
composed a work in Prâkrita on the life of Râma like the one
composed by him in Samskrita.†

* A portion of this voluminous work S'ambhuraahasya, comprising
four chapters devoted to the praise of poet and poetry, treatment of
Prâkrita words (प्राकृतशब्दप्रदीपिका), and a poetical work called राघव-
वादसीय with a commentary is printed in Telugu characters in the
year 1890. This was brought to my notice and supplied to me by
my friend A Anantâcharya Sâstri of Bangalore, to whom my best
thanks are due.

† यो निनिन्देदिमा भाषा (० ८. प्राकृतीम्) भारतीमुन्धमाविनम् ।

यस्याः प्रचेतनः पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषिः ॥ २६७ ॥ १३ ॥

गार्ग्यगान्धरावत्यपानिन्याया यथैव ।

शब्दराशेः संस्कृतस्य व्यावर्तारो महत्तमाः ॥ १४ ॥

तथैव प्राकृतादीनां बहुभाषाणां महामुनिः ।

आदिवाग्वृत्ताचार्यो व्याकर्ता लोकविभूतः ॥ १५ ॥

यथैव रामचरितं संस्कृतं तेन निर्मियम् ।

तथैव प्राकृतेनापि निर्मितं दिग्गजां मुदः ॥ १६ ॥

पानिन्यायः सिद्धिन्त्यायं संस्कृती व्याचष्टोद्यमा ।

प्राच्यैस्तस्याहृतस्यायं प्राकृत्यपि तदोद्यमा ॥ १७ ॥

प्राकृतं चार्थमेतदं यदि बाल्मीकिः सिद्धियम् ।

तन्मात्रं भवेत्येवै प्राकृतः स्यात् त एव हि ॥ १४ ॥

Thus there is conclusive evidence to prove that Trivikrama is not the author of the Sûtras and that the author of the Sûtras is a sage Vālmiki.

As mentioned before on a careful comparison of the Sûtras in question with those of Hemachandra given in foot-notes in an Appendix pp. 19-56, it seems to me very probable, almost certain, that the author of the Sûtras in question is later in age than Hemachandra; for the Sûtras are an abridgment and improvement upon those of Hemachandra. Vālmiki to whom the Sûtras are ascribed by Lakshmidhara in a manuscript of the Sûtras in the Government library of oriental manuscripts, Madras, and in the S'ambhuraḥasya is thus not the Vālmiki of the Rāmāyana, but another sage of the same name. Just as Nalodaya is attributed to the well-known Kālidāsa but is the work of another Kālidāsa; so are the Sûtras in question ascribed to the first poet Vālmiki, though they are a composition of another sage of the same name.

Lakshmidhara—From an account given by Lakshmidhara of his own family in the introductory verses of the Shadbhāshāchandrīkā, it appears that he belonged to Charakūri family that lived on the bank of the Kṛishnā in the Āndhra country and was celebrated in the Kās'yapa Gotra. The Lord of Venkata was the family deity. Up to the seventh in descent from this family both learning and wealth lived together. In this family was born Timmaya, a very learned man who performed the Soma sacrifice and who was very charitable and a great devotee of Siva. His son was Yajnes'vara who was very proficient in the study of the R̥gveda. From him and his wife Sarvāmbikā were born four sons who were like the four Vedas in the family. Kaundabhatta, the eldest of them was well versed in the six systems of philosophy. Lakshmidhara was his younger brother and a worshipper of Dakṣināmūrti

(SIVA)* He was also known as Lakshmanasûri † He has composed the following works in addition to the Shadbhâshâ-chandrikâ —

(1) A commentary on the Gitagovinda, designated Sâutirâñjarî Ashtâpadavyakhyâ

The opening verses of the commentary अस्त्यान्रदेशे, 'आसप्त-पूरप', यत्र नामादिमं, तत्रोदभूतिमयं, तस्मादुदैदृह्यं, ताम्यामुदभवन्, पद्मदर्शनी, and लक्ष्मीधर, being the same as those in the Shadbhâshâchandrikâ, there is no doubt that the two authors were identical. The concluding portion gives almost the same description of the author that is found in the Shadbhâshâchandrikâ and contains the word लक्ष्मणसूरि for लक्ष्मीधर, thus leaving no doubt that लक्ष्मण was his other name ‡

(2) A commentary on the Prasannarâgharî

(3) The Svaramñjarî

We learn from the introductory verses of the commentary on the Gitagovinda mentioned above, that Lakshmidhara wrote the two works (2) and (3) mentioned above §

* Vide Introductory verses of the text from 6 to 13 pp 2-3

† The name Lakshmana is found in a Ms. of the Shadbhâshâ-chandrikâ noticed in Dr. Hultzsch's Report of Mss. 1895

‡ इति श्रीमदसिलपरिवारदक्षिणामूर्तिर्वरेण लक्ष्मणसूरिणा विरचिताया पद्मभाषा-चन्द्रिकायामपञ्चशभाषानिरूपण संपूर्णम् p 65 of the Report

§ Vide Seshagiri Bâstria's Report of Sanskrit Mss. No. 2 of 1899, pp 202-205

§ पद्मभाषाचन्द्रिका येन कृतयो स्वरमञ्जरी ।

प्रसन्नरापवव्याख्या रचिताश्च हरेमुद ॥

तेन लक्ष्मीधरायैव क्रियते श्रुतिरञ्जनी ।

विद्वत्कविमुदे गीतगोविन्दस्यार्थदीपिका ॥

न बुध्यते बुधैर्गतगोविन्दस्यार्थगौरवम् ।

न्याल्यानशतरेनापि निहाय श्रुतिरञ्जनीम् ॥

Vide Seshagiri Bâstria's Report No. 2 of 1899, 202-5

(4) A commentary on the Anargharāghava, entitled Ishtārthakalpavallari

Here too the introductory verses are the same—अस्यान्ध देहो° &c as those in his other works. But a few more show that the commentary was composed after he became a recluse. He was initiated into the fourth Āsrama by Krishnāśrama and he assumed the name Rāmanandāśrama *

From the above it will be evident that Lakshmidhara was a very learned man. The expression मीमांसाद्वयपारग occurring in an introductory verse in his Ishtārthakalpavallari is justified by his discussions on pp 91 and 259 and verses introductory to the treatment of the Chāndogya Upanishad and the Apabrahmins in which the words वेदान्त and परात्मन् occur

A Ms of the Srutiranjani (No 9112) in the Tanjore Palace Library is ascribed to Tirumalarāja I of the third Vijayanagara dynasty† From this it appears that Tirumala

* After the verses अस्यान्धदेहो°, ततोदभूत्तमय°, तस्मादभूद्वहृच°, तान्धा मुदभवन्, पद्मदीनी, and लक्ष्मीधर°, we find

स गार्हस्थ्ये निरसित्वा तित्वा सद्यदिशु सुधी ।

स यस्याजनि योगीन्द्रो रामानन्दाश्रमाभिध ॥

* * * * *

स करोति महायोगी मीमांसाद्वयपारग ।

अनर्घराघवयाख्या प्रीतये विदुषा शुभम् ॥

The Colophon is —

इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यहृष्णायमपादक्षिप्यरामानन्दाश्रममुनिविरचिताया अनर्घराघवव्याख्यायामिष्टार्चकत्पवनहरासमारयाया पञ्चमोऽङ्कः ॥

† Vide Dr E Hultzsch's Report of Sanskrit Mss No III of 1905 pp 46-47

† Vide p VIII of Dr E Hultzsch's Report of Sanskrit Mss, No. III of 1905

rāja I. was the patron of Lakshmidhara. He flourished in the middle of the sixteenth century,* and this consequently is the date of Lakshmidhara.

Lakshmidhara has based his work upon that of Trivikrama and both are quoted in the *Ratnāṣana* by Kumārasvāmin, son of Mallinātha. Mallinātha flourished in the sixteenth century; for one of his verses occurs in an inscription of A. D. 1532.† This makes Lakshmidhara a contemporary of Mallinātha.

Lakshmidhara's name occurs in the introductory verses of the *Prākṛitamānīdīpikā* of Chinabotmahāpāla, along with those of Trivikrama, Hemachandra, Bhoja‡, Vararuchi, Pushpavanātha, and Appayajvan whose works seem to have been compressed in it. §

In preparing the notes which I have made as exhaustive and useful as possible by explanatory notes, instances, and declensional and conjugational forms I have consulted the

* Vide the table opposite to p. 238 of *Ep. Ind.* Vol. III

† Vide *Ind. Ant.* Vol. V. p. 20, note ‡.

‡ Bhoja is quoted with Trivikrama by Kumārasvāmin in his *Ratnāṣana*. Vide p. 8 of my edition of the *Pratāparudīya* (Bom Sans Series)

§ सुवमार्थे प्राहवर्गा मन्दानवि नाटके मृदुशयः ।
तस्यापि जीवितमिदं प्राकृतमप्राहमेन यन्निबन्धम् ॥
ये त्रिविक्रमदेन हेमचन्द्रेण चरिताः ।
अमरीन्द्रेण ये पद्म्यो ज्येष्ठेण च मरीन्द्रेण ॥
ये पुष्पवननाथेन ये वा वाररुचा भवि ।
वार्तिकार्थमाख्याया अप्यन्येवङ्गनाथ ये ॥
ते निरनुत्तमान् प्रादेन संक्षिप्तविरचितैः ।
अमरीन्द्रेण विष्णुवन्दे संवार्द्धितान् ॥ १६ ॥
अनः प्राकृतसुन्दरानाथ-ये त्वन्ति मन्दशायम् ।
द्वाराशानाथ विषये संक्षिप्ता मन्त्रिर्द्विजः ॥

works of Hemachandra, Vararuchi, Trivikrama, Mārkaṇḍeya, and S'eshakṛishna, the *Prākṛitamānidīpa* * of Appayyadikshita and the *Shāḍbhāṣhāśabdamañjarī*,† these being the works on *Prākṛita* grammar which I could secure. The Appendices at the end will, it is hoped, be useful to the student of *Prākṛita*.

Havādiā-Chakalā,
SURAT.
March, 1916.

K. P. TRIVEDI.

* A copy of a Ms of this work in the Government Oriental Mus Library, Madras, was secured by me through my friend P Varadachāri, the librarian there. The colophon to the Ms. runs as under —

इति श्रीमदक्षिणसमुद्राधीश्वरचोक्तनाथसूयप्रियसचिवसञ्ज्ञनावलम्बनमहर्षविरुदाङ्ग-
चिन्तवोग्मभूपद्वयकमलकुहरविहरमाणसाम्बशिवप्रेरितेन अप्पय्यदीक्षितेन कृते प्राकृतमणिदीपे
अपभ्रंशप्रकरणम् ।

† A copy of a Ms of this work was also secured from Madras. Its colophon as found there is as under —

प्राकृतभाषाकृतसर्वान्तर्वाणिना विरचिता एषा ।

आचन्द्रतारक मुनि पद्मभाषाशब्दमक्षरी जयतु ॥

श्रीहयग्रीवाय नमः ।

श्रीलक्ष्मीधरार्यकृतषड्भाषा- चन्द्रिकाप्रारम्भः ।

ओंकारार्थाय विज्ञानदायिने लोकसाक्षिणे ।

करुणामयवीक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥ १ ॥

वीसेद्धं कैअईसराइरहसाणीसोसणुणें छिहा-

पुव्वं दिट्ठमहोवस्सएण समिआसेअंभु एक्कथले ।

आलोलामलहारकुंडलपहाकिमीरकुप्पासअं

लच्छीए थणमंडलं हंवउ दे ईट्ठदणुमुहं ॥ २ ॥

वेहिं वेहि अ थणे हत्थेहिं गंडजुम्ममज्जाए ।

धेत्तुणै चुंवमाणो अहरं णे पाउ कौमओ देओ ॥ ३ ॥

छाया । विसन्धं कृतेविष्णराजिरभसनिश्वासनुतं स्पृहा-

पूर्वं दृष्टमघोक्षजेन शमितस्वेर्दोम्ब्येकस्थले ।

आलोलामलहारकुण्डलप्रमाकिर्भीरुर्पासकं

लक्ष्म्याः स्ननमण्डलं गवतु ते इष्टार्थदानोन्मुग्गम् ॥

द्वाम्यां द्वाम्यां च स्ननी द्वाम्यां गण्डयुग्ममार्यायाः ।

गृहीतया चुम्बमानः अघरं नैः पातु कामदो देवः ॥

१ M. has a verse preceding this as under. The first Pāda is wanting:—चन्द्रिकास्तान्त्वान्तये । उपागच्छतनास्तान्तमिषा-
स्तान्तये ॥ R. omits the verse ओंकारार्थाय &c. २ सिद्धं M., R.
३ करुणामय R.; करुणायाम M. ४ विज्ञान R. ५ वि R.
६ महोदयजेन R. ८ धेत्तुणै R. ९ उन्माद R.; उन्माद M. १० पातु
दे R. ११ दृष्टमघोक्षजेन R. १२ देहि देहि एव भरदेहि R. १३ दे-
युग R. १४ कामदो R. १५ दृष्टमिषास्तान्तमिषा M.; दृष्टम P.
१६ शेषाप्रतिष्ठा R.; शेषाप्रतिष्ठा M. १७ मन्त्र P., M.
१८ दुष्का R.; अपरमन्त्र M.

कुंणिअहरधनुहैभगे जणअसुआसंतकमलिणीमिचे ।

चिंदुउ विहरउ संते रहुणाहे मेह भणो निचं ॥ ४ ॥

ऐत्र मागधीप्राकृतयोः प्रथमासप्तम्योरेकवचनश्लेषः ।

मैक्षाय्यम्भ भवद्वात्यभाषणोद्वाहिणं परम् ।

करुणार्कलितायाङ्ग दृष्ट्वा मां पश्य सर्वदा ॥ ५ ॥

अस्त्यन्त्रदेशे चैरकूरिवंशः

कृष्णातटे काश्यपगोत्ररूढः ।

यो बहुचानां बहुमाननीयो

धत्ते सदा कीर्तिसुयैजयन्तीम् ॥ ६ ॥

यत्र नामादिमशिशोरङ्कितं वेङ्कटेशितुः ।

सलक्ष्मीफः स एवाच्यो मगवान् गृहदेवता ॥ ७ ॥

आसप्तपुरुषं यत्र लक्ष्मीवाणोरवसितिः ।

आसीत् कपोतनाथस्य वरात् कंदलिवासिनः ॥ ८ ॥

तत्रोदभूतिभ्यसोमयाजी

नुषोष्टभाषार्कविपटुभद्रः ।

नित्यान्नदाता निजभक्तिलब्ध-

वृषाकपायीरमणप्रसादः ॥ ९ ॥

तस्मादुदैद्बद्धचक्रकर्त्री

यज्ञेश्वरः पण्डितसार्वभौमः ।

सर्वाभिका सर्वशुणोपपन्ना

तस्य द्वितीयामर्षदैम्बिकाभा ॥ १० ॥

छाया । कृतहरधनुर्भङ्गे जनकसुतास्वान्तकमलिनीमित्रे ।

सिष्ठतु विहरतु सैन्ते रघुनाथे मम मनो नित्यम् ॥

१ वदभहर° R. २ हंगे R. ३ चिन्दु R. ४ मज्जाजे मणे निचं R., मह मणे निचं M. ५ R. drops अत्र. ६ R. drops एक. ७ प्रभाण्या° M. ८ °ललिता° P., My. ९ चक्र° R.; चरकूर° M. १० कदल° My. ११ °कवि-चक्रवर्ती M. १२ वृषाकपाया° P. १३ °दैम्बिका च R. १४ शान्ते R., M.

ताभ्यामुदभवन् पुत्राः सर्वाचारनियामकाः ।

विधिमन्त्रार्थवादज्ञाश्चत्वारो निगमा इव ॥ ११ ॥

पद्दर्शनीतत्त्वविवेककर्ता

स्वशिष्यसंपादितदिग्जयश्रीः ।

तेष्वादिमः पण्डितपट्टभद्रः

श्रीकौण्डमट्टो जयतीह लोके ॥ १२ ॥

लक्ष्मीधरस्तदनुजो दक्षिणामूर्तिकिङ्करः ।

सर्वविद्वत्कविमतः सज्जनाप्तो विराजते ॥ १३ ॥

तेन लक्ष्मीधरार्येण पद्मापाचन्द्रिकानघा ।

विद्वत्कविचकोराणां प्रीतये क्रियतेधुना ॥ १४ ॥

वाग्देवी जननी येषां वाल्मीकिर्मूलसूत्रकृत् ।

भाषामयोगा ज्ञेयास्तो पद्मापाचन्द्रिकाध्वना ॥ १५ ॥

वृत्ति त्रैविक्रमीं गूढां व्याचिख्यासन्ति ये बुधाः ।

पद्मापाचन्द्रिका तैस्तद्याख्यारूपा विलोक्यताम् ॥ १६ ॥

यत्नेन गच्छतः कापि स्वलनं स्यान्महीयसः ।

हसन्त्यसाधवस्तत्र समादधति साधवः ॥ १७ ॥

संप्रदामप्रकाशार्थमपूर्वग्रन्थनिर्मितौ ।

साहसेन प्रवृत्तोऽहं नोपहास्यो बुधोत्तमैः ॥ १८ ॥

यदत्रेष्टं न लिखितं यद्विरुद्धमनीप्सितम् ।

त्रितयं तच्च हे सन्तः क्षम्यतां कृपया मयि ॥ १९ ॥

रागद्वेषविहीनैरतिसरलैः पेरगुणस्त्वने ।

विद्वत्कविभी रसिकैः पद्मापाचन्द्रिका सेव्या ॥ २० ॥

अपसब्दमर्द्धागतं पद्मापाचन्द्रिकारात्रिषु ।

पठन्ति कविशार्दूलाः पद्मापाचन्द्रिकां विना ॥ २१ ॥

त्रैविक्रमं हैमचन्द्रं गुरोर्ज्ञात्वा च भामहम् ।

कविसौख्याय तत्सर्वमत्र संक्षिप्यते मया ॥ २२ ॥

अथ द्रष्टृणां प्रतिपत्तिसौकर्याय रूपकपरिभाषोक्तं भाषाणां स्वरूपं
विनियोगश्च कथ्यते ।

भाषा द्विधा संस्कृता च प्रौढती चेति भेदतः ।

कौमारपाणिनीयादिसंस्कृता संस्कृता मता ॥ २३ ॥

इयं तु देवतादीनां मुनीनां नायकस्य च ।

विप्रक्षत्रवणिकशूद्रमन्त्रिकशुकिनामपि ॥ २४ ॥

लिङ्गिनां च विटादीनामनीचानां प्रयुज्यते ।

प्रकृतेः संस्कृतायास्तु विकृतिः प्राकृती मता ॥ २५ ॥

पड्विधा सा प्रौढती च शौरसेनी च मागधी ।

पैशाची चूलिकापैशाच्यपञ्च इति क्रमात् ॥ २६ ॥

तत्र तु प्राकृतं नाम महाराष्ट्रोद्भवं विदुः ।

तथा चोक्तं दण्डिना—

‘महाराष्ट्राश्रयां भाषां प्रकृतं प्राकृतं विदुः’ इति ।

शूरसेनोद्भवा भाषा शौरसेनीति गीयते ॥ २७ ॥

मगधोत्पन्नभाषां तां मागधीं संप्रचक्षते ।

पिशाचदेशनियतं पैशाचीद्वितयं भवेत् ॥ २८ ॥

पिशाचदेशास्तु वृद्धैरुक्ताः—

पाण्ड्यकेकयर्वाहीकसिंहनेपालकुन्तलाः ।

सुषेष्णभोजगान्धारहैवेकजोजनास्तथा ॥ २९ ॥

एते पिशाचदेशाः स्युस्तद्देश्यस्तद्गुणो भवेत् ।

पिशाचजातमथवा पैशाचीद्वयमुच्यते ॥ ३० ॥

१ प्राप्तिशौकर्याय M. २ प्राकृता M.; noticed by My. which gives प्राकृती also. ३ पिशिनं R. ४ प्राकृतं R. ५ च R. ६ प्रकृतं प्राकृतं My., P.; My. notices प्रकृतं प्राकृती. ७ पैशाचदेशे M.; पैशाचदेशं M. ८ ‘मागध’ R. ९ सुषेष्णभोजगान्धार M. १० ‘है-वदभोजथा’ R.; हैमकभोजिनासया M. ११ भवेदिति R.

अपभ्रंशस्तु भाषा स्यादाभीरादिगिरां चयः ।

कविप्रयोगानर्हत्वालोपशब्दः स तु कचित् ॥ ३१ ॥

तथा चोक्तं दण्डिनैव—

‘आभीरादिगिरः काव्येष्वपभ्रंशा इति स्मृताः ।

शास्त्रेषु संस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम् ॥’

इति ।

अथ विनियोग उच्यते ।

तत्र तु प्राकृतं स्त्रीणां सर्वासां नियतं भवेत् ।

कचिच्च देवीगणिकामन्त्रिराजादियोपिताम् ॥ ३२ ॥

योगिन्यप्सरसां शिल्पकारिण्या अपि संस्कृतम् ।

ये नीचाः कर्मणा जात्या तेषां प्राकृतमुच्यते ॥ ३३ ॥

छद्मलिङ्गवतां तद्वज्जैनानामिति केचन ।

अंधमे मध्यमे वापि शौरसेनी प्रयुज्यते ॥ ३४ ॥

धीवराद्यतिनीचेषु मागधी विनियुज्यते ।

रक्षःपिशाचनीचेषु पैशाचीद्वितयं भवेत् ॥ ३५ ॥

अपभ्रंशस्तु चण्डालवचनादिषु युज्यते ।

नाटकादावपभ्रंशविन्यासस्यासहिष्णवः ॥ ३६ ॥

अन्ये चण्डालकादीनां मागध्यादि प्रयुज्यते ।

सर्वेषां कारणवशात् कार्यो भाषाव्यतिक्रमः ॥ ३७ ॥

माहात्म्यस्य परिभ्रंशं मदस्यातिशयं तथा ।

प्रपञ्चादन्नं च विभ्रान्तिं ययालिसितवाचनम् ।

कदाचिदनुवादं च कारणानि प्रचक्षते ॥ ३८ ॥

१ ‘दाभीरादि’ M. २ ‘प्रापशब्दस्य तु M. ३ आभीरादि’ M. ४ My. and P. drop उच्यते. ५ ‘दे’ M.; देवी is also noticed by M. ६ ‘अमरणोः R. ७ अथेन प्राहमपने My.; P. notices both the readings अथेन प्रहमपने and अथमे मपने कति. ८ ‘पञ्चा’ P.; My. also notices it. ९ प्रयुज्यते R., M.

अथ शास्त्रोपोद्धातप्रक्रियोच्यते ।

सिद्धिः संस्कृतशब्दानां भवेत् पञ्चाशदक्षरैः ।

प्राकृतानां तु सिद्धिः स्यात् तैश्चत्वारिंशदक्षरैः ॥ ३९ ॥

ऋलृवर्णौ विनैकारौकाराभ्यां च दश स्वराः ।

शपावसंयुक्तङौ विनैवान्ये हलो मताः ॥ ४० ॥

प्राकृते न द्विवचनं सुप्तिङां चोपपद्यते ।

यस्माद् द्विवचनस्थाने बहुत्वं सूत्रचोदितम् ॥ ४१ ॥

हलन्तता नान्त्यहलां सूत्रैर्लोपानुशासनात् ।

लिङ्गानां वैपरीत्यं च संस्कृतात् प्राकृते भवेत् ॥ ४२ ॥

द्वितीयादिविभक्तीनां स्थाने पष्ठी कचिद्भवेत् ।

चतुर्थ्या अपि पष्ठी स्यान्नित्यमेकबहुत्वयोः ॥ ४३ ॥

तादर्थ्ये तु चतुर्थ्याः स्यादेकत्वे सा विकल्पिता ।

वधात्परस्य ङेः स्थाने पष्ठी ङीयि च वा भवेत् ॥ ४४ ॥

द्वितीया सप्तमीस्थाने पुत्रचित् सूत्रचोदिता ।

नियमो नात्मनेभाषापरस्मैपदिनोरिह ॥ ४५ ॥

शवादिप्रत्ययानां तु प्रयोगो नात्र संमतः ।

एतत् सर्वं बहून् ग्रन्थान् सूत्राण्यलोच्य निश्चितम् ॥ ४६ ॥

त्रिविधा प्राकृती भाषा भवेद् देश्या च तत्समा ।

तद्भवा च भवेद् देश्या तत्र लक्षणमन्तरा ॥ ४७ ॥

तत्समा संस्कृतसमा नेया संस्कृतवर्त्मना ।

तद्भवा संस्कृतमवा सिद्धा साध्येति सा द्विधा ।

द्विविधायाश्च सिद्ध्यर्थं प्राकृतं लक्षणं मतम् ॥ ४८ ॥

नन्वेतत् सर्वं नियमजातं त्वया कथं निश्चितम् । सूत्रकारवचनात् ।

तथाहि सूत्रम्—

१ लोपादिशासनात् R., My., P. २ प्राकृतीभवेत् and प्राकृता भवेत् M. ३ विकल्पना M.; एकत्वेनापि कल्पिता R. ४ दायी M., R. ५ R. drops नियमजातम्.

सिद्धिलोकाच्च ॥ १ । १ । १ ॥

सिद्धिरिह प्रस्तुता प्राकृतशैल्यसंबन्धिनी गृह्यते । सा च लोकाद्भवति । यस्मादल्लवर्णाभ्यां शपाभ्यामैकारौकाराभ्यामसंयुक्तञ्जकाराभ्यां द्विवचनाच्च विरहितः शब्दोच्चारो लोकव्यवहारादेवोपलभ्यते । तस्मात् सिद्धिलोकादिति वेदितव्यम् । चकाराद्वक्ष्यमाणलक्षणाच्च । नन्वेतावान् सूत्रार्थ इति कैथं निर्णयितम् । वृत्तिकारत्रिविक्रमदेववचनात् । वृत्तिकारेण वा कथं निरणायि । उत्तरत्र सूत्रकृतो व्यवहारात् । तथाहि । अल्लवर्णयोस्तावत् प्रयोगो न संभवति । 'वा मृदुत्वमृदुकृशास्वात्' 'कतोत्' इत्यादिसूत्रैर्ऋकारस्थानेकेषामादेशानां विधानात् । 'ह्रस्व ईलिः' इत्यनेन सूत्रेण लृकारस्यापि ईलिरित्यादेशविधानात् । शपयो-रपि प्रयोगो न संगच्छते । 'शोस्सलं' इत्युभयोः सत्वविधानात् । ऐकारौकारयोरपि प्रयोगो न संमतः । 'ऐच एङ्' इत्युभयोरेङत्वविधेः । यद्यप्यैकारौकारयोः स्थाने ऐङत्वविधिस्तथाप्यैकारस्य कचित् प्रयोगोऽस्ति । 'अं ई ऐ' इति सूत्रेण अं ई इत्यस्य स्थाने ऐकारविधानार्थः । असंयुक्तञ्जकारयोरपि प्रयोगाभावः सूत्रकारव्यवहारादेव निर्धारितः । 'शुल्के ङः' इति सूत्रेण शुल्कशब्दे संयुक्तस्य ङाकान्तगकारविधानात् । 'प्राक् श्लाघाह्रस्वशान्ते ह्रोत्' इति सूत्रेण ह्रौत् प्रागत्वविधेः । 'घर्गेन्त्यैः' इति सूत्रेण वत्तो इत्यादौ 'धर्गन्त्यविधेः । 'धेर्गुधिके ईर्वा' इति सूत्रेण धृश्चिकृशब्दे ध् इत्यस्य आकान्तचकारविधेः । द्विवचनप्रयोगाभावोपि 'द्विवचनस्य बहुवचनम्' इति सूत्रादेव स्पष्टः । अल्लवर्णानामपि न प्रयोगः । 'अन्त्यह्रस्वोर्ध्वदुदि' 'शरदामेन्' 'ह्रस्वोर्' ।

इत्यादिसूत्रैर्लोपादेशागमानां विधानात् । लिङ्गवैपरीत्यं च 'अक्षर्थ-
कुलाद्या वा' इति सूत्रेण संस्कृते नित्यनपुंसकवाचिनामक्षिपर्यायाणां
कुलादीनां चात्र पुंलिङ्गे वा प्रयोगात् 'क्रीबे गुणगाः' इति सूत्रेण
संस्कृते नित्यपुंलिङ्गानां गुणादीनां नपुंसके वा प्रयोगात् 'स्त्रियामि-
माज्जलिगाः' इति सूत्रेण संस्कृते पुंलिङ्गानामिर्मनिजन्तानामज्जल्यादीनां
च 'क्रीलिङ्गे प्रयोगाच्च निश्चितम् । आत्मनेपदपरस्मैपदनियमाभावस्तु
'लटस्तिप्ताविजेच्', 'सिप्थास्सेसि' 'मिर्मिविटौ' इत्यादिसूत्रैर्धातु-
मात्रविहिततिवादीनामिजाद्यादेशविधानादवधारितः । विकरणप्रत्ययानां
शब्दादीनां प्रयोगोप्यत्र शास्त्रे नास्ति । 'न शपाम्' इत्यनेन सूत्रेण
'प्रेतिपेधात् । द्वितीयादिविभक्तीनां स्थाने षष्ठी 'कचिदसादेः' इति
सूत्रेण विहिता । चतुर्थप्रयोगोप्यत्र न संभवति । 'डेसो डम्'
इति सूत्रेण डेसश्चतुर्थ्याः स्थाने डमः षष्ठ्या विधानात् । तादर्थ्य-
चतुर्थ्या एकवचने तु सा षष्ठी 'तादर्थ्ये डेस्तु' इत्यनेन सूत्रेण
विकल्पेन विहिता बोद्धव्या । वधशब्दात् परस्य चतुर्थ्येकवचनस्य
स्थानेपि 'वधाड्वायि च' इत्यनेन सूत्रेण सा षष्ठी विकल्पिता । अन्यत्र
नित्येव षष्ठी । सप्तम्याः स्थाने द्वितीया 'डिपोस्' इत्यनेन सूत्रेण
विहिता । ननु यदि प्राकृते द्विवचनप्रयोगो नास्ति कथं तर्हि सूत्रकृता
'बाडिबाहिरौ बहिसः' 'उभयाधसोरयदहेद्वौ' इति प्राकृतैरेपयो-

१ 'कुलाद्या वा' M. २ 'नपुंसकलिङ्गवाचिना' My, P. ३ पुंलिङ्गवाचकानां R.
४ R. omits वा. ५ पुंलिङ्गवाचिना R. ६ R. drops इमनिजन्तानाम्.
७ R. omits च. ८ M. has वा after क्रीलिङ्गे. ९ 'घ्रास्ते' R.
१० मिर्यभिदा R. ११ अनेन is dropped by My., P., and M.
१२ निपेधात् My., M., P. १३ सूत्रेणापि विहिता M. १४ M. drops
अत्र and substitutes शास्त्रे before न संभवति. १५ My. and P.
drop अनेन. १६ पदशब्दात् R.; वधात् परस्य &c. M. १७ डे for
चतुर्थ्येकवचनस्य My, M, P. १८ 'द्वायि R. १९ My. and M.
drop अनेन. २० R. drops अनेन. २१ M. drops सूत्रेण. २२ 'सूत्रयो'
My., P.

रेव द्विवचनं प्रायोजि । श्रूयतां तर्हि रहस्यम् । यत्रार्थपरत्वं तत्रैव
द्विवचननिषेधः । शब्दपरत्वे तु न निषेधः । यथा पाणिनिशास्त्रे
अर्थपरत्वे एव सर्वनामतामङ्गीकृत्य 'एकादाकिनिचासहाये' इत्यत्र
एकस्मादिति प्रयोज्ये शब्दपरत्वमादाय सर्वनामतानिषेधस्तद्वदत्रापीति ।
तस्मादेतान्नियमानाकलय्य विद्वत्कविभिः संतोष्यम् ॥

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ १ । १ । २ ॥

यदिह स्वरादिसंज्ञात्वेन सन्धिप्रभृतिकार्यत्वेन चानुक्तं तदन्य-
शब्दानुशासनवत् कौमारजैनेन्द्रपाणिनीयप्रभृतिषु व्याकरणेषु यथोक्तं
तथैव वेदितव्यम् । तथा च 'शेषेच्यचः' 'ऐच एङ्' इत्यादिष्वच्-
प्रत्याहार ऐच्प्रत्याहार एङ्प्रत्याहारश्चात्रापि सिध्यति । वैच्छो इत्यत्र
डो विधाने टिलोपः सिध्यति । सन्धिप्रभृतीत्यत्र प्रभृतिशब्दप्रयो-
गात् तदादेशन्यायविप्रतिषेधन्यायादिकमनुसंधेयम् । तच्च यथास्थानं
दर्शयिष्यामः । ननु यदि व्याकरणान्तरसिद्धं प्रयोजनमत्र स्यात्
तर्हि तृणमित्यादौ 'ऋतोत्' इति ऋकारस्यात्त्वविधाने 'उरण् रपरः'
इत्यकारस्य रपरत्वं स्यात् । तथा च तर्णमिति स्यात् तु तणमिति
चेर्च्छ्रूयतां तर्हि प्राकृतशास्त्ररहस्यम् । 'बहुलम्' इदं तु सूत्रं 'सिद्धिलो-
कात्' इति शास्त्रादिमसूत्रमारभ्य सप्तदशं सूत्रमाश्रमपरिसमाप्त्यनुव-
र्तते । तेन बहुलग्रहणसामर्थ्यादत्र उत्तरेषु सूत्रेषु शास्त्रान्तरसिद्धानि
कार्याणि युक्तान्येव भवन्ति न सर्वाणीति बहुलशब्दार्थं सम्यगा-
कलय्य जोषं स्वेयम् ॥

अत्र त्रिविधा प्राकृती भाषा । देव्या तंलग्मा तद्वद्वा चेति । आद्या
लक्षणनिरपेक्षा संप्रदायादेव भवति । यथा ताम्राग्रशब्दयोर्देव्यौ तन्म-

१ P. drops तर्हि. २ पाणिनीयशास्त्रे M., M., ३ 'परा' M., M.,
४ च जोषं M., M., ५ वृत्तं My., वृत्तं R. ६ चेर्गर्हि ध्रुवता M.,
M., ७ शास्त्रान्तरे सिद्धानि R. ८ एव M. ९ प्राकृती त्रिविधा M.
१० तद्वत्तत्वात् M.

राम्बरशब्दौ । एतौ लक्षणनिरपेक्षौ । लक्षणेन तु 'ताम्राग्रयोर्ध्वः' इत्यनेन सूत्रेण ताम्राग्रशब्दयोर्युक्तस्य न्व इति विधाने तन्म्वं अन्व इति भवति । तत्समा संस्कृतसमा यथा आहो अहो अंहो नाम हे अहह हि अयि इत्यादि । इयं तु संस्कृतमार्गेणैव भवति । तद्वत्ता संस्कृतमवा । सा च प्रकृतिमृतस्य संस्कृतस्य सिद्धावस्थापेक्षया साध्या-वस्थापेक्षया च जायमानत्वात् सिद्धा साध्या चेति द्विविधा भवति । द्विविधाया अपि सिद्ध्यर्थमिदं शास्त्रमारब्धव्यम् । सिद्धौवस्थया जायमानं रूपं साध्यावस्थया जायमानं रूपं च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ॥

इति श्रीदक्षिणामूर्तिकहरेण लक्ष्मीधरेण विरक्तिायाम् षड्भाषाचन्द्रिकाया-
मुपोद्घातप्रक्रिया ॥

अथ संज्ञावतारः प्रदर्श्यते—

संज्ञामत्याहारमयी वा ॥ १ । १ । ३ ॥

इत्यधिकृत्य—

सुप्स्वादिरन्त्यहला ॥ १ । १ । ४ ॥

सुप्सु स्वादिविभक्तिषु आदिर्वर्णो वचनं वा अन्त्यहला अन्त्यव्यञ्जनेन सह संज्ञा भवति । यथा सु औ जस् इति त्रयाणां सुस् इति संज्ञा । अम् औद् शस् इति त्रयाणामस् इति संज्ञा । टा भ्याम् भिस् इति त्रयाणां टास् इति संज्ञा । के भ्याम् भ्यस् इति त्रयाणां केस् इति संज्ञा । ङसि भ्याम् भ्यस् इति त्रयाणां ङैसिस् इति संज्ञा । ञस् औस् जाम् इति त्रयाणां ञम् इति संज्ञा । ङि ओस् सुप् इति त्रयाणां ङिप् इति संज्ञा । कृतानां संज्ञानां शीर्षे उपयोगः प्रदर्श्यते ।

१ इति सूत्रेण My., P. २ ताम्राग्रयोर् My., P. ३ विधानेन R.
४ 'साध्या' इति My., M. ५ सिद्धावस्थाया R. ६ जायमानरूपस्वरूपं M.
७ जायमानरूपस्वरूपं M. ८ M. drops इति श्री.....प्रक्रिया.
९ 'मूर्तिदेवकिहरेण R. १० उच्यते R.; सम्यगुपदर्श्यते My., P. ११ सुप्-
स्वादि My. १२ R. drops अन्त्य. १३ इत्यादि संज्ञा M. १४ शास्त्रो-
पयोगः M.

‘सुसप्तोः’ इति सूत्रेण विधास्यमानं कार्यं सुस्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां स्यात् । ‘कचिदसादेः’ इति सूत्रेण विधीयमानं कार्यमस्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां स्यात् । ‘टाससि णः’ इति सूत्रेण विधीयमानं कार्यं टास्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां स्यात् । ‘डसो डम्’ इति सूत्रेण विधीयमानं कार्यं डेस्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां स्यात् । ‘हितोत्तोदोर्दु ङसिस्’ इति सूत्रेण विधीयमानं कार्यं ङसिस्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां भवति । ‘डसो डम्’ इत्यत्रैव विहितं कार्यं ङम्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां स्यात् । ‘ङिपोस्’ इत्यनेन क्रियमाणं कार्यं ङिप्संज्ञासंज्ञितानां त्रयाणां भवति । इत्यादि संचारणीयम् ॥

हो ह्रस्वः ॥ १ । १ । ५ ॥

यो ह्रस्वः स हसंज्ञः स्यात् । तथा च ‘हश्चौत्तूहले’ इत्यादौ ह्रस्ववदेन ह्रस्वज्ञानं फलति ॥

दि दीर्घः ॥ १ । १ । ६ ॥

यो दीर्घः स दिसंज्ञः स्यात् । तेन ‘दिर्दोत्तोदुङ्सौ’ इत्यादौ दिशब्देन दीर्घबुद्धिर्भवति ॥

सः समासः ॥ १ । १ । ७ ॥

यः समासः स ससंज्ञः स्यात् । तेन ‘वा से’ इत्यादौ स इत्यनेन समासबोधः सिध्यति ॥

शपसाः शुः ॥ १ । १ । ८ ॥

एते त्रयः शुसंज्ञाः स्युः । तथा च ‘शोः सल्’ इत्यादौ शुशब्देन त्रयाणां स्वीकारः ॥

आदिः सुः ॥ १ । १ । ९ ॥

१ दात्वेण My., P. २ विधास्यमानं M. ३ क्रियमाणं R. ४ विधास्यमानं M. ५ भवति M. ६ ‘दोदजत्’ M. ७ विधास्यमानं M. ८ स्यात् My., P. ९ स्यात् My., P. १० द्यात् M. ११ एवं च M.

य आदिर्वर्णः स सुसंज्ञः स्यात् । तथा च 'स्रोः कन्दुक—' इत्यादौ
सुशब्देनादिज्ञानं स्यात् ॥

संयुक्तं स्तु ॥ १ । १ । १२ ॥

संयुक्तं व्यञ्जनद्वयं सुसंज्ञं स्यात् । तेन 'स्रोः' इत्यधिकारसूत्रे
स्रोःरित्यनेन संयुक्तव्यवहारलाभः ॥

गो गणपरः ॥ १ । १ । १० ॥

गणप्रधानो य आदिशब्दः स गसंज्ञो भवति । तथा च 'स्त्री
गुणगाः' इत्यादौ गुणगा इत्यनेन गुणादय इति भवति ॥

द्वितीयः फुः ॥ १ । १ । ११ ॥

य. शब्दस्य द्वितीयो वर्णः स फुसंज्ञो भवति । तथा च 'सप्तर्षे
फोः' इत्यादौ फोरित्यनेन द्वितीयवर्णबुद्धिर्जायते ॥

विकल्पे ॥ १ । १ । १३ ॥

यो विकल्पवाचकः स सर्वोऽपि तुसंज्ञो भवति । तथा च 'तु
समृद्ध्यादौ' इत्यादौ तुशब्देन विकल्पवाचकज्ञानं भवति ॥

अथ प्रसङ्गाच्छास्त्रव्यापितयोपयुक्तानि कतिचित् सूत्राणि व्याख्या-
यन्ते ॥

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ १ । १ । १४ ॥

यः कार्यार्थं सूत्रेऽनुपज्यते न तु प्रयोगे दृश्यते स इत् व्याकरणान्तरे-
नुबन्ध इत्युच्यते । लकार इदस्य स लित् । लिति कार्ये विकल्पः
प्रायो न भवति । तेन 'अविच्छ्रुति स्त्रियामाल्' इत्यादौ विधीयमान-
माकारादिकं नित्यमेव स्यात् ॥

रितो द्वित्वल् ॥ १ । ४ । ८५ ॥

रेफ इदस्य स रित् । रेफानुबन्धस्यादेशव्यञ्जनस्य नित्यं द्वित्वं
भवति । तथा च 'लरंकोटे', 'र्जो दिना रुदिते' इत्यादौ विधीयमानल-
कारादीनां द्वित्वं सिध्यति ॥

शिति दीर्घः ॥ १ । १ । १५ ॥

शर्कार इद्यस्य स शित् । शानुबन्धे परतः पूर्वस्य दीर्घो भवति ।
तेन 'शिश्लुङ् नपुनरि तु' 'अशसोश्श्लुङ्' इत्यादौ पूर्वस्याचो दीर्घः
सिध्यति ॥

सानुनासिकोच्चारं ङित् ॥ १ । १ । १६ ॥

ङकारानुबन्धं कार्यं सानुनासिकोच्चारं भवति । तेन 'कामुक-
यमुनाचामुण्डातिमुक्तके मो ङ्लुङ्' इत्यादौ काउओ जउणा इत्यादिषु
सानुनासिकोच्चारः फलति । तच्च यथास्यानं दर्शयिष्यामः ॥ इह शास्त्रे
'नृनपि ङसिङसोः' इत्यादिषु केषुचित् सूत्रेषु नृशब्दो नप्यब्दश्च
श्रूयते तौ क्रमेण पुंलिङ्गनपुंसकैलिङ्गवाचकाविति ज्ञातव्यम् ॥

बहुलम् ॥ १ । १ । १७ ॥

अधिकारोऽयमाशालपरिसमाप्त्यनुवर्तते । तेन प्राकृते यङक्षणं
तद्वहुलं भवतीति वेदितव्यम् ॥

अथ सन्धिरुच्यते ।

सन्धिस्त्वपदे ॥ १ । १ । १९ ॥

संस्कृतोक्तः सर्वसन्धिः प्राकृते तु विकल्पेन भवति । अपदे
एकपदे तु न भवति ॥ व्यासऋषिः इति स्मिते व्यासशब्दे 'शोर्लु-
ङ्सोः—' इत्यतो लुगित्यनुवर्तमाने 'लयरामधश्च' इत्यतोपधेति च

मनयाम् ॥ १ । ४ । ७९ ॥

अधो वर्तमानानां मनयां लोपः स्यात् । इत्यधो वर्तमानयलोपः ॥
अपिगन्धेपि 'ऋतोत्' इत्यतः ऋत् इत्यनुवर्तमाने

इत् कृपणे ॥ १ । २ । ७६ ॥

कृपेत्यादिषु ऋत् इत्वं लिप् स्यात् । इति कृपाक्षित्वाट्कारस्त इत्वे
इपि इति स्मिते

शोः सल्ल ॥ १ । ३ । ८७ ॥

शोः शपसानां सकारो लिट् स्यात् । इति पकारस्य सकारे सति वासइमि इति स्थिते अनुक्तमन्येति न्यायेन 'आद्गुणः' इति नित्यत्वेन गुणे प्राप्ते 'सन्धिस्त्वपदे' इति विकल्प्यते । वासेसि । सन्ध्यभावे वासइसी ॥ विपमातपः । अत्र विपमआतप इति स्थिते विपम-शब्दे पस्य सत्त्वं पूर्ववत् । आतपशब्दे 'अस्तोरखोरचः' इत्यनुवर्तमाने

प्रायो लुक् कगचजतदपयवाम् ॥ १।३।८ ॥

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामचः परेषां कादीनां सर्वेषां प्रायो लुक् स्यात् । इति तलोपे 'नात्पः' इत्यत्र आदित्यनुवर्तमाने

यश्चुतिरः ॥ १ । ३ । १० ॥

'प्रायो लुक्—' इत्यादिना कादीनां लोपे सति योवशिष्यते अवर्णः सः अवर्णात् परो लघुप्रयत्नतरयकारश्रुतिर्भवति । इत्यकारस्य यकार-श्रुतौ सत्यां आअप इति स्थिते 'प्रायो लुक्—' इति पलोपे प्राप्ते

नात्पः ॥ १ । ३ । ९ ॥

आत् अवर्णात् परस्य पकारस्य लोपो न भवति । इति, पस्य लोपे प्रतिपिद्धे

पो वः ॥ १ । ३ । ५५ ॥

असंयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याचः परस्य पस्य वः स्यात् । इति पकारस्य वकारे सति विसमआअव इति स्थिते अनुक्तमन्यन्यायेन 'अकः सवर्णे दीर्घः' इति नित्यत्वेन दीर्घे प्राप्ते विकल्पः । विसम-आअवो । विसमाअवो ॥ कविईश्वर इति स्थिते कविशब्दे 'प्रायो लुक्—' इति वलोपः । ईश्वरशब्देऽपि

लवरामधश्च ॥ १ । ४ । ७८ ॥

लुगित्यनुवर्तते । संयुक्तसंबन्धिनामघो वर्तमानानां चकारादुपरि घर्तमानानां लवरां लोपः स्यात् । इत्यघो वर्तमानवलोपे 'शोः सल्ल'

इति. शस्य सत्वे च कइईमर इति स्थिते पूर्ववत् सवर्णसंधौ प्राप्ते विकल्पः । कइईमरो । कइंसरो इत्याद्युद्धम् । नात्र 'शोपादेशस्य—' इत्यादिना सस्य द्वित्वम् । 'दीर्घान्न' इति प्रतिषेधात् । अपद इति किम् । वच्छाड् मुद्धाप् । अत्र प्रत्युदाहरणद्वयेऽपि वृक्षशब्दस्य 'ह्रीवे गुणगाः' इति गुणादिपाठान्नपुंसकत्वे 'शिशिशिड् जशशसोः' इति शिड् । मुग्धाशब्देऽपि शोर्लुगित्यनुवर्तते ।

कगटडतदपेऽकःपशोरुपर्यद्रे ॥ १ । ४ । ७७ ॥

संयुक्तसंबन्धिनमुपरिस्थितानां द्रशद्वयैतिरिक्तानां कादीनां जिह्वा-
मूलीयोपध्मानीययोः शोः शपसानां च लुङ् स्यात् । इत्युपरिस्थित-
गलोपे 'रितो द्वित्वञ्' इत्यधिकृत्य

शोपादेशस्यारोचोरोः ॥ १ । ४ । ८६ ॥

संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योवशिष्यते स शेषस्तस्य संयुक्तादेः स च
अहः हकाररेफवर्जितस्य अचः स्वरात् परस्य अखोरनादौ वर्तमानस्य
द्वित्वं भवति । इति धस्य द्वित्वे मुद्धा इति स्थिते 'हसेः शशाशिरो'
इत्यनेन शो सत्युभयत्रार्थानुक्तमन्यन्यायेन शाम्बान्तरसिद्धे 'लशकृत-
द्वित्वे' इति सूत्रेण शलोपे हकारैकारयोरैवस्थाने गुणवृद्धिलक्षणसन्धौ
प्राप्ते 'अपदे' इति प्रतिषेधान्न भवति । अत्र शिरुः शो इत्यन्य च
प्रत्ययत्वाभावेऽपि प्रत्ययादेशत्वात् तदादेशन्यायेन प्रत्ययरत्वम् । तथा
च युक्तः शलोपः । रामममलं वन्दे इत्यादिषु रंगम् अमलग् इति
स्थिते 'लोपः' इत्यधिकृत्य

अन्त्यहलोभ्रदुदि ॥ १ । १ । २५ ॥

शब्दानामन्त्यहलो लोपः स्याच्छेदित्यव्ययमुदित्युपमं च पत्रे-

१ अनुपमं मने M. २ पत्र R. ३ शिरुगता My., P. ४ शिरु-
गितामो शिरुगितामिह P. ५ मुद्धा इति R. ६ अनुपमं मने M.
७ स्वस्थाने गति R. ८ निषेधः M. ९ गति M. १० रामं धमनं
वन्दे इति स्थिते My., P. ११ शिरुगतामुद्धादं च शिरुगता R.

यित्वा । इति तलोपे प्राप्ते 'यत्तत्सम्यग्विष्वक्पृथको मल्' इत्यतो मलित्यधिकृत्य

मोचि वा ॥ १ । १ । ३९ ॥

शब्दानामन्त्यमकारस्याचि परे मो वा स्यात् । रामममलं । मत्वाभावे 'बिन्दुल्' इत्यनेन सामान्यप्राप्तो बिन्दुरेव । तथा च रामंअमलं । एवमचि परे मस्यादेशौ सर्वत्र संचारणीयौ । बहुलाधिकारात् कचिदेकपदेपि संधिर्भवति । करिष्यति । काही । काहिइ ॥ द्वितीयः । वीओ । बिइओ ॥ काहीत्यत्र 'लटस्तिताविजेच्' इति सूत्रे लङ्ग्रहणस्य लकारसामान्यवाचकत्वाल्लृटोपीआदेशे सति 'भविष्यति हिरादिः' इति सूत्रेण लडादेशस्य इचः प्राक् हि इत्यस्य प्रयोगे 'आ भूतभविष्यति च कृञः' इत्यनेन कृञ् ऋकारस्य आत्वे सति काहिइ इति स्थिते सवर्णसन्धौ कृते काही । सन्ध्यभावे काहिइ इति सिद्धम् । द्वितीयशब्देपि 'कग—' इति सूत्रेणोपस्थितदलोपे ववयोरैभेदन्यायेन वकारस्य नत्वे वितीय इति स्थिते 'वा पानीयगे' इति सूत्रेण पानीयादिगणपठितस्य द्वितीयशब्दस्य संबन्धिन ईकारस्य इत्वे सति 'प्रायो लक्' इति तलोपे बिइअ इति स्थिते सवर्णसन्धौ कृते वीओ सन्ध्यभावे बिइओ ईति द्वयं सिद्धम् । नन्वत्र ववयोरैभेदन्यायस्त्वसंगत एव । स किं व्याकरणान्तरसिद्धत्वाद्वा अत्र शास्त्रे विधानाद्वा । नाद्यः । व्याकरणान्तरे तदभेदविधानाभावात् । न द्वितीयः । तद्वमफाभावात् । तस्मादसंगतमेतदित्यत्रोच्यते । आद्यपक्षदूषणमस्मदिष्टमेव । द्वितीयं तु न सहामहे । अभेदगमकस्य विद्यमानत्वात् । तथाहि । 'नीवीस्वप्ने वा' इत्यनेन सूत्रेण वस्य मत्वं निधीयते । अत्र च स्याम्यादेशाभ्यां भवितव्यम् । न चात्र सूत्रे

१ M. drops परे. २ R. drops सति. ३ P. and R. drop अपि.
 ४ °भेद इति न्यायेन My., P. ५ संबन्धि ईकारस्य My. ६ इति पदद्वयं M. ७ °दसंगतमेव तदिति My., P. ८ °दिति चेदत्रोच्यते My., P.

तौ दृश्येते । तथा चानुवृत्त्या भवितव्यम् । अनुवृत्तिस्तु 'बो मः शबरे'
इत्यव्यवहितपूर्वसूत्रादेव वक्तव्या । तत्पूर्वतनसूत्राणामनुपयोगात् ।
तथा च सति वस्य स्थानित्वं मस्योदेशत्वं च प्रतीयते । एतच्च 'नीवी-
स्वमे वा' इत्यत्र वबयोरभेदमन्तरा न घटते । एवं च सति शाप-
कादिष्टसिद्धिः । तस्माल्लव्यमित्यादिप्रयोगेषु 'लवरामधश्च' इति सूत्रे-
णोपरिस्थितबलोपो बीओ इत्यादौ वकारस्थाने वकारोच्चारणं च
सिध्यति । अथ यदि शापकाद्वयोरभेदः स्यात् तर्हि 'बो वः' इति
सूत्रेण वस्य वत्वविधानमनर्थकमेव स्यादिति चेन्नैवम् । तद्विधानस्य
नियमार्थत्वादित्यलं सूत्रकलहचर्चया । ननु संधाविवदमुदाहरणीभवि-
तुमेव नार्हति । स्वरूपस्यैव दुर्घटत्वात् । तथा हि । 'कग—'इति
सूत्रेणोपरिस्थितदलोपे खलु रूपसिद्धिः । नात्र दलोपः कर्तुं शक्यते ।
ततः पूर्वमेव 'लवराम्—'इति सूत्रेण बलोपप्रसक्तः । तर्ह्युभयलोपो
भवत्विति चेदहो विसरणशीलता देवानांप्रियस्य यदुदाहरणस्वरूप-
भावमपि न जानाति । नन्वत्र पुरस्फूर्तिकत्वाद्दकारस्य वकारस्य तत्सा-
पेक्षत्वाच्च दकारस्यैव लोपो भवतु । सत्यं पुरस्फूर्तिकत्वं सत्यं च
तत्सापेक्षत्वं स्वप्रतीतौ वकारस्य । तथाप्यनुक्तमन्यन्यायेन शौखान्तर-
सिद्धेन 'विप्रतिषेधे परं कार्यम्' इति न्यायेन 'लवराम्—'इति
सूत्रस्यैव परत्वाद्वलोप एव युक्त इति नेदमुदाहरणं विद्वत्कवीनां
फर्णरसायनीभवितुमर्हति । अत्रोच्यते । 'बहुलम्' इति बहुलप्रद-
णानुवृत्त्यान्यदेव कार्यं सर्वापवादेन भवतीति विप्रतिषेधन्यायमपेक्ष
दलोप एव भवति । यद्वा द्वितीयमात्यादिषु 'कग—'इति सूत्रस्य
'लवराम्—' इति सूत्रस्य 'मनयाम्' इति सूत्रस्य च प्रसक्तौ सत्यां
'यथादर्शनं लोपः' इति त्रिविक्रमदेवस्योक्तेरपीदमुदाहर्तुमर्हतीति
सर्वे भद्रम् ॥

१ सत्प्रकरणमुपप्राणं My., P. २ मस्याभिदेगत्वं M. ३ वचविधानम्
My., P. ४ स्वप्रतीती सन्नापेक्षत्वं M. ५ सायान्तरसिद्धि 'विप्र' R.

न यण् ॥ १ । १ । २० ॥

संधिरित्यनुवर्तते । 'इको यणचि' इति संस्कृतोक्तः संधिः प्राकृते न भवति । इवर्णादेर्यत्वादिर्न भवतीत्यर्थः । यणिति यवरलानां परिग्रहेऽपि प्राकृते ऋलृवर्णयोः प्रयोगाभावाद्यत्वयत्वयोरेवायं निषेधः ॥ पहाचली अरुणो । वह अवऊढो । प्रभावहयरुणः । वध्ववगूढः । अत्र प्रभावली अरुणः । वधू अवगूढ इति स्थिते प्रभाशब्दे वधूशब्दे च 'निकयस्फटिकचिकुरे हः' इत्यतो 'हः' इत्यधिकृत्य

खद्यधभाम् ॥ १ । ३ । २० ॥

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामचः परेषां स्वादीनां हः स्यात् । इति भकारधकारयोर्हकारः ॥ 'प्रायो लृक्—' इति गूढे गकारलोपः । वलोपस्तु प्रायोमहणान्न भवतीति रूपसिद्धिः ॥

एङः ॥ १ । १ । २१ ॥

नेत्यनुवर्तते । संधिरिति च । एदोतोः संस्कृतोक्तः संधिः प्राकृते न भवति । लच्छीए आणंदो । रुक्सादो आअओ । देवो अहिणन्दणो । लक्ष्म्या आनन्दः । वृक्षादागतः । देवोमिनन्दनः ॥ अहो अक्षरिअनित्यादयः संस्कृतवदेव सिद्धाः ॥

शेषेच्यचः ॥ १ । १ । २२ ॥

युक्तस्य लोपे शेषशिष्यते स शेषः । तस्मिन्नचि अचः संधिर्न भवति । फणामणिप्यईवा । जोण्हाऊरिअकेसो । फणामणिपदीपाः । ज्योत्स्नापूरितकेशः । आद्योदाहरणे 'प्रायो लृक्—' इति दकारलोपे 'पो वः' इति पस्य वत्वे 'लवराय्—' इति रेफलोपे शेषस्य पस्य द्वित्वे च पकारस्याकारस्य दलोपे शिष्टस्य च संधिर्न भवति । द्वितीयोदाहरणेऽपि पकारतकारयोर्लोपे त्वस्य 'शष्णस्त्वस्त्वस्त्वस्त्वां ण्हः' इति ण्हादेशे

१ ययसाओ M. २ M. has इलो after युक्तस्य. ३ M. has परे after तस्मिन्नचि. ४ शिष्टेकारस्य My., P. ५ तकारपकारयो° R.

प्रात्याहारस्य षलोपे शिष्टेन उकारेण सह गुणलक्षणसंधिर्न भवति । बहुलाधिकारात् कचिद्विकल्पः । कुम्भकारः । अत्र कलोपे शिष्टेन संधिपक्षे कुंमारो संध्यभावे कुम्भआरो ॥ सुपुरुषः । सूरिसो । सुउरिसो । अत्र षलोपे 'त्वदुत उपरिगुरुके' इत्यत 'उतः' इत्यनुवर्तमाने रोर्भुक्कुटीपुरुषयोरित् ॥ १ । २ । ६० ॥

अनयो रेफसम्बन्धिन उकारस्य इत् स्यात् । इति पुरुषशब्दे रेफो-
कारस्येकारः । कचिच्छिष्टेन नित्यं संधिरेव । शातवाहनः । साल-
हणो । चक्रवाकः । चक्राओ । अत्र 'प्रायो लुक्—' इति षलोपे शिष्टेन सह लकारस्याकारस्य सचर्णदीर्घलक्षणसंधिरेव । अत्र संस्कृतशात-
वाहनशब्दः प्रकृतिभूतः । अत्र 'दोहदर्पदीपशातवाहनात्स्याम्'
इति तवर्गस्य लत्वम् । अथवा शालावाहनशब्दस्य संस्कृतस्य प्रकृ-
तित्वं तत्र 'ड्यापोः संज्ञाछन्दसोर्वहुलम्' इति शालाशब्दस्यापी ह्रस्वः ।
संज्ञारूपत्वात् । यद्वा सालवाहनशब्दस्य वा प्रकृतित्वम् । सर्वथा
लौकिकप्रसिद्धस्य शालिवाहनशब्दस्य तु प्रकृतित्वं न योर्युजीति ।
द्वितीयोदाहरणेपि 'लवरामधश्च' इति रेफलोपे शेषस्य द्वित्वे फका-
रस्याकारस्य षलोपे शिष्टेनाकारेण सह संधिरेव । सालवाहणो चक्रवाओ
इत्येतौ तु प्रायोमहणाद्वकारस्य लोपाभावे भवतः । लोपे तु संधिरेव ॥

तिङः ॥ १ । १ । २३ ॥

'न' इत्यनुवर्तते । 'अनः' इति 'अचि' इति च 'संधिः' इति च ।
तिङः सम्बन्धिनोचोनि परे संधिर्न भवति । भवतीह । होइ इह । पिचो-
दकम् । पिज्ज उअअं । अत्र 'होहुँवहवा भवेन्तु—' इत्यनेन
भवतेर्भातोहो इत्यादेशो 'लटन्निष्ठाविजन्' इत्यनेन लटन्निष इजादेशो
च होइ इह इति स्थिते इकारयोः संधिर्न भवति । पिज्ज उअअं

१ अचिच्छिष्टेन M. २ सुउरिसो सुमिसो M. ३ अचिच्छिष्टेन M. ४ 'प्रपञ्च'
My. ५ उग्रहणशातवाहनशब्दः प्रकृतिभूतस्य नित्यं षलोपे M. ६ होहुँवहवा
R. ७ अचिच्छिष्टेन M. ८ लोपेन भवति R. ९ मार My., P. १० हो-
इ इह P. ११ My. and P. drop भवति.

इत्यत्रापि 'पट्टघोट्टडल्लपिज्जाः पिवतेः' इत्यनेन सूत्रेण पिवतेः पिज्जादेशे उदकशब्दे च दकयोर्लोपे अकारोकारयोः संधिर्न भवति ॥ त्रिदश ईश इति स्थिते 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'प्रायो लुक्—' इति दलोपे चोभयत्र 'शोः सक्' इति शकारयोः सत्वे सति तिअस ईस इति स्थिते अनुक्तमन्यन्यायेन 'आद्रुणः' इति गुणे प्राप्ते 'बहुलम्' इत्यधिकृत्य 'शोपेच्यचः' इति च

लोपः ॥ १ । १ । २४ ॥

अत्रोचि परे बहुलं लोपः स्यात् । इत्याद्यसकारस्थाकारलोपे तिअसीसो ॥ एवं निश्वासउच्छ्वास इति स्थिते निश्वासशब्दे 'लवराम्—' इति बलोपे

शोर्लुप्तयचरशोर्दिः ॥ १ । २ । ८ ॥

यवरशपसानां लोपे येषशिष्टाः क्षपसास्तेषामादेरचो वीर्घो भवति । इति वीर्घे णीसास इति स्थिते शेषत्वात् सकारस्य द्वित्वे प्राप्ते

वीर्घाक्ष ॥ १ । ४ । ८७ ॥

वीर्घात् परस्य शेषस्यादेशस्य च द्वित्वं न भवेति । इति द्वित्वप्रतिषेधः ॥ उच्छ्वासशब्देऽपि

दोदोनुत्साहोत्सन्न ऊच्छसि ॥ १ । २ । ६२ ॥

उदः उदित्युपसर्गस्य उकारस्य शसि शकारसकारपरयोः वा दकारेण सह ऊत्वं भवत्युत्साहोत्सन्नशब्दौ वर्जयित्वा । इत्युव अकारे णीसासऊसास इति स्थिते पूर्वबहुणे प्राप्ते 'लोपः' इत्यनेन पूर्वपदान्त्यसकारस्थाकारस्य लोपे

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ २ । ३ । ३४ ॥

अस्मिन् शाले सुवन्ते तिष्ठन्ते च द्विवचनस्य बहुवचनं भवति । इति बहुवचने 'श्लुगजशसोः' इति असौ लोपे णीसासूसासा इति

१ 'ल्ल' P. २ इति सूत्रेण R. ३ R. drops प्राप्ते. ४ स्यात् My., P. ५ P. drops उदः. ६ स्यात् My., P.

सिद्धम् ॥ एवं सर्वत्र सावधानेन संधितदपवादौ विज्ञाय कविभिः
प्रयोगाः संचारणीयाः ॥

इति संधिप्रकरणम् ।

अमलस्कटिकाङ्गाय चन्द्रमःखण्डधारिणे ।

वटाधःस्थितिदक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथाजन्ताः 'पुंलिङ्गा उच्यन्ते । अकारान्तः पुंलिङ्गो रामशब्दः ।
अनुक्तमन्यन्यायेन प्रातिपदिकसंज्ञा साद्युत्पत्तिश्च । राम सु इति स्थिते
'अतो ङो' विसर्गः' इत्यधिकृत्य

सोः ॥ २ । २ । १३ ॥

अतः परस्य सोः स्थाने ङो भवति । अनुक्तमन्यन्यायेन ढंलोपटि-
लोपौ । रामो ॥ द्विवचनस्य प्रयोगो नोस्तीत्युक्तमेव । रामे जस् इति
स्थिते शास्त्रान्तर इवैकदेश्यैः ।

शुग्जशसोः ॥ २ । २ । ३ ॥

नाम्नः परयोर्जशसोः शुक् स्यात् ॥

शिति दीर्घः ॥ १ । १ । १५ ॥

शिति परतः पूर्वस्याचो दीर्घः स्यात् । रामा ॥ संयुद्धौ राम सु
इति स्थिते । अत्राप्यनुक्तन्यायेनैकवचनस्यैव संयुद्धित्वम् ।

१ 'तदपवादान् R. २ 'प्रक्रिया R. ३ R. omits this verso;
and M. puts it after अपात्रन्तपुंलिङ्गा उच्यन्ते. ४ अपात्रन्तपुंलिङ्गा
M. ५ My. and P. omit पुंलिङ्गा उच्यन्ते. ६ My. and P.
omit अकारान्तः पुंलिङ्गो रामशब्दः. ७ ङो M. ८ सो M. ९ स्यात्
My., P. १० ढंलोपदलोपौ M. ११ द्विवचनप्रयोगो My., P. १२ नोप-
पत्तये My., P. १३ बहुवचनेनैकरामशब्दप्रयोगे प्राप्ते शास्त्रं My., P.
१४ My. and P. have तस्यामिति after it. १५ संयुद्धौ My.,
P. १६ My. and P. drop अत्रति. १७ अनुक्तमन्यन्यायेन My.,
P. १८ My. and P. drop एव.

डोऽलुकौ तु संबुद्धेः ॥ २ । २ । ४२ ॥

‘सोः’ इति प्राप्तो यो डो^१ यश्च ‘श्लुगनपि सोः’ इति श्लक् तौ
डोऽलुकौ संबुद्धेरामन्त्रणार्थस्य सोस्तु भवतः ॥

दे संमुखीकरणे ॥ २ । १ । ५९ ॥

अत्र संबुद्धिव्यञ्जकस्य हे इत्यस्य स्थाने दे इति प्रयोज्यः ॥
अनुक्तमन्यन्यायेन टिलोपः । दे रामा । डो इत्यस्याभावपक्षे

सोर्लुक् ॥ २ । २ । ९ ॥

नाम्नः परस्य सोर्लुक् स्यात् । इति सुलोपः । दे राम । नात्र पक्षे
सोः श्लक् । इदुदन्तत्वाभावात् तदन्तविषयत्वात्तस्य । एवं च सति
डो इत्यस्याभावपक्षे सोः श्लुकमङ्गीकृत्य ‘सिति दीर्घः’ इति दीर्घे प्राप्ते
बहुलाधिकारान्नं भवतीति पङ्गापारूपमालिकाकारेण दुर्गणाचार्ये-
णोक्तं चिन्त्यम् ॥ बहुवचनं पूर्ववत् । दे रामा । द्वितीयैकवचने
राम अमिति स्थिते ‘वीप्सार्थाच्चदचि सुपो मस्तु’ इत्यतः ‘सुपः’ ‘मः’
इत्यधिकृत्य

अमः ॥ २ । २ । २ ॥

नाम्नः परस्य सुप्संयन्धिनोमः स्थाने मेकारो भवति । रामम् ।
अत्र ‘अन्त्यहलोश्चदुदि’ इति मलोपे प्राप्ते ‘मोचि वा’ इत्यतः ‘मः’
इत्यधिकृत्य

मिन्दुल ॥ १ । १ । ४० ॥

शब्दानामन्यमकारस्य नित्यं बिन्दुर्भवति । लोपापवादः । रामं ।

१ दो° My. २ दो My. ३ दो° My. ४ M. has च after it.
५ प्रयुज्यते M. ६ My. and P. drop अनुक्तमन्यन्यायेन. ७ दो
M. ८ R. omits च. ९ M. drops सति. १० नेति My., P.
११ दुरक्षम् M. १२ My. and P. drop द्वितीयैकवचने. १३ इत्य-
धिकृत्य R., M. १४ मः स्यात् My., P. १५ इत्यन्यहलो मकारस्य लोपे
M. १६ इत्यधिकृत्य M., R. १७ मिन्दुः स्यात् P., My.

राम शस् इति स्थिते 'अतो 'डो विसर्गः' इत्यतः 'अतः' इत्यधिकृत्य
'दिवा भ्यसि' इत्यतो 'वा' इति च

शस्येत् ॥ २ । २ । २० ॥

अतः शसि परे एद्वा स्यात् । रामे । पक्षे रामा । उभयत्रापि
शसः श्लुक् ॥ राम टा इति स्थिते

टो डेर्णल् ॥ २ । २ । १८ ॥

अत इत्यनुवर्तते । अतः परस्य टावचनस्य डित् एण इत्यादेशो
भवति । लिङ्त्वान्नित्यम् । टिलोपः । रामेण इति स्थिते 'विन्दुल्'
इत्यधिकृत्य

क्त्वासुपोस्तु मुणात् ॥ १ । १ । ४३ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य सुपश्च संबन्धिनः सुकाराण्णकाराच्च परो विन्दुर्भवति
विकल्पेनेति णात्परो विन्दुः । 'रामेण रामेण ॥ राम भिस् इति स्थिते

हिहिं हि भिसः ॥ २ । २ । ५ ॥

नाम्नः परस्य भिस एते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ 'शस्येत्' इत्यतः
'एत्' इत्यनुवर्तमाने 'अतः' इति च

भिस्भ्यः सुपि ॥ २ । २ । २१ ॥

एतेषु परेष्वत एत्वं स्यात् । पृथक्त्वान्नित्यम् । रामेहि । रामे-
हिं । रामेहि ॥ चतुर्थ्यास्तु पष्ठेव । तादर्थ्यचतुर्थ्या तु विशेष
उच्यते । राम डे इति स्थिते 'डिसो डम्' इत्यधिकृत्य

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ २ । ३ । ३६ ॥

१ दो M. २ इत्यधिकृत्य M., R. ३ इति च R., M. ४ डे° M.
५ M. has अत इत्यनुवर्तते before the Sūtra. ६ तृतीयैकवचनस्य
R. ७ M. has स्थाने after it. ८ हि देण M. ९ इत्यादेशः स्यात्
P., My. १० 'विन्दुः' 'इल्य°' M., R. ११ सुपः संबन्धिनः M.
१२ विन्दुर्वा स्यादिति My., P. १३ रामेण रामेण M. १४ आदेशाः स्युः
My., P. १५ इत्यनुवर्तमाने M.

तादर्थ्ये विहितस्य द्वैतदुर्त्येकवचनस्य स्थाने डम् । पष्ठी तु विकल्पेन भवति । तथा च रामैस्स रामाय वा पोष्ठाणि । रामार्थे पुष्पाणीत्यर्थः । एवं सर्वत्र तादर्थ्ये चतुर्थ्येकवचनस्य विकल्पेन प्रयोगः प्राकृते ऊह्यः ॥ पञ्चम्येकवचने

हितोचोदोदु डसिस् ॥ २ । २ । ६ ॥

अत्र डसिसिति सुव्यत्ययेन पष्ठर्थे प्रथमा । तथा च नाम्नः परस्य डसिस् पञ्चम्याः स्थाने हितो चो दो दु इति चत्वार आदेशा भवन्ति । डसिसित्यनेन एकवचनबहुवचनयोर्ग्रहणम् । तेनोभयैत्राप्येते आदेशाः । तथा च । रामहितो । रामचो । रामदो । रामदु । इति स्थिते

दिर्दोचोदुडसौ ॥ २ । २ । ८ ॥

पञ्चम्यादेशेषु दो चो दु इत्येतेषु डसौ पञ्चम्येकवचने च परतः पूर्वाचो दीर्घः स्यात् । रामाहितो । अत्रैकवचनत्वादीर्घः । एवमेकवचनादेशेषु नित्यमेव दीर्घः । बहुवचनादेशेषु दो चो दुर्ध्वपि । अन्यत्र विकल्पः । रामचो । अत्र 'संयोगे' इति कृतदीर्घस्यापि ह्रस्वः । नन्वत्र यदि ह्रस्वस्तर्हि दीर्घविधौ चो इत्यस्य ग्रहणं किमर्थम् । 'भित्भ्यस्तुपि' इति भ्यसादेशेऽसिन्नेत्वार्धनार्थम् । दोदुग्रहणमप्येत्वापवादायैव । तेन चो इत्यत्र ह्रस्व एव । दोदु इत्यत्र दीर्घ एव । 'प्रायो लृक्—' इत्यादिना दकारयोरलोपः । रामाओ रामाउ । नन्वत्र दलोपः कर्तुं न शक्यते । दोदु इति प्रतिपदोक्तत्वादिति चेन्न । दोद्वन्तयोः ष्योणत्वं नास्ति । इति दलोपेच्छायां किमर्थम् । आपान्तरार्थम् । तेन शौरसेनीमागध्वोरातिदेशिकौकारोकारौ न स्तः । किं तु दोदू एव ।

१ M. drops डेः. २ रामाय रामस्स My., P. ३ तादर्थ्येकवचन-प्रयोगस्य विकल्पः M. ४ आदेशाः सुः My., P. ५ भयत्रापि आदेशा एते M. ६ R. drop च. ७ पूर्वत्वाचो R. ८ दुदु विकल्पः R. ९ निषेधार्थम् M. १० शस्यः My., P.

पैशाच्यां गिरीतो इत्यादौ 'तल् तदोः' इति दकारस्य तकारार्थं चेति युक्तं दकारोच्चारणम् ॥

डसेः श्लुक् ॥ २ । २ । १५ ॥

अत इत्यनुवर्तते । अतः परस्य डसेः श्लुक् स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घः । रामा ॥

डसिसो हि ॥ २ । २ । १७ ॥

अत इत्यनुवर्तते । अत्रापि डसिस इत्यनेनैकवचनबहुवचनयोः परिग्रहः । अतः परस्य डसिसः पञ्चम्या हि इत्यादेशो भवति । रामाहि । अत्राप्येकवचनादेशत्वाद् 'दिर्दोत्तोदुडसौ' इति दीर्घः ॥ भ्यसि हितो इत्याद्यादेशा हि इत्यादेशोऽपि ॥

सुन्तो भ्यसः ॥ २ । २ । ७ ॥

नाम्नः परस्य भ्यसः सुन्तो इति भवति ॥ 'अतो डो' विसर्गः इत्येतः 'अतः' इत्यधिकृत्य

दिर्वा भ्यसि ॥ २ । २ । १९ ॥

अत इति पञ्चम्यन्तस्य पठ्यन्तविपरिणामः । अतो भ्यसादेशो परे दीर्घो वा स्यात् । पक्षे 'मिस्म्यः सुपि' इत्येत्वम् । रामाहितो रामेहितो । रामासुतो । रामेसुतो । रामाहि । रामेहि । चोदोदुपु दीर्घ एव । अत्रापि 'संयोगे' इति कृतदीर्घस्यापि ह्रस्वः । रामत्तो । रामाओ । रामाउ ॥ राम डम् इति स्थिते

डसोस्त्रियां सद् ॥ २ । २ । १० ॥

नाम्नः परस्य डसः सद् इत्ययमादेशो भवति न तु स्त्रियाम् । रिच्वाद् द्वित्वम् । रामस्स । अस्त्रियामिति किम् । महिलाए । मालीए । बुद्धीए । घेणूए ॥ राम आम् इति स्थिते

१ R. has एवम् before पैशाच्या. २ परिग्रहणम् M. ३ पञ्चम्याः स्थाने हि M. ४ 'त्यादेशः स्यात् My., P. ५ इत्यादेशो भवति M. ६ दो M. ७ इत्यधिकृत्य M. ८ पठ्यन्तविपरिणाम M. ९ R. drops इत. १० 'मादेशः स्यात् My., P. ११ My. and P. drop मालाए.

णशामः ॥ २ । २ । ४ ॥

नामः परस्यामः पृष्ठीबहुवचनस्य णशित्यादेशो भवति । शित्त्वाद् दीर्घः । 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा बिन्दुः । रामाणं । रामाण । नान्त्रानुक्तमन्यन्यायेन 'बुद्ध' इति णलोपः । बहुलाधिकारात् । साक्षात् प्रत्ययत्वाभावाद्वा ॥ राम डि इति स्थिते 'वैतत्तदः' इत्यतो 'वा' इत्यनुवर्तमाने 'अतः' इति च

डेर्डे ॥ २ । २ । १६ ॥

धैकारादुत्तरस्य डेर्डिदेत्वं वा स्यात् । टिलोपः । रामे । पक्षे

डेर्मिर् ॥ २ । २ । ११ ॥

डेर्मिरित्यादेशः स्यात् । शित्त्वाद् द्वित्वम् । रामन्मि ॥ राम सुप् इति स्थिते 'भिसम्भ्यः सुपि' इत्येत्वम् । 'क्त्वासुपोः' इति वा बिन्दुः । रामेसु । रामेसु । एवं शिवादयोप्यदन्ता अनुक्तविशेषादेशा उच्चाः ॥ सर्वनामशब्दानामकारान्तानां रूपभेदोक्तिः । अत्रापि सर्वनाम्नामभिधेयबलिकृता । सर्व सु इति स्थिते 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'शेषादेशस्य—' इति द्वित्वे च^१ एकवचनं रामवत् । जसि

सर्वादेर्जसोतो डे ॥ २ । २ । ६२ ॥

सर्वादेरदन्तात् परस्य जस एत्वं डिङ्भवति । अनुक्तमन्यन्यायेन टिलोपः । सव्ये ॥ द्वितीयैकवचनमारभ्य पृष्ठीबहुवचनपर्यन्तं रामवत् । आमि 'अनिदभेतदस्तु—' इत्यतः 'तु' इत्यनुवर्तमाने 'सर्वादेः' इति च

१ पृष्ठी बहुवचनस्य is omitted by My. and P. २ 'त्यादेशः स्यात् My., P. ३ अत्रानुक्तं R. ४ न णलोपः R. ५ My. and P. drop साक्षात् प्रत्यय वामावाद्वा. ६ 'सनुवर्तते M. ७ अदन्तात् परस्य My., P. ८ डेः सप्तम्येकवचनस्य My., P. ९ डित्वाटिलोपः My., P. १० 'त्यादेशो भवति M. ११ बिन्दुल् My., P. १२ R. omits च. १३ अनुक्तन्यायेन R ; My. and P. drop अनुक्तमन्यन्यायेन.

आमां डेसिं ॥ २ । २ । ६५ ॥

सर्वादेरतः परस्यामः डिदेसिं इत्यादेशो वा स्यात् । टिलोपः । सव्वेसिं । पक्षे णञ् बिन्दुश्च वा । सव्वौणं सव्वाण । अत्र आमामिति बहुवचनं लिङ्गत्रयेऽप्येसिमादेशार्थम् । डौ

डेस्त्यसिंमि ॥ २ । २ । ६३ ॥

‘सर्वादेः’ इत्यनुवर्तते ‘अतः’ इति च । सर्वादेरदन्तात् परस्य डेः स्थाने थ स्तिं मि इति त्रय आदेशाः स्युः । सव्वत्थ । सव्वस्तिं । सव्वमि । ‘अतः’ इति किम् । अमुमि ।

अनिदमेतदस्तु किंयत्तदः स्त्रियामपि हिं ॥ २ । २ । ६४ ॥

‘सर्वादेः’ इत्यनुवर्तते । ‘डेस्त्यसिंमि’ इत्यतो ‘डेः’ इति ‘अतः’ इति च । इदमेतद्वर्जिताददन्तात् सर्वादेः परस्य डेहिं इत्यादेशो वा स्यात् किंयत्तद्वचः स्त्रियामपि । सव्वहिं । पक्षे पूर्वोक्तादेशाः ॥ शेषं रामवत् । एवं विश्वादीनां रूपं नेयम् । विशेषास्तु कथ्यन्ते । विश्वशब्दे ‘लवराम्—’ इति बलोपे

शोर्लसयवरशोर्दिः ॥ १ । २ । ८ ॥

यैवरशपसानां लोपे येषशिष्टाः शुसंज्ञिताः शपसास्तेषामादेरचो दीर्घः स्यात् । इति दीर्घे ‘शोः सल्’ इति शस्य सत्वे च वीसो । नात्र शेषत्वेपि सस्य द्वित्वम् । ‘दीर्घाञ्’ इति प्रतिषेधात् ॥ शेषं सर्ववत् । उभशब्दस्य द्विवचनवाचित्वेपि प्राकृते ‘द्विवचनस्य बहुवचनम्’ इति सर्वत्र बहुवचनमेव । उभ जस् इति स्थिते ‘स्वघयधमाम्’ इति भस्य हत्वे । उहे । शेषं सर्ववत् । उभशब्दस्य उभय इति स्थिते

उभयाधसोरवहहेहौ ॥ १ । ३ । ९८ ॥

उभय अधस् इत्येतयोर्यथासंख्यमवह हेह इत्येतावादेशौ स्तः ।

१ भवति M. २ सव्वाण सव्वाणं M. ३ द्वेयम् M. ४ My. and P. drop from यवरशपसानाम् to स्यात्. ५ दीर्घो भवति R. ६ वा भवतः M.

इत्युभयशब्दस्य अवहादेशे सर्ववद्रूपम् । आदेशाभावपक्षे भस्य हत्वे
उहञ् । उवहं इत्यपि केचित् । पक्षद्वयेपि सर्ववत् प्रक्रिया ॥ पूर्व-
शब्दस्य ।

मलिनधृतिपूर्ववैदूर्याणां मङ्गलदिदिपुरिमवेरुलिआः ॥१॥३॥९९॥

मलिनादीनां मङ्गलादय आदेशा वा भवन्ति । इति पूर्वशब्दस्य
पुरिमादेशे । पुरिमो । पुरिमे । इत्यादि । आदेशाभावपक्षे रेफलोपे
शेषस्य द्वित्वे

संयोगे ॥ १ । २ । ४० ॥

संयोगे परे पूर्वस्य ह्रस्वो भवति । इति ह्रस्वे । पुञ्वो । पुञ्वे ।
इत्यादि सर्ववद्रूपमवच्छ । ह्रस्वे कृते 'स्तौ' इत्युत् ओत्वम् । बहुलाधि-
कारात् सर्वत्र न भवति । अथवा ओत्वस्यानादेशविषयत्वाद्वा
परिहारः ॥ एकशब्दस्य

दैवगेखौ ॥ १ । ४ । ९२ ॥

'रितो द्वित्वल' इत्यतो 'द्वित्वल्' इत्यनुवर्तते । दैवादिष्वनादौ
वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य द्वित्वं वा स्यात् । इति दैवादिपाठात् द्वित्वे ।
एको । द्वित्वाभावे

वैकादौ गः ॥ १ । ३ । १४ ॥

'खोपुष्पकुञ्जकर्परर्किले कोः' इत्यतः 'कोः' इत्यनुवर्तते । एकादौ
कोः कवर्गस्य गकारो वा भवति । एगो । 'स्वार्थे तु कश्च' इत्येतः
'स्वार्थे' इति 'उपरेः संव्याने छल्' इत्यतो 'छल्' इत्यप्यधिकृत्य

नवैकाद्वा ॥ २ । १ । २० ॥

नव एक आभ्यां परः स्वार्थे द्विरुक्तो लो वा स्यात् । इति स्वार्थे छे

१ सर्वशब्दवत् R. and सर्ववत् M. for सर्ववद्रूपम्. २ आदेशाभावे
My., P. ३ My. and P. drop प्रक्रिया. ४ वैदूर्याणां M. ५ स्युः
My., P. ६ M. drops परे. ७ इत्यनुवर्तते M., R. ८ कृते कोः
P. ९ इति च द्वयमप्यधिकृत्य M., R.

सति । एकलो इत्यप्यस्ति ॥ शेषं सर्ववत् । ननु एको एकलो इत्यत्र 'संयोगे' इत्येकारस्य ह्रस्वः किं न स्यात् । किं ततः । तदानुक्तन्यायेन 'एच इग्ग्लादेशे' इतीकारः स्यात् । ततश्च इको इकलो इति स्यादिति चेन्नैवम् । 'अत्र शास्त्रे एदोतोः कचित् स्वरूपेणैव ह्रस्वः' इति त्रिविक्रमदेवेनोक्तत्वादत्र स्वरूपह्रस्वाङ्गीकारात् । एको । एकलो इत्युपपन्नः प्रयोगः । प्रथमशब्दे प्रथम सु इति स्थिते 'हे दक्षिणेस्य' इत्यतः 'अस्य' इत्यनुवर्तमाने 'उल्ध्वनिगवयविष्वचि वः' इत्यतः 'उल्' इति च

प्रथमे प्योः ॥ १ । २ । २० ॥

प्रथमशब्दे पकारथकारयोः संवन्धिनोवर्णस्य युगपत् क्रमेण चोत्पं स्यात् । लित्वात्रित्यम् । इत्यवर्णद्वयस्योत्वे 'वेतसः—' इत्यतः 'तोः' इत्यनुवर्तमाने 'ढः पृथिव्यौषधनिशीथे' इत्यतः 'ढः' इति च

प्रथमशिथिलमेथिशिथिरनिपधेषु ॥ १ । ३ । ४८ ॥

एषु तवर्गस्य ढो^१ भवति । इति थकारस्य ढत्वे युगपदकारद्वयस्यो-
कारद्वयविधानपक्षे पुढुमो । क्रमपक्षे । पुढमो । पढुमो ॥ जसि तु
पूर्ववत् । शेषं रामवत् । स्वशब्दे विशेषः । स्व सु इति स्थिते 'अर्हस्युच्च'
इत्यतः 'उत्' इत्यनुवर्तमाने

एकाचि श्वस्वे ॥ १ । ४ । १०८ ॥

एकस्वरयोः श्वस्वं इत्येतयोः संयुक्तस्यान्त्यह्रस्वः प्रागुत्पं भवति ।
इत्युत्वे सुवो सुवे । इत्यादि । ङसिङयोः पूर्वशब्दवत् । अन्यत्रं सर्ववत् ।
एकाजिति किम् । स्वजनः । सजणो ॥ क्तमशब्दे 'सप्तपणे फोः'
इत्यतः 'फोः' इत्यधिकृत्य

१ संवन्धिवर्णस्य M. २ 'मेथि' R., M. ३ 'शिथिर' M. ४ ढः स्यात्
My. ५ My. and P. omit विशेषः; P. drops विशेषः.
६ इत्यनुवर्तते M. ७ स्वथ M., P. ८ स्यात् My., P. ९ जसि R.;
जसि M.; इतिहास My. १० अन्यत्र तु M. ११ इत्यधिकृत्य R., M.

मध्यमकतमे च ॥ १ । २ । १४ ॥

अनयोर्द्वितीया चेत्वं स्यात् । 'प्रायो लुक्—' इति तलोपः । कहमो ॥
शेषं सर्ववत् । येषां यत्र यत्र सर्वनामसंज्ञा तत्र तत्र सर्ववत् । अन्यत्र
रामशब्दवद्रूपनिर्णयः कर्तव्यः ॥

इति सर्वनामानि ॥

अथाकारान्तेषु केषुचित् संयुक्तादेशवत्सु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ।

स्तोः ॥ १ । ४ । १ ॥

अधिकारोऽयम् । 'ईल् ज्यायाम्' इति यावत् । वेदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यते तत् स्तोः संयुक्तस्य भवतीति वेदितव्यम् ॥ वृक्षशब्दे 'क्ष्वेड-
करो खल्' इत्यतः 'खल्' इत्यधिकृत्य

बुध र्वृक्षे ॥ १ । ४ । ७ ॥

वृक्षे संयुक्तस्य स्तो भवति । तत्संनियोगेन वृकारस्य रुकारः ।
'रुक्लो । रुक्लो । अस्यैव रूपान्तरम् । 'उत्सवन्नक्षोत्सुकसामर्थ्ये छो
वा' इत्यतः 'छो' इत्यधिकृत्य

स्पृहादौ ॥ १ । ४ । २२ ॥

स्पृहादिषु स्तोश्छो भवति । इति स्पृहादिपठितवृक्षशब्दे क्षस्य छत्वे
श्रुतोत् ॥ १ । २ । ७४ ॥

आदेर्नकारस्यात् स्यात् । इत्यत्वे वच्छो वच्छा ॥ शेषं रामवत् ।
एवं सर्वत्र विशेषादेशमात्रमुच्यते । अन्यत् सर्वं रामवद्ब्रह्मम् ।

१ 'ईल्लायाम्' My. २ इति ऊर्ध्वं यदुपक्रमिष्यते M. ३ स्यादिति P., My. ४ प्रथमं वृक्षशब्दे R. ५ इत्यधिकृत्य R., M. ६ वृक्षशब्दे संयुक्तस्य P., My. ७ खः स्यात् My., P. ८ तत्संनियोगे M. ९ M. has शेषं रामवत् after this. १० The passage from अस्यैव रूपान्तरम् to वच्छो वच्छा is omitted in My. and R. ११ M. has वा देशान्तरम् after this. १२ स्पृहादिपठितस्य P. १३ वृक्षशब्दस्य P. १४ P. drops सस्य. १५ स्यात्वं स्यात् P.

वा रक्ते गः ॥ १ । ४ । २ ॥

रक्ते संयुक्तस्य गकारो वा भवति । 'शेषादेशस्य—'इत्यादिना द्वित्वम् । रगो । गत्वामावे 'कग—'इति कलोपे शेषैद्वित्वे रतो ॥

शुल्के ङः ॥ १ । ४ । ३ ॥

वेत्यनुवर्तते । शुल्के संयुक्तस्य ङो वा स्यात् । सुङ्गो । पक्षे सुङ्को ॥

कः शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वरूपेषु ॥ १ । ४ । ४ ॥

एषु स्तोः ककारो भवति तु विकल्पेन । सङ्को । पक्षे सत्तो । मोङ्को । अत्र 'स्तौ' इत्युत ओत्वम् । दङ्को । पक्षे 'स्त्यानचतुर्थे च तु ठः' इत्यतो 'ठः' इत्यपिष्ठत्वं

ष्टः ॥ १ । ४ । १४ ॥

ष्टस्य ठः स्यात् । आदेशत्वाद् द्वित्वम् । दष्टो ॥ रुणशब्दे

हरिद्रादौ ॥ १ । ३ । ७८ ॥

'रो डा पर्याणि' इत्यतो 'रः' इत्यनुवर्तते । 'लो जठरवठरनिष्ठुरे' इत्यतो 'लः' इति च । हरिद्रादौ रस्य लृत्वं स्यात् । इति हरिद्रादिपाठाद्रेकस्य लृत्वे । लुङ्को । पक्षे 'मनयाम्—'इति नलोपे द्वित्वे च । लुङ्गो ॥

क्षेडकगे खल् ॥ १ । ४ । ५ ॥

क्षेडकादिषु स्तोः खङ्कारो भवति । लिट्वात्रित्वम् । 'प्रायो डक्'—इति कलोपः । खेडङ्गो । विषम् । स्फोटकः । खोडङ्गो । स्फेटकः । खेडङ्गो । अत्र उभयत्र 'हो डः' इति टस्य डत्वम् ॥

ष्कस्कोर्नाम्नि ॥ १ । ४ । ६ ॥

१ स्यात् My., P. २ शेषस्य द्वित्वे P., My. ३ भवति वा M. ४ ककारो वा for ककारो भवति तु विकल्पेन P., My. ५ M. has पक्षे मोतो after it. ६ च तु रः M. ७ इत्यपिष्ठत्वं M., R. ८ लृत्वं वा स्यात् M. ९ M. drops न. १० यः स्यात् P., My. ११ खेडङ्गो M., R. १२ सोटकः P. १३ उभयत्रापि for अत्र उभयत्र P., My.

‘खल्’ इत्यनुवर्तते । अनयोर्नाम्नि संज्ञायां खल् स्यात् । लिट्त्वान्नित्यम् । पोक्सरखो । पुष्कराक्षः । अत्र ‘ह्रस्वौत्कुतूहले’ इत्यत ‘ओत्’ इत्यनुवर्तते । ‘त्वदुत उपरिगुरुके’ इत्यत ‘उतः’ इति च ।

स्तौ ॥ १ । २ । ६६ ॥

युक्ते परे उत ओत्वं स्यात् । इत्योत्वम् । स्के । स्कन्धः । खंधो ॥

क्षः ॥ १ । ४ । ८ ॥

‘खल्’ इत्यनुवर्तते । क्षस्य खल् स्यात् । क्षयः । खओ । विचक्षणः । विअक्खणो ॥

स्कन्दतीक्ष्णशुष्के तु खोः ॥ १ । ४ । १० ॥

‘खल्’ इत्यनुवर्तते । एषु खोरादेः संयुक्तस्य खो वा स्यात् ॥ खंदो । पक्षे ‘कग—’इति सलोपे अचः परत्वाभावात् शेषस्य द्वित्वम् । कन्दो । तीक्ष्णः । तिवखो । पक्षे तिण्हो । अत्र ‘इनप्ण—’ इत्यादिना क्षणस्य ण्हः । शुष्कः । सोक्को । पक्षे सोर्वखो ।

स्तम्भे ॥ १ । ४ । ११ ॥

‘खल्’ इत्यनुवर्तते । ‘तु’ इति च ‘खोः’ इति च । स्तम्भे खोरादेः संयुक्तस्य खकारो वा स्यात् । खंभो । पक्षे ‘कग—’इति सलोपे तम्भो ।

स्थोस्पन्दे ॥ १ । ४ । १२ ॥

‘खोः’ इत्यनुवर्तते । स्पन्दाभाववृत्तौ स्तम्भे खोरादेः संयुक्तस्य थकारो भवति ॥ लिट्त्वान्नित्यम् । थम्भो । सात्त्विकभावः ।

स्त्यानचतुर्थे च तु ठः ॥ १ । ४ । १३ ॥

१ ख for खल् M., R. २ M. and R. drop लिट्त्वान्नित्यम्. ३ ख for खल् M., R. ४ M. drops तिण्हो. ५ सुखो M. ६ सुको M. ७ संयुक्तस्य खोः for खोरादेः संयुक्तस्य R. ८ भवति M. ९ थकारः स्यात् My., P.

अनयोश्चकारादस्पन्दवृत्तौ सप्तमे च स्तोष्ठत्वं तु भवति । ठभो । सात्त्विकभावः । पक्षे उक्तं यत्वम् । चउट्टो । पक्षे रेफलोपे द्वित्वे च चउत्थो । अत्रैव 'तु मयूरचतुर्थ—' इत्यादि सूत्रेणादेरचः परेण सख-
रव्यञ्जनेन सहितस्य स्थाने वा ओत्वे चोट्टो । चोत्थो इत्यप्यस्ति ।
सौराष्ट्रमहाराष्ट्रयोः 'लव्वराम्—' इति रेफलोपे उभावपि ष्ठी तथा च
'एः' इति ठत्वे ऐच एङि सौरट्टो । महाराष्ट्रे तु ठत्वे

हश्च महाराष्ट्रे होर्व्यत्ययः ॥ १ । ४ । १११ ॥

अत्र होः हकाररेफयोः व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति । एकैस्थाने
एको भवतीत्यर्थः । हश्च दीर्घस्य ह्रस्वोपि भवति । मरहट्टो ॥

विसंस्थुलास्थ्यधनार्थे ॥ १ । ४ । १५ ॥

'ठः' इत्यनुवर्तते । विसंस्थुलास्थिशब्दयोरधनवाचिन्यर्थशब्दे च
स्तोः ठो भवति । विसंठुलो । अर्थः । अट्टो । प्रयोजनम् । धने
तु अत्थो ॥

चः कृत्तिचत्तरे ॥ १ । ४ । १६ ॥

अनयोर्युक्तस्य चः स्यात् । कृत्तिघरः । किर्चिहरो । कृपादित्वात्
अतः 'इल्लृपगेः' ईतीत्वम् । चत्वरपरः । चच्चरपरो ॥

त्योचैत्ये ॥ १ । ४ । १७ ॥

'चः' इत्यनुवर्तते । चैत्यवर्जितस्य त्यस्य चः स्यात् । प्रत्ययः ।
पञ्चओ । अमात्यः । अमच्चो । अत्र 'संयोगे' इति ह्रस्वः । 'अचैत्ये'
इति किम् । चेइअं । अत्र 'स्वाङ्गव्य—' इत्यादिना यात् प्रागित्वम् ।
ऐचं एत्वं यतलोपश्च । अत्रैव दैत्यादित्वात् ऐचः अइ इत्यादेशो च-
इअं । चइत्वं इत्यप्यस्ति ॥

१ विकल्पेन भवति M. २ R. drops च. ३ एवस्य स्थाने M.
४ R. drops अपि. ५ ठः स्यात् My., P. ६ किर्चिहरो M. ७ अत्र
'कृत—' R. ८ इति कृपादित्वादीत्वं R. ९ भवेदित्यादिना M. १० ऐच
एदित्वेत्वम् M.

उत्सवऋक्षोत्सुकसामर्थ्ये छो वा ॥ १ । ४ । १९ ॥

एषु स्तोश्छत्वं वा स्यात् । उच्छवो । पक्षे

‘दोदोनुत्साहोत्सन्न ऊ शसि’ ॥ १ । २ । ६१ ॥

उदः उदित्युपसर्गसंबन्धिनः उकारस्य शसि शकारसकारयोः परयोः दा दकारेण सह ऊ उकारः स्यात् । इत्यूत्वे ऊसवो । ऋक्षः । रिच्छो । पक्षे ‘क्षः’ इति क्षस्य खत्वे रिक्खो । उभयत्रापि ‘ऋतोत्’ इत्यतः ‘ऋतः’ इत्यधिकृत्य

केवलस्य रिः ॥ १ । २ । ९० ॥

व्यञ्जनेनासंयुक्तस्य ऋतो रिरित्यादेशः स्यात् । इति रिः । उत्सुकः । उच्छुओ । ऊसुओ । अत्रापि ‘दोर्द—’ इत्युकारः । दृष्टसामर्थ्यः । दिष्टसामच्छो । पक्षे दिष्टसामत्थ्यो ॥

क्षण उत्सवे ॥ १ । ४ । २१ ॥

‘छः’ इत्यनुवर्तते । उत्सववाचिनि क्षणशब्दे स्तोश्छः स्यात् । छणो । उत्सवे किम् । सणो । क्षणः कालः ।

क्षुण्णस्वगितदक्षसदृशेषु स्पृहादित्वात् स्तोश्छत्वे च्छुण्णो । क्षुण्णो । छहओ । स्वगितः । अत्र गतयोर्लोपः । दच्छो । दक्षः ॥ ‘केवलस्य रिः’ इत्यतः ‘रिः’ इत्यधिकृत्य ‘ऋतोत्’ इत्यंतः ‘ऋतः’ इति च

दृश्यवसकिनि ॥ १ । २ । ९१ ॥

अ वस किन् एतदन्ते दृशिधातौ ऋतो रिरित्यादेशः स्यात् । इति यसान्तदृशिधातोर्चङ्कारस्य रौ रिति ‘शोर्लुप्तयवरशोर्दिः’ इत्यतः ‘दिः’ इत्यधिकृत्य ‘आदेः’ इति च

१ My. and P. omit the portion from ऊ शसि to उकारः स्यात्. २ इत्यधिकृत्य M., R. ३ रीत्यादेशः M. ४ उच्छुवो M. ५ ऊसुवो M. ६ दोदोनुत्साहोत्सन्नदे इति उद उकारः M. ७ भवति R. ८ सदृशेषु R. ९ इत्यधिकृत्य M., R. १० इति च M., R. ११ इत्यादेशः स्यात् My., P. १२ रिः इति सति M. १३ M. drops इत्यतः.

तु समृद्ध्यादौ ॥ १ । २ । १० ॥

समृद्ध्यादिप्वादेरवर्णस्य दीर्घो वा स्यात् । इति समृद्ध्यादिपाठाद्वा दीर्घे । सारिच्छो । सारिच्छो । सदृक्षः ॥

• ध्यश्चत्संस्सामनिश्चले ॥ १ । ४ । २३ ॥

निश्चलच्यतिरिक्तानां ध्यादीनां छः स्यात् । मुक्तपथ्यः । भौच-
पच्छो । पश्चिमः । पच्छिमो । मत्सरः । मच्छरो । अवीप्सः । अ-
विच्छो । इत्यादि । 'अनिश्चले' इति किम् । णिच्चलो । अत्र 'कग—'
इति श्लेषशेषद्वित्वे

द्यय्या जः ॥ १ । ४ । २४ ॥

एपां जः स्यात् । अनवद्यः । अणवज्जो । द्योतः । जोओ । जय्यः ।
जज्जो । क्षय्यः । खज्जो । पर्यायः । पज्जाओ । इत्यादि ॥

ध्यहोर्ज्ञे ॥ १ । ४ । २६ ॥

अनयोर्ज्ञत्वं लिट्स्यात् । ध्यः । उपाध्यायः । उवज्ज्ञाओ । अत्र
'पौ वः' । 'संयोगे' इति ह्रस्वश्च । विध्यः । विज्ज्ञो । मध्यमः । म-
ज्जिमो । अत्र 'मध्यमकतमे च' इत्यतः इः । ह्यः । सद्यः । सज्ज्ञो ।
इत्यादि ॥

तस्याधूर्तादौ टः ॥ १ । ४ । ३० ॥

तस्य टः स्यात् धूर्तादीन् वर्जयित्वा । कैवर्तः । केवट्टो । संव-
र्तितः । सर्वट्टिओ । 'अधूर्तादौ' इति किम् । धूर्तः । धुत्तो । धूर्तादि—

धूर्त । संवर्तन । वार्ता । प्रवर्तन । मुहूर्त । मूर्त । आवर्तक ।
संवर्तक । वार्तिक । वर्तिका । निवर्तन । आवर्तन । विवर्तन । प्रव-
र्तक । मूर्ति । उत्कर्तित । निवर्तक । कीर्ति । कार्तिक । इत्यादि ।

१ ल M. २ छे भवति M. ३ मुत्सपच्छो M. ४ श्लेषशेषद्वित्वे M.
५ M. has इति वक्तुम् after it. ६ M. drops च. ७ सर्वट्टिओ. M.
८ धूर्तसंवर्तवार्ता मूर्तवर्तकवर्तकाः । आवर्तनमुहूर्तौ च प्रवर्तकनिवर्तकाः ॥
कीर्तिः कार्तिकमूर्ता च उत्कीर्त्यादीनि तदग्रे ॥ M.

बहुलाधिकारात् वार्ताशब्दे टत्वमपि भवति ॥

प्रवृत्तसंदष्टमृत्तिवृत्तेष्टापत्तनकदार्थितोष्ट्रे ॥ १ । ४ । ३१ ॥

‘टः’ इत्यनुवर्तते । एषु स्तोष्टत्वं स्यात् । प्रवृत्तः । पवट्टो । अत्र
‘ऋतोत्’ इत्यत्वम् । संदष्टः । संदष्टो । कदार्थितशब्दे ‘वेतस इति
तोः’ इत्यतः ‘तोः’ इत्यधिकृत्य

कदार्थिते खोर्वः ॥ १ । ३ । ४४ ॥

अस्मिन्नादेस्तवर्गस्य वः स्यात् । इति दस्य वत्त्वे । फवट्टिमो ।
उष्ट्रः । उष्ट्रो । सन्दष्टोष्ट्रयोः ‘ष्टः’ इत्यस्यापवादः ॥

डल् फोर्मर्दितविच्छर्दच्छर्दिक्पर्दवितर्दिगर्तसंमर्दे ॥ १ । ४ । ३३ ॥

एषु द्वितीयस्य संयुक्तस्य नित्यं ङो भवति । मर्दितः । मङ्गिओ ।
विच्छर्दः । विच्छङ्गो । कपर्दः । कवङ्गो । गर्तः । गङ्गो । संमर्दः ।
संमङ्गो ॥

ढोर्धर्दिश्रद्धामूर्ध्नि तु ॥ १ । ४ । ३४ ॥

एषु स्तोर्ढो वा स्यात् । अर्धभागः । अङ्गहाओ । पक्षे ञ्छहाओ ॥

दग्धविदग्धवृद्धिदंष्ट्राष्ट्रे ॥ १ । ४ । ३५ ॥

‘दः’ इत्यनुवर्तते । एषु स्तोर्ढो भवति । दग्धः । दङ्गो । विदग्धः ।
विअङ्गो । वृद्धशब्दे ऋत्वादिपाठादत उत्त्वे । वुङ्गो । बहुलाधिकारात्
फचिन्न भवति । वुद्धकविणिरुविअं । वृद्धकविनिरूपितम् ॥

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः ॥ १ । ४ । ३६ ॥

एषु स्तोर्णकैरो भवति । दत्तः । दिण्णो । अत्र स्वप्नादिपाठादत
इत्यम् ॥

ज्ञप्नोः ॥ १ । ४ । ३७ ॥

ण इत्यनुवर्तते । एतयोर्णः स्यात् । सुज्ञानः । सुष्णाणो । ज्ञात ।
णाओ । अत्रैव

जाणमुणौ ज्ञः ॥ २ । ४ । १३० ॥

ज्ञा अवबोधन इत्यस्य जाण मुण इत्यादेशौ स्तः । जाणत इति
स्थिते 'आदर्लक्यात्स्वो —' इत्यतः 'अत' इत्यधिकृत्य

क्ते ॥ २ । ४ । १८ ॥

क्तप्रत्यये परंतोत इत्वं स्यात् । इतीत्वे । जाणिओ । ज्ञात' । वि-
ज्जाणमओ । विज्ञानमयः । विष्णाणमओ इत्यप्यस्ति । नात्र 'ज्ञो
ओविज्ञाने' इति प्रतिषेध । जाणादेशस्य धात्वादेशरूपत्वात् । बहु-
लाधिकाराज्जाणादेशो विकल्प्यत इति केचित् । तेन विष्णाणादयः
सिद्धा । झ । प्रद्युम्नः । पज्जुणो । धृष्टद्युम्नः । धेदृज्जुणो । 'कर्णि-
फारेणो वा' इत्यतः 'ण' इत्यधिकृत्य 'रितो द्वित्वल्' इत्यतः 'द्वित्वल्'
इति 'दीर्घान्न' इत्यतः 'न' इति च

धृष्टद्युम्ने ॥ १ । ४ । ८९ ॥

अत्रादेशस्य णस्य द्वित्वं न^३ स्यात् । इति णस्य न^३ द्वित्वम् ।
पृथैकत्वान्नित्यम् ॥

स्तवे थो वा ॥ १ । ४ । ३८ ॥

अत्र सयुक्तस्य थो वा स्यात् । थवो । पक्षे 'कग—' इति स-
लोपे । 'तथो ॥

१ भवत M २ 'मोममुष्विच्च' इति च is added after this in M.
३ परे M ४ भवति M. ५ ज्ञात । जाणिओ । M ६ विज्ञानमय ।
विज्ञाणमओ । P. ७ प्रद्युम्नादयः M. ८ दृष्टद्युम्न । R, My, P
९ ददृज्जुणो R, My., P, पदृज्जुणो M. १० इत्यधिकृत्य M. ११ M.
and My. drop 'दीर्घान्न' इत्यतः 'न' इति च १२ R. has न धृष्ट.
१३ M. omits न. १४ नित्य for न M १५ पृथैकत्वान्नित्यम् is
dropped in M. १६ अत्र स्तो सयुक्तस्य M. १७ M. has स्तव ।
before it. १८ यओ M. १९ तओ M.

रो हश्चोत्साहे ॥ १ । ४ । ३९ ॥

‘थः’ इत्यनुवर्तते । ‘वा’ इति च । अत्र स्तोर्थो वा स्यात् तत्सं-
नियोगेन हंस्य च रेफः । उत्थारो । पक्षे ‘थ्यश्चत्स—’ इत्यादिना
त्सस्य छः । उच्चछाहो ॥

स्तः ॥ १ । ४ । ४० ॥

स्तस्य थः स्यात् । हस्तः । हत्यो । प्रस्तरः । पत्थरो ॥

पर्यस्ते दृश्च ॥ १ । ४ । ४१ ॥

अत्र स्तस्य टः स्याच्चकारात्थश्च ॥ ‘लो वार्द्रे’ इत्यतः ‘लः’
इत्यधिकृत्य

र्यः सौकुमार्यपर्यङ्कपर्यस्तपर्याणे ॥ १ । ४ । ५५ ॥

एषु र्यस्य लः स्यात् । इति र्यस्य लत्वे । पर्यङ्कः । पल्लङ्को । पँ-
ल्लङ्गो । पल्लथ्यो । पर्यस्तः । ‘सौकुमार्ययुक्तः । सोऽमल्लजुत्तो । अत्र
ऐच एङ् । मुकुलादिपाठादुकारस्याकारः कलोपश्च । कृतपर्याणः ।
कअपल्लङ्गो । अत्रैव ‘मनयाम्’ इति यलोपे ‘भ्यौ बृहस्पतौ तु बहोः’
इत्यतः ‘तु’ इत्यनुवर्तमाने

रो डा पर्याणे ॥ १ । ३ । ७६ ॥

अत्र रेफस्य डा वा स्यात् । कैअपर्डाणो । ‘वात्मभस्सनि पः’ इत्यतः
‘पः’ इत्यधिकृत्य

द्व्वमोः ॥ १ । ४ । ४३ ॥

एतयोः ‘यः’ स्यात् । कुट्टलः । ‘कुपँळो । अत्र वक्रादित्वाद्दिन्दुः ।

१ हकारस्य M. २ ‘थ्यश्च’ इत्यादिना M. ३ M. has उत्साहः before
it. ४ पल्लङ्गो My. ५ Before this M. has प्रसन्नात् सौकुमार्यपर्याणयो-
रपि रूपनिर्णयः क्रियते । ६ ह्यौ M. ७ M. has इति ङादेशे before
it. ८ M. has कअपल्लङ्गो इत्यपि भवति. ९ वक्षोः M. १० यो भवति ।
M. ११ कुपँळो M.

रुक्मिणीरमणः । रुप्णिणीरमणो । कंचित्योपि । रुत्थिणीरमणो । कंचि-
न्मोपि । रुम्मिणीरमणो ॥

ष्पस्पोः फः ॥ १ । ४ । ४४ ॥

अनयोः फः स्यात् । निष्पापः । निष्पावो । निष्पेयः । निष्फेसो ।
स्पन्दः । फन्दो । इत्यादि ॥

भीष्मे ॥ १ । ४ । ४५ ॥

‘फः’ इत्यनुवर्तते । अत्र स्तोः फः स्यात् । मिष्फो । भीष्मः ।
‘श्लेष्मबृहस्पतौ तु फोः’ इत्यतः ‘तु’ इत्यधिकृत्य

ग्मो मः ॥ १ । ४ । ४७ ॥

ग्मस्य मो वा स्यात् । तिग्मकिरणः । तिग्मकिरणो । यक्षे मलोपे
तिग्मकिरणो ॥

न्मः ॥ १ । ४ । ४८ ॥

‘मः’ इत्यनुवर्तते । न्मस्य मेः स्यात् । मन्मथ इति स्थिते ‘वो वः’
इत्यतः ‘वः’ इत्यधिकृत्य ‘त्वभिमन्यौ मः’ इत्यतः ‘मः’ इति च

मन्मथे ॥ १ । ३ । ६६ ॥

अत्र मस्य वः स्यात् । थस्य हत्वं च^१ । वम्महो ॥

ताम्रात्रयोर्म्बः^{१३} ॥ १ । ४ । ४९ ॥

अनयोस्तोर्म्बः स्यात् । तैम्बमओ घट्टेः ॥

इन्मयटि ॥ १ । ३ । ६९ ॥

१ कंचित्योपि M. २ रुक्मिणीरमणो M. ३ M. drops कंचिन्मोपि ।
रुम्मिणीरमणो । ४ फो भवति M. ५ निष्पावः P., My., R. ६ M.
has स्पर्शः । फंसो । वक्रादित्वाद्भिन्नुः before इत्यादि । ७ भवति M.
८ इत्यधिकृत्य M. ९ मो भवति M. १० इति च M. ११ M. drops
च. १२ र्म्बः M. १३ अनयोर्युक्तस्य मकारपरो मकारो भवति M. १४ त-
म्बमओ M. १५ M. drops घट्टः.

मयदप्रत्यये यस्य वा इत् स्यादिति विकल्पादिकारः । तम्बमइओ ।
ताम्रमय इत्यर्थः । आमः । अम्बो ॥

ऊर्ध्वे भो वा ॥ १ । ४ । ५१ ॥

अत्र स्तोर्भो वा स्यात् । अतिऊर्ध्वः । अइउठ्भो । अत्र तलोपे
'न यण्' इति संधिप्रतिषेधः । पक्षे । रँवलोपद्वित्वे । अइउठ्भो ॥

वश्च विह्वले ॥ १ । ४ । ५२ ॥

अत्रापि स्तोर्वस्य भो वा स्यात् च्छश्च । विठ्भलो । विच्छलो ।
पक्षे विह्वले । अत्र 'अहः' इति निषेधात् शेषहकारस्य द्वित्वं न
भवति ॥

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ १ । ४ । ५३ ॥

'र्यः सौकुमार्य—' इत्यतः 'र्यः' इत्यनुवर्तते । अनयोर्दित् एर
इत्यादेशः स्यात् । टिलोपः । अणुट्टिअव्यंहेचरो । अनुष्ठितब्रह्मचर्यः ।
दिट्टसौंदेरो । दृष्टसौन्दर्यः ॥

वा पर्यन्ते ॥ १ । ४ । ५४ ॥

'र्यः' इत्यनुवर्तते । 'डेरः' इति च । पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा स्यात् ।
पेरंतो । पक्षे । सामान्यो जः । पञ्जन्तो ॥

धैर्ये रः ॥ १ । ४ । ५५ ॥

धैर्ये र्यस्य रो वा स्यात् । धैर इति स्थिते । 'ऐच एह्' इत्यतः
'ऐचः' इत्यधिकृत्य

ई धैर्ये ॥ १ । २ । १०९ ॥

१ विकल्पेन इकारः M. २ अम्बो M. ३ अस्यूर्ध्वः M. ४ रवलेति
परेफलोपशेषद्वित्वे M. ५ M. has 'भः' इत्यनुवर्तते । अत्र संयुक्तसंवाग्धिनो
पस्य &c. ६ M. has वलोपे after पक्षे. ७ शेषस्यापि हकारस्य
द्वित्वं न भवति 'अह' इति निषेधात् M. ८ 'त्यादेशो भवति M. ९ M.
drops टिलोपः १० ब्रह्मचरो My.

अत्रैकारस्येकारः स्यात् । गैअधीरो । गतधैर्यः । पक्षे जः । गअ-
धिजो ॥

तूर्यदशार्हशौण्डीर्ये ॥ १ । ४ । ६० ॥

ऐषु स्तो रैः स्यात् । तूरघोसो । तूर्यघोषः । दसारो । दशार्हः ।
पआसिअसोण्डीरो । अत्र 'अहः' इति रस्य न द्वित्वम् । प्रकाशित-
शौण्डीर्यः ॥

बाप्पे होश्रुणि ॥ १ । ४ । ६१ ॥

अश्रुवाचिनि बाप्पशब्दे स्तोर्हः स्यात् । बाहो । 'अश्रुणि' किम् ।
बप्फो । ऊप्मा । अत्र 'व्यस्पोः—' इति कः ॥

कार्पापणे ॥ १ । ४ । ६२ ॥

अत्र स्तोर्हः स्यात् । काहावणो । कहावणो । कहावणो इत्यत्र
'संयोगे' इति पूर्वमेव ह्रस्वः पश्चादादेशः । यद्वा कर्पापणशब्दाद्वा
सिद्धिः ॥

न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ॥ १ । ४ । ६३ ॥

ऐषु स्तोर्हत्वं न वा विकल्पेन भवति । तीह इति स्थिते । 'ईतः
काश्मीरहरीतक्योर्लाँ' इत्यतः 'ईतः' इत्यधिकृत्य

तीर्थे ह्रस्वः ॥ १ । २ । ५५ ॥

अत्र युक्तस्य हि हकारे सति ईकैरस्य ईकारः स्यात् । ईत्यूकारे ।
कअतूहो । कृततीर्थः । पक्षे । कअतित्थो । दुहो । दुःस्वम् । अत्र

१ अत्रैकारस्येकारः P., R. २ M. has इतीकारे before this.
३ M. has रः इत्यनुवर्तते before it. ४ रो भवति M. ५ M. has
प्रकाशितशौण्डीर्यः । अत्र शेषस्यादेशस्य वा रेकस्य न द्वित्वम् । 'अहः' इति प्रति-
पेधात् । ६ स्तोर्हो भवति M. ७ M. has नेत्रजलम् before 'अधुनि'.
८ ऊप्पो M. ९ M. has before it 'हः' इत्यनुवर्तते । १० भवति
M. ११ M. has 'हः' इत्यनुवर्तते before it. १२ इत्यधिकृत्य M.
१३ ईतः before ईकारस्य M. १४ ऊत् before ऊकारः M. १५ इती-
कारस्थाने ऊकारे M.

दुःखशब्दस्य कुलादिपाठाद्विकल्पेन पुंस्त्वम् । दुहिओ । दुक्खिओ ।
दुःखितः । दक्षिणशब्दे हत्वे 'शोर्लुप्तयचरशोर्दिः' इत्यतः 'दिः'
इत्यधिकृत्य

हे दक्षिणेस्य ॥ १ । २ । ९ ॥

अत्र युक्तस्य हे सत्यादेरवर्णस्य दीर्घः स्यात् । दाहिणो । हत्वाभावे
दैक्खिणो । दीर्घशब्दे हत्वे दीहो । 'नवैकाद्वा' इत्यतः 'वा' इति
'स्वार्थे तु कश्च' इत्यतः 'स्वार्थे' इति चोधिकृत्य

रो दीर्घात् ॥ २ । १ । २४ ॥

दीर्घात् 'स्वार्थे' रो वा स्यात् । दीहरो । हत्वाभावे रेफलोपद्वित्व-
ह्रस्वाः । दिग्घो । अत्र सर्वस्य शेषस्यादेशस्य वा हस्य न द्वित्वम् ॥

हो ल्हः ॥ १ । ४ । ६६ ॥

हकारस्य लाकान्तहकारः स्यात् । महादः । पल्हाओ । अत्र 'प्रायो
लुक्' इति दलोपः । क्हारपरः । कल्हारपरो ॥

श्मष्मस्मक्षामस्सरश्मौ म्हः ॥ १ । ४ । ६७ ॥

श्मादीनां म्हादेशः स्यात् सररश्मिशब्दौ वर्जयित्वा । काश्मीरः ।
कम्हारो ॥

काश्मीरे म्मः ॥ १ । ४ । ५३ ॥

अत्र स्तोर्मो वा स्यात् । कम्भारो । अत्रोभयत्रापि

ईतः काश्मीरहरीतवयोर्लालौ ॥ १ । २ । ५१ ॥

एतयोरीकारस्य यथाक्रमं आ अ इत्यादेशौ लितौ स्तः । इत्या-
फारः । ग्रीष्मः । गिहो । विसायः । विम्हओ । अस्मादृशः । अम्हा-
रिसो । अत्र 'दृश्यक्तकीनि' इति ऋकारस्य रिक्कारः । दलोपश्च ।

१ पुंलिङ्गता M. २ इत्यधिकृत्य M. ३ M. has यत्वे before
दैक्खिणो. ४ इत्यधिकृत्य M. ५ इति चोधिकृत्य M. ६ M. adds
अह इति प्रतिशेषात्. ७ म्हादेशो भवति M. ८ म्म इत्यादेशो वा स्यात् M.
९ वि ओ P. १० रिः M.

ह्य । ब्राह्मणः । बम्हणो । बाम्हणो । अत्रोत्खातादिपाठसमये 'ब्राह्मण-
पूर्वाङ्गियोरपीच्छन्त्यन्ये' इति वचनाद्विकल्पेनाकारस्य ह्रस्वः । इदं वचनं
'संयोगे' इति प्राप्तह्रस्वविकल्पार्थम् । 'अस्मररश्मौ' इति किम् ।
सरो । रस्ती ॥

पक्ष्मणि ॥ १ । ४ । ६८ ॥

'म्हः' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तोर्महः स्यात् । पक्ष्मललोचनः । पम्ह-
ललोचनो ॥

क्ष्मणस्तत्स्वह्रस्वणां क्तः ॥ १ । ४ । ६९ ॥

एषां ण्हादेशः स्यात् । प्रश्नः । पण्हो । कृष्णः । कण्हो । स्नातः ।
ण्हाओ । प्रखवः । पण्हवो । ज्योत्स्नापूरः । जोण्हाऊरो । अपह्ववः । अण्व-
ण्हओ । पूर्वाण्हः । पुण्वण्हो । पुण्वाण्हो । अत्रापि ब्राह्मणशब्दवद् वा
ह्रस्वः । अपराण्हः । अवरण्हो । शूर्द्धणः । सण्हो । लण्हो इत्यपि
केचित् ॥

सूक्ष्मे ॥ १ । ४ । ७० ॥

अत्र स्तोर्महः स्यात् । सुण्हो । 'हश्चौत्कुतूहले' इत्यतः 'औत्'
इत्यनुवर्तमाने

सूक्ष्मेद्वोर्तः ॥ १ । २ । ६७ ॥

अत्र ऊत ओत्वं वा स्यात् । सोण्हो । अस्त्वपक्षे सण्हो ॥

आश्लिष्टे लघौ ॥ १ । ४ । ७१ ॥

अत्र युक्तयोर्वेधाक्रमं लटौ स्तः । श्लित्यस्य लः । ष्ट इत्यस्य घः ।
आलिङ्गो ॥

टठौ स्तन्वे ॥ १ । ४ । ७२ ॥

१ प्राप्तह्रस्वस्य विक° M. २ भवति M. ३ भवति M. ४ पक्ष्वो
My. ५ जोह्नाऊरो My. ६ अवह्वो My. ७ M. inserts उत्खा-
तादिपाठद्विकल्पेन ह्रस्वे । ८ भ्रक्ष्ण M. ९ भवति M. १० इत्यनुवर्तते M.
११ ओतः M. १२ सोण R. १३ My. drops अत्वपक्षे । सण्हो ।

अत्र युक्तयोर्ग्रथाक्रमं दृष्टौ भवतः । दृष्टौ । स्तब्धः ॥

तो ढो रश्चारब्धे तु ॥ १ । ४ । ७३ ॥

आरब्धे युक्तस्य तो वा स्यात् । तत्सन्नियोगेन रस्य च ढः । आ-
ढतो । पक्षे । आरद्धो । अत्र वज्रयोरमेदन्यायेन 'लवराम्—' इति
घलोपद्वित्वे

शोर्लुक्खोः स्तम्बसमस्तनिःस्पृहपरस्परश्मशानश्मश्रुणि
॥ १ । ४ । ७५ ॥

स्तम्बादिषु शोः शपसानामादौ वर्तमानानां संयुक्तसंबन्धिनः लृक्
स्यात् । तम्बो । समत्तो । णिप्पिहो । अत्र कृपादित्वादृत इत्वम् ।
इदं सूत्रं 'स्तः' इति सूत्रस्य 'ष्पस्पोः—' इति सूत्रस्य 'श्मज्म—' इत्यादि—
सूत्रस्य चापवादकम् ॥

धस्य हरिश्चन्द्रे ॥ १ । ४ । ७६ ॥

अत्र धस्य लृक् स्यात् । हरिअंदो ॥

धात्रीद्रे रस्तु ॥ १ । ४ । ८० ॥

धात्रीशब्दे द्रशब्दे च रेफस्य वा लृक् स्यात् । धात्रीरमणः । धत्ती-
रमणो । लुगभावे । धारीरमणो । अत्र 'कग—' इति तलोपः ।
हत्वात् प्रागेव रेफलोपे । धाईरमणो । द्रे । चन्द्रः । चन्दो । चन्द्रो ।
रुद्रः । रुद्रो । रुद्रो । इत्यादि । द्रदशब्दे विशेषः । 'हश्च महाराष्ट्रे
होर्व्यत्ययः' इत्यतः 'व्यत्ययः' इत्यधिकृत्य

द्रदे दहयोः ॥ १ । ४ । ११५ ॥

अत्र दहयोर्व्यत्ययः स्यात् । द्रह इति स्थिते । अत्रापि द्रशब्दस्य विद्य-
मानत्वाद् विकल्पेन रेफलोपे । दहो । द्रहो । केचिन्नेच्छन्ति रेफलो-
पम् । द्रहशब्दः संस्कृतेपीति केचित् । द्रहादयस्तरुणपुरुषवाचका
इत्यन्ये । भो द्रहो । भो द्रह ॥

१ M. has लुगशुचर्तवे before it. २ लुगवा स्यात् M. ३ धात्री-
रमणो My. ४ हेर्व्यत्ययः M. ५ दकारदकारयोः M.

हस्य मध्याह्ने ॥ १ । ४ । ८१ ॥

अत्र हस्य लुग्व्वा स्यात् । मज्झण्णो । अत्र हस्य लोपे नस्य ण-
त्वम् । शेषस्य द्वित्वम् । 'संयोगे' इति ह्रस्वः । पक्षे । मज्झण्हो ॥

ज्ञो ओविज्ञाने ॥ १ । ४ । ८२ ॥

ज्ञसंबन्धिनो अस्य लुग्व्वा स्यात् । न तु विज्ञाने । सुज्ञानः । सु-
ज्जाणो । पक्षे 'ज्ञप्नोः' इति णत्वम् । सुण्णाणो । सर्वज्ञः । सबज्जो ।
पक्षे पूर्ववणत्वे । अत्र 'उल्लुध्वनिगवयविप्पवि वः' इत्यतः 'उल्लु'
इत्यधिकृत्य 'हे दक्षिणेस्य' इत्यतः 'अस्य' इति च

ज्ञो णोभिज्ञादौ ॥ १ । २ । १७ ॥

अभिज्ञादिषु ज्ञकारादेशस्य णस्य संबन्धिनः अस्य उत्वं लित् स्यात् ।
सव्वण्णू । आत्मजः । अपज्जो । अप्पण्णू । अत्र 'वाग्मभस्सनि पः'
इति त्मस्य पादेशः । दैवजः । देव्वज्जो । देव्वण्णू । दैवशब्दस्य वैरा-
दिपाठादौकारस्य वा अ इ इत्यादेशो दइवज्जो । दइवण्णू । एवमिङ्गि-
तज्ञ इत्यादि । 'अविज्ञाने' इति किम् । विण्णाणं । एषां ज्ञकारादे-
शणकारसंबन्धिनोकारस्य उत्वं दृश्यते । तेभिज्ञादयो मनोज्ञाज्ञाभिज्ञप्र-
ज्ञासंज्ञाविज्ञानेषु ज्ञस्य ण एव । तथा च । मण्णू । अण्णू । अहिण्णू ।
प्रज्ञां । पण्णा । संज्ञां । सण्णा । विज्ञानम् । विण्णाणं । अत्रैव 'जा-
णमुणौ ज्ञः' इति ज्ञाधातोर्जाणादेशो विज्जाणमित्यप्यस्ति । 'अविज्ञाने'
इति प्रतिषेधस्तु ज्ञो ओ विषय एव । न तु जाणादेशविषयः । आ-
ज्ञप्तिः । आणत्ती । आज्ञापनम् । आणावणं । अत्रापि ण एव ॥

रात्रौ ॥ १ । ४ । ८४ ॥

रात्रिशब्दे युक्तस्य लुग्व्वा स्यात् । रात्रिचरः । राइअरो । रतिअरो ॥

१ M. has पाणीदिरस्तु' इत्यतः 'तु' इत्यनुवर्तते before it. २ शेषद्वित्वम्
M. ३ हस्य M. ४ अविज्ञाने विज्ञानशब्दे न भवति M. ५ इत्यधिकृत्य
M. ६ अप्पज्जो R. ७ इत्यापि भवति for दइवण्णू M. ८ इत्यापि M.
९ संबन्धिनोवर्णस्य M. १० M. drops प्रज्ञ. ११ M. drops संज्ञा.
१२ M. drops विज्ञानम्. १३ M. has लुग्व्वा before it.

अथ द्वित्वविधिः ॥

‘रितो द्वित्वल्’ ईत्यतः । ‘द्वित्वल्’ इत्यधिकृत्य

शेषादेशस्याहोचोखोः ॥ १ । ४ । ८६ ॥

संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योवशिष्यते स शेषः । तस्य संयुक्तादेशस्य च अहः हकाररेफवर्जितस्य अचः स्वरात् परस्य अखोरनादौ वर्तमानस्य द्वित्वं स्यात् । शेषे । समस्तः । समत्तो । इत्यादि । आदेशे । रक्तः । रगो । इत्यादि । ‘अहः’ इति किम् । विहलः । विहलो । धैर्यम् । धीरं । ‘अचः’ इति किम् । वयस्यः । वअंसो । अत्र वक्रादित्वाद्भिन्दुः । ‘अखोः’ इति किम् । णाणं ॥

दीर्घान्न ॥ १ । ४ । ८७ ॥

लाक्षणिकादलाक्षणिकाच्च दीर्घात् परयोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न स्यात् । निश्वासः । णीसासो । अत्र ‘शोर्लुप्त—’ इति दीर्घविधौनाल्लाक्षणिकत्वम् । अलाक्षणिकात् । ईश्वरः । ईसरो । पार्श्वः । पासो । इत्यादि । अलाक्षणिकाद् द्वित्वाभावः प्रयोगतोनुसर्तव्यः ॥

कर्णिकारे णो वा ॥ १ । ४ । ८८ ॥

अत्र णमहणमुत्तरार्थम् । कर्णिकारे शेषस्य द्वित्वं वा स्यात् । कणिआरो । कणिणआरो ॥

वा से ॥ १ । ४ । ९० ॥

‘से’ समासे शेषादेशयोर्द्वित्वं वा स्यात् । णैङ्गामो । णङ्गामो । नदीग्रामः । णङ्गामो इत्यत्र

दिहौ मिथस्से ॥ १ । १ । १८ ॥

से समासे दिहौ दीर्घह्रस्वौ मिथोन्योन्यं बहुलं स्तः । एवं समासेषु

१ इत्यधिकृत्य M. २ भवति M. ३ भवति M. ४ ‘विधानादीर्घस्य लाक्षणिक्त्वाद्’ M. ५ M. has इत्यापूषम् after लाक्षणिकत्वम्. ६ M. has ‘द्वित्वल्’ इत्यनुवर्तते before it. ७ नदीग्रामः । णङ्गामो । णङ्गामो M. ८ भवतः M.

सर्वत्र दीर्घह्रस्वयोर्व्यत्ययोनुसन्धेयः । प्रकृतमनुसरामः । कुसुमप्रकरः ।
कुसुमप्पअरो । कुसुमपअरो ॥

प्रमुक्तगे ॥ १ । ४ । ९१ ॥

‘वा से’ इति सर्वमनुवर्तते । प्रमुक्तादिषु समासे यथादर्शनं व्यञ्जनस्य
द्वित्वं वा स्यात् । प्रमुक्तः । पम्मुक्तो । पमुक्तो । अत्र ‘कः शक्त—’
इत्यादिना स्तोः कः । सप्पवासो । सपवासो । बद्धप्फलो । बद्धफलो ।
बद्धफलः । मळअस्सिहरिस्सिहंडो । मलअस्सिहरिस्सिहंडो । मलयशिख-
रिशिखण्डः । त्रैलोक्यनाथः । तेळ्ळोक्कणाहो । तेळ्ळोक्कणाहो । सपरितापः ।
सप्परितावो । सपरितावो । परवशः । परव्वसो । परवसो । प्रतिकूलः ।
पडिक्कूलो । पडिक्कूलो । अदर्शनः । अदंसणो । अदंसणो । अत्र
वक्रादित्वाद्धिन्दुः । आकृतिगणत्वात् । पफुल्लम् । प्रफुल्लं । पफुल्लं ।
सपरिहासम् । सप्परिहासं । सपरिहासं । इत्यादि सिद्धम् । ननु पडि-
क्कळ इत्यत्र लोपलक्षणलक्षितत्वात् ‘प्रायो लृक्—’ इति कलोपः किं-
मिति न । उच्यते । अत्र सूत्रे समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नप-
दत्वमपि भवतीत्युक्तत्वात् यदा भिन्नपदत्वं तदा कादीनामादित्वालोपो
न भवति । एकपदत्वपक्षे तु लोप एवेत्युभयमप्यस्तीति संतोष्यम् ॥

दैवगेखौ ॥ १ । ४ । ९२ ॥

दैवादिप्वनार्यथादर्शनं व्यञ्जनस्य द्वित्वं वा स्यात् । दैवपरः ।
दैवपरो । देवपरो । व्याकुलः । वाऊळ्ळो । वाउळ्ळो । नीडः । नेड्डो ।
नेडो । अत्र ‘एल्वीडनीडकीटश—’ इत्यादिना ईर्कारस्य एकारः ।
निहितः । णिहित्तो । णिहिओ । स्थूलः । थुल्लो । थूलो । अत्र
‘कग—’ इति सलोपः । ननु थुल्लो इत्यत्र ‘स्तौ’ इत्युत ओत्वं किमिति
न । बहुलाधिकारात् । अत्रैव

१ M. has इत्याद्युक्तम् after it. २ सप्पळावो । सप्रलापः । M.
३ बद्धफलः । बद्धफळो । बद्धफलो । M. ४ वक्रादेष्वाकृति M. ५ कस्मात्
भवति M. ६ तत्र M. ७ नेडो । नेडो । M. ८ इत एव । M. ९ थूलो ।
थुल्लो । M. १० स्यात् for स्तौ M. ११ M. adds भवति after it.

स्थूले रलूतश्चौत् ॥ १ । ३ । ८३ ॥

‘लो ललाटे च’ इत्यतः ‘लः’ इत्यनुवर्तते । स्थूले ऊकारस्योत् स्यात् तत्संनियोगेन लस्य च रः । थोरो । व्याहृतः । वाहितो । वाहो । अत्र कृपादित्वाद्वा इत् । तलोपश्च । मूकः । मुको । मूओ । इत्यादि । दैवादिः—दैवव्याहृतव्याकुलनीडनिहितमातृककुतूहलस्थूलएकतूष्णीक-मूकसेवाअस्मदीयहुतस्त्यानस्थाणु । इत्यादि ॥

तैलादौ ॥ १ । ४ । ९३ ॥

तैलादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य व्यञ्जनस्य द्वित्वं भवति । पृथक्त्वान्नित्यम् । तैलप्रियः । तैलपिओ । मण्डूकः । मण्डुको । इत्यादि । तैलादि—तैलव्रीडाप्रेमस्रोतःप्रभूतमण्डूकयौवनक्रजुविचै-किल । इत्यादि ॥

पूर्वमुपरि वर्गस्य युजः ॥ १ । ४ । ९४ ॥

वर्गसंबन्धिनो युग्मर्णस्य शेषस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वा-क्षरं स्यात् । वर्गणां द्वितीयस्योपरि प्रथमं चतुर्थस्योपरि तृतीयमिति वेदितव्यम् । रुक्खो । विग्घो । लच्छी । जिज्झरो । जिङ्गुलो । इत्यादि बोध्यम् ॥

प्राक् श्लाघाप्रक्षशार्ङ्गे ङोत् ॥ १ । ४ । ९५ ॥

श्लाघादिषु ङः डकारलकारयोः प्रागत् स्यात् । श्लाघायुतः । सला-हाजुओ । प्रक्षः । पलक्खो । क्षस्य खः । शार्ङ्गधरः । सारङ्गहरो ॥

क्षमारत्तेन्यहलः ॥ १ । ५ । ९६ ॥

‘प्राक्’ इत्यनुवर्तते । ‘अत्’ इति च । अनैर्योर्युक्तस्यान्यहलः प्रागत् स्यात् । रत्ताकरः । रज्जाअरो । क्षमाधरः । छेमाहरो । अत्र ‘उत्सव-क्रक्ष—’ इत्यतः ‘छः’ इत्यनुवर्तते ॥

१ इत् M. २ मण्डुत् for मातृक M. ३ विचिकिल M. ४ वर्गयुजः M. ५ द्वित्वम् । प्रसङ्गे सति उपरि &c. M. ६ दिग्घो M. ७ M. drop५ जिङ्गुलो. ८ बोद्धव्यम् M. ९ प्रागत् अकारो भवति M. १० अन-योदकस्मा M. ११ छमूहरो M.

क्षमायां कौ ॥ १ । ४ । २० ॥

भूवाचकक्षमाशब्दे क्षस्य छः स्यात् । अत्र यो भूवाचको मुख्यः
क्षमाशब्दः यश्च 'क्षमारलेन्त्यहलः' इत्यनेन युक्तयोर्मध्ये अकारविधाने
लाक्षणिको भूवाचकः क्षमाशब्दस्तयोर्द्वयोरपि ग्रहणम् । तेनोभय-
त्रापि छः ॥

स्नेहाभ्योर्वा ॥ १ । ४ । ९७ ॥

अनयोर्युक्तस्यान्त्यहलः प्रागित्वं वा । सणेहो । पक्षे 'कग—' इति
सलोपे । णेहो । अग्निवर्णः । अगणिवण्णो । पक्षे । 'मनयाम्' इति
न लोपे । अग्निवण्णो ॥

शर्षवज्रतप्तेष्वित् ॥ १ । ४ । ९८ ॥

शर्ष एतयोः वज्रतप्तशब्दयोश्च युक्तस्यान्त्यहलः प्रागित्वं वा । आ-
दर्शः । आअरिसो । पक्षे । 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'शोर्लुप्त—'
इति दीर्घः । आआसो । आदर्शः । दरिसो । दासो । इत्यादि । र्षे ।
वर्षजः । वरिसओ । वासओ । अत्र 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घः । तप्तः ।
तविओ । तत्तो । वज्रधरः । वइअहरो । अत्र जलोपः । वज्रहरो ।
नात्र जलोपः ॥

हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्शकृत्स्नदिष्ट्याहं ॥ १ । ४ । ९९ ॥

हर्षादिषु युक्तस्य हं इत्यत्रान्त्यहलः प्रागित्वं स्यात् । पृथक्त्वान्ति-
त्यम् । हरिसो । अमरिसो । श्रीधरः । सिरिहरो । तत्र 'किपः' इती-
कारस्य ह्रस्वः । ह्रीयुतः । हिरिजुओ । क्रियापरः । किरिआवरो ।
परामर्शः । परामरिसो । कृत्स्नः । कसिणो । अत्र 'कग—' इति
तलोपः । 'ऋतोत्' इत्यत्वं च । हं । वर्हधरः । वरिहहरो । इत्यादि ॥

स्याद्भ्रुव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ १ । ४ । १०० ॥

एषु चौर्यसमेषु संयुक्तस्य यकारात् प्रागित्वं स्यात् । स्याद्वादः ।

१ तप्तवज्रशब्दयोः M. २ दृष्ट्याहं My. ३ इत्यत्रान्त्य M. ४ अत्र M.
५ लोपः My. ६ इत्यमनुवर्तते is in M. before this.

सिआवाओ । भव्यः । भविओ । चैत्यपरः । चेइअपरो । अत्रैकारस्य
एकारस्तयलोपश्च । चौर्यकुसलः । चोरिअकुसलो । चौर्यशब्दस्याञ्ज-
त्यादिपाठाद्वा स्त्रीलिङ्गतायां चोरिआकुसलो इत्यपि । चौर्यसमास्तु—
चौर्यैश्वर्यधैर्यगाम्भीर्यमार्यासौन्दर्यब्रह्मचर्यसूर्यशौर्यवीर्यवर्यचर्याचार्यपर्य-
ङ्काः । चौर्यादिराकृतिगणः ॥

लादक्लीबेषु ॥ १ । ४ । १०१ ॥

संयुक्तस्य लात् प्रागित्वं स्यात् क्लीबप्रकारेषु वर्जयित्वा । क्लिष्टवासः ।
किलिङ्वासो । क्लान्तमुखः । किलन्तमुहो । अत्र 'संयोगे' इति लकार-
स्थाकारस्य ह्रस्वः । पुष्टवापः । पिलुष्टवापो । श्लोषः । पिलोसो । श्लेषः ।
सिलेसो । शुक्लक्लेदक्लिन्नक्लेशम्लानेत्यादि । 'अक्लीबेषु' इति किम् । क्लीबः ।
क्लीओ । विकृवः । विकृओ । क्लमः । कमो । प्लवः । पवो । विप्लवः ।
विप्पवो । शुक्लपक्षः । सुक्लपक्खो । उभयं तिङन्तेपि समानम् ॥

नात्स्वमे ॥ १ । ४ । १०२ ॥

स्वमे नात् प्रागित्वं स्यात् । इतीत्वे । 'पो वः' इति पस्य बत्वे च
वद्ययोरभेदन्यायात् 'वो मः शबरे' इत्यधिकृत्य

नीवीस्वमे वा ॥ १ । ३ । ८५ ॥

अनयोर्वस्य मो वा स्यात् । 'स्वमादाबिल्' इत्यस्य इत्वे । सिमिणो ।
पक्षे । सिमिणो ॥

स्निग्धे त्वदितौ ॥ १ । ४ । १०३ ॥

अत्र नात् प्रागित्वमत्वं च वा स्यात् । सिणिद्धो । सणिद्धो । पक्षे
'कग—' इति सलोपे । णिद्धो ॥

कृष्णे वर्णे ॥ १ । ४ । १०४ ॥

१ भवति M. २ न भवति for वर्जयित्वा M. ३ सुखपक्खो My.
४ M. has इत्वमनुवर्तते before this. ५ M. has इति वस्य मत्वे
before it. ६ M. has नादित्वमनुवर्तते. ७ प्रागित्वमित्वं च वा स्यात् M.

वर्णवाचिनि कृष्णगन्धे नात् प्रागदितौ वा स्तः । कंसिणो ।
कसणो । पक्षे 'श्रप्ण—' इत्यादिना ण्स्य ण्हः । कण्हो । 'वर्णे' इति
किम् । कण्हो । विष्णुः । 'अर्हत्युच—' इत्यंतः 'उ' इत्यधिकृत्य

सुधे रात् ॥ १ । ४ । १०७ ॥

अत्र रात् प्रागुत्वं स्यात् । 'मनयाम्' इति नलोपः । सुरुग्धो ।
सुधं नगरम् ॥

वा छन्नपद्ममूर्खद्वारे ॥ १ । ४ । १०९ ॥

एषु स्तोत्रन्त्यहलः प्रागुत्वं वा स्यात् । छन्नपरः । छउमपरो ।
पद्ममुखः । पउममुहो । पक्षे । 'कग—' इति दलोपे मङ्कारे शिष्टे
सति । 'ओदात्यां पङ्क्तौ' इत्यंतः 'ओत्' इत्यधिकृत्य

पद्मे मि ॥ १ । २ । ३१ ॥

पद्मे आदेरत ओत्वं स्यान्मङ्कारे 'परे' सति । पोम्ममुहो 'मूर्खः' ।
सुरुहो । अत्रादावेव 'संगोने' इति ह्रस्वः पश्चादुत्वं ॥

ईलज्यायाम् ॥ १ । ४ । ११० ॥

अत्रान्त्यहलः प्रागीत्वं लिट् स्यात् । ज्यावरः । जीजावरो । 'हश्च
महाराष्ट्रे ह्योर्व्यत्ययः' इत्यंतः 'व्यत्ययः' इत्यधिकृत्य

लनोरालाने ॥ १ । ४ । ११२ ॥

'स्तोः' इति निवृत्तम् । अत्र लकारनकारयोर्व्यत्ययः स्यात् ।
आणालो ॥

१ M. has अदितौ नादिति चानुवर्तते । २ 'वाचककृष्ण' M. ३ प्राग-
त्वमित्वं च वा भवतः M. ४ कसणो । कसिणो M. ५ इत्यधिकृत्य M.
६ भवति M. ७ M. drops सुधं नगरम्. ८ M. has उत्त्वमनुवर्तते ।
'हमारल—' इत्यतः 'अन्त्यहलः' इत्यनुवर्तते । before this. ९ मङ्कारेव-
शिष्टे M. १० इत्यधिकृत्य M. ११ भवति for स्यात् M. १२ M.
drops परे. १३ M. has ह्रस्वत्वे after सति । १४ M. drops
मूर्खः । सुरुहो. १५ M. has द्वार । दुवारं after this. १६ ज्यापरः ।
R. १७ इत्यधिकृत्य M.

चलयोरचलपुरे ॥ १ । ४ । ११६ ॥

‘व्यत्ययः’ इत्यनुवर्तते । अचलपुरशब्दे चलयोर्व्यत्ययः स्यात् ।
अचलपुरधर्मः । अलअपुर्धम्मो ॥

हो ह्योर्वा ॥ १ । ४ । ११७ ॥

ह्यशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा स्यात् । सद्यः । सद्यो । पक्षे ।
सज्जो । इत्यादि ॥

लघुके लहोः ॥ १ । ४ । ११८ ॥

‘लघुकशब्दे घस्य हत्वे लकारहकारयोर्व्यत्ययो वा स्यात् । हल्लओ ।
पक्षे । लहुओ । घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वाद्धत्वं न भवतीति हकरणम् ॥

रलोर्हरिताले ॥ १ । ४ । ११९ ॥

अत्र रलोर्व्यत्ययः स्यात् । हळिआरो ॥

दर्वीकरनिवहौ दब्बिरअणिहवौ तु ॥ १ । ४ । १२० ॥

दर्वीकरनिवहशब्दौ यथासंख्यं दब्बिरअणिहवौ तु भवतः । दब्बि-
रओ । णिहवो ॥ सज्जन सु इति स्थिते ‘लोपः’ इत्यधिकृत्य

अन्त्यहलोश्रद्धुदि ॥ १ । १ । २५ ॥

शब्देऽप्यन्त्यहलोन्त्यव्यञ्जनस्य लोपः स्याच्छ्रुदित्यव्ययमुदित्युपसर्गं च
वर्जयित्वा । इति सज्जनशब्दस्य समासत्वात् समासे पदविभक्त्यपेक्षया
वाक्यविभक्त्यपेक्षया चान्त्यत्वमनन्त्यत्वं च भवतीति न्यायेन यदा
पदविभक्तिस्तदा तलोपे सज्जणो । यदा वाक्यविभक्तिस्तदा लोपाभावे
सज्जणो । पूर्वं तद्गुणादयः ॥

निर्दुरि वा ॥ १ । १ । २६ ॥

निर्दुर् इत्येतयोरुपसर्गयोरन्त्यहलो लोपो वा स्यात् । निस्तहः ।

१ ‘चु’ R. २ M. has लघुशब्दे घस्य हत्वे before it. ३ M.
drops लघुकशब्दे घस्य हत्वे. ४ अत्र लहयोः for लकारहकारयोः M.
५ वा व्यत्ययः M. ६ तलोपाभावे M.

णिसहो । लोपाभावे । णिस्सहो । अत्रैव 'लवराम्—' इति रेफलोपे 'शोर्लस—' इति दीर्घे । णीसहो । एवं निर्घोषादयः । दुःसहः । दुँसहो । दुँस्सहो । दुःस्वितः । दुहिओ । 'दोदोनुत्साहोत्सन्नऊच्छसि' इत्यतः 'ऊत्' इत्यधिकृत्य

दुरो रलुकि तु ॥ १ । २ । ६३ ॥

दुरित्युपसर्गस्य रलुकि रेफलोपे सत्यादेस्त ऊद्धा स्यात् इत्युकारः । वूसहो । दुँहिओ । यदा लोपाभावस्तदा । दुःसहो^१ ॥

अन्तरि च नाचि ॥ १ । १ । २७ ॥

अन्तरं शब्दे चैकारान्निर्दुरोश्चाचि परे लोपो न स्यात् । अन्तरात्मा । अन्तरप्पा । निरन्तरः । गिरन्तरो । निरवशेषः । गिरयसेसो । निरवगाहः । गिरवगाहो । दुरुत्तरः । दुरुत्तरो । कचिदन्ता उपरि इति च दृश्यते । विन्दुल्' इत्यधिकृत्य

हलि वज्रणनानाम् ॥ १ । १ । ४१ ॥

'अन्त्यहलः' इति निवृत्तम् । एषां हलि व्यञ्जने परे विन्दुः स्यात् । पराष्मुखः । परंमुहो । 'सरस्य विन्दमि' इति ह्रस्वः । क-चुकः । कंचुओ । इत्यादि ॥

सरेभ्यो वक्रादाँ ॥ १ । १ । ४२ ॥

वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादिभ्यः सरेभ्यः परो विन्दुर्भवति । अत्र गणत्रयम् । वक्रादिगणः । मनसिन्यादिगणः । उपर्यादिर्गणः । तत्रैव वक्रादिः । वक्र । कुट्टम् । मुँच्छ । पुच्छ । बुध् । गृष्टि । कर्धो-टफ । दर्शन । पशु । स्पर्श । स्प्यधुन्यधमार्जारृधिकमूर्धा प्रथमात् । मनसिन्यादिः—मनस्विनीप्रतिधुन्मनःशिलावयस्यानां द्विती-

१ My. omits दुसहो. २ M. omits दुसहो. ३ दुहिओ M. ४ M. has इत्युत्तमि after it. ५ वचि M. ६ वक्रा M. ७ कचु-कम् My. ८ 'वन्ध' M. ९ M. drops गध. १० दुष्ट । दच्छ । M. ११ तत्रै for तत्र M.

यात् । उपर्यतिमुक्तामुक्तेत्यादीनां तृतीयात् । वक्रः । वंको । कुं-
द्वलः । कुंपलो । अत्र 'वृक्मोः' इति पैः । गुच्छः । गुंछो । पुच्छः ।
पुंछो । बुध्नः । बुंधो । कर्कोटकः । कंकोडओ । अत्र

टो डः ॥ १ । ३ । ३१ ॥

असंयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याचः परस्य टस्य डः स्यात् । इति डः ।
मार्जारः । मांजरो । कचिन्मज्जारो इति च दृश्यते । विंजुओ । अत्र
वेष्टधिके श्रुवा ॥ १ । ४ । १८ ॥

अत्र श्वि इत्यस्य श्चु इत्यादेशो वा स्यात् । आदेशाभावे 'ध्यश्च—'
इत्यादिना च्छः । 'इच्छुपगे' इतीत्वम् । विंछुओ । कचिच्छन्दः पूर-
णेपि विन्दुः । देवंगाँअसुवत्तो । देवनागसुवक्रः । 'डे तु किंशुके'
इत्यधिकृत्य 'विन्दुल्' इति च

वर्गेन्त्यः ॥ १ । १ । ४७ ॥

विन्दोर्वर्गे परे प्रत्यासन्नो यो वर्गस्तस्यैवान्त्यो वा स्यात् । वक्रो ।
कुम्पलो । बुन्धो । इत्याद्यपि । अत्र विन्दोर्वर्गान्तादेशो नित्य इति
केचित् । मनखिन्यादिः । वअंसो । वअस्यः ॥

लुङ् मांसादौ ॥ १ । १ । ४४ ॥

'विन्दुल्' ईत्येतस्य पृथ्वन्तविपरिणामः । 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्'
इत्यंतः 'तु' इति चाधिकृत्य । विन्दोर्मांसादिषु लुम्बा स्यात् । मांस-
विकारः । 'मांसविआरो । मांसलः । मांसलो । कांस्वैविकारः । कास-
विआरो । एषु सर्वेषु 'आचार्ये चो हश्च' इत्यंतः 'हः' इत्यधिकृत्य

स्वरस्य विन्द्रमि ॥ १ । २ । ३९ ॥

१ M. has वक्रो । वक्रः. २ कुंपलो । कुन्दमलः । M. ३ 'रिति टस्य
पः M. ४ विंछुवो My. ५ देवं ण्णाअं My. ६ M. has अनुवर्तते
after इति च. ७ वर्गान्त्यादेशो My. ८ मांसादौ M. ९ इत्यस्य M.
१० इत्यधिकृत्य M. ११ M. has मांसविआरो after मांसविआरो.
१२ M. has मांसलो after it. १३ M. has कंसविआरो after it.
१४ इत्यधिकृत्य M.

अमि द्वितीयैकवचने बिन्दौ च परे स्वरस्य ह्रस्वः स्यात् । मंसलो । मंसविआरो । ईत्यादि । मांसादि—मांस । मांसल । पांसुं । कांस्य । कथम् । इदानीम् । तदानीम् । किं करोमि । संमुखम् । नूनम् । एवम् । इत्यादि ॥

संस्कृतसंस्कारे ॥ १ । १ । ४५ ॥

‘लृक्’ अनुवर्तते । ‘बिन्दोः’ इति च । अनयोबिन्दोर्लृक् स्यात् । संस्कृतः । संकओ । संस्कारः । सकारो ॥

डे तु किंशुके ॥ १ । १ । ४६ ॥

‘बिन्दोः’ इत्यनुवर्तते । अत्र बिन्दोर्डाऽनुबन्ध एकारो वा स्यात् ॥ केसुओ । किंसुओ ॥

विंशतिषु त्या श्लोषत् ॥ १ । १ । ४८ ॥

विंशतिप्रकारेषु ति इत्यव्ययेन सह बिन्दोर्लोपः स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घः । इति विंशतिगणपठिते सिंहशब्दे बिन्दोः श्लोषलि पूर्वस्य दीर्घे । सीहो । सिंघो इत्यपि नास्ति दृश्यते । सिंघदत्तो । सिंघ-राओ । अत्र लिप्ताद्विन्दोर्लोपे ‘नित्येपि दृश्यते’ इत्युक्त्या लोपाभावः । तथा च ‘हस्य घो बिन्दोः’ इत्यनेन सूत्रेण बिन्दोः परस्य हस्य घः सिद्धः । विंशत्यादि—विंशति । त्रिंशत् । दंष्ट्रा । सिंह । इत्यादि । ‘समदामशिरोनभो नरि’ इत्यतः ‘नरि’ इत्यधिकृत्य

अक्षयर्थकुलाद्या वा ॥ १ । १ । ५१ ॥

अक्षिपर्यायाः कुलादयश्च नरि पुलिङ्गे वा प्रयोक्तव्याः । लोअणो । लोअणं । णअणो । णअणं । कुंलादि—कुलो । कुलं । वअणो । वअणं । कुलवचनमाहात्म्यात् दुःसमाजनविषुञ्चन्द इत्यादि ॥

१ भवति M. २ मंसविआरो । मंसलो । M. ३ इत्याद्यपि भवति M. ४ पांस्य । पांसु । M. ५ M. drops तदानीम् ६ लुगितनुवर्तते M. ७ संस्कारः । संकओ । M. ८ भवति M. ९ इति च for इत्यपि नास्ति M. १० इत्यधिकृत्य M. ११ My. drops the portion from णअणो १० वअणं. १२ M. has इति after वअणं.

क्रीवे गुणगाः ॥ १ । १ । ५२ ॥

‘वा’ इत्यनुवर्तते । गुणादयः शब्दाः नपुंसके वा प्रयोक्तव्याः ।
गुणो । गुणं । मंडलगो । मंडलगं । गुणादि—गुण । देव । मंड-
लाग्र । खड्ग । कण्ठ । विन्दु । कररुह । वृक्ष । इत्यादि । पृष्ठशब्दे

‘स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ १ । १ । ५३ ॥

। ईमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोक्तव्याः । इत्यञ्ज-
ल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गेऽपि प्रयोगः । पिट्टी । पिट्टं । अत्र ‘इत्कृपणे’
इत्येतः ‘इल्’ इत्यधिकृत्य ‘शृङ्गमृगाङ्गमृत्युदृष्टमसृणेषु वा’ इत्यतः ‘वा’
इति ‘ऋतोत्’ इत्यतः ‘ऋतः’ इति च

पृष्ठेऽनुत्तरपदे ॥ १ । २ । ७८ ॥

पृष्ठशब्देऽनुत्तरपदे ऋत इत्वं वा स्यात् । पक्षे ‘ऋतोत्’ इत्यत्वम् ।
इत्वं स्त्रियामेवेत्येके । ‘अनुत्तरपदे’ इति किम् । महिपट्टं । अञ्ज-
ल्यादि—अञ्जलि । बलि । निधि । प्रश्न । रश्मि । अक्षि । ग्रन्थि ।
विधि । कुक्षि । चौर्य । पृष्ठ । इत्यादि । इमान्ता इत्यत्र ‘पृथ्वादिभ्य
इमनिज्वा’ इति य इमनिच् यश्च ‘त्वस्य तु डिमात्तणौ’ इति त्वप्रत्य-
यादेश इमनिच् तयोर्द्वयोरपि तन्नेण ग्रहणम् । तेनोभयोरपि विकल्पेन
स्त्रीत्वम् । त्वादेशस्य नित्यं स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ॥

निष्पत्योरोत्परी माल्यस्योर्वा ॥ १ । २ । १ ॥

निर् प्रति इत्येतावुपसर्गौ माल्यशब्दे स्थाधातौ च परे ओ परि
इत्येतद्रूपौ यथासंख्यं वा स्तः । निर्माल्यम् । ओमहं । गिम्महं ।
प्रतिष्ठितः । परिदृष्टो । पददृष्टो ॥

आदेः ॥ १ । २ । २ ॥

‘आदेः’ इत्यधिकारः ‘यमस्तोरसोरचः’ इति सूत्रात् प्रागेव
वेदितव्यः ॥

१ कन्द M. २ M. has ‘वा’ इत्यनुवर्तते before it. ३ पिट्टी My.
४ इत्यधिकृत्य M. ५ ‘ऋतोत्’ इति च M. ६ ‘मेवेत्येके M. ७ भवतः M.

शोर्लुप्तयवरशोर्दिः ॥ १ । २ । ८ ॥

यवरशपसानां लोपे येवशिष्टाः शपसास्तेषामादेरचो दीर्घः स्यात् ।
कश्यपः । कांसवो । अश्वः । आसो । विश्रमः । वीसमो । दुःशा-
सनः । दूसासणो । शिष्यः । सीसो । कर्षकः । कासओ । वर्षः ।
वासो । पस्य लोपे । निष्पिक्तः । णीसित्तो । कृतसस्यः । कअसासो ।
विकस्वरः । विआसरो । उस्तः । ऊसो । विस्रम्भः । वीसंभो । निःसहः ।
णीसहो । एवं तिङन्तेऽप्यूहम् ॥ 'शोर्लुप्तयवरशोर्दिः' इत्यतः 'दिः'
इत्यधिकृत्य 'हे दक्षिणेस्य' इत्यतः 'अस्य' इति च

तु समृद्ध्यादौ ॥ १ । २ । १० ॥

समृद्ध्यादिष्वादेरवर्णस्य वा दीर्घः स्यात् । पासुचो । पसुचो ।
प्रसुतः । आकंसो । अकंसो । अस्पर्शः । अत्र 'प्स्पोः—' इति फत्वम् ।
वक्रादित्वाद्धिन्दुः । पारोहो परोहो । प्ररोहः । समृद्ध्यादि—समृद्धि ।
प्रैतिसिद्धि । प्रतिपद् । प्रवासी । अभिजाति । प्रकृत । प्रवचन ।
प्ररोह । परकीय । चतुरन्त । अस्पर्श । प्रैस्तुत । प्रकट । प्रसुत ।
सदृक्ष । मनस्विनी । इत्यादि ॥

स्वमादाविल् ॥ १ । २ । ११ ॥

स्वमादिष्वादेरवर्णस्येत्यं लिट् स्यात् । किंविणो । कृपणः । अत्र
'इल्कृपणे' इति इः । मिङ्गो । अत्रापि कृपादित्वाद्दत्त इल् । वेतसः ।
वेडिसो । अत्र 'टो ङः' इत्यतः 'ङः' इत्यधिकृत्य

१ कासओ M. २ M. has after समृद्धि, प्रसिद्ध । सदृक्ष । मन-
स्विनी । प्रसुतः । प्रतिपदि, and then प्रतिसिद्धि &c. ३ M. has
प्रतिपिद् for प्रवचन । प्ररोह । ४ M. has प्रवचन । प्ररोह । इत्यादि
for प्रसुत &c. up to मनस्विनी । ५ M. has अस्यलेनुवर्तते before
it. ६ M. has स्वप्नः । सिविणो before it. ७ M. has कृपणः ।
किंविणो । ८ M. has मृदङ्ग । मिङ्गो before it. ९ समयन कृत इत्वम्
for इः । M. १० M. drops मिङ्गो. ११ M. drops अत्रापि कृपा-
दित्वाद्दत्त इल् ।

वेतस इति तोः ॥ १ । ३ । ३२ ॥

अत्र अंत इत्ये सति तोर्धः स्यात् । इति डः । उत्तिमो ।^१ स्वप्नः ।
सिमिणो । स्वप्नादि—स्वप्न । व्यजन । व्यलीक । कृपण । मृदङ्ग । ईपद् ।
घेतस । दचोचम । मरिच । इत्यादि । बहुलाधिकारात् णत्वमापन्ने दच-
शब्दे इत्वम् । अन्यत्र दचं ॥

पकाङ्गारललाटे तु ॥ १ । २ । १२ ॥

इलनुवर्तते । एष्वादेरवर्णस्योत्वं वा स्यात् । पकः । पिक्वो । अ-
ङ्गारः । इंगालो । इंगालो इत्यत्र हरिद्रादिपाठाद्रेफस्य लत्वम् । तच्च
बहुलाधिकारादित्ये कृते सत्येव । इत्वाभावे । अंगारो ॥

हरे त्वी ॥ १ । २ । १५ ॥

अत्रादेरत ईत्वं वा स्यात् । हीरो ॥

उल्लध्वनिगवयविष्ण्वचि घः ॥ १ । २ । १६ ॥

एषु वकारसंबन्धिनोवर्णस्योत्वं लिङ् भवति । गवयः । गडओ ।
अत्र 'प्रायो लुक्—' इति वैकारयकारयोर्लोपः ॥

स्तावकसास्त्रे ॥ १ । २ । १८ ॥

अनयोरादेरवर्णस्योत्वं लिट् स्यात् । ध्रुवओ । अत्र 'प्रायो लुक्—'
इति कलोपः । 'स्तः' इति स्तस्य थत्वम् ॥

चण्डैस्त्रण्डिते णा वा ॥ १ । २ । १९ ॥

'उल्' इत्यनुवर्तते । अनयोर्णकारेण सहादेरवर्णस्योत्वं वा स्यात् ।
चूडो । चंडो । छुडिओ । खंडिओ ॥

आसारे तु ॥ १ । २ । २२ ॥

१ M. has उत्तम । इत्यादि after it. २ M. drops स्वप्नः । सि-
मिणो । ३ अत्र for इत्यत्र M. ४ M. drops लिट्. ५ यवकारयो°
M. ६ M. drops 'प्रायो लुक्—' इति. ७ णा वा चण्डस्त्रण्डिते M.
८ उत्तमयु° T. ९ एतयो° T., M. १० चूडो । चंडो । M.

‘आर्यायां र्यः श्वश्चामूल’ इत्यतः ‘ऊल्’ इत्यनुवर्तते । अत्रादेरवर्णस्य ऊत्वं वा स्यात् । ऊसारो । आसारो ॥

तोन्तयेल् ॥ १ । २ । २३ ॥

अन्तरशब्दे तकारसंबन्धिनोवर्णस्य एत्वं लिट् स्यात् । अन्तः-
पुरवरः । अन्तेपुरवरो । अन्तःसहवासः । अन्तेसहवासो । इत्यादि ।
क्वचिन्न भवति । अन्तर्गतः । अन्तर्गओ ॥

पारावते तु फोः ॥ १ । २ । २४ ॥

‘ऐल्’ अनुवर्तते । अत्र द्वितीयस्यास्य एत्वं वा स्यात् । पारेवओ ।
पारावओ ॥

उत्करवल्लीद्वारमात्रचि ॥ १ । २ । २५ ॥

‘ऐल्’ अनुवर्तते । ‘तु’ इति च । एषु मात्रचप्रत्यये चादेरवर्णस्य
एत्वं वा स्यात् । उक्तेरो । उकरो ॥ ‘ओदात्यां पद्क्तौ’ इत्यतः ‘ओत्’
इत्यधिकृत्य

फोः परस्परनमस्कारे ॥ १ । २ । ३० ॥

परस्परनमस्कारे एतयोः फोः द्वितीयस्यावर्णस्य ओकारो भवति ।
परस्परविनयः । परोप्परविणओ । णौभोकारो ॥

स्वपौं ॥ १ । २ । ३२ ॥

‘ओत्’ इत्यनुवर्तते । अर्पयतेर्घातोरादेरवर्णस्य ओत्वं वा स्यात् ।
अर्पितः । ओप्पिओ । अप्पिओ ॥

१ ऊत्वमनुवर्तते T. २ *रत T. ३ *उरवरो M. ४ संभवति M.
५ एत्वमनु T. ६ *यस्यावर्णस्य M.; T. drops अस्य. ७ एत्वमनु T.
८ इत्यधिकृत्य M. ९ P., My., and R. drop परस्परनमस्कारे.
१० द्वितीयावर्णस्य P., My., R. ११ ओकारः स्यात् P., My., R.
१२ परोप्पर M. १३ T. has नमस्कारः before it. १४ ओत्वमनु T.
१५ ओत्वं तु भवति M.; ओत्वं भवति तु T.

ईलखल्वाटस्त्यान आतः ॥ १ । २ । ३३ ॥

अनयोरात् ईत्वं स्यात् । खेछीडो । अत्र 'टो डः' इति डः ।
बलोपद्वित्वे ॥

इत्तु सदादौ ॥ १ । २ । ३४ ॥

सदा इत्यादिषु आदेराकारस्य इत्वं वा स्यात् । कुप्पिसो । कुप्पा-
सो । उभयत्रापि 'संयोगे' इति ह्रस्वः । कूर्पासः । नात्र ह्रस्वे कृते
'स्तौ' इत्युत ओत्वम् । बहुलाधिकारादुतो लाक्षणिकत्वाद्वा । णिसि-
अरो । णिसाअरो । निशाकरः । सदादि—सदा । कूर्पास । निशाकर ।
इत्यादि ॥

आचार्ये चो ह्रस्व ॥ १ । २ । ३५ ॥

'आतः' इत्यनुवर्तते । 'इत्' इति च । अत्र चकारसंबन्धिन
आकारस्य ह्रस्वो वा स्यात् । चकारात् पक्षे तस्यैवेकारश्च । इत्याका-
रस्य ह्रस्वपक्षे चलोपे । आअर्य । आइर्य । ह्रस्वामावे । आआर्य इति
स्थिते । 'स्याद्मव्यचैत्यचौर्यसमे यात्' इत्यनेन चौर्यसमाचार्यशब्दस्य
संयुक्तयकारात्प्रागित्वे । आअरिओ । आइरिओ । आआरिओ ॥

न वाच्ययोत्स्वातादौ ॥ १ । २ । ३७ ॥

अव्यये उत्स्वातादौ च आदेराकारस्य विकल्पेन ह्रस्वो भवति ।
उत्स्वातः । उर्वस्वओ । उक्स्वाओ । कुँमरो । कुमारो । चँमरो ।
चामरो । कैलओ । कलाओ । कलादः । स्वर्णकारः । हँलिओ ।
हलिओ । हालिकः । इत्यादि । उत्स्वातादि—उत्स्वात । कुमार ।
यलाका । प्राकृत । चामर । कलाद । हालिक । नाराच । तँलपुट ।

१ लिट् स्यात्, २. खेछीडो M. ३ रात् T. ४ णिसिअरो । णिसाआरो ।
M. ५ भवति M., T. ६ T. has इत्वे before आइर्य. ७ शब्दे
T., M. ८ प्रागित्वम् M. ९ M. drops आआरिओ. १० उक्स्वाओ ।
उक्स्वओ । M. ११ कुमारो । कुमरो । M. १२ चामरो । चमरो । M.
१३ कलादः । कलओ । कलाओ । M. १४ हालिकः । हालिओ । हलिओ ।
M. १५ M. has पूर्वाह्वा and T. संस्थापित for ताळपुट.

तालवृन्त । स्थापित । संस्थापित । प्रस्थापित । इत्यादि । स्थापित-
प्रस्थापितसंस्थापितेषु 'स्थष्टकुँरौ' इत्यतः 'ष्ठः' इत्यधिकृत्य

निरप्यढकठाचिद्धाः ॥ २ । ४ । १२७ ॥

स्थः तिष्ठतेः निरप्यढकठाचिद्ध इति चत्वार आदेशा भवन्ति । इति
ठादेशे । ठविओ । ठविओ । संठविओ । संठाविओ । पंठविओ ।
पठ्ठाविओ । इति सिद्धम् ॥

घञि वा ॥ १ । २ । ३८ ॥

'हः' इत्यनुवर्तते । 'आतः' इति च । घञि निमित्ते यो वृद्धिरूप
आकारस्तस्यादिभूतस्य ह्रस्वो वा स्यात् । पँवहो । पवाहो । प्रवाहः ।
पँहरो । पहारो । प्रहारः ॥ पँअरो । पआरो । प्रकारः । इत्यादि ।
कचिन्न भवति । रागः । राओ । भागः । भाओ ॥

संयोगे ॥ १ । २ । ४० ॥

'ह्रस्वः' इत्यनुवर्तते । संयोगे परे पूर्वस्य ह्रस्वो भवति । आम्रः ।
अँम्बो । अमात्यः । अमच्चो । मुनीन्द्रः । मुणिंदो । पूर्वः । पुँव्वो ।
नरेन्द्रः । णरिन्दो । अधरोष्ठः । अहरुद्धो । अत्रानुक्तन्यायेन 'एच
इग्रस्वादेशे' 'इति एदोतोरिकारोकारौ । एदोतोः कचित् स्वरूपेण
ह्रस्वः । एकः । एको । स्तोकः । थोको । इत्यादि ॥

अथेकारस्यादेशाः ॥

त्वेदितः ॥ १ । २ । ४१ ॥

१ M. drops स्थापित and T. has प्रस्थापित for स्थापित. २ R. and T. drop संस्थापित. ३ T. has खादिर in place of प्रस्थापित. ४ संस्थापित for स्थापित M. ५ M. has स्थापित for प्रस्थापित. ६ संस्थापितशब्देषु M. ७ 'कुँरौ' M. ८ इत्यधिकृत्य M. ९ स्थापितोः M. for स्थः तिष्ठतेः. १० पंठाविओ P.; R. drops पठ्ठाविओ. ११ प्रवाहः । पवहः । पवाहः ॥ M.; T. १२ पहारः । पहरो । प्रहारो । M., T. १३ प्रकारः । पअरो । पआरो । M. १४ अम्बो M., T. १५ इतीत्ये M.

‘संयोगे’ इत्यनुवर्तते । आदेरिकारस्य युक्ते परे एत्वं तु भवति ।
धम्मिल्लधरः । धम्मेल्लहरो । धम्मिल्लहरो । इत्यादि ॥

मूपिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ १ । २ । ४३ ॥

‘इतः’ इत्यनुवर्तते । एष्वादेरिकारस्याकारः स्यात् । मूसओ ।
विभीतक शब्दे इतः अत्वे भस्य हत्वे ‘ईतः काश्मीरहरीतक्योर्लौ’
इत्यतः ‘ईतः’ इत्यधिकृत्य

एल्पीडनीडकीटशपीयूपविभीतकेट्टशापीडे ॥ १ । २ । ५७ ॥

पीडादिष्वादेरीकारस्य एत्वं लित् स्यात् । लित्वान्नित्यम् । इत्येत्वे ।
‘प्रतिगेप्रतीपगे’ इति प्रत्यादिपाठात् तस्य डकारः । वहेडओ ।

वेङ्गुदशिथिलयोः ॥ १ । २ । ४६ ॥

‘इतः’ इत्यनुवर्तते । ‘अत्’ इति च । इङ्गुदशिथिलयोरादेरितः
अत्वं वा स्यात् । इङ्गुदरसः । अंगुअरसो । इंगुअरसो । शिथिलः ।
सदिलो । सिदिलो । अत्र ‘प्रथगशिथिल—’ इत्यादिना तोढत्वम् ।

णिम्माणं णिम्मिअं ॥ १ । २ । ४७ ॥

इत्येतौ निर्मातृनिर्मिताभ्यां भविष्यतः ।

उ युधिष्ठिरे ॥ १ । २ । ४८ ॥

‘त्वेदितः’ इत्यतः ‘तु’ ‘इतः’ इति चानुवर्तते । अस्मिन्नादेरित
उत्वं वा स्यात् । जत्वहत्वपलोपद्वित्वानि । मुकुरादिपाठादुत अत्वं
हरिद्रादित्वालत्वं च । जहुट्टिलो । जहिट्टिलो ॥

द्विनीक्षुप्रवासिषु ॥ १ । २ । ४९ ॥

‘ईत्’ इत्यनुवर्तते । द्विशब्दे नीत्युपसर्गे इक्षुप्रवासिशब्दयोश्चादेरित
उत्वं भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । द्विगुणः । दुउणो । अत्र गलोपः ।
क्वचिन्नं भवति । निपतति । णिपडइ ॥

१ ‘रितो M. २ इत्यधिकृत्य M. ३ After this M. notices
also this addition—निर्मेणिम्मवणिम्मणौ इत्युत्तरं निपातप्रकरणे निरूप-
यिष्यते तौ च निर्मितनिर्माणेलाकारकसंस्तरहपतुल्ययोगक्षेमावित्यर्थः ॥ ४ उत्प-
न्नानुवर्तते । R., T.; उ इत्यनुवर्तते । M. ५ क्वचिन्नं न भवति । M.

तु निर्झरद्विधाकृजोरोन्ना ॥ १ । २ । ५० ॥

‘इतः’ इत्यनुवर्तते । अनयोरादेरितो ना नकारेण सहौकारो वा स्यात् । ओझरो । पक्षे । णिज्झरो । दोहाइओ । द्विधाकृतः । अत्र व-लोपहत्वतलोपाः । कृपादित्वाद्दत्त इत्वं कलोपश्च । पक्षे ‘द्विनीक्षुप्रवासिषु’ इत्युत्वम् । दुहाइओ । ‘कृजः’ इति किम् । द्विधागतः । दिहागओ ॥ ‘ईतः काश्मीरहरीतक्योर्लाँ’ इत्यतः ‘ईतः’ इत्यधिकृत्य

गभीरग इत् ॥ १ । २ । ५२ ॥

गभीरादिप्वादेरीकारस्येत्वं भवति । गहिरो । गभीरः । सिरि-सो । शिरीपः । आणिओ । आनीतः । स्त्रियामीकारोपि दृश्यते । आणीदा भुवणब्मुदेकजणणी जोईसरेणामुणो । आनीता भुवनाद्भुतै-कजननी योगीश्वरेणामुना । अयं कर्पूरमञ्जर्यामन्तिमचरणः । गहिओ । गृहीतः । विळिओ । व्रीडितः । अत्र बडिशादिपाठाद्भुस्य लत्वम् । प्रदीपितः । पळीविओ । अत्र ‘पो वैः’ इति पस्य बत्वम् । ‘दोहद-प्रदीप—’ इत्यादिना दस्य लत्वम् । तइओ । तृतीयः । अत्र ‘ऋतोत्’ इति ऋतोत्वं तयलोपश्च । बम्मिओ । बल्मीकः । इत्यादि । गम्भी-रादि—गभीर । शिरीप । आनीत । गृहीत । व्रीडित । प्रदीपित । तृतीय । जीवत् । अवसीदत् । प्रसीद । बल्मीक । तैदानीम् ॥

वा पानीयगे ॥ १ । २ । ५३ ॥

‘ईतः’ इत्यनुवर्तते । ‘इत्’ इति च । पानीयादिप्वादेरीकारस्येत्वं वा स्यात् । पानीयगुणः । पाणिअगुणो । करीपदहनः । करिसदहणो । इत्यादि । पक्षे दीर्घ एव । पानीयादि—पानीय । द्वितीय । अलीक । करीप । उपनीत । जीवति ॥

उल् जीणें ॥ १ । २ । ५४ ॥

१ कलोपः । P., My., R. २ इत्यधिकृत्य M. ३ My., P., and M. omit पो वः । ४ M. has तलोपश्च. ५ T. has इत्यादि for तदानीम्. ६ M. has ईपद after जीवति.

‘ईतः’ इत्यनुवर्तते । अत्र ईत उत्त्वं लिट् स्यात् । जीर्णः । जुणो । कचिन्न भवति । जिण्णे भोजणमेत्ते । जीर्णे भोजनमात्रे । अत्र ‘उत्करवल्ली—’ इत्यादिना मात्रचोस्य एत्वम् । ‘तीर्थे ह्यूल’ इत्यतः ‘ऊल्’ इत्यधिकृत्य

विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ४६ ॥

‘ईतः’ इत्यनुवर्तते । अनयोरीत ऊंद्वा स्यात् । विहणो । विही-
णो^१ । हूणो । हीणो^२ । ‘अनयोः’ इति । किम् । ग्रहीणो ।^३ क्रीडश
पीयूषेष्टेषु ‘एरूपीड—’ इत्यादिना ईत एत्वम् । ‘दृश्यवसकिनि’ इति
ऋतो रिः । केरिसो । एरिसो । पिअप्पेऊसो । प्रियपीयूषः । अत्र
यलोपः । बहुलाधिकारात् पीडनीडयोरेत्वस्य विकल्पः । गअपेडो ।
गअपीडो । नेडो । नीडो । आभेलो । आवेलो । आपीडः । अत्र
वडिशादिपाठाङ्गस्य लः । ‘नीपापीडे मो वा’ इति पस्य वा मः ।

अथोकारस्यादेशाः ।

त्वदुत्त उपरिगुरुके ॥ १ । २ । ५८ ॥

कप्रत्ययान्तयोरनयोरादेस्तु अत्वं तु भवति । गरुओ । गुरुओ ।
कप्रत्ययान्तपरिमहात् केवले न भवति ॥

मुकुलादौ ॥ १ । २ । ५९ ॥

‘उतः’ इत्यनुवर्तते । ‘अत्’ इति च । मुकुलादिप्रादेस्तोत्वं तु
भवति । मुउलो । मुउलो । मुकुलः । मउरो । मुउरो । मुकुरः ।
इत्यादि । मुकुलादि—मुकुल । मुकुर । मुकुट । अगुरु । गुल्लची ।
गुर्वी । युधिष्ठिर । सौकुमार्य । इत्यादि । मकुटशब्दः संस्कृतेऽप्यस्ति ।

१ ऊत्त्वं वा स्यात् M. २ M. has विहीनः after it. ३ M. has
हीनः after it. ४ M. has ग्रहीनः after it. ५ ‘दृश्ये’ M. ६ पिअ-
पेऊसो P. ७ ‘प्रत्ययान्ते गुरुशब्दे उपरिशब्दे चादे’ T. ८ ‘स्तः for’
रादेः M. ९ गुरुओ । गरुओ । M. १० ‘तु’ इति च after this in M.
११ भवति तु for तु भवति T. १२ मुउलो । मउलो । M.

बहुलाधिकारात् कचिदात्ममपि । विद्वतः । वित्थाओ ॥ 'दोदोनुत्साहो-
त्सवञ्छसि' इत्यतः 'ऊत्' इत्यधिकृत्य 'दुरो रलुकि तु' इत्यतः 'तु'
इति च ।

सुभगमुसले ॥ १ । २ । ६४ ॥

एतयोरुत ऊत्वं वा स्यात् । मूसलो । मुसलो । सहवो । सहओ ।
अत्र 'ऊत्वे' सुभगदुर्भगे वः' इति कोर्वस्वम् ॥ 'हश्चौत्कुतूहले' इत्यतः
'ओत्' इत्यधिकृत्य

स्तौ ॥ १ । २ । ६६ ॥

संयुक्ते परे आदेस्त ओत्वम् । मुद्गरः । मोगारो । पुद्गरः ।
पोगैरो । इत्यादि । एवं संयुक्ते परे उत ओत्वं सर्वत्र संचारणीयम् ।
नात्र लाक्षणिकस्य उत ओत्वम् । किं स्वलाक्षणिकस्यैव । 'सूक्ष्मेद्वोतः'
इति ज्ञापकात् । अन्यथा तत्रापि 'संयोगे' इति ह्रस्वे कृते अनेनैवोत्वं
स्यात् । न च विकल्पार्थं तत् सूत्रम् । तदा 'सूक्ष्मेद्वो' इत्येव ब्रूयान्
तु 'ऊतः' इति ॥

ईदुघ्यूडे ॥ १ । २ । ६९ ॥

'ऊतः' इत्यनुवर्तते । उद्वघ्यूडे ऊत इत्वं स्यात् । उन्वीदो ॥

उत्कण्ड्वयतिहनुमद्वातूले ॥ १ । २ । ७० ॥

कण्ड्वयती घातौ हनुमद्वातूलयोश्चादेरुत उत्वं लित् स्यात् ।
कण्ड्वयनपरः । कण्ड्वअणपैरो । हनुमान् । हणुमन्तो । अत्र 'मन्तमण-'
इत्यादिना मनुषो मन्तादेशः । वातूलः । वाडली ॥

ओल्लैरूपूणातूणमूल्यतूणीरूर्पस्गुलूचीकूश्माण्डीताम्बूलीपु

॥ १ । २ । ७३ ॥

१ T. has स्यात् after it. २ पोगारो M., T. ३ आदेस्त for
उत My., P. ४ भवति M. ५ 'अरो M., T. ६ मन्तादेशो वा
स्यात् T. ७ M. makes two Sūtras—'ओत् स्पृणान् स्पृणे ।' 'वा'
इत्यनुवर्तते । 'ऊतः' इति च । अनयोस्त ओत्वं वा स्यात् । तौणो । तूणो ।

‘सूक्ष्मेद्वोतः’ इत्यतः ‘ऊतः’ इत्यनुवर्तते । एषूत औत्वं भवति ।
 लित्वात्रित्यम् । बाहुलकत्वात् स्थूणातूणयोर्विकल्पः । तोणो । तूणो ।
 तूणः । बहुमोलो । बहुमूल्यः । तोणीरो । तूणीरः । कोप्परो ।
 कूर्परः ॥

अथ ऋकारस्यादेशाः ॥

‘ऋतोत्’ इत्यतः ‘ऋतः’ इत्यधिकृत्य

इल्लुकपगे ॥ १ । २ । ७६ ॥

ः कृप इत्यादिषु आदेर्ऋत इत्वं लित् स्यात् । कृपः । किंभो ।
 पैलोपः । नृपः । णिबो । कृपणः । किविणो । कृपाणः । किवाणो ।
 इत्यादि । कृपादि—कृप । नृप । कृपाण । कृशानु । कृति । कृसर ।
 कृच्छ्र । कृपण । कृपि । ऋषि । धृति । वृद्धिक । वृत्त । वृत्ति ।
 पृथ्वी । कृत्या । घुसृण । घृणा । ऋद्धि । समृद्धि । गृष्टि । वृद्ध-
 कवि । स्पृहा । वृसी । हृदय । उत्कृष्ट । मृष्ट । दृष्ट । तृष्णा ।
 सकृत् । दृष्टि । सृष्टि । सृगाल । व्याहृत । वृंहित । वृंसे । सृष्ट ।
 शृङ्गार । भृङ्ग । भृगु । भृङ्गार । इत्यादि ॥

शृङ्गमृगाङ्गमृत्युदृष्टमसृणेषु वा ॥ १ । २ । ७७ ॥

‘इल्ल’ अनुवर्तते । ‘ऋतः’ इति च । एषु ऋत इत्वं वा स्यात् ।

‘कूर्परमूल्यं कुम्भाण्डताम्बूलगुह्यचीतूणीरे’ । ‘ऊतः’ इत्यनुवर्तते । ‘ओत्’ इति च ।
 एषूत औत्वं भवति । कोप्परो । कूर्परः । बहुमोलो । बहुमूल्यः । तोणीरो ।
 तूणीरः ॥

१ M. and T. drop अघ. २ ऋत आदेशाः । M., T. ३ इत्य-
 अधिकृत्य M., T. ४ किबो । M. ५ अत्र ‘पो वः’ इति यत्वम् । M.
 ६ M. has आकृतिगणोयम् in place of नृपः—इत्यादि. ७ T. has
 कृपणे before it. ८ M. has कृपण । कृश । कृशानु. ९ T. has कृश
 for कृति. १० T. has वृद्धिक । वृत्ति । ११ दृष्ट । मृष्ट । M. १२ M.
 has दृत् before दृष्ट.

मिअंको । मैअंको । अत्र 'स्वरस्य विन्दमि' इति ह्रस्वः । दिष्टो । दष्टो । इत्यादि ॥

उद्धुपमे वुं ॥ १ । २ । ७९ ॥

अत्र वृ इत्यवयवस्योत्वं वा स्यात् । पक्षे अत्वम् । उसहो । वसहो ॥

धुन्दारकनिवृत्तयोः ॥ १ । २ । ८० ॥

'उत्' इत्यनुवर्तते । अनयोर्ऋत उत्वं वा स्यात् । पक्षे अत्वम् । धुन्दारओ^१ । णिवृत्तो । णिवृत्तो ।

ऋतुगे ॥ १ । २ । ८१ ॥

उत्त्वमनुवर्तते । 'ऋतः' इति च । ऋत्वादिप्यादेर्ऋत उत्वं भवति । उसहो । 'ऋतुऋजुऋण—' इत्यादिना रीत्यादेशे रिसहो । उर्त्तन्तो । इत्यादि । ऋत्वादि—ऋतु । ऋपम । प्राभृत । प्रभृति । निभृत । संभृत । निवृत । संवृत । निर्वृति । निर्वृत । प्रवृत्ति । प्रावृद् । वृत्तान्त । धृन्द । धृन्दावन । पृथिवी । ऋजु । मृणाल । पृथ्वी । वृद्ध । स्पृष्ट । प्रवृद्ध । परामृष्ट । आवृक् । पितृक् । जामा-
तृक् । मातृक् । इत्यादि ॥ 'इदुन्मातुः' इत्यतः 'इत्' इत्यपिठृत्य

वृष्टिपृथङ्मृदङ्गनमृकट्टे ॥ १ । २ । ८४ ॥

एषु ऋत इदुत्तौ भवतः । मिअंगो । मुअंगो^२ । णंत्तिओ । णत्तु-
ओ^३ । विष्टो । वुष्टो^४ ।

द्येरेरि ता ॥ १ । २ । ८९ ॥

१ M. drops ममहो. २ उः M. ३ M. and T. have वृन्दा-
रः after it. ४ M. has निवृतः after it. ५ ऋत्वादेरादे R.
६ वृत्तन्तो M. ७ M. has परभृत after it. ८ इत्यपिठृत्य M., T.
९ M. has मृदङ्गः after it. १० M. and T. have मिष्टो । वुष्टो ।
वृत्तिओ । णत्तुओः ११ M. has नमृकः after णत्तुओ. १२ After
this (i. e. णत्तुओ) T. inserts नमृकचन्दे 'कण—' इत्यादिना पलोपः
रूपस्य द्विषम् । इत्यन्ते 'यः' इति यस्य टत्वम् । 'येरादेरास' इति द्वित्वं च ।

द्वेरेरितः फकारस्तकाराभ्यां सह जरि इत्यादेशो भवति ।
दरिओ । दसः ॥

केवलस्य रिः ॥ १ । २ । ९० ॥

। ऋतः केवलस्य व्यञ्जनेनासंयुक्तस्य रि इत्यादेशो भवति । ३ रि-
च्छो । ऋक्षः । इत्यादि ॥

ऋतुऋजुऋणऋपिऋपमे वा ॥ १ । २ । ९२ ॥

। रीत्यनुवर्तते । एषु ऋतो रित्वं वा स्यात् । ऋणमुक्तः । रिण-
मुक्तो । उणमुक्तो । ऋपभः । रिसहो । उसहो ॥

हृत्त इलिः ॥ १ । २ । ९३ ॥

हृत्तेरादेरच इलिरित्यौदेशः स्यात् । हृत्तः । किलित्तो ॥

अथ एच आदेशाः ॥

चैपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनाखेचस्त्वित् ॥ १ । २ । ९४ ॥

एप्वेचः इत्वं वा स्यात् । किसरो । केसरो । दिजरो । देजरो ॥

सैन्धवशनैश्चरे ॥ १ । २ । ९५ ॥

‘एचः’ इत्यनुवर्तते ‘ईलं’ इति च । अनयोरादेरेच इत्वं स्यात् ।
पृथग्योगान्नित्यम् । सिन्धवो । सणिच्छरो ॥

त्वत्तसरोरुहमनोहरप्रकोष्ठातोद्यान्योन्ये वश्च क्तोः ॥ १ । २ । ९६ ॥

‘एचः’ इत्यनुवर्तते । एप्वेचः अत्वं तु स्यात्तसंनियोगेन यथायोगं
फकारस्तकारयोरेत्वं चै । मणहरो । मणोहरो । पवट्टो । पँओट्टो ।
आवज्जो । औओज्जो । अन्योन्यकलहः । अण्णोण्णकलहो । अण्णण्ण-
कलहो ॥

१ ऋतः M. २ केवलस्य ऋतः T. ३ ऋक्षः । रिच्छो । T. ४ M.
drops ऋपभः । ५ इत्यादेशो भवति । M. ६ T. drops अथ. ७ चपेटा
M. ८ M. and T. have सन्ध्याक्षराणां after एप्वेचः ९ T. has
देवरः after it. १० इत् M., T. ११ भवति M., T. १२ सिन्धवो M.
१३ M. and T. have भवति for च. १४ My. drops पभोदो ।
१५ अवोवो M.

कौक्षेयक उत् ॥ १ । २ । ९७ ॥

कौक्षेयके आदेरेच उत्वं तु भवति । कुच्छेअओ । कोच्छेअओ । पौरादिपाठादउ इत्यपि । कउच्छेअओ । स्पृहादित्वात् क्षस्य छः ॥

शौण्डगो ॥ १ । २ । ९८ ॥

उत्त्वमनुवर्तते । शौण्डादिप्वादेरेच उत्वं तु भवति । पृथक्त्वान्नित्यम् । सुण्डो । शौण्डः । मुञ्जाअणो । मौञ्जायनः । सुवणिअओ । सौवर्णिकः । शौण्डादि—शौण्ड । शौद्धोदनि । मौञ्जायन । सौन्दर्य । सौगन्ध्य । दौवारिक । सौवर्णिक । पौलोमी । इत्यादि ॥ स्तेनशब्दे ।

ऊ स्तेने वा ॥ १ । २ । १०० ॥

अत्र सन्ध्यक्षरस्य ऊत्वं वा भवति । 'स्तः' इति स्तस्य यत्वम् । थूणो । थेणो ॥

सोच्छ्वासे ॥ १ । २ । १०१ ॥

'ऊ स्तेने वा' इत्यत ऊत्त्वमनुवर्तते । अत्रैव ऊत्वं स्यात् । पृथग्योगान्नित्यम् । सूसासो । अत्र 'दोदोनुत्साह—' इत्यनेन शकारसकारयोः परयोल्कारस्य दकारेण सह ऊत्वे ऊसास इति स्थिते सन्धौ सति सोसासो । 'ऐच एङ्' इत्यतः 'ऐचः' इत्यधिकृत्य

अइ तु वैरादौ ॥ १ । २ । १०३ ॥

वैरादिप्वादेरैचः अइ इत्यादेशो भवति । वैशंपायनः । वहसंपाअणो । पक्षे ऐच एङि । वैसंपाअणो । चइतो । चैत्तो । चैत्रः । इत्यादि । 'वैरादि—वैर । वैशंपायन । वैदेशिक । वैश्रवण । चैत्र । फैलास । वैतालिक । फैरव । वैव । इत्यादि ॥

दैत्यादौ ॥ १ । २ । १०४ ॥

१ कौक्षेयकादावादे M., T. २ शौण्डादिः T. ३ स्यात् R., T. ४ इत्यनुवर्तते । ५ उ इत्यनुवर्तते P., My. ६ भवति T. ७ दोदो-नुत्साहो गमः ऊच्छति M., T. ८ M. has एच before it. ९ M. and T. have after it 'एच ऊत्वे सूसासो इति भवति । १० इत्यधिकृत्य M., T. ११ 'दैजे वा भवति । M. १२ वैरादिः M.

‘ऐचः’ इत्यनुवर्तते । ‘अइ’ इति च । दैत्यादिप्यादेरचः अइ इत्ययमादेशो भवति । पृथक्त्वान्नित्यम् । दइच्चो । दैत्यः । वइअब्भो । वैदर्भः । इत्यादि । दैत्यादि—दैत्य । दैन्य । दैवत । कैतव । वैदर्भ । वैदेह । ऐश्वर्य । वैजनन । गैरव । वैतालीय । वैदेश । वैश्वानर । स्वैर । वैशाख । वैशाल । स्वैर्य । चैत्य । इत्यादि । चैत्यविशेषे न भवति । चेत्त ॥

गौरव आत् ॥ १ । २ । १०६ ॥

अत्रैच आत्वं भवति । गौरवप्रियः । गारवप्पिओ ॥

पौरगे चाउत् ॥ १ । २ । १०७ ॥

पौरादिप्वेचकाराद् गौरवे च अउ इत्यादेशो भवति । गौरव-प्रियः । गउरअप्पिओ । पौरः । पैंउरो । कौरवः । कउरवो । इत्यादि । पौरादि—पौर । सौर । मौलि । कौरव । गौड । कौल । कौशल । पौरुष । कौक्षेयक । सौध । मौन । गौरव । इत्यादि । स्थविरार्यस्कार-योर्विशेषः ॥

एत् साञ्जलान्नयोदशगेचः ॥ १ । ३ । १ ॥

त्रयोदशादिप्यादेरचः साञ्जला सस्त्रव्यञ्जनेन परेण सहैत्वं भवति । थेरो । स्थविरो वृद्धो ब्रह्मा वा । अत्र ‘कग—’ इति सलोपे थकारस्थाकारस्य साच्चकवकारस्य च स्थाने एकारः । एवं सर्वत्र साच्चपरसवर्णस्य पूर्वोचश्च स्थाने त्रयोदशादिप्वेकारः कल्पनीयः । एकारो । अयस्कारः । इत्यादि । त्रयोदशादि—त्रयोदश । स्थविर । अयस्कार । विचकिल । त्रयोविंशति । त्रयस्त्रिंशत् । इत्यादि । विच-किलेत्यत्र तैलादिपाठाद् द्वित्वे । वेइल्लो । मुद्धविअइल्लवसूणपुंजा इति

१ M. drops ‘अइ’ इति च । २ इत्यादेशो M. ३ दइच्चो । M. ४ ‘प्यादेरेच’ M., T. ५ पऊरो M. ६ T. has सौरः । सऊरो in place of कौरवः । कउरवो । ७ P. and My. drop सौर. ८ ‘यस्कार-राज्ययो’ M., T. ९ मदा वा M.; बंधो T. वा T. १० ‘व्यावस्थाने R.

दृश्यते । मुग्धविचकिलप्रसूनपुञ्जाः ॥ 'कदले तु' इत्यतः 'तु'
इत्यधिकृत्य

कर्णिकारे फोः ॥ १ । ३ । ३ ॥

अत्र फोद्वितीयस्याचः परेण साज्जला सह एत्वं तु स्यात् ।
कण्णरो । कण्णिआरो ॥

नवमालिकायदनवफलिकापूगफलपूतरओल् ॥ १ । ३ । ४ ॥

एप्वादेरचः परेण साज्जला सह ओत्वं लिङ्गवति । नवमालिका-
धैरः । णोमौळिआहरो । बदरप्रियः । घोरप्पिओ । नवफलिकानि-
मितः । णोहळिआणिम्मिओ । अत्र 'अस्तोरखोरचः' इत्यधिकृत्य

फस्य भहौ वा ॥ १ । ३ । ६० ॥

अस्तोरखोरचः परस्य फकारस्य भकारहकारौ यथासंभवं व्यव-
स्थितविभापया भवतः । कचिद् भः । कचित् तु हः । कचिदुभावपि ।
रेफैशिकयोः फस्य भ एव । मुक्ताफले फस्य ह एव । सफलशेफालि-
कानयफलिकागुर्म्फतीत्यादावुभावपि । तेनात्रानेन सूत्रेण फस्य हः ।
पूगफलप्रियः । पोहळप्पिओ । पूतरः । पोरो । जर्लजन्तुः ॥

तु मयूरचतुर्थचतुर्द्वारचतुर्दशचतुर्गुणमयूरओल्खलमुकुमारोद्-
खललवणकुट्टहले ॥ १ । ३ । ५ ॥

'ओल्' इत्यनुवर्तते । मयूरादिप्यादेरचः परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह
ओत्वं वा स्यात् । 'मोरो । मउरो । चोत्यो । चउत्यो । चोद्वो ।
चउद्वो । अत्र 'स्त्यानचतुर्थे—' इत्यादिना र्थस्य वा 'ठैः । चोद्धा-
रो । चउद्धारो । चोगुणो । चउगुणो । मोहो । मउहो । मयूतः ।
रस्य हः । सोमारो । सउमारो । ओहलो । उऊहलो । उदूखलः ।

१ इत्यधिकृत्य M. २ 'धर'. ३ 'णिमा' M. ४ 'हो' T. ५ 'गण्योः'
M. ६ 'गुग्गुली' M. = फोरप्पिओ M. ८ M. drops जल-
जन्तुः. ९ ओह M. १० मऊरो । मोरो । M. ११ दत्तम् T. १२ मुउ-
मारो M.

कुतूहलपरः । कोहलपरो । अत्रैव 'त्वदुत उपरिगुरुके' इत्यतः 'तु'
'उतः' इत्यधिकृत्य

हृद्यौत्कुतूहले ॥ १ । २ । ६५ ॥

अत्र उत ओत्वं तु भवति तसन्नियोगेन ऊतो ह्रस्वश्च । इत्योत्वे
ह्रस्वे च । कोहलपरो । कोउहलपरो । अत्र तैलादित्वाद् द्वित्वम् ॥

निपण्ण उमः ॥ १ । ३ । ६ ॥

'तु मयूर—' इत्यतः 'तु' इत्यनुवर्तते । असिन्नादेरचः परेण
साज्जला सहितस्य उम इत्यादेशः स्याद्वा । शुमण्णो । णिसण्णो ॥

अस्तोरखोरचः ॥ १ । ३ । ७ ॥

अधिकारोऽयम् । 'लोहललाङ्गललाङ्गूले वा' इति यावत् । इत
ऊर्ध्वं वेदनुक्रमिष्यते तदस्तोरसंयुक्तस्याखोरनादौ वर्तमानस्याचः परस्य
भवतीति वेदितव्यम् ।

अथ कवर्गस्यादेशाः ॥

• खोपुप्पकुब्जकर्परकिले कोः ॥ १ । ३ । १२ ॥

अपुप्पवाचिनि कुब्जशब्दे कर्परकिलयोश्च कोः कवर्गस्य खकारो
भवति । वयोरैभेदाद् 'खरामघश्च' इति बलोपे । खुज्जो । पुप्पे तु
कुज्जो । खप्परो । खिलओ । अत्र 'स्वार्थे तु कैश्च' इति कः ॥

छागश्चलकिराते लकचाः ॥ १ । ३ । १३ ॥

'कोः' इत्यनुवर्तते । एषु कवर्गस्य यथाक्रमं लकच इत्यादेशा
भवन्ति । छागः । छालो । किरातः । चिलाओ । पुलिन्दपर्याय . एव ।
कामरूपिणि तु नेप्यते । णमिमो हरकिराजं । चिलाओ । इत्यत्र
हरिद्रादिपाठाद्रेफस्य लत्वम् ॥

१ इत्यधिकृत्य R., M. २ कोउहलपरो । M. ३ M. drops कोउहल-
परो । ४ वा स्यात् । M., T. ५ M. drops यत्, ६ M. and T.
drop अय. ७ रभेदन्यायेन M. ८ खप्परओ for खिलओ. ९ कप्रत्ययः
for कथेति कः M. १० लकचम् M. ११ इत्येते आदेशा भवन्ति M.

वैकादौ गः ॥ १ । ३ । १४ ॥

एकादौ कोर्गः' स्याद्वा । एकः । एङो । एकादि—एक ।
आकर्ष । लोक । अमुक । तीर्थकर । उद्योतकर । श्रावक । असुकर ।
आकर । इत्यादि ॥

खोः कन्दुकमरकतमदकले ॥ १ । ३ । १५ ॥

'गैः' इत्यनुवर्तते । 'कोः' इति च । एषु खोः कवर्गस्य गैः
स्यात् । पृथक्त्वान्नित्यम् । कन्दुकपरः । गन्दुअपरो । मरकतमयः ।
मरगअमओ । मदकलः । मअगलो ॥

पुन्नागभाणिनीचन्द्रिकासु मः ॥ १ । ३ ॥ १६ ॥

'कोः' इत्यनुवर्तते । एषु कोर्मो भवति । पुंजागः । पुण्णामो ।

शीकरे तु मही ॥ १ । ३ । १७ ॥

अत्र कोः भकारहकारौ वा भवतः । शीकरो । सीमरो । सीहरो ।
सीभरो ।

ऊत्वे सुभगदुर्भगे वः ॥ १ । ३ । १८ ॥

अनयोरुत ऊत्वे सति फोर्वकारो भवति । सीहवो । दूहवो । अत्र
भस्य हः । 'दुरोरलुकि तु' 'सुभगमुसले' इत्याभ्यामुत ऊत्वम् । 'ऊत्वे'
इति किम् । मुहओ । दुहओ । अत्र

दुरोरलुकि तु ॥ १ । २ । ६३ ॥

'दोदोनुरसाहोत्सन्नऊच्छेति' इत्यतः 'ऊन्' इत्यनुवर्तते । दुरित्यु-
पसर्गस्य रेफलोपे आदेरुत ऊद्वा स्यात् । इति रेफलोपे विकल्पेन
ऊत्वविधानाद् दुहओ इत्यत्र ऊत्वाभावः । 'सुभगमुसले' इत्यूत्वस्य
वैकल्पिकत्वात् पक्षे । मुहओ ।

१ गैः भवति । M. २ एङो । M. ३ M. has 'वैकादौ गः' इत्यगः
before it. ४ गो भवति । M. ५ 'भोणिनी' M. ६ M. drops
पुन्नागः । ७ M. has सीमरो । सीहरो । पक्षे । सीमरो in place of
सीहरो । सीभरो । सीहरो । सीभरो । ८ हओ । मूहओ । M.

निकपस्फटिकचिह्नरे हः ॥ १ । ३ । १९ ॥

एषु कवर्गस्य हत्वं भवति । णिहसो । फलिहो । अत्र 'व्यस्पोः'
इति फत्वम् । 'स्फटिके' इत्यनेन टस्य लत्वम् । चिहुरो । 'चिहुरः'
संस्कृतेषु' इति भृङ्गाचार्यः ।

अथ चवर्गादेशाः ॥

चोः खचितपिशाचयोः सल्लौ ॥ १ । ३ । २२ ॥

'दः पृथकि तु' इत्यतः 'तु' इत्यनुवर्तते । अनयोश्चोश्चवर्गस्य सका-
रद्वित्फलकारौ यथासंख्यं तु भवतः । खसिओ । पक्षे । खइओ ।
पिसल्लो । अत्र 'संयोगे' इति हैखः । पिंसाओ ।

झो जटिले ॥ १ । ३ । २३ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । अत्र चोर्लत्वं वा स्यात् । झडिलो । जडिलो ।
अत्र 'टो डः' इति टस्य डत्वम् ।

अथ टवर्गादेशाः ॥

टोर्षडिशादौ लः ॥ १ । ३ । २४ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । बडिशादौ टोष्टवर्गस्य लत्वं तु स्यात् । गुडः ।
गुलो । गुडो । बडिशादि—बडिश । गुड । नेड । चपेट । आंपीड ।
नाडी । बांटी । वेणु । दाडिम । इत्यादि ।

स्फटिके ॥ १ । ३ । २५ ॥

अत्र टोर्लत्वं स्यात् । पृथक्त्वान्नित्यम् । फलिहो ॥

दः कैटभशकटसटे ॥ १ । ३ । २७ ॥

१ 'चिहुर इति संस्कृतेषु' M. २ भृङ्ग्याचार्यः M. ३ M. and T. drop अथ. ४ चवर्गसादेशाः My., P. ५ ह्रस्वपक्षे M., R. ६ पित्तो । M. ७ M. drops अथ. ८ टवर्गसादेशाः P., My. ९ M. drops गट. १० M. drops वाटी; R. has वेणु । वाटी । ११ M. has हटी । and T. फालयति after दाडिम ।

‘टोः’ इत्यनुवर्तते । एषु टवर्गस्य दो भवति । केढवो । अत्र
घो भस्य कैटभे ॥ १ । ३ । ६४ ॥

अत्र भकारस्य वः स्यात् । इति भस्य वः । सअढो । सकटः ॥
ठः ॥ १ । ३ । २८ ॥

‘डः’ इत्यनुवर्तते । असंयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याचः परस्य ठस्य
ढः स्यात् । मठः । मढो । कमठः । कमढो । कुठारः । कुढारो ।
अस्तोरित्येव । चिह्नइ । अखोरित्येव । ठाइ । अच इत्यैव । कंरो ।

पिठरे हस्तु रश्च ढः ॥ १ । ३ । २९ ॥

‘ठः’ इत्यनुवर्तते । अत्र ठस्य हत्वं तु स्यात् तत्संनियोगेन रश्च ।
रेफस्य ढः । पिहढो । पक्षे । पिढरो अत्र ‘ठः’ इति ठस्य ढत्वम् ।

ललढोनुडुगे ॥ १ । ३ । ३० ॥

अस्तोरखोरचः परस्य डस्य लकारो भवति अनुडुगे उत्वादिगणं
वर्जयित्वा । लिट्वाजित्यम् । गरुडः । गलुलो । अत्र हरिद्रादिपाठाद्रे-
फस्य लत्वम् । वडवानलः । वलआणलो । अस्तोरित्येव । कुड्यम् ।
कुड्डं । अखोरित्येव । डमरुओ । डमरुगः । अच इत्येव । तौंडो ।
‘अनुडुगे’ इति किम् । णिविडो । उडुगौडनिविडनाडीपीडितनीटे-
त्यादि ॥

टो ढः ॥ १ । ३ । ३१ ॥

अस्तोरखोरचः परस्य टस्य ढः स्यात् । घटः । घडो । एतच्चिह्नन्तेपि
समानम् । ‘अस्तोः’ इति किम् । खट्टंगं । खट्टांगं । ‘अस्तोः’ इति
किम् । टंको । ‘अचः’ इति किम् । घंटा । कचिन्न भवति ।
अटैति । अटइ ॥

अथ तैवर्गादेशाः ॥

चेतस इति तोः ॥ १ । ३ । ३२ ॥

१ M. drops टस्य. २ My. drops टस्य. ३ अटइ । अटति । M.
r M, R., and T. drop अप. ५ तवर्गम्पादेशाः Mr., P.

‘टो ङः’ इत्यतः ‘ङः’ इत्यनुवर्तते । अत्रादेरवर्णस्य स्वप्नादित्वादित्वे सति तोस्तवर्गस्य उत्वं भवति । वेङिसो । ‘इति’ इति किम् । वेअसो ।

प्रतिगोप्रतीपगे ॥ १ । ३ । ३३ ॥

‘तोः’ इत्यनुवर्तते । प्रत्यादिषु तवर्गस्य ङो भवति । अप्रतीपगे । प्रतीपादीन् वर्जयित्वा । प्रतिपन्नः । पङिवण्णो । प्रतिभासः । पङि-
हासो । इत्यादि । प्रत्यादि—प्रतिपन्न । प्रतिभास । प्रतिहार । प्रति-
स्पर्धि । प्रतिनिष्ठ । प्रतिकरोति । प्रतिपद् । प्रतिश्रुत् । प्रतिमा ।
प्रभृति । भृत । भिन्दिपाल । पताका । प्रामृतक । विभीतक । व्यापृत ।
कन्दलिका । हरीतकी । इत्यादि । ‘अप्रतीपगे’ इति किम् । प्रती-
पम् । पईवेम् । प्रतीपादि—प्रतीप । प्रतिज्ञान । प्रतिसमय । प्रतिष्ठा ।
प्रतिष्ठान । इत्यादि ॥

दम्भदरदर्भगर्दभदष्टदशनदग्धदाहदोहददोलादण्डकदने तु

॥ १ । २ । ३५ ॥

‘ङः’ इत्यनुवर्तते । ‘तोः’ इति च । दम्भादिषु तवर्गस्य ङो वा
स्यात् । ङंभो । डरो । ङंभो । ङङ्गो । पक्षे । दंभो । दरो । दंभो ।
दङ्गो । दरशब्दोर्त्र भयार्थ एव श्राव्यः । अन्यत्र । दरदलिआ । दर-
दलिता । दोहदे दम्भादिसाहचर्यादायस्यैव । डोहओ ॥

तुच्छे चच्छौ ॥ १ । ३ । ३६ ॥

अत्र तवर्गस्य चकारच्छकारौ क्रमाद्भवतः । तुच्छः । चुच्छो । छुच्छो ॥

टल् त्रसरष्टन्ततूरतगरे ॥ १ । ३ । ३७ ॥

एषु तवर्गस्य टकारो भवति । लित्वान्नित्यम् । टसरो । ट्वरो ।

१ इत्यनुवर्तते M.; इत्यतो स्त्वमनुवर्तते T. २ P., My., and M. drop प्रतिपद्. ३ भिन्दिपाल Mr., P., M. ४ R. and T. have after this प्रवादः । प्रतिपद्म् पश्यद्म्. ५ प्रतिष्ठा । संप्रति । R., T. ६ M. and R. drop अत्र. ७ भयार्थो वृत्तो T., R. ८ एवात्र प्राग्नः । M. ९ R. drop प्राग्नः ।

तूवरः शृङ्गरहितोर्नड्वान् श्मश्रुरहितो वा । टगरो औपधविशेषो वृक्ष-
विशेषो वा ॥

हः कातरककुदवितस्तिमातुलङ्गेषु ॥ १ । ३ । ३८ ॥

‘तोः’ इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य हत्वं भवति । काहरो । कहो ।
मातुलङ्गप्रियः । माहुलङ्गम्पिओ ॥

तु वसतिभरते ॥ १ । ३ । ३९ ॥

‘हः’ इत्यनुवर्तते । अनयोस्तवर्गस्य हैकारो वा स्यात् । भरहो ।
भरओ ॥

लः पलितनितम्बकदम्बे ॥ १ । ३ । ४० ॥

‘तु’ इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य लो वा स्यात् । पलितकेशः ।
पलिलकेशो । नितम्बः । निलंबो । कदम्बः । कलंबो । पक्षे । पलि-
अकेशो । इत्यादि ॥

दोहदप्रदीपशातवाहनातस्याम् ॥ १ । ३ । ४१ ॥

‘लः’ इत्यनुवर्तते । दोहदे प्रपूर्वं दीप्यतौ च शातवाहनशब्दे
अतसीशब्दे च तवर्गस्य लत्वं भवति । शृङ्गत्यान्नित्यम् । दोहलो ।
पसीयो । प्रदीपः । सालाहणो । शातवाहनः । अञ्जसिप्पसूणवण्णो ।
अतसीप्रसूनवर्णः ॥

रल्ल सप्तत्यादौ ॥ १ । ३ । ४२ ॥

तवर्गस्य रत्वं भवति । लित्वान्नित्यम् । इति सप्तत्यादिगणपठितग-
द्गदशब्दे तवर्गस्य रः । गगरो । सप्तत्यादि—सप्तति । सप्तदश ।
एफादश । द्वादश । त्रयोदश । पञ्चदश । अष्टादश । गह्वरं इत्यादि ॥
‘कदर्थिते खोर्वः’ इत्यतः ‘वः’ इत्यधिकृत्य

१ शृङ्गरहितः । P., My., M. २ वा टगरो M.; टगरो वा R., T.
३ R. drops g. ४ R. has g after it. ५ हत्वं R. ६ M.
has निम्बः । तिष्ठो for नितम्बः । निलंबो । ७ शब्दे च M. ८ M.
has गह्वरः before it. ९ इत्यधिकृत्य M.

पीते ले वा ॥ १ । ३ । ४५ ॥

पीते स्वार्थिके लकारे सति तोर्वकारो वा स्यात् । पीवलो । पीअ-
लो । 'ले' इति किम् । पीओ । अत्र 'स्वार्थे तु कश्च' इत्यधिकृत्य
'लो वा विद्युत्पीतयोः' इत्यनेन स्वार्थे वा लः ॥

ढः पृथिव्यौषधनिशीथे ॥ १ । ३ । ४७ ॥

'धौ' इत्यनुवर्तते । एषु तवर्गस्य ढत्वं वा भवति । औषधगुणः ।
ओसद्गुणो । पक्षे । ओसद्गुणो । अत्र 'खद्यधमाम्' इति हत्वम् ।
णिसीढो । णिसीहो । निशीथः ॥

र्णो दिना रुदिते ॥ १ । ३ । ४९ ॥

अत्र दिना दीत्यवयवेन सह णत्वं रिद्धैवति । रिद्धाद्वित्वम् । रुदि-
तकरः । रुण्णअरो । 'णो वातिमुक्तके' इत्येतः 'णो वा' इत्यधिकृत्य

गर्भिते ॥ १ । ३ । ५१ ॥

अत्र तवर्गस्य णत्वं भवति । गर्भिणो । गर्भिओ ॥

नः ॥ १ । ३ । ५२ ॥

'णः' इत्यनुवर्तते । अस्तोरस्वोरचः परस्य नकारस्य णकारो भवति ।
मानवः । मानवो । ईशानः । ईसाणो । इत्यादि ॥

आदेस्तु ॥ १ । ३ । ५३ ॥

'नः' इत्यनुवर्तते । आदेर्नकारस्य णो वा स्यात् । नरः । नरो ।
नरो । नतः । नओ । नओ । इत्यादि । अस्तोरित्येव । न्यायः ।
नाओ ॥

नापिते हः ॥ १ । ३ । ५४ ॥

१ M. has पीतः after पीअलो । २ R. and T. have 'पीते लो
वा' इत्यतः before 'वा' इत्यनुवर्तते । ३ रिद्धैवति । M. ४ इत्यधिकृत्य
M. - ५ भवति तु P., My. ६ मानवो । मानवः । M. ७ ईसाणो ।
ईशानः । M. ८ ॥ T.

‘णः’ इत्यनुवर्तते । ‘नः’ इति च । अत्र नकारस्य णकारहकारौ वा भवतः । ह्राविओ । णाविओ । नाविओ ॥

अथ पवर्गदेशाः ॥

पो वः ॥ १ । ३ । ५५ ॥

असंयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्याचः परस्य पकारस्य प्रायो वः स्यात् । शापः । साधो । इत्यादि । अस्तोरित्येव । विप्रः । विष्णो । अस्त्रोरित्येव । पठइ । पठति । अच इत्येव । कम्पो । प्राय इत्येव । कपिः । कई । रिपुः । रिक्के । एतेन प्रायो लोपवकारयोः पकारस्य युगपत् प्राप्तयोर्यत्र श्रुतिमुखमुत्पद्यते स तत्र विधेयः ॥

फः पाटिपरिघपरिखांपेरुपपनसपारिभद्रेषु ॥ १ । ३ । ५६ ॥

‘पः’ इत्यनुवर्तते । णिजन्ते पटिधातौ परिघादिषु च पस्य फत्वं भवति । परिघः । फलिहो । अत्र घस्य हः । हरिद्रादित्वाद्रस्य लत्वम् । पेनसः । फेणसो । फणसः संस्कृतेषु । परुषः । फरुसो । पारिभद्रः । फालिहो । भस्य हः । हरिद्रादित्वाद्रेफस्य लत्वम् ॥

प्रभूते वः ॥ १ । ३ । ५९ ॥

‘पः’ इत्यनुवर्तते । अत्र पकारस्य वकारः स्यात् । बहुचो । तैलादित्वाद् द्वित्वम् ॥

नीपार्पाडे मो वा ॥ १ । ३ । ५७ ॥

नीपे आपीडे च पस्य मो वा स्यात् । णीमो । पक्षे । नीचो ।

१ M. drops ‘नः’ इति च. २ ह्रासो वा स्यात्. II., T. ३ स्यात्. M. ४ ह्राविओ. R. ५ M. and R. drop अघ. ६ पवर्गदेशाः. My.; P., पवर्गदेशाः. R. ७ वकारः. R. ८ R. has कम्पः before पम्पो. ९ R. has इत्यादि after रिक्के. १० R. has पकारस्य for एतेन. ११ पनमपत्य M. १२ R. has पक्षः. पक्षो before पनसः. १३ पक्षो M., R.

आमेलो । पक्षे । आवेलो । अत्र 'एल्पीड—' इत्यादिना ईका-
रस्य एत्वम् ॥

फस्य भहौ वा ॥ १ । ३ । ६० ॥

अस्तोरखोरचः परस्य फकारस्य भकारहकारौ यथासंभवं व्यवस्थित-
विभाषया भवतः । कचिद्धः । रेफः । रेभो । कचिद्धः । मुक्ताफलम् ।
मौत्ताहळ । कचिदुभावपि । सफलम् । सभळ । सहळ । इत्यादि ।
अस्तोरित्येव । गुल्मः । गुठमो । अस्तोरित्येव । फणी । अच इत्येव ।
गुंफति । गुंफइ । प्राय इत्येव । फसणफणी ॥

वो वः ॥ १ । ३ । ६१ ॥

असंयुक्तस्यानादौ वर्तमानस्थाचः परस्य वस्य वो भवति । शबलः ।
सबलो । इत्यादि ॥

ङ्व्यौ कयन्धे ॥ १ । ३ । ६२ ॥

अत्र बैकारस्य वकारयकारौ द्वितौ भवतः । द्वित्यात् सानुर्नासिक
उच्चारः । कयन्धो । कयन्धो ॥ 'त्वभिमन्यौ मः' इत्यतः 'मः' इत्य-
धिकृत्य

तु डो विपमे ॥ १ । ३ । ६७ ॥

अत्र मस्य डो वा स्यात् । विसडो । विसमो ॥

यो जर्तयानीयोत्तरीयकृत्येषु ॥ १ । ३ । ६८ ॥

'तु' इत्यनुवर्तते । तीये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे कृद्धिहित-
प्रत्यये च यकारस्य जकारो वा स्यात् । रिताद् द्वित्वम् । तृतीयः ।
तइज्जो । पक्षे । तइंओ । अत्र 'ऋतोत्' इत्यत्वम् । गभीरादिपाठाद्री-

१ M. drops पक्षे. २ एवं भवति । M. ३ P. and My. drop
the portion from कचिद्धः to इत्यादि. ४ पुण्यम् । पुण्यम् M. for
गुण्यः । गुण्यो । ५ भोरित्येव । गुंफइ । for अच इत्येव । गुंफति । गुंफइ ।
M. ६ M. has कृष्णफणी after फसणफणी । ७ वस्य M. ८ 'नायि-
कोचारः । M. ९ इत्यधिकृत्य M. १० तद्वो M.

कारस्य इत्वं तलोपश्च । अनीये । करणीयः । करणिज्जो । करणीओ ।
उत्तरीयपटः । उत्तरिज्जपटो । उत्तरीअवडो । कृत्ये । मेयः । मेज्जो ।
मेओ । इत्यादि ॥

इन्मयटि ॥ १ । ३ । ६९ ॥

‘यः’ इत्यनुवर्तते । ‘तु’ इति च । मयट्प्रत्यये यकारस्य इकारो वा
स्यात् । विपमयः । विसमइओ । विसैमओ । इत्यादि ॥

कतिपये वहशौ ॥ १ । ३ । ७२ ॥

‘यः’ इत्यनुवर्तते । अत्र यस्य चत्वहत्वे भवतः । हत्वे शित्वात्
पूर्वस्य दीर्घः । कइवओ । कइवाहो ॥

अर्थपरे तो युप्मदि ॥ १ । ३ । ७३ ॥

‘यः’ इत्यनुवर्तते । अर्थपरे युप्मच्छब्दे यकारस्य तकारः स्यात् ।
तुँक्षकेरो । ‘अर्थपरे’ इति किम् । जुँक्षअक्षप्पअरणं । युप्मदस्सत्प-
करणम् ॥

आदेर्जः ॥ १ । ३ । ७४ ॥

‘यः’ इत्यनुवर्तते । आदेर्यस्य जः स्यात् । यमः । जमो ।
इत्यादि । ‘आदेः’ इति किम् । अवयवो । बहुलाधिकारात् सोपसर्ग-
स्यानादेरपि । संयोगः । संजोओ । संयमः । संजमो । कचिन्न भवति ।
प्रयोगः । पओओ ॥ ‘भ्यौ बृहस्पतौ तु बहोः’ इत्यतः ‘तु’ इत्यनुवर्तते ।
‘शे डा पर्याणे’ इत्यतः ‘रः’ इति च ।

लो जठरवठरनिष्ठुरे ॥ १ । ३ । ७७ ॥

जठरादौ रस्य लृत्वं वा स्यात् । जठरानलः । जढलाणलो । जढ-
राणलो । थैढलो । बढरो । अत्र ‘ठः’ इति ठस्य ढत्वम् । णिट्ठलो ।

१ करणीओ M. २ उत्तरीअपटो M. ३ M. drops विसमओ ।
४ M. and T. have युप्मदीयः before it. ५ जुँक्षअक्षप्पअरणं । M.
६ संजोओ । संयोगः । M., R., T. ७ संजमो । संयमः । M., R., T.
८ जठरानलो M. ९ थैढलो । पढरो । M.

निङ्गुरो । अत्र 'कग—' इति पलोपे शेषस्य द्वित्वम् । भसलशब्दो
अमरपर्यायः संस्कृत इव ॥

हरिद्रादौ ॥ १ । ३ । ७८ ॥

'रः' इत्यनुवर्तते । 'लः' इति च । हरिद्रादौ रेफस्य लृत्वं भवति ।
पृथक्त्वान्नित्यम् । चरणः । चलणो । इत्यादि । हरिद्रादि—हरिद्रा ।
अङ्गार । चरण । युधिष्ठिर । सुकुमार । शिधिर । सत्कार । मुखर ।
वरुण । किरात । रुग्ण । अपद्धार । करुण । दरिद्र । परिघ । परिखा ।
मत्सर । संबत्सर । पारिभद्र । दारिद्र्य । कातर । इत्यादि ॥

किरिबेरे^१ डः ॥ १ । ३ । ७९ ॥

किरिशब्दे बेरशब्दे च रस्य डः स्यात् । बैडो । बेरः । करभो
मण्डूको दुन्दुभिर्वा ॥

खोः करवीरे णः ॥ १ । ३ । ८० ॥

'रः' इत्यनुवर्तते । अत्र खोरादे रेफस्य णत्वं स्यात् । कणवीरो ॥

लोहललाङ्गललाङ्गूले वा ॥ १ । ३ । ८२ ॥

अस्तोरखोरच इति निवृत्तम् । 'लो ललाटे च' इत्यतः 'लः' इत्य-
नुवर्तते । पूर्वसूत्रात् 'णः' इति च । लोहलादिप्वादेर्लकारस्य णो वा
स्यात् । लंगलहस्त्यो । णोहलो । लोहलो । शब्दविशेषः । 'णंगलहस्त्यो ।
लांगलहस्तः । अत्र 'स्वरस्य बिन्द्वमि' इति ह्रस्वः । 'संयोगे' इति वा ।
वीर्घलाङ्गूलः । दिग्धणंगूलो । दिग्धलंगूलो ॥

यो मः शबरे ॥ १ । ३ । ८४ ॥

अत्र यस्य मः स्यात् । शैबलः । संभरो ॥ 'नीवीसमे वा' इत्यतः
'वा' इत्यधिकृत्य

१ यदेव R., T. २ भरे M. ३ M. has 'रः' इत्यनुवर्तते before
it. ४ भेरः । भेडो । M. ५ शफरविशेषः R., T. ६ लाङ्गलहस्तः ।
णंगलहस्त्यो । लंगलहस्त्यो । M. ७ दिग्धणंगूलो । M. ८ M. drops
दिग्धलंगूलो । ९ M., R. and T. drop शबलः । १० सम्भरो । M.

हस्य घो विन्दोः ॥ १ । ३ । ८६ ॥

विन्दोः परस्य हस्य घो वा स्यात् । संहारः । संधारो । संहारो । सिंहः । सिंघो । अस्य विंशत्यादिपाठाद्विन्दोः श्लोपलि शित्वात् पूर्वस्य दीर्घे सीहो इत्यपि । कचिद्विन्दोरपि । दाहः । दाघो ॥ 'शोः सत्' इत्यतः 'शोः' इत्यधिकृत्य

प्रत्यूषदिक्सदशपापाणे तु हः ॥ १ । ३ । ८८ ॥

एषु शोः शपसानां हकारो वा स्यात् । प्रत्यूषः । पँचूहो । पँचूसो । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य चः । दिर्बहो । दिअतो । पादाणो । पासाणो ॥

छल् पदछमीसुधाशावसप्तपर्णे ॥ १ । ३ । ९० ॥

'शोः' इत्यनुवर्तते । एषु शोश्छत्वं लिट् स्यात् । पण्मुलः । छम्मुहो । पदपदः । छप्पजो । शावः । छावो । सप्तपर्णे । 'हे दक्षिणेस्य' इत्यतः 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'सप्तादाविल्' इत्यतः 'इल्' इति च

सप्तपर्णे फोः ॥ १ । २ । १३ ॥

अत्र द्वितीयस्यावर्णस्येत्वं लिङ्गवति । छत्तिवण्णो । सुधाकरः । छुहाअरो ॥ पादपीठादिषु विशेषाः कथ्यन्ते । 'सिरायां वा' इत्यतः 'वा' इत्यधिकृत्य

लुक् पादपीठपादपतनदुर्गादिष्वुदुम्बरेचान्तर्दः ॥ १ । ३ । ९२ ॥

पादपीठादिष्वन्तर्धर्तमानस्य 'दैः' दकारस्य अच् सहितस्य लुग्न स्यात् । नतपादपीठः । नअपावीदो । नअपाअवीदो । अत्र 'ठः' इति

१ P. and My. have संधारो । संहारो । संहारः । २ R. drops संहारो. ३ पूर्वस्याघो M. ४ पण्णहो । M. ५ M. drops पण्णो. ६ M. has पण्णो before दिअहो । ७ इत्यनुवर्तते R. ८ लिट् स्यात् R. ९ पीठस्य M. १० इतिहो M, R. ११ वादोन्तः M. १२ R. and T. drop ६. १३ M. drops नअपाअवीदो ।

ठस्य दत्वम् । कृतरामपादपतनः । कैअरामपावडणो । कैअरामपावडणो । अत्र प्रत्यादित्वात् तस्य डः । दुर्गादेवीरमणः । दुर्गादेरमणो । दुर्गादेईरमणो । उदुम्बरः । उंवरो । उउंवरो । 'अन्तर' इति किम् । दुर्गादेव्यामौदौ मा भूत् ॥

व्याकरणप्राकारागते कगोः ॥ १ । ३ । ९३ ॥

'लुक्' अनुवर्तते । 'अचा' इति च । व्याकरणादिषु ककारागकारयोरचा सह लुग्वा स्यात् । व्याकरणपाठः । वारणपाढो । वाअरणपाढो । प्राकारः । पारो । पाँआरो । आओ । आअओ । आगतः ॥

एवमेवदेवकुलप्रावारयावजीवितावटावर्तमानतावति वः

॥ १ । ३ । ९४ ॥

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वैकारस्य अचा सह लुग्वा स्यात् । देवकुलनाथः । देउलणाहो । देवउलणाहो । पारो । पाँवरो । प्राँवारः । जीअणाहो । जीविअणाहो । जीवितनाथः । अढो । अवढो । अवटः । अत्र 'टो डः' इति टस्य डत्वम् । अत्तमाणो । आवत्तमाणो । आवर्तमानः । 'अन्तर' इति किम् । एवमेवेत्यत्रान्त्यस्य मा भूत् ॥

ज्योर्दनुजवधराजकुलभोजनकालायसकिसलयहृदयेषु

॥ १ । ३ । ९५ ॥

दँनुजवधादिषु ज्योर्जकारयकारयोरचा सह लुग्वा स्यात् । दँणुवहो । दणुअवहो । दनुजवधः । रँउलप्पसूओ । राअउलप्पसूओ । राजकुलप्रसूतः । भोणप्पिओ । भोअणप्पिओ । भोजनप्रियः । इत्यादि ॥

१ कृतपादपतनः । F. २ कअपावडणो F. ३ कअपाअवडणो F. ४ भादेर्मा My., P. ५ पाअरो M. ६ आगतः । आगओ । आओ । M. ७ वस्य R. ८ देउलणाहो । M. ९ M. drops देवउलणाहो । १० पाअरो । M. ११ M. drops प्रावारः । १२ जीवितनाथः । जीअणाहो । जीविअणाहो । १३ M., My. and P. drop अत्र 'टो डः' इति टस्य डत्वम् । १४ दनुजादिषु R. १५ दनुजवधः । दणुवहो । M. १६ राजकुलप्रसूतः । राअउलप्पसूओ । राअणुलप्पसूओ । M. १७ M. drops भोअणप्पिओ ।

अपतौ घरो गृहस्य ॥ १ । ३ । ९६ ॥

गृहशब्दस्य अपतौ पतिशब्दः परो न भवति चेद् घर इत्यादेशो भवति । घरो । राअघरो । 'अपतौ' इति किम् । गहवई ॥ स्मरशब्दे स्मरकद्वोरीसरकारौ ॥ १ । ३ । १०० ॥

अनयोर्यथासंख्यं ईसरकार इत्यादेशौ भवतः । ईसरो । पक्षे सरो । एकादशः । द्वादशः । अष्टादशः । सप्तदशः । अत्र सर्वत्र सप्तत्यादि-पाठाद् दस्य रत्वम् । 'प्रत्यूप' इत्यादिना शोर्हत्वम् । एङ्कारहो । बारहो । अत्र 'कग—' इत्यादिना दस्य लुक् । अष्टारहो । अत्र 'ष्टः' इति षस्य ठत्वम् । सत्तरहो । अत्र 'कग—' इति पस्य लुक् । पञ्चदशः । पण्णरहो । अत्र 'पञ्चदश—' इत्यादिना स्तोर्णः । त्रयोदशः । तेरहो । अत्र 'एत्साज्जला—' इत्येत्यम् । चतुर्दशः । चोद्दहो । चर्द्धहो । अत्र 'तु मयूर—' इत्यादिना आदेरचः परेण साज्जला सह वा ओर्त्वम् । एतेषां संख्यायाचित्वेप्युक्ता आदेशाः समाः । विशेषस्तु नकारान्तत्वादात्मशब्दवत् प्रक्रिया । पूरणप्रत्ययान्तास्तु रामशब्दवत् ॥

इत्यकारान्ताः ॥

अथ आकारान्तः पुंलिङ्गः सोमपाशब्दः ।

सोमपा श्च इति स्थिते 'ह्रस्वलीदूतः' इत्यतः 'ह्रस्व इत्यधिकृत्य किपः ॥ २ । २ । ४७ ॥

^{११}किप्प्रत्ययान्तानां ह्रस्वः स्यात् । इति किप्प्रत्ययान्तानां ह्रस्व-विधानेपि प्राकृतप्रतिपादकशास्त्रान्तरे किधादिप्रत्ययान्तानामित्यादि

१ M. has सप्तदशः । अष्टादशः । २ एङ्कारहो । M. ३ My., M. and P. drop the portion from अत्र to दस्य लुक्. ४ The portion from अत्र to ठत्वम् is dropped in My., P. and M. ५ M., My., P. drop the portion from अत्र to लुक्. ६ चर्द्धहो is omitted in M. and My. ७ इत्यादेरचः M. ८ ओङ्कारः । M. ९ पूरणप्रत्ययान्ताः M.; पूरणप्रत्ययान्तो R., T. १० R. drops शब्द. ११ M. and T. drop अथ. १२ किप्प्रत्ययान्तस्य P., My.

ग्रहणदर्शनाद्विचप्रत्ययान्तसोमपाशब्दस्यापि ह्रस्वः । यद्वा 'किपः' इति सूत्रे किञ्ग्रहणं विजादीनामप्युपलक्षकम् । न च सूत्रे उपलक्षकत्वमदृष्टचरमिति वाच्यम् । प्रसिद्धसाधर्म्यात् साध्यसाधनमुपमानमित्यत्र साधर्म्यग्रहणं वैधर्म्यस्याप्युपलक्षणमिति सर्वसंप्रतिपन्नत्वात् । तन्त्यायेनात्राप्युपलक्षितविचप्रत्ययान्तस्य सोमपाशब्दस्यापि ह्रस्वः । तथा च सोमप सु इति स्थिते 'प्रायो लृक्—' इति पलोपे प्राप्ते 'नात्पः' इति प्रतिषेधात् पलोपाभावे 'पो वः' इति पस्य वः । 'सोः' इत्यादि—सूत्रैर्विधीयमाना आदेशाः पूर्ववत् । सोमवो । सोमवा । इत्यादि । रामवत् । एवं कीलालपाप्रभृतयः ॥

इकारान्तः पुंलिङ्गः कविशब्दः । कवि ङ इति स्थिते । 'इदुतोर्दिः' इत्यधिकृत्य

श्लुगनपि सोः ॥ २ । २ । २९ ॥

इदुद्भ्यां परस्य सोः शानुबन्धो लृक् स्यात् । अनपि नपुंसकलिङ्गे तु न भवति । 'शिति दीर्घः' इति दीर्घः । वलोपः । कर्द् । कवि जस् इति स्थिते 'चतुरो वा' ईत्थतः 'वा' इत्यधिकृत्य 'इदुतोः—' इति च इदुतोरित्यस्य सुब्यत्ययेन पञ्चम्यन्तविपरिणामः ।

पुंसो जसो डउ डओ ॥ २ । २ । २४ ॥

पुंलिङ्गादिदुतोः परस्य जसः अउ अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवतः । कवऊ । कर्जओ । पक्षे 'णो शसश्च' इति षो णः । कइणो । पक्षे 'श्लुगजशसोः' इति श्लुक् । कर्द् । संबुद्धौ कवि ङ इति स्थिते 'डोश्लुकौ तु संबुद्धेः' इति सोर्वा श्लुक् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घः ।

१ सूत्रे is dropped in P. and My. २ लक्षणम् R., T. ३ सर्वत्र संप्रति R., T. ४ M. has नात्पः । अवर्णात् परस्य प्रकारस्य लोपः स्यात् इति पलोपाभावः । 'पो वः' इति &c. ५ R. drops प्रतिषेधात्. ६ भावः किंतु R., T. ७ वत्वम् । R. T. ८ भवति । R. ९ M. and T. drop तु. १० इत्यधिकृत्य M., R. ११ कवओ । M. १२ णो वा । R. १३ M. drops पूर्वस्य.

दे कई । श्लुगभावे 'सोर्लुक्' इति लुक् । दे कई । नात्र डो । अनद-
न्तत्वात् ॥ जसि पूर्ववत् ॥ द्वितीयैकवचने 'अमः' इति मः कईं ॥
शसि 'इदुतोर्दिः' इत्यतः 'इदुतोः' इति 'चतुरो वा' इत्यतः 'वा'
इति 'पुंसो जसः—' इत्यतः 'पुंसि' इति चाधिकृत्य

णो शसश्च ॥ २ । २ । २६ ॥

पुंलिङ्गादिदुतः परस्य शसश्चाज्जसश्च णो वा स्यात् । कईणो^१ ।
पक्षे 'श्लुगजशसोः' ईति श्लुक् । कई^२ । पुंस इत्येव । बुद्धी ॥ तृती-
यैकवचने कवि टा इति स्थिते 'इदुतोर्दिः' इत्यतः 'इदुतोः' इत्यधि-
कृत्य 'नृनपि ढसिढसोः' इत्यतः 'नृनपि' इति च

टो णा ॥ २ । २ । २८ ॥

पुंनपुंसके वर्तमानादिदुतः परस्य दावचनस्य णा भवति । कईणां ॥
कविभिस् इति स्थिते भिसि हिमादयः पूर्ववदेव विधेयाः ॥ 'भिस्म्य-
स्सुपि' इत्यधिकृत्य

इदुतोर्दिः ॥ २ । २ । २२ ॥

भिस्म्यस्सुपि परे इदुतोर्दीर्घः स्यात् । कईर्हि^३ । बहुलाधिकारात्
'इदुतोर्दिः' इति दीर्घः कचिन्न भवति । दिर्भूमिषु दाणजलद्वि-
त्ताहं । द्विजभूमिषु दानजलद्रितानि ॥ पञ्चम्येकवचने 'कवि ढसिति
स्थिते 'णो शसश्च' इत्यतः 'णो' इत्यधिकृत्य 'इदुतोः' इति च

नृनपि ढसिढसोः ॥ २ । २ । २७ ॥

पुंलिङ्गे नपुंसकलिङ्गे च वर्तमानादिदुतः परयोः ढसिढसोर्णो

१ My. and P. have हरि after कई. २ 'इदुतोर्दिः' 'चतुरो वा'
'पुंसो जसः—' इत्यतः डट डडो इत्यधिकृत्य M. ३ My., P. and M.
have हरिणो after it. ४ इति शसः श्लुकि M. ५ My., P. and
M. have इरी after it. ६ कई My. ७ इत्यधिकृत्य M. ८ इति
५ M. ९ हरिण after this in My., P. and M. १० M.,
My. and P. have इरीर्हि after it. ११ दिग्भूमिषु M. १२ हरि
इति P., My., M. १३ इत्यधिकृत्य M. १४ 'इदुतोः' M.

इत्यादेशो वा स्यात् । कैविणो^३ । 'नृनपि' इति किम् । बुद्धीए ।
पक्षे हितोत्तोदोर्देवश्च । कैवीहितो । कइत्तो । कईओ । कईउ ।
डसिडसोर्हिरिति नास्ति । अनदन्तत्वात् ॥ भ्यसि उक्ता हितोप्रभृतयः
सुन्तो च । 'इदुतोर्दिः' इति दीर्घः । कईहिनतो । इत्यादि ॥ पष्ठ्येक-
वचने 'नृनपि डसिडसोः' इति वाँ णो । कईणो । पक्षे 'डसोस्त्रियां सर'
इति द्विरुक्तः सकारः । कईस्स ॥ सप्तम्येकवचने मिरेव । कविभिम् ॥
बहुवचने 'इदुतोर्दिः' इति दीर्घः । कैवीसुं । कवीसु ॥ शेषं रामवत् ॥

अथ इकारान्तेषु केचिद्विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ॥ ध्वनि सु इति स्थिते
'उलध्वनि—' इत्यादिना वकारसंबन्धिनो वर्णस्योत्वम् । 'लैवैराम्—'
इति वलोपः । धुणी ॥

त्वथ्वद्वध्वां कचिच्चछजज्ञाः ॥ १ । ४ । ६५ ॥

त्वथ्वद्वध्व इत्येषां यथासंख्यं कचित् प्रयोगानुसारेण चछजज्ञ इत्येते
आदेशा भवन्ति । इति ध्वस्य ज्ञादेशो । ज्ञणी ॥ शेषं कैविवत् ॥
तित्तिरिशब्दे

रस्तिचिरौ ॥ १ । २ । ४४ ॥

'मूपिकविभीतक—' इत्यादेरदित्यनुवर्तते । 'त्येदितः' इत्यतः
'इतः' इति च । अत्र रेफसंबन्धिनः इवर्णस्यात्वं भवति । तित्तिरो ॥
शेषं रामवत् ॥ ऋपिशब्दे 'ऋतुऋजुऋणऋपि—' इत्यादिना ऋका-

१ भवति for वा स्यात् R. २ My. and P. have हरिणो in
place of कविणो. ३ M. has हरिणो after it. ४ दथ । M.
५ My., P. and M. have हरिहितो । हरितो । हरीओ । हरीउ ।
in place of कैवीहितो । &c. ६ कईहिनतो । M. ७ णो वा M.
८ M., My. and P. have हरिणो in place of कईणो । ९ M.,
My. and P. have हरिस्स । १० My. and P. have हरिभिम्;
M. has both. ११ इदुतोर्दि दीर्घः । M. १२ My. and P. have
हरीसुं । १३ रवलेति वलोपः । M., T. १४ My. and P. have यथासंख्यं
after प्रयोगानुसारेण. १५ कविबदरिवच । My., M., P. १६ र
इत्यनु M. १७ M. drops 'त्येदितः' इत्यतः. १८ 'ऋपिकृपम—' M.

रस्य वा रिः । रिसी । पक्षे । कृपादित्वादिल् । इसी । अग्निशब्दे
'खेहाभ्योर्वा' इति सूत्रेण युक्तस्यान्त्यहलः प्राग्वा अत्वे । अगणी । पक्षे ।
अगी । अत्र 'मनयाम्' इति नलोपः । शेषद्वित्वं च ॥ पदातिशब्दे

तिर्यक्पदातिशुक्तेस्तिरिच्छिपायिक्कसिप्पि ॥ १ । ३ । १०४ ॥

तिर्यगादेस्तिरिच्छादय आदेशा यथाक्रमं वा स्युः । इति पायि-
क्कादेशे । पायिक्को ॥ शेषं रामवत् । पक्षे । दन्तयोर्लोपे । पभाई ॥
अक्षिशब्दे 'अक्ष्यर्थकुलाया वा' इति पुंलिङ्गतायां स्पृहादित्वात् क्षस्य
छत्वे । अच्छी । अस्यैवाञ्जल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गेऽपि प्रयोगः ॥ रश्मि-
शब्दे मलोपे रस्सी । नात्र 'श्मप्म—' इत्यादिना ह्रस्वदेशः । 'अस्मर-
रश्मौ' इति प्रतिषेधात् ॥ किरिशब्दे 'किरिबेरे' ङः' इत्यनेन रेफस्य
ङत्वम् । किडी ॥ शौद्धौदनशब्दे 'शोण्डगे' इत्यनेन शोण्डादिपाठा-
दादेरेच उत्त्वम् । सुद्धोअणी ॥ बृहस्पतिशब्दे 'ऋतोत्' इत्यधिकृत्य
'इदुन्मातुः' इत्यतः 'इदुः' इति च

तु बृहस्पतौ ॥ १ । २ । ८५ ॥

अत्र घत इदुतौ वा भवतः । पक्षे अत्वम् । तथा च विहस्पति
बृहस्पति बृहस्पति इति स्थिते

भ्यौ बृहस्पतौ तु बहोः ॥ १ । ३ । ७५ ॥

अत्र वकारहकारयोर्यथाक्रमं भकारयकारौ भवतः । तथा च भिय-
स्पति । भुयस्पति । भयस्पति । पक्षे उक्तानि त्रीणि रूपाणि । एवं
पदस्यपि रूपेषु 'प्स्योः फः' इत्यतः 'फः' इत्यधिकृत्य

श्लेष्मबृहस्पतौ तु फोः ॥ १ । ४ । ४६ ॥

अनयोः फोर्द्वितीयस्य स्तोः फो वा स्यात् । इति फत्वे विहप्फई ।
बृहप्फई । बृहप्फई । भियप्फई । भुयप्फई । भयप्फई । फत्वामावे

१ प्रागत्वे M.; प्रागतं वा स्यात् R., T. २ नलोपः शेषद्वित्वे च । M.;
नलोपे शेषद्वित्वम् । R. ३ 'तिरिच्छा' M. ४ तदयोर्लोपे My., P.
५ म्हादेशः । M. ६ 'भेरे' M. ७ इति च M. ८ तु भवतः । M.
९ भुभप्फई । M. १० भयप्फई । M.

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ॥ १ । ४ । ७४ ॥

‘तो दोरश्चारब्धे तु’ इत्यतः ‘तु’ इत्यनुवर्तते । अनयोर्युक्तस्य वा सः स्यात् । इति स्पष्टं वा सत्त्वे । बिहस्सई । बुहस्सई । बहस्सई । भियस्सई । भुयस्सई । भयस्सई ॥ यदा युक्तस्य फत्वसत्वयोरभावस्तदा ‘कग—’ इति सलोपे शेषस्य द्वित्वे बिहप्फई ईत्यादीनि पद्म रूपा-
ण्युदाहर्तव्यानि । इति बृहस्पतिशब्दस्याष्टादश प्रकाराः ॥ वनस्पतिशब्दे ‘सो बृहस्पतिवनस्पत्योः’ इति वा युक्तस्य सत्त्वे वणस्सई । सत्त्वाभावे ‘प्पस्फोः’ इति फः । वणप्फई ॥ द्विशब्दस्य सर्वत्र बहुवचनमेव । ‘चतुरो जशश्शम्भ्याम्—’ इत्यतः ‘जशश्शम्भ्याम्’ इत्यधिकृत्य

दोणिण दुवे वेणिण द्वेः ॥ २ । ३ । ३० ॥

द्विशब्दस्य जशश्शम्भ्यां सह दोणिण दुवे वेणिण इति त्रय आदेशा भवन्ति । दोणिण । दुवे । वेणिण । इति स्थिते ‘संयोगे’ इति ह्रस्वे कर्तव्ये अनुक्तमन्यन्यायेन एच इग्नस्वादेश इति इगेव भवति । दुणिण पुरिसां । विणिण पुरिसा । अत्रानुक्तन्यायेन ईग्नस्वो नास्तीति केचित् । तदा दोणिण । वेणिण । दुवे । ‘दोवे टादौ च’ इति विधास्यमानौ दो वे इत्यादेशावपि । तथा च जति । ‘दोणिण । दुणिण । वेणिण । विणिण । दो । वे । दुवे’ । शस्येतान्येव ।

दो वे टादौ च ॥ २ । ३ । ३१ ॥

‘द्वेः’ इत्यनुवर्तते । द्विशब्दस्य टादौ तृतीयादौ सुपि परे चकारा-
जशश्शम्भ्यां सह दो वे इत्यादेशौ भवतः । अत्र सूत्रे ‘टादौ’ इत्यत्रै-
तद्गुणं बहुव्रीहिमङ्गीकृत्य टावचनस्य विधेयान्वयः परिहर्तव्यः । अन्यथा

१ M. drops ‘तो दो रश्चारब्धे तु’ इत्यतः ‘तु’ इत्यनुवर्तते २ सो वा M.
३ शेषद्वित्वे M. ४ इत्यादि M. ५ शब्दरूपस्य M. ६ सत्वम् । T.
७ My. and P. drop सर्वत्र. ८ ह्रस्वो M. ९ M. drops दोणिण ।
१० R. and T. add इति सप्तदेशः after it. ११ My. M. and
P. drop ‘द्वेः’ इत्यनुवर्तते । १२ तृतीयादौ is dropped by M.,
R., T. १३ ‘प्रातहुणसंविहानबहुव्रीहि’ P., My.

तत्रापि दो वे स्याताम् । तथा च द्विशब्दस्याप्येकवचनतापातः । तत्तु विरुद्धम् । तस्मादतद्रुणबहुव्रीहिमाश्रित्य -मिसादीनामेव विधेयान्वयो न तु टावचनस्य । अथ यत्तत्रद्रुणबहुव्रीह्याश्रयणाद्विसादीनां विधेयान्वयस्तर्हि ङेसाद्येकवचनानामपि मिसादित्वात् तेषामपि विधेयान्वयापात इति तदिदमविदितभीमांसावृत्तान्तस्य भाषितम् । यथा हस्तोनावद्यति । स्तुवेणावद्यति । स्वधितिनावद्यति । इत्यत्र हस्तादीनां सामान्येन द्रवसहिताज्यमांसपुरोडाशाद्यवदानसाधनत्वे प्रतीतेऽपि सामर्थ्यपर्यालोचनया हस्तादीनामवदानविशेषान्ययः कल्पितस्तथात्रापि मिसादीनां सर्वेषां सामान्येन विधेयान्वये प्रतीतेऽपि एकवचनसामर्थ्यपर्यालोचनया ङेसाद्येकवचनानां द्विशब्दे विधेयान्वयः परिहर्तव्यः । यद्वा 'दो वे टादौ' इत्यत्र द्विशब्दस्य नित्यद्विवचनवाचित्वेऽपि गौणतायामेकवचनस्यापि संभवाद्वाद्येकवचनेष्वप्येतयोः प्रयोग इत्यलं सूत्रकलहचर्चया । प्रकृतमनुसरामः । भिसि दो भिस् वे भिस् इति स्थिते हिमादयः पूर्ववद् मिसादीनां विधेयाः । दोहिं । दोहिं । दोहि । एवं वेहिं । इत्यादि । भ्यसि । दोहितो । दोत्तो । दोओ । दोड । दोमुंतो । एवं वेहितो । इत्यादि । आमि

ण्ह ण्हं संख्याया आमोर्विंशतिगे ॥ २ । ३ । ३३ ॥

संख्यायाः परस्यामः ण्ह ण्हं इत्येतावादेशौ भवतः अविंशतिगे विंशत्यादीन् वर्जयित्वा । दोण्ह । दोण्हं । वेण्ह । वेण्हं । दोमुं । दोसु । वेसुं । वेसु ॥ त्रिशब्दस्य 'चतुरो जशशस्म्याम्—' इत्यतः 'जशशस्म्याम्' इत्यनुवर्तते ।

तिणिण त्रेः ॥ २ । ३ । २९ ॥

त्रिशब्दस्य जशशस्म्यां सह तिणिण इत्यादेशो भवति । जसि । तिणिण । शसि । तिणिण । 'दो वे टादौ च' इत्यतः 'टादौ' इत्यधिकृत्य

१ द्विगादीनामेव M. २ मविदिनं T. ३ साधनत्वेऽपि My., P. ४ इत्यां M. ५ द्विशब्देन M. ६ हेयाः T. ७ वेहं । वेह । M.

ति त्रेः ॥ २ । ३ । ३२ ॥

त्रिशब्दस्य टादौ तृतीयादौ सुपि परे ति इत्यादेशो भवति ।
तिहिं । तिहि । तिहि । शेषं द्विशब्दवत् । द्वित्र्योर्लिङ्गत्रयेपि समानं
रूपम् ॥ विधिशब्दे धस्य हत्वे विही । अस्याञ्जल्यादिपाठात् स्त्रीलि-
ङ्गेपि प्रयोगः । एवं बलिनिधिग्रन्थीनामपि स्त्रीलिङ्गे प्रयोगः ॥

इति इकारान्ताः ॥

ईकारान्तः पुंलिङ्गो ग्रामणीशब्दः । 'किपः' इति इस्वः । गामणी ॥
जसि । गामणउ । गामणओ । गामणिणो ॥ संबुद्धौ तु 'डोश्चकौ
तु संबुद्धेः' इत्यतः 'संबुद्धेः' इत्यधिकृत्य

इस्वलीदूतः ॥ २ । २ । ४६ ॥

संबुद्धिनिमित्तयोरीदूतोर्ह्रस्वो लिङ्भवति । दे गामणि । शेषं कवि-
शब्दवत् ॥ एवमग्रणीसेनानीवातप्रमीसुधीसुश्रीप्रभृतयः ॥

इति ईकारान्ताः ॥

उकारान्तः पुंलिङ्गः कारुशब्दः । एकवचनं कविर्शब्दवत् । कारु ॥
जसि । 'पुंसो जसो डउ डओ' इत्यधिकृत्य 'चतुरो वा' इत्यतः 'वा'
इति च

डवो उतः ॥ २ । २ । २५ ॥

पुंलिङ्गादुतः परस्य डित् अवो इत्यादेशो वा भवति । कारवो ।
पक्षे डउ डओ च । कारउ । कारओ ॥ संबुद्धौ 'डोश्चकौ तु संबुद्धेः'
इति वा श्लक् । दे कारु । श्लुगभावे 'सोर्लक्' इति लक् । दे कारु ।
उकारान्तत्वमेव विशेषः । शेषं कविवत् । एवं वायुसेतुप्रभृतयः ॥

१ तीहिं । तीहि । तिहि । P., My., M. has तिहि । तिहिइ । तीहि ।
२ इत्यधिकृत्य M. ३ T. drops शब्द. ४ 'सुश्रीसुधो' T. ५ M.
drop इति ईकारान्ताः । ६ M., R. and T. drop शब्द. ७ इति
वा । M. ८ स्यात् । M.

अथोकारान्तेषु केचिद्विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । पशुशब्दे वक्रादित्वा-
द्विन्दुः । पंसू ॥ पांसुशब्दे 'लुङ् मांसादौ' इति मांसादित्वादित्वाद्
विन्दोर्वा लुक् । पासू । पक्षे 'खरस्य विन्द्वमि' इति ह्रस्वे । पंसू ॥
स्याणुशब्दे 'स्तोः' इत्यधिकृत्य 'क्ष्वेडकरो खल्' इत्यतः 'खल्' इति च ।

स्थाणावहरे ॥ १ । ४ । ९ ॥

अहरवाचिनि स्थाणुशब्दे स्तोः खत्वं लित् स्यात् । खाणू । अस्य
दैवादिपाठाद् द्वित्वे खण्णू । हरे तु धाणू । अत्र 'कग—' इति
सलोपः । इक्षुप्रवासिशब्दयोः 'द्विनीक्षुप्रवासिपु' इत्यनेन आदेरित
उत्त्वम् । उच्छू । अस्य स्पृहादित्वात् क्षस्य छः । पैवासू । पावासू ।
प्रवासी । अत्र समृद्ध्यादिपाठादादेरचो वा दीर्घः ॥ कृशानुशब्दे
कृपादित्वाद्दत् ईत् । किसानू । भृगुः । भिक् । मृत्युशब्दे 'शृङ्गमृगाङ्ग-
मृत्यु—' इत्यादिना वा ऋत इत्वम् । मिच्छू । पक्षे अत्वम् ।
मैच्छू । उभयत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य चः ॥ ऋतुऋजुशब्दयोः
ऋत्यादिपाठाद्दत् उत्वम् । ऋतुः । उक् । ऋजुः । उज्जू । अत्र
तैलादित्वाद् द्वित्वम् । अनयोरेव 'ऋतुऋजुऋण—' इत्यादिना
ऋतो वा रित्वे रिक् । रिज्जू ॥ अभिमन्युशब्दे 'वो वः' इत्यतः 'वः'
इत्यधिकृत्य

त्वभिमन्यौ मः ॥ १ । ३ । ६५ ॥

अत्र मस्य वो वा भवति । अहिवण्णू । अहिमण्णू ॥ अत्रैव

त्वभिमन्यौ जर्जौ ॥ १ । ४ । २५ ॥

'स्तोः' इत्यनुपर्तते । अत्र स्तोः जइ ज इत्येतावादेशौ वा भवतः ।

१ केपुचिद् T. २ My. and P. drop मासादित्वात्. ३ My.
has पावासू. पवासू. प्रवासी. ४ इत् My. ५ मिच्छू T. ६ ऋत
अत्वम् M., T. ७ मच्छू M. ८ ऋत्यादित्वात् M. ९ उः My, P.
१० 'ऋतुऋण—' इत्यादिना My. ११ ऋवे My.

आदिमेरित्वाद् द्वित्वम् । अहिवज्जू । अहिमज्जू । अहिवजू । अहि-
मजू ॥ मन्युशब्दे

वा न्तन्थौ मन्युचिद्वयोः ॥ १ । ४ । ३२ ॥

‘स्तोः’ इत्यनुवर्तते । अनयोर्यथाक्रमं त न्ध इत्यादेशौ वा भवतः ।
मन्तू । पक्षे । मण्णू । अत्र ‘मनयाम्’ इति । यलोपः ॥ कटुशब्दे
‘सरकट्वोरीसरकारौ’ इति कटुशब्दस्य वा कारादेशे । कारो । इत्यादि
रामवत् । पक्षे । कट्ट इत्याद्युद्धम् ॥ उकारान्तः पुंलिङ्गः क्रोष्टुशब्दः ।
क्रोष्टु सु इति स्थिते ‘तृज्वत् क्रोष्टुः’ ‘विभाषा तृतीयादिष्वचि’ इति
यदा तृज्वद्भावस्तदा ‘उद्धतां त्वस्वमामि’ इत्यतः ‘ऋतः’ इत्यधिकृत्य

आ सौ वा ॥ २ । २ । ५२ ॥

ऋदन्तस्य सौपरे आत्वं वा स्यात् । क्रोष्टा सु इति स्थिते ‘लव-
राम्—’ इति रेफलोपः । ‘ष्टः’ इति ष्टस्य ठत्वे ‘सोर्लृक्’ इति
सोर्लृक् । क्रोष्टा । यदा आत्वाभावस्तदा

आरः सुपि ॥ २ । २ । ४९ ॥

‘ऋताम्’ इत्यनुवर्तते । ऋदन्तस्य सुपि परे आर इत्यादेशो
भवति । क्रोष्टारो । इत्यादि सर्वत्र वचनेषु रामवत् । समासे त्वन्तर्व-
र्तिनीं विभक्तिमाश्रित्य रादेशस्तेन क्रोष्टारकअमित्याद्यपि सर्वत्र ऋका-
रान्तेषु संचारणीयम् । लुप्तविभक्त्यपेक्षया भर्तार विहिअमिति भव-
तीति त्रिविक्रमदेववचनात् ।

उद्धतां त्वस्वमामि ॥ २ । २ । ४८ ॥

‘आरः सुपि’ इत्यतः ‘सुपि’ इत्यनुवर्तते । ऋदन्तानामुत्वं वा
स्यादस्वमामि सु अम् आम् वर्जिते सुपि परे ॥ अत्र ‘ऋताम्’ इति
बहुवचनं व्याप्त्यर्थम् । तेन यथादर्शनं नाम्युत्वं भवतीति वेदितव्यम् ।
इति यत्रोत्वं तत्र कारुवत् । सौ । क्रोष्टारो । जसि । क्रोष्टो ।

१ कटुशब्दस्य My. २ इत्यधिकृत्य M. ३ M. has क्रोष्टार after it.
४ षष्ठी M. ५ रान्तेष्वपि M. ६ त्रिविक्रमवचनात् R., T.

कोट्टु । कोट्टुणो । कोट्टवो । उत्वाभावे आरः । कोट्टारा । अमि ।
कोट्टारं । आमि । कोट्टाराणं । नात्रोत्वम् । 'अस्वमामि' इति प्रतिषे-
धात् । शेषं रामवत् कारुवच्च ॥ ऊकारान्तः पुंलिङ्गः खलपूशब्दः ।
'किपः' इति ह्रस्वः । पस्य वः । खलपू । इत्यादि । कारुवत् । एवं
कांडळ स्वयंभू मनोभू प्रतिभूप्रभृतयः ॥

इत्युकारान्ताः ॥

ऋकारान्तः पुंलिङ्गः पितृशब्दः ॥ पितृ सु इति स्थिते 'वैसौ'
इति ऋत अत्वं तलोपः । सोर्लेक् । पिआ । 'आरः सुपि' इत्यधिकृत्य
संज्ञायामरः ॥ २ । २ । ५१ ॥

ऋदन्तस्य संज्ञायां सुपि परे अर इत्यादेशो वा स्यात् । पिअरो ॥
जसि पिअरा । 'उदतां त्वस्वमामि' इत्युत्वं च । पिअओ । पिअउ ।
पिअवो । पिर्जे । णो पिउ । संबुद्धौ 'दोश्चकौ तु संबुद्धेः' इत्यतः
'संबुद्धेः' इत्यधिकृत्य

उ ऋदन्तात् ॥ २ । २ । ४३ ॥

ऊकारान्तानाम्नः परस्य संबुद्धेर्दत्त्वं तु स्यात् । दे पिअ ।

नाम्नि डरम् ॥ २ । २ । ४४ ॥

'संबुद्धेः' इत्यनुवर्तते । नाम्नि संज्ञायां ऋदन्तात् परस्य संबुद्धेः
डित् अरमित्यादेशो वा स्यात् । दे पिअरं । 'नाम्नि' इति किम् । दे
फचार । अरादेशो दे पिअरो । दे पिअर । अमि । पिअरं । आमि ।
पिअराणं । पिअराण । नात्रोत्वम् । 'अस्वमामि' इति प्रतिषेधात् ।
आरादेशो रामवदुत्वे कारुवत् । एवं आतृजामातृप्रभृतयः ॥ कर्तृशब्दस्य
तु 'तस्याधूर्तादौ टः' इति तस्य टत्वम् । बहुलाधिकारादत्र विकल्पि-

१ कोट्टारो M. २ असौ घेत्युत आत्वम् M. ३ भवति for वा स्यात्
M., R. ४ पिअओ for पिउ । णो पिउ M. ५ इत्यधिकृत्य M.
६ भवति for स्यात् M.

तम् । दृत्वपक्षे 'आ सौ च्वा' इत्यात्वम् । कट्टा । दृत्वाभावे 'लवराम्—'
 इति रेफलोपः । शेषद्वित्वम् । कत्ता । 'आरः सुपि' इत्यारश्च ।
 कट्टारो । कत्तारो ॥ जसि । कट्टारा । कत्तारा । 'उदृताम्' इत्युत्वे ।
 कट्टु । कत्तु । इत्यादि । संबुद्धौ 'उ ऋदन्तात्' इत्युत्वम् । दे
 कट्ट । दे कत्त । नात्र डरभरौ । तयोः संज्ञाविषयत्वात् । शेषमारा-
 देशे रामबहुत्वादेशे कारुवत् । एवं भर्तृहर्तृनेतृप्रभृतयः । ऋका-
 रान्तलृकारान्तर्ऌकारान्तश्चोप्रसिद्धाः । ऐकारान्तः पुंलिङ्गः सुरैशब्दः ।
 'ऐच ऐङ्' इत्येत्वे एदन्तस्य प्रयोगाभावात् 'स्वार्थे तु कश्च' इति कप्र-
 त्ययः । ककारलोपः । सुरेओ ॥ जसि । सिद्धावस्थापेक्षया सुरा । दे
 सुरेओ । दे सुरेओ । सुरेओ । इत्यादि रामवत् । भिस्मभ्यसुपि
 सिद्धावस्थापेक्षया 'रायो हलि' इत्याकारश्च । सुराहि । सुराहितो ।
 सुरासु । इत्यादि ॥ ओकारान्तः पुंलिङ्गो गोशब्दः । गो सु इति स्थिते
 'चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनाखेवस्त्वित्' इत्यतः 'एचः' इत्यनुवर्तते ।

गव्य उदाहृत् ॥ १ । २ । ९९ ॥

गोशब्दे एच अउ आह इत्यादेशौ भवतः । गऊ ॥ जसि ।
 गवैउ । गवओ । गववो । इत्यादि । कारुवत् । गार्ह कविबत् ॥
 औकारान्तः पुंलिङ्गो ग्लौशब्दः । लादङ्गीवेप्यन्त्यहलः प्रागित्वम् ।
 ऐच एङ् । कप्रत्ययः । गिळोओ । गिळोआ । इत्यादि । रामवत् ॥
 हसितव्य इत्यादिषु 'अदेष्टुव्यात् खोः—' इत्यतः 'अतः' इत्यधिकृत्य
 'मोममुष्विच्च' इत्यतः 'इत्' इति च ।

एच क्त्वातुमुत्तज्यमविष्यति ॥ २ । ४ । १८ ॥

क्त्वादेषु परेषु मविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोत एत्वं

१ शेषद्वित्वानि M., R. २ इत्युत्वं च M. ३ ओकारान्त M. ४ 'आ-
 प्राप्रसिद्धाः । My. ५ एच् M. ६ सुराया । M. ७ सुरेओ M.
 ८ सुरेआ M. ९ सुरेओ M. १० आयि M. ११ गव गवो गवो M.

चकारादित्वं च वा स्यात् । हंसिअव्वो । हसेअव्वो । णंदिअव्वो ।
णंदेअव्वो । इत्याद्युद्धम् । एवं हलन्तेषु अगागमे सर्वत्रोद्धम् ॥

इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः ॥

अथैवाजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

आकारान्तः स्त्रीलिङ्गो जायाशब्दः । जाया सु इति स्थिते यकारस्य
'प्रायो लृक्—' इति लोपे 'यश्चुतिरः' इत्याकारस्य यश्चुतित्वम् ।
'सोर्लृक्' इति सोर्लृक् । जाआ ॥ जसि जाआ जसिति स्थिते 'श्चि शिं
शिङ् जश्शसोः' इत्यतः 'जश्शसोः' इत्यधिकृत्य

शो शु स्त्रियां तु ॥ २ । २ । ३२ ॥

स्त्रियां वर्तमानानाम् परयोः जश्शसोः ओ उ इत्यादेशौ शितौ
वा भवतः । जाआओ । जाआउ । शित्करणस्यात्र प्रयोजनाभावेपि
इकारान्तस्त्रीलिङ्गादौ दीर्घार्थे भविष्यति । पक्षे 'श्लुजश्शसोः' इति
प्लृक् । जाआ । संबुद्धौ 'ढोर्लृकौ तु संबुद्धेः' इत्यतः 'तु संबुद्धेः'
इत्यधिकृत्य

टापो डे ॥ २ । २ । ४५ ॥

टावन्तात् परस्य संबुद्धेरेत्वं डित्वा भवति । दे जाए । पक्षे
सोर्लृक् । दे जाआ । बहुलाधिकारात् कचिदोत्वमपि । दे जाओ ॥
अमि जाआ अमिति स्थिते 'अमः' इत्यमो मत्वम् । 'स्वरस्य चिन्द्रमि'
इति ह्रस्वः । जाअं ॥ शसि जम्बत् ॥ जाआ टा इति स्थिते 'हसेः
श शा शि शे' इत्यतः 'श शा शि शे' इत्यधिकृत्य

टाडिडसाम् ॥ २ । २ । ३५ ॥

१ हसेअव्वो । हसिअव्वो । M. २ णंदेअव्वो । णंदिअव्वो । णंदिअव्वो । M.
३ अपाजन्तस्त्रीलिङ्गाः My., P., M. ४ यलोपे T., R. ५ इत्यधिकृत्य
M., T., R. ६ वर्तमानयोनां प्रः T., R. ७ दो M., R. ८ इत्यधि-
कृत्य M., T., R. ९ जाया M. १० इति मत्वम् T. ११ जाया M.
१२ इत्यधिकृत्य M., T., R.

स्त्रियां नाम्नः परेषां टाडिडस् इत्येतेषां स्थाने अ आ इ ए इत्येते चत्वार आदेशाः शितो भवन्ति । पृथक्त्वान्नित्यम् । जाआअ । जाआइ । जाआए । अत्रापि शित्करणस्य इकारान्तस्त्रीलिङ्गेषु फलम् ।

नातः शा ॥ २ । २ । ३६ ॥

स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परेषां टाडिड्सां प्रौसं शा इति शिंदात्व-
माकारान्तान्न भवति । इति प्रतिषेधादत्र शौकारस्योदाहरणं न संभ-
वति ॥ भिसि जाआहिं । इत्यादि पूर्ववत् ॥ ङसौ

ङसेः श शा शि शे ॥ २ । २ । ३४ ॥

‘शो शू स्त्रियाम्’ इत्यतः ‘स्त्रियाम्’ इत्यनुवर्तते । स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्य ङसेः अ आ इ ए इति चत्वार आदेशाः शितो भवन्ति ॥ जाआअ । जाआआ । जाआइ । जाआए । अत्र सर्वत्र ‘अपदे’ इति प्रतिषेधान्न संधिः । पक्षे हिन्तोत्तोदोदवश्च । भ्यसि सुंतो च । जाआ-
हिन्तो । इत्यादयः । पूर्ववत् । ‘भिसुभ्यसुसुपि’ ईति एत्वं न भवति । अनदन्तत्वात् । शेषं पूर्ववत् । एवं मालादयः ॥ जराशब्दस्य तु अनुक्तमन्यन्यायेन ‘जराया जरसन्यतरस्याम्’ इति यत्र यत्र जरसादे-
शस्तत्र तत्र ‘अन्त्यहलोश्चटुदि’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’ इत्यधिकृत्य

अविद्युति स्त्रियामाङ् ॥ १ । १ । २९ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्यान्त्यहल आत्वं भवति । लित्वान्नित्यम् । इति सस्यात्वे जरआ । जरआओ । जेरआउ । इत्यादि । जायावत् । जरसभावे जरा इत्यादि । जायावत् । वृक्षत्वं कवित्वमित्यादौ त्वप्र-
त्ययस्य

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ २ । १ । १३ ॥

१ इत्येषां M. २ स्त्रीलिङ्गे परम् M. ३ प्राप्तः My., P. ४ शिदा-
कारः My., P. ५ शाप्रत्ययस्यो My., P. ६ इत्येतेष्वेवं T., R.
७ M. drops one तत्र. ८ इत्यधिकृत्य M., R., T. ९ मात् T., R.
१० जरआइ । My.

त्वप्रत्ययस्य ङित् । इमात्तण इत्यादेशौ वा भवतः । इति त्वस्ये-
मादेशे 'स्त्रियामिमांजलिगाः' इति स्त्रीलिङ्गतायां अनुक्तमन्यन्यायेन
ङित्वाङ्गिलोपे रुक्स्वमा । वञ्छिमा । कइमा । इत्यादि । जायावत् ।

अथाकारान्तेषु केषुचिद्विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । सास्त्राशब्दे 'हे दक्षि-
णेस्य' इत्येतः 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'उल्घ्वनि गवयविष्वचि वः' इत्येतः
'उल्' इति च

स्तावकसाले ॥ १ । २ । १८ ॥

अनयोरादेरवैर्णस्योल् स्यात् ॥ 'अण्ण—' इत्यादिर्ना ण्हादेशः ।
मुण्हा । नात्र 'स्तौ' इत्युत ओत्वम् लाक्षणिकत्वाद्बहुलाधिकाराद्वा
संभावतोनुदन्तत्वाद्वा ॥ आर्याशब्दे

आर्यायां र्यः श्वश्र्वामूल् ॥ १ । २ । २१ ॥

श्वश्र्वाचिन्यार्यशब्दे र्यकारसंयन्धिनोर्यस्य ऊत्वं लित् स्यात् ।
'द्यम्यर्या जः' इति र्यस्य जत्वम् । 'संयोगे' इति ह्रस्वः । उञ्जू । रूपाणि
तु यक्ष्यमाणोकारान्तस्त्रीलिङ्गवत् । 'श्वाश्र्वाम्' इति किम् । अज्जा ॥
जिह्वाशब्दे 'ऊर्ध्वे मो वा' इत्येतः 'भः' इत्यधिकृत्य

ढः ॥ १ । ४ । ५१ ॥

हस्य मो वा स्यात् ॥ जिह्वा । पक्षे 'लवराम्—' इति बलोपे
'शोर्लुप्तययरशोर्दिः' इति इति लुप्तवादीनां शपसानामादेरचो दीर्घप्रस-
ङ्गे बहुलाधिकारादन्यस्योप्यादेरचो दीर्घ इति त्रिविक्रमदेवेन जिह्वाश-
ब्दस्योदाहरणादादेरचो दीर्घे जीहा इत्यादिषु दीर्घप्रयोगः सिद्धः ।

१ M. drops बरिष्ठा । कइमा । २ T. and R. add after it—
'अत्र गपेत्र शिषादिहो' । ३ इत्यधिकृत्य M.; इत्यनुसन्धाने T. ४ इति
य M., T. ५ 'रवर्णस्य उ स्यात्' M., T., R. ६ इत्यादिना युज्यम् M.,
R. ७ My. and P. drop संभावतोनुदन्तत्वाद्वा । ८ R. has हे दक्षि-
णेस्येति after it. ९ अम् । M., T. १० इत्यधिकृत्य M., T.
११ 'दक्ष्यस्तदे' M., T., R. १२ सिष्यति T., R.

दीर्घाभावपक्षे जिहा । नात्र शेषत्वेऽपि हस्य द्वित्वम् । 'अहे' इति प्रतिषेधात् । इष्टाशब्दे 'प्रवृत्तसन्दष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । इष्टा ॥
 ३ 'त्वेदितः' इत्येतः 'एदितः' इत्यनुवर्तमाने

मिरायां लित् ॥ १ । २ । ४२ ॥

अत्र इत् एत्वं लित् स्यात् । मेरा । सीमेति यावत् ॥ स्थूणाशब्दे 'ओल्स्थूणार्तूण—' इति वा ऊत ओत्वम् । 'थोणा । पक्षे थूणा । कृशाशब्दे 'वा मृवुत्वमृदुकृशास्वात्' इति ऋत आत्वं वा । कासा । पक्षे अत्वम् । कसा । चपेटावेदनाशब्दयोः 'चपेटा' इत्यादिना एचो वा इत्वम् । चविडा । चवेडा । विअणा । वेअणा । सिरविअणा । सिरवेअणा । इत्येतौ शिरोवेदनायाः साध्यमानसिद्धावस्ययोरेव भवतः ॥ यमुनाचामुण्डाशब्दयोः 'कामुकयमुना—' इत्यादिना मकारस्य ङुकि शेषस्य सानुनासिक उच्चारः । यस्य जः । जउँणा । चाउँडा । चन्द्रिकाशब्दे 'पुन्नागभागिनी—' इत्यादिना कोर्मत्वम् । चन्द्रिमा । चन्द्रिमा । अत्र 'घात्रीदे रस्तु' इति वा रेफसलोपः । छायाशब्दे 'यो जर्ती—' इत्यादेः 'यः' इत्यधिकृत्य

छायायां होकान्तौ ॥ १ । ३ । ७० ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यकारस्य हकारो वा स्यात् । इति वा हत्वे 'पुंसोजातेर्डीष्वा' इत्येतः 'डीवू वा' इत्यधिकृत्य हरिद्राच्छाया ॥ २ । २ । ३९ ॥

१ दीर्घाभावे M.; My. and P. drop दीर्घाभावपक्षे. २ संयुक्तस्य उत्त्वम् T.; संयुक्तस्य एत्वम् R. for स्तोष्टत्वम्. ३ M. has मिराशब्दे before it. ४ इत्यनुवर्तमाने T., R.; इत्यनुवर्तते M. ५ सीमा । My., P. ६ स्थूणा My. ७ M. drop वा. ८ M. has 'कग—' इत्यादिना सलोपः before थोणा; T. has 'कग—' इति सलोपः before थोणा. ९ 'शृङ्गाभूते स्यात् M. १० 'चपेटाकेसरी—' इत्यादिना M., T. ११ M. drops चन्द्रिमा । चन्द्रिमा । १२ M. drops अत्र. १३ रेफसलोपः । T. १४ इत्यधिकृत्य M., T.

अजन्तलीलिङ्गाः ।

अनयोः ङीव् वा स्यात् । इति ङीपि अनुक्तमन्यन्यायेन 'यस्येति च' इत्यकारलोपे । छही । गौरीवत् । ङीवभावे । छाहा । हत्वा भावे । छाऊँ । छाआ । उभयत्र यलोपः ॥ हरिद्राशब्दे 'हरिद्रादौ' इति रेफस्य लत्वम् । 'भूषिकविभीतक—' इत्यादिना इत अत्वम् । युक्तेरेफस्य वा लोपः । द्वित्वम् । पूर्वसूत्रेण वा ङीप् । हँळद्दी । हळद्दा । अत्र युक्तेरेफलोपस्य विकल्पितत्वात् हँळद्दी । हळद्दा । इत्यप्यस्ति ॥ क्षुपाशब्दे 'शोः सल्' इत्यतः 'शोः' इत्यधिकृत्य 'प्रत्युप-
दिवसदशपापाणे तु हः' इत्यतः 'तु' इति च

अयायां ण्हः फोः ॥ १ । ३ । ८९ ॥

अत्र फोः द्वितीयस्य शोः ण्ह इत्यादेशस्तु स्यात् । सुण्हा । नात्र 'स्तौ' इत्युत ओत्वम् । बहुलाधिकारात् । पक्षे 'मनयाम्' इति नलोपे । सुसा । नन्वत्र पुरस्फूर्तिकत्वात् 'फग—' इति सलोप एव किमिति न भवति । उच्यते । अनुक्तमन्यन्यायेन विप्रतिपेधे परं कार्यमिति 'मनयाम्' इति सूत्रस्य परत्वान्नलोप एव युक्त इति सन्तोष्यम् ॥ सुधाशब्दे 'छल्पद्छमी—' इत्यादिना शोश्छत्वम् । छुहा । सिराशब्दे 'शोः सल्' इत्यतः 'शोः' इत्यधिकृत्य 'छल्पद्छमी—' इत्यादेः 'छल्' इति च

सिरायां वा ॥ १ । ३ । ९१ ॥

अत्र शोश्छत्वं वा स्यात् । छिरा । पक्षे सिरा ॥ स्पृहाशब्दे 'स्पृहादौ' इति युक्तस्य छत्वम् । कृपादित्वाद्दत इत्वम् । छिहा ॥ श्रद्धाशब्दे 'दोषर्द्धि—' इत्यादिना युक्तस्य वा ढः । सट्टा । पक्षे सट्टा । दंष्ट्राशब्दे 'दग्धविदग्ध—' इत्यादिना युक्तस्य ढत्वम् । 'विंशतिषु त्या श्लोपल्' इत्यनेन विंशत्यादिपाठाद् विन्दोः श्लोपलि शि-

१ ङीप् M. २ छाहं M., T.; T. has छाआ । छाहं । ३ हळद्दी M.
४ हळद्दी M. ५ इत्यधिकृत्य M., T. ६ इति च M., T. ७ युक्तः T.
८ इत्यधिकृत्य T.

त्वात् पूर्वस्य दीर्घे दादा । मनःशिलाशब्दे वक्रादौ मनस्विन्याद्यवान्तर-
गणपाठात् द्वितीयादचः परे बिन्दौ मणंसिळा । मणासिळा इति च
दृश्यते । श्लाघाशब्दे 'प्राक् श्लाघा—' इत्यादिना लात् प्रागत्वम् ।
घस्य हत्वम् । सळाहा ॥ क्रियाशब्दे 'हर्षामर्ष—' इत्यादिना युक्तस्या-
न्त्यहलः प्रागित्वम् । किरिआ ॥ ज्याशब्दे 'ईल् ज्यायाम्' इत्यने-
नान्त्यहलः प्रागील् । जीआ । सटाशब्दे 'ढः कैटभशकटसटे' इति
टोढत्वम् । सढा ॥ वनिताशब्दे

स्त्रीभगिनीदुहितृवनितानामित्थीवहिणीदआविळआ वा

॥ १ । ३ । ९७ ॥

स्त्रीप्रमुखानां इत्थी प्रमुखा आदेशा वा स्युर्यथाक्रमम् ॥ विळआ ।
वनिता । विळया संस्कृतेपीति केचित् । इत्यादिविशेषा ऊढाः ॥
इकारान्तः स्त्रीलिङ्गो रुचिशब्दः । 'श्लुगनपि सोः' इति शोः श्लुक् ।
रुई । जसि 'शोशु स्त्रियां तु' इति शिताबोदुतौ । रुईओ । रुईउ ।
पक्षे रुई । संबुद्धौ कविवत् । अमि रुई । शसि जस्वत् । 'टाडिड-
साम्' इति शशा शिशे रुईअ इत्यादि । भिसि रुईहि । इत्यादि । जसौ
उक्ताः शादयः । पक्षे हितो इत्यादयः । ङसि ङौ च उक्ता आदेशाः ।
ढौ मिर् च । शेषं कविवत् । एवं मतिप्रभृतयः ॥ विशेषास्तु बुद्धि-
शब्दे ऋत्वादिपाठादत उत्वे 'दोषद्धि—' इत्यादिना युक्तस्य वा ढत्वे
उढी । अस्त्येव कृपादिपाठादत इत्वे इड्डी । ङत्वाभावे । उद्धी ।
इद्धी ॥ आलीशब्दे 'हे दक्षिणेस्य' ईत्यतः 'अस्य' इत्यधिकृत्य 'आदेः'
इति च

ओदाल्यां पङ्क्तौ ॥ १ । २ । २९ ॥

पङ्क्तिवाचिन्यालीशब्दे आदेरवर्णस्य ओत्वं स्यात् । ओळी । 'पङ्क्तौ'

१ M. drops द्वितीयाद्. २ इत्यपि My., P. ३ M. has द्वितीया
before it. ४ प्रागित्वम् । T. ५ जिआ । M. ६ यथाक्रमं वा स्युः ।
T.; वा यथाक्रमं स्युः । M. ७ ऊई My. ८ इत्यधिकृत्य R. ९ ओत्वं
वा स्यात् T., R.

इति किम् । आळी सखी ॥ मृत्तिशब्दे 'प्रवृत्तसन्दष्ट—' इत्यादिना स्तोष्ट्वम् । ऋतः अत्वम् । मट्टी । छदिवितर्घोः 'डल् फोर्म-
दित—' इत्यादिना स्तोर्डत्वम् । छट्टी । विअट्टी ॥ समृद्धिप्रवृद्धिप्र-
तिसिद्ध्यभिजातिषु तु 'समृद्ध्यादौ' इति समृद्ध्यादित्वादादेरचो वा
दीर्घः । सामिद्धी । समिद्धी । अत्र कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । पासिद्धी ।
पसिद्धी । पाडिसिद्धी । पडिसिद्धी । अत्र प्रत्यादित्वाच्चस्य डत्वम् ।
आहिआई । अहिआई^१ । अत्र तजयोर्लोपः । भस्य हः ॥ कृत्तिस्त्रष्टि-
शब्दयोः कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । किई । सिद्धी । अत्र 'ष्टः' इति ष्टस्य
ठत्वम् ॥ गृष्टिशब्दे वैक्रादित्वाद्धिन्दुः । कृपादित्वाद्दत्त इत्वं च^२ । गिंठी
गिड्डी इति च दृश्यते । प्रभृतिनिर्वृतिप्रवृत्तिषु ऋत्वादित्वाद्दत्त उत्त्वम् ।
पहुडि । पाहुडी । अत्र भस्य हः । प्रत्यादित्वाच्चस्य डत्वम् । समृद्ध्या-
दित्वादादेरचो वा दीर्घः । भृतिः । भुई । निर्वृतिः । णिवुई । प्रवृत्तिः ।
पउची । पृद्धिः । उट्टी ॥ वितस्तिशब्दे 'हः कातर—' इत्यादिना
तस्य हत्वम् । 'स्तः' इति धत्वम् । विहत्थी ॥ वसतिशब्दे तु 'वसति
भरते—' इत्यनेन तस्य हेत्वं वा स्यात् । वसही । पक्षे वसई ॥
पापर्धिशब्दे 'पो वः' इत्यतः 'पः' इत्यनुवर्तते 'अलोः' इति च

रत्नापधौ ॥ १ । ३ । ५८ ॥

अत्राखोः पस्य रत्वं लित् स्यात् । पारद्धी । मृगया । धृतिशब्दे
'मलिनधृति—' इत्यादिना धृतिशब्दस्य वा दिहि इत्यादेशो दिही ।
पक्षे धिई ॥ शुक्तिशब्दे 'तिर्यक्पदाति—' इत्यादिना शुक्तेः शिप्पि
इत्यादेशो सिप्पी । पक्षे सुची । बहुलाधिकाराध्नात्र 'सौ' इत्युत
ओत्वम् । सोचीति केचित् । उभयत्र 'कग—' इति पलोपद्वित्वे ॥
सप्ततिशब्दे 'रल् सप्तत्यादौ' इति तस्य नित्यं रत्वम् । सचरी । अत्र

^१ युक्तस्य उत्त्वम् T; युक्तस्य उत्वे एत्वम् R. ^२ M. has अभिजातिः
after it. ^३ वैक्रादित्वादादिस्तराद्धिन्दुः । M. ^४ M. drops च. ^५ हः ।
T. ^६ समृद्ध्यादित्वादा दीर्घः । M. ^७ स्तोःयत्वम् M. ^८ तकारस्य My.,
P. ^९ वा इत्वम् । My., P., M.

‘फग—’ इति पलोपद्वित्वे । विंशतिः त्रिंशत् पञ्चाशत्—अत्र सर्वत्र ‘विंशतिपु त्या खोपल्’ इति विन्दोः ‘ति’ इत्यवयवेन सह लोपे शित्वात् सर्वस्य दीर्घे । वीसा । विंशतिः । तीसा त्रिंशत् । पञ्चाशत् । पण्णासा । अत्र ‘पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः’ इति स्तोर्णत्वम् । त्रयाणां रूपाणि जायावत् । सप्तविंशतिः पञ्चविंशतिः इत्यादौ ‘दिहौ मिथः सः’ इति ह्रस्वस्य दीर्घे । सत्तावीसा । पण्णावीसा । शेषं जायावत् ॥ अन्तर्वेदिः । अत्र रेफलोपे पूर्ववद्दीर्घः । अन्तावेई ॥ ईकारान्तः स्त्री लिङ्गो गौरीशब्दः । ‘ऐच एङ्’ इत्योत्वम् । गोरी तु इति स्थिते ‘श्रि शि शिङ् जश्शसोः’ इत्यतः ‘जश्शसोः’ इत्यधिकृत्य ‘शो शु स्त्रियां तु’ इत्यतः ‘स्त्रियां तु’ इति च

आदीतः सोश्च ॥ २ । २ । ३३ ॥

स्त्रियामीकारान्तान्नाम्नः परस्य सोः चकाराजश्शसोश्च आत्वं तु भवति । गोरीआ । पक्षे सोर्लृक् । गोरी । जसि । गोरी । गोरीओ । गोरीड । आत्वे । गोरीआ । संबुद्धौ ‘ह्रस्वलीदूतः’ इति ह्रस्वः । दे गोरि । जसि जम्बत् । टावौ टाडिडसांढसेः शशाशिशे इत्यादि सर्वे रुचिंशब्दवत् । एवं तरुणीरमणीप्रभृतयः ॥ स्त्रीशब्दस्य ‘स्त्रीम-गिनी—’ इत्यादिना इत्थीत्यादेशः । इत्थी ॥ श्रीशब्दस्य ‘हर्षामर्ष—’ इत्यादिना अन्त्यहलः प्रागित्वम् । सिरी । एवं हिरी । अत्रापि ‘किपः’ इति ह्रस्वः । शेषं गौरीवत् ॥ नीलीत्याविषु

पुंसोजातेर्डीब् वा ॥ २ । २ । ३७ ॥

अजातिवाचिनः पुल्लिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानात् ङीप् प्रत्ययो वा स्यात् । नीली । पक्षे नील । सहमाणी सहमाणा । सुप्पणही । सुप्पणहा । काळी । काळा । इत्यादि । ‘अजातिवाचिनः’ किम् ।

१ पलोप. M. २ इत्यधिकृत्य M., R., T. ३ इति च । M., R., T. ४ T. drops शब्द. ५ R. and T. drop रमणी. ६ R. and T drop एवम् ७ सुप्पणहा । सुप्पणही । M.

अजा । अआ । एडका । एडआ । अप्राप्ते विमाणाविधिरयम् । तेन गौरीकुमारीत्यादिषु संस्कृतवदेव नित्यं ङीप् । पृष्ठशब्दस्याञ्जल्यादिपाठात् स्त्रीलिङ्गतायां पूर्वसूत्रेण वा ङीप् । 'पृष्ठेनुत्तरपदे' इत्यनेन ऋतो वा इत्वम् । पिट्टी । ऋत इत्वाभावे 'कैतोत्' इत्यत्वे पट्टी । ईति द्वयं सिद्धम् ॥ साधनीत्यादिषु

• ङीप् प्रत्यये ॥ २ । २ । ३८ ॥

'वा' इति वर्तते । 'टिड्ढाणञ्—' इत्यादिसूत्रेण प्रत्ययनिमित्तो यो ङीप् प्रत्ययो विहितः स स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नो वा भवति । साहणी । साहणा । कुरुअरी । कुरुअरा । ऊरुदअसी । ऊरुदअसा । ऊरुदग्धी । ऊरुदग्धा । ऊरुमेत्ती । ऊरुमेत्ता । अत्र 'उत्तरवल्ली—' इत्यादिना मात्रचोकारस्य एत्वम् । सोवण्णेई । सोवण्णेआ । पक्षे विकल्पसामर्थ्यादेव टाप् । समशिष्टयोरेव विकल्प इति न्यायात् ॥

अथ ईकारान्तस्त्रीलिङ्गेषु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । भगिनीशब्दे 'स्त्रीभगिनी—' इत्यादिना बहिणीत्यादेशो वा स्यात् । बहिणी । पक्षे भैङ्णी ॥ वल्लीशब्दे 'उत्तरवल्ली—' इत्यादिना अवणस्य एत्वम् । वेल्ली ॥ पृथिवीशब्दे 'मृषिकविभीतरु—' इत्यादिना आदेरिवर्णस्यात्वम् । अँत्यादिपाठादवर्णस्योत्वम् । यस्य ईः । पुहई । 'दः पृथिव्यावधनिशीधे' इत्यादिना यस्य दत्वे पुहई ॥ पृथ्वीशब्दे कृपादित्वाद्दत्त इत्ये 'त्यद्वद्वद्वां कचिच्छजज्ञाः' इति सूत्रेण घ्यस्य यथाक्रमं छत्वे पिच्छी ॥ पिशाचीशब्दे 'प्रायो लुक्—' इति चलोपे प्राप्ते बहुलाधिकारात् कचिदन्यदेवेति यच्च-

१ उमादीनि M. २ सूत्रेण M. ३ इत्ये M., T. ४ पिट्टी । M. ५ ऋतः अरे M., T. ६ My. and P. drop इति द्वयं सिद्धम्. ७ इत्यनुवर्तते । M. ८ संभवति । R., T. ९ पुहवत् । पुहवत् M., R. १० My. and P. give ऊरुदग्धी । ऊरुदग्धा after मात्रचोकारस्य एत्वम्. ११ गोवर्गो M. १२ My., P., and T. drop अय. १३ भरति M., My. and P. drop स्यात्. १४ M. has भगिनी after it. १५ M. drops कचिद्वद्वद्वद्वां. १६ एवं च । T.

नाचस्य जः । पिसाजी ॥ हरीतकीशब्दे 'ईतः काश्मीर—' इत्यादिना
आदेरीकारस्यात्वम् । प्रत्यादित्वात्तस्य वा डत्वम् । हरडई । डत्वाभावे
हरअई । अत्र 'प्रायो लुक्—' इति तलोपः ॥ गुल्चशीशब्दे मुकुलादिपाठा-
दादेरुतोत्वम् । 'ओल्स्थूणातूण—' इत्यादिना क्त ओत्वम् । गळोई ॥
भुकुटीशब्दे 'रो भुकुटीपुरुषयोः—' इत्यनेन रेफसंवन्धिन उकार-
स्येत्वं फलोपष्टस्य डत्वम् । भिउडी ॥ कूश्माण्डीशब्दे 'ओल्स्थूणातूण—'
इत्यादिना क्त ओत्वे 'बाप्पे होश्रुणि' इत्यतः 'हः' इत्यधिकृत्य

कूश्माण्ड्यां ण्डश्च तु लः ॥ १ । ४ । ६४ ॥

अत्र युक्तस्य हः स्यात् तरसंनियोगेन ण्डस्य वा लः । कोहली ।
कोहण्डी ॥ तान्त्रुलीशब्दे 'ओल्स्थूणा—' इत्यादिना क्त ओत्वे
'खरस्य बिन्द्वग्नि' इति ह्रस्वे तंचोली ॥ भागिनीशब्दे 'पुन्नागभागिनी—'
इत्यादिना कोर्मत्वम् । मामिणी ॥ अतसीशब्दे 'दोहदप्रदीप—'
इत्यादिना तस्य लत्वम् । अलसी ॥ कदलीशब्दे 'वेतस इति तोः'
इत्यतः 'तोः' इत्यधिकृत्य 'रल् सप्तत्यादौ' इत्यतः 'रल्' इति च

अद्भुमे कदल्याम् ॥ १ । ३ । ४३ ॥

अद्भुमवाचिनि कदलीशब्दे तोः रत्वं भवति । करळी । 'अद्भुमे'
इति किम् । कअळी ॥ मिसिनीशब्दे 'बो बः' इत्यतः 'बः' इत्यनुव-
र्तते ।

मिसिन्यां भः ॥ १ । ३ । ६३ ॥

अत्र बस्य भो भवति । मिसिणी ॥ नीवीशब्दे 'नीवीस्त्रमे वा'
इति वकारस्य वा भः । णीमी । पक्षे णीवी ॥ शमीशब्दे 'छल् पद्-
छमी' इत्यादिना शोश्छत्वम् । छमी ॥ वाराणसीशब्दे 'हश्च महाराष्ट्रे
होर्व्यत्ययः' इत्यतः 'व्यत्ययः' इत्यधिकृत्य

१ डत्वाभावे तलोपः । M., R., and T. २ M., R., and T. drop
अत्र 'प्रायो लुक्—' इति तलोपः । ३ मुकुलादित्वादा M. ४ इत्यधिकृत्य M., R.,
T. ५ इत्यधिकृत्य M. ६ इति च M. ७ इत्यनुवर्तते । M.

वाराणसीकरेण्वां रणोः ॥ १ । ४ । ११३ ॥

अत्र रेफणकारयोर्ब्यत्ययः स्यात् । वाणारसी ॥ मनस्विनीशब्दे घक्रादौ मनस्विन्यादित्वाद् द्वितीयादचः परो बिन्दुः । वलोपे मणं-सिणी । समृद्ध्यादिपाठाद् विकल्पेन दीर्घे माणंसिणी । उभयत्र 'लवराम्—' इति वलोपः । शेषत्वेपि नात्र सकारस्य द्वित्वम् । अचः परत्वाभावात् । न चानुक्तमन्यन्यायेन विप्रतिषेधे परं कार्यमिति न्यायेन परत्वाद् द्वित्वमेव युक्तम् । सामान्यविशेषयोर्विशेषो बलवानिति न्यायात् । बहुलाधिकाराद्वा बिन्दुरेव पूर्वमित्यलमितिप्रपञ्चेन ॥ तन्वीप्रभृतिषु 'क्षमारत्नेत्यहलः' इत्यतः 'अन्त्यहलः' इत्यधिकृत्य 'अर्हत्सु च' इत्यतः 'र्त्तु' इति च

तन्व्यामे ॥ १ । ४ । १०६ ॥

उकारान्तात् ङीप्त्ययान्ताः तन्व्यामाः तेषु संयुक्तस्यान्त्यहलः प्रागुत्त्वम् । तन्वी । तणुई । लघ्नी । लहुई । अत्र घस्य हत्वम् । गुर्वी । गरुई । मुकुलादित्वादुत अत्वम् । बही । बहुई । मृद्वी । मउई । अत्र ऋतोत्वम् । पृथ्वी । पहुई । अत्रापि ऋतोत्वम् । थस्य हत्वम् । इत्याधूहनीयम् ॥ उकारान्तः स्त्रीलिङ्गस्तनुशब्दः । 'नः' इति नस्य णत्वम् । तणू । 'शो शु सियां तु' इति जश्शसोरोदुत्तौ । तणूउ । तणूओ । 'टाट्टिसाम्' 'रुसेः श शा शि शे' । इत्यादि । रुचिवत् । एवं रज्जुधेनुप्रभृतयः ॥ ऊकारान्तः स्त्रीलिङ्गो जम्बूशब्दः । सौ जंबू । जप्ति जंबू । जंबूओ । जंबूउ । संबुद्धौ 'हसल्लीदृतः' इति हसः । दे जंबु । इत्यादि । गौरीवत् । एवं बघूचभूधश्च्यवागूप्रभृतयः ॥ अलावूशब्दे

१ M., R., and T. drop वलोपे. २ 'नविप्रगतेन । My., P., R. ३ इत्यधिकृत्य M. ४ उर्दिति च M. ५ M. has अत्र before मुक्तादित्वाद्. ६ My., P., T., and R. drop अत्र ऋतोत्वम्. ७ °पृथ्वी My., P., M. ८ तणूओ । तणूउ । M. ९ My., P., and M. drop भूधश्च्यवागू.

चालावरण्ये ॥ १ । २ । ४ ॥

‘लुगव्यय—’ इत्यादिना लुगनुवर्तते । ‘आदेः’ इति च । अला-
वरण्ययोरादेरचो लुग्वा स्यात् । इत्यादेरचो वा लुक् । लावृ अलावृ ॥
भ्रूशब्दे ‘स्वार्थे तु कश्च’ इत्यतः ‘स्वार्थे’ इत्यधिकृत्य

भुमयडमयांत् भ्रुवः ॥ २ । १ । २५ ॥

भ्रूशब्दात् स्वार्थे उभय अमय इत्येतौ द्वितौ लितौ स्तः । रेफ-
लोपः । भुमय भमय इति स्थिते अनुक्तमन्यन्यायेन टाप् । भुमया
भमया । इत्यादि । जायावत् ॥ करेणूशब्दे ‘वारणसीकरेणवां रणोः’
इति रणोर्व्यत्ययः । कणेरू । ‘करेण्याम्’ इति स्त्रीलिङ्गनिर्देशादन्यत्र
न भवति । एसो करेणू । इदुतोरीदूतोरन्येषां च ‘स्वार्थे तु कश्च’ इति
कप्रत्यये जायावद्रूपम् ॥ ऋकारान्तः स्त्रीलिङ्गो मातृशब्दः । ‘आरः
सुपि’ इत्यतः ‘सुपि’ इत्यधिकृत्य

मातुरा आरा ॥ २ । २ । ५० ॥

बहुलाधिकाराजननीदेवतार्थयोर्मातृशब्दयोः क्रमात् आ आरा
इत्येतावादेशौ भवतः सुपि परे ॥ माआ । माआरा । माआओ । मा-
आरारो । इत्यादि । उभयत्र जायावत् ।

इदुन्मातुः ॥ १ । २ । ८३ ॥

‘ऋतोत्’ इत्यतः ‘ऋतः’ इत्यनुवर्तते । अत्र ऋत इदुतौ भवतः ॥
माई । माऊ । शेषमुभयत्र रुचिवत्तनुवच्च । सर्वत्र तलोपः । यद्यपि
‘इदुन्मातुः’ इत्यत्र ‘गौणस्य’ इत्यनुवर्तते तथापि क्वचिदगौणस्यापि
भवतीति त्रिविक्रमदेवेन माईणमिति प्रदर्शनाद्बहुलाधिकारादगौण-

१ इत्यतो M., R., T. २ My., M., and P. drop इत्यादेरचो वा लुक् । ३ इत्यधिकृत्य M., R., T. ४ भवतः T. ५ इत्युभावादेशौ M. ६ इत्यनुवर्तते । M., R. ७ The portion from यद्यपि to मातृशब्दस्येदुता भवतः is omitted in R. and T. ८ ‘दगौणस्यापि हेमचन्द्रवचनादपि भवतीति शास्त्रान्तकेरपि केवलस्य &c. M.

स्यापि भवतीति हेमचन्द्राचार्यवचनादपि केवलस्य मातृशब्दस्येदुतौ भवतः ॥ स्वसृशब्दस्य विशेषः ।

स्वसृगाह्यात् ॥ २ । २ । ४१ ॥

स्वसादेः स्त्रियां डाल् स्यात् । ससा । णणंदा ॥ दुहितृशब्दस्य 'स्त्रीभगिनी—' इत्यादिना वा दूआ इत्यादेशः । दूआ । पक्षे दुहिआ । इत्यादि । जायावत् ॥ ओकारान्तः स्त्रीलिङ्गो घोशब्दः । कप्रत्ययः । जोआ । जोआओ । जायावत् ॥ गोशब्दस्य 'गव्यउदाहृत्' इति अउत्वे गऊ । आइत्वे गाई । इत्यादि । तनुवद्बुचिवच्च ॥ रैशब्दे कप्रत्ययः । 'ऐच एङ्' । रेआ । रेआओ । जायावत् ॥ नौ शब्दे नाव्यावः ॥ १ । २ । १०५ ॥

'ऐच एङ्' इत्यतः 'ऐचः' इत्यनुवर्तते । अत्रैचः आव इत्यादेशो भवति । टाप् । णावा । इत्यादि । जायावत् ॥

इत्यजन्तस्त्रीलिङ्गाः ॥

अथाजन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

अकारान्तनपुंसकलिङ्गो वनशब्दः । वैन सु इति स्थिते 'श्लुगनपि सोः' इत्यतः 'सोः' इत्यधिकृत्य

मड्लुगसंबुद्धेर्नपः ॥ २ । २ । ३० ॥

नपुंसकलिङ्गात् परस्य सोर्मकारो डानुगन्धो लुक् च भवति । असंबुद्धेरामन्त्रणार्थं न भवति । वैनं । बहुलाधिकारादकारान्तेषु लुङ् न दृश्यते ॥ अशुशसोः

शिशिशिङ्जशमोः ॥ २ । २ । ३१ ॥

१ After this M. has टिति अकारो डिङ् भ्यान्. २ The heading is dropped in P. and My. ३ 'श्लुङ्' इत्युद्देशः M., R. ४ बुद्ध for वन M., R., T. ५ इत्यधिकृत्य M., R. ६ R. drops च. ७ बुद्धं T.

‘नपः’ इत्यनुवर्तते । नपुंसकलिङ्गात् परयोः जश्शसोः नि इं इ इति त्रय आदेशा भवन्ति । शानुबन्धत्वाद्दीर्घः । कुण्डाणि । कुंडाई । कुंडाइ । वैनानि । वणाई । वणाइ । एवं शस्यपि ॥ अन्यत्र रामवत् । एवं सदनवदनप्रभृतयः ॥ सर्वादौ ‘सर्वादेर्जसोतो डेत्’ इत्यस्य पुँलिङ्गविषयत्वात् श्रिशिशिड एव भवन्ति । सव्यं । सव्याणि । सव्वाई । सव्वाइ । इत्यादि । शेषं पुँलिङ्गसर्वशब्दवत् ।

अथ अकारान्तनपुंसकलिङ्गेषु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । पतिगृहम् । वेणुवनम् । शिलास्खलितम् । यमुनातटम् । वधूमुखम्—इत्यादिषु ‘दिहौ मिथः से’ इति दीर्घह्रस्वयोरन्योन्यादेशे । पईघरं । वेणूवणं । दीर्घस्य ह्रस्वः । सिळखळिअं । जैउणतडं । बहुमुहं । पक्षे । पइघरं वहुमुहं इत्याद्यपि ॥ गुणदेवमण्डलाग्रकररुहवृक्षादीनां ‘क्लीचे गुणगाः’ इति यदा नपुंसकता तदा वैनवत् ॥ निर्मात्यशब्दे ‘निष्प्रतीओत्—’ इत्यादिना निरः ओ इत्यादेशः । ‘सयोगे’ इति ह्रस्वः । ओमल्लं ॥ अरण्यशब्दे ‘वालाब्बरण्ये’ इत्यादेरचो वा लुक् । रण्णं । अरण्णं ॥ पकललाटयोः । ‘पक्काङ्गारललाटे तु’ इत्यवर्णस्य वा इत्वे । पिकं । पकं । ललाटे ‘खोः फरवीरे णः’ इत्यतः ‘खोः’ इत्यधिकृत्य

लो ललाटे च ॥ १ । ३ । ८१ ॥

अत्रादेर्लस्य णत्वं भवति । णिलाट इति स्थिते ‘टो डः’ इति टस्य डत्वे ‘ह्रस्व महाराष्ट्रे ह्रोर्व्यत्ययः’ इत्यतः ‘व्यत्ययः’ इत्यधिकृत्य

ललाटे डलोः ॥ १ । ४ । ११४ ॥

अत्र डकारलकारयोर्व्यत्ययः स्यात् । णिडालं । इत्वाभावे णडालं ॥ द्वारशब्दे ‘उत्करवल्ली—’ इत्यादिना आदेरवर्णस्य वा एत्वे ‘लव-राम्—’ इति वलोपे । देरं । दारं । ‘वा छद्म—’ इत्यादिना वकारात्

१ कुण्डाणि M., R. २ M., R., and T. drop वैनानि । वणाई । वणाइ । ३ M. drops शब्द. ४ नपुंसके R., T. ५ जउणतडं M. ६ कुण्डवत् M., R., T. ७ इत्यधिकृत्य M., R. ८ इत्यधिकृत्य M., R., T.

प्रागुत्वे । दुवारं । तदैव च वलोपे । दुवारं । 'कग—' इति दलोपे ।
वारं । चेरमित्यपि ॥ आर्द्रशब्दे 'हे दक्षिणेस्य' इत्यतः 'अस्य'
इत्यधिकृत्य

त्वाद् उदोत् ॥ १ । २ । २७ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्वं च वा भवतः । आर्द्र । उर्द्र ।
ओर्द्र । इति स्थिते 'लो वार्दे' 'स्तोः' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तोर्लो वा
स्यात् इति वा लृत्वे रेफलोपे शेषस्य द्वित्वे 'संयोगे' इति ह्रस्वे च ।
अल्लं । उल्लं । ओल्लं । लृत्वाभावे । अहं । उहं । ओहं ॥ स्त्यानशब्दे
'ईल्लल्ल्वाट—' इत्यादिना अकारस्य ईत्वम् । 'स्त्यानचतुर्थे—'
इत्यादिना स्तस्य वा ठत्वम् । ठीणं । ठत्वाभावे 'ल्योऽपन्दे' इत्यनु-
वर्तमाने एतत्सूत्रे चकारानुकृष्टं यत्वम् । भीणं । देवादित्वाद् द्वित्वे
थिणं ॥ तालवृन्ते उत्स्वातादिपाठादाकारस्य विकल्पेन ह्रस्वे तलवृन्त
तालवृन्त इति स्थिते 'ऋतोत्' इत्यधिकृत्य

घृन्त इदेङ् ॥ १ । २ । ८७ ॥

अत्र ऋत इदेती वा भवतः । 'टल् व्रसरघृन्त—' इत्यादिना तस्य
टत्वम् । तलर्विटं । तलर्वेटं । तालर्विटं । तालर्वेटं ॥ 'संयोगे' इत्य-
धिकृत्य

त्वेदितः ॥ १ । २ । ४१ ॥

इत आदेरिकारस्य संयोगे परे वा एकारः स्यात् । धैम्मोहं ।
धम्मिहं । सिंदूरं । सिंदूरं । पेंहं । पिंडं । इत्यादि ॥ क्षुतशब्दे
'स्वदुत उपरि गुरुके' इत्यतः 'उतः' इत्यधिकृत्य

क्षुत ईत् ॥ १ । २ । ६१ ॥

१ इत्यधिकृत्य M., R. २ आर्द्र M. ३ उर्द्र M. ४ ओर्द्र M.
५ M. and R. drop च ६ तालर्विटं is dropped in P., R., T.,
My. ७ पमोः । पमिः My. ८ धुते M. ९ इत्यधिकृत्य M.

अत्रोत ईत्वं भवति । स्पृहादित्वात् क्षस्य छः । छीअं ॥ 'सूक्ष्मे-
द्वोतः' ईत्यतः 'ऊतः' इत्यधिकृत्य

अल् दुकूले ॥ १ । २ । ६८ ॥

अत्र ऊतः अलित्यादेशो वा । लकारो नानुबन्धः । कलोपः ।
दुअलं । अत्रादेशलकारस्वभावलकारयोर्भेलनाद् द्वित्वम् । पक्षे
दुकूलं ॥ 'उल्कण्डूय—' इत्यतः 'उल्' इत्यनुवर्तमाने 'ऊतः' इति च

वा मधूके ॥ १ । २ । ७१ ॥

अत्र ऊत उत्वं वा स्यात् । घस्य हः । महुअं । पक्षे महुअं ।

इदेन्नुपुरे ॥ १ । २ । ७२ ॥

'ऊतः' इत्यनुवर्तते । अत्र ऊत इदेतौ वा भवतः । णिउरं ।
णेउरं । पक्षे णोउरं । अत्र सर्वत्र पलोपः ॥ 'ऋतोत्' ईत्यतः 'ऋतः'
इत्यधिकृत्य 'उद्धृपमे वुः' इत्यतः 'उत्' इति च

गौणान्त्यस्य ॥ १ । २ । ८२ ॥

गौणपदस्य योन्य ऋत् तस्य उद्भवति । मातृमुदितम् । माउ-
मुइअं । मातृगृहम् । माउघरं । पितृकुलम् । पिउकुळं । इत्यादि ॥
लवणशब्दे 'तु मयूर—' इत्यादिना आदेरचः परेण साज्झला सह
वा ओत्वे लोणं । लवणं ॥ उल्लखलेऽपि पूर्ववत् । ओहलो । उऊहळं ॥
मृदुत्वशब्दे 'कः शक्त—' इत्यादिना युक्तस्य वा क्त्ये 'ऋतोत्'
इत्यतः 'ऋतः' इत्यधिकृत्य

आद्या मृदुत्वमृदुककुशासु ॥ १ । २ । ७५ ॥

१ ईद्वा स्यात् R., T. २ संयुक्तस्य छत्वम् for क्षस्य छः । R. ३ R.
and T. have पक्षे छुअं after it. ४ इत्यनुवर्तमाने M. ५ वा स्यात्
M. ६ M. drops पक्षे. ७ M. and R. drop पक्षे णोउरं. ८ इत्य-
धिकृत्य M., R. ९ माउमुइअं । मातृमुदितम् । माउघरं । मातृगृहम् । पिउ-
कुळं । पितृकुलम् । My., P. १० M. has बहुलम् after पूर्ववत्.
११ मृदुत्वे M., R., T. १२ इत्यधिकृत्य M.

एषु ऋत आद्वा स्यात् । इत्यतो वा आत्वे माउक्कं । पक्षे अत्वम् ।
मउक्कं । कत्वाभावे 'त्वस्य तु डिमात्तणौ' इति त्वस्य वा तणादेशो ।
माउत्तणं । मउत्तणं । तणाभावे । माउत्तं । मउत्तं । अत्र सर्वत्र
दलोपः ॥ पत्तनशब्दे 'प्रवृत्तसंदष्ट—' इत्यादिना स्तोष्टत्वम् । पट्टणं ॥
प्रवृत्तशब्दे पूर्वसूत्रेणैव स्तोष्टत्वम् । पवट्टं । अत्र 'ऋतोत्' इत्यत्वं
च । आश्चर्यशब्दे 'र्यः सौकुमार्य—' इत्यादिना 'र्यः' इत्यनुवर्तमाने

अररिअरिज्जमाश्चर्ये ॥ १ । ४ । ५६ ॥

अत्र र्यस्य अर रिअ रिज्ज इति त्रय आदेशा भवन्ति । अच्छरं ।
अच्छरिअं । अच्छरिज्जं ॥ श्मशानशब्दे 'शोर्लुक् खोः—' इत्यादिना
शोर्लोपे । मसाणं ॥ सरोरुहशब्दे 'त्वत्सरोरुह—' इत्यादिना एचो वा
अत्वम् । सररुहं । सरोरुहं ॥ अन्योन्यशब्देऽप्येवम् । अण्णणं ।
अण्णोणं ॥ कैलायसकिसलयहृदयशब्देऽपु 'ज्योर्दनुज—' इत्यादिना
यकारस्य साच्चस्य वा लोपे । कालासं । कालाअसं । किसलं । कित-
लअं । हिअं । हिअअं ॥ चत्तरशब्दे 'चः कृत्तिचत्तरे' इति स्तोश्चत्वं ।
चच्चरं ॥ सैन्यशब्दे 'चपेटकेसरदेवर—' इत्यादिना एचो वा इत्वम् ।
सिण्णं । सेण्णं । दैवादिपाठात् सइण्णं ॥ चिह्नशब्दे 'वा न्तन्धौ मन्पु-
चिह्नयोः' इत्यनेन वा न्धादेशो । चिन्धं । पक्षे 'श्रप्ण—' इत्यादिना
ण्हादेशो । चिण्णं । इण्धं । इण्णं । इत्यप्यस्ति । वैह्वलाधिकारात् 'कंचि-
दादेरपि चस्य लोपः ॥ मलिनशब्दे' ^{१३} 'मलिनपृति—' इत्यादिना मलि-
नशब्दस्य वा मइलदेशो । मइलं । पक्षे मलिणं ॥ वैह्वर्यशब्दे ^{१४} अनेनेव

१ इत्यनुवर्तते M., R. २ राजउत्तमाजनमालायस R., T. ३ 'हृदयेषु
M., R. ४ M. has अत्र before 'ज्योर्दनुज'. ५ After this R.
has कयोर्वा लोपे राउरं । राअउरं । भाणं । भाअणं. ६ चत्तरे M., R.
७ धुअम् M. ८ 'देवर—' इत्यादिना M. ९ इ R. M. १० ण्हादेशः M.,
T. ११ अत्र बहुला T. १२ M. and T. have प्रायो एह before
चिदादेरपि. १३ T. has वैह्वर्यशब्दे च after this. १४ T. drops
वैह्वर्यशब्दे; M. has वैह्वर्यशब्दस्य. १५ M. drops अनेनेव.

वैरुलि आदेशे वैरुलिअं । पक्षे वेडुज्जं । इत्याद्यूहनीयम् ॥ आकारान्तन-
 पुंसकलिङ्गः सोमपाशब्दः । 'किपः' इति ह्रस्वः । शेषं पुंलिङ्गसोमपाश-
 ब्दवत् ॥ इकारान्तनपुंसकलिङ्गो दधिशब्दः । दधि सु इति स्थिते
 'मङ्लुगसंबुद्धेर्नपः' इत्यनेन सोर्मङ्लक् च । डित्वात् सानुना-
 सिक उच्चारः । दहिं । दहिँ । सिद्धावस्थापेक्षया दहि इत्यपि
 भवति । जश्शसोश्निशिमादयः । दहीणि । दहीइं । दर्हाईं । दे दहि ।
 इत्यादि । शेषं पुंलिङ्गकविवत् । एवं चारिप्रभृतयः ॥ अक्षिशब्दे
 'विसंस्थुलास्थि—' इत्यादिना युक्तस्य टत्वम् । वैकादित्वाद् बिन्दुः ।
 अंठि । अन्यत्र दधिवत् ॥ अक्षिशब्दस्य स्पृहादित्वात् क्षस्य छत्वम् ।
 अच्छि । दधिवत् ॥ द्वित्रिशब्दयोरुलिङ्गत्रयेपि समानं रूपम् ॥ ग्रामणी-
 शब्दे 'किपः' इति ह्रस्वः । गामणिं । इत्यादि । दधिवत् ॥ उकारान्त-
 नपुंसकलिङ्गो मधुशब्दः । प्रथमाद्वितीययोर्दधिवत् । सिद्धावस्थापेक्षया महु
 इति च भवति । अन्यत्र पुंलिङ्गकारुवत् ॥ विंशब्दस्य गुणादिपाठात्
 'क्लीवै गुणगाः' इति वा नपुंसकत्वे मधुवत् ॥ श्मश्रुशब्दे 'शोर्लृक्स्वोः—'
 इत्यादिना शोर्लृक् । वैकादित्वाद्बिन्दुः । मसुं । इत्यादि मधुवत् ॥
 खलपूशब्दे ह्रस्वः । खलवं । शिमादौ पुनर्दीर्घः । खलवूनि इत्यादि
 मधुवत् । एवं काण्डलप्रभृतयः ॥ ऋकारान्तनपुंसकलिङ्गः कर्तृशब्दः ।
 'आरः सुपि' इत्यारादेशः । कत्तारं । कत्ताराणि इत्याधारादेशे कुण्ड-
 वत् । 'उद्धतां त्यसमामि' इत्युत्वे कच्च्नि इत्याद्युत्पक्षे मधुवत् ।
 स्वमामि तु आर एव ॥ ओकारान्तनपुंसकलिङ्ग उपगोशब्दः । सिद्धा-
 वस्थापेक्षया उवउ । उवउं । इत्यादि मधुवत् ॥ ऐकारान्तनपुंसकलिङ्गो-
 तिरैशब्दः । अनुक्तमन्यन्यायेन । 'ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य' इति
 ह्रस्वे 'एच इग्रस्वादेशे' इति एच इक् । तलोपः । अहिरिं । अइरीणि ।

१ T. has वैहयस्य after आदेशे. २ यूलम् M., R., T. ३ M.
 and R. drop वैकादित्वाद्बिन्दुः. ४ दस्यते R. ५ M. and R.
 drop श्वे गुणगाः. ६ M. and R. have बिन्दु इत्यादि before
 मधुवत्. ७ M. has आदिस्वरात् before बिन्दुः.

इत्यादि दधिवत् ॥ गोशब्दस्य साध्यावस्थापेक्षया अउ आइ ईत्यादेशयोः उवगउं । उवगाँई । इत्यादि मधुवद्दधिवच्च ॥ औकारान्तनपुंसकलिङ्गोतिनौ शब्दः । अनुक्तमन्यन्यायेन ह्रस्वादि पूर्ववत्तलोपः । अइणुं । इत्यादि । पक्षे 'नाध्यावः' इत्यावादेशे अइणावं अइणावाणि । इत्यादि कुण्डवत् ॥

इत्यजन्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

क्प्रत्ययान्ते विशेषः । 'अदेल्लुक्कयात्खोरतः' इत्यतः 'अतः' इत्यधिकृत्य 'मोममुप्विच्च' इत्यतः 'इत्' इति च

क्ते ॥ २ । ४ । १७ ॥

क्प्रत्यये परे अत ईत्वं स्यात् । हंसिअं । पडिडिअं । इत्यादि । णअं गअं इत्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षया । अत इत्येव । जाअं । लूअं । भूअं । इत्याद्यूअम् ॥ प्यन्तक्ते तु

लुगाविलभावकर्मक्ते ॥ २ । ४ । १३ ॥

'णिजदेदावाये' इत्यतः 'णिच्' अनुवर्तते । भावकर्मविहिते क्प्रत्यये परे णिचो वा लुक् आविलित्वादेशश्च वा भवति । लिखाजित्त्वम् । कारिअं । काराविअं । हासिअं । हासाविअं । इत्याद्यूअम् ॥

अथ हलन्ताः ॥

हकारान्तः पुंलिङ्गी गोघुक्शब्दः । गोदुह् सु इति स्थिते

१ इत्यादेशे M. २ उवगउं before उवगउं M. ३ चयगाइ after उवगाइ M. ४ M. has अइणु after this. ५ इलधिद्वल M., R., T. ६ इति च M. ७ इत् R., T. ८ पडिअं । कारिअं M., T. ९ इत्यादि M. १० सिद्धावस्थाया for सिद्धावस्थापेक्षया R., T. ११ भावकर्मविहिते is dropped in P. and My. १२ 'त्वादेशं चाप्नोति M., T. 'त्वादेशो चाप्नोति: R. १३ 'यूअम् P., My.

हलोक् ॥ २ । ४ । ६९ ॥

धातोरेन्त्यस्य हलः परः अगागमः स्यात् । इत्यगागमे । गोदुहो । गोदुहा । इत्यादि । रामवत् । एवमनङ्ङुहप्रभृतयः ॥ यकारान्तोप्रसिद्धः । वकारान्तः पुंलिङ्गो सुदिक्शब्दः । वकारस्य 'अन्त्यहलोश्चदुदि' इति लोपः । धातुत्वाभावादगागमो न भवति । कप्रत्ययः । सुदिओ । सुदिआ । इत्यादि । रामवत् । भिस्भ्यस्सुप्सु 'दिव उत' इत्युत्वे कृते सिद्धावस्थापेक्षया सुद्यु इत्यस्य यस्य 'यी जः' इति जत्वे । सुज्जृहिं । सुज्जुसंतो । सुज्जुसुं । इत्यादि । कारुवत् । अत्र धातुत्वाधातुत्वविवेकस्तु प्रायोगिकः । धातुत्वपक्षे अगागमः । अन्यत्र कप्रत्ययः ॥ रेफान्तः पुंलिङ्गः सुगिरशब्दः । अगागमः । सुगिरो । सुगिरा । इत्यादि रामवत् । एवं सुधुरसुपुरप्रभृतयः ॥ चतुरशब्दस्य

चतुरो जशशस्भ्यां चउरो चत्तारो चत्तारि ॥ २ । ३ । २८॥

चैतुरशब्दस्य जशशस्भ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय आदेशा भवन्ति । जसि चउरो चत्तारो चत्तारि । शसि तान्येव । अन्यत्र भिसादिष्वन्त्यहलो लोपे 'भिस्भ्यः सुपि' इत्यधिकृत्य 'इदुतोदि' इत्यतो 'दि' इति च

चतुरो वा ॥ २ । २ । २३ ॥

उदन्तस्य चतुरशब्दस्य भिस् भ्यस् सुपि परे वा दीर्घः स्यात् । चउहिं । चऊहिं । चउहितो । चऊहितो । एवं चो दो दयः सुतो च । चउसु । चऊसु । इत्यादि । आमि 'ण्हण्हं संख्याया—' इत्यादिना ण्हण्हं । चउण्ह । चउण्हं । शेषं कारुवत् ॥ मकारान्तः पुंलिङ्गः प्रशाम्शब्दः । 'हलोक्' इत्यगागमः । शोः सत्वम् । पसामो । पसामा ।

१ 'अन्त्यहलः R., T. २ परे T. ३ शब्दः T. ४ कृते is dropped in T., My., P. ५ जत्वे कृते M. ६ M. omits धातुत्वपक्षे—कप्रत्ययः । ७ M. omits चतुरशब्दस्य. ८ चउण्हं चउण्ह M.

इत्यादि । रामवत् । एवं प्रतामादयः ॥ किंशब्दस्य तु भेदः । 'कचि-
त्सुपि तदो णः' इत्यतः 'सुपि' इत्यधिकृत्य

अतसि च किमो ल्कः ॥ २ । २ । ७५ ॥

किंशब्दस्य अतसोः सुपि च परे क इत्यादेशो लित् स्यात् । 'सोः'
इत्योत्वम् । को । सर्वनामत्वाज्जस एत्वम् । के । शसि सर्ववत् । टा

इदमेतत्किञ्चद्भ्यष्टो डिणा ॥ २ । २ । ७३ ॥

'अनिदमेतदस्तु किञ्चद्भ्यः स्त्रियामपि हि' इत्यतो मण्डूकप्लुति-
न्यायेन 'तु' इत्यनुवर्तते । एभ्यः सर्वादिभ्योदन्तेभ्यः परस्य टाव-
चनस्य इणा इति डिङ्गा स्यात् । किणा । केण । केण । भिसि
सर्ववत् । ङसौ

म्हा ङसेः ॥ २ । २ । ७० ॥

'अनिदमेतद्—' इत्यादेः 'किञ्चद्भ्यः' इत्यनुवर्तते 'तु' इति च ।
किञ्चद्भ्यः परस्य ङसेः म्हा इत्यादेशो वा स्यात् । कम्हा । पक्षे
सर्ववत् ।

किमो डीसङिणो ॥ २ । २ । ७१ ॥

'ङसेः' इत्यनुवर्तते । किमः परस्य ङसेः ईस इणो इत्यादेशौ
डितौ वा भवतः । कीस । किणो । पक्षे सर्ववत् । ङसि 'किञ्चद्भ्यः
सश्' इत्यतः 'सश्' इत्यधिकृत्य

किञ्चद्भ्यो ङैस् ॥ २ । २ । ६७ ॥

ङैस् इति विभक्तिव्यत्ययेन षष्ठी । एभ्यः परस्य ङसः सश् वा
भंवति । कास । पक्षे कस्स । आमि 'आमां ङेसि' इति चा ङेसिमा-
देशः । केसि । पक्षे

किञ्चद्भ्यः सैश् ॥ २ । २ । ६६ ॥

१ इत्यधिकृत्य M., R., T. २ डिणा M. ३ इत्यनुवर्तमाने My., P.
४ भवति M. ५ ङसी M. ६ ङसी M. ७ स्यात् M., R. ८ शसी M.

‘आमां’ इत्यनुवर्तते । एभ्यः परस्य आमः शित् सकारो वा स्यात् । कास । पक्षे सर्ववत् । काणं । काण । ङौ ‘हेस्त्यस्सिम्’ । कथ । कस्सि । कंमि । ‘अनिदमेतद्—’ इत्यादिना वा हिं च । कहिं । ङावेव विशेषः ।

ङिरिआडाहेडाला काले ॥ २ । २ । ६९ ॥

कियत्तद्भ्यः परो ङिः इआ इत्यादेशं आहे आला इत्येतौ ङि-
तौ चापद्यते वा कैलेभिधेये । कइआ । काहे । काला । कदेत्यर्थः ।
एवं यत्तदोरप्येते आदेशाः कालेभिधेये । शेषं सर्ववत् ॥ इव
शब्दस्य तु इदम् स् इति स्थिते ‘कचित् सुपि तवो णः’ इत्यतः
‘सुपि’ इत्यधिकृत्य

इदम इमः ॥ २ । २ । ७६ ॥

इदंशब्दस्य इम इत्यादेशो भवति सुपि परे । इमो ॥

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिआ ॥ २ । २ । ७७ ॥

‘इदमः’ इत्यनुवर्तते । इदमः सुना सहितस्य पुलिङ्गे अयमिति
लीलिङ्गे इमिआ इति वा भवति । अयं । यद्यप्येतद्रूपं सिद्धावस्था-
पेक्षयापि भवति तथापि इमिआर्थे वचनम् । जसि सर्ववत् । इमे ।
द्वितीयातृतीययोः

टाससि णः ॥ २ । २ । ७९ ॥

‘इदमः’ इत्यनुवर्तते । टास् तृतीया असु द्वितीया तयोः परयो-
रिदमो ण इत्यादेशो वा स्यात् । अमि णं । पक्षे इमं ।

इहेणं इयमा ॥ २ । २ । ८० ॥

‘इदमः’ इत्यनुवर्तते । ङि अम् इत्येताभ्यां सहितस्येदमः स्थाने
इह इणं इत्येतौ क्रमेण भवतः । इणं । ‘शस्येत्’ इति वा एत् । णे ।
णो । शसः श्लुक् । इमे । इमा । टा । एणं । जेण । पक्षे । इमेणं ।

१ काण । काणं M. २ कालेभिधीयते M. ३ इत्यधिकृत्य M., R.
४ अमि R. ५ क्रमेण तु भवतः R., T.; क्रमेण स्तः My.

इमेण । अत्र 'टो डेणल्' इत्येणादेशः । 'इदमेतत्—' इत्यादिना टो डिणा च । इमिणा । भिसि । णेहि । इमेहि । इत्यादि । रामवत् ।

अत्सुस्सिहिस्से ॥ २ । २ । ७८ ॥

'इदमः' इत्यनुवर्तते । इदमः सुप् डि भिस् डस् एतेषु सु स्सि हि स्स इत्यादेशानापन्नेषु अत्वं वा स्यात् । इति इदमः सर्वस्यात्वे 'भिस्भ्यस्सुपि' इत्येत्वे । एहि इत्यपि । अत्र सूत्रे 'हि' इत्यनेन भिस्भ्यसोरादेशस्य हेर्ग्रहणम् । तेनोभयत्राप्यत्वम् । डसाविमादेशे । इमाहितो । इत्यादि । रामवत् । भ्यसि । इसोहितो । इमाहितो । इत्यादि । रामवत् । अत्रैव 'डसिसो हि' इत्यादेशो तस्मिन्निदमः अत्वे भ्यसि । एहि । आहि । डसि अस्स । इमस्स ॥

तदिदमेतदां सेस्सि तु डसामा ॥ २ । २ । ८४ ॥

एषां स्थाने डस् आम् इत्येताभ्यां सह से सिं इत्यादेशौ यथा-संख्यं वा भवतः । डसि । से । आमि । सिं । इमेसिं । इमाणं । इमाण । डौ

न त्थः ॥ २ । २ । ८१ ॥

'इदमः' इत्यनुवर्तते । इदमः परस्य डेः 'डेस्सिस्सिम्मि' इति प्राप्तः स्थो न भवति । अस्सि । इमस्सि । इमम्मि । इह सुपि एत् । एसुं । एसु । इमेसुं । इमेसु । सुपि इदमो णादेश इति केचित् । णेसुं । णेसु ॥ डकारान्तोप्रसिद्धः ॥ णकारान्तः पुंलिङ्गः सुगणशब्दः । अगागमः । सुगणो । सुगणा । इत्यादि । रामवत् । एवं सुपर्णं सुरणप्रभृतयः ॥ नकारान्तः पुंलिङ्गो राजन्शब्दः । राजन् सु इति स्थिते 'अन्त्यहलोऽथदुदि' इति नलोपे 'आ सौ चा' इत्यधिकृत्य

१ तु for वा M.; भवति for स्यात् R., T. २ एतेषा R., T.
३ तु for वा M., R., T.; स्तः for भवतः My., P. ४ स्यात् P.;
My. ५ एते M. ६ णकारान्तपुलिं R. ७ पुंलिङ्गसुगणं M., R.
८ सुपर्ण M., T.

राज्ञः ॥ २ । २ । ५३ ॥

राजन्शब्दस्य नलोपे सत्यन्त्यस्य सौ परे आत्वं वा स्यात् ।
राआ । पक्षे

पुंस्याणो राजवचानः ॥ २ । २ । ६० ॥

पुंलिङ्गे वर्तमानस्य अन् इत्यस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा स्यात्
राजवत्कार्यं च यथादर्शनम् । 'टोणा' 'जश्शसूडसिडसां णोश्' इति
च भवति । अत्राणादेश एष अन्यत्राणादेशो राजवत् कार्यं च ।
आणादेशे च 'सोः' इत्यादयः प्रवर्तन्ते । राआणो । जसि 'आ सौ
वा' इत्यतः 'वा' इत्यधिकृत्य

जश्शसूडसिडसां णोश् ॥ २ । २ । ५५ ॥

राज्ञः परेपामेषां णोश् वा स्यात् । राजन् णो इति स्थिते

णोणाङ्गिष्विदना जः ॥ २ । २ । ५६ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दसंबन्धिनो जस्य अनासहितस्य णो
णा इत्यादेशयोः डि' यचने च परे इकारो वा स्यात् । इतीत्वे ।
राइणो । इत्वाभावे । राआणाणो । राआणो । णो शभावे । राआ ।
आणादेशे । राआणा । संबुद्धौ । दे राआ । दे राअ । दे राओ ।
दे राआणो । अमि

इणममामा ॥ २ । २ । ५७ ॥

अनाज इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दसंबन्धिनो जस्य अनासहितस्य
अम् आम् इत्येताभ्यां सहितस्य इणमित्यादेशो वा स्यात् ॥ राइणं ।
पक्षे । राजं । आणादेशे । राआणं । जसि । राआणाणो । राआणो ।
राइणो । राआणा । 'शस्येत्' । राआणे । राआ ॥

१ च is omitted in My. २ इत्यधिकृत्य M., R. ३ M. and R. have 'राज्ञः' इत्यनुवर्तते before it. ४ 'भेतेषां M. ५ शित् णो वा स्यात् M., R., T. ६ My. and P. drop शब्द. ७ डी च My., P. ८ M. drops शब्द. ९ णाआदेशे M.

टोणा ॥ २ । २ । ५४ ॥

राजन्शब्दात् परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा स्यात् । 'णो-
णाडिपु—' इत्यादिना वा इत्वे । राइणा । पक्षे ।

डम्डसिटां णोणोर्डण् ॥ २ । २ । ५९ ॥

राजन्शब्दस्थानासहितस्य जस्य डस् डसि टा वचनानां थै
णोणा इत्यादेशौ तयोः परयोः डैण् इत्यादेशो वा स्यात् । टिलोपः ।
रण्णा । नजयोर्लोपे । राएणं । राएण । आणादेशे । राआणेणं ।
राआणेण । भिसि

भिस्रभ्यसांसुप्सीत् ॥ २ । २ । ५८ ॥

'राज्ञः' इत्यनुवर्तते । राजन्शब्दस्थानासहितस्य जस्य भिस्रभ्यस्
आम् सुप् इत्येतेषु परेषु ईकारो वा स्यात् । राईहि । इत्यादि ।
ईत्वाभावे नजयोर्लोपे । राएहिं । इत्यादि । आणादेशे । राआणेहि ।
इत्यादि । डसौ णोश् । ईल् । डण् । राआणाणो । राइणो । रणो ।
पक्षे । राआहितो । इत्यादि । आणादेशे । राआणाहितो ॥ इत्यादि ।
भ्यसि आणादेशे । राआणासुंतो । इत्यादि । रामवत् । नजयो-
र्लोपे । राआहितो । राएहितो । राईहितो । इत्यादि । रामवत् । डसि ॥
राइणो ॥ रणो । राआणाणो । राआणो । राअस्स ॥ राआणस्स ।
आमि । राईणं । राईण । आणादेशे । राआणाणं । राआणाण ॥
पक्षे । राआणं । राआण । डौ । इत्वे । राइम्मि । पक्षे । राअम्मि ।
आणादेशे । राआणे । राआणम्मि । पक्षे । राए । सुपि । राईसुं ।
राईसु । राऐसुं । राएसु । राआणेसुं । राआणेसु ॥ आत्मन्शब्दस्थान्त्य-
हलो लृक् । आत्म सु इति स्थिते 'स्तोः' इत्यधिकृत्य

वात्मभसानि यः ॥ १ । ४ । ४२ ॥

आत्म भस्म अनयोः स्तोः पो वा स्यात् । अप्पा । पक्षे । 'मन-

१ राज्ञेना° M. २ My. drops यौ. ३ डित् अण्, M. ४ भवति
M., T. ५ इत् M., T.

याम्—' इति गलोपे शेषद्वित्वे अत्ता । अत्र राजवदित्यतिदेशात्
 'आ सौ वा' इत्यनुवर्तमाने राज्ञ इत्यात्वं विकल्पेन भवति । पक्षे ।
 अप्पो । अत्तो । 'पुंस्याणो राजवच्चाः' इत्याणादेशे राजवत्कार्यं च ।
 अप्पाणो । अत्ताणो । जसि । 'जशसृङ्सिडसां णोश्' । अप्पाणो ।
 अप्पा । आणादेशे । अप्पाणा । संबुद्धौ । दे अप्प । दे अप्पा ।
 दे अप्पो । दे अप्पाण । जसि । तान्येव । अमि । अप्प । अप्पाणं ।
 शसि । अप्पादेशे आणादेशे च रामवत् । टा

टो वात्मनो णिआणइआ ॥ २ । २ । ६१ ॥

आत्मनः परस्य टावचनस्य णिआ णइआ इत्यादेशौ वा स्तः ।
 अप्पणिआ । अप्पणइआ । अयमेव विशेषः । इतरत् सर्वमाणादेशे
 अप्पादेशे च रामवद्रूपम् । एवमर्चशब्दोपि ॥ युवन्शब्दस्य जुवाणो ।
 जुवा । जुवो ॥ पूषन्शब्दस्य पूसाणो । पूसा । पूसो ॥ तक्षन् ।
 क्ष्वेडकादित्वात् क्षस्य स्वः । तक्खाणो । तम्खा । तक्खो ॥ मूर्ध-
 न्शब्दस्य रेफलोपह्रस्वौ । वक्रादित्वाद्भिन्दुः । मुंघाणो । मुंघा । मुंघो ।
 'दोर्ध्वं—' इत्यादिना स्तोर्दत्वे । मुंढाणो । इत्याद्यपि ॥ श्वन्शब्दस्य
 साणो । सा । इत्यादि ॥ सुकर्मन्शब्दस्य सुक्कमाणो । सुंक्कम्मो ।
 इत्यादि । एतेषामात्मशब्दवत् प्रक्रिया । अन्येषां नपुंसकलिङ्गानामपि
 नकारान्तानाम्

लमदामशिरोनभो नरि ॥ १ । १ । ४९ ॥

सान्तं नान्तं च यच्छब्दरूपं तन्नरि पुल्लिङ्गे प्रयोक्तव्यं दामन्

१ आणादेशे च is omitted in M. २ भवतः M. ३ अन्यत् R., T. ४ सर्वं रामवद्रूपम् R., T. ५ रामवद्रूपम् is dropped in R., T. ६ 'सुत्तर for मत्त My.; 'मत्ता M.; 'सुत्ता R; 'अन्ता T. ७ शब्दस्य is dropped in M., R., T. ८ पूसानो M. ९ सासो M. १० M. has सुक्कमा before it. ११ एतेषाम् is dropped in M., My., P.

शिरस् नभस् एतान् वर्जयित्वा । इति पुंलिङ्गतायां कर्मन् कम्मो
नर्मन् नम्मो इत्यादि । रामवत् । जन्मन्शब्दस्य

तु सक्खिणभवंतजम्मणमहंताः ॥ १ । १ । ३७ ॥

साक्ष्यादयः शब्दाः विहितान्त्यव्यञ्जनादेशा वा निपात्यन्ते । ईति
निपातात् जम्मणो । पक्षे । जम्मो ॥ भस्मन्शब्दे 'वात्मभस्मनि पः'
इति स्तोर्वा पः । भप्पो । पत्वाभावे 'मनयाम्' इति मलोपे
शेषद्वित्वे च भस्सो ॥ छद्मन्शब्दे 'वा छद्म—' इत्यादिना अन्त्यहलः
प्रागुत्वे । छडमो । पक्षे । छम्मो । उभयत्रान्त्यहलो लोपः दलोपश्च ॥
स्लेष्मन्शब्दे 'स्लेष्मबृहस्पतौ तु फोः' इति द्वितीयस्य स्तोः फत्वे ।
सेफो । सिलेहो । अत्र 'लादक्रीबेषु' इति संयुक्तस्यान्त्यहलः प्रागि-
त्वम् । 'श्मप्म—' इत्यादिना ह्यादेशः । इन्नन्तेषु सर्वत्र नलोपे
कविशब्दवत् । करी । करिणो । इत्यादि । मनस्विन्शब्दे वक्रादि-
पाठाद् द्वितीयादयः परो बिन्दुः । मणंसी ॥ साक्षिन्शब्दस्य 'तु
सक्खिण—' इत्यादिना निपातनात् सक्खिणो । पक्षे । सक्खी ॥
पथिन्शब्दस्य 'मूपिकविभीतक—' इत्यादिना इतः अत्वम् । अन्त्य-
हलो लोपः । थस्य हत्वम् । पहो । पहा । इत्यादि । रामवत् ॥ झका-
रान्तोपसिद्धः ॥ भकारान्तः पुंलिङ्गः सुककुप्शब्दः ।

हः क्षुत्ककुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥

'अन्त्यहलोऽदुदि' इत्यतः 'अन्त्यहलः' इत्यनुवर्तते । क्षुत्ककु-
भोरन्त्यहलो हकारो भवति । लोपापवादः । सुककुहो । सुककुहा ।
इत्यादि । रामवत् ॥ घटान्तावपसिद्धौ । घकारान्तः पुंलिङ्गः तत्त्व-
मुत्शब्दः । अगागमः । तत्तबुहो । तत्तबुहा । इत्यादि । रामवत् ।
एवं सुपुत्सुसमित्प्रभृतयः ॥ जकारान्तः पुंलिङ्गो विश्वसृक्शब्दः ।

१ इति निपातात् is dropped in My., P. २ शेषद्वित्वे च is
dropped in M., T. ३ इत्यनुवर्तते M. ४ M. drops तत्तबुहो.

अगागमः । वलोपः । 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घः । 'ऋतोत्' इत्यत्वम् ।
वीससओ । वीससआ । एवं हुतभुंगादयः ॥ भिपक्शब्दस्य

शरदामल् ॥ १ । १ । ३६ ॥

शरत्प्रकाराणामन्त्यहलः अत्वं भवति लित्वान्नित्यम् । इति
शरत्प्रकारत्वादत्वम् । मिसओ । मिसआ । इत्यादि । षगडान्ता
अमसिद्धाः । दफारान्तः पुँल्लिङ्गो वेदविच्छब्दः । अगागमः । वेद-
विदो । वेदविदा । इत्यादि । एवं तत्त्वविदादयः । यच्छब्दस्य
तुं भेदः । अन्त्यहलो लोपः । जत्वम् । जो । जसि । जे । अमि ।
ज । शसि । जे । जा । शस्येत्वं श्लुक् च । 'इदमेतद्—' इत्यादिना
वा डिणा । जिणा । जेण । जेणं । मिसि । जेहि । इत्यादि । ङसौ
'म्हा ङसे' इति वा म्हादेशः । जम्हा । पक्षे । जाहितो । इत्यादि ।
सर्ववत् । भ्यसि । जाहितो । जेहितो । जासुंतो । जेसुंतो । इत्यादि ।
सर्ववत् । ङसि । किंयचद्गघो ङसः सश्वा । जास । पक्षे । जस्स ।
जामि वा डेसि । जेसि । पक्षे । जाणं । जाण । डौ 'डेस्संशिसिम्मि' ।
जत्थ । जसि । जम्मि । 'अनिदमेतद्—' इत्यादिना हिं च । जहिं ।
डौ फाले 'डिरिआडाहे—' इत्यादिना इआ इत्यादयः । जइआ ।
जाहे । जाला । यदेत्यर्थः । सुँपि । जेसुं । जेसु ॥ तच्छब्दस्यान्त्यहलो
लोपः । त सु इति स्थिते । 'एत्तो एत्ताहे ङसिनैतदः' इत्यत 'एतदः'
इत्यनुवर्तमाने

तस्सौ सोक्कीवे तदश्च ॥ २ । २ । ८९ ॥

तदश्चकारादेतदस्तकारस्य सौ परे सकारो भवति अक्कीवे अनपुंसके
नपुंसकलिङ्गे तु न भवति । सो । 'अक्कीवे' इति किम् । तं । एअं ।
जसि । ते । अमि । तं ।

१ हुतभुग् इत्यादयः M. २ 'दत्वं भवति' T. ३ इत्यादि is omitted
in P., My. ४ डिणा वा M. ५ म्हा for म्हादेशः M., T. ६ जत्था
is omitted in M., T. ७ सुँपि परे T. ८ अनपुंसके is dropped
in P., My. ९ नपुंसके तु M., R.

कचित् सुपि तदो णः ॥ २ । २ । ७४ ॥

तच्छब्दस्य सुपि परे णो भवति । कचिल्लक्ष्यानुरोधेन । इत्यम्-
शसोः टा वचने सुपि च लक्ष्यते । इत्यमि तदो णे सति । णं ।
शसि । ते । ता । णे । णा । टावचने । 'इदमेतद्—' इत्यादिना
टो वा डिणा । तिणा । तेणं । तेण । णिणा । जेणं । जेण । भिसि ।
तेहि । इत्यादि । डसौ 'म्हा डसेः' इति वा म्हा । तम्हा । तस्मात् ।
'डसेः' इत्यनुवर्तमाने

डो तदस्तु ॥ २ । २ । ७२ ॥

तदः परस्य डसेर्डित् ओत्वं वा भवति । तो । पक्षे । ताहितो ।
इत्यादि । भ्यसि । ताहितो । तेहितो । तौसुतो । तेसुतो । इत्यादि ।
सर्ववत् । डसि 'किञ्चित्प्रत्ययः—' इति डसः शस् । तास । पक्षे ।
तस्स । 'तदिदमेतदाम्—' इत्यादिना से । से । आमि । सिं ।
तास । तेसिं । ताणं । ताण । इतः परं यद्वत् । सुपि । तौसुं । तेसु ।
जेसुं । जेसु ॥ एतच्छब्दस्य एतद् सु इति स्थिते अन्त्यहलो लोपः ।
'तस्सौ सोक्कीवे तदश्च' इति चकारविहितः सादेशः । एसो । 'एत्तो
एत्ताहे डसिनैतदः' इत्यस्मात् 'एतदः' इत्यनुवर्तते ।

सुनैस इणमो इणं ॥ २ । २ । ८८ ॥

एतदः सुना सह एस इणमो इणं इत्यादेशा भवन्ति । एस ।
इणमो । इणं । जसि तलोपे । एण् । अमि । एअं । शसि । ऐए ।
एआ । टा । एइणा । एएणा । एएणं । भिसि । एएहि । इत्यादि ।
डसौ 'तदिदमेतद्—' इत्यादेः 'तु' इत्यनुवर्तते ।

एत्तो एत्ताहे डसिनैतदः ॥ २ । २ । ८५ ॥

१ टा for टावचने M., R. २ तेहितो । ताहितो M. ३ तेसुतो ।
तासुतो M. ४ तेसु । तेसुं M. ५ जेसु । जेसुं M. ६ इत्यनुवर्तमाने M.,
R., T. ७ इति त्रय आदेशा M., R., T. ८ M. has एआ after
एए. ९ एआ । एए M.

एतदो ङसिना सह एतो एत्ताहे इत्यादेशौ वा भवतः । एतो । एत्ताहे । पक्षे । एआर्हितो । इत्यादि । भ्यसि । एआर्हितो । एएर्हितो । एआसुंतो । एएसुंतो । इत्यादि । ङसि । 'तदिदमेतदाम्—' इति से च । से । एअस्स । आमि । सिं । एएसिं । एआणं । एआण । ङौ । र्थस्सिम्मयः ।

र्थे डेल्ल ॥ २ । २ । ८६ ॥

'एतदः' इत्यनुवर्तते । एतदः स्थाने रानुबन्धथकारे परे लानुबन्ध एकारो ङिद्ववति । लित्वान्नित्यम् । एत्थ ।

एतो म्मावदितौ वा ॥ २ । २ । ८७ ॥

'एतदः' इत्यनुवर्तते । सप्तम्येकवचनादेशे म्मौ परे एतदः एकारस्य अ इ इत्येतावादेशौ वा भवतः । अअम्मि । ईअम्मि । पक्षे । एअम्मि ॥ शरच्छब्दे 'शरदामल्' इत्यत्वे बहुलाधिकात् शरत्प्राप्त्यै पुंसेव प्रयोक्तव्याविति त्रिविक्रमदेववचनात् पुंलिङ्ग एव प्रयोगः । सरओ । सरआ । इत्यादि । रामवत् । खफछढान्ता अप्रसिद्धाः । थकारान्तः पुंलिङ्गः अम्मिमच्छब्दः । अगागमः । अगिमहो । अगिमहा । पक्षे । 'खेहाभ्योर्वा' इत्यन्त्यहलः प्रागत्वे अगणिमहो । इत्यादि । रामवत् । एवं दधिमदादयः । चकारान्तः पुंलिङ्गो वारिमुक्शब्दः । अगागमः । चलोपः । वारिमुओ । वारिमुआ । इत्यादि । एवं जलमुगादयः । तिर्यक्शब्दस्य 'तिर्यक्पदातिशुक्तेस्तिरिच्छिपायिकसिप्पि' इति निपातनात् तिरिच्यादेशे । तिरिच्ची । इत्यादि । कविवत् ॥ टकारान्तोऽप्रसिद्धः । तकारान्तः पुंलिङ्गो मरुच्छब्दः । अन्त्यहलो लोपे । मरू । मरुणो । इत्यादि । कारुवत् । भवन्मह-

१ एएर्हितो । एआर्हितो M. २ एएसुंतो । एआसुंतो M. ३ रानुबन्धन-
काले M. ४ थकारपरे R. ५ M. and T. drop इअम्मि. ६ M.
and T. have after एअम्मि, एअस्सि । मुपि । एएसु । एएसुं.
७ वफव्या° My., P. ८ तिर्यक्शब्दस्य तिरिच्यादेशे M., R., T.

च्छद्दयोः 'तु सविस्वणमवंतजम्भणमहंताः' इति निपातनात् भवंत-
महंत इति क्रमाद्वा भवतः । भवंतो । भवंता । महंतो । महंता ।
इत्यादि । रामवत् । पक्षे । अन्त्यहलो लोपे । भवो । भवा । महो ।
महा । इत्यादि । रामवत् । शत्रन्तस्य भवच्छब्दस्य भू शतृ इति
स्थिते

होहुवहवा भुवेस्तु ॥ ३ । १ । १ ॥

भुवेर्धातोर्हो हुव हव इति त्रय आदेशा भवन्ति । हो शतृ हुव
शतृ हव शतृ इति स्थिते 'माणन्तौल् च लृङः' इत्यतो 'माणन्तौल्
इत्यधिकृत्य

शतृशानचोः ॥ २ । ४ । ४२ ॥

शतृशानचोः स्थाने माणन्त इत्येतावादेशौ प्रत्येकं सैः ॥
होमाणो । होन्तो । हुवमाणो । हुवन्तो । हवमाणो । हवन्तो ।
अत्रैव 'एश्च क्त्वातुम्तव्यभविष्यति' इत्यतः 'एत्' इत्यधिकृत्य
'अदेष्टुक्यात्त्वोरतः' इत्यतः 'अतः' इति च

वा लङ्लोदछुषु ॥ २ । ४ । २० ॥

एषु परेष्वत एत्वं वा स्यात् । इत्येत्वे । हुवेमाणो । हुवेन्तो
हवेमाणो । हवेन्तो । होमाणो । होन्तो । इत्यत्र एत्वं न भवति
अनदन्तत्वात् ।

हुरचिति ॥ ३ । १ । ५ ॥

'भुवेः' इत्यनुवर्तते । चिद्धर्जिते प्रत्यये परे भुवेर्धातोर्हु इत्यादेशः
स्यात् । हुन्तो । सर्वत्र भवने । एवं हसमाणो । हसंतो । हसे-
माणो । हसेन्तो । मजमाणो । मजन्तो । मजेमाणो । मजेन्तो ।
इत्यादयः । त्वरतेस्तु 'तुवरज्जब्जौ त्वरेः' इत्यतः 'त्वरेः' इत्यधिकृत्य

अतिङि तुरः ॥ २ । ४ । १४९ ॥

तिङ्बर्जिते प्रत्यये परे त्वरतेस्तुर इत्यादेशः स्यात् १। तुरन्तो ।
तुरमाणो । तुरेन्तो । तुरेमाणो ॥

तूरः शतृतिङि ॥ २ । ४ । १५० ॥

‘त्वरेः’ इत्यनुवर्तते । डित्वरा संग्रम इत्यस्य तिङि शतृप्रत्यये च
परतः तूर इत्यादेशः स्यात् । तूरन्तो । तूरेन्तो । तूरमाणो ।
तूरेमाणो । इत्यादि । एवं सर्वधातुषु तदादेशेषु च शतृशानचोः
स्थाने माणन्तौ विधातव्यौ ॥ शेषं रामवत् । कर्मणि तु शानचि कृते
तस्य माणन्तयोः कृतयोर्धातोर्हो इत्यादेशेषु कृतेषु अणुहो यक् माण
इति स्थिते

ईअइज्जौ यकः ॥ २ । ४ । ९१ ॥

यकः स्थाने ईअइज्ज इत्येतावादेशौ भवतः । इति ईअइज्जा-
देशयोः । अणुहोईअमाणो । अणुहोइज्जमाणो । अणुहोईअन्तो ।
अणुहोइज्जन्तो । एवं हसीअन्तो । हसिज्जन्तो । हसीअमाणो ।
हसिज्जमाणो । इत्यादि सर्वधातुषु तदादेशेषु च कैल्पनीयम् । कर्मणि
हलन्तधातुष्वगागमात् पूर्वमेव ईअइज्जयोः कृतयोः । हसिज्जमाणो ।
हसीअमाणो । इत्यादयः सिद्धाः ॥ अर्हच्छब्दे ‘स्निग्धे त्वदितौ’
इत्यतः ‘अदितौ’ इत्यधिकृत्य ‘क्षमारत्नेत्यहलः’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’
इति च

अर्हत्सु च ॥ १ । ४ । १०५ ॥

अर्हच्छब्देऽन्त्यहलः प्रागुत्वं चकाराददितौ च भवतः । अरहन्तो ।
अरिहन्तो । अरहन्तो । एवं अरुहमाणो इत्यादयः । अन्त्यहलो लोपे
॥ अरुहो । अरिहो । अरहो । इत्याद्यपि । शेषं रामवत् ॥ परा-
रान्तः प्रुल्लिङ्गो धर्मगुप्यब्दः । अगागमः । धम्मगुवो । धम्मगुवा ।
इत्यादि ॥ शकारान्तेषु सदृगादिष्वगागमे ‘केवलस्य रिः’ इत्यनुवर्तमाने

१ T. luv गुरन्तो । गुरेन्तो । गुरमाणो । गुरेमाणो २ कल्पनीयाः M,
R, T. ३ इत्यधिकृत्य M., R, T. ४ इति च. M., R, T.

‘दृश्यक्सकिनि’ इति ‘ऋतोत्’ इति च । सरिसो । सरिसा । एवं तारिसो । इत्यादि ॥ पकारान्ते रत्नमुद्देशब्दे अगागमे ‘क्षमारन्तेत्यहलः’ प्रागत्वे च । रञ्णमुसो । इत्यादि ॥ प्रावृद्देशब्दे शरत्प्रावृषौ पुंस्येवेति त्रिविक्रमदेववचनात् पुंलिङ्गतायां ‘स आयुरप्सरसोः’ इत्यतः ‘सः’ इत्यनुवर्तमाने ‘अन्त्यहलोश्चदुदि’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’ इति च

दिक् प्रावृषि ॥ १ । १ । ३५ ॥

अनयोरन्त्यहलः सो भवति । लोपापवादः । ऋत्वादिपाठादत उत्त्वम् । पाउसो । पाउसा । इत्यादि । रामवत् ॥ पदछब्दस्यान्त्यहलो लोपे ‘छल् पट्छमी—’ इत्यादिना शोश्छत्वे । छो । छा । छेहिं । छेहिंतो । आमि । छण्हं । छण्ह । छेसुं । छेसु ॥ सकारान्ते सुवर्चस्शब्दे अन्त्यहलो लोपे । सुवच्चो । सुवच्चा । इत्यादि । रामवत् ॥ मनस् यैशस् महस् इत्यादीनां ‘स्त्रमदामशिरोनभो नरि’ इति पुंलिङ्गतायामन्त्यहलो लोपे । मणो । जसो । महो । इत्यादि । रामवत् । एवं तमस्मभृतयः ॥ सुमनस् शब्दस्यान्त्यहलो लोपे । सुमणो । सुमणा । इत्यादि ॥ धनुःशब्दे तु ‘हः क्षुत्ककुभि’ इत्यतः ‘हः’ इत्यधिकृत्य ‘अन्त्यहलोश्चदुदि’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’ इति च

धनुषि वा ॥ १ । १ । ३२ ॥

अत्रान्त्यहलो हत्वं वा स्यात् । धणुहो । धणुहा । इत्यादि । पक्षे । अन्त्यहलो लोपे । धणू । इत्यादि । कारुवत् । धर्नुर्मनसोर्नपुंसकत्वमिति केचित् । तदा । मैणं । धणुहं । धणु । इत्यादि । कुण्डवन्मधुवच्च ॥ अदस् शब्दस्य अदस् सु इति स्थिते ‘सुप्यदसोमुः’ इत्यतः ‘अदसः’ इत्यधिकृत्य

अहद्वा सुना ॥ २ । २ । ९१ ॥

१ M. and R. drop च. २ इत्यनुवर्तते M. ३ महस् यशस् R., T. ४ इत्यधिकृत्य M., T. ५ इति च M., R., T. ६ धनुःसुमनसो M. ७ सुमणं M.

अदसः सुना सह अहदित्यादेशो वा स्यात् । तकारस्तावन्मात्र-
दर्शनार्थः । अह । पक्षे ।

सुप्यदसोमुः ॥ २ । २ । ९० ॥

अदसः सुपि परे अमु इत्यादेशः स्यात् । अमू । जसि । अमू ।
अमओ । अमउ । अमुणो । अमि । अमुं । शसि । अमू । अमुणो ।
इत्यादि सर्वं कारुवत् ।

इआऔ म्मौ ॥ २ । २ । ९२ ॥

अदसो ङिचनादेशो म्मौ परे इअ अज इत्यादेशौ वा भवतः ।
इअम्मि । अजम्मि । पक्षे । अमुम्मि । सर्वनामत्वेपि नात्र डेर्थादयः ।
अनदन्तत्वात् ॥

इति हलन्ताः पुंलिङ्गाः ॥

अथ हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

हकारान्तः स्त्रीलिङ्ग उपानहशब्दः । 'अन्त्यहलोश्चदुदि' ईत्यतः
'अन्त्यहलः' इत्यधिकृत्य

अविद्युति स्त्रियामाळ् ॥ १ । १ । २९ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्यान्यहलः आत्वं भवति विद्युच्छब्दं वर्ज-
यित्वा । लोपापवादः । 'पो वः' । उवाणआ । इत्यादि । जायावत् ॥
यकारान्तोऽप्रसिद्धः ॥ यकारान्तः स्त्रीलिङ्गो दिव्शब्दः । पूर्ववदात्वम् ।
दिजा । ईत्यादि । जायावत् ॥ रेफान्तस्त्रीलिङ्गो गिश्शब्दः । 'अवि-
द्युति स्त्रियामाळ्' ईत्यतः 'स्त्रियाम्' इत्यधिकृत्य 'अन्त्यहलोश्चदुदि'
इत्यतः 'अन्त्यहलः' इति च

रो रा ॥ १ । १ । ३० ॥

१ इत्यधिकृत्य M., R., T. २ My. and P. drop विद्युच्छब्दं वर्ज-
यित्वा. ३ M. has लिताभिलाम् after it. ४ M. and T. drop
इत्यादि. ५ इत्यधिकृत्य M., R., T.

स्त्रियां वर्तमानस्यान्त्यरेफस्य रा इत्ययमादेशो भवति । गिरा । धूर । धुरा । पूर । पुरा । इत्यादि । जायावत् ॥ चतुर्दशब्दस्य पुंलिङ्गवत् ॥ लकारञकारान्तावप्रसिद्धौ ॥ मकारान्तस्त्रीलिङ्गः किंशब्दः । पूर्ववत् कादेशे । 'पुंसोजातेर्डीव्वा' इत्यतः 'डीव् वा' इत्यधिकृत्य

कियत्तदोस्वमामि सुपि ॥ २ । २ । ४० ॥

सु अम् आम् वर्जिते सुपि परे कियत्तद्भ्यो डीव् वा स्यात् । पक्षे विकल्पसामर्थ्यादेव टाप् । विकल्पस्य प्रायः समशिष्टवस्तु-द्वयविषयत्वनियमात् । का । कीञो । कीउ । की । काञो । काउ । का । अमि । कं । शसि । जखत् । जश्शसोः 'शोश् स्त्रियां तु' इति शोश् । टौवचने । कीअ । कीआ । कीइ । कीए । टापि शावर्जितं त्रयम् । काअ । काइ । काए । अत्र 'टडिडसाम्' इति शशाशिशे । मिसि । कीहिं । इत्यादि । काहिं । इत्यादि च । डसौ । शशाशिशे । टावत् । भ्यसि । कीहितो । इत्यादि । का-हितो । इत्यादि । डसि । 'कियत्तद्भ्यो डस्' इत्यतः 'डस्' इत्यधि-कृत्य 'अनिदमेतदस्तु—' इत्यादेः 'तु' इत्यनुवर्तते ।

ईतः से सार ॥ २ । २ । ६८ ॥

ईकारान्तेभ्यः कियत्तद्भ्यः परो डस् से सा इत्यादेशावापद्यते । कीसे । किस्सा । अत्र रित्वाद्वित्वम् । पक्षे । कीअ । कीआ । कीइ । कीए । काअ । काइ । काए । 'कियत्तद्भ्यो डस्' इति सकारश्च । कीस । कास । काणं । काण । डौ । शशाशिशे । कीअ । इत्यादि । काअ । इत्यादि च । टौवत् । 'अनिदमेतदस्तु कियत्तदस्त्रियामपि हिं' इति डेहिं । काहिं । ईकारान्ते हि नास्ति । हिमोकारान्तविषय-

१ भादेशः स्यात् R., T. २ चतुर्दशब्दः P., My. ३ इत्यधिकृत्य M., R., T. ४ टा M. ५ M. and T. drop च. ६ M. and T. drop टावत्. ७ हिमोदन्तविषयत्वात् । M. and T.

त्वात् । सुपि । कीसुं । कीसु । कासुं । कासु ॥ इदमशब्दस्य 'इदम
इमः' इति इमादेशः ।

पुंसोजातेर्डीच् वा ॥ २ । २ । ३७ ॥

अजातिवाचिनः पुँल्लिङ्गात् स्त्रियां वा ङीप् । अनुक्तमन्यन्यायेन ।
'यत्येति च' इत्यकारलोपः । इमी । पक्षे टाप् । इमा । 'पुंसि सुना
त्यञं स्त्रियामिमिआ' इति इमिआ च । इमिआ । सिद्धावस्थापेक्षया
इञं च । जसि । इमाओ । इत्यादि । अमि । इमिं । इमं । शसि
जस्रत् । टा शशाशिशे । इमीञ । इत्यादि । इमाञ । इत्यादि ।
भिसि । इमीहिं । इत्यादि । इमाहिं । इत्यादि । ङसौ । शशाशिशे ।
इमीञ । इत्यादि । इमाञ । इत्यादि । पक्षे । इमीहिंतो । इमाहितो ।
इत्यादि । भ्यसि । इमीहिंतो । सुंतो च । इमीसुंतो । इमाहितो ।
इमासुंतो । इत्यादि च । ङसि । शशाशिशे । इमीञ । इत्यादि ।
पक्षे । 'तदिदमेतदाम्—' इत्यादिना से । से । आमि । अनेनैव
सिमादेशः । सिं । पक्षे । 'आमां डेसिं' । इमेसिं । इमीणं । इमीण ।
इमाणं । इमाण । ङौ । शशाशिशे । इमीञ । इत्यादि । इमाञ ।
इत्यादि । पक्षे । इमस्सि । इमस्मि । अस्सि । अत्र तु 'अत्सुप्स्ति-
हिस्से' इत्यत् । 'इहेणं ङ्यमा' । इह । अत्र ईकारान्ते स्मिन्मी न
स्तः । अनदन्तत्वात् । सुपि । ईमीसुं । इमीसु । ईमांसु । इमासु ।
इदमः अत् । आसुं । आसु ॥ ङकारणकारान्तावप्रसिद्धौ ॥ नकारान्तः
स्त्रीलिङ्गः सीमन्शब्दः । 'अविद्युति स्त्रियामाळ' इत्यात्वम् । सीमआ ।
गरिमन् लघिमन् महिमन् इत्येवमादीनामिमनिजन्तानाम् 'स्त्रियामिमा-
ल्लिगाः' इति स्त्रीलिङ्गत्वेन प्रतिज्ञाने सत्यपि बहुलाधिकारादात्वं
नास्ति किं तु नलोप एव । टाप् । गरिमा । लहिमा । महिमा ।
इत्यादि । जायावत् । स्त्रीत्वस्य वैकल्पिकत्वात् गरिमो लहिमो महिमो

१ ङीप् स्यात् M., T. २ My. and P. drop सुपि. ३ M. has
इमीसु । इमीसुं. ४ इमासु । इमांसु M. ५ ङणान्तावप्रसिद्धौ P., My.
६ T. and R. drop टाप्.

इत्यपि भवति ॥ श्रान्तोपसिद्धः ॥ भकारान्तः स्त्रीलिङ्गः ककुप्शब्दः ।
'अन्त्यहलोश्चदुदि' इत्यतः 'अन्त्यहलः' इत्यधिकृत्य

हः क्षुत्ककुभि ॥ १ । १ । ३१ ॥

क्षुत् ककुभ् अनयोरन्त्यहलो हैत्वम् । टाप् । ककुहौ । क्षस्य स्पृहा-
दित्वाच्छः । छुहा ॥ जकारान्तः स्त्रीलिङ्गः सक्शब्दः । आत्वम् ।
सआ ॥ दकारान्तः स्त्रीलिङ्गो दृषच्छब्दः । आत्वम् । कृपादित्वाद्दत्
इत्वम् । दिसआ । एवं संपलभृतयः ॥ प्रतिपच्छब्दस्य समृद्ध्यादिपा-
ठादादेरचो वा दीर्घः । आत्वम् । प्रत्यादिपाठात्तस्य डत्वम् । पस्य
वत्त्वं च । पडिवआ । पाडिवआ । प्रतिपद् ॥ दकारान्तः स्त्रीलिङ्गो य-
च्छब्दः । 'कियत्तदोस्वमामि' इति वा ङीप् । जत्वम् । जा । जसि ।
जीओ । जीउ । जी । जाओ । जा । इत्यादि । स्त्रीलिङ्गकिंशब्दवत् ॥
तच्छब्दस्य 'कियत्तदोस्वमामि' इति ङीप् । सौ । 'तत्सौ सो-
क्कीबे—' इत्यादिना सः । सा । जसि । तीओ । तीउ । ती ।
ताओ । ताउ । ता । तं । इत्यादि । स्त्रीलिङ्गकिंशब्दवत् ॥ एत-
च्छब्दस्य 'पुंसोजातेर्ङीम् वा' इति वा ङीप् । पक्षे टाप् । उभयत्रा-
न्त्यहलो लोपः । सौ । 'सुनैसइणमोइणं ।' इत्यादेशा वा भवन्ति ।
'तत्सौ सोक्कीबे तदश्च' इति चकारात् प्राप्तं सत्त्वं च । एस । इणमो ।
इणं । एसा । एई । अत्रान्त्यहलो लोपः । जसि । शो शु । एईओ ।
इत्यादि । अमि । एअं । एई । शसि । जैस्वत् । शशाशिशो । एइअ ।
इत्यादि । एआअ । इत्यादि । मिसि । एईहिं । इत्यादि । एआहिं ।
इत्यादि । ङसौ । शशाशिशो । पक्षे । हितो । इत्यादयः । एईअ ।
इत्यादि । एआअ । इत्यादि । एईहितो । इत्यादि । एआहितो ।
इत्यादि । ङसि । शशाशिशो । एईअ । इत्यादि । एआअ । इत्यादि ।
सुपि । एईसुं । एइसु । एआसुं । एआसु ॥ स्वच्छदथान्ता अप्र-

सिद्धाः ॥ चकारान्तः स्त्रीलिङ्गो वाक्शब्दः । आत्वम् । वाआ ॥ त्वक्-
शब्दस्य 'अविद्युति—' इत्यात्वे 'त्वथ्वद्वध्वाम्—' इति सूत्रेण त्वस्य
चत्वे । चआ । एवं रुचादयः ॥ तकारान्तः स्त्रीलिङ्गो योषिच्छब्दः ।
आत्वम् । जत्वम् । जोसिआ । एवं सरिदादयः ॥ विद्युच्छब्दस्य
'अविद्युति स्त्रियामाह' इत्यत्र 'अविद्युति' इति पर्युदासादार्थं न
भवति । किं त्वन्त्यहलो लोप एव । 'घय्यर्या जः' इति जत्वम् ।
विज्जू । तनुवत् । कुलादिपाठाद्वा पुँल्लिङ्गतायां कारुवत् । 'लो वा
विद्युत्—' इत्यादिना स्थार्थे वा ले सति । विज्जुल । शत्रुशानजन्तेषु
स्त्रियां विशेषः । पुँल्लिङ्ग इव शत्रुशानचोः कृतयोः

स्त्रियामी च ॥ २ । ४ । ४२ ॥

'शत्रुशानचोः' इत्यनुवर्तते । शत्रुशानचोः स्थाने स्त्रियामीत्वम् ।
चकारान्माणन्तौ च भवतः । हसई । हसमाणी । हसंती । भजई ।
भजमाणी । भजंती । 'पुंसोजातेर्दीव् वा' इति वा ङीप् । हसमाणा ।
इत्याद्यपि । एवं सर्वत्रोद्यम् । शेषं गौरीवत् ॥ ककारान्तोप्रसिद्धः ॥
पकारान्तः स्त्रीलिङ्गोऽष्टब्दः । अन्त्यहल आत्वम् । आआ । पलोपः ।
जसि । सिद्धावस्थापेक्षया आओ ईति दृश्यते । बहुवचनमेव । जायावत् ॥ शकारान्तः स्त्रीलिङ्गो दिक्शब्दः । 'दिक्-
प्रावृषि' इत्यन्त्यहलः सत्वम् । दिसा दिसाओ । इत्यादि । जायावत् ॥
दृक्शब्दस्यात्वम् । कृपादित्वाद्दत्त इत्यम् । दिआ । पकारान्तः स्त्रीलिङ्ग-
स्त्विच्छब्दः । आत्वम् । त्वस्य चत्वम् । चिआ । चिआओ ॥
पट्छब्दः पुँल्लिङ्गवत् ॥ सकारान्तः स्त्रीलिङ्ग आसीत् शब्दः । 'धनुषि
वा' इत्यतः 'वा' इत्यधिकृत्य

सशाशिषि ॥ १ । १ । ३३ ॥

१ लः for वा ले सति M. २ वत् for इव M., T. ३ ङीप् M.
४ पलोपे M. ५ इत्यपि M. ६ जायाशब्दवत् M., T. ७ इत्यधिकृत्य
M., T., R.

आशीः शब्दे अन्त्यहलः सकारो वा स्यात् । शित्वात् पूर्वस्य दीर्घः । आसीसा । पक्षे । आत्वम् । आसिआ ॥ अप्सरस्शब्दे

स आयुरप्सरसोः ॥ १ । १ । ३४ ॥

‘धनुषि वा’ इत्यतः ‘वा’ इत्यनुवर्तते । अनयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सकारो वा स्यात् । इति सत्वे ‘यश्चत्सप्सामनिश्चले’ इति प्सस्य छत्वम् । अच्छरसा । पक्षे । आत्वम् । अच्छरआ ॥ अदस्शब्दस्य ‘अहद्वा सुना’ इति वा अहः । अह । पक्षे । ‘सुप्यदसोमुः’ इति अमुः । अम् । अमूओ । इत्यादि । तैनुशब्दवत् ॥

इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

अथ हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः ।

हैकारान्तनपुंसकलिङ्गः खनडुदछब्दः । अगागमः । सु अनडुहं । इत्यादि । कुण्डयत् ॥ वकारान्ते सुदिव्शब्दे कप्रत्यये सुदिअं । इत्यादि ॥ रेफान्तः सुगिरं । इत्यादि ॥ चतुरशब्दः पुँल्लिङ्गवत् । इदम्शब्दस्य ‘इदम इमः’ इत्यतः ‘इदमः’ इत्यधिकृत्य

स्त्रीषे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ । २ । ८२ ॥

नपुंसके वर्तमानस्येदमः सु अम् इत्येताभ्यां सह इदं इणं इणमो इत्यादेशा भवन्ति । इदं । इणं । इणमो । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥

किं किं ॥ २ । २ । ८३ ॥

‘स्त्रीषे’ इत्यनुवर्तते ‘खम्’ इति च । स्त्रीषे वर्तमानः किंशब्दः स्वमा सह किमेव भवति । किं । किं । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥ दामन्-शब्दे ‘स्नमदाम—’ इति सूत्रे ‘अदाम’ इति पर्युदासान्नपुंसकत्वम् । अन्त्यहलो लोपः । दामं दामाणं । कुण्डवत् ॥ शर्मवर्मशब्दयोः ‘स्नमदाम—’ इत्यादिना पुँल्लिङ्गत्वप्रतिज्ञानेपि सम्भं वम्मं इति च

१ इत्यधिकृत्य R., M. २ इत्यनेन M. ३ तनुवत् My., P. ४ हलन्त° R. ५ इत्यादि कुण्डवत् T. ६ इत्यधिकृत्य M., R. ७ प्रतिज्ञाने सत्यपि T.

दृश्यत इति वचनान्नपुंसकत्वे कुण्डवत् ॥ नपुंसके असृङ्शब्दे ऋत इत्वम् । 'मङ्गलसंबुद्धे—' इति मङ्गलक् । अन्त्यहलो लोपः । असि । असिं । दधिवत् ॥ यद् । जं । इजाणि । इत्यादि प्रथमाद्वितीययोः कुण्डवत् । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥ यद्वत्तच्छब्दः ॥ एतदः 'सुनैसङ्गमो-इणं' इत्यादेशाः । एस । इणमो । इणं । पक्षे । एजं । इत्यादि । कुण्डवत् पुँल्लिङ्गवच्च ॥ शकृत् । ऋत इत्वम् । सङ् । दधिवत् ॥ तादृश् । अक् । रित्वम् । तारिसं । एवं यादृशादयः ॥ पष् । पूर्ववत् ॥ शिरस् नभस् ऐतयोः 'स्रमदाम—' इति सूत्रे पर्युदासान्नपुंसकत्वम् । सिरं । णहं ॥ वयस् सदस् सुमनस् वजं सअं सुमणं इति दृश्यत इति वचनान्नपुंसकत्वम् ॥ 'हः क्षुत्ककुभि' इत्यतः 'हः' इत्यधिकृत्य

धनुषि वा ॥ १ । १ । ३२ ॥

अत्रान्त्यहलो हत्वं वा । धणुहं । धणु । अदस् । अनु । अह च सौ । अह । अमूनि । अमूहं । अमूइ । शस्येत्वम् । अन्यत्र पुँल्लिङ्गवत् ॥

इति हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

१ इत्यादेशा एव M. २ अशिरो न भवतीति for एतयो. 'स्रमदाम—' इति सूत्रे. ३ इति च M.

अथ युष्मच्छब्दः ।

अथ युष्मदस्यच्छब्दावलिङ्गाविति केचित् । अभिधेयवलिङ्गावित्य-
परे । पक्षद्वयेऽपि रूपनिर्णयः समानः । युष्मद् सु इति स्थिते

युष्मत् सुना तुवं तुं तुमं तुह ॥ २ । ३ । १ ॥

युष्मच्छब्दः सुना सह तुवं तुं तुमं तुह इति चतुर आदेशाना-
पद्यते । तुवं । तुं । तुमं । तुह । त्वमित्यस्त्येव सिद्धावस्थापेक्षया
बलोपे तं इत्यपि ॥ युष्मद् जस् इति स्थिते

जसा मे तुब्मे तुग्हे उग्हे तुब्म ॥ २ । ३ । ३ ॥

युष्मच्छब्दो जसा सह मे इत्यादि पञ्चादेशानामिति । मे ।
तुब्मे । तुग्हे । उग्हे । तुब्म । यूयम् ।

वा बभौ भृज्जौ ॥ २ । ३ । १४ ॥

युष्मदादेशेषु द्विरुक्तभकारस्य भृज्ज इत्यादेशौ वा भैवतः ।
तुग्हे । तुज्जे । तुग्ह । तुज्ज । इति जैसि नैव रूपाणि ॥ अमि 'युष्मत्
सुना तुवं तुं तुमं तुह' इत्यतः 'सुना' इत्यन्यदधिकृत्य

अमा तुमे तुए च ॥ २ । ३ । २ ॥

युष्मच्छब्दोमा सह तुमे तुए इत्यादेशौ चकारात् तुवं आदि
चतुष्टयं चापद्यते । तुमे । तुए । तुवं । तुं । तुमं । तुह । त्वामि
त्यस्य सिद्धावस्थापेक्षया बलोपे 'स्वरस्य बिन्द्वमि' इति ह्रस्वे तं इत्यपि
भवति ॥ शसि 'जसा मे तुब्मे तुग्हे उग्हे तुब्म' इत्यतः 'जसा'
इत्यन्यदनुवर्तमाने

शसा वो च ॥ २ । ३ । ४ ॥

युष्मच्छसा सह वो इति चकाराद् मे इत्यादीन् नवादेशांश्चापद्यते ।
वो । मे । तुग्हे । तुग्हे । तुज्जे । उग्हे । तुब्म । तुग्ह । तुज्ज ।
तुब्मे ॥ १० ॥ युष्मान् ॥

१ 'लेके R., T. २ 'नापद्यते My., P. ३ क्तः P., My. ४ T.
drops जसि. ५ M. drops नव; T. has जसि after नवरूपाणि.
६ इत्यधिकृत्य M., R., T. ७ चाप्नोति My., P. ८ इत्यनुवर्तमाने M.,
R., T. ९ 'नुवर्तते P., My.

तुम्ह तुम्ह तुज्ज इति त्रयः । इति त्रयाणामपि प्रत्येकं हितो इत्यादि पद् । एवं च ङसौ पूर्वसूत्रद्वयोक्तानि नव । तृतीयसूत्रोक्तानि पद्-त्रिंशत् । मिलित्वा पञ्चचत्वारिंशद्रूपाणि । अत्र युष्मदोदन्तादेशपक्षे 'ङसिसो हि' 'ङसेः श्लक्' इति द्वयमप्युदाहार्यम् ॥ भ्यसि

उम्होय्ह तुय्ह तुब्भ भ्यसि ॥ २ । ३ । ११ ॥

युष्मद् भ्यसि परे उम्ह उय्ह तुय्ह तुम्भ इति चतुर आदेशानां-प्रोति ॥ भ्यसस्तु यथाप्राप्तमेव । 'वा ँभो म्हज्झौ' इति ताभ्यां योगे पद् । पण्णामप्यैकैकस्य नव रूपाणि । एवं भ्यसि चतुःपञ्चाशद्रूपाणि । एकस्य नव रूपाणि प्रदर्श्यन्ते । उम्हेहितो । उम्हाहितो । उम्हेसुंतो । उम्हासुंतो । उम्हेहि । उम्हाहि । उम्हत्तो । उम्हाओ । उम्हाउ । एवं उय्ह तुय्ह तुब्भ तुम्ह तुज्ज एवपि प्रत्येकं नव नव रूपाण्युदा-हरणीयानि । अत्र सर्वत्र रामशब्दवद् दीर्घत्वे ॥ ङसि

तुम्भोम्भोय्हतइतुहंतुहंतुम्हंतुवतुमतुमेतुमाइतुमोदेतेदिदुइए ङसा ॥ २ । ३ । १२ ॥

युष्मद् ङसा सह तुब्भ उब्भ उय्ह तइ तुहंतुह तुम्हंतुव तुम तुमे तुमाइ तुमो दे ते दि तु इ ए इत्याष्टादशादेशानापद्यते । 'वा ँभो म्हज्झौ' इति ताभ्या योगे चत्वारि । एवं मिलित्वा द्वाविंशतिः रूपाणि । ननु 'वा ँभो म्हज्झौ' इत्यनेन तुंह इति रूपसिद्धावत्र सूत्रे पुनस्तुंहग्रहणं व्यर्थम् । छन्दोवत् सूत्राणीति सूत्राणां छन्दस्तुल्यत्वाद-भिप्रायापरिज्ञानात् । यद्वात्र शास्त्रे सर्वत्र बहुलाधिकारादत्र पुनस्तुंहा-भावमाशङ्क्य पुनस्तद्ग्रहणम् ॥ आमि

तुम्हाण तुब्भं तुब्भाण तुमाण तुवाण तुहाण तुम्भ वो भे
त्वामा ॥ २ । ३ । १३ ॥

युष्मद् आमा सह तुम्हाण तुब्भं तुब्भाण तुमाण तुवाण तुहाण तुम्भ वो भे त्वा इति दशादेशानापद्यते । म्हज्झाभ्या योगे 'क्त्वासु-

पोस्तु सुणात्' इति वा बिन्दौ च बिन्द्वन्ताः सप्त । अबिन्द्वन्ताः सप्त ।
 तुष्मं इत्यत्र त्रीणि । तुष्म इत्यत्रापि तथैव । शिष्टैस्त्रिभिः सह
 त्रयोविंशतिः रूपाणि । ननु तुम्हाणमित्यत्र सूत्रे न ग्रहीतव्यम् ।
 स्वभावत एव तद्रूपस्य निरूपयितुं शक्यत्वात् । तथाहि । युष्मद् आम्र
 इति स्थिते अन्यहलो लोपे आमो णशि कृते 'अर्थपरे तो युष्मदि'
 इति यस्य तत्त्वे 'शिति दीर्घः' इति दीर्घे ष्स्य म्हत्वे च सिध्यतीति
 सत्यमेव । तथापि सूत्रकृतां प्रवृत्तिर्विचित्रेति विज्ञापयितुं तदग्रहणमिति
 संतोष्यम् । युष्माकम् ॥ औ 'ङिहाभ्यां तुमए—' इत्यादिना तुमए
 इत्यादेश आदेशाः पञ्च 'तु तद् ङिष्णसौ' इति ङिपि यथाक्रमं प्राप्तस्तु
 इत्यादेश एकः । एवं पद् । तुमए । तुह । तुप । तुमाइ । तुमे ।
 तुम्भि । अत्र 'डेर्मिः' इति मिरेव न तुत्यादयः । सर्वनामत्वेऽप्यनद-
 न्तत्वात् ॥ सुपि 'ङिप्' इत्यनुवर्तमाने 'तुव तुम तुह तुष्म' इति
 सूत्रेण युष्मदस्तुवादयश्चत्वार आदेशाः सुपि परे । तुवेसु । तुवेसु ।
 तुमेसु । तुमेसु । तुहेसु । तुहेसु । तुम्भेसु । तुम्भेसु । तुम्हेसु ।
 तुम्हेसु । तुज्जेसु । तुज्जेसु । अत्र 'भिस्भ्यः सुपि' इत्येतत् । 'तु तद्
 ङिष्णसौ' इति सुष्यपि तु इत्यादेशः । 'इदुतोर्दिः' इति दीर्घः ।
 तासु । तासु ॥

इति युष्मच्छब्दः ॥

अथास्मच्छब्दः ।

सौ

अस्मत्सुना अग्निहमहमहमहम्भ्यम् ॥ २ । ३ । १५ ॥

अस्मात् सुना सह अग्नि हं अहं अहं अहम्भि अम्भि इति
 षडादेशानापद्यते । अग्नि । हं । अहं । अहं । अहम्भि । अम्भि ।
 अहमित्यर्थः ॥ जसि

१ ज्ञापयितुं My., P. २ इत्याद्यादेशाः P., My. ३ सर्वनामशब्दत्वे
 P., My. ४ परेषु M.

मो भे वअं जसा ॥ २ । ३ । १६ ॥

असज्जसा सह मो इत्यादि त्रीनादेशानामोति ।

अम्हे अम्हो अम्ह ॥ २ । ३ । १७ ॥

‘असत्’ ‘जसा’ इति चानुवर्तते । असज्जसा सह अम्हे इत्यादि त्रीनादेशानामोति । योगविभाग उत्तरार्थः । मो । भे । वअं । अम्हे । अम्हो । अम्ह । वयस् ॥ अमि

मं णे णं मि मिमं ममं अम्मि अहं मम्ह अम्ह अमा

॥ २ । ३ । १९ ॥

असदमा सह ममित्यादि दशादेशानापद्यते । मं । णे । णं । मि । मिमं । ममं । अम्मि । अहं । मम्ह । अम्ह ॥ १० ॥ माम् ॥ शसि । ‘अम्हे अम्हो अम्ह’ इत्यधिकृत्य

णे च शसा ॥ २ । ३ । १८ ॥

असच्छब्दः शसा सह णे इति चकाराद् अम्हे इत्यादीन् त्रीनादेशांश्चापद्यते । अम्हे । अम्हो । अम्ह । णो ॥ ४ ॥ अस्मान् ॥ टा

मि मह ममाइ मए मे डिटा ॥ २ । ३ । २० ॥

असत् टावचनेन ङिवचनेन च सह मि इत्यादि पञ्चादेशांश्चापद्यते ।

ममं णे मआइ ममए टा ॥ २ । ३ । २१ ॥

असत् टावचनेन सह ममं इत्यादींश्चतुर आदेशानामोति । मि । मह । ममाइ । मए । मे । ममं । णे । मआइ । ममए ॥ ९ ॥ मया ॥ मिसि

णे अम्हेह्मम्हाह्मम्हे अम्ह मिसा ॥ २ । ३ । २२ ॥

असद् मिसा सह णे इत्यादीन् पञ्चादेशानामोति । अत्र हिग्रहणेन मिसादेशसाम्यात् हिहिहोरपि परिग्रह इति केचित् । णे । अम्हेहि ।

अम्हेहिं । अम्हेहि । अम्हाहिं । अम्हाहिं । अम्हाहि । अम्हे ।
अम्ह ॥ ९ ॥ अस्माभिः ॥ ङसौ

मइ मम मइ मज्झ ङसौ ॥ २ । ३ । २३ ॥

ङसौ पञ्चम्येकवचने परतः अस्मद् मइ इत्यादींश्चतुर आदेशाना-
पद्यते । ङसेस्तु यथाप्राप्तमेव । इदन्ते चत्वारि । अवन्तेषु त्रिषु
प्रत्येकं पद् । मईहिंतो । मइत्तो । मईओ । मईउ ॥ ४ ॥ ममाहितो ।
ममत्तो । ममाओ । ममाउ । ममा । ममाहि ॥ ६ ॥ एवं शिष्टयो-
रप्यदन्तयोः ॥ २२ ॥ मत् ॥ भ्यसि

अम्ह मम भ्यसि ॥ २ । ३ । २४ ॥

अस्मत् पञ्चमीबहुवचने भ्यसि परतः अम्ह मम इत्येतावादेशा-
वापद्यते । भ्यसस्तु यथाप्राप्तमेव । एकैकस्य अम्हाहिंतो ममाहिंतो
इत्यादीनि रामवचन रूपानि कैल्पनीयानि ॥ १८ ॥ अस्मत् ॥ ङसि

अम्हं मज्झं मज्झ मइ मह मंह मे च ङसा ॥ २ । ३ । २५ ॥

अस्मद् ङसा सह अम्हं इत्यादीन् सप्तादेशान् चकारादम्हममौ
चापद्यते । अम्हं । मज्झं । मज्झ । मइ । मह । मंह । मे । अम्ह ।
मम ॥ ९ ॥ मम ॥ आमि

अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण मज्झाम्हाम्हं णे
णो आमा ॥ २ । ३ । २६ ॥

अस्मादामा सह अम्हे इत्यादीनेकादशादेशानापद्यते । 'क्त्वासुपोस्तु
सुणात्' इति बिन्दुयोगे चत्वारि । अम्हे । अम्हो । अम्हाण ।
अम्हाणं । मज्झाण । मज्झाणं । ममाण । ममाणं । महाण । महाणं
मज्झ । अम्ह । अम्हं । णे । णो ॥ १५ ॥ अस्माकम् ॥ ङौ 'मि मइ
ममाइ मए मे ङिटा' इत्यनेन पञ्चादेशाः ।

अम्ह मम मज्झ मह ङिपि ॥ २ । ३ । २७ ॥

१ नवनवरूपाणि रामशब्दवत् P., My., नवरूपाणि रामवत् T., R.
२ परिकल्पनीयानि My., P., M.

डिपि सप्तम्यां परतः असद् अम्हेत्यादि चतुरादेशानौपद्यते ।
 डि सुपोर्यथाप्राप्तो 'डेडे' 'डेमिः' इति च । मि । मयि । ममाई ।
 मए । मे । अम्हे । अम्हम्मि । ममे । ममम्मि । मज्जे । मज्जम्मि ।
 महे । महम्मि ॥ १३ ॥ मयि ॥ आवसदः अम्हाद्यादेशस्यले 'डेस्त्य-
 सिम्मि' इति आद्यादेशान्तोदाहरणप्रदर्शनाभावस्तु विचारणीयस्त्रै-
 विक्रमे । सुपि अम्हादयः । अत्र सुपि अत एत्वं विकल्पितमिति
 केचित् । अम्हेत्यस्य सुपि अत आत्वमित्यपरे । अम्हासु । अम्हेसु ।
 अम्हसु । ममेसु । ममसु । मज्जेसु । मज्जसु । महेसु । महसु ।
 ममेसु । ममसु । एतेषामेव 'वत्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा विन्दौ सति
 सैविन्दुका नव इतरे नवेत्यष्टादश रूपाणि । सुपः ॥ १८ ॥
 अस्मासु ।

इत्यसञ्छन्दप्रक्रिया ॥

१ 'नालोति P., My. २ 'यथाप्राप्तं M. ३ 'स्त्रैविक्रमीये T. ४ ग.
 विन्दुका भवि नवेति परे नवेत्यष्टादश M. ५ इति पुनरुक्तमत्रापि My.
 P.; इत्यसञ्छन्दः T.

अथान्वयानि ।

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न न्येति तदव्ययम् ॥

अव्ययम् ॥ २ । १ । ३१ ॥

अधिकारोऽयमापादपरिसमाप्तेः । इतः परं ये' वक्ष्यन्ते तेव्यय-
संज्ञा विज्ञेयाः ॥

आम अभ्युपगमे ॥ २ । १ । ३२ ॥

अभ्युपगमार्थे आमेति प्रयोक्तव्यम् । आम बहुळावणाबली । आम
संस्कृतेऽपीति केचित् ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ २ । १ । ३३ ॥

तमित्यव्ययं वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् । तंति^१ ॥

णह चेअ चिअ ण्ण एवार्थे ॥ २ । १ । ३४ ॥

अवधारणार्थे णह चेअ चिअ ण्ण इत्येते चत्वारैः प्रयोक्तव्याः ।
गहिओ णह । गृहीत एव । जं चेअ । यदेव । तं चिअ । तदेव ।
दैवादिपाठाद्वित्त्वे ते चिअ घण्णा । त एव घन्याः । ते चिअ सुउ-
रिसा । त एव सुपुरुषाः । सो ण्ण वयोरूपेण । स एव वयोरूपेण ।

हद्धि निर्वेदे ॥ २ । १ । ३५ ॥

हद्धीति निर्वेदे प्रयोक्तव्यः हाधिकृशब्दवत् । हद्धि कट्टं ।

दर अर्धे अल्पे वा ॥ २ । १ । ३६ ॥

दरेत्यव्ययमर्थे अल्पे वा प्रयोक्तव्यम् । दर विअसिअं । अर्धमीपद्मा
विकसितम् ॥

किणो प्रश्ने ॥ २ । १ । ३७ ॥

१ यद्वक्ष्यते तदव्ययसंज्ञं ज्ञेयम् M. २ अभ्युपगमे आम M. ३ M. adds
यसंबन्धमेकत्वं; T. has असंघट्टि मौखं. ४ अत्र P. ५ T. has आदेशाः
after it. ६ अत्र P.

प्रश्ने किणो इति प्रयोज्यम् । किणो चिद्वसि । किमिति तिष्ठसि ॥

मिव पिव विव विअ व न्व इवार्थे ॥ २ । १ । ३८ ॥

मिव पिव विव विअ व न्व पेंडेते इवार्थे प्रयोक्तव्याः । कमळं मिव । चंदेण पिव । हंसो विव । बालो विअ । उअअस्स व सी-
अळत्तणं । उदकस्येव शीतलत्वम् । साअरस्स व गंभीरिअं । सागर-
स्येव गाम्भीर्यम् । पक्षे कमलमिवेत्यादि ॥

किर इर हिर किलार्थे ॥ २ । १ । ३९ ॥

एते त्रयः किलार्थे वा प्रयोक्तव्याः । कअं किर । कृतं किल । तस्स इर पिअवअंसो । तस्य किल प्रियवयस्यः । वाहिता हिर । व्याहृता किल । पक्षे कअं किलेत्यादि ।

अम्हो आश्चर्ये ॥ २ । १ । ४० ॥

अम्हो इत्याश्चर्ये वा प्रयोक्तव्यम् । अम्हो कहं भाइ । आश्चर्यं कथं भाति । पक्षे कहंभच्छरिअं ॥

अब्भो पश्चात्तापसूचनादुःखसंभाषणापराधानन्दादरखेदविस्म-
यविपादभये ॥ २ । १ । ४१ ॥

अब्भो इति पश्चात्तापादिप्वेकादशसु प्रयोक्तव्यम् । पश्चात्तापे ।
अब्भो महं खु पावमाअरिअं । महत्खलु पापमाचरितम् । सूचना-
याम् । अब्भो दुक्करो आरब्भो । दुक्कर आरब्धः । दुःखे । अब्भो
सव्वं गअं । सर्वं गतम् । संभाषणे । अब्भो किमिणं । किमिदम् ।
अपराधे । अब्भो परधणं हरंति खला । परधनं हरन्ति खलाः ।
आनन्दे । अब्भो सुप्पहाअमिणं । सुप्रमातमिदम् । इत्यादीनि यथा-
योगं कविभिः प्रयोक्तव्यानि ॥

१ प्रयोक्तव्यम् M. २ M. has प्रश्ने before it. ३ My. and P. omit किमिति तिष्ठसि. ४ इति पट् प्रयोज्या इवार्थे T.; इति पट् इवार्थे प्रयोक्तव्याः M. ५ हंसो विव M. ६ प्रयोज्याः T. ७ मषरिअं M. ८ प्रयोज्यम् T.

हुं पृच्छादाननिवारणे ॥ २ । १ । ४२ ॥

हुमित्यव्ययं पृच्छायां दाने निवारणे च प्रयोज्यम् । पृच्छायाम् ।
हुं कहअ सन्भावं । कथय सद्भावम् । दाने । हुं मह धनं । मम
धनम् । निवारणे । हुं चिह्न ॥

वणे निश्चयानुकम्प्यविकल्पे ॥ २ । १ । ४३ ॥

वणे इति निश्चयादौ प्रयोज्यम् । निश्चये । वणे होइ । निश्चयो
भवति । अनुकम्प्ये । दासो वणे ण मुचइ । दासोनुकम्प्यो न
मुच्यते । विकल्पे । होइ वणे ण होइ । भवति न भवति वा ॥

संभावने अह च ॥ २ । १ । ४४ ॥

संभावने अह इति चकाराद्वणे इति च प्रयोज्यम् । अह देअर
किं ण मेच्छसि । अह देवर किं न पश्यसि । एवं वणेपि ॥

आनन्तर्ये णवरिअ ॥ २ । १ । ४५ ॥

णवरिअ इत्यानन्तर्यार्थे प्रयोज्यम् । णवरिअ से रहुवहणो । अनन्त-
रमस्य रघुपतेः ॥

केवले णवर ॥ २ । १ । ४६ ॥

णवरेति केवले प्रयोज्यम् । णवर दोज्जणं पअडिअं । केवलं
दौर्जन्यं प्रकटितम् । केचित्तु 'केवलानन्तर्ययोर्णवरणवरी' इत्येकमेव
सूत्रमाहुः । तन्मते उभावप्युभयार्थौ ॥

हंद गृहाणार्थे ॥ २ । १ । ४७ ॥

हंदेति गृहाणार्थे वा प्रयोज्यम् । हंद पोप्फं । गृहाण
पुप्पम् ॥

हंदि विकल्पविपादसत्यनिश्चयपश्चात्तापेषु च ॥ २ । १ । ४८ ॥

१ हं M. २ हमित्येतत् M. ३ आनन्तर्यभावद्वयम् M.; आनन्तर्य-
मवरयम् R., T. ४ M. drops तु from केचित्तु ५ भंद P.
६ भंदे P. ७ भंद P. ८ भंदि P.

‘हं दीत्येतद्विकल्पादिषु चकाराद् गृहाणार्थे च प्रयोज्यम् । विकल्पे ।
हंदि होञ् एत्ताहे । वा भवेदिदानीम् । विषादे । हंदि चळणाणओ
सो ण माणिओ । हन्त चरणानतः स न मानितः । सत्ये । हंदि ब्रुह
फणामो । सत्यं तव फणामः । निश्चये । साहिज्जहंदि ब्रुह कज्जं ।
साध्यते निश्चयेन तव कार्यम् । पश्चात्तापे । हंदि न दिट्ठो पिओ ।
हन्त न दृष्टः प्रियः । गृहाणार्थे । हंदि घणं ॥

संभाषणरतिकलहे रे अरे ॥ २ । १ । ४९ ॥

संभाषणे रतिकलहे च रे अरे इति प्रत्येकं प्रयोज्यम् । संभाषणे ।
रे धुत्त । अरे धुत्त । रतिकलहे । रे किअअ । अरे किअअ ।
कित्तव ॥

हरे क्षेपे च ॥ २ । १ । ५० ॥

क्षेपे चकारात् संभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोज्यम् । क्षेपे ।
हरे णिळ्ळज्ज । संभाषणे । हरे पुरिसा । रतिकलहे । हरे बहुबल्लह ॥

धू कुत्सायाम् ॥ २ । १ । ५१ ॥

धू इति कुत्सायां प्रयोज्यम् । धू णिळ्ळज्जाळाहो ॥

ऊ गर्हाविसयसूचनाक्षेपे ॥ २ । १ । ५२ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोज्यम् । गर्हायाम् । ऊ णिळ्ळज्ज । विसये ।
ऊ क्हं फणिअं । सूचनायाम् । ऊ केण विण विण्णाअं । केनापि न
विज्ञातम् । प्रक्रान्तस्य वाक्यस्य विपर्ययाद्वानिवर्तनलक्षण आक्षेपः ।
तत्र । ऊ भणिदव्वं । कथं भणितव्यम् ॥

पुणरुत्तं कृतकरणे ॥ २ । १ । ५३ ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोज्यम् । अयि सहसु पुणरुत्तं । कृत-
करणं सहस्रेत्यर्थः ॥

१ भंदि P. २ भदि P. ३ भंदि P. ४ भंदि P. ५ भंदि P. ६ भंदि P. ७ अयि पिय M.; R. adds सपइपपुरे after अयि पिय. c M. has अयि पिय and R. अयि पिय सपइ पांनुडे before कृतकरणं &c.

हु खु निश्चयविस्मयवितर्के ॥ २ । १ । ५४ ॥

हु खु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोज्यौ । निश्चये । हु पठिअं । असं-
शयं पठितम् । विस्मये । हु एसो को घणुहरो । वितर्को नाम ऊहः संशयो
वा । ऊहे । हु पिओ आजमिस्सदि । संशये । हरी हु हरो हु ।
एवं खु. इत्यपि प्रयोज्यम् । बहुलाधिकारादनुस्वारात् परो हुर्न प्रयोज्यः ॥

णवि वैपरीत्ये ॥ २ । १ । ५५ ॥

णवि इत्येतद्वैपरीत्ये प्रयोज्यम् । णवि विहिपरिणामो । विपरीतो
विधिविपरिणामः ॥

वेव्वे विपादभयवारणे ॥ २ । १ । ५६ ॥

विषादभयवारणार्थेषु वेव्वे इति प्रयोज्यम् । “वेव्वे फणिअं
ण विन्हरामो । विपादफणितं न विस्सरामः । भये । वेव्वे पलाइदं
तेण । भयेन पलायितं तेन । वारणे । वेव्वे चापलं । मा चापलम् ॥

आमन्त्रणे पेव्वे च ॥ २ । १ । ५७ ॥

पेव्वे इति चकाराद्वेव्वे इति चामन्त्रणे प्रयोज्यम् । पेव्वे पिअ ॥

वा सख्या मामि हळा हळे ॥ २ । १ । ५८ ॥

आमन्त्रण इत्यनुवर्तते । सख्या आमन्त्रणे मामि हळा हळे इति
त्रयो वा प्रयोज्याः । मामि भामिणि । एवं हळा हळे च । पक्षे
सहि ॥

दे सम्मुखीकरणे च ॥ २ । १ । ५९ ॥

संमुखीकरणे चकारात् सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् ।
दे सहि । दे राम । दे जौण्ण ॥

ओ पश्चात्तापसूचने ॥ २ । १ । ६० ॥

१ चेच्छे M.; चच्छे P. २ चेच्छे विपाद° M. ३ M. drops वेव्वे इति.
४ प्रयोक्तव्यम् M. ५ चेच्छे M.; चच्छे P. ६ चच्छे P. ७ चच्छे P.
८ मा सु चापलम् M. ९ जाणइ M.

पश्चात्तापे सूचने च ओ इति प्रयोज्यम् । ओ कर्त्तुं पापं ।
सूचने । ओ तुह चरिअं सत्त्वं विष्णाअं ॥

अण णाइं नजर्थे ॥ २ । १ । ६१ ॥

नजर्थे अण णाइ इत्येतौ प्रयोज्यौ । अण चित्तिअं मुणंति । न
चिन्तितं जानन्ति । णाइं करेमि रोसं । न करोमि रोपम् ॥

निश्चयनिर्धारणे वले ॥ २ । १ । ६२ ॥

निश्चये निर्धारणे च वले इति प्रयोज्यम् । निश्चये । वले सीहो ।
सिंह एवायम् । निर्धारणे । वले पुरिसो धणंजओ खत्तिआणं । क्षत्रि-
याणां धनंजय एव पुरुषः ॥

मणे विमर्शे ॥ २ । १ । ६३ ॥

विमर्शे मणे इति प्रयोज्यम् । मणे सूरौ । किंस्वित्सूरः ॥

माइ मार्थे ॥ २ । १ । ६४ ॥

माइ इति माकारार्थे प्रयोज्यम् । माइ होदु रोसो । मा भवतु
रोपः ॥

आलाहि निवारणे ॥ २ । १ । ६५ ॥

निवारणे आलाहि इति प्रयोज्यम् । आलाहि विसाएण । अलं
विपादेन ॥

लक्षणे जेण तेण ॥ २ । १ । ६६ ॥

एतौ लक्षणे प्रयोज्यौ । भमररुअं जेण तेण कमलवणं ॥

त्वोदवापोत्ताः ॥ २ । १ । ६७ ॥

अव अप इत्येतावुपसर्गा उत इति विकल्पार्थो निपातश्च ओत्वं
यापद्यन्ते । ओआरो । अवतारः अपवारो वा । ओ विरप्पमि णह-
त्थळे । उत विरचयामि नमस्वले । पक्षे अवआरो इत्यादि ॥

१ अण णाइ इत्येतावुपसर्गा स्माताम् P., My; अण णाइ इत्येतौ नमर्थे
प्रयोज्यौ R. २ अलाहि M. ३ अलाहि M. ४ अलाहि M. ५ प्रयो-
ज्यौ M., T.

उ ओ उपे ॥ २ । १ । ६८ ॥

उप इत्युपसर्गे उ ओ इति द्विधा प्रयोज्यम् । उआरो । ओ-
आरो । उवआरो । उपचारः ॥

प्रत्येकमः पाडिङ्कं पाडिङ्कं ॥ २ । १ । ६९ ॥

प्रत्येकमित्यस्मिन्नर्थे पाडिङ्कं पाडिङ्कं इति तु प्रयोज्यम् । पाडि-
ङ्कं । पाडिङ्कं । पक्षे । पञ्चेअं । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य चः ॥

स्वयमो अप्पणा ॥ २ । १ । ७० ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणेति वा प्रयोज्यम् । अप्पणा पाओ । स्वयं
पाकः ॥

एकसरिअं झडिति संप्रति ॥ २ । १ । ७१ ॥

झडित्यर्थे संप्रत्यर्थे च एकसरिअमिति तु प्रयोज्यम् । एकसरिअं ।
झडिति संप्रति वा । पक्षे । झच्चि । संपह ॥

इहरा इतरथा ॥ २ । १ । ७२ ॥

इहरा इति इतरथार्थे वा प्रयोज्यम् । इहरा । पक्षे । इअहरा ॥

मुधा मोरउल्ला ॥ २ । १ । ७३ ॥

मुधेत्यर्थे मोरउल्लेति तु प्रयोज्यम् । मोरउल्ला । पक्षे । मुहा ॥

अयि ऐ ॥ २ । १ । ७४ ॥

अयि इत्यर्थे ऐ इति वा प्रयोज्यम् । अत एव वचनादैकारस्यापि
प्राकृते प्रयोगः । ऐ सहि । पक्षे अह सहि ॥

उव पश्य ॥ २ । १ । ७५ ॥

पश्येत्यर्थे उवेति वा स्यात् । उव णिप्फळणिप्फंदा । पश्य निप्फ-
लनिप्पन्दा । पश्यतेत्यर्थे उवह इति च दृश्यते । उवह गोष्ठमज्झम्भि ।
पश्यत गोष्ठमध्ये ॥

१ इति तु for इति M., T. २ प्रयोज्यः T. ३ तु for वा M.
४ तु प्रयोज्यं for वा स्यात् M., T.

इजेराः पादपूरणे ॥ २ । १ । ७६ ॥

पादपूरणेऽर्थे इ जे र इत्येते तु प्रयोक्तव्याः । रामो इ । एवं जेर-
योरपि । अहो अंहो हा नाम हे अहह हि आ इत्यादयः संस्कृतवदेव
सिद्धाः ।

इत्यव्ययानि ।

अथाव्ययेषु केचिद्विशेषाः प्रदर्शयन्ते ।

कहं । कह । इआणि । इआणि । अत्र मांसादित्वाद्विकल्पेन
विन्दुलोपः ॥

एण्ह एत्ताहे इदानीमः ॥ १ । ३ । १०३ ॥

ईदानींशब्दस्य एण्ह एत्ताहे इत्यादेशौ भवतः । एण्ह । एत्ताहे ॥

वाहिंवाहिरौ बहिसः ॥ १ । ३ । १०१ ॥

बहिस्र्शब्दस्य वाहिं वाहिर इत्येतौ वा स्याताम् । वाहिं । वाहिर ।
उपरि । अत्र वक्रादित्वाद्विन्दुः ॥

यत्तत्सम्यग्विष्वक्पृथको मत् ॥ १ । १ । ३८ ॥

‘अन्त्यहलोयदुदि’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’ इत्यनुवर्तते । एषामन्त्य-
हलो मः स्यात् । यत् । जं । तत् । तं । सम्यक् । सम्यं । अत्र
‘मनयाम्’ इति यलोपः । विष्वक् । वीसुं । अत्र ‘उरुत्यनि—’
इत्यादिना यकारसंयन्निनो यणस्य उत्तमम् । ‘लभराम्—’ इति यलोपः ।
‘शोर्त्तुस—’ इत्यादिना दीर्घः । उर्थेः । अत्र ‘ऐच एच्’ इत्यतः
‘ऐचः’ इत्यपिठस्य

उर्थेर्नीचिसोरअः ॥ १ । २ । १०८ ॥

१ T. drops कद्वयस्येऽर्थे. २ कद्वयस्ये प्रयोक्ताः T. ३ पादपूरणे एव
सिद्धाः T. ४ हेतुविशिष्टेऽर्थः T. ५ कद्वयस्ये M. ६ ईदानींशब्दस्ये M.
७ वा भरणः M. ८ भरणः T. ९ इत्यादेशौ वा स्याताम् T. १० एतत्स-
म्यं M., T. ११ एतत्सम्यं एव हि विष्वक् T. १२ नीचैः after उर्थेः M.

अनयोरैवः अअ इत्यादेशो भवति । उच्चअ । नीचअ । पृथक् ।
अत्र 'खेघ—' इत्यादिना थस्य हः ॥

ढः पृथकि तु ॥ १ । ३ । २१ ॥

अत्र थस्य ढो वा स्यात् । पक्षे हत्वम् । यत्तत्सम्यक्—' इत्यादि-
नान्त्यहलो मत्वम् । 'वृष्टिपृथक्—' इत्यादिना ऋत इत्वमत्वं च ।
पिढं । पुढं । पिहं । पुहं । मिथ्या । अत्र 'ध्यश्चत्सप्ताम्' इति सूत्रेण
ध्यस्य छैः । मिच्छा । ईपत् । अत्र स्वप्नादित्वादत् ईह् । इति ॥

कूरो गौणेपतः ॥ १ । ३ । १०२ ॥

ईषच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो भवति । चिचन्व कूर वंका ।
चिचेवेपद्गका ॥ यथा । तथा । अथवा । कदा । तदा । मुधा । उभ-
यथा । अन्यथा इत्यादौ 'न वाच्ययोत्खातादौ' इत्यादेराकारस्य विक-
ल्पेन ह्रस्वः । जह । जहा । तह । तहा । अहव । अहवा । इत्या-
दि ॥ वैया

उद्दोल मृषे ॥ १ । २ । ८६ ॥

अत्र ऋत उत्त्वमूत्वमोत्वं च स्यात् । शोः सत्त्वे । मूसा । मुषा ।
मोसा ॥ भ्रः । अत्र 'एकाचिश्चस्त्वे' इति संयुक्तस्यान्त्यहलः प्रागुत्वम् ।
मुषो । क्त्वाप्रत्ययस्य

तुमत्तुआणतूणाः क्त्वः ॥ २ । १ । २९ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तुं अत् तुआण तूण इति चत्वार आदेशा भवन्ति ।
तुं । ददुं । तुआण । ददुआण । तूण । ददूण । अत्र 'धेतुंतव्यक्त्वासु
ग्रहिः' इत्येतः 'तुंतव्यक्त्वासु' इत्यधिकृत्य

१ 'खपधभाम्' इत्यतः घ इत्यनुवर्तते M., T. २ छत्वम् T. ३ इत् M.,
T. ४ चिचेवे* M. ५ My. and P. omit मृषा. ६ चत्वारि स्यात् M.
७ घोः सत्त्वे मुषा is omitted by My., P. ८ T. has before
अप्र &c. 'का मुषोस्तु मुष्' इत्यनुसारे दंतुआणं दतूणं. ९ इत्यधिकृत्य
M., T.

ता द्वौ दृशः ॥ २ । ४ । ४५ ॥

दृशोन्त्यस्य तुमादिषु परेषु ता तकारेण सह द्विरुक्तः ठो भवति ।
इति ठः । 'ऋतोत्' इत्यत्वं च । अत् । भमिआ । अमित्वा ॥

धेतुंतव्यक्त्वासु ग्रहेः ॥ २ । ४ । ४३ ॥

तुमादिषु परेषु ग्रहेर्घातोर्घेदित्यादेशो भवति । धेतुं । धेतु-
आण । धेतूण । अत्र तुंग्रहणेन तुमुन् ग्राहितो न तु क्त्वादेशः ।
क्त्वाग्रहणेनैव तस्य सिद्धत्वात् । 'धेतुंतव्यक्त्वासु ग्रहेः' इत्येतः 'तुंत-
व्यक्त्वासु' इत्यधिकृत्य

अन्त्यस्य वचिमुचिरुदिशुभ्रजां डोल् ॥ २ । ४ । ४४ ॥

तुमादिषु परेषु एषामन्त्यस्य हलो डोत्वं लित् स्यात् । वचि ।
वोत्तुं । वोत्तुआण । वोत्तूण । मुचि । मोत्तुं । मोत्तुआण । मोत्तूण ।
रुदि । रोत्तुं । रोत्तुआण । रोत्तूण । श्रु । सोत्तुं । सोत्तुआण । सोत्तूण ।
मुजै । भोत्तुं । भोत्तुआण । भोत्तूण । अदन्तेषु 'अदेहृक्त्वात्सोरतः'
इत्येतः 'अतः' इत्यधिकृत्य 'भोममुष्विच्च' इत्येतः 'इत्' इति च

एच्च क्त्वातुंतव्यभविष्यति ॥ २ । ४ । १८ ॥

क्त्वादिषु परेष्वत एद्भवति चकारादिकारश्च । क्त्वा । हसेऊण ।
हसिऊण । तुं । हसेउं । हसिउं । एवमदन्ते सर्वत्र क्त्वातुमुनो-
रुदाहार्यम् । 'अतः' इति किम् । काऊण ॥

आ भूतमविष्यति च कृजः ॥ २ । ४ । ४७ ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । 'धेतुंतव्य—' इत्येतः 'तुंतव्य—'
इत्यादि च । कृजोन्त्यस्य भूते भविष्यति चकारात्तुमादिषु च आकारो
भवति । काउं । काउआण । काऊण । कृत्वा ॥ 'घातोः' इत्यधिकृत्य

१ 'घेदिति' भवति T. २ इत्यधिकृत्य M., T. ३ दोन् M. ४ 'म-
न्त्यहलो M. ५ मुचि M., T. ६ इत्यधिकृत्य M., T. ७ इति च M., T.
८ एवं भवति M. ९ इति च M., T. १० आ इत्यादेशो वा भवति
before भूते &c. T. ११ परतः for च आकारो भवति T.

योरेङ् ॥ २ । ४ । ६५ ॥

इश्च उश्च युः । धातोरिवर्णोवर्णयोरेदोतौ यथासंख्यं भवतः ।
णेऊण । णेउआण । नीत्वा । जेऊण । जेउआण । जित्वा । सोऊण ।
सोउआण । श्रुत्वा । एवं सर्वत्रेवर्णोवर्णयोरुदाहार्यम् ॥

१० हश्च चिजिपूश्चुधूस्तुहुलभ्यः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

ऐभ्यः परो ण इत्यागमो भवति । तत्संनियोगेन दीर्घस्य ह्रस्वश्च ।
चिणिऊण । चित्वा । जिणिऊण । जित्वा । पुणिऊण । पवित्वा ।
सुणिऊण । श्रुत्वा । धुणिऊण । धवित्वा । स्तुणिऊण । स्तुत्वा ।
हुणिऊण । हुत्वा । लुणिऊण । लवित्वा । अत्र दीर्घस्य ह्रस्वः । अत्र
णकारात्परस्याकारस्य 'एच्च क्त्वातुं—' इत्यादिना एकारः । तथा च
चिणेऊण इत्यादि सिद्धम् । ज्ञात्वा । अत्र 'जाणमुणौ ज्ञेः' इति
ज्ञाधातोर्जाणादेशे जाणिऊण । बहुलाधिकारात् जाणादेशस्य कचि-
द्विकल्प इति वचनावस्थाभावे णाऊण । अत्र 'ज्ञेभ्योः' इति ज्ञस्य
णादेशः । दीर्घस्य ज्ञस्यादेशाणस्यापि दीर्घः । अत्र सर्वत्र क्त्वाप्रत्य-
यादेशसंबन्धिनो णकारात् परतः 'क्त्वासुपोस्तु सुणात्' इति वा
चिन्दौ वदद्वृणं । वदुआणं । काऊणं । काउआणं । इत्याद्यपि संचार-
णीयम् । वंदित्वा इति तु सिद्धावस्थापेक्षया बलोपे । सदा । अत्र 'इत्तु
सदावौ' इत्यादेराकारस्य वा इत्वे सति । सआ । उभयत्र 'प्रायो लुक्—'
इति दलोपः । अपि अत्र 'लुगव्ययत्यदाद्यात्तदचः' इत्यधिकृत्य 'वा-
लान्वरण्ये' इत्यतः 'वा' इति च 'आदेः' इति च

अपेः पदात् ॥ १ । २ । ५ ॥

पदात् परस्यापीत्युपसर्गस्य आदेरचो वा लुक् स्यात् । किं वि ।

१ सः P., My., २ ऐभ्यः M. ३ दीर्घस्य च ह्रस्वः M., T.
४ My. and P. have पुणिऊण । धुणिऊण । लुणिऊण । after हुत्वा.
५ हि M. ६ शिभ्योः M. ७ दीर्घान्तज्ञाणात्पादादेशत्वाण् M. ८ अत्र is
dropped in My., P. ९ इति च M., T. १० किमपि । किं वि M.

किमपि । तं वि । तमपि । केन वि । केनापि । अहं वि । इत्यादि ।
'पदात्' किम् । अवि नाम । अपि नाम ॥

इतेः ॥ १ । २ । ६ ॥

पूर्वं सर्वमनुवर्तते । पदात्परस्येति शब्दस्यादेरचो लृक् स्यात् ।
योगविभागान्नित्यम् । किं ति । किमिति । जं ति । यदिति । तं ति ।
तदिति । अत्र 'यत्तत्सम्यक्—' इति बिन्दुः । जुंति । युक्तमिति ।
'पदात्' इति किम् । इव विश्वगुहाणिष्ठआए । इति विन्ध्यगुहानि-
लयायाः । अत्र 'त्वेदितः' इत्यतः 'इतः' इत्यधिकृत्य 'भूपिकविभी-
सक—' इत्यादेः 'अत्' इति च

इतौ सो वाक्यादौ ॥ १ । २ । ४५ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसंबन्धिन इकारस्य अत्वं भवति ।
इतीकारस्यात्वम् । 'वाक्यादिभूते' इति किम् । पिप्ति । प्रिये इति ।

तोचः ॥ १ । २ । ७ ॥

'इतेः' इत्यनुवर्तते । अचः परस्येतिशब्दस्यादेरचः तकारो भवति ।
श्चि । शङिति । नृत् । एवं । किं । सं । अत्र मांसादित्वाद्विकल्पेन
बिन्दुलोपे । णृत् । णृत् । एवं । एव । किं । किं । सं । स ।

यावत् । तावत् । एवमेव । अत्र 'एवमेव देवकुल—' इत्यादिना
सूत्रेण अन्तर्वर्तमानस्य वकारस्याचा सह लोपे । जा । जाव । ता ।
ताव । एमे अ । एवमेव । कुत्र । कुतः । 'व्रतसि च किमो क्कः'
इति किमः कादेशो 'हित्यहासलः' इति त्रलः । त्रिप्वादेशेषु । किदि ।
कत्थ । कट । तस् । कादेशो कत् इति स्थिते

अतो दो विसर्गः ॥ २ । २ । १२ ॥

अकारात् परो विसर्गो द्विदोकारो भवति । कथो । अत्रैव 'दो
तो तसः' इति तसो दो सो । कदो । कथो । सिद्धायस्यापेक्षया ।

कुओ । कुदो । एवमग्रतः । अगओ । पुरतः । पुरओ । सर्वतः ।
सव्वओ । इत्यादि । नपुनश्शब्दे

शिश्लुङ् नपुनरि तु ॥ १ । १ । २८ ॥

‘अन्त्यहलोश्रदुदि’ इत्यतः ‘अन्त्यहलः’ इत्यनुवर्तते । नपुनश्शब्दे
अन्त्यव्यञ्जनस्य शानुबन्ध इकारो लुक् च वै भवति । शित्वात् पूर्वस्य
दीर्घः । णउणाइ । णउणा । पक्षे । णउण । णउणो । पुनश्शब्दे
पुणाइ इति च दृश्यते । णउणेत्यत्र पदादित्वात् परस्य लोपाभावेपि
बहुलाधिकारात् कचिदादेरपि भवतीति पकारस्य लोपो भवति । तेन
णउणा । न पुनः ।

प्रसङ्गाद्यद्यहमित्यादौ किञ्चिदुच्यते । यदि इमाः । वयमन्यत्र
इत्यादौ ‘आदेः’ इत्यधिकृत्य

लुगव्ययत्यदाद्यात्तदचः ॥ १ । २ । ३ ॥

अव्ययात् त्यदादेश्च परस्य तदचस्तयोरेवाव्ययत्यदाद्योरादेरचो
बहुलं लुक् स्यात् । अव्ययात् तावत् । जइ अहं । जइ हं । यद्यहम् ।
जइ इमा । जइमा । यदीमाः । त्यदादेः परस्य । अम्ह अण्णद्ध ।
अम्हण्णद्ध । वयमन्यत्र । ‘आदेः’ इति किम् । जइ इमा इत्यादावना-
देर्नाभूत् । एवं सर्वत्राव्ययसंबन्धिनस्त्यदादेरचो लोपो द्रष्टव्यः ॥

इत्यव्ययानि ॥

अथ तद्धितादेशाः ।

मन्तमणवन्तमाआलुआलइरइल्लउल्लइन्ता मतुपः ॥ २ । १ । १ ॥

मत्तुप्प्रत्ययस्य मन्तादय आदेशा यथाप्रयोगं भवन्ति । मन्त । श्रीमान् । सिरिमन्तो । पुण्यवान् । पुण्णमन्तो । मण । धर्नेवान् । धनमणो । वन्त । भक्तिमान् । भक्तिवन्तो । मा । हनुमान् । हणुमा । पटवान् । पडमा । आलु । गेहाक् । दयाक् । लज्जाक् । आल । सहालो । जडालो । रसालो । जोहलो । इर । गव्विरो । गर्घवान् । अव्रानुक्तन्यायेन यस्येति चेत्यकारलोपः । इल्ल । छाइल्लो । भाइल्लो । उल्ल । दप्पुल्लो । दर्पवान् । अव्र डित्करणाभावेपि बहुलप्र-
हणादकारलोपः । इंत । मार्नवान् । माणइन्तो । 'मत्तुपः' इति किम् ।
कैणी । अत्थी ॥

वत्तुपो डित्तिअमिदमेतल्लुक् चैतद्यत्तदः ॥ २ । १ । २ ॥

एतद् यद् तद् एतेभ्यः परस्य परिमाणार्थस्य वत्तुप् प्रत्ययस्य डित्
इत्तिअम् इत्यादेशः स्यात् इदमेतदोः लुक् च । एतावत् । इतिअं ।
यावत् । जित्तिअं । तावत् । तित्तिअं ।

किमिदमथ डेत्तिअडित्तिलडेइहं ॥ २ । १ । ३ ॥

किमिदंभ्यां परस्य चकारादेतद्यत्तदः परस्य वत्तुप्प्रत्ययस्य ङानु-
बन्धः एत्तिअ इत्तिल एदह इत्यादेशा भवन्ति इदमेतदुह च ।
ङानुबन्धादन्त्यस्वरादेर्लुक् । एतावत् । एत्तिअं । इत्तिलं । एदहं ।
क्रियत् । केत्तिअं । कित्तिलं । केदहं । इयत् । एत्तिअं । इत्तिलं ।
एदहं । यावत् । जैत्तिअं । जित्तिलं । जेदहं । तावत् । तैत्तिअं ।
तित्तिलं । तेदहं ॥

१ मन्तादयो for मन्तादय आदेशा T. २ दयाद्वयं प्रयोगे M. ३ My. and P. omit पुण्यवान्. ४ धनवन्तो । धनवान् M. ५ दर्पवान् । दण्डो M. ६ मार्नवान् is omitted in P., My. ७ धर्णी M. ८ मरति M. ९ मारत् is omitted in My., P. १० My. and P. omit लारत्. ११ लुः My., P.

इकः पथो णस्य ॥ २ । १ । ४ ॥

‘पथो ण नित्यम्’ इति पथो यो णप्रत्ययो विहितस्तस्य इक इत्यादेशो भवति । पांथः । पहिओ । यद्यपि पथिकशब्दादपि सिद्धा-
घस्यापेक्षयेदं रूपं भवति तथापि पान्थशब्दस्य रूपान्तरनिवृत्त्यर्थमिद-
मुदाहृतम् ॥

खस्य सर्वाङ्गात् ॥ २ । १ । ५ ॥

इक इत्यनुवर्तते । सर्वाङ्गाद् व्यापिन्यर्थे विहितस्य खप्रत्ययस्य इक
इत्यादेशो भवति । सर्वाङ्गीणः । सव्वंगिओ ॥

छस्यात्मनो णञः ॥ २ । १ । ६ ॥

आत्मनः परस्य छप्रत्ययस्य णञ इत्यादेशो भवति । आत्मीयम् ।
अप्पणञं । अत्र ‘वात्म भस्मनि पः’ इति पः ।

हित्थ हास्त्रलः ॥ २ । १ । ७ ॥

सप्तम्यन्तात्माज्ञो विहितस्य त्रलप्रत्ययस्य हि स्थ ह इति त्रय आदेशा
भवन्ति । यत्र । जहि । जद्ध । जह । कुत्र । कहि । कद्ध । कह ।
अत्र ‘त्रतसि च किमो ल्कः’ इति किमः कादेशः । अन्यत्र । अण्णहि ।
अण्णद्ध । अण्णह । इत्यादि ॥

केर इदमर्थे ॥ २ । १ । ८ ॥

इदमर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । युष्मदीयः ।
तुम्हेकेरो । अत्र ‘अर्थपरे तो युष्मदि’ इति यस्य तकारः । ‘इमप्प—’
इत्यादिना प्स्य म्हः । अस्मदीयः । अम्हेकेरो । अत्रैव दैवादिपाठाद्
द्वित्वे अम्हेकेरो । अत्रापि पूर्ववत् म्हादेशः । बहुलाधिकारात् कचिन्न
भवति । मदीयपक्षः । मईअपक्खो । मईदीयमार्गः । मइज्जमग्गो ।
पाणिनीयं । पाणिणीञं ।

१ भवेत् T. २ इत्यादेशः स्यात् My., P. ३ *न्तात् सर्वनाम्नो T. ४ आ-
देशाः स्युः P., My. ५ इत्यादेशः स्यात् P., My. ६ मइअपक्खो M.
७ My. and P. omit मदीयमार्गः । मइज्जमग्गो । ८ पाणिनिञं M.

राजपराङ्मिकडको च ॥ २ । १ । ९ ॥

राजन् पर इत्येताभ्यां परस्य इदमर्थप्रत्ययस्य डित् इक् अक इति भवतः चकारात् केरश्च । राजकीयम् । राइकं । अत्र जलोपटिलोपौ । राजकं । राजकेरं । परकीयं । पारिकं । पारकं । पारकेरं । अत्र समृद्धादिपाठादादेरवर्णस्य वा दीर्घः । परिकं । परकं । परकेरं ॥

डेचओ गुम्दसदोणः ॥ २ । १ । १० ॥

गुम्दसदभ्यां परस्य इदमर्थस्य अणः डित् एच्च अ इत्यादेशो भवति । औष्माकम् । तुम्हेचअं । आस्माकम् । अद्देचअं ।

र्व वतेः ॥ २ । १ । ११ ॥

उपमानार्थस्य वतिप्रत्ययस्य ष इत्यादेशो भवति । रित्वाद्वित्वम् । मुहुरन्व पाडलीवुत्ते पासाओ । मधुरावत् पाटलीपुत्रे मासादः ॥

त्वंस्य तु डिमात्तणौ ॥ २ । १ । १२ ॥

भावार्थस्य त्वप्रत्ययस्य डित् इमा चण इत्यादेशौ डु भवतः । पीनत्वम् । पीणिमा । पीणत्तणं । पूर्वत्वम् । पुब्बिमा । पुब्बत्तणं । पक्षे पीणत्तं । पुब्बत्तं । 'त्वस्य' इति किम् । पीणमा । पीणदा । पीणिता ॥

दो चो तसः ॥ २ । १ । १४ ॥

पञ्चम्यन्तात्तानिः परस्य तसः दो चो इति वा भवतः । सञ्चद्वौ । सञ्चद्वौ । अण्णदो । अण्णद्वौ । पक्षे । सञ्चद्वौ । इत्यादि ॥ अत्र

अतो ङो विसर्गः ॥ २ । २ । १२ ॥

१ दोपे T. १ इत्यादेशः स्यात् T. १ इत्यादेशः स्यात् T. ४ T. has before it the following:—तत्तस्यानंघोर्वाङ्गलः । अंघोर्वाङ्गलः । रस्य तत्तस्य एव इत्यादेशो भवति । गुरहेन । गुरमितेगम् । करेण । कट्टेनेणम् । 'अनंघोर्वाङ्गल' इति किम् । अंघोर्वाङ्गलः । ५ M. and T. have पुण्यत्तम् before it.

'डेसिति चतुर्थी डेमिति पष्ठी । चतुर्थीस्थाने पष्ठी स्यात् । मुणिस्स
मुणिणो भोअणं देहि । णमो देवस्स देवौण ॥

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ २ । ३ । ३६ ॥

तादर्थ्यचतुर्थ्येकैवचनस्थाने पष्ठी वा स्यात् । देवस्स । देवाय ।
देवार्थमित्यर्थः । 'डेः' इति किम् । देवाणं ॥

वधाद्वाइ च ॥ २ । ३ । ३७ ॥

वधात् परस्स डे स्थाने आइ इति डिट्ठा स्यात् । र्जातु पष्ठी ।
वहाइ । वहस्स । वहाय । वधार्थम् ॥

क्वचिदसादेः ॥ २ । ३ । ३८ ॥

डमनुवर्तते । द्वितीयादिविमक्तीनां स्थाने क्वचित् पष्ठी स्यात् ।
माहवस्स वन्दे । माघवं वन्दे । धणस्स लद्धो । धनेन लब्धः ।
चोरस्स भिद्दह । चोराद्विभेति । अन्तेउरस्स रमिअ आअओ । अन्तः-
पुरे रन्तुमागतः ॥

अस्तासोडीप् ॥ २ । ३ । ३९ ॥

अस् द्वितीया टास् तृतीया तयोः स्थानेडीप् सप्तमी क्वचिद्भवति
तु । गामे वहामि । ग्रामं वहामि । णअरे णजामि । नगरं नयामि ।
अत्र द्वितीयायाः । तेसुं अलंकआ पुहवी । तैरलंकृता पृथिवी । अत्र
तृतीयायाः ॥

डसिसष्टास् च ॥ १ । ३ । ४० ॥

डसिसः पञ्चम्याः टास् तृतीया चकारात् सप्तमी भवति । चोरेण
भिद्दह । चोराद्विभेति । अंदेपुरे रमिअ आअओ । अन्तःपुराद्वन्त्या
आगतः ॥

डिपोस् ॥ २ । ३ । ४१ ॥

१ देस् चतुर्थी P., My. २ डं पष्ठी My., P. ३ देवाणं M. ४ *क-
वचनस्स M. ५ M. drops वा. ६ पदात् M. ७ पदात् M. ८ वात्
M.; चकारात् T. ९ पदार्थम् M.

डिपः सप्तम्याः स्थाने अस् द्वितीया कचित् स्यात् । विज्जुज्जोञ्
भरइ रइं । विद्युद् द्योते स्मरति रतिम् ॥

प्रसङ्गादेकैकमित्यादि वीप्सास्थाने किञ्चिदुच्यते ।

वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ २ । २ । १ ॥

वीप्सार्थात् पदात् परस्य सुपःस्थाने तदचि तस्य वीप्सार्थस्य
संबन्धिन्यचि परे मो वा स्यात् । एकैकं । एकमेकं । एकमेकेण ।
अंगे अंगे । अंगमंगम्भि । पक्षे । एकैकं । इत्यादि । एवं वीप्सास्थले
सर्वत्र रूपाण्युदाहर्तव्यानि ॥

इति विभक्त्यर्थः ॥

अथ निपाताः प्रदर्शयन्ते^१ ।

वरइत्तगास्त्नुनाद्यैः ॥ २ । १ । ३० ॥

वर इत्त इत्यादयस्त्नुनादिप्रत्ययसहिताः स्वराधादेशविशेषिता बहुलं
निपात्यन्ते ॥

वरइत्तो नूतनवरे ॥ १ ॥ असिन् वरइत्तो इति निपात्यते ।
वरइत्तो । कणइल्लवाअडौ शुके ॥ २ ॥ कणइल्ल वाअड इत्येतौ
शुके निपात्येते । कणइल्लो । वाअडो । मइल्लपुत्ती पुप्पवत्याम्
॥ ३ ॥ पुप्पवत्यां मइल्लपुत्ती इति प्रयोज्यम् । मइल्लपुत्ती । द्विपे
दुग्घोट्टोदोग्घोट्टणाः ॥ ४ ॥ त्रय एते द्विपे निपात्यन्ते । दुग्घोट्टो ।
दोग्घोट्टो । दूणो । धाराविरेचनशीले विरिचिरो ॥ ५ ॥ असित्रयं
निपात्यते । विरिचिरो । सूरल्ली मध्याह्ने ॥ ६ ॥ मध्याह्नेयं प्रयोज्यः ।
सूरल्ली । कोमलविलासिनोर्वेष्टपाट्टौ ॥ ७ ॥ अनयोरयं निपा-
त्यते । नूपुरे सद्दालं ॥ ८ ॥ नूपुरेयं निपात्यते । सद्दालं । अमरे

^१ भवति T. २ T. has श्रीशिष्याय नमः after this. ३ P. and My. drop from असिन् to वरइत्तो. ४ P. and My. drop from कणइल्ल to वाअडो. ५ My. and P. drop it.

अकारात् परो विसर्गो ङिदोकारः स्यात् । इति विसर्गस्यौकारः ।
एवमग्रतः पुरतः कुत इत्यादि ॥

एकादस्सिसिअइआ ॥ २ । १ । १५ ॥

एकशब्दात् परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअ इआ इत्यादेशा भवन्ति ।
एकदा । एकसि । एकसिअ । एकइआ । पक्षे । एकआ । अत्र
दैवादिपाठाद् द्वित्वम् । पक्षे । एगसिअ । इत्याद्यपि ॥

रहुत्तं कृत्वसुचः ॥ २ । १ । १६ ॥

कृत्वसुच्प्रत्ययस्य हुत्तमित्यादेशो लित् स्यात् । सअहुत्तो ।
शतकृत्वः । सहासहुत्तो । सहस्रकृत्वः । इत्यादि । अत्र 'शोर्लुत्त—'
इति दीर्घः ॥

भवेडिल्लोल्लडौ ॥ २ । १ । १७ ॥

भवार्थे नाम्नः परौ हल उल्ल इत्येतौ ङितौ भवतः । पुरो भवम् ।
पुरिल्लं । अथो भवम् । हेडिल्लं । अत्र 'उभयाधसोरवहहेडौ' इत्यधसो
हेडादेशः । उल्ल । आत्मभवम् । अप्पुल्लं ॥

स्वार्थे तु कश्च ॥ २ । १ । १८ ॥

स्वार्थे नाम्नः परः कप्रत्ययो वा भवति । चकाराङ्गिल्लोल्लौ च ।
चन्द्रः । चन्द्रो । चन्द्रो । इह । इहअ । ककारोच्चारणं पैशाची-
भाषार्थम् । तेन तत्र वदनं वतनकं । ङिल्ल । पुरिल्लो । पुरा । पुरो
वा । उल्ल । पिठल्लो । प्रियः । मुहुल्लं । मुसम् । हत्पुल्लो । हत्पो ।
हस्तः । पक्षे । चन्दो । इत्यादि । कुत्सादिविशिष्टेषु संस्कृतवदेव
कः सिद्धः ॥

उपरेः संन्याने लल्ल ॥ २ । १ । १९ ॥

उपरिशब्दात् सन्न्यानेर्णे द्विरुक्तो लो भवति । लित्वान्नित्यम् ।
उपरिल्लो । 'सन्न्याने' इति किम् । उपरि । अत्र वक्रादित्वाद्भिन्दुः ॥

मिश्रालिङ्ग ॥ २ । १ । २१ ॥

मिश्रशब्दात् स्वार्थे शिद्धा लिङ्ग इत्यादेशः स्यात् । शित्वात्पूर्वस्य दीर्घः । मीसालिङ्गं । पक्षे । मीसं । अत्र 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घः ॥

शनैसो लिङ्गं ॥ २ । १ । २२ ॥

अस्मालिङ्गिष्ठ इङ्गं स्यात् । सणिङ्गं ॥

मनाको डङ्गं च वा ॥ २ । १ । २३ ॥

अस्मात् डित् अङ्गं चकारादिङ्गं च वा स्यात् । मणङ्गं । मणिङ्गं ॥

रो दीर्घात् ॥ २ । १ । २४ ॥

अस्मात् स्वार्थे रो वा स्यात् । दीहरं । दीहं । दिग्धम् ॥

लो वा विद्युत्पत्रपीनान्धात् ॥ २ । १ । २५ ॥

एभ्यः स्वार्थे लो वा स्यात् । विज्जुला । विज्जू । पत्तलं । पत्तं । पीवेलं । पीङ्गं । अर्धलो । अन्धो ॥

इरः शीलाद्यर्थस्य ॥ २ । १ । २६ ॥

शीलघर्ग्यसौध्यर्थं विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने इर इत्यादेशो भवति । हंसनशीलः । हंसिरो । रोदनशीलः । रोइरो । लज्जाशीलः । लज्जिरो । जपशीलः । जपिरो । इत्यादि ॥

इति तद्धितादेशाः ॥

अथ शास्त्रोक्तः कतिचिद्विभक्त्यर्थः प्रदर्श्यन्ते ॥

हंसो हम् ॥ २ । ३ । ३५ ॥

१ T. adds before this.—नवैकादश । नव एक इत्येताभ्यां परस्य स्वार्थे द्विरलो लो वा भवति । नवयो एषो । अथ दैवादिस्त्रादिभ्यम् । २ T. adds पक्षे मणा after it; P. has इत्युत्तरं पक्षे मणा after it. ३ पीङ्गं । पीङ्गं M. ४ अन्धो । अन्धलो M. ५ साधुकार्यार्थे T., M. ६ इत्यादेशः स्वार T. ७ गहनशीलः T. ८ सहितो T.

अल्लिल पुल्लंघञ रसाआः ॥ ९० ॥ एते त्रयो अमरे निपात्यन्ते ।
 अल्लिलो । पुल्लंघञो । रसाओ । लअणी कणई लइणा लतायाम्
 ॥ ९० ॥ त्रय एते लतायां निपात्यन्ते । लअणी । कणई । लइणा ।
 कनीयस्यां बहुज्जा ॥ ९१ ॥ अस्यामयं निपात्यते । बहुज्जा ।
 आतृजायायां भाउज्जा ॥ ९२ ॥ अस्यां भाउज्जा इति निपात्यते ।
 भाउज्जा । मातुलात्मजास्याख्योर्मेहुणिआ ॥ ९३ ॥ अनयोरयं नि-
 पात्यते । मेहुणिआ । रोदनशीले रिमिणो ॥ ९४ ॥ अस्मिन्
 रिमिण इति निपात्यते । रिमिणो । अडअणाछिच्छईपुण्णाळयः
 पुंश्चल्याम् ॥ ९५ ॥ त्रयोऽस्यां निपात्यन्ते । अडअणा । छिच्छई ।
 पुण्णाळी । बहुमिध्यावादिनि चप्पळओ ॥ ९६ ॥ अस्मिन्नयं
 निपात्यते । चप्पळओ । पिब्वं जले ॥ ९७ ॥ जले अयं निपात्यते ।
 पिब्वं । मघोणो मघवति ॥ ९८ ॥ मघवत्ययं निपात्यते । मघोणो ।
 सईलासिओ मयूरे ॥ ९९ ॥ अस्मिन्नयं निपात्यते । सईलासिओ ।
 प्रेलपिते वाउल्लो ॥ १०० ॥ प्रेलपिते वाउल्लो इति निपात्यते ।
 वाउल्लो । मूर्खेपलहिअओ ॥ १०१ ॥ अस्मिन्नयं निपात्यते । पलहि-
 अओ । उपलहृदय इत्यर्थः । चण्डिङ्को कोपे ॥ १०२ ॥ कोपेयं
 निपात्यते । चण्डिङ्को । चण्डिङ्गः पिशुनकोपयोः ॥ १०३ ॥
 अनयोरयं निपात्यते । चण्डिङ्गो । म्लाने कुम्भणो ॥ १०४ ॥ अस्मि-
 न्नयं निपात्यते । कुम्भणो । द्वेप्ये अच्छिहरुल्लो ॥ १०५ ॥ अस्मिन्नयं

१ M. drops this Sūtra; M. has it with this remark
 ग्रन्थान्तरेऽयं दृश्यते. २ My. and P. drop it. ३ My. and P.
 omit it. ४ अस्यां त्रयो M. ५ वाचिनि M. ६ My. and P.
 drop the line. ७ My. and P. drop this line. ८ My.
 and P. omit it. ९ My. and P. omit it. १० My. and P.
 drop the line. ११ My. and P. drop from अस्मिन् to
 पलहिअओ. १२ चण्डिङ्को M. १३ My. and P. omit it.
 १४ चण्डिङ्गो M. १५ My. and P. drop it.

निपात्यते । अँच्छिहल्लो । रूपवति च्छाँइल्लो ॥ २६ ॥ रूपवत्यं
प्रयोज्यः । छँइल्लो । कान्तिमान् । लतागृहे कुडुङ्गकुडङ्गकुडुकोः
॥ २७ ॥ अस्मिनेते निपात्यन्ते । कुडुङ्गो । कुडङ्गो । कुडुको ।
घृद्धे जरण्डो ॥ २८ ॥ घृद्धे अयं निपात्यते । जरण्डो । अँच्छिवि-
अच्छी परस्पराकृष्टौ ॥ २९ ॥ अस्यां अँच्छिविअच्छी इति निपा-
त्यते । अँच्छि । विअच्छी । धूमरी तुहिने ॥ ३० ॥ तुहिने अयं
निपात्यते । धूमरी । सोत्ती तरङ्गिण्याम् ॥ ३१ ॥ अस्यामयं निपा-
त्यते । सोत्ती । ग्रहभीते अहिसिओ ॥ ३२ ॥ अस्मिन्नयं प्रयोज्यः ।
अँहिसिओ । गवि गावी ॥ ३३ ॥ गवि गावीति निपात्यते ।
गावी । उद्धलपद्धलौ पार्श्वद्वयाप्रवृत्तौ ॥ ३४ ॥ अँस्यामुद्धल
पद्धल इत्येतौ निपात्येते । अङ्गस्पर्शनिमित्तयोर्हासपुलकयोर्गज-
लिओ ॥ ३५ ॥ अङ्गस्पर्शनिमित्ते हासे पुलके चायं निपात्यते ।
गजलिओ । चित्तलं रम्ये ॥ ३६ ॥ रम्ये अयं निपात्यते ।
चित्तलं । पाडहुकः प्रतिभुवि ॥ ३७ ॥ प्रैतिभुव्ययं निपात्यते ।
पाडहुकः । पासणिअपासाणिओ साक्षिणि ॥ ३८ ॥ अँस्मिनेतौ
निपात्येते । पासणिओ । पासाणिओ । अवरिजलाहिछावद्वैवल-
म्पटयोः ॥ ३९ ॥ अँनयोरेतौ क्रमादिनिपात्येते । अवरिजं । ला-
हिल्लो । कडिल्लमाशीर्गहनदौवारिककटियस्त्रनिर्विवरविपक्षेपु ॥ ४० ॥

१ प्रयोज्यः My., P. २ Omitted in P., My. ३ चाइलो M.
४ My. and P. drop रूप-प्रयोज्यः. ५ चाइलो M. ६ M. drops
it. ७ प्रयोज्यः T. ८ My. and P. omit it. ९ अचिद्विअपी
M. १० अचिद्विअपी M. ११ निपात्येते M. १२ अपि । विअपी M.
१३ My. and P. drop it १४ Omitted in P., My. १५ My.
and P. omit it. १६ Omitted in P., My. १७ My. and
P. drop the line. १८ My. and P. omit it. १९ My. and
P. omit the line. २० निपात्यः T. २१ पाडहुको M. २२ My.
and P. omit the line. २३ My. and P. drop from
अनयो-10 निपात्येते.

आशीःप्रभृतिषु पदसु कडिलमिति निपात्यते । कडिलं । रुवसिणी
 कुडुंबीअं रूपवतीसुरतयोः ॥ ४१ ॥ रूपवत्यां सुरते च क्रमादेतौ
 स्तः । रुवसिणी । कुडुंबीअं । अन्तरिजं रशनाकटिसूत्रयोः
 ॥ ४२ ॥ अनयोरयं निपात्यः । अन्तरिजं । अवडुल्लिअं कूपादिनि-
 पतिते ॥ ४३ ॥ अस्मिन् अवडुल्लिअं इति निपात्यते । अवडुल्लिअं ।
 अवडुल्लिअं इति केचित् । पिप्पडिअबुद्धिरौ यत्किञ्चित्पठितम-
 हिपयोः ॥ ४४ ॥ यथाक्रमं निपात्येते । पिप्पडिअं । बुद्धिरो ।
 सरिसाहुलगुमिलौ सदृशमूढयोः ॥ ४५ ॥ अनयोरेतौ क्रमान्नि-
 पात्येते । सरिसाहुलो । गुमिलो । कच्चं कार्ये ॥ ४६ ॥ अस्मिन्नयं
 स्यात् । कच्चं । घडिआघडाघड्यौ गोष्ठ्याम् ॥ ४७ ॥ गोष्ठ्यामेतौ
 निपात्यौ । घडिआ । घडापडी ॥ निश्रेण्यां कमणी ॥ ४८ ॥
 किरिकिरिआ कर्णोपकर्णिकाकुतुकयोः ॥ ४९ ॥ अनयोरयं
 प्रयोज्यः । किरिकिरिआ । अण्णइकः सर्वार्थतृप्ते ॥ ५० ॥ सर्वार्थे
 यत्तृप्तस्तस्मिन्नयं निपात्यः । अण्णइओ । साहुली शाखायाम्
 ॥ ५१ ॥ शाखायामयं निपात्यः । साहुली । दृष्टार्थयाचनशीले
 जंपेक्खिमगिरओ ॥ ५२ ॥ अस्मिन्नयं निपात्यते । जंपेक्खिम-
 गिरओ । गअसांडल्लसिहंडेहिल्लौ विरक्तबालकयोः ॥ ५३ ॥
 अनयोरेतौ क्रमाद् भवतः । गअसांडल्लो । सिहंडेहिल्लो । धूर्तवृषभे
 अलवलवसहो ॥ ५४ ॥ अस्मिन्नयं प्रयोज्यः । अलवलवसहो ।
 प्रणयकोपे खुरहखुडी ॥ ५५ ॥ अस्मिन्नयं निपात्यः । खुरहखुडी ।
 हिमकालदुर्दिने सीउल्लं सीउल्लं च ॥ ५६ ॥ अस्मिन्नेतौ निपात्येते ।

१ My. and P. omit it. २ यथाक्रमं T. ३ My. and P. omit it. ४ M. omits अव—केचित्. ५ My. and P. omit the line. ६ निपात्येते T. ७ M. omits it. ८ My. and P. omit सर्वार्थे—निपात्यः. ९ My. and P. omit it. १० 'साहुल्ल M. ११ 'दइल्लो M. १२ 'साहुल्लो M. १३ 'दइल्लो M. १४ My. and P. drop it. १५ निपात्यते My., P. १६ प्रयोज्यां P., My.

सीउल्लं । सीउट्टं । तित्तिवरण्डौ तात्पर्यप्राकारयोः ॥ ५७ ॥ अन-
योरेतौ क्रमात् स्तः । तित्ति । वरंडो । वरण्डः संस्कृतेपीति केचित् ।
त्रपायां हीरेणा ॥ ५८ ॥ अस्यामयं स्यात् । हीरेणा । ग्रामभक्षके
गामेरेडो ॥ ५९ ॥ योन्तः स्थित्वा ग्रामं मुङ्क्ते तस्मिन् गामेरेडो
इति निपात्यते । गामेरेडो । लडहावेल्लयौ विलासवत्याम् ॥ ६० ॥
अस्यामेतौ स्तः । लडहा । वेल्हरी । डुम्मइणीलज्जालुइण्यौ कलह-
कारिणीत्रपावत्योः ॥ ६१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । डुम्मइणी ।
लज्जालुइणी । तण्णाअचिक्खअणावार्द्रासहनयोः ॥ ६२ ॥
आद्रं असहने चैतौ क्रमात् स्तः । तण्णाअं । चिक्खअणो । वेणिअ-
सुण्हसिओ वचनीयनिद्राशीलयोः ॥ ६३ ॥ अनयोरेतौ क्रमात्
स्तः । वेणिअं । सुण्हसिओ । वप्पिअंधन्धोल्लौ केदारमेळकयोः
॥ ६४ ॥ अनयोः क्रमादेतौ स्तः । वप्पिओ । वन्धोल्लो । वारिज्जो
चिवाहे ॥ ६५ ॥ असिन्नयं स्यात् । वारिज्जो । हडहडसाउल्ला-
वनुरागे ॥ ६६ ॥ असिन्नेतौ स्याताम् । हडहडो । साउल्लो । माणं-
सी मायाविमनस्विनोः ॥ ६७ ॥ अनयोरयं निपात्यः । माणंसी ।
फोडिअकोडिल्लौ पिशुने ॥ ६८ ॥ असिन्नेतौ निपात्येते । फोडि-
ओ । फोडिल्लो । अट्टण्णगंजोल्लौ वैर्विहसमाकुलयोः ॥ ६९ ॥
अनयोरेतौ स्याताम् । अट्टण्णो । गंजोल्लो । वन्दिनि वंडिणो ॥ ७० ॥
असिन्नयं निपात्यः । वंडिणो । तत्तिलवच्चिल्लौ तत्परे ॥ ७१ ॥
असिन्नेतौ निपात्येते । तत्तिलो । तच्चिल्लो । उरुंभिअं रुद्रगलरोदने

१ द्विणा M. २ My. and P. omit the line. ३ M. has
अस्यामयं स्यात् for योन्तः स्थित्वा—निपात्यते. ४ गामरेडो M. ५ गामरेडो
M. ६ च क्रमादेतौ My., T. ७ वन्दोतौ M. ८ मेडकवन्धयोः M.
९ वन्दोतौ M. १० वारिज्जो M. ११ My. and P. drop the
line. १२ वारिज्जो M. १३ स्यात् M. १४ My. and P. omit it.
१५ प्रयोक्त्या T. १६ आगम M. १७ My. and P. drop the
line. १८ My. and P. drop अभिन्नेतौ निपात्येते.

॥ ७२ ॥ असिन्नयं स्यात् । ऊसुंभिअं । णिउक्कवम्हालठाणिज्जउ-
 वउज्जास्तूष्णीकापसारगौरवोपकारिषु ॥ ७३ ॥ क्रमादेतेप्वेते
 स्युः । णिउक्को । वम्हालो । ठाणिज्जं । उवउज्जो । एकल्लमहल्लो प्रबल-
 मुखरयोः ॥ ७४ ॥ अनयोरेतौ स्याताम् । एकल्लो । महल्लो । माउ-
 सिआ माउच्चा च माउप्पसरि ॥ ७५ ॥ अस्यामेतौ स्याताम् ।
 माउसिआ । माउच्चा ॥ कुच्छिमई गर्भवत्याम् ॥ ७६ ॥ अस्यामयं
 स्यात् । कुच्छिमई । रिंछोलीघोरण्यौ पडक्कौ ॥ ७७ ॥ अस्या-
 मेतौ स्याताम् । रिंछोली । घोरणी । पटकुट्ठां पडमा ॥ ७८ ॥
 युनि जुअणो ॥ ७९ ॥ करमरी हठहतायाम् ॥ ८० ॥ दववर्त्मनि
 दड्ढाली ॥ ८१ ॥ कृत्रिमे कारिमम् ॥ ८२ ॥ जंघालुअजंघामओ
 हुते ॥ ८३ ॥ एतौ हुते स्याताम् । जंघालुओ । जंघामओ । बला-
 मोडी बलात्कारे ॥ ८४ ॥ असिन्नयं स्यात् । बलामोडी । चकलं
 वर्तुले ॥ ८५ ॥ असिन्निदं स्यात् । चकलं ॥ बहुल्ली क्रीडोचित-
 सालमञ्जिकायाम् ॥ ८६ ॥ अस्यामयं स्यात् । वैहुल्ली । मत्ते
 मत्तवालो ॥ ८७ ॥ मत्तवालो । बहुल्लिआ ज्येष्ठभ्रातृवध्वाम्
 ॥ ८८ ॥ अस्यामयं स्यात् । बहुल्लिआ । जंभणंभणः खैरभापिणि
 ॥ ८९ ॥ असिन्नयं स्यात् । जंभणंभणो । भाइरभेज्जलभेज्जओज्जरा
 मीरौ ॥ ९० ॥ चत्वार एते निपात्यन्ते । भाइरो । भेज्जलो ।
 भेज्जो । ओज्जरो । आहडं सीत्कारे ॥ ९१ ॥ सीत्कारे आहडं स्यात् ।
 आहडं । कौअपिउला कोकिर्ल्लायाम् ॥ ९२ ॥ अस्यामयं निपा-

१ My. and P. drop अनयो—स्याताम्. २ क्रमात् स्याताम् T.
 ३ My and P. omit the line. ४ रिंभोळिदो M. ५ My.
 and P. drop the line. ६ रिंभोळि M. ७ दोरणी M. ८ असि-
 न्नयं स्याताम् M. ९ P. and My. drop the line. M. has
 चकलं only in place of the line. १० My. and P. drop it.
 ११ My. and P. omit it. १२ P. and My. omit अस्यामयं
 स्यात्. १३ भाषणे T. १४ P. and My. omit the line. १५ राअ
 M. १६ कोळिटे T. १७ असिन्नयं स्यात् T.

त्यते । कैअपिउला । मुहलं मुखे ॥ ९३ ॥ मुहलं । गत्तडी
गायिकायाम् ॥ ९४ ॥ अस्यामयं स्यात् । गैत्तडी । दुहोलना गवि
॥ ९५ ॥ गव्ययं निपात्यते । दुहोलना । माभाय्यभये ॥ ९६ ॥
अभये अयं स्यात् । माभाइ । तोमरिकः शस्त्रमार्जने ॥ ९७ ॥
अस्मिन्नयं स्यात् । तोमरिओ । बहुहाडिणी वध्वा उपरि परिणी-
तायाम् ॥ ९८ ॥ अस्यामयं स्यात् । बहुहाडिणी । रुजरुइआ
उत्कलिकायाम् ॥ ९९ ॥ अस्यामयं स्यात् । रुजरुइआ । पुप्फी-
पिडसिआपिड्याः पितृष्वसति ॥ १०० ॥ अस्मान्तेत्युः ।
पुप्फी । पिडसिआ । पिड्या । आसन्नप्रसवायामणुसूआ ॥ १०१ ॥
अस्यामयं स्यात् । अणुसूआ । भैगिनेये अचो ॥ १०२ ॥ अस्मि-
न्नयं स्यात् । अचो । ओहृयपसृतौ ॥ १०३ ॥ अपसृतावयं स्यात् ।
ओहृली । मम्मकमडप्परो गर्वे ॥ १०४ ॥ अस्मिन्नेतौ स्याताम् ।
ममको । मडप्परो ।

इति वरदत्तादयः ॥

गोणाद्याः ॥ १ । ३ । १०५ ॥

गोणादयः शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमविकारा बहुलं निपा-
त्यन्ते ।

गवि गोणा ॥ १ ॥ गव्ययं स्यात् । गोणा । तद्धृतद्धृतलानि
तल्पे ॥ २ ॥ अस्मिन्नेतेत्युः । तल्लं । तल्लं । तल्लं । धिरस्त्यु
धिगस्त्यत्यर्थं ॥ ३ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । गोलागोदे गोदावर्षाम्
॥ ४ ॥ अस्मान्तेतौ स्याताम् । गोला । गोदा । गोला संस्तृतेपीति

१ राअ* M. २ My. and P. omit it. ३ P. and My.
omit it. ४ सार My., P. ५ Omitted in My., P.; T.
has सारई. ६ My. and P. omit अस्मिन्नयं स्यात्. ७ मको
भगिनेये T. ८ M. omits अन्विन्—स्यात्. ९ My. and P.
omit the line.

केचित् । ओसाअण महीशाने ॥ ५ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । आपोशन
 इति केचित् । वणई वनराजौ ॥ ६ ॥ अस्यामयं स्यात् । वणई ।
 पंगुरणं प्रावरणे ॥ ७ ॥ ओसिरणगोसौ व्युत्सर्जनप्रत्युपयोः
 ॥ ८ ॥ अनयोरेतौ क्रमाद् भवतः । थोवयेवथोक्ता स्तोके ॥ ९ ॥
 आअविरुऔ अन्विरुद्धयोः ॥ १० ॥ पत्थेवाअवेल्म्यौ पाथेय-
 विडम्बनयोः ॥ ११ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । पत्थेवाओ ।
 वेल्म्यो । बालबुद्बुदकरीरेषु बाअबुलुबुलकरिछाः ॥ १२ ॥ एण्वेते
 क्रमात् स्युः । बाओ । बुलुबुलो । करिछो । ऊआदोग्गधणिआ
 युक्कयुग्मधन्यासु ॥ १३ ॥ एण्वेते क्रमात् स्युः । ऊआ । दोग्गं ।
 धणिआ । उव्वहने णिच्चहणं ॥ १४ ॥ णिच्चहइ । उव्वहतीत्यर्थः ।
 छि छि धिग्धिगित्थर्थे ॥ १५ ॥ धिग्धिगित्थर्थे छिछि इति स्यात् ।
 वृतावडी ॥ १६ ॥ अस्यामयं स्यात् । ग्रहिल्लो ग्रहले ॥ १७ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । गोसमूहे गोणिको ॥ १८ ॥ गोसमूहे गोणिको
 इति स्यात् । अयुजरेवई अचिरयुवत्याम् ॥ १९ ॥ अस्यामयं स्यात्
 अयुजरेवई । आणरहू नववध्वाम् ॥ २० ॥ अस्यामयं स्यात् ।
 आणरहू । असुरे अमओ ॥ २१ ॥ असुरे अयं स्यात् । अमओ ।
 पण्णवण्णा पञ्चपञ्चाशति ॥ २२ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । पण्णवण्णा ।
 तेवण्णा त्रिपञ्चाशति ॥ २३ ॥ पण्णा पञ्चाशति ॥ २४ ॥
 गामहणघुसिमे ग्रामस्थानघसृणयोः ॥ २५ ॥ अनयोरेतौ क्रमात्
 स्तः । गामहणं । घुसिमं । छटायां छट्टा ॥ २६ ॥ पाउरणवइल्लौ
 प्रावरणचलीवर्दयोः ॥ २७ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । पाउरणं ।
 वइल्लो । हिज्जा हस्याने ॥ २८ ॥ ह इत्यर्थे हिज्जेति निपात्यते ।

१ प्रत्युपयुत्सर्जनयोः T. २ स्तः T. ३ एष क्रमादेते T. ४ My. and P. omit the line. ५ My. and P. omit the line. ६ Sūtra 20 is not found. It is given in the Appendix to the P. as पुगुळ् अभित्तरिचयाम् । ७ My. and P. omit the line. ८ P. and My. omit the line.

हिजा । त्रिचत्वारिंशति तेजाळिसा ॥ ३० ॥ असिन्नयं स्वात् ।
 तेजाळिसा । असंघडोसिण्यावास्याज्योत्स्नयोः ॥ ३१ ॥ अनयो-
 रेतौ क्रमात् स्तः । असंघो । डोसिणी । लकुडो लगुडे ॥ ३२ ॥
 छेणो स्तेने ॥ ३३ ॥ कक्खडकक्खलौ कर्कशे ॥ ३४ ॥
 अलावुकलत्रयोः कलबूकत्ते ॥ ३५ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः ।
 कलबू । कत्तं । निलये णळिअणिहेळणे ॥ ३६ ॥ असिन्नेतौ
 स्याताम् । णळिअं । णिहेळणं । णिकडणिरासौ निधयनृशंसयोः
 ॥ ३७ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । णिकडो । णिरासो । विहुंडुअ-
 णिप्फंसौ विधुन्तुदनिस्त्रिंशयोः ॥ ३८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः ।
 विहुंडुओ । णिप्फंसो । बहिअकोलीरे मथितकुरुविन्दयोः ॥ ३९ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । बहिओ । कोलीरं । खेड्डं खेले ॥ ४० ॥
 विउसग्गव्पुडौ व्युत्सर्गविटयोः ॥ ४१ ॥ अनयोः क्रमादेतौ स्तः ।
 विउसग्गो । व्पुडो । संघअणघाअणौ संहननगायनयोः ॥ ४२ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । संघअणं । घाअणो । मत्कुणककुदज-
 म्वालेपु डेंकुणकउडसेवालाः ॥ ४३ ॥ एतेप्वेते क्रमात् स्युः ।
 डेंकुणो । कउडं । सेवाळं । अयक्खुअवडुअरा अकांडधुल्लक-
 वृहत्तरेषु ॥ ४४ ॥ एप्वेते क्रमात् स्युः । अयक्कं । खुडुओ । वडुअरो ।
 आनने आणुअं ॥ ४५ ॥ संगोल्लसामरीसिप्पितलाराः संघातशा-
 र्मलीसूचीतलवरेषु ॥ ४६ ॥ एषु क्रमादेते स्युः । संगोल्लं । सामरी ।
 सिप्पी । तलारो । अज्जा अम्मायाम् ॥ ४७ ॥ ऐस्यामयं स्वात् ।
 जग्गा । पम्मिहीमोरजच्छन्दाः पाणिमीमारखच्छन्देषु ॥ ४८ ॥
 एतेप्वेते क्रमात् स्युः । पम्मी । हीमोरं । जच्छंदो । दिनमृएकुक-
 शीर्षत्रसंस्तरेष्वणुदिवडुडुसीसफमत्थराः ॥ ४९ ॥ एषु चत्वारः

१ निक्कंतो My. २ निपंगो My. ३ स्याताम् T. ४ My. and P. drop अनयोः—स्तः. ५ P. and My. omit the line.

क्रमादेते स्युः ॥ अणुदिवं । कुड्ढं । सीसकं । सत्थरो । वित्थिरवी-
 विकडप्पदूसळा विस्तारवीचिकलापदुर्भगेषु ॥ ५० ॥ एप्प्वेते
 क्रमात् स्युः । वित्थिरं । वीवी । कडप्पो । दूसळो । छिल्लडंभि-
 अडेडुराशिल्लद्रदाम्भिकददुरेषु ॥ ५१ ॥ एतेप्प्वेते क्रमात् स्युः ।
 छिल्लं । डंभिओ । डेडुरो । गण्डस्यले गळो ॥ ५२ ॥ वीली
 वीध्याम् ॥ ५३ ॥ पाडिपिट्ठिपडिसिद्धी प्रतिस्पर्धायाम् ॥ ५४ ॥
 एतावस्यां स्याताम् । वंजरंमजरौ मार्जारे ॥ ५५ ॥ असिन्नेतौ
 स्याताम् । वंजरो । मंजरो । गृध्रे गहरो ॥ ५६ ॥ असिन्नयं
 स्यात् । गहरो । उअअजमाहजौ ॥ ५७ ॥ अज्जावेतौ स्याताम् ।
 उओ । अजमो । अरणितणेसिसाल्लकिआः सरणितृणराशिशारिकासु
 ॥ ५८ ॥ एप्प्वेते क्रमाद् भवन्ति । अरणी । तणेसी । साल्लकिआ ।
 दुःखचतुष्पथकरालेषु दुग्गचउक्कलेराः ॥ ५९ ॥ एषु त्रयः
 क्रमाद् भवन्ति । दुग्गं । चउक्कं । कलेरं ।

इति गोणाद्याः ।

गहिआद्याः ॥ १ । ४ । १२१ ॥

गहिआदयो निर्वचनगोचरा निपात्यन्ते ।

प्राक्षार्या गहिआ ॥ १ ॥ अस्यामयं स्यात् । गन्दिणीवडिणायौ
 धेनुघर्परकण्ठयोः ॥ २ ॥ बहरोडाविणअवड्छिण्णाणडाजडछि-
 च्छअच्छिण्णाळा जारे ॥ ३ ॥ एते सप्त जारे निपात्यन्ते । बहरोडो ।
 अविणअवड् । च्छिण्णो । अणडो । अजडो । छिच्छओ । च्छिण्णाळो ।
 दूत्यामत्तिहरीसंचारीमदोळीपेसणआळीमराळीसहउत्थिआः ॥ ४ ॥
 दूत्यामेते निपात्यन्ते । पडिसोत्तपडिवसुरौ प्रतिकूले ॥ ५ ॥
 असिन्नेतौ स्याताम् । जोअदोसारअणसमुद्गणवणीअदोसणिजन्ता-

धन्द्रे ॥ ६ ॥ एते चत्वारश्चन्द्रे निपात्यन्ते । जोजो । दो
सारअणो । समुद्धणवणीअं । दोसणिजन्तो । किमिघरवसणं कौशेये
॥ ७ ॥ कौशेयेयं निपात्यते । मुहरोमराइविसारौ भूसैन्ययोः
॥ ८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । मुहरोमराई । विसारो । चिरिचिरि-
आचिलिचिलिआ धारायाम् ॥ ९ ॥ समुद्धहरमम्बुगृहे ॥ १० ॥
तंगुकुसुमं कुरवककुरण्टकयोः ॥ ११ ॥ फणिनि पाअपअलाओ
॥ १२ ॥ अस्मिन्नेतौ निपात्यौ । पाओ । पअलाओ । अहिअलो
क्रोधे ॥ १३ ॥ अयं निपात्यः । स्तने सिहिणं ॥ १४ ॥ अस्मिन्नयं
स्यात् । अस्मिरे थिरण्णेसो ॥ १५ ॥ अस्मिरे थिरण्णेसो निपात्यः ।
जोइवखसूरंगौ दीपे ॥ १६ ॥ दीपे एतौ स्तः । जोइवखो ।
सूरंगो । थेयो विन्दौ ॥ १७ ॥ पासावअकोप्पौ गवाक्षापराधयोः
॥ १८ ॥ अनयोरेतौ क्रमाद् भवतः । उद्धते उम्महउद्धणपहहाः
॥ १९ ॥ जणउच्चजण्णहरो ग्रामप्रधाननरराक्षसयोः ॥ २० ॥
एतयोरेतौ स्तः । जणउचो । जण्णहरो । आरनाळथेरोसणवम्हह-
रमम्बुजे ॥ २१ ॥ अम्बुजे त्रय एते निपात्यन्ते । आरनाळं । थेरो-
सणं । वम्हहरं । फंदोट्टं कलिमं चोत्पले ॥ २२ ॥ एतावुत्पले
प्रयोज्यौ । रअणिद्धअं चंदोजं कुमुदे ॥ २३ ॥ एतौ कुमुदे
निपात्यौ । रअणिद्धअं । चंदोजं । धूमदअमहिस्ती कृपिकासु
॥ २४ ॥ अवहोओ विरहे ॥ २५ ॥ लंवावेह्ठीवेह्ठीरिआ चह्ठीरी-
केशयोः ॥ २६ ॥ अनयोरेते स्युः । घरअंदं मुकुरे ॥ २७ ॥
अस्मिन्नयं स्यात् । आआसत्तअं हर्म्यष्टे ॥ २८ ॥ अस्मिन्नयन् ।
गुरद्धओ दिवमे ॥ २९ ॥ दिवंसेयं स्यात् । गुरद्धओ । प्रथमरज-
खलारक्तवरो आणंदवसो ॥ ३० ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । निमीलन-
लाधारक्तष्टेप्पञ्चिवटणवह्विअणीसंकाः ॥ ३१ ॥ एते क्रमा-

१ चन्द्रे एते चत्वारः स्तु. T. २ निपाताः T. ३ सिद्धिं गते T. ४ गते
सिद्धिमिति स्तु. T. ५ थिरण्णेसो अस्मिरे T. ६ My. and P. drop
the line. ७ निपात्यौ T. ८ निपात्यौ T. ९ दिवमे गुरद्धओ निपात्यः T.

त्रिपात्याः । अच्छिवडणं । वल्लविअं । णीसंको । एलविलो धनिवृ-
 पयोः ॥ ३२ ॥ अनयोरयं निपात्यते । एलविलो । सुहरओ
 धारिकागृहचटकयोः ॥ ३३ ॥ अनयोरयं निपात्यते । सुहरओ ।
 णिम्मीसुअहद्वमहद्वौ निश्मश्रुकयुवस्वस्थयोः ॥ ३४ ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्याताम् । णिम्मीसुओ । हद्वमहद्वो । णिहुअजहणरोहौ सुर-
 तोर्वोः ॥ ३५ ॥ सुरते ऊरौ चैतौ क्रमात् स्याताम् । णिहुअं । जह-
 णरोहो । अच्छुद्धसिरी मनोरथाधिकफलप्राप्तौ ॥ ३६ ॥ फलप्रा-
 सावयं निपात्यते । अच्छुद्धसिरी । अब्बुद्धसिरीति केचित् । पल्लोद्व-
 जीहाउज्झहरौ रहस्यमेदिनि ॥ ३७ ॥ पिशाचे परेओ ॥ ३८ ॥
 असिन्नयं प्रयोज्यः । चोरधूर्तयोर्बहुजाणो ॥ ३९ ॥ अयं चोरे
 धूर्तं च निपात्यते । जारधूर्तयोरिति केचित् । बहुजाणो । जोईउज्झल्लौ
 विद्युत्प्रचलयोः ॥ ४० ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । जोई । उज्झलो ।
 भिंगं नीलस्वरुतयोः ॥ ४१ ॥ नीले स्वरुते चायं स्यात् । परिधाने
 णिअद्धणं ॥ ४२ ॥ जइणोसुअं चल्लणकं च जघनांशुके ॥ ४३ ॥
 असिन्नेतौ स्याताम् । जहणोसुअं । चल्लणकं । पाउरणं कवचे
 ॥ ४४ ॥ कवचेयं प्रयोज्यः । पाउरणं । कैम्पापचारयोरोअल्लो
 ॥ ४५ ॥ अनयोरयं स्यात् । ओअल्लो । कराघाते चपेटा ॥ ४६ ॥
 असिन्नयं स्यात् । रहलक्खगोसण्णौ जघनमूर्धयोः ॥ ४७ ॥
 अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । रहलक्खं । गोसण्णो । वावडपुरिल्लौ
 कुडुंविदैत्ययोः ॥ ४८ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । वावडो ।
 पुरिल्लो । परमच्चच्चिकौ भीरुस्यापकयोः ॥ ४९ ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्तः । परमतो । चच्चिको । काळमट्टिअइद्धग्गिधूमास्तमिस्र-
 विण्णुतुहिनेषु ॥ ५० ॥ एषु क्रमात् त्रयो निपात्याः । काळं ।
 मट्टिओ । इद्धग्गिधूमो । पत्थरओवाअओ पादताडनापातपयोः

१ बहुजाणो चोरधूर्तयोः T. २ अनयोर्बहुजाणो निपात्यः T. ३ ओअल्लो
 कैम्पापचारयोः T. ४ कैम्पे अपचारे च ओअल्लो इति स्यात् । T.

॥ ५१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । पत्थरं । ओवाअओ । पिउच्चा
माउआ च सरुयाम् ॥ ५२ ॥ सरुयामेतौ निपात्येते । पिउच्चा ।
माउआ । पोरत्थदोसौ मत्सरिकोपयोः ॥ ५३ ॥ अनयोरेतौ
क्रमात् स्तः । पोरत्थो । दोसो । चच्चापम्हलौ तलाहतिकेसरयोः
॥ ५४ ॥ एतयोरेतौ निपात्येते । चच्चा । पम्हलो । खंधलद्वि-
खंधमसौ स्कन्धयष्टौ ॥ ५५ ॥ अस्यामेतौ स्याताम् । खंधलद्वी ।
खंधमसो । तंबकिमिअग्गिआयाविन्द्रगोपे ॥ ५६ ॥ अस्मिन्नेतौ
स्याताम् । तंबकिमी । अग्गिआयो । अनर्थे विहङ्गो ॥ ५७ ॥
जोअणजोअडौ खद्योते ॥ ५८ ॥ जोइअदरवळ्ळहौ खद्योत-
कातरयोः ॥ ५९ ॥ क्रमादनयोरेतौ स्याताम् । जोइओ । दरवळ्ळहो ।
मोइअपंडरंगौ महेशग्रामेशयोः ॥ ६० ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः ॥
संकरोसग्गहौ रथ्यामुक्तयोः ॥ ६१ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् ।
संकरो । सग्गहो । अर्थदरे पअरो ॥ ६२ ॥ मुरायां भइमोहिणी
॥ ६३ ॥ दुर्दुरे धारावासो ॥ ६४ ॥ आस्यकलहयोः कमलं
॥ ६५ ॥ अनयोरेतौ स्यात् । वेणुसाअधुअराओ अमरे ॥ ६६ ॥
अस्मिन्नेतौ स्याताम् । वेणुसाओ । धुअराओ । अस्मिन् प्रकरणे लिङ्ग-
व्यत्ययः प्रयोगाधीनः ॥

इति गहिआद्याः ॥

वा पुआय्याद्याः ॥ १ । २ । ११० ॥

पुआई इत्यादयः शब्दाः खराद्यादेशविशेषिता वा निपात्यन्ते ।

उन्मत्तपिशाचयोः पुआई ॥ १ ॥ अनयोरेतौ निपात्येते ।

पुआई । ऊर्णादिअमानन्दिते ॥ २ ॥ तुंगुरौ दोपुरो ॥ ३ ॥

माहिवाओ माघवाते ॥ ४ ॥ सइकोटी शवकोटी ॥ ५ ॥

माइंदो माकन्दे ॥ ६ ॥ ओंदुरो उन्दुरो ॥ ७ ॥ आळिआ

आल्याम् ॥ ८ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । आळिआ । तणसोळि तण-
 शून्ये ॥ ९ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । तणसोळी । अरिष्टदैत्यकाकेपु
 रिट्ठो ॥ १० ॥ एप्पयं स्यात् । रिट्ठो । दुते दुरिअं ॥ ११ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । दुरिअं । किरौ किरौ ॥ १२ ॥ वामलूरो वाम-
 लूरौ ॥ १३ ॥ विसो वृषमृषिकयोः ॥ १४ ॥ अनयोरयं स्यात् ।
 विसो । वंदं वृन्दे ॥ १५ ॥ वृन्दे अयं स्यात् । वंदं । हेरिबो
 हेरम्बे ॥ १६ ॥ हेरम्बे अयं स्यात् । हेरिबो । चिकं त्तोके ॥ १७ ॥
 स्तोके अयं स्यात् । चिकं । चरणायुधे चलणाओहो ॥ १८ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । चलणाओहो । उन्मत्तादुशीलयोर्वअणिआ
 ॥ १९ ॥ अनयोरयं स्यात् । वअणिआ । उन्मत्ता दुःशीला च ।
 महालयपक्षे महळयपक्खो ॥ २० ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । महळय-
 पक्खो । चंचरीके चच्चरिओ ॥ २१ ॥ अस्मिन्नयम् । चच्चरिओ ।
 मुसलं मांसले ॥ २२ ॥ इत्यादि ॥

अपुण्णगाः केन ॥ ३ । १ । १३२ ॥

अपुण्णादयः शब्दाः कप्रत्ययेन सह निपात्यन्ते ।

आक्रान्ते अपुण्णं ॥ १ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । अपुण्णं । अम्म-
 छपहद्दावसंघद्दाचिरतरदृष्टयोः ॥ २ ॥ असंचद्धे अचिरतरदृष्टे च
 एतौ क्रमात् स्याताम् । अम्मच्छं । पहद्दो । उल्लोकमरिअओसण्णा-
 खुटिते ॥ ३ ॥ एते त्रयखुटिते निपात्यन्ते । उल्लोको । मरिओ ।
 ओसण्णो । गुज्जलिअपेज्जलिओ संघटिते ॥ ४ ॥ अस्मिन्नेतौ
 निपात्येते । गुज्जलिओ । पेज्जलिओ । पसल्लिअगळद्वअऊरुमल्लो
 प्रेरिते ॥ ५ ॥ निपात्यन्ते । पसल्लिओ । गळद्वओ । ऊरुमल्लो ।
 अवकीर्णे उक्खणं ॥ ६ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । उक्खणो । ओसट्ट-
 विहिमिहिओ विकसिते ॥ ७ ॥ एतौ विकसिते स्तः । ओसट्टो ।
 विहिमिहिओ । अदिते उद्धरिअं ॥ ८ ॥ उपसर्पिते उल्लिओ ॥ ९ ॥

असिन्नयं स्यात् । उल्लिओ । छिन्नच्छिद्रतयोः कडहरिअं ॥ १० ॥
 अनयोरयं निपात्यते । कडहरिअं । झडिअपरिहाइओ थान्तपरि-
 क्षीणयोः ॥ ११ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्याताम् । झडिओ । परिहा-
 इओ । उक्कज्जणिकज्जतडकडिअउच्चुगा अनवसिते ॥ १२ ॥
 अस्मिन्नेते निपात्यन्ते । उक्कज्जो । णिकज्जो । तडकडिओ । उच्चुगो ।
 उद्धअपुच्चंगउच्चुरणउच्चद्धाः शान्तमुण्डितोच्छिष्टोद्धिमेपु ॥ १३ ॥
 एपु चत्वारः क्रमादिपात्यन्ते । उद्धओ । पुच्चंगो । उच्चुरणो ।
 उच्चद्धो । चकित्तकान्तयोरुच्चिडं ॥ १४ ॥ अनयोरयं निपात्यते ।
 उच्चिडं । वहइअमाकासिअं च पर्याप्ते ॥ १५ ॥ पर्याप्ते द्वयं
 निपात्यते । वहइअं । आकासिअं । उविद्धणाळीगोरडितदिद्धा-
 स्सुस्ते ॥ १६ ॥ चत्वार एते निपात्याः । उविद्धो । णाळी । गोर-
 डितं । दिद्धो । कुद्धे उच्चिच्चो ॥ १७ ॥ कुद्धे अयं स्यात् ।
 उच्चिच्चो । सिद्धविद्धो सुप्तोत्थिते ॥ १८ ॥ सिद्धो । विद्धो । ओमंस-
 उच्चिक्कावपस्यतप्रलपितयोः ॥ १९ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् सः ।
 ओमंसो । उच्चिक्को । अवरोपितमुक्तयोर्विअं दूतं ॥ २० ॥ अनयोरयं
 प्रयोज्यः । विअं दूतं । ओहरणणिमिअओअधिआ आघ्राते ॥ २१ ॥
 एते प्रय आघ्राते निपात्यन्ते । ओहरणं । निमिअं । ओअधिअं ।
 ऊसविअमुद्धान्ते ॥ २२ ॥ उद्धान्तेयं स्यात् । ऊसविअं ।
 रुद्धगलितयोरादिद्धो ॥ २३ ॥ अनयोरयं स्यात् । आदिद्धो ।
 घातिते णिसुद्धो ॥ २४ ॥ असिन्नयं स्यात् । णिसुद्धो । उम्मह-
 णिशुद्धावुद्धे ॥ २५ ॥ उद्धे एतौ स्याताम् । उम्महो । णिशुद्धो ।
 उद्धिअज्जमआवुत्तिस्से ॥ २६ ॥ एतौ उत्तिस्से स्याताम् । उद्धिओ ।
 जूसओ । सुप्ते णिअलवणनिहवत्तुताः ॥ २७ ॥ सुप्ते चत्वारो

१ सन्ध्याभिते एते चत्वारः एतुः T. २ T. drops उच्चुरण. ३ T. drops उच्चिष्ट. ४ वनदिने एतुः T. ५ T. has after this उच्चुरणमु-
 रिष्टे । उच्चिष्टे उच्चुरणनिर्दिष्टं स्यात् । ६ एतुः for एते निपाताः T.
 ७ एतुः T.

निपात्यन्ते । णिज्जो । लववो । णिहवो । लुक्को । रिअं लूने ॥ २८ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । रिअं । विक्रीतनिघ्नीकृतयोरुज्झणिअं ॥ २९ ॥
 त्यक्ते जडं ॥ ३० ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । जडं । शुष्कनिघ्नीकृतयो-
 रुज्झिअं ॥ ३१ ॥ अनयोरयं स्यात् । उज्झिअं । घडं सृष्टीकृते
 ॥ ३२ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । घडं । जलान्तःपतिते डिडवो
 ॥ ३३ ॥ जलावगाहिन्ययं प्रयोज्यः । डिडवो । आकीर्णे ओस-
 डिओ ॥ ३४ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । ओसडिओ । गुलिअं मथिते
 ॥ ३५ ॥ गुलिअं । उम्मरिअमुन्मूलिते ॥ ३६ ॥ अस्मिन्नयं
 स्यात् । उम्मरिअं । उत्क्षिप्ते परिचिअउगाहिअउडाहिआः
 ॥ ३७ ॥ उत्क्षिप्ते त्रयो निपात्याः । परिचिअं । उगाहिअं । उडा-
 हिअं । उदाहिअं च ॥ ३८ ॥ अयमप्युत्क्षिप्ते निपात्यः । उदाहिअं ।
 रसिते हेसिअदुंदुमिओ ॥ ३९ ॥ रसिते द्वयं निपात्यम् । हेसिअं ।
 दुंदुमिअं । परितोषिते चित्तविअओ ॥ ४० ॥ अस्मिन्नयं निपा-
 त्यते । चित्तविअओ । परोदृष्टपिअपल्लित्ताः पर्यस्ते ॥ ४१ ॥
 पर्यस्ते त्रयो निपात्याः ॥ परोदृष्टं । शपिअं । पल्लितं । प्रमृष्टे अम्हत्तो
 ॥ ४२ ॥ अस्मिन्नयं प्रयोज्यः । अम्हत्तो । आघूर्णिते गअं ॥ ४३ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । गअं । व्यासक्तप्रवृद्धयोरोवेवओ ॥ ४४ ॥
 अनयोरयं निपात्यः । ओवेवओ । ओअम्मअओहामिआवभिभूते
 ॥ ४५ ॥ एतावभिभूते निपात्यौ । ओअम्मओ । ओहामिओ ।
 अभिलपितप्रत्युद्धतद्वेषु रगिल्लवच्छुद्धलिअअकंताः ॥ ४६ ॥
 एषु त्रयः क्रमान्निपात्याः । रगिल्लो । वच्छुद्धलिओ । अकंतो । जअ-
 ल्लकरमौ च्छन्नक्षीणयोः ॥ ४७ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । जअल्लो ।
 करमो । उपरतक्षीणयोः कथो ॥ ४८ ॥ अनयोः कथो इति

१ P. and My. drop it. २ विआओ M. ३ निपात्यः M.
 ४ विआओ M. ५ अज्ञतो My. ६ निपात्यः M. ७ अज्ञतो My.
 ८ स्यात् M. ९ एतेष्वेते निपात्याः M. १० अनयोः क्रमादेतौ निपात्यौ M.

निपात्यः । कथो । पेकिअं वृपरटिते ॥ ४९ ॥ असिन्नयं स्यात् ।
 पेकिअं ॥ अंकिअमालिङ्गिते ॥ ५० ॥ असिन्नयं स्यात् ।
 अंकिअं । उल्लुओसिअचिमिणोसलिआ रोमाञ्चिते ॥ ५१ ॥
 असिन् एते त्रयः प्रयोज्याः । उल्लुओसिअं । चिमिणं । उसलिअं ।
 अस्संगिअमासक्ते ॥ ५२ ॥ अयं स्यात् । अस्संगिअं । मुकुलितमु-
 क्तभ्रान्तपुलकितेषु आरोइअं ॥ ५३ ॥ चतुर्षु आरोइअमिति प्रयो-
 ज्यम् । आरोइअं । अपहृतशरीरादिच्यथितयोरोच्छंदिअं ॥ ५४ ॥
 अनयोरयं स्यात् । ओच्छंदिअं । छंदिअं छन्ने ॥ ५५ ॥ असिन्नयं
 स्यात् । छंदिअं । ऊसुम्मिअमूसअं चोपधानीकृते ॥ ५६ ॥
 एतावुपधानीकृते स्याताम् । ऊसुम्मिअं । ऊसअं । आविअं प्रोते
 ॥ ५७ ॥ प्रोते अयं स्यात् । आविअं । दर्पिते अवहिट्ठो ॥ ५८ ॥
 असिन्नयं स्यात् । अवहिट्ठो । प्रवृद्धगृहागतयोरारोद्धो ॥ ५९ ॥
 अनयोरयं स्यात् ॥ आरोद्धो । अन्विष्टे उडिअं घसणिअं च ॥ ६० ॥
 अन्विष्टे एतौ स्याताम् । उडिअं । घसणिअं । अशंके फणिते
 पुग्घुस्सुअं ॥ ६१ ॥ असिन्नयं स्यात् । पुग्घुस्सुअं । आरूढे उल्लू-
 ढोच्छूडो ॥ ६२ ॥ एतावारूढे प्रयोज्यौ । उल्लूढो । उच्छूढो ।
 आविलिओ कुपिते ॥ ६३ ॥ कुपिते अयं स्यात् । आविलिओ ।
 कडिअं प्रीणिते ॥ ६४ ॥ असिन्नयं स्यात् । कडिअं । उप्पत्तो
 गलितविरक्तयोः ॥ ६५ ॥ अनयोरयं स्यात् । उप्पत्तो । सन्नद्धे
 उओग्गिओ ॥ ६६ ॥ असिन्नयं स्यात् । उओग्गिओ । अपूरितस्स-
 लितामूलोचलितमूढविघटितेषु गुम्मइओ ॥ ६७ ॥ एतेष्वयं

१ वृपरटिते पेकिअमिति स्यात् M. २ आञ्जिते अयं निपात्यः M. ३ M.
 adds उक्ते अमिअ । अमिअयं स्यात् । अकिअ । before this. ४ त्रयो
 निपात्याः My., P. ५ अयं प्रयोज्य M. ६ उपधानीकृते एता M.
 ७ एतौ अन्विष्टे M. ८ My. and P. drop the line. ९ P.
 and My. drop the line. १० P. and My. drop the line.
 ११ My. and P. drop the line. १२ P. and My. omit it.

स्यात् । गुग्मइओ । भग्ने पडिरिगअं ॥ ६८ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् ।
 पडिरिगअं । प्रकटिते परिअट्टिअं ॥ ६९ ॥ परिच्छन्ने परिअट्ट-
 विअं ॥ ७० ॥ परिअट्टविअं । ओप्पं मृष्टे ॥ ७१ ॥ ओप्पं ।
 कोज्जरिअमापूरिते ॥ ७२ ॥ कोज्जरिअ । ओमल्लं घनीभूते
 ॥ ७३ ॥ ओमल्लं । वेल्लइअं घट्टइअं च संकुचिते ॥ ७४ ॥
 अस्मिन्नयं स्यात् । वेल्लइअं । झंदिअं प्रद्रुते ॥ ७५ ॥ अस्मिन्नयं
 स्यात् । झंदिअं । प्रयत्तपरिजागरितयोरणुझिअओ ॥ ७६ ॥
 अनयोरयं स्यात् । अणुझिअओ । पज्जतरं दलिते ॥ ७७ ॥ अस्मि-
 न्नयं स्यात् । पज्जतरं । अवित्ते उल्लुल्लुअं ॥ ७८ ॥ अस्मिन्निदं
 स्यात् । उल्लुल्लुअमिति केचित् । वप्पिअमारोगगरिअमुल्लअं च
 रक्ते ॥ ७९ ॥ त्रय एते निपात्याः । वप्पिअं । आरोगगरिअं ।
 उल्लअं । उघणमहिरोइअमहुमाअमप्पुण्णं च पूर्णे ॥ ८० ॥
 पूर्णे चत्वारो निपात्याः । उघणं । अहिरोइअं । अहुमाअं । अप्पुण्णं ।
 सन्मुखसमागते पच्छाणिओ ॥ ८१ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । पच्छा-
 णिओ । अगुच्छं प्रमिते ॥ ८२ ॥ प्रमिते अयं स्यात् । अगुच्छं ।
 पड्ढाविअं समापिते ॥ ८३ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । पड्ढाविअं ।
 अभिपीडिते पारइं ॥ ८४ ॥ अस्मिन्निदं निपात्यम् । पारइं ।
 उद्धारिअं रणद्रुते ॥ ८५ ॥ अत्रैतन्निपात्यम् । उद्धारिअं । उज्झमाणं
 पलायिते ॥ ८६ ॥ अत्रेदं स्यात् । उज्झमाणं । अजिते विट्ठितं
 ॥ ८७ ॥ अस्मिन्निदं स्यात् । विट्ठितं । जिह्वं स्पृष्टे ॥ ८८ ॥
 अस्मिन्निदं निपात्यम् । जिह्वं । हते पणिद्धिअं ॥ ८९ ॥ हते इदं

१ Omitted in P., My २ Omitted in P., My.
 ३ Omitted in My, P. ४ Omitted in P., My ५ P. and
 My. omit the lno. ६ Omitted in My., P. ७ Omitted
 in My, P. ८ अवित्तेय निपात्य M. ९ Omitted in My, P.
 १० Omitted in P., My. ११ P. and My. omit it. १२ Omit-
 ted in P., My. १३ Omitted in P., My १४ स्पृष्टे इदं स्यात्
 P., My. १५ Omitted in My., P. १६ Omitted in P., My.

स्यात् । पेणिष्ठिअं । आविन्ने पिडओ ॥ ९० ॥ अत्रायं स्यात् ।
 पिडओ । साणिअणिक्खाविओ शान्ते ॥ ९१ ॥ असिन्नेतौ
 स्याताम् । साणिओ । णिक्खाविओ । पिष्टे आप्पणसोहिअवक्कसम-
 राइआः ॥ ९२ ॥ पिष्टे चत्वारो निपात्याः । आप्पणं । सोहिअं ।
 वक्कं । समराइअं । वड्ढिमवडिसाअवसण्णाः सुते ॥ ९३ ॥ सुते
 त्रयो निपात्याः । वड्ढिमं । वडिसाअं । अवसण्णं । सुतमित्यर्थः ।
 वड्ढेइअं पीडिते ॥ ९४ ॥ असिन्नयं स्यात् । वड्ढेइअं । विरचित-
 विप्रगृहीतयोर्गगहिओ ॥ ९५ ॥ अनयोरयं स्यात् । अगगहिओ ।
 अवधृते गँविअं ॥ ९६ ॥ असिन्निदं निपात्यम् । गँविअं । निपिद्धे
 विडुच्छओ ॥ ९७ ॥ असिन्नयं निपात्यः । विडुच्छओ । निर्गते
 णगगठो ॥ ९८ ॥ अत्रायं निपात्यः । णगगठो । वोट्टिकिपाडावत्या-
 सक्तस्खलितयोः ॥ ९९ ॥ अनयोरेतौ क्रमात् स्तः । वोट्टी ।
 किपाडो । पविर्जवलोद्धौ स्निग्धस्मृतयोः ॥ १०० ॥ अनयोरेतौ
 क्रमात् स्याताम् । पविर्जवो । लोद्धो । उवडिअमुदुळ्ळिअमोणअमवनते
 ॥ १०१ ॥ अवनते त्रयो निपात्याः । उवडिअं । उवुळ्ळिअं ।
 ओणअं । उज्झळ्ळिअं प्रक्षिप्तविक्षिप्तयोः ॥ १०२ ॥ अनयोरयं
 स्यात् । उज्झळ्ळिअं । मत्ते अविहिओ ॥ १०३ ॥ मत्ते अयं
 स्यात् । अविहिओ । परिक्खाइअओ परिक्षीणे ॥ १०४ ॥ परि-
 क्षीणे अयं स्यात् । परिवत्ताइअओ । क्षुते चिक्कं पिलुअं च ॥ १०५ ॥
 असिन्नेतौ स्याताम् । चिक्कं । पिलुअं । पविग्धं विस्मृते ॥ १०६ ॥
 असिन्नयं स्यात् । पविग्धं । उज्झसिअमवडाहिअमुकासमुत्कृष्टे
 ॥ १०७ ॥ उत्कृष्टे त्रयो निपात्याः । उज्झसिअं । अवडाहिअं ।

१ Omitted in P., My. २ Omitted in My., P. ३ पंडइअं
 M. ४ पंडइअं M. ५ गव्विअं M. ६ गव्विअं M. ७ Omitted
 in My., P. ८ णगगठो My. ९ Omitted in P., My.
 १० भवतः M. ११ त्रय एते स्तुः M. १२ Omitted in My., P.
 १३ छिक्कं M. १४ छिक्कं M. १५ Omitted in P., My.

उकासं । हलपविअं त्वरिते ॥ १०८ ॥ त्वरिते अयं स्यात् ।
हलपविअं । उद्धारिअमुत्खाते ॥ १०९ ॥ उत्खाते अयं स्यात् ।
उद्धारिअं । याते आरिद्धो ॥ ११० ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । आरिद्धो ।
उल्लिकं दुधेष्टिते ॥ १११ ॥ अस्मिन्नेतन्निपात्यम् । उल्लिकं । उच्च-
दिअं मुपिते ॥ ११२ ॥ मुपिते इदं स्यात् । उच्चदिअं । ऊगिअप-
द्विअमिआ अलंकृते ॥ ११३ ॥ अलंकृते त्रयो निपात्याः ।
ऊगिअं । पट्विअं । मिअं । उक्कअं प्रसृते ॥ ११४ ॥ प्रसृते अयं
स्यात् । उक्कअं । उच्चिरणमुच्छिष्टे ॥ ११५ ॥ ओसरिओ आकीर्णे
अक्षिसंकोचात् संज्ञिते च ॥ ११६ ॥ गच्छलिहकगावसत्तो गते
॥ ११७ ॥ एते चत्वारो निपात्याः । गत्तो । लिहको । गावो । सत्तो । ओ-
सिअविच्छुरिअपडिहत्था अपूर्वे ॥ ११८ ॥ अपूर्वे त्रयो निपात्याः ।
ओसिअं । विच्छुरिअं । पडिहत्थो । णिउरं छिन्नजीर्णयोः ॥ ११९ ॥
अनयोरयं स्यात् । णिउरं । अध्यासिते उच्चलोप्पल्लोय्यल्लान्जडिओ-
त्तत्ताः ॥ १२० ॥ अध्यासिते पञ्चैते निपात्याः । उच्चल्लो । उप्पल्लो ।
उय्यल्लो । अंजडिओ । उत्तत्तो । ओअल्लअमुक्कंदं च विप्रलब्धे
॥ १२१ ॥ अस्मिन्नेतौ निपात्यौ । ओअल्लअं । उक्कंदं । लिप्ते उडंबो
॥ १२२ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । उडंबो । छुहिअं पार्श्वपरावृत्ते
॥ १२३ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । छुहिअं । अपिट्टवल्लट्टं पुनरुक्ते
॥ १२४ ॥ अस्मिन्नेतौ स्याताम् । अपिट्टं । वल्लट्टं । आस्तृते अण्णा-
सअं ॥ १२५ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । अण्णासअं । अनष्टे अंपंडिअं
॥ १२६ ॥ अस्मिन्नयं स्यात् । अंपंडिअं । अणहवणअं भर्त्सिते
॥ १२७ ॥ अस्मिन्नयं निपात्यः । अणहवणअं । उक्करिअमरि-

१ Omitted in My., P. २ Omitted in P., My.

३ Omitted in P., My. ४ Omitted in P., My.

५ Omitted in P., My. ६ Omitted in P., My. ७ विप्रलब्धे

द्वयं स्यात् M. ८ Omitted in P., My. ९ Omitted in P.,

My. १० उच्चदिअ M. ११ उच्चदिअ M. १२ भर्त्सिते M.

१३ Omitted in My., P.

अओधिअविअइसआ विस्तीर्णे ॥ १२८ ॥ विस्तीर्णे पञ्चैते
 निपात्यन्ते । उकरिओ । मरिओ । ओधिओ । विवओ । इसओ ।
 रुद्धवामावगळवेणधुत्ता आक्रान्ते ॥ १२९ ॥ आक्रान्ते पञ्चैते
 निपात्यन्ते । रुद्धो । यामो । अवगळो । वेणो । धुत्तो । आरोपित-
 खण्डितयोरुकरिअंउरविअंउकंडिअंअण्णंकव्वरिअं च ॥ १३० ॥
 एतयोः पञ्चैतानि निपात्यन्ते । उकरिअं इत्यादि । चूर्णिते आडविओ
 ॥ १३१ ॥ असिन्नयं स्यात् । आडविओ । उल्लुअं धुहअं ओड-
 छिअं उकोसिअं उच्चरिअं वणनत्तडिअं च पुरस्कृते ॥ १३२ ॥
 पुरस्कृते पडेते निपात्याः । वलकिअं उत्सङ्गिते ॥ १३३ ॥
 असिन्नयं स्यात् । वलकिअं । उट्यकिअं पुञ्जीकृते ॥ १३४ ॥
 अत्रैतत् प्रयोज्यम् । उट्यकिअं । पिड्डुइअं प्रशान्ते ॥ १३५ ॥ अत्रै-
 तन्निपात्यम् । पिड्डुइअं । उल्लुहुंडिअं हेपिअं हकिअं हेसमणं चोन्नते
 ॥ १३६ ॥ उन्नते चत्वार एते निपात्याः । उल्लुहुंडिअं । हेपिअं ।
 हकिअं । हेसमणं । निवासिते ज्झहुराविअं णिगमिअं च ॥ १३७ ॥
 असिन्नेतौ स्याताम् । ज्झहुराविअं । णिगमिअं । उच्छिद्धो अवजीर्णे
 ॥ १३८ ॥ असिन्नयं स्यात् । उच्छिद्धो । गुम्मिओ मूलाच्छिन्ने
 ॥ १३९ ॥ असिन्नयं स्यात् । गुम्मिओ । जलधौते णिप्पणिओ
 ॥ १४० ॥ असिन्नयं स्यात् । णिप्पणिओ । आज्जादिते वंक्खलं
 ॥ १४१ ॥ अत्रैतत् स्यात् । वंक्खलं । रञ्जिते तंतुरिअं ॥ १४२ ॥
 अत्रैतत् स्यात् । तंतुरिअं । प्रोक्षिते रोकअं ॥ १४३ ॥ असिन्नयं

१ निपात्याः My. २ अन्वयेते पद्य स्युः T. ३ पद्येते प्रयोज्याः My.,
 P. ४ Omitted in My., P. ५ प्रयोज्याः My., P. ६ Omitted
 in P., My. ७ पुञ्जीकृते इदं स्यात् My. ८ Omitted in P.,
 My. ९ अत्रेदं My., P. १० Omitted in P., My. ११ My. and
 P. drop एते. १२ Omitted in My., P. १३ Omitted in P.,
 My. १४ Omitted in P., My. १५ Omitted in My., P.
 १६ पक्खिअं M. १७ पक्खिअं M. १८ तुत्तिरिअं M. १९ रञ्जिते
 एतत् M. २० तुत्तिरिअं M. २१ अयमत्र स्यात् P., My.

लङ्लटोश्च जर्जारौ ॥ २ । ४ । ३८ ॥

लङ्लटोर्वर्तमानभविष्यतोश्चकाराद्विध्यादिषु च सर्वत्र पुरूपेण वचनेषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने जजावित्येतौ रितौ वा भवतः । रित्वाद् द्वित्वम् । इति लट्प्रथमपुरूपस्यैकस्थाने ऐतौ भवतः । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होइ । सर्वलकारेषु जर्जाराविति केचित् ॥

‘लङ्लटोश्च जर्जारौ’ इत्यधिकृत्य

मध्ये चाजन्तात् ॥ २ । ४ । ३९ ॥

अजन्ताद्धातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात् प्रत्ययानां स्थाने जर्जरौ तु भवतो लङ्लटोर्विध्यादिषु च । इति होइकारयोर्मध्ये भवतः । होज्जइ । होज्जाइ । इत्येकवचनम् । तिङन्तेपि द्विवचनस्य बहुवचनमेव ॥

शिङ्गौ न्तिन्तेइरे ॥ २ । ४ । ४ ॥

लटः प्रथमपुरूपबहुत्वे वर्तमानयोः शिङ्गयोः न्ति न्ते इरे इति त्रय आदेशा भवन्ति । होन्ति । होन्ते । होइरे । अत्रैव ‘होहुवहवा मुवेस्तु’ इत्यतः ‘भुवेः’ इत्यधिकृत्य

हुरचिति ॥ ३ । १ । ५ ॥

चिद्वर्जिते प्रत्यये परे भुवेर्हुरित्यादेशो भवति । हुति । हुन्ते । हुइरे । इत्याद्यपि बोद्धव्यम् । बहुलधिकारात् कचिदेकत्वेपि इरे दृश्यते । सूसइरे ताण तारिसो कण्ठो । शुप्यति तासां तादृशः कण्ठः । ‘रुपगेचो दि.’ इत्युकारस्य वीर्धः । ‘त्वनतः’ इत्यगागमः । होअन्ति । होअन्ते । होअइरे । ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जारौ । होज्जन्ति । होज्जन्ते । होज्जइरे । अत्र पूर्वोदाहरणद्वये ‘संयोगे’ इति ह्रस्वे सति जारोपीदमेवोदाहरणम् । होज्जाइरे इत्यत्र निमिषाभावात् ‘संयोगे’ इति ह्रस्वः । होज्ज । होज्जा ॥ मध्यमपुरूपैकवचने

१ T. omits वा २ अपि तु M., T. ३ च स्थाने M. ४ इत्येतौ स्तः T. ५ तौ भवतः M.; अपि स्तः T. ६ आदेशाः स्युः T.

सिप्थासृतेसि ॥ २ । ४ । २ ॥

‘लटः’ इत्यनुवर्तते । लटः परस्मैपदात्मनेपदगध्यमपुरुषैकत्वे वर्तमानयोः सिप् थाप् इत्येतयोः प्रत्येकं से सि इत्येतौ भवतः । होसि । नात्र से । अनदन्तत्वात् । ‘त्वनतः’ इत्यगागमे कृते अदन्तत्वात् से सि । होअसि । होअसे । ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जरौ । होज्जसि । होज्जासि । ‘लङ्लटोः—’ इति जर्जरौ । होज्ज । होज्जा ॥ मध्यमपुरुषबहुवचने

थध्वमित्थाहचौ ॥ २ । ४ । ५ ॥

लटो मध्यमपुरुषबहुवचनयोः थध्वं इत्येतयोः प्रत्येकं इत्थाहच् इत्यादेशौ भवतः । होइत्था । होह । होअइत्था । होअह । होज्ज-इत्था । होज्जह । होज्जाइत्था । होज्जाह । होज्ज । होज्जा । बहुलाधिकारात् कचित् प्रथमपुरुषैकवचनेपि इत्था । जन्ते रोइत्था । यत्ते रोचते ॥ उत्तमपुरुषैकवचने

मिर्मिषिटौ ॥ २ । ४ । ३ ॥

लटः परस्मैपदात्मनेपदोत्तमपुरुषैकवचनयोः मिप् इट् इत्येतयोः प्रत्येकं मि इति भवति । होमि । बहुलाधिकारात् मिषिटोरादेशस्य मेरिकारलोपश्च । बहु वणिणउ ण सक् । बहु वर्णितुं न शक्नोमि । ‘त्वनतः’ इत्यगागमे ‘अदेक्षुयात्स्वोरतः’ इत्यतः ‘आत्’ ‘अतः’ इति चानुवर्तते ।

तुमौ ॥ २ । ४ । १६ ॥

अदन्ताद्धातोरुत्तमपुरुषैकवचनादेशे मौ परे आत्वं ह्य भवति । इति धात्ववयवस्यागागमस्य विकल्पेनात्वे होआमि । होअमि । मौपरे इत्वमिति केचित् । होइमि ॥

वा लङ्लोट्छट्पु ॥ २ । ४ । २० ॥

स्यात् । रोक्षं । पीतपतितपेटितेषु वरचो ॥ १४४ ॥ एष्वयं
 स्यात् । वरचो । वर्धितपरिनुत्तयोः सडिअग्निअं ॥ १४५ ॥
 अनयोस्यं स्यात् । सैडिअग्निअं । दारिते उच्चलो ॥ १४६ ॥
 अत्रेदं प्रयोज्यम् । उच्चलो । वञ्चिते अवाडिओ ॥ १४७ ॥ अत्रैतत्
 स्यात् । अवाडिओ । ऊरिसंकिअनङ्गअपंसुला रुद्धे ॥ १४८ ॥
 रुद्धे त्रय एते निपात्याः । ऊरिसंकिओ । नङ्गओ । पंसुलो । अपूर्ण-
 गूढस्खलितेषु गैमिदो ॥ १४९ ॥ त्रिष्वयं निर्धात्यः । गैमिदो ।
 आरूढचूर्णितपीतोद्विग्रेषु संसाओ ॥ १५० ॥ चतुर्ष्वयं निपात्यः ।
 संसाओ । दृष्टे उत्तुर्वो ॥ १५१ ॥ दृष्टे अयं निपात्यः । उत्तुर्वो ।
 इत्यादि । कृंष्टानुपसर्गपृष्ठवाक्येविद्वस्वाचस्पतिविष्टरश्चवत्प्रचेतस्प्रोक्ता-
 दीनां क्रियादिप्रत्ययान्तानां चामिचित्सोमसुदित्यादीनां सुलौसुलै
 ईत्यादीनां च पूर्वैः कविभिरप्रयुक्तानां प्रतीतिवैषम्यकरः प्रयोगो न
 कर्तव्यः । शब्दान्तरैरेव तैर्दर्थोभिधेयः । यथा कृष्टः कृशः वाचस्पति-
 र्गुरुः विष्टरश्वाः हरिरित्यादि । घृष्टशब्दस्य सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत
 एव । मंदरअडपरिघटं । मन्दरतटपरिघटम् ॥

इति श्रीमदखिलविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तिमहादेवप्रसादलब्धविद्यैर्पूज्यैस्तारमीमांसा-
 र्क्षैः दत्तकसाहस्यसार्वभौमवैरकूरियज्ञेश्वरभट्टोपाध्यायैर्तनयकोर्णैर्भट्टोपाध्यायशिष्येण
 सर्वाभ्याकागर्भशुक्तिमुक्तामणिना दक्षिणामूर्तिमहादेवकिङ्करेण सर्वविद्वत्कविर्मतेन
 लक्ष्मीधरेण विरचितायां पद्मापाचन्द्रिकायां प्राकृतप्रक्रियायां सुप्रसिद्धविभागः
 ११ संपूर्णः ॥

१ Omitted in P., My. २ Omitted in P., My.
 ३ Omitted in My., P. ४ Omitted in P., My. ५ Omit-
 ted in P., My. ६ P. and My. omit the instances.
 ७ गमिलो M. ८ स्यात् M. ९ गमिलो M.; Omitted in My., P.
 १० घृष्टा M. ११ घृष्ट M. १२ M. omits वाक्य. १३ M. drops
 इत्यादीनां च. १४ तथाभिधेयाः M. १५ विद्येन T. १६ T. has कर्तृ
 for शब्ददर्क. १७ T. has दव for वर. १८ तनयेन T. १९ M.
 drops कोण्डभट्टोपाध्याय. २० M. drops शुक्ति. २१ M. drops महा-
 देव २२ तुतेन T. २३ समाप्तः T. २४ T. adds श्रीमेधादक्षिणामूर्तये नमः ॥

श्रीहयग्रीवाय नमः ।

नमो ब्रह्मादिदेवानामज्ञानध्वान्तमानवे ।
सर्वार्थबद्धदीक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥ १ ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया निरूप्यते ।

भू सत्तायाम् । भू इति स्थिते

होहुवहवा भुवेस्तु ॥ ३ । १ । १ ॥

भवतोर्धातोर्हो हुव हव इति त्रय आदेशा भवन्ति । अकार उच्चार-
णार्थः । हो इति स्थिते । अनुक्तमन्यन्यायेन लट्स्तिबादौ सति

लट्स्तिप्ताविजेच् ॥ २ । ४ । १ ॥

लटः प्रथमपुरुषैकवचनयोस्तिस्रोः प्रत्येकं इच् एच् इति भवतः ।
चकारौ 'हुरँचि' इति विशेषणार्थौ । अत्र लङ्ग्रहणं लकारमात्रोपल-
क्षणम् । तेन लटः लप्सेत्यर्थः । अनुक्तमन्यन्यायेन शवादिप्राप्तौ

न शपाम् ॥

अत्र शवादीनां प्रयोगो न भवति । इति शवादिप्रतिषेधः । होइ ॥

अत एवैच् से ॥ २ । ४ । ७ ॥

लटः प्रथमपुरुषस्यैकत्वे विहितो य एच् मध्यमपुरुषस्यैकत्वे
विहितो यः से तावकारान्तादेव भवतो नान्यस्मात् । इत्यदन्तविषयत्वात्
हो इ इत्यत्र तौ न भवतः ॥ 'हलोक्' इत्यतः 'अक्' इत्यनुवर्तमाने

त्वनतः ॥ २ । ४ । ६९ ॥

अकारान्तवर्जितादजन्ताद्भातोरगागमो भवति तु । होअइ ।
होअए । अत्रागमे कृते अदन्तत्वादेच् भवति ॥

१ चन्द्रचारवराह्याय for सर्वार्थबद्धदीक्षाय P., My. २ T. gives
this section after the treatment of शारङ्गेनी and other
dialects. ३ आदेशाः खुः T. ४ हुर्चि M. ५ विशेषणार्थौ T.
६ मात्रोपलक्षणार्थम् T. ७ नास्ति T. ८ श्रुत्यन्ये My. ९ M.
drops तु.

‘अदेह्लुकि—’ इत्यादेः ‘एत्’ इत्यनुवर्तते ‘अतः’ इति च । एषु परेषु अत एत्वं वा स्यात् । इत्यगागमस्यैव धात्ववयवस्य वा एत्वे । होएमि । होअमि । होज्जमि । होज्जामि । इदं सूत्रं लङ्लोटोः सर्ववचनेषु अगागमस्य वा एत्वविधायकम् । कचिन्न भवति । जअइ । कचिदात्ममपि । सुणाइ । ‘वा लङ्लोट्—’ इत्यनेनैव एत्वे होज्जेमि । होज्जमि । ‘लङ्लोटश्च जर्जरौ’ इति जर्जरौ भवतः । हुज्ज । हुज्जा ॥ उत्तमपुरुषबहुवचने

मोममुमस्सहिङ् ॥ २ । ४ । ६ ॥

उत्तमपुरुषस्य बहुत्वे वर्तमानयोः मस् महिङ् एतयोः मो म मु इति त्रय आदेशा भवन्ति । हुमो । हुम । हुमु ॥ ‘त्यनतः’ इत्यगागमे सति ‘अदेह्लुक्यात्सोरतः’ इत्यतः ‘अतः’ इत्यधिकृत्य ‘तुमौ’ इति ‘अस्तु’ इति च

मोममुष्णिक् ॥ २ । ४ । १७ ॥

अकारान्ताद्धातोः मो म मु इत्येतेषु परेषु अत इत्वं चकारादात्वं च वा स्यात् । इत्यगागमस्यैव धात्ववयवस्य इत्वे आत्वे च । हुइमो । हुआमो । पक्षे । हुआमो । ‘वा लङ्लोट्—’ इत्येत्वे । हुएमो । हुइम । हुआम । होअम । हुएम । हुइम । हुइमु । हुआमु । हुआमु । होएमु । ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जरौ । हुज्जिमो । होज्जिमो । होज्जामो । होज्जेमो । एवं मन्वोरप्युदाहार्यम् । ‘लङ्लोटश्च जर्जरौ’ । हुज्ज । हुज्जा । एवमजन्तानां लटि रूपं नेयम् । हवादीनां हलन्तानां तु भेदः । ह व इति स्थिते । अनुक्तमन्यन्यायेन ‘उपदेशेजनुनासिक इत्’ इत्यकारलोपः । सुखोच्चारणं प्रयोजनम् । ‘हलोक्’ इत्यगागमः । इजादयश्च । हवइ । हवए । ‘लङ्लोटश्च—’ इति जर्जरौ ॥

जाजे ॥ २ । ४ । २१ ॥

‘अदेह्लुक्यात्सोरतः’ इत्यतः ‘अतः’ इति ‘एत्’ इति चानुवर्तते ।

१ उत्तमस बहुवचने M. २ इत्येतां प्रत्येकं मो म मु इत्यादेशानापद्यते.

३ एवमजन्ते M

‘वा लङ्लोद्—’ इत्येतो ‘वा’ इति च । जर्ज इत्येतयोः परयोरत
 एत्वं वा स्यात् । हवेज्जा । हवेज्ज । ‘अतः’ इत्येव । हुज्जा । स्वतो-
 नजन्तत्वात् ‘मध्ये चाजन्तात्’ इत्ययं विधिर्न भवति । ‘वा लङ्लोद्—’
 इत्येत्वं वा । हवेइ । हवइ । हवन्ति हवन्ते । हवइरे । एवमेदन्तेपि ।
 मध्यमे । हवसि । ‘अत एवैच्से’ इति से । हवसे । हवेसि ।
 हवेज्जा । हवेज्ज । हवज्जा । हवज्ज । हवइत्था । हवह । हवेइत्था ।
 हवेह । हवज्जा । हवज्ज । हवेज्जा । हवेज्ज । उचमे ‘तुमौ’ इत्या-
 त्यम् । हवामि । हवमि । मावित्वमिति केचित् । हविमि । हवेमि ।
 जर्जरौ च । ‘भोममुष्विच्च’ इति आदितौ वा । ‘लङ्लोद्—’ इत्येत्वं
 च । हवमो । हवामो । हविमो । हवेमो । हवंगु । हवामु । हविमु ।
 हवेमु । हवम । हवाम । हविम । हवेम । हवेज्जा । हवेज्ज । एवम-
 न्येषां हलन्तानां लटि रूपं नेयम् ॥ ‘हुहुवहवा भुवेस्तु’ इत्यतः ‘भुवेः’
 इत्यधिकृत्य

पृथक्स्पष्टे णिव्वडः ॥ ३ । १ । २ ॥

पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवेः णिव्वड इत्यादेशो भवति । णिव्व-
 डइ । णिव्वडए । पृथग्भवति । स्पष्टो भवति धेत्यर्थः ॥

प्रभौ हुप्पः ॥ ३ । १ । ३ ॥

‘भुवेः’ इत्यनुवर्तते । ‘तु’ इति च । प्रभुकर्तृकस्य भुवेः हुप्प
 इत्यादेशो वा भवति । हुप्पइ । हुप्पए । प्रभवतीत्यर्थः । पक्षे पहवइ ।
 बहुलाधिकारादन्यदपि । परिभवति संभवति उद्भवतीत्यर्थेपि । परि-
 भवइ । संभवइ । उन्भवइ ॥ लुङ्लङ्लिट्सु

भूतार्थस्य सिहिअहि ॥ २ । ४ । २२ ॥

भूतार्थे विहितो यो लुडादिप्रत्ययः तस्य लुङ्गो लङ्गो लिटश्च स्थाने
 प्रत्येकं सि हिअ हि इति त्रय आदेशा भवन्ति । उत्तरत्र ‘हल ईअ’
 इति विधानात् स्वरान्तादेवायं विधिः । होसि । होहिअ । होहि ।

१ इति च M. २ स्यात् M., ३ आदेशाः स्युः T. ४ स्वरान्तादेशोयं
 विधिः T.

‘त्वनतः’ इत्यगागमः । होअसि । होअहिअ । होअहि । सर्वत्र अभूत् अभवत् बभूव वा । स्यादयस्तु तिसयोरेव । अस्मिन् शाले वर्तमाना-
र्थवाचिनोपि भूतार्थवाचित्वमस्तीति लडादेशा इजादयोपि भवन्ति ।
तेन ‘लङ्लटोश्च जर्जरौ’ ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जरौ सर्वत्र
भवतः । तथा च होइ । होन्ति । होमि । इत्यादीनि सर्वाणि लङ्-
ण्युदाहर्तव्यानि । ग्रन्थविस्तरमयान्न लिख्यन्ते । एवमन्येषामजन्तानां
भूतलकारेषु रूपनिर्णयः ॥ हलन्तानां तु

• हल ईअ ॥ २ । ४ । २३ ॥

• ‘भूतार्थस्य’ इत्यनुवर्तते । भूतार्थे वर्तमानयोः हलन्तात् परयोः
तिसयोः ईअ इत्यादेशो भवति । हवीअ । हवइ । हवन्ति । इत्यादि
हलन्तब्रूपाणि सर्वाण्युदाहर्तव्यानि । एवमन्येषां हलन्तानां भूतार्थ-
वाचिषु रूपं नेयम् ॥ ललटोः

भविष्यति हिरादिः ॥ २ । ४ । २५ ॥

भविष्यदर्थे विहितप्रत्यये परे तस्मैव हिरित्यादिः प्रयोक्तव्यः ।
पूर्ववदिजादयः । होहिइ । बहुलाधिकारात् कचिदेकपदेपि सन्धिः ।
होही । भविष्यति । भविता वा । बहुत्वे हिः । होहिन्ति । इत्यादि
लङ्वत् । लकारात् प्राक् हिकार एवाधिकः । मध्यमे । होहिसि ।
होज्जहिसि । होज्जाहिसि । होहिज्ज । होहिज्जा । होहिद्धा । होहिह ।
इत्यादि सर्वे लङ्वत् । लकारात् प्राक् हिकार एवाधिकः ॥ उत्तमे

हार्सा मिमोमुमे वा ॥ २ । ४ । २६ ॥

‘भविष्यति’ इत्यनुवर्तते । ‘आदिः’ इति च । भविष्यदर्थे विहितेषु
उत्तमपुरुषादेशेषु मिमोमुम इत्येतेषु परेषु एषामेवादिः हार्सा इत्येतौ
वा प्रयोक्तव्यौ । पक्षे हिरपि । होहामि । होस्सामि । अत्र रित्वाद्
द्वित्वम् । होहामो । होस्सामो । होहामु । होस्सामु । होहाम । होस्साम ।

पक्षे । होहिमि । होहिमो । होहिमु । होहिम । कचिंतु हा न भवति ॥

‘डं मेच्छाचतः’ इत्यतः ‘मेः’ इत्यनुवर्तते ‘भविष्यति’ इति च

सर ॥ २ । ४ । ३३ ॥

धातोः परतो भविष्यति काले मेः स्थाने सर इति वा भवति ।
रित्वांद् द्वित्वम् । होहिस्सं । पक्षे । होहिमि ॥

हिस्साहित्था मुमोमस्य ॥ २ । ४ । २७ ॥

‘वा’ इत्यनुवर्तते ‘भविष्यति’ इति च । भविष्यति काले मु मो म
इत्येतेषां स्थाने हिस्सा हित्था इत्येतौ धातोः परतो वा प्रयोक्तव्यौ ।
होहिस्सा । होहित्था । पक्षे । होहिमु । इत्यादि । पूर्ववत् जर्जारौ च ।

‘त्वनतः’ इत्यागामादिलङ्बुत् । एवमन्येषामजन्तानां भविष्यति रूपम् ॥

हलन्तानां तु भविष्यति अगामे कृते ‘अदेह्लुभ्यात्खोरतः’ इत्यतः

‘अतः’ इत्यधिकृत्य ‘मोममुष्विच’ इत्यतः ‘इत्’ इति च

एच्च क्त्वातुंतव्यभविष्यति ॥ २ । ४ । १९ ॥

क्त्वातुंतव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतः अत एत्वं
चकारादिच्च भवति । हवेहिइ । हविहिइ । हवेहिज्ज । हवेहिज्जा ।
हविहिज्ज । हविहिज्जा । हवेहिति । हवेहिते । हविहिति । हवि-
हिते । इत्यादि । जर्जारौ च । मध्यमे । हवेहिसि । हविहिसि ।
हवेहिइत्था । हविहिइत्था । हवेहिह । हविहिह । जर्जारौ च ।
उत्तमे । हवेहिमि । हविहिमि । हवेहामि । हविहामि । हवेस्सामि ।
हविस्सामि । हवेहिस्स । हविहिस्स । जर्जारौ च । हवेहिमो । हवि-
हिमो । हवेहामो । हविहामो । हवेस्सामो । हविस्सामो । एवं मन्धो-
रपि । हवेहिस्सा । हविहिस्सा । हवेहित्था । हविहित्था । जर्जारौ च ।
एवमन्येषां हलन्तानां भविष्यति रूपम् ॥ लोटि

एकस्मिन् प्रथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु ॥ २ । ४ । ३५ ॥

१ T. drops तु. २ M. omits च. ३ इत्विट्स M., T. ४ इति
च M., T. ५ हविहिस्सा । हवेहिस्सा M. ६ T. drops च. ७ P.
and My. add नेयम् after it.

लिङ्लोटोः प्रथममध्यमोत्तमपुरुषैकवचनानां स्थाने दु सु मु इति क्रमाद्भवन्ति । होदु । लिङ्लोटोराशीरर्थे उकारान्तस्यैव प्रयोग इति केचित् । तदा दलोपः । दकारोच्चारणं भाषान्तरार्थमित्यपरे । प्राकृते विध्यादिषु होउ । अत्र 'प्रायो लुक्—'इति दलोपः । होसु । होमु ॥

बहौ न्तुहमो ॥ २ । ४ । ३६ ॥

लिङ्लोटोः प्रथममध्यमोत्तमबहुवचनानां स्थाने न्तु ह मो इति क्रमाद्भवन्ति । होन्तु । होह । होमो ॥

सोस्तु हि ॥ २ । ४ । ३७ ॥

विध्यादिषु 'एकस्मिन्—'इति सूत्रविहितस्य सोर्मध्यमपुरुषैकवचनस्य स्थाने हि इत्यादेशो वा भवति । होहि । होसु । पूर्ववत् 'मध्ये चाजन्तात्' इति जर्जरौ । तदा । होज्जदु । होज्जादु । होज्ज । होज्जा । एवं वचनान्तरेष्वपि जर्जारावूष्णौ ॥ लिङि

त्विज्जालिङः ॥ २ । ४ । ३४ ॥

लिङो जर्जार्भ्यां पर इकारो वा प्रयोक्तव्यः । होज्जइ । होज्जाइ । ह्यान् विशेषः । शेषं पूर्ववत् । एवमन्येषामजन्तानां लिङ्लोटो रूपम् । हलन्तानां तु 'वा लङ्लोटछत्तृषु' इति वा एत्वम् । हवेउ । हवउ । हवेन्तु । हवन्तु । हवेज्ज । हवज्ज । हवेज्जा । हवज्जा ॥ मध्यमे 'सोस्तु हि' इत्यतः 'सोः' इत्यनुवर्तमाने

लुगिज्जहीज्जसिज्जेतः ॥ २ । ४ । ३८ ॥

अदन्ताद्वातोः मध्यमैकवचनादेशस्य सोः स्थाने लुक् इज्जहि इज्जसु इज्जे इति चत्वार आदेशा भवन्ति । हव । हविज्जहि । हविज्जसु । हविज्जे । पक्षे । हवसु । हवेसु । हवेज्ज । हवेज्जा । 'त्विज्जालिङः' इति इत्वं च । हवेज्जइ । हवेज्जाइ । शेषं पूर्ववत् । एवमन्येषां हलन्तानां रूपं नेयम् ॥ लङि

१ क्रमात् सुः T. २ मिति केचित् T. ३ T. has प्रत्ययानां before स्थाने. ४ सात् T. ५ सात् T.

माणन्तौल च लृङः ॥ २ । ४ । ४१ ॥

लृङो माण न्त इत्यादेशौ सर्वत्र पुरुषेषु वचनेषु भवतः । लिच्वा-
न्नित्यम् । चकारात् जर्जरौ च । होमाण । होन्त । होज्जमाण ।
होज्जन्त । होज्जमाण । होज्ज । होज्जा । हलन्तानां तु । हवमाण ।
हवन्त । हवेज्ज । हवेज्जा । एवमन्येष्वजन्तेषु हलन्तेषु च धातुष्वनया
प्रक्रियया सर्वलकाररूपाणि प्रयोज्यानि ॥

अथ केचिदेधादयो धातवः प्रदर्श्यन्ते ।

एध वृद्धौ । अगागमः । 'खघथघभाम्' इति धैस्य हत्वम् ।
इजादयः । एहइ । ऐहए । शेषं हववत् । हुपचप् पाके । अनुक्तम-
न्यन्यायेनानुबन्धलोपः । अक् । 'प्रायो लृक्—' इति चलोपः ।
पअइ । पअए ॥

सोल्लपउल्लौ पचेः ॥ ३ । १ । ३८ ॥

पचतेः सोल्ल पउल्ल इत्यादेशौ भवतः । सोल्लइ । पउल्लइ । डुनदि
समृद्धौ । अक् । णंदइ । णंदए । ध्वंसु गतौ । अक् । 'त्वध्वद्वध्वां
क्चित्—' इत्यादिना ध्वस्य झकारः । झंसइ । झंसए । पक्षे । 'लवराम्—'
इति वैलोपः । धंसइ । धंसए । व्यञ् संवरणे । 'मनयाम्' इति
यलोपः । वेइ । 'त्यनतः' इत्यगागमे । वेअइ । वेअए । अद भक्षणे ।
अक् । प्रायोग्रहणाद् वैलोपाभावः । अदइ । अदए ॥ अस्तेर्विशेष
उच्यते । अस भुवि । लटि

त्वस्तेर्ह्महोमिह ममोमिना ॥ २ । ४ । ८ ॥

'मिमिचितौ' इति विहितमिना 'मोममु मसहिङ्' इति विहित-
ममोभ्यां च सह अस्तेः स्थाने यथायोगं म्ह म्हो मिह इत्यादेशा वा

१ च स्तः T. २ सर्वलकाराणां रूपाणि P., My. ३ M. and T.
drop धस. ४ My. and P. drop it; T. has एहरे only.
५ स्तः T. ६ यलोपे T. ७ दकारलोपाभावः M.

भवन्ति । गअम्हि । गतोस्मि । गअम्हो । गअम्ह । गताः स्मः ।
मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते । पक्षे । तिङात्थि' इति
अत्थिः सामान्यप्राप्तः । अत्थि ॥

सिना ल्सि ॥ २ । ४ । ९ ॥

'अस्तेः' इत्यनुवर्तते । अस्तेर्धातोः सिना मध्यमपुरुषैकवचनादेशेन
सह सि इत्यादेशो लिट् भवति । लिट्त्वान्नित्यम् । णिद्गुरो जं सि ।
निद्गुरो यदसि ॥

तिङात्थि ॥ २ । ४ । १० ॥

अस्तेस्तिङा सह अत्थि इत्यादेशो भवति । अत्थि सो । अस्ति स
इत्यर्थः । अत्थि ते । सन्ति त इत्यर्थः । मध्यमे । अत्थि तुमं ।
असि त्वमित्यर्थः । अत्थि तुम्हे । स्व यूयमित्यर्थः । उत्तमे । अत्थि हं ।
अस्म्यहम् । अत्थि अम्हे । सो वयमित्यर्थः ॥ लुङ्लिट्लिङ्सु 'भूता-
र्थस्य सिहिअहि' इत्यतः 'भूतार्थस्य' इत्यधिकृत्य

अहेस्यासी तेनास्तेः ॥ २ । ४ । २४ ॥

अस्तेर्धातोर्भूतार्थप्रत्ययेन सह अहेसि आसि इत्यादेशौ भवतः ।
अहेसि । आसि । आसीत् । आसन् । आसीः । आस्त । आसम् ।
आस । इत्यर्थः । लुङ्लिटोः । अस्तेर्भादेशे । अभूत् । बभूव ।
इत्यादि संचारणीयम् । इदं त्वादेशद्वयं सर्ववचनेषु पुरुषत्रये च साधा-
रणम् । तेन भूतलकारमात्रे अस्तेरिदमेव रूपद्वयम् । लोटि सिद्धावस्था-
पेक्षया अस्तु इत्यत्र 'स्तः' इति स्तस्य यत्वे । अत्यु । संतु । इति च
दृश्यते । लिटि । स्यादित्यत्र 'स्याद्भव्य—' इति सूत्रेण यात् प्रागित्वम् ।
यलोपः । अन्त्यहलो लोपश्च । सिञ्ज । अन्येषु लकारेषु अनुक्तमन्य-
न्यायेन 'अस्तेर्भूः' इति मूधातोरेव प्रयोगः ॥ शीद् स्वप्ने ।

योरेद् ॥ २ । ४ । ६५ ॥

इश्च उश्च युः तस्य योर्घातोरिवर्णोर्वर्णयोः एङ् एदोतौ यथासंख्यं भवतः । इवर्णस्य एकारः । उवर्णस्य ओकारः । इत्येत्वे । 'शोस्सळ्' । सेङ् । 'त्वनतः' इत्यक् । सेअङ् । सेअए । इत्यादि । हुवत् ॥ व्रून् व्यक्तायां वाचि ।

उवर्णस्यावः ॥ २ । ४ । ६४ ॥

धातोरन्त्यस्य उवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति । रेफलोपः । ववङ् । ववए । 'योरेङ्' इत्योत्वे । वोङ् । एवं हुङ् पूङ् प्रभृतयः ॥ हु दाना-
दानयोः ।

णो हश्च चिजिपूथुधूस्तुहुत्तृभ्यः ॥ २ । ४ । ७२ ॥

एभ्यः परो ण इत्यागमो वा भवति । तत्संनियोगेन दीर्घस्य ह्रस्वश्च^१ । हुणङ् । हुणए । पक्षे उवर्णस्य अव इत्यादेशः । हवङ् । हवए । नात्र 'योरेङ्' इत्युकारस्यौत्वम् । अनन्तरविषयत्वात् तस्य । परंतूवर्णस्य अव इत्यादेशः । बहुलाधिकाराण्णागमः कचिद्विफलितः । उच्चेणङ् । उच्चेइ । जेणङ् । जेइ । ओहाङ् गतौ । अनुक्तमन्यन्यायेना-
नुबन्धलोपः । 'त्वनतः' इत्यागमः । हाअङ् । हाअए । पक्षे । हाइ । हु धान् धारणपोषणयोः । अनुबन्धलोपः । अङ् । धाअङ् । धाअए । पक्षे । धाइ ॥

घो दहश्चदः ॥ २ । ४ । १३१ ॥

श्रदित्यव्ययात् परस्य दर्धातेर्दह इत्यादेशो भवति । 'अश्चदः' इति पर्युदासादन्त्यहलो लोपो न भवति । रेफलोपः । सत्वम् । सद्दहङ् । सद्दहए । दिपि क्रीडादौ । अक् । दिवङ् । दिवए ॥ अथ पुरुषादघोषि प्रदर्श्यन्ते ।

रुपगेचो दिः ॥ २ । ४ । ६८ ॥

रुपादिप्यादेरचो दीर्घो भवति । रुप । रूसङ् । रूसए । शुप ।

१ धून् M. २ भवति वा T. ३ M. drops च. ४ अक् M.
५ इत्यादेशः स्यात् T. ६ अन M.

सूसइ । तुप । तूपइ । पुप । पूसइ । शिप । सीसइ । पूंङ् प्राणिप्र-
सवे । उवर्णस्य अव इत्यादेशः । सवइ । सवए । णह बन्धने ।
णहइ । णहए । पुद् अमिपवे । अवादेशः । सवइ । सवए । सोइ ।
अशू व्याप्तौ । अक् । असइ । असए । चिन् चयने । 'णो हश्च
चिजि—'इत्यादिना णागमः । चिणइ । चिणए । पक्षे । 'योरेङ्'
इत्येत्वम् । चेइ । चेए । 'त्वनतः' इत्यक्येत्वे च । चेअइ । चेअए ।
तुद व्यथने । अक् । तुदइ । तुदए । दलोपोपि । तुअइ । तुअए ॥
दंशतिदहत्योर्विशेषः । 'हलोक्' इत्यगागमे 'घेतस इति तोः' इत्यतः,
'तोः' इत्यधिकृत्य 'टो ङः' इत्यतः 'ङः' इति च ।

दंशदहोः ॥ १ । ३ । ३४ ॥

दंशतिदहत्योर्धात्वोस्तवर्गस्य ङकारो भवति । ङसइ । ङसए ।
डहइ । डहए ॥ दीप्यतौ

डो दीपि ॥ १ । ३ । ४६ ॥

पूर्वसूत्रात् 'तोः' इत्यनुवर्तते । दीप्यतेस्तोस्तवर्गस्य ङत्वम् ।
डिप्पइ । प्रदीप्यतौ 'दोहदप्रदीप—'इत्यादिना तोर्लृत्वम् । पलिप्पइ ॥
मृङ् मरणे

आर उः ॥ २ । ४ । ६६ ॥

धातोर्ऋवर्णस्य अर इत्यादेशो भवति । मरइ । मरए ॥ गच्छ
गतौ

छर्गमिप्यमासाम् ॥ २ । ४ । ५० ॥

गम् इप् यम् आस् एयामन्त्यस्य छकारो रिट् स्यात् । गच्छइ ॥

गमिरणुवञ्जावञ्जसाकुसोकुसाइच्छाय्यवहरावसेहवदअपरिअल-
परिअल्लवोल्लपरिणिसपच्छट्ठणीणणिम्महवच्छदणिळ्ळुकरंमणीणिव-
हान् ॥ ३ । १ । ९७ ॥

गमिरणुवज्जादीनादेशान् प्राप्नोति । अणुवज्जइ । अवज्जसइ ।
अकुसइ । उकुसइ । अइच्छइ । अईइ । अवहरइ । अवसेहइ । वद-
अइ । परिअलइ । परिअल्लइ । वोळइ । परिणिसइ । पेच्छड्डइ ।
णीणइ । णिम्महइ । वच्छदइ । णिल्लुकइ । रंभइ । णीइ । णिवहइ ॥
दृशिर् प्रेक्षणे

दृशिरोअक्खणिअच्छावअच्छचज्जावअज्झपुलअपुलोअदेक्खा-
वअक्खपेच्छावआसपासणिअसच्चवावक्खान् ॥ २ । ४ । १५३ ॥

दृशिर् प्रेक्षण इत्ययं धातुः ओअक्ख णिअच्छ अवअच्छ चज्ज
अवअज्झ पुलअ पुलोअ देक्ख अवअक्ख पेच्छ अवआस पास
णिअ सच्चव अवक्ख इति पञ्चदशादेशानापद्यते । ओअक्खइ ।
णिअच्छइ । अवअच्छइ । चज्जइ । अवअज्झइ । पुलअइ । पुलोअइ ।
देक्खइ । अवअक्खइ । पेच्छइ । अवआसइ । पासइ । णिअइ ।
सच्चवइ । अवक्खइ । इति पञ्चदशादेशाः ॥ गम्दृशोर्भविष्यति

डच्छ दृशिगम इजादौ हिलुक् च वा ॥ २ । ४ । २८ ॥

‘भविष्यति हिरादिः’ ईत्यतः ‘भविष्यति’ इत्यनुवर्तते । दृशू गम्
आभ्यां धातुभ्यां भविष्यदादेशेषु ईच् इत्यादिषु परेषु डित् अच्छ
इत्ययं भवति हेर्वा लृक् च । डित्वादन्त्यस्याजादेर्लृक् । दच्छिइ ।
दच्छिहिइ । दच्छिति । दच्छिहिंति । दच्छिसि । दच्छिहिसि ।
दच्छिईत्या । दच्छिहिईत्या । दच्छिह । दच्छिहिह । दच्छिमि ।
दच्छिहिमि । दच्छिहामि । दच्छिस्सामि । दच्छिस्सं । दच्छिहिस्सं ।
दच्छिमो । दच्छिहिमो । दच्छिहामो । दच्छिस्सामो । दच्छिहिस्सा ।
दच्छिहित्या । दच्छिम । दच्छिहिम । इत्यादि । मोवत् मम्बोरप्युदा-

१ आपद्यते T. २ पद्यइ M. ३ My. and P. drop प्रेक्षणे.
४ इत्यनुवर्तते M., T. ५ दृशिर् M. ६ इत्यादिषु P., My. ७ 'इद्वा
P.; My. ८ 'इद्वा My., P.

हार्यम् । एवं गमेरपि ॥ मिदिइ विदारणे । छिदिइ द्वैधीकरणे ।
'अन्त्यस्य वचिमुचि—'इत्यादेः 'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

छिदिभिदो न्दः ॥ २ । ४ । ५४ ॥

अनयोरन्त्यस्य न्द इत्यादेशो भवति । छिन्दइ । भिन्दइ । भवि-
प्यति विशेषः ।

छिदिभिदिविदो डेच्छ ॥ २ । ४ । २९ ॥

'भविप्यति हिरादिः' इत्यतः 'भविप्यति' इत्यनुवर्तते । 'हिल्लक् च'
इति च 'इजादौ' इति च । छिदौदिभ्यो भविप्यति इजादिषु परेषु
डित् एच्छ इत्ययं स्यात् हिल्लक् च वा । चेच्छिइ । चेच्छिहिइ ।
चेच्छिति । चेच्छिहिति । चेच्छिसि । चेच्छिहिसि । चेच्छिइत्था ।
चेच्छिइत्था । चेच्छिह । चेच्छिहिह । चेच्छिमि । चेच्छिहिमि ।
चेच्छिहामि । चेच्छिस्सामि । एवं हौ । चेच्छिस्सं । चेच्छिहिस्सं ।
चेच्छिमो । चेच्छिहिमो । चेच्छिहामो । चेच्छिस्सामो । चेच्छिहिस्सा ।
चेच्छिइत्था । एवं मन्वोरपि । एवं भिदविदोरपि रूपाण्युदाहर्तव्यानि ॥
वच परिभाषणे । मुच्छ्ल मोक्षणे । रुदिइ अश्रुविमोचने । श्रु श्रवणे ।
मुज पालनाभ्यवहारयोः । अक् । वअइ । मुअइ । रुअइ । एप्प
भविप्यति

डोच्छ वचिमुचिरुदिश्रुमुजः ॥ २ । ४ । ३० ॥

वच्यादिभ्यो धातुभ्यो भविप्यदर्थे इजादिषु परेषु डित् ओच्छ
इति भवति हिल्लक् च वा । वचि । वोच्छिइ । वोच्छिहिइ ।
वोच्छिति । वोच्छिहिति । वोच्छिसि । वोच्छिहिसि । वोच्छिइत्था ।
वोच्छिइत्था । इत्यादि भिदिवत् । एवं मुचादीनामुदाहार्यम् ।

१ न्यः P., My. २ न्द P., My. ३ छिन्दइ My. ४ भिन्दइ
My. ५ मिदादिभ्यः M. and P. ६ My. has मेच्छिइ ।
मेच्छिहि etc.; T. has छेच्छिइ, छेच्छिहि, etc. ७ छेच्छिइ P., My.
८ छेच्छिहि P., My.

ढं मेच्छात्ततः ॥ २ । ४ । ३१ ॥

भविष्यति दृशादिभ्यो घातुभ्यः पूर्वसूत्रैस्त्रिभिरुक्तानां ढच्छ ढेच्छ ढोच्छानां यश्छकारस्ततः परस्य मेरुत्तमपुरुषैकवचनस्य स्थाने ङित् अमित्यादेशो भवति । दच्छं । द्रक्ष्यामि । गच्छं । गमिष्यामि । संगच्छं । संगंसे । भेच्छं । भेत्स्यामि । वैच्छं । वेत्स्यामि । चेच्छं । छेत्स्यामि । वोच्छं । वक्ष्यामि । मोच्छं । मोक्ष्यामि । इत्यादि । पक्षे । दच्छिमि । दच्छिहिमि । इत्यादि । 'छात्ततः' इति किम् । अन्येभ्यः परो मा भूत् ॥

णिन्वडो मुचेर्दुःखे ॥ ३ । १ । ४० ॥

दुःखं मुञ्चत्यर्थमुचेः णिन्वड इत्यादेशो भवति । णिन्वडइ ।

अवहेडमोल्लणिळ्ळुंसिकदिसडरेअवछंडाः ॥ ३ । १ । ४१ ॥

'मुचेः' इत्यनुवर्तते । मुञ्चतेरवहेड इत्यादि सप्तादेशो भवन्ति स्वरूपार्थे । अवहेडइ । मोल्लइ । णिळ्ळुंछइ । उंसिकइ । दिसडइ । रेअवइ । छंडइ । सिद्धावस्थापेक्षया । मुंचइ । मुंचए ॥ रुधिइ आवरणे । 'अन्त्यस्य वचिमुंचि—'इत्यादेः 'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

रुधो न्धम्मौ ॥ २ । ४ । ५० ॥

रुधेरन्त्यस्य न्धम्म इत्यादेशो भवतः । रुन्धइ । रुम्भइ ।

ढंसोत्तंघौ विष्टतिरुध्योः ॥ ३ । १ । ६४ ॥

विपूर्वकस्य वर्तते रुधेश्च ढंस उत्तंघ इत्येतौ प्रत्येकं वा भवतः । ढंसइ । उत्तंघइ । इदमेव वर्ततेरपि । पक्षे । रुंधइ । वट्टइ । अत्र 'तस्याधूर्तादौ टः' इति तस्य टत्वम् । 'युधबुधगृधकुधसिधमुहां च झइ' इति चकारानुकृष्टरुधेरन्त्यस्य झः । रुझइ । रुझए । युजियोगे

जुंजजुज्जुप्पा जुजेः ॥ २ । ४ । १३९ ॥

१ स्यात् T. २ दुःखविषयस्य मुचिर् मोक्षणे इत्यस्य घातोः T. ३ इत्यादेशः स्यात् T. ४ 'देसाः स्युः' T. ५ 'मुचिचिदधिभुजाम्—' इत्यादिना M. ६ स्तः T. ७ स्तः T.

युजेर्घातोः जुंजादय आदेशाः स्युः । जुंजइ । जुज्जइ । जुप्पइ ।
 भुज पालनाभ्यवहारयोः । अक् । मुजइ । मुजए । लल्लटोः ।
 'होच्छ वचिमुचि—' इत्यादिना ओच्छादेशो हिल्लक् च वा । भोच्छइ ।
 भोच्छिहिइ । 'हं मेदछात्ततः' इति मेई । भोच्छं । पक्षे । भोच्छिमि ।
 शेषं हवयत् ॥

णिवरो बुभुक्षाक्षिप्योः ॥ ३ । १ । ७८ ॥

सन्नन्तस्य मुजेराङ् पूर्वस्य क्षिपेश्च णिवर इत्यादेशो भवति ।
 णिवरइ । बुमुक्षति । आक्षिपति वा ॥

भुजेरण्णभुजकम्मसमाणचमडचड्डजेमजिमाः ॥ २।४।१३७ ॥

भुजेर्धातोरण्णादय आदेशा भवन्ति वा । अण्णइ । अण्णए ।
 मुज्जइ । कम्मइ । समाणइ । चमडइ । चड्डइ । जेमइ । जिमइ ॥
 तनु विस्तारे । अक् । तणइ । तणए ।

तड्डवविरल्लतड्डतड्डास्तनेः ॥ ३ । १ । ७४ ॥

तनु विस्तार इत्यस्य तड्डव इत्यादयश्चत्वार आदेशाः स्युः । तड्ड-
 वइ । विरल्लइ । तड्डइ । तड्डइ । मनु अवबोधने । अक् । मणइ ।
 मणए । कृन् । 'अर उः' इत्यरः । करइ । कलए ॥ लल्लटोः ।
 'अन्त्यस्य वचिमुचि—' इति सूत्रात् 'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते ।

आ भूतमविप्यति च कृञः ॥ २ । ४ । ४७ ॥

भूतार्थे मविप्यदर्थे च प्रत्यये परे कृञोन्त्यस्य आ इत्ययमोदेशो
 भवति । 'भूतार्थस्य सिहिअहि' इति स्यादयः । कासि । काहिअ ।
 काहि । अकार्षात् । अकरोत् चकार वा । लल्लटोः । काहिइ ।
 काहिति ॥ 'हं मेदछात्ततः' इत्यतः 'मेः' इत्यनुवर्तमाने

कृदो हं ॥ २ । ४ ३२ ॥

१ प्रयः for जुंजादयः T. २ मुजिधातुः M.; भुजधातुः T. ३ आदे-
 दानापद्यते M.; आदेशानाम्प्रोति T. ४ 'मुचिरधिभुजाम्—' इत्यतः
 ५ 'आदेशः स्यात् T. ६ इत्यनुवर्तते T.

करोतेर्ददातेश्च भविष्यति मेस्थाने हं इति वा स्यात् । 'आ भूत-
भविष्यति—'इत्याकारः । काहं । पक्षे । काहिमि । 'सि' इत्यनेन
'सि' च । कस्सं । पक्षे । काहिमि । शेषं हववत् ॥

कृजः कुणः ॥ ३ । १ । २० ॥

कृजः कुण इति वा स्यात् । कुणइ । कुणए ॥

काणेक्षिते णिआरः ॥ ३ । १ । २१ ॥

कृज इत्यनुवर्तते । कृजः काणेक्षितविषयस्य णिआर इत्यादेशो
भवति । णिआरइ । काणेक्षितं करोतीत्यर्थः ॥

निष्टम्भे णिदुहः ॥ ३ । १ । २२ ॥

निष्टम्भविषयस्य कृजो णिदुह इत्यादेशो भवति । णिदुहइ ।
निष्टम्भं करोतीत्यर्थः ॥

अमे वीपंकः ॥ ३ । १ । २३ ॥

अमं करोतीत्यर्थे कृजो वीपंक इत्यादेशो भवति । वीपंकइ ॥

सद्धानोचष्टम्भे ॥ ३ । १ । २४ ॥

अचष्टम्भं करोतीत्यर्थे कृजः सद्धानादेशो भवति । सद्धानइ ॥

णिज्वोलो मन्थुनाष्टमालिन्ये ॥ ३ । १ । २५ ॥

मन्थुना ओष्ठमालिन्यं करोतीत्यर्थे कृजः णिज्वोल इत्यादेशो
भवति । णिज्वोलइ ॥

गुललघाटी ॥ ३ । १ । २६ ॥

घाटु करोतीत्यर्थे कृजो गुलल इत्यादेशो भवति । गुललइ ॥

पयलो लम्बनशपित्ययोः ॥ ३ । १ । २७ ॥

१ T. has परतः after it. २ T. has भविष्यत् after भविष्यति.
३ इत्यादेशः स्यात् T. ४ णिआरः M. ५ णिआर M. ६ इत्यादेशः स्यात्
T. ७ णिदुह* My., P.; निष्टम्भ* M. ८ इत्यादेशः स्यात् T. ९ निष्टम्भ*
My., P. निष्टम्भ* M. १० वीपंकः M. ११ वीपंक M. १२ वीपंकइ
M. १३ अचष्टम्भविषयस्य १४ *देशः स्यात् T. १५ *देशः स्यात् T.

लम्बनं करोति शैथिल्यं करोति इत्यनयोरर्थयोः कृञः पयल्लादेशो भवति । पयल्लइ ॥

क्षुरे कम्मः ॥ ३ । १ । २८ ॥

क्षुरं करोतीत्यर्थे कृञः कम्मादेशो भवति । कम्मइ । कम्मए ॥

णीलुंछो निष्पाताच्छोटे ॥ ३ । १ । २९ ॥

निष्पातं करोतीत्याच्छोटनं करोतीत्यनयोरर्थयोः कृञः णीलुंछ इत्यादेशौ भवति । णीलुंछइ ॥ डुक्कीन् द्रव्यविनिमये । 'थोरेइ' इत्येतत्त्वम् । केइ । 'त्वनतः' इत्यगागमः । केअइ ॥

क्रिपः कीणः ॥ २ । ४ । १२२ ॥

क्रीणातेः कीण इत्यादेशो भवति । कीणइ । कीणैए ॥

केर्च वेः ॥ २ । ४ । १२३ ॥

विपूर्वस्य क्रीणातेः केइ इत्यादेशो भवति । रिक्त्वाद् द्वित्वम् । विकेइ । 'त्वनतः' इत्यगागमे विकेअइ । चकारात् कीणश्च । विकी-
णई । विकीणए ॥ वृन् । 'अर उः' वरइ ॥

साहट्टसाहरौ संबुः ॥ ३ । १ । ३० ॥

संपूर्वस्य घृणोतेः साहट्ट साहर इत्यादेशौ भवतः । साहट्टइ । साह-
रइ ॥ दृब् । दरइ । दरए ॥ ग्रह उपादाने ।

ग्रहेर्गिरुवारगेण्णवलहरपग्गाहिपञ्चुआः ॥ २ । ४ । १५७ ॥

ग्रहेर्गिरुवाराद्याः षडादेशा वा स्युः । गिरुवारइ । गेण्हइ । बलइ ।
हरइ । पग्गइ । अहिपञ्चुअइ ॥ 'अन्त्यस्य वचिर्मुचि—'इत्यतः
'अन्त्यस्य' इत्यधिकृत्य

नमोद्विजरुदां वः ॥ २ । ४ । ४८ ॥

१ 'देसः' स्यात् T. २ 'ताच्छादनयोः' M. ३ 'त्याच्छादनं' M. ४ 'देसः' स्यात् T. ५ M. and P. omit it ६ 'देसः' स्यात् T. ७ सः T. ८ 'मुचिर्मुचिमुचाम्—'इत्यपिहस M., T.

। नमतेरुद्विजते रोदतेश्चान्त्यस्य वकारो भवति । णम् । णवइ । उद्विज् । अक् । उन्विवइ । अत्र दलोपद्वित्वे । रुदिइ । रुवइ । उन्वेवइ । रोवइ । 'अचोचाम्' इत्येत्वमोत्वं च ॥

चर्नृतिमदिग्रजाम् ॥ २ । ४ । ४९ ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । नृति मद् वज्र एषां धातूनामन्त्यस्य चकारो रिङ्भवति । रित्वाद् द्वित्वम् । णच्चइ । अत्र 'ऋतोत्' इत्यतः अत्वम् । मच्चइ । वच्चइ । अत्र 'लवराम्—' इति रेफलोपः ॥

छर्गमिष्यमासाम् ॥ २ । ४ । ५० ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । गम् इप् यम् आम् एषामन्त्यस्य छोरित् स्यात् । गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अत्र जत्वम् । अच्छइ । अत्र 'संयोगे' इति ह्रस्वः ॥

युधयुधगृधकुधसिधमुहां च ज्ञः ॥ २ । ४ । ५२ ॥

युधादीनां चकाराद्गृधेश्चान्त्यस्य द्विरुक्तो शकारः स्यात् । जुज्झइ । युज्झइ । गिज्झइ । अत्र कृपादित्वाद्दत्त इत्वम् । 'अचोचाम्' इति वा इत्वम् । युज्झइ । अत्र रेफलोपः । सिध । सिज्झइ । मुह । मुज्झइ ॥

जर् सिदाम् ॥ २ । ४ । ५३ ॥

सिदिप्रकाराणां धातूनामन्त्यस्य जकारो रिद् भवति । सिद् । सिज्झइ । संपद् । संपज्झइ । सिज्झइ । बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

दः कधिवर्धाम् ॥ २ । ४ । ५५ ॥

कथतेर्वर्धतेश्चान्त्यस्य दः स्यात् । 'लवराम्—' इति धैलोपः । कद्इ । वेद्इ । बहुवचनाद्गृधेः कृतगुणस्य वर्धतेश्चाविशेषेण ग्रहणम् ॥ वेष्टेः ॥ २ । ४ । ५६ ॥

‘ढः’ इत्यनुवर्तते । वेष्ट वेष्टन इत्यस्य ‘कगटड—’ इत्यादिना पलोपेन्त्यस्य ढो भवति । वेढइ ॥

समुदो लृ ॥ २ । ४ । ५७ ॥

‘वेष्टेः’ इत्यनुवर्तते । सम् उद् इत्युपसर्गाभ्यां परस्य वेष्टेतरन्त्यस्य लकारो रित् स्यात् । संवेष्टइ ।^१ बहुलाधिकारादुतः परस्य वा लः । उन्वेष्टइ । उन्वेढइ ॥

खादधावि लुक् ॥ २ । ४ । ५८ ॥

खादतौ धावतौ चान्त्यस्य लृभभवति । खाइ । ‘त्वनतः’ इत्यक् । खाअइ । खाहिइ । अत्र ‘भविष्यति हिरादिः’ इति हिः । खाउ । अत्र ‘एकस्मिन् प्रथमादेर्विध्यादिषु—’ इत्यादिना दुः वलोपश्च । धाइ । धाहिइ । धाउ । बहुलाधिकाराद् वर्तमानभविष्यद्विध्याथेकवचन एवा-
न्त्यलोपः । तेनेह न भवति । खादन्ति । धावन्ति । कचिद् धावइ
पुरओ इति च दृश्यते । धावति पुरतः । ओसैरइ ॥

रः सृजि ॥ २ । ४ । ५९ ॥

सृजिधातोर्न्त्यस्य रत्वं भवति ।^२ विसरइ ॥

ढः सीदपति ॥ २ । ४ । ६० ॥

सीदतौ पततौ चान्त्यस्य ढत्वं भवति । सडइ । पैडइ ॥

मीलेः प्रादेर्द्वे तु ॥ २ । ४ । ६१ ॥

प्रादेरुपसर्गात् परस्य मीलेरन्त्यस्य वा द्वित्वं स्यात् । समिल्लइ ।
अत्र ‘संयोगे’ इति ह्रस्वः । संमीलइ । अत्र समो मांसादित्वाद्विकल्पेन
विन्दुलोपः । संमिल्लइ । संमीलइ ।^३ निमीलइ । निमिल्लइ । ‘प्रादेः’
इति किम् । मीलइ ॥

चलस्फुटे ॥ २ । ४ । ६२ ॥

१ M. adds उन्वेष्टइ. २ लृक् स्यात् T. ३ M. drops it. ४ M. drops it. ५ P. and My. omit it. ६ M. drops it. ७ M. inserts उम्मितइ before it.

चलतौ स्फुटितौ चान्त्यस्य द्वे रूपे वा भवतः । चलइ चलइ ।
फुडइ । फुडइ । अत्र 'प्स्योः फः' इति फत्वम् । 'टो डः'
इति डत्वं च ॥

शकगे ॥ २ । ४ । ६३ ॥

'द्वे' इत्यनुवर्तते । शकादिषु घातुष्वन्त्यस्य द्वे रूपे भवतः ।
योगविभागान्नित्यम् । शक । सकइ । मृग । मगइ । पित्रे ।
सिब्वइ । अँटि । अट्टइ । लँटि । लट्टइ । त्रुँटि । तुट्टइ । कुँपु ।
कुप्पइ । जँम । जम्मइ । णँश । णस्सइ ॥ 'अर उः' इत्यतः 'उः'
इत्यधिकृत्य

अरि वृषाम् ॥ २ । ४ । ६७ ॥

वृषप्रकाराणां घातूनामृवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति । वृष ।
वरिसइ । मृष । मरिसइ । वृष । हरिसइ । बहुवचनं प्रयोगानु-
सरणार्थम् ॥

निमेर्निम्मवनिम्माणौ ॥ २ । ४ । १२० ॥

'अन्त्यस्य' इति नियुक्तम् । निपूर्वस्य मिमीतेः निम्मव निम्माण
इत्यादेशौ भवतः । निम्मवइ । निम्माणइ । 'आदेस्तु' इति वा णत्वे ।
णिम्मवइ । णिमाणइ । पक्षे णिम्मइ ॥

आलीडोल्लिः ॥ २ । ४ । १२१ ॥

आद् पूर्वस्य लीयतेः अलि इति भवति । अलिइ ॥

स्त्यस्समः खा ॥ २ । ४ । १२४ ॥

संपूर्वस्य स्त्यै छै शब्दसंघातयोरित्यस्य खा इत्यादेशो भवति ।
सेस्साइ । 'त्वनतः' इत्यह् । सेस्साअइ ॥

१ My. and P. drop योगविभागान्नित्यम् । २ निर M. ३ अट्ट M.
४ ट्ट M. ५ पुट्ट M. ६ डर P., डप M. ७ शिव । शिम्मइ M.
८ नम My., P. ९ इत्यादेशः स्यात् T. १० M. inserts एप ।
वरिमइ before it. ११ इति भवतः M.

ध्मो धुमोदः ॥ २ । ४ । १२५ ॥

उत्पूर्वस्य ध्मा शब्दामिसंयोगयोरिति घातोर्धुमा इत्यादेशो भवति ।
उद्धुमाइ । अक् । उद्धुमाजइ ॥

स्थपुकुक्रुरौ ॥ २ । ४ । १२६ ॥

‘उदः’ इत्यनुवर्तते । उदः परस्य स्थाघातोः ठ कुकुर इत्यादेशौ
भवतः । उट्टइ । उकुक्रुरइ ॥

गिरप्पथक्कठाचिट्ठाः ॥ २ । ४ । १२७ ॥

‘स्थाः’ इत्यनुवर्तते । तिष्ठतेः गिरप्प थक्क ठा चिट्ठ इति चत्वार
आदेशाः स्युः । गिरप्पइ । थक्कइ । ठाइ । चिट्ठइ । ‘त्वनतः’ इत्यगा-
गमे । ठाअइ ॥

विसरः पैम्हसवीसरौ ॥ २ । ४ । १२८ ॥

विसरतेः पैम्हस वीसर इत्यादेशौ भवतः । पैम्हसइ । वीसरइ ।
पक्षे । विम्हेरइ । अत्र ‘अर उ.’ इति ऋतो रादेशः । ‘इमप्प—’
इत्यादिना सस्य र्हादेशः ॥

कूपो णिजवहः ॥ २ । ४ । १२९ ॥

कूप कृपायामित्यस्य घातोर्खह इत्यादेशो भवति णिजन्तश्च । इति
णिजन्तत्वात् ‘णिजदेदावावे’ इत्यावे भवति । अवहावेइ । कूपां करो-
तीत्यर्थः ॥

जाणमुणौ झः ॥ २ । ४ । १३० ॥

ज्ञा अवबोधन इत्यस्य जाण मुण इत्यादेशौ भवतः । जाणइ ।
मुणइ । मणइ इति तु मन्यतेरेव ॥

स्पृशिश्लिवालुक्खफरिसफासफंसालिहञ्छिहान् ॥ २ । ४ । १३२ ॥

स्पृश स्पर्शन इत्ययं घातुः श्लिब आलुक्ख फरिस फास फंस

१ °इक् M. २ पद्मस° My. ३ पद्मस My. ४ पद्मसइ My.
५ विद्मरइ My. ६ द्वादेशः My. ७ My. and P. omit this
sentence. ८ सः M. ९ स्पर्श My., P.

आलिह छिह इति सप्तादेशानापद्यते । छिवइ । आल्लुक्स्वइ ।
एवमन्येपि ॥

फक्स्थक्कः ॥ २ । ४ । १३३ ॥

फक् नीचैर्गतावित्यस्य धातोः थक् इत्यादेशो भवति । थक्इ ॥

श्लाघः सळाहः ॥ २ । ४ । १३४ ॥

श्लाघृ कथन इत्यस्य धातोः सळाह इत्यादेशो भवति । सळाहइ ॥

दिप्पस्त्वृषः ॥ २ । ४ । १३५ ॥

टृप प्रीणन इत्यस्य दिप्प इत्यादेशो भवति । दिप्पइ ॥

भियो भाभिहौ ॥ २ । ४ । १३६ ॥

विभी भय इत्यस्य भा भिह इत्यादेशौ भवतः । भाइ । अक् ।

भाअइ । भिहइ ॥

जृम्भेरवेर्जंभा ॥ २ । ४ । १३८ ॥

वीत्युपसर्गरहितस्य जृंभि गात्रविनाम इत्यस्य जंभा इत्यादेशो
भवति । जंभाइ । जंभाअइ । 'अवेः' इति क्रिम् । विअंभइ ॥

जनो जाजम्मौ ॥ २ । ४ । १४० ॥

जनी प्रादुर्भाव इत्यस्य जा जम्म इति भवतः । जाइ । जाअइ ।

जम्मइ ॥

उत्थल्ल उच्छलेः ॥ २ । ४ । १४१ ॥

उत्पूर्वस्य शल गतावित्यस्य उत्थल्ल इत्यादेशो भवति । उत्थल्लइ ॥

धूर्जेधुम्मपहल्लघोलघुलाः ॥ २ । ४ । १४२ ॥

धूर्ण भ्रमण इत्यस्य धुम्म पल्ल घोल घुल इति चत्वार आदेशा
भवन्ति । पु'मइ । पल्लइ । घोलइ । घुलइ ॥

लिपो लिपः ॥ २ । ४ । १४३ ॥

लिपेर्धातोर्लिप इत्यादेशो भवति । लिपइ ॥

शदेर्झडपक्खोडौ ॥ २ । ४ । १४४ ॥

शद् शतन इत्यस्य झड पक्खोड इत्येतावादेशौ भवतः । झडइ । पक्खोडइ ॥

नेः सदेर्मज्जः ॥ २ । ४ । १४५ ॥

निपूर्वस्य सदेर्धातोर्मज्ज इत्यादेशो भवति । णुमज्जइ । निपीदति । अत्र 'द्विनीकुप्रवात्तिपु' इति सूत्रेण नेरिफारस्योत्वम् ॥

पृच्छेः पुच्छः ॥ २ । ४ । १४६ ॥

पृच्छतेः पृच्छादेशः स्यात् । पुच्छइ ॥

गंठो ग्रन्थेः ॥ २ । ४ । १४७ ॥

ग्रन्थ संदर्भ इत्यस्य गंठ इत्यादेशो भवति । गंठइ ॥

तुवरर्जजडौ त्वरेः ॥ २ । ४ । १४८ ॥

त्वरतेः तुवर जैजड इत्येतौ भवतः । तुवरइ । र्जजडइ ॥

तूरः शतृतिङि ॥ २ । ४ । १५० ॥

त्वरेः इत्यनुवर्तते । शतृप्रत्यये तिङि च त्वरेस्तूर इत्यादेशो भवति । तूरइ ॥

पर्यसेः पल्लट्टपल्लोट्टपल्हत्थाः ॥ २ । ४ । १५१ ॥

परिपूर्वस्यासु क्षेपण इत्यस्य पल्लट्ट पल्लोट्ट पल्हत्थ इति त्रय आदेशा भवन्ति । पल्लट्टइ । पल्लोट्टइ । पल्हत्थइ ।

मृद्गातेर्मलपरिहट्टसुड्डपन्नाडचड्डमड्डमडाः ॥ २ । ४ । १५२ ॥

मृद्गातेर्मल परिहट्ट सुड्ड पन्नाड चड्ड मड्ड मड इति सप्तादेशा भवन्ति । मलइ । परिहट्टइ । सुड्डइ । पन्नाडइ । चड्डइ । मड्डइ । मडइ ॥

१ इति लः T. २ पुच्छादेशो भवति M.; पुच्छादेशः T. ३ T. drops it. ४ जयडौ M. ५ जयड M. ६ जयडइ M. ७ इत्यादेशः स्यात् T. ८ T. drops it. ९ T. drops it. १० M. has एवमन्येपि in place of the remaining instances.

झरपज्झरपच्चङ्खरणिद्धुलणिब्बलाः क्षरेः ॥ २ । ४ । १५४ ॥

क्षरतेः झर पज्झर पच्चङ्खर णिद्धुल णिब्बल इति षडादेशा भवन्ति । झरइ । पज्झरइ । एवमन्येषि ॥

कासेरवाद्वासः ॥ २ । ४ । १५५ ॥

अवात्परस्य कासेर्वास इत्यादेशो भवति । ओवासइ । अत्र 'त्योद-
वापोताः' इति सूत्रेण अवेत्युपसर्गस्य ओ इत्यादेशः ॥

न्यसेर्णिमणुमौ ॥ २ । ४ । १५६ ॥

अस्यतेर्निपूर्वस्य णिम णुम इत्यादेशौ भवतः । णिमइ । णुमइ ॥

आघ्राक्षित्तामाइग्घणिज्झरान्हुत्ताः ॥ ३ । १ । ६ ॥

आजिघ्रतिक्षयतिस्त्रातीनां आइग्घ णिज्झर अन्हुत्त इति यथासंख्यं भवन्ति । आइग्घइ । णिज्झरइ । अन्हुत्तइ । पक्षे । आग्घाइ । खअइ । ण्हाइ । अत्र 'श्रक्ष्ण—' इत्यादिना क्षस्य ण्हादेशः ।

रा वेर्लियः ॥ ३ । १ । ७ ॥

लीङ् श्लेषण इत्यस्य घातोर्विपूर्वस्य रा इत्यादेशो भवति ।
राइ ॥

निना लिहक्कणिल्लक्कणिक्किअलिक्कलुक्कणिरुग्घाः ॥ ३ । १ । ८ ॥

'लियः' इत्यनुवर्तते । नि इत्युपसर्गेण सह लीयतेः लिहक्क
णिद्धक्क णिक्किअ लिक्क लुक्क णिरुग्घ इति षडादेशा भवन्ति ।
णिहइ । एवमन्येषि ॥

सारः प्रहुः ॥ ३ । १ । ९ ॥

प्रहरतेः सार इत्यादेशो भवति वा । साइ । पक्षे । पहरइ ॥

प्रसुरवेह्वअट्ठौ ॥ ३ । १ । १० ॥

१ इत्यादेशो भवति M.; इत्यादेशो वा स्यात् T. २ इति नः T.
३ वा स्युः T. ४ षडादेशाः स्युः M.; षडादेशा वा स्युः T. ५ इति
वा स्यात् T.

प्रसरतेः उवेल वअल इत्यादेशौ भवतः । उवेलइ । वअलइ ।
पक्षे । पसरइ ॥

महमहो गन्धे ॥ ३ । १ । ११ ॥

गन्धः प्रसरतीत्यर्थे प्रसरतेर्महमह इत्यादेशो भवति । महमहइ
माळईगंधो । प्रसरति मालतीगन्धः । 'गन्धे' इति किम् ।
पसरइ ॥

झरझारसुमरविम्हरभरभललढपअरपम्हुहाः सरतेः

॥ ३ । १ । १२ ॥

सृष्ट आध्यान इत्यस्य घातोः झर झार सुमर विम्हर भर भल लढ
पअर पम्हुह इति नवादेशा भवन्ति । झरइ । झारइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । म्हरइ । सरइ । उभयत्रारः ॥

वैयाप्रेराअङ्गः ॥ ३ । १ । १३ ॥

व्याप्रियतेराअङ्गादेशो भवति । आअङ्गइ । पक्षे । वाविरइ ॥

निस्सुनिहरनिलदाढवरहाढाः ॥ ३ । १ । १४ ॥

नि.सरतेनिहर निल दाढ वरहाढ इति चत्वार आदेशा वा स्युः ।
निहरइ । निलइ । इत्यादि । पक्षे । णिसरइ ॥

जागुर्जग्गः ॥ ३ । १ । १५ ॥

जागर्तेर्जग्ग इत्यादेशो भवति । जग्गइ । पक्षे । जागरइ ॥

पट्टघोट्टडलपिज्जाः पिवेः ॥ ३ । १ । १६ ॥

पिवतेर्घातोः पट्ट घोट्ट डल पिज्ज इति चत्वार आदेशा वा स्युः ।
पट्टइ । एवमन्येपि । पक्षे । पिवइ ॥

धुवो धूजः ॥ ३ । १ । १७ ॥

१ इति तु स्तः T. २ P. and My. drop उभयत्रारः ३ My. and
P. drop Sūtras ३।१।१३ and ३।१।१४ and their com-
mentaries. ४ निःपूर्वस्य सरतेः T. ५ चत्वारः स्युः T. ६ जाग
निद्राक्षय इत्यस्य T.

धूञ् कम्पन इत्यस्य धुव इत्यादेशो वा स्यात् । धुवइ । पक्षे ।
धुणइ । अत्र 'णो हश्च चिजिपूश्रुधूसुहुल्लभ्यः' इत्यनेन णागमहसौ ॥

भण शृणोतेः ॥ ३ । १ । १८ ॥

श्रु श्रवण इत्यस्य भण इत्यादेशो वा भवति । भणइ । पक्षे ।
सुणइ । अत्रापि पूर्ववर्णागमः । 'लवराम्—' इति रेफलोपः ।
'शोस्सल्' इति सत्त्वं च ॥

म्लै वापञ्चाऔ ॥ ३ । १ । १९ ॥

म्लै गात्रविनाम इत्यस्य वा पञ्चाअ ईत्यादेशौ वा भवतः । वाइ ।
वाअइ । पञ्चाअइ । पक्षे । मिलाअइ । अत्र 'लादक्लीयेपु' इति लात्
प्रागित्वम् ॥

ओहिरोग्धौ निद्रः ॥ ३ । १ । २१ ॥

निपूर्वस्य द्वै स्वप्न इत्यस्य ओहिर उग्व इत्यादेशौ वा भवतः ।
ओहिरइ । उग्वइ । पक्षे । णिदाइ ॥

उद्व ओरुम्मावसुऔ ॥ ३ । १ । २२ ॥

उत्पूर्वस्य वा गतिगन्धनयोरित्यस्य ओरुम्मा अवसुअ इत्यादेशौ
वा भवतः । ओरुम्माइ । अवसुअइ । पक्षे । उव्वाइ ॥

रुवो रुंजरुंटाँ ॥ ३ । १ । २३ ॥

रु शब्द इत्यस्य धातोरुंज रुंटाँ ईत्यादेशौ वा भवतः । रुंजइ । रुंटाँइ ।
पक्षे । रुवइ ॥

फोफवोफौ व्याहुः ॥ ३ । १ । २४ ॥

व्याहरतेः फोफ वोफ ईति वा भवतः । फोफइ । वोफइ । पक्षे ।
वाहरइ ।

सन्नाम आट्टः ॥ ३ । १ । २५ ॥

आद्रियतेः सन्नाम इति वा भवति । सन्नामइ । पक्षे । आयरइ ॥

१ 'णागमहसौ' T. १ इत्यादेशानागम्यते T. ३ सः T. ४ इति for
इत्यादेशं P., My. ५ सः T. ६ इति सः T. ७ स्यात् for वा भवति T.

ओहरौसराववतरेस्तु ॥ ३ । १ । ३६ ॥

अवपूर्वस्य तु प्लवनतरणयोरित्यस्य ओहर ओसर ईत्यादेशौ वा भवतः । ओहरइ । ओसरइ । त्वधिकारे पुनस्तुग्रहणमधिकारस्यानु-
स्मरणार्थम् ॥

शकेस्तरतीरपारचआः ॥ ३ । १ । ३७ ॥

शक्नु शक्तावित्यस्य तर तीर पार चअ इति चत्वार आदेशा भवन्ति । तरइ । तीरइ । पारइ । चअइ । पक्षे । सकइ ॥

तरतेरपि तरइ । पारतीर कर्मसमाप्तावित्यनयोरपि । पारइ । तीरइ । त्यजेरपि । चअइ । अत्र 'त्योचैत्ये' इति त्यस्य चः जलोपश्च ॥

षेअडः खचेः ॥ ३ । १ । ३९ ॥

खचतेर्वेअड इति वा स्यात् । वेअडइ । पक्षे । खअइ ॥

सिंचसिप्पौ सिंचेः ॥ ३ । १ । ४२ ॥

पिच क्षरणे इत्यस्य सिंच सिप्प इति वा भवतः । सिंचइ । सिप्पइ । पक्षे । सेअइ ॥

रचेर्विडविड्वावहोग्गहाः ॥ ३ । १ । ४३ ॥

रच प्रतियल इत्यस्य विडविड् अवह उग्गह इति त्रय आदेशा भवन्ति । विडविड्इ । अवहइ । उग्गहइ । पक्षे । रअइ ॥

केवलाअसारवसमारोवहट्ठास्समारमेः ॥ ३ । १ । ४४ ॥

समाअपूर्वस्य रभ रामस्य इत्यस्य केवलाअ सारव समार उवहट्ठ इति चत्वार आदेशा भवन्ति । केवलाअइ । सारवइ । समारइ । उवहट्ठइ । पक्षे । समारहइ ॥

१ इति तु सः T. २ स्मरणार्थम् M. ३ आदेशाः for आदेशा भवन्ति T. ४ एवमन्येपि for तीरइ—चअइ M.; इत्यादि T. for तीरइ—चअइ. ५ सः T. ६ T. drops भवन्ति. ७ चत्वारः स्युः T. ८ T. has इत्यादि in place of this and the remaining instances.

मस्जेराउड्डणिउड्डुड्डुखुप्पाः ॥ ३ । १ । ४५ ॥

टुमस्जौ शुद्धावित्यस्य आउड्ड णिउड्ड वुड्ड खुप्प इति चत्वार आदेशा भवन्ति । आउड्डइ । णिउड्डइ । वुड्डइ । खुप्पइ । पक्षे । मज्जइ ॥

अनुव्रजेः पडिअग्गः ॥ ३ । १ । ४६ ॥

अनुपूर्वस्य व्रज गतावित्यस्य पडिअग्ग इति वा स्यात् । पडिअग्गइ । पक्षे । अणुवअइ ॥

वंचेवेहववेलवजूरवोम्मच्छाः ॥ ३ । १ । ४७ ॥

वंचु प्रलंबन इत्यस्य वेहव वेलव जूरव उम्मच्छ इति चत्वार आदेशा वा स्युः । वेहवइ । एवमन्येपि । पक्षे । वंचइ ॥

रोसाणोयुसलुहलुच्छपुच्छफुसफुस्सघसहुला मार्जेः ॥ ३ । १ । ४८ ॥

सृजू शुद्धावित्यस्य रोसाण उवुस लुह लुच्छ पुच्छ फुस फुस्स घस हुल इति नवादेशा भवन्ति । रोसाणइ । उवुसइ । एवमन्येपि । पक्षे । मज्जइ ॥

भज्जेवेमअमुसुमूरमूरपविरज्जसूरसूडकरंजनिरंजविराः

॥ ३ । १ । ४९ ॥

भज्जो आमर्दन इत्यस्य वेमअ मुसुमूर मूर पविरज्ज सूर सूड करंज निरंज विर इति नवादेशाः स्युः । वेमअइ । मुसुमूरइ । एवमन्येपि । पक्षे । मंजइ ॥

गर्जेरुक्कः ॥ ३ । १ । ५० ॥

गर्जतेरुक्कादेशो वा स्यात् । रुक्कइ । पक्षे । गज्जइ ॥

डिफो घृपे ॥ ३ । १ । ५१ ॥

घृषकर्तृकस्य गर्जतेरिक्क इत्यादेशो वा स्यात् । डिफइ । घृपो गर्जतीत्यर्थः ॥

१ आदेशाः स्युः T २ M. drops वा. ३ नवादेशाः स्युः M ; नवादेशाः T. ४ इत्यादि for उवु.....न्येपि T. ५ T. has अत्र संयोग इति हनः after it. ६ T. drops it. ७ इत्यादि T. ८ T. drops वा म्यात्. ९ My. and P. drop the sentence.

तिजेरोसुकः ॥ ३ । १ । ५२ ॥

तिज निशातन इत्यस्य ओसुक इति भवति । ओसुकइ । पक्षे ।
तेअइ । अत्र 'अचोचाम्' इति इकारस्य एकारः ॥

आरोलवमालौ पुञ्जेः ॥ ३ । १ । ५३ ॥

पुञ्जधौतोः आरोल वमाल ईत्यादेशौ वा स्तः । आरोलइ ।
वमालइ । पक्षे । पुंजइ ॥

कम्मवमुपभुजिः ॥ ३ । १ । ५४ ॥

उपपूर्वको भुजिः कम्मव इत्यादेशमापद्यते । कम्मवइ । पक्षे ।
उवमुंजइ ।

पिडवमर्जिः ॥ ३ । १ । ५५ ॥

अर्जिः पिडव इत्यादेशमापद्यते । पिडवइ । पक्षे । अज्जइ ॥

लज्जेर्जाहः ॥ ३ । १ । ५६ ॥

ओलत्ती मीढायामित्यस्य जीर्ह इति वा स्यात् । जीर्हइ । पक्षे ।
लज्जइ ॥

स्फुटेः सहासे मुरः ॥ ३ । १ । ६० ॥

हाससहितार्थे प्रयुक्तस्य स्फुटिर्धातोः मुर इत्यादेशो वा भवति ।
मुरइ । हासेन स्फुटतीत्यर्थः ॥

मण्डेष्टिविडिकरिडचिंचिचिल्लचिंचआः ॥ ३ । १ । ६१ ॥

मडि भूषायामित्यस्य टिविडिक रिड चिंच चिंचिल्ल चिंचअ इति
पञ्चादेशा वा भवन्ति । टिविडिकइ । रिडइ । एवमन्येपि । पक्षे ।
मंडइ ।

१ क्षमानिशातन M. २ इत्यादेशः । T. ३ धातुः M. ४ इति स्तः T.
५ देशावापद्यते M. ६ T. has धातुः after it. ७ जिहः M., T.
८ जिह M., T. ९ जिहइ । M. १० प्रयुज्यमानो T. ११ स्फुटतेः M.
१२ धातुः तस्य T. १३ T. drops it १४ स्यात् M. १५ T. drops-
वा भवन्ति । १६ इत्यादि T.

तुडिरुडुकणिलुकोलूरोवखुडलुकतोडखुडखुडान्

॥ ३ । १ । ६२ ॥

तुडि तोडन इत्ययं घातुः उल्लुक णिलुक उल्लूर उवखुड लुक तोड
खुड खुड इत्यादेशानाम्प्रोति । उल्लुकइ । णिलुकइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । तुडइ । जुटेः शकादित्वात् 'शकगे' इत्यनेनान्त्यस्य द्वित्वे तुडइ ॥

घुसलविरोलौ मथिः ॥ ३ । १ । ६३ ॥

मन्थ विलोडन इत्ययं घातुः घुसल विरोल ईत्यादेशावाप्नोति ।
घुसलइ । विरोलइ । पक्षे । मंथइ ॥

णिहर आक्रन्देः ॥ ३ । १ । ६५ ॥

आङ्पूर्वस्य क्रन्देः णिहर ईति वा स्यात् । णिहरइ । पक्षे ।
अक्रंदइ ॥

ओअंदोहालौ छिदेराडः ॥ ३ । १ । ६६ ॥

छिदिद् द्वैधीकरण इत्यस्य आङ्सहितस्य ओअंद उहाल ईत्येतौ वा
भवतः । ओअंदइ । उहालइ । पक्षे । छिंदइ ॥

अट्टः कथेः ॥ ३ । १ । ६८ ॥

कथे निष्पाक इत्यस्य अट्ट इति वा स्यात् । अट्टइ । पक्षे ।
कहइ ॥

कथेर्वज्जरपज्जरसग्यसाससाहचवज्जपपिसुणबोल्लोव्वालाः

॥ ३ । १ । ६९ ॥

कथयतेः वज्जर पज्जर सग्य सास साह चव ज्जप पिसुण बोल्लो
उव्वाल ईति दशादेशा भवन्ति । वज्जरइ । पज्जरइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । कहइ ॥

दुःखे णिव्वरः ॥ ३ । १ । ७० ॥

१ नापयते T. २ इत्यादि T. ३ इत्यस्य for इत्ययं घातुः T.
४ इत्यादेशौ T. ५ इत्यादेशौ वा T. ६ इत्यादेशौ तु सः T. ७ कथ्य M.
८ एते M. ९ T. has तु after it. १० M. has पञ्जरइ । वज्जरइ ।
११ My. and P. drop Sūtras ३ । १ । ७० and ३ । १ । ७१ and
the commentary thereon.

दुःखविषयस्य कथेः णिव्वर इति वा स्यात् । णिव्वरइ । दुःखं
कथयतीत्यर्थः ॥

निषेधेर्हृक् ॥ ३ । १ । ७१ ॥

निपूर्वस्य पिधू श्वास्ते माङ्गल्ये चेत्यस्य हृक् इति वा स्यात् ।
हृक्इ । पक्षे । सिद्धइ ॥

जूरः कुपेः ॥ ३ । १ । ७२ ॥

कुपेर्जूर इत्यादेशो वा स्यात् । जूरइ । पक्षे । कुञ्जइ । 'ध्यक्षो-
र्लृ' इति शल् ॥

विस्ररथ खिदेः ॥ ३ । १ । ७३ ॥

खिद दैन्य इत्यस्य विस्रर इति वा स्यात् चकारात् जूर इति च ।
निस्ररइ । जूरइ । पक्षे खिज्जइ । अत्र 'व्यय्याजः' इति घस्य जेः ॥

निरः पद्यतेर्वलः ॥ ३ । १ । ७४ ॥

निपूर्वस्य पद्यतेर्वल इति वा स्यात् । णिव्वलइ । पक्षे । णिवज्जइ ॥

संतपां शंसः ॥ ३ । १ । ७५ ॥

संपूर्वस्य सप्यतेः बहुवचनास्त्रिष्वसिति विलपत्युपात्मतीनां च
शंस इत्यादेशो वा स्यात् । शंसइ । संतप्यते निश्चसिति विलपति
उपात्मते वा । पक्षे । णीससिइ । 'शोर्लृप्त—' इति दीर्घः । विळ-
वइ । उपाळइइ ।

णिरवो बुभुक्षक्षिप्योः ॥ ३ । १ । ७६ ॥

बुभुक्षतेराङ्पूर्वस्य क्षिप्येत्यक्षिप्येणिरव इत्यादेशो वा स्यात् । णिरवइ ।
बुभुक्षते । आक्षिपति वा । पक्षे । बुहुक्खइ ।

क्षिपेरङ्क्खपरिहुलघच्चपूहपेळणोल्लसोल्लगल्लत्थाः

॥ ३ । १ । ७७ ॥

१ जलम् T. २ इत्यादेशो M. ३ इति for इत्यादेशो My., P. ४ णीसा-
इत्तं M. ५ इत्यादेशः । T. ६ बुभुक्खइ M.

क्षिप प्रेरणे ईत्यस्य अङ्कुस्व परि हुल घच चूह पेछ णोल सोल
गलत्थ इति नैवादेशा वौ स्युः । अङ्कुस्वइ । परिइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । खिपइ ॥

उत्क्षिपेरुत्थंघोसिकहक्खुवालत्थगुलुगुंछान्हुत्ताः ॥ ३ । १ । ८० ॥

उत्पूर्वस्य क्षिपतेः उत्थंघ उसिक हक्खुव अलत्थ गुलुगुंछ अन्हुत्त
इत्यादेशौ वा भवन्ति । उत्थंघइ । उसिकइ । एवमन्येपि । पक्षे ।
उक्त्तिवइ ॥

वेपेराअब्बाअज्झौ ॥ ३ । १ । ८१ ॥

हुवेष्ट कम्पन इत्यस्य आअब्ब आअज्झ ईत्यादेशौ वा भवतः ।
आअब्बइ । आअज्झइ । पक्षे । वेवइ ॥

चिरणडौ गुंपेः ॥ ३ । १ । ८२ ॥

गुंप् व्याकुलत्व इत्यस्य विर णड ईति वा भवतः । विरइ ।
णडइ । पक्षे । गुंप्पइ ॥

चच्चारवेलवमुपालभेः ॥ ३ । १ । ८३ ॥

उपाद्पूर्वस्य डुलभप् प्राप्तावित्यस्य चच्चार वेलव इति वौ
भवतः । चच्चारइ । वेलवइ । पक्षे । उवौळइ ॥

खउरपडुहौ क्षुमेः ॥ ३ । १ । ८४ ॥

क्षुम्यतेः खउर पडुह इति वौ भवतः । खउरइ । पडुहइ ।
पक्षे । खुवइ ॥

प्रदीपेः संदुक्खान्हुत्ततेअवसंघुमाः ॥ ३ । १ । ८५ ॥

प्रपूर्वस्य दीप्यतेः सदुक्ख अन्हुत्त तेअव सघुम इति चत्वार

१ इत्यत्र भागु T. २ नैवादेशानागच्छते वा T. ३ M. drops it.
४ क्षिपति M., T. ५ नैवादेशानागच्छति M., इति नैवादेशानागच्छते T. ६ इति
वा भवत My., P. ७ गुम्मे M. ८ गुम्प M. ९ इत्येते M. १० गुम्पइ
M. ११ स for वा भवतः T. १२ उपपत्तिर My. १३ तु स. T.
१४ अप्पत्तिर स्युः । T.

आदेशा भवन्ति । संदुक्खइ । अब्हुत्तइ । तेजवइ । संघुमइ । पक्षे । पलीवइ । अत्र 'दोहदप्रदीप—' इत्यादिना दस्य लः ॥

अल्लिअ उपसर्पेः ॥ ३ । १ । ८६ ॥

उपपूर्वस्य सृप गतावित्यस्य अल्लिअ इति वा स्यात् । अल्लिमइ । पक्षे । उपसम्पइ ॥

कमवसलिसलोट्टाः स्वपेः ॥ ३ । १ । ८७ ॥

जिप्बप् क्षय इत्यस्य कमव सलिस लोट्ट इति त्रय आदेशा वा स्युः । कमवइ । सलिसइ । लोट्टइ । पक्षे 'त्वार्र उद्योत्' इत्यतः 'उद्योत्' इत्यनुवर्तमाने

स्वपि ॥ १ । २ । २८ ॥

स्वपि धातौ आदेरत उद्योतौ वा भवतः । सुवइ । सोवइ ॥

वड्बडो विलपेः ॥ ३ । १ । ८८ ॥

विपूर्वस्य लपथक्कायां वाचीत्यस्य वड्बड इत्यादेशो वा स्यात् । वड्बडइ । पक्षे । विळवइ ॥

रभिराडोरम्भडवौ ॥ ३ । १ । ८९ ॥

आङ्पूर्वः रभ रामस्य इत्ययं धातुः रम्भडव इत्येतावादेशावाप्नोति । रम्भइ । डवइ । पक्षे । आरहइ ।

भाराक्रान्ते नमतेर्निमुडः ॥ ३ । १ । ९० ॥

भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थे नमतेर्निमुड इत्यादेशो भवति । निमुडइ ॥

उब्भावेवेल्लणिसरकोडुमसंखुड्डखेड्डमोटाअकिलिकिंचा रमेः

॥ ३ । १ । ९१ ॥

१ विडविडो P., My. २ 'त्यस्यायमादेशः । M. ३ विडविड P., My. ४ विडविडइ My., P. ५ इत्येतावापवते M. ६ भाराक्रान्ते कर्तरि M.; नमु प्रकृते शब्दे इत्यस्य भाराक्रान्ते T. ७ M. drops नमते. ८ इत्यादिनाः T. ९ M. adds नमतीत्यर्थः । T. has भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ।

रमु क्रीडायामित्यस्य धातोः उन्भाव वेष्ट गिसर कोष्ठुम संखुड
खेडु मोष्टाअ किलिक्च इत्यादेशा वा स्युः । उन्भावइ । वेष्टइ ।
एवमन्येपि । पक्षे । रमइ ॥

पडिसापडिसामौ श्रमेः ॥ ३ । १ । ९२ ॥

शम उपशम इत्यस्य पडिसा पडिसाम इत्यादेशौ वा भवतः ।
पडिसाइ । पडिसामइ ॥

लुमेः संभावः ॥ ३ । १ । ९३ ॥

लुम गार्ध्व इत्यस्य धातोः संभाव इति वा स्यात् । संभावइ ।
पक्षे । लुमइ ॥

आक्रमिरोहायोत्थारच्छुंदान् ॥ ३ । १ । ९४ ॥

आहपूर्वः क्रमु पादविक्षेप इत्ययं धातुः ओहाव उत्थार छुंद
इति त्रीनादेशानामिति । ओहावइ । उत्थारइ । छुंदइ । पक्षे ।
अक्रमइ ॥

विश्रमतेर्णिन्वा ॥ ३ । १ । ९५ ॥

विपूर्वस्य श्रमु तपसि खेदे चेत्यस्य णिन्वा इत्यादेशो वा स्यात् ।
णिन्वाइ । पक्षे । वीसमइ । अत्र 'शोर्लुप्त—' इत्यादिना दीर्घः ॥

डुंडुलुडुमडंडलुममाडमुममंडतलअंटशंटगुमटिरिटिलपरिपर-
धमचकमुममडधसशंपडुसा श्रमेः ॥ ३ । १ । ९६ ॥

अमु अनवस्थान इत्यस्य डुंडुलु डुम डंडलु ममाड मुम मंड
तलअंट शंट गुम टिरिटिल परि पर धम चकमु ममड धस शंप डुस
इत्यादशादेशा वा भवन्ति । डुंडुलुइ । डुमइ । एवमन्येपि ।
पक्षे । ममइ ॥

१ M. drops it. २ मरन्ति । M., T. ३ M. drops it.
४ सः M., T. ५ इत्यादेशः । T. ६ चत्वारः M. ७ चत्वारः M. ८ च-
त्वारः M. ९ धमु परिधम इत्यस्य M. १० T. drops it. ११ म्युः
M., T.

प्रत्यागमागमाभ्यागमां पल्लोद्वाहिपञ्चओम्मच्छाः ॥ ३ । १ ।

९८ ॥

प्रत्यागमेरागमेरभ्यागमेश्च यथाक्रममेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।
पल्लोद्वाह । अहिपञ्चमह । उम्मच्छह । पक्षे । पञ्चाञ्छह । अत्र
'त्योचैत्ये' इति त्यस्य चः । आञ्छह । अन्माञ्छह ॥

रिहरिंगौ प्रविशेः ॥ ३ । १ । ९९ ॥

प्रविशतेः रिह रिंग इति यौ भवतः । रिहह । रिंगह । पक्षे ।
पविसह ॥

संगमोच्छिडः ॥ ३ । १ । १०० ॥

संगच्छतेरच्छिड इति भवति । अच्छिडह । पक्षे । संगच्छह ॥

डिप्पणिङ्गुहौ विगलेः ॥ ३ । १ । १०१ ॥

विपूर्वस्य गलतेः डिप्प णिङ्गुह इति वा भवतः । डिप्पह ।
णिङ्गुहह । पक्षे । विगळह ॥

णिवहणिरिणासणिरिणिज्जरोच्चचंडाः पिष्टेः ॥ ३ । १ । १०२ ॥

पिष्ट संचूर्णने इत्यस्य णिवह णिरिणास णिरिणिज्ज रोच्च चंड इति
पञ्चादेशा वा स्युः । णिवहह । एवमन्येऽपि । पक्षे । पिसह ॥

बलेर्वफः ॥ ३ । १ । १०३ ॥

बलेर्वफ इति वा स्यात् । वंफह । पक्षे । बलह ॥

अंशेः पिट्टपिट्टुक्कुल्लघट्टघाटाः ॥ ३ । १ । १०४ ॥

अंशु अधःपतन इत्यस्य पिट्ट पिट्ट कुक्कुल्ल घट्ट घाट इति पञ्चा-
देशा वा स्युः । पिट्टह । एवमन्येऽपि । पक्षे । भंसह ॥

भपेर्मुक्कः ॥ ३ । १ । १०५ ॥

भप ध्वजिराव इत्यस्य मुक्क इति वा स्यात् । मुक्कह । पक्षे । भसह ॥

१ स्युः M., T. २ तु स्तः T. ३ संगमोच्छिडः P. ४ अच्छिड P.
५ तु स्तः T. ६ अच्छिडह P. ७ द्वौ आदेशौ तु । T. ८ इत्यादेशस्तु T.
९ पुक्कुल्लघट्टघाटाः P. १० मुक्क कुक्कुल्ल घट्ट घाट P.

पुग्घवाग्घोडांहिरेमांगुमाद्धुमाः ॥ ३ । १ । १०६ ॥

पृ पालनपूरणयोरित्यस्य अग्घैव अग्घोड अहिरेम अंगुम अद्धुम इति पञ्चादेशा वा स्युः । अग्घैवइ । एवमन्येपि पक्षे । पूरइ ॥

आहाहिलंघवच्चाहिअक्खमहसिहचिह्लुपचंपाः काङ्क्षेः ॥

३ । १ । १०७ ॥

काङ्क्षतेः आह अहिलंघ वच्च अहिअक्ख मह सिह चिह्लुप चंप इत्यादेशा वा स्युः । आहइ । एवमन्येपि । पक्षे । कंखइ ॥

नशिरवहरावसेहणिवहपडिसासेहणिरणासान् ॥ ३ । १ । १०८ ॥

नश्यतीत्यर्थं धातुः अवहर अवसेह णिवह पडिसा सेह णिरणास इति पञ्चादेशानापद्यते वा । अवहरइ । एवमन्येपि । पक्षे । णासइ । अत्र 'शोर्ल्लस—' इति दीर्घः ॥

साअड्ढाणच्छकड्ढाच्छाअंछाणंछाः कृपेः ॥ ३ । १ । १०९ ॥

कृप विलेखन इत्यस्य साअड्ढ आणच्छ कड्ढ अच्छ आअंछ आणंछ इति पञ्चादेशा वा स्युः । सामड्ढइ । एवमन्येपि । पक्षे । फासइ ॥

असाववखोडः ॥ ३ । १ । ११० ॥

कृपेरित्यनुवर्तते । अस्मि कोशात् कर्पतीत्यर्थे कर्पतेः अक्खोड इति भवति । अक्खोडइ । अस्मि कोशादाकर्पतीत्यर्थः ॥

उल्लपेरुसलोमुंमारोअणिहसगुंजोल्लपुलआआः

॥ ३ । १ । १११ ॥

उत्पूर्वस्य लप कान्तावित्यस्य ऊसल ऊजुंम आरोज णिहस गुंजोल्ल पुलआम इति पञ्चादेशा भवन्ति । ऊसलइ । गुंजोल्लइ । हसि । गुंजुल्लइ । एवमन्येपि । पक्षे । उल्लसइ ॥

१ पुवापूडाहिरमांगुमाद्धुमाः P. २ अण्व अण्व अहिरम अंगुम अद्धुम P. ३ अण्वइ P. ४ धातोः M. ५ पञ्चादेशा वा स्युः M. ६ My. and P. drop this sentence. ७ वा स्युः M.

संदिशोप्याहः ॥ ३ । १ । ११२ ॥

संपूर्वस्य दिश अतिसर्जन इत्यस्य अप्याह इति वा स्यात् ।
अप्याहइ । पक्षे । संदिसइ ॥

असेर्धिसः ॥ ३ । १ । ११३ ॥

असु अदन इत्यस्य धिस इति वा स्यात् । धिसइ । पक्षे ।
असइ ॥

भासेर्भिसः ॥ ३ । १ । ११४ ॥

भासु दीप्तावित्यस्य भिस इति वा स्यात् । भिसइ । पक्षे ।
भासइ ॥

प्रतीक्षेर्विहरविरमालसौमभाः ॥ ३ । १ । ११५ ॥

प्रतिपूर्वस्येक्षतेः विहर विरमाल सामअ इति वा भवन्ति । विह-
रइ । एवमितरौ । पक्षे । पडिक्खइ ॥

संसेल्हसडिम्मौ ॥ ३ । १ । ११६ ॥

संसु अवसंसन इत्यस्य एहस डिम्म इति द्वौ भवतः । एहसइ ।
डिम्मइ । पक्षे । संसइ । परिहसइ इत्यपि दृश्यते ॥

मृक्षेश्चोव्वडः ॥ ३ । १ । ११७ ॥

मृक्ष संपात इत्यस्य चोव्वड इति वा स्यात् चोव्वडइ । पक्षे ।
मक्खइ ॥

विसट्ठो दलेः ॥ ३ । १ । ११८ ॥

दलतेर्विसट्ठ इति वा स्यात् । विसट्ठइ । पक्षे । दलइ ॥

असेर्वज्जडरौ ॥ ३ । १ । ११९ ॥

असतेर्वज्ज डर इत्येतौ वा भवतः । वज्जइ । डरइ ॥

वोओ वीजेथ ॥ ३ । १ । १२० ॥

वीज व्यजन इत्यस्य चकारात् असेश्च वोज्ज इति वा स्यात् ।
वोज्जइ । पक्षे । वीजइ । तसइ ॥

गवेपेर्घत्तगमेसडुंडुलडंडोलाः ॥ ३ । १ । १२१ ॥

गवेपयतेः घत्त गमेस डुंडुल डंडोल इति चत्वार आदेशा वा स्युः ।
घत्तइ । एवमन्येपि । पक्षे । गवेसइ ॥

तक्षेत्रंछरंपरंफाः ॥ ३ । १ । १२२ ॥

तक्ष् तनूकरण इत्यस्य चंछ रंप रंफ इति त्रय आदेशा भवन्ति ।
चंछइ । रंपइ । रंफइ । पक्षे तक्त्वइ । स्पृहादिपाठात् क्षस्य छः ।
तच्छइ ॥

हसेर्गुजः ॥ ३ । १ । १२३ ॥

हसतेर्गुज इति वा स्यात् । गुंजइ । पक्षे । हसइ ॥

दहेरहिऊलालुंखौ ॥ ३ । १ । १२४ ॥

दह भसीकरण इत्यस्य अहिऊल आलुंख इति वा भवतः ।
अहिऊलइ । आलुंखइ । पक्षे । दहइ ।

विकसेः कोआसवोसैगौ ॥ ३ । १ । १२५ ॥

विकसेः कोआस वोसैग इति वा भवतः । कोआसइ । वोसै-
गाइ । पक्षे । विकसइ ।

रूपोपआससामगपरिअन्ताः ॥ ३ । १ । १२६ ॥

रूप आलिङ्गन इत्यस्य अपआस सामग परिअन्त इति वा
भवन्ति । अपआसइ । सामगाइ । परिअन्तइ । पक्षे । रिसइ ।

जुगुप्सतेर्क्षणदुगुच्छदुगुच्छक्षप्पदुगच्छाः ॥ ३ । १ । १२७ ॥

जुगुप्सतेः क्षण दुगुच्छ दुगुंछ क्षप्प दुगच्छ इत्यादेशा वा स्युः ।
क्षणइ । दुगुच्छइ । एवमन्येपि । पक्षे । जुउच्छइ । अत्र 'प्यथत्स-
प्ताम्' इति पत्य छः ॥

यलगज्जहामाएहेः ॥ ३ । १ । १२८ ॥

आद्पूर्वस्य रुहेः बलगा छड इति वा भवतः । बलगाह । छडह ।
पक्षे । आरुहह ॥

भुल्लो लक्ष्यात् स्वलतेः ॥ ३ । १ । १२९ ॥

लक्ष्यविषयकस्य स्वलतेः भुल्ल इति भवति लक्ष्यात् स्वलतीत्यर्थे ।
मुल्लह ॥

गाहोवाद्वाहः ॥ ३ । १ । १३० ॥

अवात्परस्य गाह् विलोडन इत्यस्य वाह इति वा स्यात् । ओवा-
हह । पक्षे । ओगाहह । अत्र 'त्वोदवापोताः' इति सूत्रेण अवस्य
ओ इत्यादेशः ॥

गुंमगुंमडौ मुहेः ॥ ३ । १ । १३१ ॥

मुह वैचित्य इत्यस्य गुंम गुंमड ईति वा भवतः । गुंमह । गुंम-
डह । पक्षे । मुज्जह । अत्र 'ध्यद्योर्झल' इति शक्य ॥

विशेषाननुवृत्तेः 'तूरः शृत्तिश्चि' इति शापकाच्च उक्ता धात्यादेशाः
शैशुशानजादिष्वपि संचारणीयाः ॥

धातवोऽर्थान्तरेष्वपि ॥ ३ । १ । १३२ ॥

उक्तेभ्योन्धेष्वप्यर्थेषु धातवो भवन्ति । पलिः प्राणने पठितः
खादनेपि । पलिर्द्वयोः प्रयोज्यः । पलइ खादति । प्राणिति वा ।
कलिः संख्याने संज्ञाने च । कलिरुमयोः प्रयोज्यः । कलइ । जानाति
संख्यानं करोति वा । गिरिर्गतौ प्रवेशे च । अनयोरयं प्रयोज्यः ।
गिरइ । गच्छति । प्रविशति वा । विलपत्युपालंभिसंतपनिश्चसां कंखा-
देशः । विलपत्यादीनां चतुर्णां कंखादेशो भवति । कंखइ । विलपति ।
उपालभते । संतप्यति । निश्चसिति वा । केचिद् भाष्यन्ते कैश्चिदु-
पसर्गैर्नित्यम् । अत्र केचिद् धातवः कैश्चिदुपसर्गैरर्थान्तरेषु नित्यं

१ भुल्लो P. २ भुल्ल P. ३ भुल्ल P. ४ इत्यादेशो वा स्याताम् M.
५ तादृशानडादिष्वपि M. ६ अर्थान्तरेष्वपि M. ७ सतपि M. ८ सत-
पति M.

भाष्यन्ते । पहरइ । युध्यते । संहरइ । संवृणोति । अणुहरइ । सदशी-
भवति । णिहरइ । पुरीषोत्सर्जनं करोति । विहरइ । क्रीडति ।
आहरइ । खादति । परिहरइ । त्यजति । पडिहरइ । पुनः पूरयति ।
उपहरइ । पूजयति । आहरइ । आह्वयति । पवसइ । देशान्तरं
गच्छति । उच्चुवइ । चटति । झेलहरइ । निःसरति । इत्यादि ॥

अत्र भावकर्मणोरेभ्य एव धातुभ्यः कतिचिद्रूपाणि प्रदर्श्यन्ते ।
अत्राकर्मकेषु धातुषु भावे प्रथमपुरुषैकवचनमेव । उपसर्गवशात्
सकर्मकत्वे तेभ्योपि बहुवचनानि भवन्ति । भावे भू इति स्थिते ।
अनुक्तमन्यन्यायेन यकि हो इत्यादेशः । पूर्ववत् हो य इति स्थिते

ईअइजौ यकः ॥ २ । ४ । ९१ ॥

सर्वेभ्यो धातुभ्यो भावकर्मणोर्विहितो यो यक् प्रत्ययस्तस्य ईअ
इज्ज इत्यादेशौ भवतः । होईअ । होइज्ज इति स्थिते तिवादयस्तदा-
देशा इजादयश्च पूर्ववत् । भावे । होईअइ । होईअए । होइज्जइ ।
होइज्जए । 'वा लइलोदुत्तुपु' इत्येत्वं वा । होईपइ । होइजेइ ।
'लइल्लटोश्च जर्जारी' इति इचः स्थाने जर्जारी च । 'ज्जाजे' इत्यत
एत्वं च वा । होईएज्ज । होईएज्जा । होइजेज्ज । होइजेज्जा । कर्मणि
लटि प्रथमपुरुषैकवचने अनुपूर्वत्वमेव विशेषः । रूपाणि तु अणुहोई-
अइ । इत्यादि । भाववत् । कर्मणि प्रथमपुरुषवदुत्वे शिक्षयोरादेशाः
पूर्ववत् । यक् ईआदेशपक्षे । अणुहोईअंति । अणुहोईअंते । अणुहोई-
अइरे । 'वा लइलोदुत्तुपु' इति वा एत्वे । अणुहोईपन्ति । अणु-
होईपन्ते । अणुहोईपइरे । अत्र लइल्लटोः जर्जारी । 'ज्जाजे' इत्येत्वं
च । अणुहोईपज्ज । अणुहोईपज्जा । एवं यक् इज्जादेशपक्षेपि रूपाणि
कल्पनीयानि । मध्यमपुरुषैकवचने सिप्यासोरादेशौ पूर्ववत् । यक्
ईआदेशपक्षे । अणुहोईअसि । अणुहोईपसि । अणुहोईपज्ज । अणु-

होईएज्जा । एवं यक इज्जादेशपक्षेपि । मध्यमपुरुषबहुत्वे अध्वमोरा-
 देशौ पूर्ववत् । अणुहोईअहत्या । अणुहोईअह । अणुहोईएइद्वा ।
 अणुहोईएह । अणुहोईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एवं यक इज्जादेश-
 पक्षेपि । उत्तमैकवचने । यक ईआदेशपक्षे मिविठोरादेशाः पूर्ववत् ।
 अणुहोईअमि । अणुहोईआमि । अणुहोईइमि । अणुहोईएमि ।
 अणुहोईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एवं यक इज्जादेशपक्षेपि । उत्तम-
 पुरुषबहुत्वे । मस्महिठोरादेशाः पूर्ववत् । यक ईआदेशपक्षे । अणु-
 होईअमो । अणुहोईआमो । अणुहोईइमो । अणुहोईएमो । अणुहो-
 ईएज्ज । अणुहोईएज्जा । एवं यक इज्जादेशपक्षेपि । एवं मस्महिठो-
 रादेशयोः महोरपि रूपनिर्णयः कर्तव्यः । यक इज्जादेशपक्षेपि
 तद्वद्रूपकृतिः ॥

एवमजन्तानां हलन्तानां च धातूनां भावकर्मणोः लटि रूपाणि
 निर्णेतव्यानि । आर्धधातुके यगभावेपि तस्य स्थाने ईअइज्जावग-
 न्तव्यौ । तथा च लृङ्लङ्लिट्सु भावे 'भूतार्थस्य सिहिअहि' इति
 स्यादयः । यक ईअइज्जौ च । होईअसि । होईअहिअ । होईअहि ।
 इज्जादेशे । होइज्जसि । होइज्जहिअ । होइज्जहि । कर्मणि अणुहो-
 ईसि । अणुहोईअहिअ । अणुहोईअहि । एवमिज्जादेशेपि स्यादयस्तु-
 तिसयोरेवेत्युक्तत्वात् । अन्यत्र लङ्गरूपाण्युदाहर्तव्यानि ॥

एवमन्येषामजन्तानां हलन्तानां च धातूनां भूतार्थे रूपकृतिर्भवति ।
 लृङ्लटोः 'भविष्यति हिरादिः' इति हिः । ईअइज्जौ च । 'एष
 क्त्वातुंतव्यभविष्यति' इत्येदितौ । भावे । होईएहिइ । होईइहिइ ।
 होईएहिज्ज । होईइहिज्ज । होईएहिज्जा । होईइहिज्जा । एवं यक
 इज्जादेशेपि । कर्मणि प्रथमैकवचने अनुपूर्वत्वमेव विशेषः । रूपाणि
 तु भाववत् । कर्मणि प्रथमबहुत्वे । अणुहुईएहिंति । अणुहोई-

हिंति । अणुहोईएहिंते । अणुहोईइहिंते । अणुहोईएहिरे । अणु-
होईइहिरे । अणुहोईएहिज्ज । अणुहोईएहिज्जा । एवमिज्जादेशेपि ।
मध्यमैकवचने । अणुहोईएहिसि । अणुहोईइहिसि । अणुहोईए-
हिसे । अणुहोईइहिसे । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । मध्यम-
बहुत्वे । अणुहोईएहिइत्था । अणुहोईइहिइत्था । अणुहोईएहिहा ।
जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । उत्तमैकत्वे । अणुहोईएहामि ।
अणुहोईइहामि । अणुहोईएस्सामि । अणुहोईइस्सामि । अणुहो-
ईएस्सं । अणुहोईइस्सं । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि । बहुत्वे ।
अणुहोईएहिमो । अणुहोईइहिमो । अणुहोईएहामो । अणुहोई-
इहामो । अणुहोईएस्सामो । अणुहोईइस्सामो । एवं मम्बोरपि ।
हिस्साहिस्थयोः । अणुहोईएहिस्सा । अणुहोईइहिस्सा । अणुहो-
ईएहित्था । अणुहोईइहित्था । जर्जरौ च । एवमिज्जादेशेपि ।
एवमन्येषां धातूनां भावकर्मणोर्भविष्यति रूपाणि । लोटि पूर्ववदीआ-
इजौ । 'एकस्मिन् प्रथमादेः—' इति दुसुमवः । 'बहौ न्तुहमो', 'सोस्तु
हि', 'लुगिज्जहीज्जसिज्जेतः' इति लुगादयः । 'वा लद्धलोद्धत्तुपु'
इत्येत्वं च या । शेषं पूर्ववत् । भावे । होईएदु । होईअदु । होइ-
ज्जदु । होइज्जदु । कर्मणि । ईआदेशपक्षे । प्रथमैकत्वे । अणुहोईएदु ।
अणुहोईअदु । जर्जरी च । एवमिज्जादेशेपि । अणुहोईएन्तु । अणु-
होईअन्तु । जर्जरी च । मध्यमैकत्वे । अणुहोईएसु । अणुहोईअसु ।
अणुहोईएदि । अणुहोईअहि । अणुहोईए । अणुहोईअ । अणुहोई-
एइज्जदि । अणुहोईअइज्जदि । अणुहोईएइज्जसु । अणुहोईअइज्जसु ।
अणुहोईएइज्जे । अणुहोईअइज्जे । जर्जरी च । एवमिज्जादेशेपि ।
बहुत्वे । अणुहोईएदु । अणुहोईअदु । जर्जरी च । एवमिज्जादेशेपि ।
उत्तमैकत्वे । अणुहोईएसु । अणुहोईअसु । जर्जरी च । एवमिज्जा-

देशेपि । बहुत्वे । अणुहोईणमो । अणुहोईअमो । जर्जारी च ।
एवमिज्जादेशेपि ॥

एवमन्येषां हर्लन्तानामजन्तानां च लोटि भावकर्मणो रूपसिद्धि-
रूह्या ॥

लिङि । 'त्विज्जालिङः' इति लिङादेशादिज्जात्पर इकारो वा प्रयो-
क्तव्यः । अयमेव विशेषः । रूपाणि तु लोड्वत् ॥

लङि । ईअइज्जौ । 'माणन्तौल् च लङः' इति माणन्तौ च ।
भावे । होईअमाण । होईअन्त । होइज्जमाण । होइज्जन्त । कर्मणि ।
अणुहोईअमाण । अणुहोईअन्त । अणुहोइज्जमाण । अणुहोइज्जन्त ।
जर्जरौ च । एवमन्येषु पुरुषेषु वचनेषु ईअइज्जयोरुदाहरणानि ॥

धात्वन्तराणामपि लृङ्येवं रूपाणि कल्पनीयानि ॥

अथ भावकर्मणोरेधादयः प्रदर्श्यन्ते । ईअइज्जौ । एहीअइ ।
एहिज्जहि ॥ डुपचप् पाके । वईअई । वइज्जइ ॥ डुनदि सन्तद्वौ ।
णंदीअइ । णंदिज्जइ ॥ ध्वंसु गतौ । झुंसीअइ । झुंसिज्जइ । धंसी-
अइ धंसिज्जइ ॥ व्येज् संवरणे । वेईअइ । वेइज्जइ ॥ अद्ध भक्षणे ।
अदीअइ । अदिज्जइ ॥ ओहाक् त्यागे । हाईअइ । हाइज्जइ ॥
डुधाक्—धाईअइ । धाइज्जइ ॥ पूज्—सवीअइ । सविज्जइ ॥ णह
बन्धने । णहीअइ । णहिज्जइ ॥ तुद व्यथने । तुदीअइ । तुदिज्जइ ॥
मृड् मरणे । मरीअइ । मरिज्जइ ॥ मुच्छ् मोक्षणे । मुईअइ । मुइ-
ज्जइ । ललुटोः 'ढोच्छ वचिमुचिरुदिश्रुमुजः' इति ओच्छादेशो हिलुक्
च वा । मोच्छीअहिइ । मोच्छिज्जहिइ । 'हं मेच्छात्ततः' इति
मेस्याने ङं च । मोच्छीअअं । मोच्छिज्जअं ॥ एवं वच्चादेरपि भाव-
कर्मणोर्ललुटो रूपम् । शेषं पूर्ववत् । रुधिर्—रंधीअइ । रंधिज्जइ ।
'युधवुध—' इत्यादि सूत्रेण रुधेरन्त्यस्य ज्ञादेशे । रंझीअइ । रंझि-

ज्जइ ॥ युजिइ—जुंजीअइ । जुंजिज्जइ । जुप्पीअइ । जुप्पिज्जइ ।
जुज्जीअइ । जुज्जिज्जइ । अत्र 'जुंजजुज्जजुप्पा युजेः' इति सूत्रेण त्रय
आदेशाः । क्वचित् सिद्धावस्थापेक्षया जुज्जइ इति च दृश्यते । भुज
पालनाभ्यवहारयोः—भुईअइ । भुइज्जइ । लल्लटोः । 'ढोच्छ वचिमु-
चिरुदिश्रुभुजः' इति ओच्छादेशो हिलुक् च वा । भोच्छीअहिइ ।
भोच्छिज्जहिइ । भोच्छीअइ । भोच्छिज्जइ । 'ढं मेइछात्ततः' इति
मेस्याने ढं च । भोच्छीअअं । भोच्छिज्जअं । भोच्छीअहिमि । भोच्छि-
ज्जहिमि ॥ तनु—तणीअइ । तणिज्जइ । 'तड्डवविरल्लतड्डतड्डात्तनेः'
इति तड्डवाधादेशाः । तड्डवीअइ । तड्डविज्जइ । इत्याद्यपि ॥ मनु—
मणीअइ । मणिज्जइ ॥ कृञ्—करीआई । करिज्जइ । लुङ्लङ्लिट्सु
'आ भूतमविप्यति च कृजः' इत्याकारः स्यादयश्च । काईअसि ।
काईअहिअ । काईअहि । एवमिज्जादेशेपि । भविप्यति । काईएहिइ ।
काईइहिइ । एवमिज्जादेशेपि । 'कृदो हं' इति भविप्यति मेस्याने हं ।
काईएहं । काईइहं । काइज्जेहं । काइज्जिहं । पक्षे । काईएहिमि ।
काइज्जहिमि ॥ धृञ्—वरीअइ । वरिज्जइ ॥ ग्रह उपादाने—गही-
अइ । गहिज्जइ ॥

अनया दिशा धात्वन्तराणां सामान्येन विहितोक्तधात्वादेशस्यले च
भावंकर्मणोर्लकारेण रूपाण्युदाहर्तव्यानि । ग्रन्थविस्तरमयाद्विशेषविधाना-
भावाच्चासाभिर्न लिख्यन्ते ॥

अथ भावकर्मणोर्धातूनामागमादेशाश्च प्रदर्श्यन्ते ॥

'णो हृद्य चिजिपूषुपुस्तुहुल्लम्पः' इत्यतः 'णो हृद्य' इत्यधिकृत्य
भावकर्मणि तु वर्गेग्लुक् च ॥ २ । ४ । ७३ ॥

भावे कर्मणि च वर्तमानेभ्यश्चिज्यादिभ्यो धातुभ्यः परो वकारागमो
रित् स्याद्वा । तत्संयोगेन यको लुक् । रित्वाद् द्वित्वम् । चिज्जइ ।

१ सिद्धावस्थापेक्षया M. २ M. has रइ—दरीअइ । दरीअइ in place
of this line.

जिञ्जइ । पुञ्जइ । सुञ्जइ । धुञ्जइ । थुञ्जइ । हुञ्जइ । लुञ्जइ । अत्र
 'संयोगे' इति यथायोगं ह्रस्वः । बहुलाधिकारात् 'स्तौ' इत्युत ओत्वं
 न भवति । पक्षे 'णो ह्रस्व—' इत्यादिना ण इत्यागमः । यक
 ईअइज्जौ । जिणीअइ । जिणिज्जइ । जिणीअह । जिणिज्जइ । इत्यादि ।
 भविप्यति । जिणिज्जहिइ । इत्यादि ॥

मर्चेः ॥ २ । ४ । ७४ ॥

'भावकर्मणि' इत्यनुवर्तते 'यग्लक् च' इति च । चिनोतेः परो
 भावकर्मणि मकारागमो रिद्धा स्यात् । चिम्मइ । पक्षे । चिञ्जइ ।
 जिणिज्जइ । भविप्यति । चिम्महिइ । पक्षे । जिणिज्जहिइ ॥

अन्त्यस्य हनखनोः ॥ २ । ४ । ७५ ॥

'मइ' इत्यनुवर्तते । हन खन इत्येतयोरन्त्यस्य भावकर्मणि मोरिद्धा
 स्यात् तत्संनियोगेन यग्लक् च । हम्मइ । पक्षे । हणिज्जइ । भवि-
 प्यति । हम्महिइ । जिणिज्जहिइ । बहुलाधिकारात् कर्तर्यपि । हम्मइ ।
 हन्तीत्यर्थः । कचिन्न भवति । हंतव्यं कंहचण ॥

दुहलिहवहरुहां भरत उच्च ॥ २ । ४ । ७६ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य भावकर्मणि मकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन
 यग्लक् च बहेरत उकारश्च । दुम्मइ । लिम्मइ । वुम्मइ । रुम्मइ ।
 पक्षे । दुहिज्जइ । लिहिज्जइ । बहिज्जइ । रुहिज्जइ ॥

दहेक्षइ ॥ २ । ४ । ७७ ॥

'अन्त्यस्य' इत्यनुवर्तते । दहेरन्त्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा
 स्यात् तत्संनियोगेन यग्लक् च । दज्जइ । पक्षे । दहिज्जइ ॥

चन्धो न्यः ॥ २ । ४ । ७८ ॥

१ भावे कर्मणि M. २ M. adds after पक्षे इणिज्जहि । खम्महिइ ।
 ३ M. inserts खम्मइ । खणिज्जइ after it. ४ हम्महिइ M. ५ M. has हंतव्यं । हंतव्यं । हन्तव्यम् । हत्वा ।

‘झर’ अनुवर्तते । बन्ध बन्धन इत्यस्य धातोः न्धइत्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । वज्झइ । बन्धि-
ज्झइ ॥

रुध उपसमनोः ॥ २ । ४ । ७९ ॥

‘अन्त्यस्य’ इत्यनुवर्तते ‘झइ’ इति च । उपसमनुम्यः परस्य रुधेर-
न्त्यस्य भावकर्मणि झकारो रिद्धा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च ।
उपरुज्झइ । पैक्षे । उपरुंधिज्झइ । ईत्यादि ॥

द्वे गमिगे ॥ २ । ४ । ८० ॥

‘अन्त्यस्य’ इत्यनुवर्तते । गमादौ धातोरन्त्यस्य द्वे भवतो भाव-
कर्मणि तत्संनियोगेन यग्लुक् च । गम्मइ । गमिज्झइ । हस्सइ । हसि-
ज्झइ । भण्णइ । भणिज्झइ । इत्यादि । गमादि—गम् हस् भण् लुम्
कथ् भत्त उज् रुद् । ‘नमो द्विजरुदां वः’ इति कृतवकारो रुदिरत्र
गृह्यते ॥

ईर हकृवृजाम् ॥ २ । ४ । ८१ ॥

हृन् हृन् वृ जृ इत्येतेषामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर इत्यादेशो वा
स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक् च । हीरइ । हरिज्झइ । तीरइ । तरिज्झइ ।
जीरइ । जरिज्झइ । अत्र सर्वत्र ईकारादेशाभावे ‘अर उः’ इति
ऋकारस्य अरादेशः ॥

अजेर्विडप्पः ॥ २ । ४ । ८२ ॥

‘अन्त्यस्य’ इति निवृत्तम् । अजेर्विडप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्सं-
नियोगेन यग्लुक् च । विडप्पइ । पक्षे । अजिज्झइ ॥

१ भावकर्मणोः M. २ M. adds भविष्यति । बन्धिज्झइ । ३ M.
adds after it संरुज्झइ. ४ After this M. inserts भविष्यति ।
उपरुज्झइ । उपरुंधिज्झइ । ५ भावकर्मणोः M. ६ M. adds भविष्यति
गमिज्झइ । गमिज्झइ । इत्यादि. ७ ईकाराभावे M. ८ M. adds भविष्यति
हिरिभिदिइ । इत्यादि.

आरभ आढप्पः ॥ २ । ४ । ८३ ॥

आरभतेर्भावकर्मणि आढप्प इत्यादेशो वा स्यात् । तत्संनियोगेन यग्लुक् च । आढप्पइ । पक्षे । आरभिज्जयि ॥

णप्पणज्जौ ज्ञः ॥ २ । ४ । ८४ ॥

जाणातेर्भावकर्मणि णप्प णज्ज इत्येतावादेशौ स्यातां तत्संनियो-
गेन यग्लुक् च । णप्पइ । णज्जइ । पक्षे । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ ।
अत्र 'जाणमुणौ ज्ञः' इति शाघातोर्जाणमुणादेशौ । 'ज्ञमोः' इति
णत्वे । णाइज्जइ ॥

सिप्पस्सिचस्सिहोः ॥ २ । ४ । ८५ ॥

सिञ्चतेः स्निद्यतेश्च भावकर्मणि सिप्पादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन
यग्लुक् च । सिप्पइ । सिच्यते । स्निद्यते वा । पक्षे । सिचिज्जइ ।
णिहहिज्जइ । अत्र 'स्निग्ण—' इत्यादिना ण्हादेशः ॥

वाहिप्पो व्याहुः ॥ २ । ४ । ८६ ॥

व्याहरतेर्भावकर्मणि वाहिप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन
यग्लुक् च । वाहिप्पइ । पक्षे । वाहरिज्जइ ॥

ग्रहेर्घेप्पः ॥ २ । ४ । ९० ॥

ग्रहर्धातोर्भावकर्मणि घेप्पादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक्
च । घेप्पइ । पक्षे । गेणिहज्जइ । अत्र 'ग्रहेर्णिरुवारगेण्ड—' इत्यादिना
गेण्हादेशः ॥

छिप्पः स्पृशतेः ॥ २ । ४ । ८८ ॥

स्पृशतेर्भावकर्मणि छिप्प इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन
यग्लुक् च । छिप्पइ । पक्षे । छिविज्जइ । अत्र 'स्पृशिशिछिवाग्लुक्—'
इत्यादिना स्पृशतेश्छिवादेशः ॥

दीसल्ल दशेः ॥ २ । ४ । ९१ ॥

दशेर्भावकर्मणि दीस इत्यादेशो लित् स्यात् तत्संनियोगेन यग्लुक्
च । लित्वाभित्यम् । तथा च 'दशिरोअक्सणिअच्छावअच्छ—'

इत्यादि सूत्रेण विधीयमाना आदेशाः दृशेः कर्मणि न भवन्ति । दीप्तइ॥

वचेरुंचः ॥ २ । ४ । ९० ॥

वचेर्भावकर्मणि उंच इत्यादेशो वा स्यात् तत्संनियोगेन यल्लुक् च । उंचइ । पक्षे । वइज्जइ । एयां घातुनामुक्ता एते आदेशा भावकर्मणोरेव भवन्ति । एयां घातुनामेतद्व्यतिरिक्ता आदेशाः कर्तर्यपि भवन्ति ॥

अथ णिचि रूपनिर्णयः प्रदर्श्यते ।

भू इति स्थिते । अनुक्तमभ्यन्यायेन णिचि भुवो हो इत्यादेशाः पूर्ववत् । होणि इति स्थिते ॥

णिजदेदावावे ॥ २ । ४ । ११ ॥

घातोः प्रेरणार्थं विहितस्य णिच्प्रत्ययस्य स्थाने अत् एत् आव आवे इति चत्वार आदेशा भवन्ति । तकारस्तावन्मात्रप्रदर्शनार्थः । इजादयः पूर्ववत् । होअइ । होणइ । होआंवइ । होआवेइ । बहुलाधिकारात् कचिदेतन्नास्ति । जाणअइ । जाणावइ । जाणावेइ । कचिदावे नास्ति । भारइ । भारेइ । भारावइ । पारइ । पारेइ । पारावइ ॥

गुर्वादेरविर्वा ॥ २ । ४ । १२ ॥

‘णिज्’ अनुवर्तते । गुरुरादिर्यस्य घातोः स गुर्वादिः । गुर्वादिर्णिचः अविर्वा स्यात् । होअविइ । अत्र न यण् । ‘एङः’ इति च प्रतिषेधात् संधिर्न भवति । ‘अपदे’ इत्युक्तत्वाद्वा । लटि प्रथमे पूर्ववदिजादयः जर्जारौ च । अत्र णिजादेशयोरावे आव इत्येतयोः ‘ज्जाजे’ इत्येत्वे कृते णिजादेशयोः अत् एत् इत्येतयोश्च स्वरूपतो भेदाभावाच्चतुर्णामुदाहरणवेलायां द्वैरूप्यमवगन्तव्यम् । होअइ । होणइ । होआवइ । होआवेइ । एवं तिस्रयोरिजादेशे रूपाणि । ‘मध्ये चाजन्तात्’ इति जर्जारौ । होएज्जइ । होएज्जाइ । इदमदेतोः समानम् । होआवेज्जइ । होआवेज्जाइ । इदमावेआवयोस्तुल्यम् । होअविज्जइ ।

होअविज्जाइ । 'लङ्लटोश्च जर्जरौ' । होएज्ज । होएज्जा । इदमदेतोः
 समानं रूपम् । होआवेज्ज । होआवेज्जा । इदमावेआवयोस्तुल्यम् ।
 होअविज्ज । होअविज्जा । लट्प्रथमबहुत्वे । होअन्ति । होअन्ते ।
 होअइरे । होएन्ति । होएन्ते । होएइरे । एवमावावेअन्तानामप्यु-
 दाहार्यम् । होएज्जन्ति । होएज्जन्ते । होएज्जइरे । इदमदेतोस्तुल्यम् ।
 होआवेज्जन्ति । होआवेज्जन्ते । होआवेज्जइरे । इदमावेआवयोस्तु-
 ल्यम् । पूर्वोक्तान्येव जारादेशपक्षेप्युदाहरणानि । विशेषस्तु । होए-
 ज्जाइरे । होआवेज्जाइरे । युक्तपरे 'संयोगे' इति ह्रस्वः । होअवि-
 ज्जन्ति । होअविज्जन्ते । होअविज्जइरे । होअविज्जाइरे । जारि ।
 पूर्ववत् । होएज्ज । होएज्जा । इति 'मध्ये चाजन्तात्' इति जर्जरा-
 वुदाहर्तव्यौ । एवमावेआवयोरपि जर्जरावुदाहर्तव्यौ । मध्यमे ।
 होअसि । होअसे । होआवसि । होआवसे । होएसि । होआवेसि ।
 होअविसि । नात्र से । अनदन्तत्वात् । होएज्जसि । होएज्जासि ।
 अदेतोरिदम् । होआवेज्जसि । होआवेज्जासि । आवेआवयोरिदम् ।
 होअविज्जसि । होअविज्जासि । अन्ते जर्जरौ च । मध्यमबहुत्वे ।
 होअइत्था । होअह । होएइत्था । होएह । एवमावावेअवीनामुदाहा-
 र्यम् । होएज्जइत्था । होएज्जाइत्था । होएज्जह । होएज्जाह । अदेतोः ।
 होआवेज्जइत्था । होआवेज्जाइत्था । होआवेज्जह । होआवेज्जाह ।
 आवेआवयोः समानम् । होअविइत्था । होअविह । जर्जरौ च ।
 उच्यते । होअमि । होआमि । होएमि । होइमि । एवमावादेशेऽपि ।
 होएमि । होआवेमि । होअविमि । मध्ये । जर्जर्पक्षे । मीत्यस्योच्चार-
 णमेव विशेषः । अन्यन्मध्यमैकत्ववत् । बहुत्वे । होअमो । होआमो ।
 होएमो । एवमावादेशेऽपि । एवमवावयोर्मन्वोरपि । होएमो । होआ-
 वेमो । एवमनयोर्मन्वोरपि । होअविमो । एवं मन्वोरपि । जर्जर्पक्षे ।
 होअज्जमो । होअज्जामो । इत्यादि । पूर्ववत् । विशेषस्तु मोममूनामु-
 च्चारणम् । अन्ते जर्जरौ च । एवमन्येषामजन्तानां णिचि लटि च
 रूपम् । लङ्लट्लिट्सु णिजादेशा इजादयश्च पूर्ववत् । 'भूतार्थस्य

सिद्धिअहि' इति स्यादयः । शेषं लङ्ङत् । होअसि । होअहिअ । होअहि । होएसि । होएहिअ । होएहि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । लङ्ङरूपाणि च सर्वाणि । लल्लटोः । णिजादेशाः । 'भविष्यति हिरादिः' इति हिः । 'हार्सा मिमोमुमे वा' इति हार्सा । 'सि' इति सि । 'हिस्साहिस्था मुमोमस्य' इति हिस्साहिस्था च । शेषं पूर्ववत् । होअहिइ । होएहिइ । होआवहिइ । होआवेहिइ । होअविहिइ । होएज्जहिइ । अदेतोः । होआवेज्जहिइ । आवेआवयोः । होएहिज्जा । अदेतोः । होआवेहिज्जा । आवेआवयोः । होअविज्जहिइ । होअविज्जाहिइ । होअविहिज्ज । होअविहिज्जा । प्रथमबहुत्वे । होअहिन्ति । होअहिन्ते । होअहिइरे । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअविज्जहिन्ति । होअविज्जहिन्ते । होअविज्जइरे । एवं आरोपि । होएहिज्ज । होएहिज्जा । एवमावावेअवीनाम् । मध्यमे । होअहिसि । होएहिसि । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जहिसि । होएज्जाहिसि । अदेतोः । एवमावेआवयोः । होअविज्जहिसि । होअविज्जाहिसि । जर्जरौ च । मध्यमबहुत्वे । होअहिइद्दा । होअहिइ । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होएज्जहिइत्था । होएज्जाहिइत्था । होएज्जहिइ । होएज्जाहिइ । अदेतोस्तुत्यम् । एवमावावेअवीनामुदाहर्तव्यम् । जर्जरौ च । उत्तमे । होअहिमि । होएहिमि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअहामि । होएहामि । एवमावावेअवीनामुदाहार्यम् । होअहामि । होएहामि । एवमावावेअवीनाम् । होअस्सामि । होएस्सामि । एवमावावेअवीनाम् । होअहिस्स । होएहिस्स । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जहिमि । होएज्जाहिमि । अदेतोः । एवमावावेअवीनाम् । जर्जरौ च । उत्तमबहुत्वे । होअहिमो । होएहिमो । एवमावावेअवीनाम् । होअहामो । होएहामो । एवमावावेअवीनाम् । होअहामो । होएहामो । एवमावावेअवीनाम् । होअस्सामो । होएस्सामो । एवमावावेअवीनाम् । एवं मन्वोरप्युदाहर्तव्यम् । होअहिस्सा । होअहिद्दा । होएहिस्सा । होएहिद्दा । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जहिमो । होएज्जाहिमो ।

अदेतोऽरिदं रूपम् । एवमावावेअवीनाम् । एवं मम्बोरपि । होअ-
 हिज्ज । होअहिज्जा । एवमावावेअवीनाम् । एवमन्त्येषामजन्तानां
 णिचि भविष्यति रूपं ज्ञेयम् । लोटि णिजादेशः दुसुमवः । 'वहौ न्तु-
 हनो' । 'सोस्तु हि' । 'वा लङ्लोट्—' इत्येत्वं च यथायोगम् ।
 प्रथमे । होअदु । होएदु । अदेतोः । होआवदु । होआवेदु । आवेआव-
 योरिदम् । होअएदु । होएज्जदु । होएज्जादु । अदेतोः । एवमावावे-
 अवीनाम् । होएज्ज । होएज्जा । अदेतोः । एवमावावेअवीनाम् ।
 होएज्जन्तु । अदेतोः । एवमावावेअवीनाम् । जर्जरौ च । मध्यमे ।
 होअसु । होएसु । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जसु । होएज्जासु ।
 अदेतोः । एवमावावेअवीनाम् । एवं 'सोः' इत्यादेशपक्षेपि । जर्जरौ
 च । मध्यमबहुत्वे । होअह । एवमावावेअवीनाम् । होएज्जह ।
 होएज्जाह । अदेतोः । एवमावावेअवीनाम् । जर्जरौ च । उत्तमे ।
 एकवचने भीत्यस्योच्चारणम् । बहुवचने भो इत्यस्योच्चारणं च विशेषः ।
 रूपाणि तु प्रथममध्यमैकत्वबहुत्ववत् । एवं णिचि लोट्यन्त्येषामजन्तानां
 घातूनां रूपं नेयम् । लिङि णिजादेशः । 'त्विज्जाल्लिङ्' इतीज्जात्पर
 इत् । होएज्जह । होएज्जाह । होआवेज्जह । होआवेज्जाह । इत्यादि
 लोट्रूपाणि च । लङि णिजादेशः । 'माणन्तौ लृ च लङ्' इति माणन्तौ
 च । होअमाण । होअन्ते । होएमाण । होएन्त । एवमावावेअवीनाम् ।
 होएज्जमाण । होएज्जन्त । एवमावावेअवीनां सर्वत्र पुरुषेषु वचनेषूदा-
 हार्यम् । हवादीनां तु भेदः । पूर्ववणिजादेशः । 'णिजदेवावावे'
 इत्यतो 'णिज्' इत्यधिकृत्य पृथगन्तविपरिणामः ।

अदेष्टुव्यात्खोरतः ॥ २ । ४ । १५ ॥

णिचः स्थाने विहितेषु अत् एत् लृक् इत्येतेषु परतः घातोरादेरतः
 आद् भवति ॥

लृक् भावकर्मणिचस्थले प्रदर्शयिष्यते ॥

हावह । हावेह । केचिदावे आव इत्येतयोरपि आदेरत आत्वमि-

च्छन्ति । हावावइ । हावावेइ । पूर्ववज्जर्जरौ च । लटि प्रथमे ।
होवइ । होवेइ । होहवइ । होहवेइ । होवेज्ज । होवेज्जा । होवन्ति ।
होवन्ते । होवइरे । होवेन्ति । होवेन्ते । होवेइरे । होहवन्ति ।
होहवन्ते । होहवइरे । जर्जरौ च । मध्यमे । हावसि । हावेसि ।
हावावसि । हावावेसि । जर्जरौ च । मध्यमबहुत्वे । हावइद्वा ।
हावह । हावेइद्वा । हावेह । हावावइद्वा । हावावह । हावावेइद्वा ।
हावावेह । जर्जरौ च । उत्तमे । हावमि । हावामि । हाविमि ।
हावेमि । हावावमि । हावावामि । हावाविमि । हावावेमि । जर्जरौ
च । उत्तमबहुत्वे । हावमो । हावामो । हाविमो । हावेमो । हावा-
वमो । हावावामो । हावाविमो । हावावेमो । एवं मन्बोरपि । जर्जरौ
च । एवं हलन्तानां णिचि लटि रूपं नेयम् । लुङ्लङ्लिट्सु णिजा-
देशाः । भूतार्थे 'हलईअ' इति तिसयोरीभः । हावईअ । हावईआ ।
हावावईअ । हावावेईअ । शेषं लङ्वत् । ललुटोः णिजादेशाः ।
'भविष्यति हिरादिः' इति हिः । 'हार्सा मिमोमुमे वा' । 'सि' ।
'हिस्ताहिःथा मुमोमस्य' । शेषं पूर्ववत् । हाविहिइ । हावेहिइ ।
हावाविहिइ । हावावेहिइ । हाविहिज्ज । हावेहिज्ज । हावाविहिज्ज ।
हावावेहिज्ज । एवं आरोपि । हावहिन्ति । हावेहिन्ति । एवं तेइरयोः ।
हावावहिन्ति । हावावेहिन्ति । एवं तेइरयोः । जर्जरौ च । मध्यमे ।
हावहिसि । हावेहिसि । हावावहिसि । हावावेहिसि । जर्जरौ च ।
मध्यमबहुत्वे । हावहिइद्वा । हावहिह । हावेहिइद्वा । हावेहिह ।
हावावहिइद्वा । हावावहिह । एवमदन्तेपि । जर्जरौ च । उत्तमे ।
हावहिमि । हावहामि । हाविस्सामि । एवमदन्तेपि । हावावहिमि ।
हावावहामि । हावाविस्सामि । हावाविस्सं । एवमत एदादेशेपि ।
जर्जरौ च । उत्तमबहुत्वे । हावहिमो । हावहामो । हाविस्सामो ।
एवमेदादेशेपि । हावावहिमो । हावावहामो । हावाविस्सामो । एवमत
एदादेशेपि । एवं मन्बोरपि । हावहिस्सा । हावहिद्वा । हावावहिस्सा ।
हावावहिद्वा । हावाविहिस्सा । हावाविहिद्वा । एवमेदन्तेपि ।

जर्जरौ च । अत्र सर्वत्र 'एच्च क्त्वातुंतव्यमविप्यति' इत्यत्र एदितौ ।
 एवं हलन्तान्तराणां लोटि णिजादेशाः दुसुमवः । 'बहौ न्दुहमो'
 'सोस्तु हि' । 'लुगिज्जहीज्जखिज्जेतः' इति लुगादयश्च । शेषं पूर्वं
 वत् । प्रथमे । हावदु । हावेदु । हावावदु । हावावेदु । जर्जरौ
 च । बहुत्वे । हावन्तु । हावेन्तु । हावावेन्तु । हावावन्तु ।
 जर्जरौ च । मध्यमे । हावसु । हावेसु । हावावसु । हावावेसु ।
 हावहि । हावेहि । हावावहि । हावावेहि । लुगादयः । हाव । हावे-
 ज्जहि । हाविज्जसु । हाविज्जे । हावाव । हावावेज्जहि । हावावे-
 ज्जसु । हावावेज्जे । इत्यादि । जर्जरौ च । बहुत्वे । हावह । हावेह ।
 हावावह । हावावेह । जर्जरौ च । उत्तमे । हावमि । हावामि ।
 हावमि । हावेमि । उत्तमबहुत्वे । हावमो । हावामो । हावमो ।
 हावेमो । इत्यादि । अत्र सर्वत्र यथायोगं 'वा लङ्लोट्—' इत्यादिना
 अत एत्वं वा । 'भोममुष्विच्च' इतीत्वं च । लिङि 'स्विज्जाल्लिङ्'
 इतीत्वं । हावेज्जइ । हावेज्जाइ । हावावेज्जइ । हावावेज्जाइ । लोट्-
 पाणि च । लङि माणन्तौ । हावमाण । हावन्त । हावावमाण ।
 हावावन्त । एवमेदन्ता अपि । जर्जरौ च । एवं सर्वेषु पुरुषेषु वचनेषु
 दाहार्यम् ॥

एधादयः प्रदर्श्यन्ते णिजादेशाः । 'गुर्वादेरविर्वा' । एहइ । एहा-
 वइ । एहावेइ । एहाविइ ॥ पञ्च । 'अदेल्लुक्क्यात् सोरतः' इत्यात्वम् ।
 पाअइ । पाएइ । पाआवइ । पाआवेइ । अत्र आत्वे कृते बहुला-
 धिकारादाविर्न भवति ॥ डुनदि । णंदइ । णंदेइ । णंदावइ । णंदा-
 वेइ । णंदविइ ॥ ध्वंसु गतौ । शंसइ । शंसेइ । शंसावइ । शंसावेइ ।
 शंसविइ । एवं धंसइ । इत्याद्यपि ॥ व्येज् । 'गुर्वादेरविर्वा' । वेअइ ।
 वेएइ । वेआवइ । वेआवेइ । वेअविइ ॥ अद् । आदइ । आदेइ ।
 आदावइ । आदावेइ । 'अदेल्लुक्क्यात्—' इत्यात्वम् ॥ शीइ । 'योरेइ'
 इत्येत्वम् । सेअइ । सेएइ । सेआवइ । सेआवेइ । सेअविइ ॥ घृज् ।

‘उवर्णस्यावः’ । ‘अदेष्टुव्यात्—’ इत्यात्वम् । बावइ । बावेइ । बाबावइ । बाबावेइ ॥ हु दानादानयोः । ‘णो हश्च—’ इत्यादिना णः । हुणअइ । हुणएइ । हुणावइ । हुणावेइ ॥ ओहाइ । हाअइ । हाएइ । हाआवइ । हाआवेइ । हाअविइ । अत्र गुर्वादित्वादविः ॥ घाञ् । घाअइ । घाएइ । घाआवइ । घाआवेइ । घाअविइ ॥ दिष् । दिवइ । दिवेइ । दिवावइ । दिवावेइ ॥ पून् । ‘उवर्णस्यावः’ । ‘अदेष्टुव्यात्—’ इत्यात्वम् । सावइ । सावेइ । साबावइ । साबावेइ ॥ मृड् । ‘अर उः’ । आत्वम् । मारइ । मारेइ । मारावइ । मारावेइ ॥ रुधि । न्यन्मौ । रुन्धइ । रुन्धेइ । रुन्मइ । रुन्मेइ । रुज्झइ । इत्यादि ॥ डुकृञ् । कारइ । कारेइ । इत्यादि ॥ डुक्रीञ् । केअइ । केएइ । केआवइ । केआवेइ । केअविइ ॥ अम् । ‘णिजदेदावावे’ इत्यतः ‘णिच्’ इत्यधिकृत्य

अमेराडः ॥ २ । ४ । १३ ॥

अमेः परो णिच् आड इति वा स्यात् । भमाडइ । पक्षे । भामइ । भामेइ । भामावइ । भामावेइ ॥ पटिघातौ णिचि ‘फः पाटिपरिघ-परिखा—’ इत्यादिना पस्य फः । फाळइ । फाळेइ । इत्यादि । अत्र षडिशादित्यादृश्य लत्वम् । अथ चुरादयः । चुर स्तेये । णिचि । णिजादेशाः । ‘अचोचाम्’ इत्युकारस्य ओकारः । चोरइ । चोरेइ । चोरावइ । चोरावेइ । चोरविइ ॥ पाल रक्षणे । पाळइ । पाळेइ । पाळावइ । पाळावेइ । पाळविइ ॥ अर्च पूजायाम् । अचइ । अचेइ । अचावइ । अचावेइ । अचविइ ॥ इत्याद्युक्तसर्वधातुषु तदादेशेषु च णिचि रूपाणि बुद्धिमद्भिरूधानि । ग्रन्थगौरवमयादसाभिर्न लिख्यन्ते ॥

अथ णिचि धात्वादेशाः प्रदर्श्यन्ते ।

स्पृहदूजोः सिहदूमौ णिचोः ॥ २ । ४ । १२ ॥

णिजन्तयोरनयोः सिहदूम इत्येतावादेशौ भवतः । सिहइ । दूमइ । सिहेइ । इत्यादि ॥

निवृपतोर्णिहोडो वा ॥ २ । ४ । ९३ ॥

इत उत्तरं यावद्वात्वादेशं 'णिच्' अनुवर्तते । निपूर्वस्य वृजः पतेश्च णिहोड इत्यादेशो वा स्यात् । णिहोडइ । निवारयति पातयति वा । पक्षे । णिवारेइ । पाडेइ । अत्र प्रत्यादिपाठत् तस्य ङत्वम् ॥

धवलोद्धटोर्दुमोगौ ॥ २ । ४ । ९४ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । धवलयतेर्नामधातोर्लुप्तपूर्वस्य घटयतेश्च णिजन्तस्य यथासंख्यं दुमउग्ग इत्यादेशौ वा भवतः । दुमइ । उग्गाइ । पक्षे । धवळइ । उग्गाडेइ । अत्र 'टो ङः' इति टस्य ङत्वम् ॥

भ्रमवेष्टोस्तालिअंटपरिआलौ ॥ २ । ४ । ९५ ॥

भ्रमयतिवेष्टयत्योर्णिजन्तयोर्न्यासक्रमं तालिअंट परिआल इत्येतावादेशौ वा भवतः । तालिअंटइ । पक्षे । ममाडइ । अत्र 'भ्रमेराडः' इत्याडः । भामइ । वेष्टेः परिआलइ । पक्षे । वेडइ । अत्र 'वेष्टेः' इत्यन्त्यस्य ङः ॥

राषो रङ्गयतेः ॥ २ । ४ । ९६ ॥

रङ्गयतेर्णिजन्तस्य राभ इत्यादेशो वा स्यात् । रावेइ । पक्षे । रंजेइ ॥

तुलिडोल्पोरोहामरंखोलौ ॥ २ । ४ । ९७ ॥

णिजन्तस्य तुलयतेर्दोलयतेश्च नामधातोर्न्यासंख्यं ओहाम रंखोल इत्येतौ वा भवतः । ओहामइ । रंखोलइ । पक्षे । तुलइ । दोलइ ॥

आसंघः संभावेः ॥ २ । ४ । ९८ ॥

संभावयतेरासंघ इति वा स्यात् । आसंघइ । पक्षे । संभावेइ । संभावयति ॥

अर्पेरल्लिवपणामचक्षुप्पाः ॥ २ । ४ । ९९ ॥

णिजन्तस्पर्पयतेः अल्लिव । पणाम । चक्षुप्प इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । अल्लिवइ । पणामइ । चक्षुप्पइ । पक्षे । अप्पेइ । ओप्पेइ । अत्र 'त्वर्पौ' इत्यादेरत ओत्वं वा ॥

गुलुगुंछोत्थंघोन्वोछोछोला उन्नमेः ॥ २ । ४ । १०० ॥

नमतेरुत्पूर्वस्य णिजन्तस्य गुलुगुंछ उत्थंघ उन्वेछ उल्लोल इति चत्वार आदेशा वा स्युः । गुलुगुंछइ । उत्थंघइ । उन्वेछइ । उल्लोलइ । पक्षे । उण्णवेइ । अत्र 'नमोद्विजरुदां वः' इत्यन्त्यस्य वत्त्वम् ॥

प्रकाशेर्णुवः ॥ २ । ४ । १०१ ॥

प्रकाशतेर्णिजन्तस्य णुव इति वा स्यात् । णुवइ । पक्षे । पआसेइ ॥

णिहुवः कमेः ॥ २ । ४ । १०२ ॥

कमेः स्वार्थे णिजन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा स्यात् । णिहुवइ । पक्षे । कामेइ ॥

नशेर्विप्पगालणासवपलावहारवविउडाः ॥ २ । ४ । १०३ ॥

नाशयतेर्णिजन्तस्य विप्पगाल णासव पलाव हारव विउड इति पद्यादेशा वा स्युः । विप्पगालइ । णासवइ । पलावइ । हारवइ । विउडइ । पक्षे । णासेइ ॥

वल आरोपेः ॥ २ । ४ । १०४ ॥

णिजन्तसारोपेर्बल इति वा स्यात् । वलइ । पक्षे । आरोपेइ ॥

विरेचेरोलुट्ठोलुट्ठपल्हत्याः ॥ २ । ४ । १०५ ॥

विपूर्वस्य रेचयतेर्णिजन्तस्य ओलुट्ठ उलुट्ठ पल्हत्य इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । ओलुट्ठइ । उलुट्ठइ । पल्हत्यइ । पक्षे । विरेण्इ ॥

फम्पेर्विन्धोऽः ॥ २ । ४ । १०६ ॥

फम्पतेर्णिजन्तस्य विन्धोऽः इति वा स्यात् । विन्धोऽइ । पक्षे । फम्पेइ ॥

रोमन्थेरोग्गात्तवग्गात्तौ ॥ २ । ४ । १०७ ॥

रोमन्यतेर्नामधातोर्णिजन्तस्य ओग्गाल वग्गाल इति वा स्याताम् ।
ओग्गालइ । वग्गालइ । पक्षे । रोमन्घेइ ॥

प्लावेरोंवालपन्वालौ ॥ २ । ४ । १०८ ॥

प्लावयतेः रोंवाल पन्वाल इति वा भवतः । रोंवालइ । पन्वालइ ।
पक्षे । पावेइ ॥

मिश्रेमींसाळमेळवौ ॥ २ । ४ । १०९ ॥

मिश्रयतेर्मींसाळ मेळव इति वा भवतः । मींसाळइ । मेळवइ ।
पक्षे । मींसेइ । अत्र 'शोर्लुस—'इति दीर्घः ॥

छादेर्णूमणुमोंवालढक्कपन्वालसण्णुमाः ॥ २ । ४ । ११० ॥

छादयतेः णूम णुम उंवाल ढक्कपन्वाल सण्णुम इति पडादेशा
वा स्युः । णूमइ । णुमइ । उंवालइ । ढक्कइ । पन्वालइ । सण्णुमइ ।
पक्षे । छाएइ ॥

अञ्चुकवोक्कौ विज्ञापेः ॥ २ । ४ । १११ ॥

विज्ञापेः अञ्चुक वोक्क इति वा भवतः । अञ्चुकइ । वोक्कइ ।
पक्षे । विण्णावेइ ॥

परिवाडो घटेः ॥ २ । ४ । ११२ ॥

घटयतेः परिवाडो वा स्यात् । परिवाडइ । पक्षे घडेइ ॥

दृशेर्दावदक्खवदंसाः ॥ २ । ४ । ११३ ॥

दृशेर्णिजन्तस्य दाव दक्खव दंस इति त्रय आदेशा वा स्युः ।
दावइ । दक्खइ । दंसइ । पक्षे । दंसेइ ॥

प्रस्थापेः पेठवपेंडवौ ॥ २ । ४ । ११४ ॥

प्रस्थापेर्णिजन्तस्य पेठव पेंडव इत्येतौ वा भवतः । पेठवइ । पेंड-
वइ । पक्षे । पथावेइ । अत्र 'कग—'इति सलोपद्वित्वे ॥

यापेर्जवः ॥ २ । ४ । ११५ ॥

यापमतेर्जव इत्यादेशो वा स्यात् । जवइ । पक्षे । जावेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ २ । ४ । ११६ ॥

विकोशेर्नामघातोः पक्खोड इति वा स्यात् । पक्खोडइ । पक्षे ।
विआसेइ ॥

गुंठ उद्धूलेः ॥ २ । ४ । ११७ ॥

उद्धूलयतेर्नामघातोर्णिजन्तस्य गुंठ इत्यादेशो वा स्यात् । गुंठइ ।
पक्षे उद्धूळेइ ॥

तडेराहोडविहोडौ ॥ २ । ४ । ११८ ॥

ताडयतेर्णिजन्तस्य राहोड विहोड इत्यादेशौ वा भवतः । राहोडइ ।
विहोडइ । पक्षे । ताडेइ ॥

हादेरवअच्छलणिचश्च ॥ २ । ४ । ११९ ॥

हादयतेरणिजन्तस्य चकाराणिजन्तस्य च अवअच्छल् इत्यादेशो
वा भवति । अवअच्छइ ॥

एवमन्येषु घातुषु तदादेशेषु च णिजादेशा अदादयश्च कल्पनीयाः ।
अथ णिचि भावकर्मविवक्षायां घातोरुपरि णिच् । तदुपरि यक् । तस्य
पूर्ववदीभज्जयोर्यिधाने 'णिजदेदावावे' इत्यतः 'णिच्' इत्यधिष्ठित्य

लुगाविल्भावकर्मक्ते ॥ २ । ४ । १४ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्ते च परे णिचो लुक् आवि इत्यादेशौ
वा भवतः । लिट्वाहित्यम् । एवं णिचो लुकि आवौ च सति लटि
भावे रूपाणि । होइअइ । होइअए । इत्यादि । लुक्पक्षे केवलभाव-
यद्रूपाणि । आविरूपक्षे । होआविअइ । होआइअए । होआविज्जइ ।
होआविज्जए । 'वा लुडलोड्—' इत्येत्वं वा । होआविणइ । हो-
आविजेइ । होआविणज्ज । होआविणज्जा । होआविजेज्ज ।
होआविजेज्जा । कर्मणि प्रथमैकत्वे भावयन् । बहुत्वे णिचो लृत्पक्षे
अप्यन्तकर्मबहुत्वयद्रूपाणि । आविरूपक्षे । अणुहोआविअन्ति । अणु-
होआविअन्ते । अणुहोआविणन्ति । अणुहोआविणन्ते । अणुहोआ-
विहरे । अणुहोआविणहरे । अणुहोणज्ज । अणुहोणज्जा । एवमा-

विल्पक्षे । यक इज्जादेशोपि । मध्यमे णिज्जुक् पक्षे अण्यन्तकर्मवत् ।
 आविल्पक्षे । अणुहोआविअसि । अणुहोआविअसे । एवं यक इज्जा-
 देशोपि । अणुहोआविअसे । एवं यक इज्जादेशोपि । जर्जरौ च ।
 मध्यमबहुत्वे णिज्जुकि पूर्ववत् । आवौ । अणुहोआविअइत्था ।
 अणुहोआविह । अणुहोआविण्इत्था । अणुहोआविण्ह । एवमिज्जा-
 देशोपि । जर्जरौ च । उच्चमे लुकि पूर्ववत् । आवौ । अणुहोआवि-
 अमि । अणुहोआविआमि । अणुहोआविइमि । अणुहोआविएमि ।
 एवमिज्जादेशोपि । जर्जरौ च । बहुत्वे णिचि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 अणुहोआविअमो । अणुहोआविआमो । अणुहोआविइमो । अणुहो-
 आविएमो । जर्जरौ च । एवं मन्थोरपि । एवमिज्जादेशोपि ॥

एवमजन्तानां लटि रूपम् । लुङ्लङ्लिट्सु । 'भूतार्थस्य सिहि-
 अहि' इति स्यादयः । शेषं पूर्ववत् । भावे लृक्षे पूर्ववत् । आवौ ।
 होआविअसि । होआविअहिअ । होअविअहि । एवमिज्जादेशोपि ।
 कर्मण्यनुपूर्वत्वमेव विशेषः । अणुहोआविअसि । इत्यादि । भाववत् ।
 लृट्टटोः । 'भविष्यति हिरादिः' । हासांच । 'सि' । हिस्ताहिङ्वा च ।
 भावे लुकि पूर्ववत् । आवौ । होआविण्हिइ । होआविइहिइ ।
 होआविज्जेहिइ । होआविज्जहिइ । कर्मणि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 एकत्वे प्रथमभाववत् । बहुत्वे । अणुहोआविण्हिन्ति । अणुहोआवि-
 ण्हिन्ते । अणुहोआविण्हिरे । इत्यादि । शेषं पूर्ववदुत्तेयम् । लोटि
 णिचि लृगाविल्ल च ईअइज्जौ । दुसुमवः । 'बहौ न्तुहमो' । 'सोस्तु
 हि' । शेषं पूर्ववत् । भावे लुकि पूर्ववत् । आवौ । होआविअदु ।
 होआविण्दु । एवमिज्जादेशोपि । कर्मणि लुकि पूर्ववत् । आवौ ।
 अणुहोआविअदु । अणुहोआविण्दु । एवमिज्जादेशोपि । अणुहोआ-
 विअन्तु । अणुहोआविण्न्तु । इत्यादि कल्पनीयम् । तिङि 'त्विज्जा-
 लिङः' इति इज्जात् पर इत् । शेषं लोट् । लटि माणन्तौ । लुकि
 भावकर्मणोः पूर्ववत् । आवौ । होआअविमाण । होआअविआन्त ।
 होआविज्जमाण । होआविज्जन्त । कर्मण्यनुपूर्वत्वमेव विशेषः । एवं

सर्वेषु वचनेषूदाहार्यम् । हवादीनां पूर्ववणिचि लुगाविल्ल च ईअइज्जौ च । 'अदेल्लुक्कयात्सोरतः' इति णिचो लुकि आदेरत आत्वम् । हाविअइ । हाविअए । हावाविअइ । हावाविअए । हावाविज्जइ । हावाविज्जए । अणुहावाविअइ । अणुहावाविअए । अणुहावाविइ । अणुहावाविज्जइ । अणुहावाविज्जए । इत्यादि ॥

एवमन्येषां हलन्तानां धातूनां रूपम् ॥

एधादयः केचित् प्रदर्श्यन्ते ॥ एहीअइ । एहिज्जइ । एहाविअइ । एहाविज्जइ ॥ पच्—पाईअइ । पाइज्जइ । पाआविअइ । पाआविज्जइ ॥ नद्—णंदीअइ । णंदिज्जइ । णंदाविअइ । णंदाविज्जइ । ध्वंसु—झंसीअइ । झंसिज्जइ । झंसाविअइ । झंसाविज्जइ । धंसीअइ । इत्याद्यपि । व्येज्—वेईअइ । वेइज्जइ । वेआविअइ । वेआविज्जइ । अद्—आदीअइ । आदिज्जइ । आदाविअइ । आदाविज्जइ । चिञ्—चिणीअइ । चिणिज्जइ । चिणाविअइ । चिणाविज्जइ । कृञ्—कारीअइ । कारिज्जइ । काराविअइ । काराविज्जइ । ग्रह्—गाहीअइ । गाहिज्जइ । गाहाविअइ । गाहाविज्जइ । चुर्—चोरीअइ । चोरिज्जइ । चोराविअइ । चोराविज्जइ । इत्यादि ॥

एवमन्येषां धातूनां अदाधादेशानां चानया दिशा रूपाण्युदाहर्तव्यानि । ग्रन्थविस्तरमयादस्माभिर्न प्रदर्श्यन्ते ॥

क्यजन्तक्यपन्तयोर्विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । 'कचिदमादेः' इत्यतः 'कचित्' इत्यनुवर्तमाने

लुङ्ग्यलोपस्य ॥ २ । ३ । ४२ ॥

'कर्तुः क्यद् सलोपश्च' इति विहितस्य क्यटन्तस्य द्विवचनात् 'लोहितादिडाज्म्यः क्यप्' इति विहितस्य क्यपन्तस्य संबन्धिनो यकारस्य कचिलुग् भवति ॥

क्यद् । गुरुर्यते घटात्रः । गुरूअइ । अत्र यन्तोर्पे गुरूइ । गुररिवाचरतीत्यर्थः ॥

क्यपि । धमधमायते । धमधमाअइ । यलोपे । धमधमाइ । लोहिता-
यते । लोहिआअइ । यलोपे । लोहिआइ ॥

अस्मिन् शास्त्रे यदन्तर्द्वलुगन्तसन्नन्तव्यजन्तमुब्धात्वादिरूपाणां
विशेषविधानाभावात् सिद्धावस्थापेक्षया वर्णानां विशेषादेशानाकलम्य
बुद्धिमद्भिः प्रयोगाः संचारणीयाः ॥

श्रीमदखिलविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तिप्रसादलब्धविद्यपूर्वोत्तरमीमांसासाहित्यशब्द-
तर्कसार्वभौमचरकूरियहोभरभट्टोपाध्यायतनयकोण्डभट्टोपाध्यायशिष्येण सर्वाम्मिका-
गर्भशुक्तिमुक्तामणिना सर्वविद्वत्कविसंमतेन दक्षिणामूर्तिमहादेवकिङ्करेण लक्ष्मी-
धरेण विरचितायां षड्भाषाचन्द्रिकायां प्राकृतप्रक्रियाविभागः संपूर्णः ॥

एवं नियन्धनिर्मित्या या परोपकृतिस्तया ।

वृषाकपायीरमणः प्रीयतां परमेश्वरः ॥

श्रीरस्तु ।

मतिमुद्रापरश्वेण जानुभिः सक्तबाहवे ।

भुजङ्गवद्भुजकक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ शौरसेन्यादयो भाषाः प्रदर्श्यन्ते । राम इति स्थिते प्रथमैक-
वचनमारभ्य पञ्चम्येकवचनपर्यन्तं प्राकृतवदेव । पञ्चम्येकवचने तु राम
इति स्थिते 'दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तोः' इत्यतः 'शौरसेन्याम्'
इत्यधिकृत्य

अतो ङसेर्दुदोश् ॥ ३ । २ । २० ॥

शौरसेन्यामकारात् परस्य ङसेर्दुदो इत्येतौ शितौ भवतः । रामाद् ।
रामादो । अत्र शित्वाद् दीर्घः ॥ शेषं प्राकृतवत् । एवं घटादीनां
सर्वनाम्नां च प्राकृतवत् । पूर्वशब्दस्य तु ।

पूर्वस्य पुरवः ॥ ३ । २ । ९ ॥

पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशः स्यात् । पुरवो । पुरवे । इत्यादि । पितृ-
शब्दे तलोपे प्राप्ते

दस्तस्य शौरसेन्यामखावचोस्तोः ॥ ३ । २ । १ ॥

शौरसेन्यां भाषायामचः परस्यासंयुक्तास्यानादौ वर्तमानस्य तकारस्य
दकारः स्यात् । पिदा । पिदरो । इत्यादि । प्राकृतवदेव । सर्वत्रैवं
भूतस्य तस्य द एव । 'अखौ' इति किम् । तरुणो । 'अचः' इति
किम् । कंतो । 'अस्तोः' इति किम् । मचो । अज्जउचो ॥

संयोगे धः कचित् ॥ ३ । २ । २ ॥

'शौरसेन्याम्' अनुवर्तते । 'दस्तस्य' इति च । पूर्वसूत्रेणास्तोरित्य-
प्योदितेषु कयिद्विशेषः । उच्चारिते शौरसेन्यां संयोगे धो वर्तमानस्य

१ प्रथमाविभक्तिमारभ्य T. २ तृतीयाविभक्त्यन्तं T. ३ पूर्वस्य दीर्घः T.
४ पूर्वस्य ॥ T. ५ इत्यादेशो भवति T. ६ T. has before it अत्र 'तावति
योर्वा' इत्यतः 'वा' इत्यनुवर्तते । ७ After this T. has शेषं प्राकृतवत् ।
८ परस्यानादौ वर्तमानस्यासंयुक्तस्य.

तकारस्य केचिल्लक्ष्यानुसारेण दकारो भवति । णिच्छिन्दो महन्धो । निश्चिन्तो महान् । आर्यपर्याय इत्यादिषु 'तावति खोर्वा' इत्यतः 'वा' इत्यनुवर्तमाने

र्योय्यः ॥ ३ । २ । ८ ॥

र्य इत्यस्य स्थाने य्य ईति वा स्यात् । जत्वापवादः । अय्यो । अज्जो । पय्याओ । पज्जाओ ॥

इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः ।

लीलिङ्गेषु कथाप्रथा इत्यादिषु थस्य हत्वे प्राप्ते

थो धः ॥ ३ । २ । ४ ॥

'वा' इत्यनुवर्तते । 'शौरसेन्याम्' इति च । शौरसेन्यां थस्य धैः स्याद्वा । कथा । कहा । प्रथा । पहा । इत्यादि । मातृशब्दे तस्य दः । मादा । इत्यादि । शेषं प्राकृतवत् ॥

अथाजन्तेषु नपुंसकलिङ्गेषु कुण्डप्रभृतिषु शौरसेनी अकारान्तपुंलिङ्ग-
वदेव । अन्तःपुरे । 'संयोगेधः कचित्' इत्यनेन संयुक्तस्याधो वर्त-
मानस्य तस्य प्रयोगानुसारेण दः स्यादित्युक्तत्वाच्चस्य दत्वम् । अंदेउरं ॥

अथ हलन्तेषु विशेष उच्यते ।

नकारान्तेष्विचनन्तेषु

आत् सावामन्त्रइनो नः ॥ ३ । २ । २१ ॥

आमन्त्रे सौ परे इनो नकारस्यात्वं वा स्यात् । दे करिआ । पक्षे ।
दे करी । दे कंसुइआ । दे कंसुई ॥

मः ॥ ३ । २ । २२ ॥

'आत्' इति व्यक्तिरिक्तं पूर्वसूत्रं सर्वेभ्यनुवर्तते । आमन्त्रे सौ परे
नकारस्य मकारो वा स्यात् । दे राअं । दे राअ । दे सुकम्मं । दे
सुकम्म ॥ तकारान्तेषु

१ दकारो भवति कचिल्लक्ष्यानुसारेण । T. २ इत्यादेशो वा भवति T.
३ धो वा स्यात् T. ४ इत्युक्तत्वात् प्रयोगानुसारेण स्तोत्रपि तस्य दः । My.,
P. ५ 'स' वा त्वम् P., My.

भवताम् ॥ ३ । २ । २३ ॥

‘आमन्त्रे’ इति निवृत्तम् । ‘मः’ इत्यनुवर्तते । ‘नः’ इति च । भवन् भगवन् मघवन् कृतवन् इत्येवमादीनां दृश्यमानस्य नकारस्य सौ परे नकारो भवति । किं भवं हिअण णंदेइ । किं भवान् हृदये नन्दति । पज्जळिदो भअवं हुदासणो । प्रज्वलितो भगवान् हुताशनः । महवं पाअसासणो । मघवान् पाकशासनः । कअवं । कृतवान् । हलन्तेषु स्त्रीनपुंसकयोर्विशेषो नास्ति । शुष्मदसच्छब्दावपि प्राकृतब-
देव ॥

अथाव्ययेषु विशेषाः प्रदर्शयन्ते । तावत् । ‘दस्तस्य—’ इत्यनु-
वर्तते ।

तावति खोर्वा ॥ ३ । २ । ३ ॥

तावच्छब्दे खोस्तस्य दो वा स्यात् । ‘अस्तौ’ इत्यस्यापवादः । दाव । ताव । कथं । ‘यो धः’ इति वा भत्वम् । कथं । कहं ॥

इहहचोर्हस्य ॥ ३ । २ । ५ ॥

‘यो धः’ इत्यतः ‘धः’ इत्यनुवर्तते । इहश्चब्दे हफारस्य ‘यध्य-
मिर्याहचौ’ इति विहितहफारस्य च धो वा स्यात् । इष । इह ॥
इदानींशब्दस्य

इदानीमोल्दाणि ॥ ३ । २ । १२ ॥

शौरसेन्यामिदानींशब्दस्य दाणिमिति लिट् भवति । दाणिं ।
‘तद्वाच्यत्ययश्च’ इति सूत्रात् प्राकृतेषु ॥

तस्मात्ता ॥ ३ । २ । १३ ॥

तेलाच्छब्दस्य शौरसेन्यां ता इति भवति । ता ॥ क्त्वाप्रत्ययस्य

इअदूर्णा क्त्यः ॥ ३ । २ । १० ॥

‘शौरसेन्याम्’ इत्यनुवर्तते । क्त्वाप्रत्ययस्य शौरसेन्यां इअ दून

इत्येतौ वा भवतः । भविअ । होदूण । पढिअ । पढिदूण । रमिअ ।
रमिदूण । इत्यादि । पढित्ता रंता इति तु सिद्धावस्थापेक्षया भवतः ॥

कृगमोर्द्धदुअः ॥ ३ । २ । ११ ॥

‘क्त्वः’ इत्यनुवर्तते । कृ गम् आभ्यां परस्म क्त्वाप्रत्ययस्य डित्
अदुअ इत्यादेशो भवति । कदुअ । गदुअ । पक्षे । करिअ । करि-
दूण । गमिअ । गमिदूण ॥

णं नन्वर्थे ॥ ३ । २ । १४ ॥

नन्वर्थे णं इति भवति । णं ॥

अम्हहे हर्पे ॥ ३ । २ । १५ ॥

शौरसेन्यां हर्पे अम्हहे इति निपातः प्रयोक्तव्यः । अम्हहे धर्णं
लद्धं ॥

हीही वैदूपके ॥ ३ । २ । १६ ॥

‘हर्पे’ इत्यनुवर्तते । वैदूपके हर्पे हीही इति प्रयोज्यम् । हीही
संपण्णा मणोरहा पिअवअंसस्स । संपत्ता मनोरथा प्रियवयस्यस्य ॥

हीमाणहे निर्वेदविसस्ये ॥ ३ । २ । १७ ॥

निर्वेदे विसस्ये च हीमाणहे इति प्रयोज्यम् । निर्वेदे । हीमाणहे
परिस्संता अम्हे एइणा पिअविहणो दुब्बिलसिदेण । परिश्रान्ता वय-
मेतेन निजविधेर्दुब्बिलसितेन । विसस्ये । हीमाणहे जीवन्तवच्छा मे
जणणी । जीवद्भत्ता मे जननी ॥

एवार्थे एव ॥ ३ । २ । १८ ॥

एवार्थे एवेति निपात्यते । मह एव । ममैव ॥

हंजे चेत्थाहाने ॥ ३ । २ । १९ ॥

चेत्थाहाने हंजे इति निपात्यः । हंजे ॥ प्रसङ्गाद्युक्तमिदमित्यादिषु
किञ्चिदुच्यते ।

१ सिद्धावस्थायां T. २ हर्पे अम्हहे इति वा भवति P., My. ३ निपातः
प्रयोज्यः T. ४ My. and P. have only परिस्संता परिश्रान्ताः

अन्त्यादिदेति मो णः ॥ ३ । २ । ७ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान्मः भकारात् परो णकारागमो भवति इदेति इकारे एकारे च परे । जुत्तं णिमं । युक्तमिदम् । सरिसं णिमं । सहशमिदम् । एकारे । किं^१ णेदं । किमिदम् । एन्वं णेदं । एवमेतत् ।

इति शौरसेन्यां सुब्रन्तविभागः ।

अर्थे तिङन्ते विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ।

भू सत्तायाम् । 'इहहचोर्हस्य' इत्यतः 'हस्य' इत्यनुवर्तते 'शौरसेन्याम्' इति च ॥

भुवो भः ॥ ३ । २ । ६ ॥

भवतेर्धातोरादेशस्य सहकारस्य भकारादेशो वा भवति । भो इति स्थिते 'शेषे प्राकृतवत्' इत्यतिदेशात् 'लटस्त्रिषाविजेचू' इति इजेचोर्विधाने

इजेचोर्दट् ॥ ३ । २ । २५ ॥

लटस्त्रिषादेशयोरेजेचोर्दट् आगमो भवति । अनुक्तमन्यन्यायेन टित्वात् 'आचन्तौ टकितौ' इत्यादावेव स्यात् । भोदि । भुवदि । भुवदे । अन्यत् प्राकृतवत् । लटो मध्यमपुरुषबहुवचने 'थध्वमित्थाहचौ' इति हचि सति 'इहहचोर्हस्य' इति हस्य धकारः । बोध । पक्षे । होध । होह । शेषं प्राकृतवत् । भोदि । भोन्ति । भोन्ते । मोहरे । भोसि । भोइत्था । भोघ । भोह । भोमि । भोम । भोमु । भोमो ॥ ललुटोः

भविष्यति स्ति ॥ ३ । २ । २४ ॥

भविष्यदर्थे विहितस्य हेः स्ति भवति । हिस्तादीनामपवादः । भोस्तिदि । भोस्तिन्ति । भोस्तिन्ते । भोस्तिहरे । भोस्तिसि ।

१ My. and P omit कि णेदं । किमिदम् २ तिङन्तविशेषाः My., P. ३ वर्तमाने P, My ४ स्ति इत्यादेशः T

भोस्तिइत्था । भोस्तिह । भोस्तिघा । भोस्तिमि । भोस्तिम । भोस्तिगु ।
 भोस्तिमो । इत्यादि । अन्येषु लकारेषु प्राकृतवद्रूपं वेदितव्यम् ।
 हवादीनामप्यनया प्रक्रियया रूपाणि प्रकल्पनीयानि ॥

शेषं प्राकृतवत् ॥ ३ । २ । २६ ॥

शौरसेन्यां यदिह कार्यमुक्तं 'दस्तस्य' इत्यारम्य एतत्पर्यन्तं ततो-
 न्यत् प्राकृतवदेव भवति ॥

इति पद्भाषाचन्द्रिकायां शौरसेनीभाषाप्रक्रिया ।

श्रीरस्तु ।

शिष्टार्थशुक्रयोग्यादिमुनिवृन्दावृताङ्घ्रये ।
कृतस्वीयारिशिक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ मागधीभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते 'मागध्यां शौरसेनीवत्' इत्यतः 'मागध्याम्'
इत्यधिकृत्य

स्रोः श्रौ ॥ ३ । २ । ३६ ॥

स्रोः सकाररेफयोः मागध्यां शकारलकारौ यथाक्रमं भवतः ।
इति रेफस्य लकारे सति

सौ पुंस्तेलतः ॥ ३ । २ । ३० ॥

मागध्यां पुलिङ्गे वर्तमानस्य अकारस्य एकारो लित् सौपरे । 'शेवं
प्राकृतवत्' इत्यतिदेशात् सोर्लुकि लामे । इत उत्तरं पष्ठ्येकवचनपर्यन्तं
प्राकृतवत् । लाम ङस् इति स्थिते

त्वाङ्गाहो ङसः ॥ ३ । २ । २८ ॥

'मागध्याम्' इत्यनुवर्तते । मागध्यामवर्णात् परस्य ङसः ङित्
आह इत्यादेशस्तु भवति । लामाह । पक्षे । 'स्रोः श्रौ' इति सकारस्य
शकारः । लामश्च ॥

आमो ङाहङ् ॥ ३ । २ । २९ ॥

पूर्वसूत्रात् 'आत्' इत्यनुवर्तते । 'तु' इति च । अवर्णात् परस्य मो
मागध्यामाहादेशो ङित्वा स्यात् । ङित्त्वात् पूर्वस्य सानुनासिक उच्चारः ।
लामाह । पक्षे । लामाणं । लामाण । 'तद्व्यत्ययश्च' इति सूत्रात् प्राकृते-
प्याहङ् । 'मागध्यां शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात् 'अतो ङसेर्दुदोश्'
इति दुदो च । लामादु । लामादो । अन्यत् सर्वं शौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् ॥
अथाकारान्तेषु केषुचिद्विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ।

च्छोनादौ श्रः ॥ ३ । २ । ३२ ॥

अनादौ वर्तमानस्य लाक्षणिकस्यालाक्षणिकस्य च च्छस्य शङ्कारसहित-
चकारो भवति । पिच्छिलः । पिच्छिले । लाक्षणिकस्य । आपन्नवत्सलः ।
आवणवश्चले । आवणवच्छलो । वृक्षः । वच्छो । वृश्चे । इत्याद्यूहम् ।
'अनादौ' इति किम् । छागः । छाए ।

क्षः कः ॥ ३ । २ । ३३ ॥

'अनादौ' इत्यनुवर्तते । मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य जिह्वामूली-
याक्रान्तककारो भवति । यक्षः । यःके । राक्षसः । लाःकशे । वृक्षः ।
लुःके । 'अनादौ' इति किम् । क्षयः । खए ॥

सः सपोः संयोगेऽग्रीप्मे ॥ ३ । २ । ३५ ॥

'अनादौ' इत्यनुवर्तते । अनादिमयोः 'संयोगे वर्तमानयोः सकार-
पकारयोः मागध्यां सकारो भवति अग्रीप्मे । अग्रीप्मे तु न भवति ।
ऊर्ध्वलोपाद्यपवादः । प्रशस्तः । प्रशस्ते । हस्तः । हस्ते । विस्तयः ।
विस्तए । शुष्कः । शुस्के । शम्पकबलः । शस्यकबले । इत्याद्यूहम् ।
'अग्रीप्मे' इति किम् । अग्रीप्मः । ग्रीहो ॥ धन्य । सामान्य । गण्य ।
प्राज्ञ । धनज्ञय । इत्यादिषु

न्यण्यज्ञज्ञां ञ् ॥ ३ । ३ । ३७ ॥

मागध्यां न्यण्यज्ञज्ञ इत्येतेषां अकारो रिद् भवति । रित्वाद् द्वित्वम् ।
धने । सामने । गजे । गजे । धणजए । इत्याद्यूहम् ॥ समाज । जय ।
हृद्य । इत्यादिषु

जयद्यां यः ॥ ३ । २ । ३९ ॥

अकारयकारद्यकाराणां यकारो भवति । समाजः । समाये । जयः ।

१ मागध्यामनादौ T. २ छकारस्य for लाक्ष—च्छस्य T. ३ शना-
राक्रान्तश्च° T. ४ अनादौ वर्तमानस्य क्षस्य मागध्यां P., My. ५ मागध्या
संयोगे° T. which drops मागध्या before सकारो. ६ T. drops
तु. ७ My. and P. drop मागध्यां.

यथे । ह्यः । हिम्ये । विद्याधरः । विख्याहरे । दुर्जनः । दुष्यणे ।
जनपदः । यणवण् । अनवद्यः । अणवय्ये । इत्यादि । यस्य यकारवि-
धानं 'आदेर्जः' इत्यस्य बाधनार्थम् ॥ प्रकोष्ठ । सुष्ठु । कृतभट्ट ।
इत्यादिषु

पृष्ठौ स्थम् ॥ ३ । २ । ४० ॥

पृकारो द्विरुक्तटकारश्च सकाराक्रान्तथकारः स्यात् । पवस्ये ।
पओस्ये । प्रकोष्ठः । सुष्ठुकृतः । सुस्थुकण् । भट्टः । मस्ये । मस्यालण् ।
इत्यादि ॥

स्थर्थौ स्तं ॥ ३ । २ । ४१ ॥

स्थर्थ इत्येतौ सकाराक्रान्ततकारमापद्येते । उपस्थितः । उपस्थिदे ।
अत्र 'शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात्तस्य दः । अर्थः । अस्ते । पार्थवाहः ।
शस्तवाहे । इत्यादि ॥ इकारान्तमारभ्य हलन्तान्तं लिङ्गत्रयेऽपि शौरसेनी-
वत् प्राकृतवच्च । असच्छब्दे विशेषः ॥

हगेहंवयमोः ॥ ३ । २ । ३१ ॥

अहं वयं पृतयोः स्थाने मागध्यां हगे इति भवति । हगे शुहमणु-
होमि । अहं सुखमनुभवामि । हगे शंवत्ता । वयं संप्राप्ताः । अव्यया-
दिषु शौरसेनीवत् प्राकृतवच्च ॥

इति मागध्यां सुबन्तविभागः ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया ।

भू इतिस्थिते । 'शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात् भुवो हकारस्य भकारः ।
भोदि । इत्यादि । शौरसेनीवत् । लृळुटोः । 'भविष्यति स्ति'
इति स्सौसति 'स्त्रोः स्त्रौ' इति सकारस्य शकारः । 'भोश्शिदि । शेष-
पूर्ववत् । विशेषस्तु 'क्षकः' इत्यनुवर्तमाने

स्कः प्रेक्षाचक्षतेः ॥ ३ । २ । ३४ ॥

मागध्यां प्रेक्षतेराचक्षतेश्च क्षकारस्य सकाराकान्तककारो भवति ।
'क्ष×कः' इत्यस्यौपवादः । सेस्कदि । येस्कदे । आअस्कदि । आअ-
स्कदे । इत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥ 'न्यण्यञ्ज्ञां अद्' इत्यतः 'अद्' इत्य-
धिकृत्य

जो व्रजेः ॥ ३ । २ । ३८ ॥

व्रज गतावित्यस्य जकारस्य जकारो रिङ् भवति । 'जयद्यां यः'
इत्यस्यापवादः । वञ्चदि । वञ्चदे ॥

चिहृस्तिष्ठस्य ॥ ३ । २ । ४२ ॥

'पाघ्राध्मा—' इत्यादिना यस्तिष्ठादेशो विहितस्तस्य चिहृ ईति
भवति । चिहृदि । चिहृदे ॥

मागध्यां शौरसेनीवत् ॥ ३ । २ । २७ ॥

'वस्तस्य' इत्यारभ्य 'शेषं प्राकृतवत्' इत्येतत्पर्यन्तं शौरसेन्यां यदुक्तं
तत्सर्वं मागध्यामपि संचारणीयम् ॥

• शेषं प्राकृतवत् ॥ ३ । २ । २६ ॥

मागध्यां सूत्रैर्यद्विहितं यच्च मागध्यां शौरसेनीवदित्यतिदेशाल्लब्धं
शौरसेनीकार्यं तदुभयातिरिक्तं कार्यं प्राकृतवत् संचारणीयम् ॥

इति पद्मापाचन्द्रिकायां मागधीभाषा समाप्ता ॥

श्रीस्तु ।

वासवादिसुपर्वालिकोटीरद्योतिताङ्गये ।

सोमसूर्यानलाक्षाय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ पैशाचीभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते प्रथमैकवचनमारभ्य तृतीयैकवचनपर्यन्तं प्राकृतवत् । तृतीयैकवचने राम टा इति स्थिते 'टो डेणळ्' इति डेणळ् सति रामेण इति प्राप्ते

नो णनोः पैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ४३ ॥

पैशाच्यां भाषायां णकारनकारयोः नकारादेशो भवति । रामेन । नकारस्यापि पुनर्नकारविधानं णादेशबाधनार्थम् । एवं सर्वत्र णस्य नो विधेयः ॥ डसौ

अतो डसेस्तुतोश् ॥ ३ । २ । ५५ ॥

अकारात् परस्य डसेस्तु तो इत्यादेशौ शितौ भवतः । रामात् । रामातो । 'अतोडसेर्दुदोश्' इत्यातिदेशिकस्यापवादार्थमयं योगः । अन्यत् प्राकृतवत् ॥ अथाकारान्तेषु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते ॥

न्यण्यज्ञां अर् ॥ ३ । २ । ४४ ॥

'पैशाच्याम्' इत्यनुवर्तते । न्य ण्य ज्ञ इत्येतेषां पैशाच्यां अकारो रिद् भवति । रित्याद् द्वित्वम् । घन्यः । घञ्जो । गण्यः । गञ्जो । प्राज्ञः । पञ्जो । एवं सामान्यकार्पण्यसर्वज्ञादिषु संचारणीयम् ॥ प्रतिभास । प्रतिपन्न । वेतस । दामोदर । इत्यादिषु

तत्त्वदोः ॥ ३ । २ । ४६ ॥

तकारदकारयोः पैशाच्यां तकारो लिद् भवति । पतिहासो । पतिपन्नो । वेतसो । तत्र तकारस्य डकाराद्यादेशान्तरबाधनार्थं तकार-

१ T. has शिष्टार्थं. २ T. drops भाषा. ३ नकारो P., My.
४ सामान्यकस्य कार्पण्यकासर्वज्ञादिषु P., My.

विधानम् । तामोतरो । दामोदरः । मतो । मंदः । इत्यादि कल्पनी-
यम् ॥ कैमल । कोमल । मुकुल । इत्यादिषु

लो लः ॥ ३ । २ । ४८ ॥

पैशाच्यां लकारस्य लकारः स्यात् । कमळो । कोमळो । मुकुळो ।

दुस्तिर्यादृशगे ॥ ३ । २ । ४९ ॥

यादृशादिषु ङ इत्यस्य स्थाने ति इत्ययमादेशो भवति । यातिसो ।
यादृशः । तातिसो । तादृशः । ईत्यादि । यादृश । तादृश । भवादृश ।
अन्यादृश । अत्र न्यस्य ञ् । अञ्जातिसो । एतिसो । ईदृशः । केतिसो ।
कीदृशः । अत्र उभयत्र 'एल्पीडनीडफीदृश—' इत्यादिना ईत्
एत्वम् । अम्हातिसो । अस्मादृशः । अत्र 'श्मप्—' इत्यादिना
सस्य म्हादेशः ॥ आर्य । वर्य । स्नात । कष्ट । दुष्ट । इत्यादिषु

र्यस्त्वष्टां रिञसिनसिटाः कश्चित् ॥ ३ । २ । ५० ॥

पैशाच्यां र्य स्त ष्ट इत्येतेषां यथासंख्यं रिञ सिन सिट इत्यादेशाः
भवन्ति । आरिञो । वरिञो । सिनोतो । कैसिटो । 'कश्चित्' इत्यु-
क्तत्वादर्य इत्यत्र अय्यो ञ् ष्ट इत्यत्र भट्टो इत्यप्यस्ति ॥

टोस्तु तु ॥ ३ । २ । ५१ ॥

पैशाच्यां टु इत्यस्य तु इति धा स्यात् । वटुकः । वटुको । कुटुंबं ॥
कुतुंबं । पटुदेहः । पटुदेहो ॥

योलपो हृदये ॥ ३ । २ । ५२ ॥

हृदयशब्दे यस्य पो लिट्स्यात् । हृदयसंतोषः । हितपसंतोसो ॥

शपोः सः ॥ ३ । २ । ४७ ॥

पैशाच्यां सकारपकारयोः सकारो भवति । शेषः । सेसो । वेपः ।

१ कालकोलाहलकुडिलादिषु T. २ यादृशः । यातिसो । तादृशः । तातिसो
T. ३ T. has after it:—भवादृशः । भवातिसो । अस्मादृशः । अम्हा-
तिसो । अत्र 'श्मप्'—इत्यादिना सस्य म्हादेशः । अन्यादृशः । ४ T. has
अर्यः before it. ५ T. has स्नातः before it. ६ कष्टः before it
T. ७ T. adds दुष्टः । दुसिटो । ८ भवति T.

वेसो । शठः । सढो । पोषः । पोसो । इत्यादि । इदं सूत्रं 'न प्रायो-
लुकादिच्छल्पदृष्टम्यन्तसूत्रोक्तम्' इत्यस्य सूत्रस्य सत्वबाधकस्य बाधना-
र्थम् । ननु 'न प्रायोलुकादि—' सूत्रबाधनार्थमिदं सूत्रमिति यदुक्तं तदस-
ङ्गतम् । विचारासहत्वात् । तथाहि । 'प्रायो लुक्कग—' इति सूत्रमारभ्य
'छल्पदृष्टमीमुधाशाबसप्तवर्णे' इति सूत्रान्तानि यानि सूत्राणि तेषां
प्राकृतभाषाविधायकानां पैशाच्यां प्रसक्तौ सत्यां 'न प्रायोलुकादि-
छल्पदृष्टम्यन्तसूत्रोक्तम्' इति निषेधसूत्रेण भवितव्यम् । न च तेषां
प्राकृतविधायकानां पैशाच्यां प्रसक्तिरस्ति । न च शेषं प्राकृतवदित्य-
तिदेशात् प्रसक्तिर्भविष्यति इति वाच्यम् । तत्सूत्रस्य पैशाच्याम-
भावात् । परंतु 'शेषं शौरसेनीवत्' इत्येवास्ति । न च 'शेषं शौरसे-
नीवत्' इत्यतिदेशादेव प्राकृतानामप्यत्र प्रसक्तिर्भविष्यति । शौरसेन्यां
'शेषं प्राकृतवत्' इत्यतिदेशस्य दृष्टत्वावतिदिष्टातिदेशमर्यादया प्राकृ-
तानामप्यत्र संभवादिति वाच्यम् । अतिदिष्टातिदेशस्य अदृष्टचरत्वात् ।
तस्माद्वाधकबाधनार्थमित्यसंगतमुक्तमिति चेत् । अत्रोच्यते । यदुक्तं
प्राकृतानामत्र प्रसक्तिर्नास्ति इति तदसत् । अतिदिष्टातिदेशमर्यादया प्र-
सक्तेः । न चातिदिष्टातिदेशस्यादृष्टचरत्वम् । अतिदेशतः प्राप्तानां
श्वेनयागधर्माणामधनामककर्मण्यतिदेशस्य दृष्टत्वात् । अमीपोमीय-
धर्माणां सात्राण्यातिदेशतः प्राप्तानां सवनीयादावतिदेशस्य दृष्टत्वाच्च ।
तस्माद्वाधकबाधनार्थमिति सम्यगुक्तम् ॥ एक । भाग । कुच । गज ।
इत्यादौ 'प्रायोलुक्—' इति कादिलोपे प्राप्ते

न प्रायोलुक्कादिच्छल्पदृष्टम्यन्तसूत्रोक्तम् ॥ ३ । २ । ६३ ॥

'प्रायो लुक्कग—' इति सूत्रमारभ्य 'छल्पदृष्टम्यन्त' सूत्रपर्यन्तं ये
विधयः प्राकृते ते पैशाच्यां न भवन्ति । इति कादीनां लोपाद्यपवादः ।
एको । मागो । कुचो । गजो । इत्यादि । एवं सर्वविध्यभावोनुसंधेयः ।

सर्वादयः प्राकृतवत् । पूर्वस्य पुरवः । पुरवो । पुरवे । इत्यादि । इतः
परमजन्तेषु लिङ्गत्रयेऽपि प्राकृतवच्छौरसेनीवच्च ॥ हलन्तेषु

राज्ञो शो वा चिञ् ॥ ३ । २ । ४५ ॥

संस्कृते राजन्शब्दस्य यत्र यत्र जकारस्तस्य तस्य जकारस्य पैशाच्या
चिञ् ईत्यादेशो वा स्यात् । राचिजो लपितं । रौज्ञो लपितम् । रौचिजो
वचनं इत्यादि । 'ज्ञः' इति किम् । राजा ॥

टा नेन तदिदमोः ॥ ३ । २ । ५३ ॥

पैशाच्यां तदिदमोः स्थाने टावचनेन सह नेन इति भवति । नेन
तेन अनेन वा ॥

नाये स्त्रियाम् ॥ ३ । २ । ५४ ॥

तदिदमोः स्थाने टावचनेन सह पैशाच्यां स्त्रीलिङ्गे नाये इति स्यात् ।
नाये । तया अनया वा । शेषं प्राकृतवच्छौरसेनीवच्च ॥ अव्ययेषु
टाप्रत्यये विशेषः ।

क्त्वा तूनं ॥ ३ । २ । ६० ॥

पैशाच्यां क्त्वाप्रत्ययस्तूनमिति रूपमापद्यते । रंतून । गंतूनः
हसितून । इत्यादि ॥

द्वःद्वनत्थूनौ ॥ ३ । २ । ६१ ॥

पैशाच्यां कृते पत्वे द्वा इति सिद्धस्य क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने द्वं
त्थून इत्यादेशौ भवतः । कद्वन । कत्थून । कृद्वा । तद्वन । तत्थून ।
द्वद्वा । इत्यादि । अन्यत् सर्वं प्राकृतवच्छौरसेनीवच्च ॥

इति सुबन्तविभागः ।

अथ तिङन्तविशेषाः ।

हो इति स्थिते 'शौरसेनीवत्' इत्यतिदेशात् 'भुवो भः' इति हस्
भः । भो इति स्थिते इजेचोर्विधाने

१ इत्यादेशः स्याद्वा My., P. २ T. adds राचिई धनं । राज्ञो धनम्.
३ T. drops राचिजो वचनं. ४ P. and My. drop पैशाच्या.
५ एवं प्राप्नोति My., P. ६ कृद्वा द्वद्वा इत्यादि सिद्धस्य P., My.

तडिजेचः ॥ ३ । २ । ५६ ॥

पैशाच्यां तिस्रादेशयोरिजेचोस्त्कारो भवति । दटोपवादः । भोति । भवति । भवते । इत्यादि । शेषं प्राकृतवत् ॥ ललुटोः

एय्य एव भविष्यति ॥ ३ । २ । ५७ ॥

भविष्यदर्थे विहितयोरिजेचोः स्थाने एय्यादेश एव भवति न तु शौरसेन्यामित्यातिदेशिकः सिः । भोएय्य । भवेय्य । भोस्सिंति । भोस्सिमि । इत्यादि । अन्येषु लकारेषु प्राकृतवच्छौरसेनीवत् सर्वे विधयो द्रष्टव्याः ॥ यकि

इय्यो यकः ॥ ३ । २ । ५८ ॥

यक्प्रत्ययस्य इय्य इत्ययमादेशो भवति पैशाच्याम् । ईअइज्जयो-
रातिदेशिकयोरपवादः । भोइय्यति । भोइय्यते । भविष्यति । भविष्यते । इत्यादि ॥

कृओ डीरः ॥ ३ । २ । ५९ ॥

‘यकः’ इत्यनुवर्तते । कृओ यकः स्थाने पैशाच्यामीर इत्यादेशो
डित् स्यात् । कीरति । कीरते । इत्यादि ॥ अन्येषु लकारेषु णिचि
भावकर्मणोश्च सर्वे विधयः प्राकृतवच्छौरसेनीवद्द्रष्टव्याः ॥

इति पट्टभाषावन्निष्काया पैशाचीभाषा समाप्ता ॥

येमिवर्यावलिखान्तद्योतमानात्ममूर्तये ।
वेदान्तपक्षपाताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥
अथ चूलिकापैशाची ।

राम सु इति स्थिते
रो लस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ६४ ॥
चूलिकापैशाच्यां रेफस्य लो वा स्यात् । रामो । लामो । इत्यादि ।
शेषं पैशाचीवत् ॥

गजडदवघझढधमां कचटतपखछठथफाल् ॥ ३ । २ । ६५ ॥
चूलिकापैशाच्यां गादीनां यथासंख्यं कादयो भवन्ति । लिट्वाङ्गि-
त्यम् । मार्गणः । मकनो । नगः । नको । मेघः । मेखो । व्याघ्रः ।
बखो । राजा । लाचा । जीमूतः । चीमूतो । निक्षरः । निच्छलो ।
झरः । छलो । तडाकं । तटाकं । डमरुकः । टमलुको । गाढं ।
फाढं । ढका । ठका । मदनः । मतनो । दामोदरः । तामोतलो ।
मधुरः । मधुलो । धारा । थाला । बाडवः । पाटपो । बौलः । पालो ।
रमसः । लफसो । रंमा । लंफा । भवः । फवो । इत्यादि । कचिच्छा-
क्षणिकस्यापि । प्रतिमा । पडिमा । पटिमा । दंष्ट्रा । दादा । तादा ॥

अन्येषामादियुजि न ॥ ३ । २ । ६६ ॥

चूलिकापैशाच्यामन्येषामाचार्याणां मते गजडदवघझढधमामादौ
वर्तमानानां युजिधातौ चकारादयो न भवन्ति । गती । घनो । जनो ।
झल्लरी । इत्याद्युद्धम् । युजि । नियोजितं ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ३ । २ । ६७ ॥

चूलिकापैशाच्यां 'रो लस्तु' इत्याधारभ्य यदुक्तं ततोऽन्यत् प्राग्वत्
पैशाचीवत् । तेन 'नो णनोः पैशाच्याम्' इत्यारभ्य 'न प्रायोलुक्'

१ T. has वासवादि &c. in place of this couplet. २ लकारो
T. ३ बालकः पालको P., My.

आदि सूत्रान्तं यत् कार्यजातं पैशाच्यां तदत्रापि भवति । सर्वत्रोपदिष्टे-
नातिदिष्टबाधः । तेन । भोति । भवति । भवते । भोइय्य । इत्यादौ
भस्य फ एव । फोति । फवति । फवते । इत्यादि ग्रन्थविस्तरभयान्न
लिख्यते ॥

इति पद्भाषाचन्द्रिकायां चूलिकापैशाचीभाषा समाप्ता ॥

यमिवर्षावलिखान्तद्योतमानात्ममूर्तये ।
वेदान्तपक्षपाताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथ चूलिकापैशाची ।

राम सु इति स्थिते

रो लस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ६४ ॥

चूलिकापैशाच्यां रेफस्य लो वा स्वात् । रामो । लामो । इत्यादि ।
शेषं पैशाचीवत् ॥

गजद्वयशृङ्गधर्मा कचटतपखलठथफाल् ॥ ३ । २ । ६५ ॥

चूलिकापैशाच्यां गादीनां यथासंख्यं कादयो भवन्ति । लिट्वाजि-
त्यम् । मार्गणः । मकनो । नगः । नको । मेघः । मेखो । व्याघ्रः ।
वखो । राजा । लाचा । जीमूतः । चीमूतो । निर्झरः । निच्छलो ।
झरः । छलो । तडाकं । तटाकं । डमरुकः । डमलुको । गाढं ।
फाढं । दक्का । ठक्का । मदनः । मतनो । दामोदरः । तामोतलो ।
मधुरः । मधुलो । धारा । थाला । बाडवः । पाटपो । बौलः । पालो ।
रमसः । लफसो । रंमा । लंफा । भवः । फवो । इत्यादि । कचिच्छा-
क्षणिकस्यापि । प्रतिमा । पडिमा । पटिमा । दंष्ट्रा । दाढा । ताढा ॥

अन्येषामादिद्युजि न ॥ ३ । २ । ६६ ॥

चूलिकापैशाच्यामन्येषामाचार्याणां भते गजद्वयशृङ्गधर्मादौ
वर्तमानानां युजिधातौ चकारादयो न भवन्ति । गती । घनो । जनो ।
शङ्गरी । इत्याद्यूक्षम् । युजि । नियोजितं ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ३ । २ । ६७ ॥

चूलिकापैशाच्या 'रो लस्तु-' इत्याद्यारभ्य यदुक्तं ततोऽन्यत् प्राग्वत्
पैशाचीवत् । तेन 'नो णनोः पैशाच्याम्' इत्यारभ्य 'न प्रायोलुक्-

१ T. has वासवादि &c. in place of this couplet. २ लकारो
T. ३ बालकः पालको P., My.

आदि सूत्रान्तं यत् कार्यजातं पैशाच्यां तदत्रापि भवति । सर्वत्रोपदिष्टे-
नातिदिष्टबाधः । तेन । भोति । भवति । भवते । भोइय्य । इत्यादौ
भस्य फ एव । फोति । फवति । फवते । इत्यादि ग्रन्थविस्तरभयान्न
लिख्यते ॥

इति पद्मभाषाचन्द्रिकायां चूलिकापैशाचीभाषा समाप्ता ॥

अंशेपविद्यासंदोहवेष्टिताय परात्मने ।
सर्वदेवपरीताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

अथापभ्रंशभाषा निरूप्यते ।

राम सु इति स्थिते 'मायोपभ्रंशे चोच्' इत्यतः 'अपभ्रंशे' इत्यधि-
कृत्य

स्वम्यत उत् ॥ ३ । ४ । २ ॥

अपभ्रंशे सायमि च परे अत उत् स्यात् ॥ 'डमो लुक्' इ
'लुक्' इत्यनुवर्तमाने

सुससोः ॥ ३ । ४ । १७ ॥

सुस् प्रथमा अस् द्वितीया । तयोरपभ्रंशे लुग्भवति । इति सोर्लोपः ।
राम । स्वमोरदन्तत्वमपि केचित् । राम ॥ 'स्वम्यत उत्' इत्यतः 'अत्'
इत्यनुवर्तमाने

ओत् सौ तु पुंसि ॥ ३ । ४ । ३ ॥

पुंलिङ्गे वर्तमानस्यातः सौ परे वा ओत् भवत्यपभ्रंशे । रामो
अत्रापि पूर्ववत् सोर्लुक् । अत्रैव विशेषः ॥

तु मो ङ्वम् ॥ ३ । ३ । ३ ॥

'अचोस्तवोस्तौ कस्तथपक्ता गधवधबनान्' इत्यर्थः 'चोस्तवोस्तौ'
इत्यनुवर्तते । अपभ्रंशेच, परोनादौ वर्तमानोसंयुक्तो मकारो धेत्यमापद्यते
वा । इति विकल्पेन यत्पे ङित्वात् सानुनासिक उच्चारं रावुं रावौ
इत्याद्यपि सचारणीयम् ॥ ङसि राम ङस् इति स्थिते

१ T. has—यमे मानसकासारहंसस्वच्छस्वमूर्तये । वेदान्तपक्षपाताय दक्षिणा-
मूर्तये नमः ॥ in place of अंशेप°. २ इत्यधिकृत्य T. ३ इत्यनुवर्तमाने
T. ४ T. has अनिसं लुग्भवति. ५ इत्यनुवर्तमाने T. ६ ओत्वं वा
गनत् T. ७ °स्त्वान्तौ My. P. ८ इत्यनुवर्तते °स्त्वान्तौ My.,

दिहौ सुपि ॥ ३ । ४ । १ ॥

‘अपभ्रंशे’ इत्यनुवर्तते । अपभ्रंशे सुपि परतः नाम्नोन्त्यस्य स्वरस्य दीर्घह्रस्वौ मिथः प्रायो भवतः । इति दीर्घे रामा ङसि इति स्थिते ‘सुससोः’ इति ङसो लृक् । रामा । दीर्घाभावे राम । संबुद्धौ । दे रामु । दे रामो । संबुद्धावत्वमिति केचित् । तेषां मते दे राम दे रामा इत्येव ॥ ङसि

हो ङस आमन्त्रणे ॥ ३ । ४ । १८ ॥

आमन्त्रणे वर्तमानात्ताम्रः परस्य ङसो हो इति भवेति । दे रामहो । दे रामाहो । अत्र ‘दिहौ सुपि’ इति दीर्घः । अमि ‘स्वम्यत उत्’ इत्युत्वम् । रामु । अम्यदोताविति केचित् । राम । रामो । अत्र ‘सुससोः’ इत्यमो लोपः । ङसि ‘सुससोः’ इति ङसो लृक् । राम । रामा । ङस इदेतौ ङिताविति केचित् । रामि । रामे ॥ टा राम टा इति स्थिते ‘स्वम्यत उत्’ इत्यतः ‘अतः’ इत्यनुवर्तमाने

टो णानुस्वारौ ॥ ३ । ४ । ११ ॥

अतः परस्य टावचनस्य णत्वमनुस्वारश्च भवति । ‘ए भिसि’ इत्यतः ‘ए’ इत्यनुवर्तमाने ‘स्वम्यत उत्’ इत्यतः ‘अतः’ इति च ।

टि ॥ ३ । ५ । ५ ॥

अतः टावचने परे एकारो भवति । पृथग्योगान्नित्यम् । रामेण । रामे । टो ङित्वमिति केचित् । रामे ॥ भिसि

हिं भिस्सुपोः ॥ ३ । ४ । १९ ॥

भिस्सुपोः हिमित्यादेशो भवति ॥ ‘स्वम्यत उत्’ इत्यतः ‘अतः’ इत्यधिकृत्य ‘ओत् सौ तु पुंसि’ इत्यतः ‘तु’ इति च

१ लोपे T. २ अपभ्रंशे आमन्त्रितेयं T. ३ P. and My. drop वर्तमानात्, ४ T. has लोपापवादः after it. ५ इत्यनुवर्तमाने T. ६ इत्यनुवर्तमाने T. ७ इति च T. ८ देशः स्यात् T. ९ इत्यधिकृत्य T. १० इति च T.

ए भिसि ॥ ३ । ४ । ४ ॥

भिसि परे अत एत्वं वा स्यात् रामेहिं । रामाहिं । रामहिं । अत्र 'दिहौ सुपि' इति दीर्घः । भिसो ङिदेत्वमिति केचित् । रामे । राम ॥ ङसि इति स्थिते

ङसेहेहु ॥ ३ । ४ । ७ ॥

'अतः' इत्यनुवर्तमानं पञ्चम्यन्ततया विपरिणम्यते । अपभ्रंशेकारात् परस्य ङसेहे हु इत्यादेशौ भवतः । रामहे । रामहु । रामाहे । रामाहु । अत्र 'दिहौ सुपि' इति दीर्घः ॥ राग भ्यस् इति स्थिते

भ्यसो हुं ॥ ३ । ४ । ८ ॥

अपभ्रंशेकारात् परस्य भ्यसो हुमित्यादेशो भवति । रामहुं । रामाहुं ॥ राम ङसिति स्थिते

सुस्सुहो ङसः ॥ ३ । ४ । ९ ॥

अतः परस्य ङसः सु स्सु हो इति त्रय आदेशा भवन्ति । रामसु । रामासु । रामस्सु । रामहो । रामाहो ॥

ङमो लुक् ॥ ३ । ४ । १६ ॥

ङमः षष्ठीविभक्तेः प्रायो लुभभवति । रामा । राम ॥ राम आम् इति स्थिते

आमो हुं ॥ ३ । ४ । १० ॥

अतः परस्यामो हमिति भवति । रामहं । रामाहं । 'ङमो लुक्' । राम । रामा ॥ राम ङि इति स्थिते 'ए भिसि' इत्यतः 'ए' इत्यधिकृत्य 'अतः' इति च ॥

ङिनेच्च ॥ ३ । ४ । ६ ॥

अतो ङिना सहेत् स्याच्चकारादेच्च । रामि । रामे । सुपि 'हिं भिस्-सुपोः' इति हि । रामहिं । सुपः सुरेवेति केचित् । रामसु । रामासु ।

१ वर्तते T. २ drops अपभ्रंशे. ३ T. has 'अतः' इत्यनुवर्तते । अतः परस्य &c. ४ 'मित्यादेशः स्यात् T. ५ लुक् स्यात् T. ६ P. and My. drop this line. ७ स्यात् T. ८ लुकि T. ९ इत्यधिकृत्य T.

‘तद्व्यत्ययश्च’ इति सर्वाणि विभक्तिषु प्राकृतादिरूपता च । एवमकारान्तानां वृक्षादीनां रूपमुन्नेयम् । अथाकारान्तेषु विशेषाः प्रदर्श्यन्ते । लोक । फाक । मख । विशिख । सुत । चूत । नाथ । शतपथ । कोप । ताप । रेफ । कफ । इत्यादिषु ‘प्रायोपभ्रंशेचोच्’ इत्यतः ‘अपभ्रंशे’ इत्यधिकृत्य ॥

अचोस्तैवोखौ कखतथपफा गघदधवभान् ॥ ३ । ३ । २ ॥

अचः परे असंयुक्ता अनादौ वर्तमानाः कादयो यथासंख्यमपभ्रंशे गादीनाँपद्यन्ते प्रायः । ‘स्वम्यत उत्’ इत्युत्वं च । लोगु । कागु । मधु । विसिधु । सुदु । चूदु । णाधु । सदबधु । कोबु । ताबु । रेभु । कभु । इत्यादि । अन्यत् सर्वं रामवत् । एवं सर्वत्र । शिष्टं पूर्ववदुन्नेयम् ॥

म्हो भं ॥ ३ । ३ । ४ ॥

म्ह इत्ययं मार्कान्तभकारमापद्यते । अत्र ‘म्हो’ इति ‘श्मप्—’ इत्यादिना प्राकृतलक्षणनिहितो म्हो गृह्यते । तस्यायं विधिः । ब्राह्मणः । बम्भणु । एवमश्मन् काश्मीरेत्यादिष्वपि म्हस्य भं एव । तथा च अम्भु कम्भूरु इत्यादि सिद्धम् ॥ ‘तु मो इवम्’ इत्यतः ‘तु’ इत्यनुवर्तमाने

रो लुकमधः ॥ ३ । ३ । ५ ॥

अधो वर्तमानो रेफो लुँकं त्वापद्यते । पिउ । प्रिउ ।

क्वचिदभूतोपि ॥ ३ । ३ । ६ ॥

‘रः’ इत्यनुवर्तते । क्वचिदविद्यमानोपि रेफो भवति । व्यासः ।

त्रासुः । विपण्ण वर्त्म उक्त एषु

उन्नविच्छवुत्ता विपण्णवर्त्मोक्ताः ॥ ३ । ३ । ५३ ॥

विपण्णादीनां त्रयाणां त्रयासंख्यमुक्तादय आदेशाः स्युः ।

१ रूपं नेयम् P., My. २ इत्यधिकृत्य T. ३ “स्तावयौ P., My. ४ “नानुवन्ति P., My. ५ इत्यत उत्वं च My. ६ has लोरुः । लोगु । कारुः । कागु and so on. ७ Before this T. adds विशेषमात्रमुच्यते. ८ T. has अपभ्रंशे मकारान्तं T. ९ T. has संस्कृते तदसंभवात् in place of तस्यायं विधिः. १० लोपं T. ११ उन्न विच्छ वुत्त इति यथासंख्यं भवति T.

उनु । विच्छु । वुत्तु ॥ यादृश । तादृश । कीदृश । ईदृश ।—एषु
 'दादेडेंहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम्' इत्यस्मिन् 'डेहो' वर्जमनुवर्तमाने
 डइसोताम् ॥ ३ । ३ । १० ॥

अतामकारान्तानां यादृगादीनां दादेरवयवस्य डित् अइस इत्यादेशो
 भवति । जइसु । यादृशः । तइसु । तादृशः । कइसु । कीदृशः ।
 अइसु । ईदृशः ॥

अन्यादृशस्याण्णाइसावराइसौ ॥ ३ । ३ । ५५ ॥

अन्यादृशस्य अण्णाइस अवराइस इत्येतावादेशौ भवतः । अण्णाइसु ।
 अवराइसु ॥

अत्तुः परस्परस्य ॥ ३ । ३ । ५४ ॥

परस्परशब्दस्यादिरद्भवति । अवरोवरु । अत्र 'तद्व्यत्ययश्च' इत्यप-
 भ्रंशभाषास्यसूत्राकृष्टं प्राकृतसिद्धं 'फोःपरस्परनमस्कारे' इत्योत्पन्नं च ॥
 सर्वादीनां भेदः ॥

सर्वर्णान् डेहिं ॥ ३ । ४ । २६ ॥

सर्वादेरुत्तरस्य डेहिं भवति । सव्वहिं ॥

डसेहिं ॥ ३ । ४ । २७ ॥

सर्वादेरुत्तरस्य डसेहिं भवति । सव्वहं । शेषं रामवत् ॥ सर्वशब्द-
 सादेशान्तरं

त्वनुसाहावन्यथा सर्वा ॥ ३ । ३ । ५१ ॥

अन्यथासर्वशब्दयोः अनु साह इत्येतौ क्रमाद् भवतः । साहु साहो
 इत्यादि । एवं विश्वादीनां रूपम् । इकारान्तः पुंलिङ्गः कविशब्दः ।
 'सुससोः' इति सुलोपः । कइ । कई । 'दिहौ सुपि' इति दीर्घः ।

१ इत्येतेषां T. २ इत्यनुवर्तमाने T. ३ इत्यत ओत्वं च T. ४ सर्वगात्
 चि हि T. ५ रकारान्तात् परं द्विवचनं हि इति भवति T. ६ रकारान्तात् परं
 दपि पञ्चम्येकवचनं ह्यमिति भवति । T. ७ त्वनु T. ८ अणु T. ९ इति यथा-
 संसर्गं भवतः T.

जसि । कइ । कई । जसि हो इति केचित् । कइहो । कईहो ।
संबुद्धौ दे कइ । दे कई । 'होजसामन्त्रणे' । दे कइहो । दे कईहो ।
अमि 'सुससोः' इति लृक् । कइ । कई । शस्यम्बत् ॥ 'टो णानुस्वारौ'
इत्यधिकृत्य

एं चेदुतः ॥ ३ । ४ । १२ ॥

इकारादुकाराच्च परस्य टावचनस्य एं इति च भवति । चकाराणा-
नुस्वारौ च भवतः । कइएं । कईएं । कइण । कईण । कइओ ।
कईओ । भिसि 'हि भिसुसोः' इति हि । कइहि । कईहि ॥ डसौ

हि हे डिडस्योः ॥ ३ । ४ । १३ ॥

'इदुतः' इत्यनुवर्तते । इदुतः परयोः डिडसि इत्येतयोः यथाक्रमं
हि हे इति भवतः । कइहे । कईहे ॥ भ्यसि

हुं भ्यसः ॥ ३ । ४ । १४ ॥

इदुतः परस्य भ्यसो हुंमिति भवति । कइहुं । कईहुं ॥ आमि
'हुंभ्यसः' इत्यतः 'हुं' इत्यनुवर्तमाने

आमो हं च ॥ ३ । ४ । १५ ॥

इदुतः परस्यामो हं भवति । चकारादुं च । कइहं । कईहं ।
कइहुं । कईहुं । 'डमो लृक्' । कइ । डौ 'हि हे डिडस्योः' इति हिः ।
कइहि । कईहि । डौ हुमिति केचित् । कइहुं । कईहुं । सर्वत्र 'दिहौ
सुपि' इति दीर्घः 'तद्व्यत्ययश्च' इति प्राकृतरूपता च । एवमभिरो-
तिप्रभृतयः । उकारान्तानामप्ययमेव प्रकारः । कारु । कारुहो ।
कारुहो । इत्यादि कल्प्यम् ॥ ऋकारान्तानां पितृशब्दप्रभृतीनां विशेषः ।
पितृ सु इति स्थिते

प्रायोपभ्रंशेचोच् ॥ ३ । ३ । १ ॥

अपभ्रंशे चः स्थाने अर्न्योच् प्रायो भवति । प्रायो ग्रहणाद्यस्यापभ्रंशे

१ शस्यमिव T. २ इकारान्तादुकारान्ताच्च T. ३ स्यात् T. ४ T. drops
इति. ५ T. has here इति 'डमो लृक्' इति पठ्या लृक् । कइ । डसौ हुमिति
केचित् । कइहं । कईहं । ६ इत्यनुवर्तमाने T. ७ गिरि for रीति T. ८ अत्रन्यः T.

विशेष उच्यते तस्यापि कचित् प्राकृतवच्चौरसेनीवच कार्यं भवति ।
इत्यचः स्थाने अजन्तरस्य विधानादकारस्यात्वमुत्वं च । तकारस्य 'अचो-
स्तवोस्वौ—' इत्यादिना दकारः । पिदु । पिदो । इत्यादि । रामवत् ।
एवमन्येष्वजन्तेषु प्रयोगवशादजन्तरं कल्पनीयम् ।

इत्यजन्ताः पुंलिङ्गाः ॥

अथाजन्तस्त्रीलिङ्गाः प्रदर्शयन्ते ।

जाआ सु इति स्थिते 'सुससोः' इति सोर्लृक् । जाआ । 'दिहौ
सुपि' इति ह्रस्वः । जाअ । आकारान्तेषु स्त्रियामित्वमिति केचित् ।
जाई । जाइ ॥ 'स्त्रियां ङेः' इत्यतः 'स्त्रियाम्' इत्यनुवर्तमाने

उदोतौ जश्शसोः ॥ ३ । ४ । २३ ॥

स्त्रियां वर्तमानयोर्जश्शसोः उत् ओत् ईत्येतौ भवतः । जाआउ ।
जाआओ । जाईउ । जाईओ । एवं ह्रस्वान्तेष्वुदाहार्यम् । सर्वत्र 'हो
जसामन्त्रणे' इति हो च । दे जाअ । दे जाआ । दे जाइ । दे जाई ।
'उदोतौ जश्शसोः' । दे जाआउ । दे जाआओ । दे जाअहो । दे
जाआहो । एवमीदन्तेषु । उभयत्र ह्रस्वेऽप्युदाहार्यम् । जमि । जाई ।
जाइ । जाआ । जाअ । अत्र 'सुससोः' इति लोपः । शसि । जाआउ ।
जाआओ । जाआ । जाईउ । जाईओ । जाई । एवमुभयत्र ह्रस्वान्ते-
ष्वुदाहार्यम् । अकारान्तपक्षे 'टो णानुस्वारौ' इति णानुस्वारौ । इत्व-
पक्षे 'एं चेदुतः' इति णानुस्वारौ एं च । जाआण । जाअण ।
जाआं । जाअं । जाईण । जाइण । जाई । जाइ । जाईएं । जाइएं ।
मिसि । 'हिं भिस्सुपोः' इति हिं । जाईहिं । जाइहिं । जाआहिं ।
जाअहिं ॥ वसौ 'स्त्रियां ङेः' इत्यतः 'स्त्रियाम्' इत्यधिकृत्य

डम्डस्योर्हे ॥ ३ । ४ । २१ ॥

स्त्रियां डम्डस्योर्हे भवति । जाईहे । जाइहे । जाआहे । जाअहे ॥
भ्यसि

हुमाम्भ्यसः ॥ ३ । ४ । २२ ॥

‘स्त्रियाम्’ इत्यनुवर्तते । स्त्रियां वर्तमानयोराम्भ्यसोः हुं भवति ।
जाईहुं । जाइहुं । जाआहुं । जाअहुं । ऊसि । जाआहे । जाअहे ।
‘डमो लुक्’ । जाआ जाअ । एवमीदन्तेपि ॥ डौ

स्त्रियां डः ॥ ३ । ४ । २० ॥

‘हिं भिस्सुपोः’ इत्यतः ‘हिं’ इत्यनुवर्तते । स्त्रियां वर्तमानस्य डेहिं
भवति । जाईहिं । जाइहिं । जाआहि । जाअहिं । सुपि । ‘हिं भिस्सुपोः’
इति हिं । जाईहिं । जाइहिं । जाआहि । जाअहिं । ‘तद्यत्ययश्च’ इति
प्राकृतरूपता च । एवं शालामालाप्रभृतयः । सर्वनामशब्देषु ‘त्वनुसा-
हावन्यथा सर्वौ’ इति सर्वशब्दस्य साहादेशे साहा इत्यादि जायावत् ।
विश्वादीनामपि जायावदेव । विशेषविधानाभावात् । एवमजन्तस्त्रीलि-
ङ्गानां रुच्यादीनां ङीवैवद्रूपं नेयम् । माता पितृवत् अत्वं दत्वं च ।
मादा । मादी । इत्यादि ॥

इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

अथाजन्ता नपुंसकलिङ्गाः ।

कुंड सु इति स्थिते ‘सग्यत उत्’ इत्युत्वम् । ‘सोर्लुक्’ । कुंडु ।
अडडडुल्लाः स्वार्थिककलुक् च ॥ ३ । ३ । २९ ॥

नाम्नः धरे अ डड डुल्ल इत्येते प्रत्यया भवन्ति । तत्संनियोगेन
स्वार्थिककप्रत्ययलोपश्च । इति यत्र अडडडुल्लानां प्राप्तिस्तत्र कप्रत्ययस्य

१ वर्तमानान्नाम्नः परयोराम् T. २ T. has आसि । जाआहं जाअहं ।
जाआ । जाअ । before it. ३ वर्तमानान्नाम्नः पर द्विवचने हिं भवति T.
४ My., and P. omit विश्वादीनामपि जायावदेव. ५ रूपं नेयम् T.
६ मातृशब्देपि पितृशब्दवस्तु अत्वमोत्वं च । मादो । मादु । मादी । मादा
इत्यादि T. ७ अथ नपुंसकलिङ्गाः T. ८ परतः अ इति डड डुल्ल इत्येती
च द्विती T.

लोप एव । अन्यत्र कप्रत्ययस्यावस्थानमेव । इति कुंडशब्दे कप्रत्ययस्या-
वस्थाने 'इं नपि' इत्यतः 'नपि' इत्यधिकृत्य

क्तान्तस्यात् उं स्वमोः ॥ ३ । ४ । २५ ॥

क्तान्तस्य तान्तस्य चातः स्वमोः परयोः उं भवति नपि नपुंसकलिङ्गे ।
कुंडउं । तान्ते भगउं । भगं । करउं कृतमित्यादि ॥ जसि 'उदोतौ
जश्शसोः' इत्यतः 'जश्शसोः' इत्यधिकृत्य

इं नपि ॥ ३ । ४ । २४ ॥

नपि नपुंसकलिङ्गे वर्तमानयोः जश्शसोरिं भवति । 'दिहौ सुपि'
इति दीर्घः । कुंडाहं । नपुंसकलिङ्गे जश्शसोरदेतौ डिताविति केचित् ।
कुंडं । कुंडे । कुंडानि । अन्यत् सर्वं रामवत् । 'तद्व्यत्ययश्च' इति
प्राकृतादिरूपता च । एवमन्येषामकारान्तनपुंसकलिङ्गानां रूपम् ।
इकारान्तनपुंसकलिङ्गो वारिशब्दः । वारि । वारिउं । वारिहं । इत्यादि ।
एवमजन्तनपुंसकलिङ्गे । सर्वत्र यथाप्रयोगं रूपाणि निर्णेतव्यानि शास्त्रे ।
विशेषविधानाभावादस्माभिर्न प्रपञ्च्यन्ते ॥

इत्यजन्ता नपुंसकलिङ्गाः ।

अथ हलन्ताः ।

किंशब्दे 'त्रतसि च किमो लृकः' इति कादेशः । उत्त्वमोत्वं च ।
कु । को । फ । का । के । इत्यादि सर्वं सर्ववत् । विशेषस्तु 'डेसेहं'
इत्यतः 'डसेः' इत्यधिकृत्य

तु किमो डिह ॥ ३ । ४ । २८ ॥

किंशब्दडसेः इह इति डिङ्गा स्यात् । किह । पक्षे । 'डेसेहं' इति
हं । केहं । काहं । असि तु 'तु किमो डिह' इत्यतः तु इत्यधिकृत्य

१ इत्यधिकृत्य T. २ नपुंसकलिङ्गे वर्तमानाप्ताः यः ककारस्ताकारश्च तदन्त-
स्याकारस्य T. ३ My. and P. have सर्वत्र after रूपाणि. ४ इति
नपुंसकलिङ्गाः P., My. ५ डसेहं P., My., T. ६ इत्यधिकृत्य T.
७ डसेहं P., My., T. ८ हं My., P., T. ९ कहा । काहं P.,
My., T. १० इत्यधिकृत्य T.

डसः सुश् यत्तत्किंभ्यः ॥ ३ । ४ । २९ ॥

यत्तत्किंभ्यः परस्य डसः सु इति शिद्धा स्यात् । कासु । शित्वाद् दीर्घः । पक्षे 'सुस्तुहो डसः' इति त्रय आदेशाः । कसु । फस्तु । कहो । इत्यादि ॥

किं काइंकवणौ ॥ ३ । ३ । ५३ ॥

किंशब्दस्य काइं कवण इत्यादेशौ भवतः । काइं । काइहो । इत्यादि । कविवत् । कवणु । कवणो । इत्यादि । रामवत् ॥ इदंशब्दस्य

इदम आअः ॥ ३ । ४ । ३६ ॥

इदंशब्दस्य आअ इत्यादेशो भवति । अत्र जश्शसोरनुवृत्तिमङ्गीकृत्य तयोरेव आआदेश इति केचित् । तयोरनुवृत्तिमनङ्गीकृत्य सुम्मात्रे आआदेश इत्यपरे । पक्षद्वयेपि सर्ववत् । आउ । आओ । आअ । जसि । आअ । आआ । आप । आउ । आओ इत्यादि । यदा जश्शसो-
रेवादेशस्तदा जश्शसुभ्यामन्यत्र 'इदम इमः' इतीमादेशो । इमु । इमौ । इम । आअ । आआ । इत्यादि । सर्ववत् ॥ यत्तदोः

यत्तत् हुंशुं स्वमोः ॥ ३ । ४ । ३१ ॥

यत्तच्छब्दयोः स्वमोः परतः यथासंख्यं हुं शुं इत्यादेशौ भवतः । हुं । शुं । पक्षे । जु । जो । सु । सो । अत्र 'तस्सौ सोऽङ्गिभे—' इति तस्य सः । 'डसः सुश् यत्तत्किंभ्यः' । जासु तासु । शेषशुभयत्र सर्ववत् ॥ 'यत्तत् हुं शुं स्वमोः' इत्यतः 'स्वमोः' इत्यधिकृत्य

एतदेह एहो एहु स्त्रीनृनपि ॥ ३ । ४ । ३३ ॥

एतच्छब्दस्य स्वमोः परतः स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गेषु एह एहो एहु इति क्रमाद् भवन्ति । 'सुससोः' इति सोऽङ्गि ।

जश्शसोरेह ॥ ३ । ४ । ३४ ॥

१ अथ शिवात् पूर्वस्य दीर्घः T. २ या भवतः T. ३ इत्यधिकृत्य T.
४ स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गेषु वर्तमान एतच्छब्दः स्वमोः परतः एह &c. T.

एतदो जश्शसोः परतः एह इति भवति । एह । शेषं सर्ववत् ।
टादिप्वन्यहलो लोपे तस्य दः । एदेण । एदे एदहिमित्यादि ।
शकारान्तेषु

दादेर्देहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ३ । ३ । ९ ॥

यादृगादीनां दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो भवति । सर्वत्र
डित्वाट्टिलोपे । जेहुं । जेहो । जेह । यादृक् । तेहुं । तेहो । तेह ।
तादृक् । केहुं । केहो । केह । कीदृक् । ऐहु । एहो । एह । ईदृक् ।
ईत्यादि । रामवत् ॥ अदसश्चब्दस्य 'सुप्यदसो मुः' इति सुपि परे
अमु इत्यादेशः । अमु । अमू । जसि 'जश्शसोरेइ' इत्यतः 'जश्-
शसोः' इत्यधिकृत्य

ओइ अदसः ॥ ३ । ४ । ३५ ॥

अदः शब्दस्य जश्शसोः परतः ओइ इत्यादेशो भवति । ओइ ।
टादौ । अमुऐं । अमूऐं । अमुण । अमूण इत्यादि । कविवत् ।

इति हलन्ताः पुंलिङ्गाः ॥

अथ हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

किंशब्दस्य कादेशो नकारान्तत्वात् स्त्रियामित्वे प्राप्ते 'किंयच्चदो-
स्वमामि सुपि' इति स्वमार्भर्षजमीत्वम् । क । का । कीउ । कीओ ।
इत्यादि । जाजावत् । एवं यच्चच्छब्दावपि । विशेषस्तु 'डसः सुश्रयत्-
तत्किंम्यः' इत्यनुवर्तमाने

स्त्रियां डहे ॥ ३ । ४ । ३० ॥

यत्तत्किंम्यः परस्य डसः स्त्रियां डित् अहे इत्यादेशो भवति ।

१ My. and P. omit धीट्. २ T. omits it. ३ T. omits it. ४ T. omits it. ५ T. omits it. ६ T. adds जेहु । तेहु । केहु । एहु । इत्यादि. ७ इत्यधिकृत्य T. ८ परयोः T. ९ P. and My. drop सुपि. १० 'वर्जितगुपि परे इत्वं स्यात् T.

कहे । जहे । तहे । इदं शब्दस्य 'इदम् आअः' इत्याभादेशे आआ ।
आअ । आआउ । आआओ । इत्यादि । सर्ववत् । एतच्छब्दस्य 'एतदे-
ह एहो एहु स्त्रीनृनपि' इति स्वमोरेहादेशः । एहो । 'जश्शसोरेह' ।
एइ । अन्यत्रान्त्यहलो लोपे तस्य वत्त्वे एदाण इत्यादि जाभावत् ।
अदसूशब्दस्य 'सुप्यदसोमुः' इत्यमुः । अमु । अमू । जश्शसोः 'ओइ
अदसः' इति ओइ इत्यादेशः । ओइ । अमुएं । अमूएं । इत्यादि ।
ईकारान्त जाभावत् ॥

इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

अथ हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः ॥

किंशब्दस्य 'किं किं' इति स्वमोः किमादेशः अन्यत्र 'व्रतसि च
किमो रुकः' इति कादेशे जश्शसोः 'इं नपि' इति इं । काइं । कइं ।
'किं काइंकवणौ' इति काइंकवणादेशयोः । काइं । कवणु । इत्यादि ।
पूर्ववत् । इदंशब्दस्य 'यत्तत् हुं शुं स्वमोः' इत्यधिकृत्य

इदम् इमु नपुंसके ॥ ३ । ४ । ३२ ॥

इदं शब्दस्य स्वमोः पौरतः नपुंसके इमु इत्यादेशो भवति । इमु
'मुससोः' इति सोर्लुक् । 'इदम् आअः' इति जश्शसोराभः । अन्यत्र
'इदम् इमः' इतीमादेशः । शेषं सर्ववत् । इम । एण । इमएं । इमहिं ।
इत्यादि । सर्वत्रादेशोऽप्येवं नेयम् । यत्तदोः 'यत्तत् हुं शुं स्वमोः'
इति हुं । शुं । पक्षे विन्दुरिति केचित् । जं । तं । 'इं नपि' इति इं च ।
जाइं । ताइं । जइं । तइं । शेषं पुंलिङ्गयत्तच्छब्दवत् । एतच्छब्दस्य
'एतदेह एहो एहु स्त्रीनृनपि' इति नपुंसकलिङ्गे एतदः एहु इत्यादेशः ।

१ 'जश्शसोरेह' इत्यधिकृत्य 'ओइ अदसः' अदम् शब्दस्य ओइ इत्यादेशः
स्मार् । ओइ । T. २ जावाशब्दपरं T. ३ This heading is dropped
in P., My. ४ गन्तोः परयोः T. ५ परयोः T. ६ नपुंसकलिङ्गे T.
७ इत्यादेशः स्मार् T. ८ एवंपरं T. ९ T. adds स्मात् after it.

एह । 'जश्शसोरेइ' । एइ । पक्षे बिन्दुल् । एइं । 'इं नपि' इति इं ।
 एदइं । एदाइं । शेषं पुंलिङ्गवत् । अदसशब्दस्य 'सुप्पदसोमुः' इत्यमुः ।
 अमु । जसि । 'जश्शसोरेइ' इति एइ । 'इं नपि' इति इं । अमुइं ।
 अमूइं । इत्यादि । अन्येषु शब्देषु विशेषविधानाभावात् प्राकृतवच्छौ-
 रसेनीव च द्रष्टव्यम् ॥

इति हलन्ता नपुंसकलिङ्गाः ।

अथ युष्मदस्मच्छब्दावुच्येते ॥

युष्मच्छब्दः । युष्मद् सु इति स्थिते

सौ युष्मदस्तुहुं ॥ ३ । ४ । ३७ ॥

युष्मच्छब्दस्य सौ परे तुहुमित्यादेशो भवति । तुहुं । त्वं ।

युष्मद् जस् इति स्थिते

तुम्हे तुम्हइ जश्शसोः ॥ ३ । ४ । ३८ ॥

युष्मदो जश्शसोः परंतः प्रत्येकं तुम्हे तुम्हइ इत्यादेशौ भवतः ।

तुम्हे । तुम्हइ । यूयम् । युष्मद् अम् इति स्थिते

डचमूटा एइं तइं ॥ ३ । ४ । ४० ॥

युष्मदः ङि अम् टा एतैः सह एइं तइं इत्यादेशौ प्रत्येकं
 भवतैः । एइं । तइं । त्वाम् । जसि जस्वत् । टा अम्वत् । मिसि

भिसा तुम्हेहिं ॥ ३ । ४ । ३९ ॥

युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिमिति भवति । तुम्हेहि । युष्माभिः ।
 वसौ

तुज्जतुप्रतउ ङसिङ्गसा ॥ ३ । ४ । ४१ ॥

युष्मदो ङसिङ्गस्यां सह तुज्ज तुप्र तउ इति त्रय आदेशाः
 प्रत्येकं भवन्ति । तुज्ज । तुप्र । तउ । त्वत् । ङसिङ्गसोरेव प्रत्येकं तुह
 तओ इति केचित् ॥

१ हलन्ताः समासाः T. २ परयोः T. ३ T. drops it. ४ साः T.
 ५ साः T. ६ स्यात् T. ७ स्युः T.

तुम्हहमाम्भ्यस्भ्याम् ॥ ३ । ४ । ४३ ॥

आम्भ्यस् इत्येताभ्यां सह युष्मदस्तुम्हहमित्यादेशो भवति ।
तुम्हहं । दसि दसाविव । तुज्ज । तुप्र । तउ । तुह । तओ । तव ।
आमि भ्यस्वत् । छौ । 'द्व्यग्टा एइं तइं' इति एइं तइं च । सुपि

सुपा तुम्हासु ॥ ३ । ४ । ४२ ॥

युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इति भवेति । तुम्हासु । शेषं प्राकृत-
यदिति प्राकृतरूपता च । 'अस्मदोम्हहं' इत्यतः 'अस्मदः' इत्यधिकृत्य
सौ हउं ॥ ३ । ४ । ४५ ॥

अस्मदः सौ परे हउमिति स्यात् । हउं ॥

अम्हइं अम्हेइं जश्शसोः ॥ ३ । ४ । ४८ ॥

अस्मदो जश्शसोः परतः अम्हइं अम्हेइं इति प्रत्येकं भवतः ।
'सुससोः' इति लुक् । अम्हइं । अम्हेइं ॥

मइं द्यग्टा ॥ ३ । ४ । ४६ ॥

दि अम् टा इत्येतैः सह अस्मदो मइमिति स्यात् । मइं । मां ।
शसि जस्वत् । टा अम्बत् । भिसि

भिसा अम्हेहि ॥ ३ । ४ । ४९ ॥

भिसा सह अम्हेहि इति स्यात् । अम्हेहि । अस्माभिः ॥

दस्डसिना महुमज्ज ॥ ३ । ४ । ४७ ॥

अस्मदो दस्डसिभ्यां सह प्रत्येकं महु मज्ज इत्यादेशौ सः ।
महु । मज्ज । मत् । भ्यसि 'तुम्हहमाम्भ्यस्भ्याम्' इत्यतः 'आम्भ्यस्-
भ्याम्' इत्यधिकृत्य ॥

अस्मदोम्हहं ॥ ३ । ४ । ४४ ॥

आम्भ्यस् इत्येताभ्यां सह अस्मदो म्हहमित्यादेशो भवति ।

१ 'लादेशः स्यात् T. २ स्यात् T. ३ इत्यधिकृत्य T. ४ परतोः T.
५ प्रत्येकं अम्हइं अम्हेइं इति सः T. ६ अस्मद भिसा मत् T. ७ T. has
अस्मदः after सह ८ इत्यधिकृत्य T. ९ 'लादेशः स्यात् T.

अम्हं । अस्मभ्यम् । डसि 'डम्डसिना 'महुमज्झ' । महु । मज्झ ।
मम । आमि भ्यस्वत् । अम्हं । डौ । मं । सुपि

सुपाम्हासु ॥ ३ । ४ । ५० ॥

अस्मदः सुपा सह अम्हासु इति भवति । अम्हासु । अस्मासु ।
इति युष्मदसच्छब्दौ ।

अथान्येषु विशेषाः कथ्यन्ते ॥

कथंयथार्तंथि डिहडिघडिमडेमास्थादेः ॥ ३ । ३ । ८ ॥

अपभ्रंशे कथमादिषु थकारादेरवयवस्य इह इथै इम एम इति चत्वार
आदेशा डितो भवन्ति । किह । किघ । किम । केम । कथम् ।
जिह । जिघ । जिम । जेम । यथा । तिह । तिघ । तिथ । तेम ।
तथा ॥

यावत्तावत्सुम्महिम्मा वादेः ॥ ३ । ३ । ११ ॥

यावत् तावदित्यव्यययोः वकारादेरवयवस्य उं महिग् मा इति त्रय
आदेशा भवन्ति । जाउं । जामहिं । जाम । यावत् । ताउं । तामहिं ।
ताम । तावत् ॥

ढेत्तहे त्रलः ॥ ३ । ३ । १३ ॥

सर्वादेः सप्तम्यन्तात् परस्य त्रलप्रत्ययस्य डित् एत्तहे इत्यादेशो भवति ।
सन्वेत्तहे । सर्वत्र ॥

यत्तदो डइ ॥ ३ । ३ । १४ ॥

यत्तदभ्यां परस्य त्रलः अइ इति स्यात् । जइ । तइ । यत्र । तत्र ॥

कुत्रात्रे च डेत्थु ॥ ३ । ३ । १५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोः स्थितस्य चकाराद्यत्तदः परस्य च

त्रलः डित् एत्थु इति भवति । केत्थु । कुत्र । एत्थु । अत्र । जत्थु ।
यत्र । तेत्थु । तत्र ॥

क्त्व इइउएअवि ॥ ३ । ३ । १८ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ ए अवि इति चत्वार औदेशा भवन्ति ।
करइ । करइउ । करए । करअवि । कृत्वा । एवं सर्वत्रोद्धम् ।

एप्पेप्पिण्वेप्पेपिणु ॥ ३ । ३ । १९ ॥

‘धत्वः’ इत्यनुवर्तते । क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिणु एपि एपिणु
इति चत्वार औदेशा भवन्ति । करएप्पि । करएप्पिणु । करएपि ।
करएपिणु । एवं सर्वत्र कैल्पनीयम् ॥

तुम एवमणाणहमणहिं च ॥ ३ । ३ । २० ॥

तुमुन्प्रत्ययस्य एवं अण अणहं अणहिं चकारात् एप्पि एप्पिणु
एपि एपिणु एते भवन्ति । देवं । दातुमित्यादि ॥

गमेस्त्वेप्प्येप्पिण्वोरेलुक् ॥ ३ । ३ । २१ ॥

गमेरुत्तरस्य क्त्वाप्रत्ययस्य यौ एप्पि एप्पिणु तयोरेकारस्य वा लुक्
स्यात् ॥ गप्पि । गप्पिणु । गमेप्पि । गमेप्पिणु । गत्वा ॥

जणिजणुनन्नइनावइनाइ इवार्धे ॥ ३ । ३ । २४ ॥

इवार्धे जणि जणु नं नइ नावइ नाइ इति षडादेशा भवन्ति ।
चंदुजणि । चंदुजणु । चंदुनं । चंदुनइ । चंदुनावइ । चंदुनाइ ।
चन्द्र इय ॥

तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये ॥ ३ । ३ । २५ ॥

तादर्थ्यं चोत्थे तणेण तेसिं तेसिं तेहिं केहिं इति षष्ठ निपाताः
प्रतिपदिकात् परतः प्रयोक्तव्याः । रींमतणेण । रींमतेसिं । रींमतेसि ।
रींमतेहिं । रींमकेहिं । णमोकारो रामार्थं नमस्काराः ॥

१ इत्यादिनाः म्वात् T. २ आदेशाः एतुः T. ३ आदेशाः एतुः T. ४ After
this T. adds इत्था । इत्थमेव उक्तार्थः. ५ कृत्वा T. ६ T. drops
it. ७ My. and P. drop it. ८ षडादेशाः एतुः T. ९ T. omits
प्रतिपदिकात् परतः. १० T. has रामु for राम.

स्वार्थे डुः पुनर्विनाध्रुवमः ॥ ३ । ३ । २६ ॥

पुनर्विना ध्रुवं ऐभ्यः स्वार्थे डित् उभ्रप्रत्ययो भवति । पुणु होइ ।
पुनर्भवति । पाबुविण । पापं विना । ध्रुवजम्मु । ध्रुवं जन्म ॥

डेंडाववश्यमः ॥ ३ । ३ । २७ ॥

अवश्यमः परौ स्वार्थे एं अ इत्येतौ डितौ भवतः । अवासं ।
अवास । अवश्यम् । अत्र 'शोर्लुप्त—' इति दीर्घः ॥

परमेकशसोर्ड डि ॥ ३ । ३ । २८ ॥

परं एकशः इत्येताभ्यां परौ स्वार्थेडितौ अ इ इत्येतौ भवतः ।
पर । एगसि ॥

इदानीमेव्वहि ॥ ३ । ३ । ३४ ॥

इदानीमः स्थाने एव्वहि इति भवति । एव्वहि होइ । इदानीं
भवति ॥

एव जि ॥ ३ । ३ । ३५ ॥

एव इत्यस्य स्थाने जि इति भवति । रामुजि । राम एव ॥

एवमेम ॥ ३ । ३ । ३६ ॥

एवमित्यस्य स्थाने एम इति भवति । एम रामु कुणइ । एवं रामः
करोति ॥

नहि नाहि ॥ ३ । ३ । ३७ ॥

नहीत्यस्य स्थाने नाहीति भवति । नाहि धम्मु । नहि धर्मः ।

प्रत्युत पच्छलिउ ॥ ३ । ३ । ३८ ॥

प्रत्युत इत्यस्य स्थाने पच्छलिउ इति भवति । पच्छलिउ सुधु ।
प्रत्युत सुखम् ॥

एवमेव एमइ ॥ ३ । ३ । ३९ ॥

१ अपभ्रंशे पुनं T. २ इत्येतेभ्यः परे T. ३ सः T. ४ स्यात् T.
५ स्यात् T. ६ स्यात् T. ७ स्यात् T.

एवमेवेत्यस्य स्थाने एमइ इति भवति । एमइ लोगु । एवमेव लोकः ॥

समं समाणु ॥ ३ । ३ । ४० ॥

सममित्यस्य स्थाने समाणु इति भवति । रामाण समाणु । रामेण समम् ॥

किल किर ॥ ३ । ३ । ४१ ॥

किलेत्यस्य स्थाने किर इति भवति । एम किर । एवं किल ॥

पगिमप्राइमप्राउप्राइव प्रायशः ॥ ३ । ३ । ४२ ॥

प्रायश इत्यस्य स्थाने पगिम प्राइम प्राउ प्राइव इति चत्वारः प्रयोज्याः । पगिम चबुलु । प्राइम चबुलु । प्राउ चबुलु । प्राइव चबुलु । प्रायश्चपलः ॥

दिवा दिवे ॥ ३ । ३ । ४३ ॥

दिवा इत्यस्य स्थाने दिवे इति प्रयोज्यम् । दिवे निद्रा । दिवा निद्रा ॥

सह सहुं ॥ ३ । ३ । ४४ ॥

सहेत्यस्य स्थाने सहुमिति भवति । रामाण सहुं । रामेण सह ॥

मा मं ॥ ३ । ३ । ४५ ॥

मा इत्यस्य स्थाने ममिति भवति । मं एम । मैवम् ॥

कुतः कउकहुतिहु ॥ ३ । ३ । ४६ ॥

कुत इत्यस्य स्थाने कउ कहु तिहु इति भवति । कउ गहु । कहु गहु । तिहु गहु । कुतो गतः ॥

अथवामनागहवइमणाउं ॥ ३ । ३ । ४७ ॥

अथवा मनागेतयोः स्थाने यथाक्रमं अहवइ मणाउं इत्येते

१ स्यात् T. २ स्यात् T. ३ रामस्य T. ४ T. add'g रामेण समाणु । रामेण समानम् । ५ किर इति स्यात् T. ६ स्यात् T. ७ सहेत्यस्य सहुमिति स्यात् T. ८ मं स्यात् T. ९ प्रयः स्युः T.

भवेतः । अहमहं कामसरतिव्यु रमणीकडक्यु । अथवा कामसरतीत्रः
रमणीकटाक्षः । मणाडं दिण्णु । मनादत्तम् ॥

इतसेत्तहे ॥ ३ । ३ । ४८ ॥

इत इत्यस्य स्थाने एत्तहे इति भवति । एत्तहे सुधु । इतः सुखम् ॥

पश्चात् पच्छइ ॥ ३ । ३ । ४९ ॥

पश्चादित्यस्य स्थाने पच्छइ इति भवेति । पच्छइ पहाडु । पश्चात्
प्रभातम् ॥

ततस्तदातो ॥ ३ । ३ । ५० ॥

ततः तदा इत्येतयोः स्थाने तो इति भवति । तो गडु । तते
गतः । तदा गतो वा ॥

स्वनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ ३ । ३ । ५१ ॥

अन्यथा सर्व इत्येतयोः स्थाने यथाक्रममनु साह इत्यादेशौ वा
भवतः । अनुकडु । अन्यथा कृतम् ॥

हुहुबुधिगिगिगाशब्दचेष्टानुकृत्योः ॥ ३ । ३ । ५७ ॥

हुहुर्वादयः शब्दानुकरणे गिग्यादयश्चेष्टानुकरणे प्रयोज्याः ।

अनर्थका घइमादयः ॥ ३ । ३ । ५८ ॥

घइ इत्यादयो निर्पाता अनर्थका प्रयुज्यन्ते ॥

इत्यव्ययानि ।

अथ तद्धितेषु विशेषाः कथ्यन्ते ।

उत्तुलडेवडावियत्किपति च न्यादेर्वतुपः ॥ ३ । ३ । १२ ॥

१ स्तः T. २ कामसरतिव्यु अहमहं तरणीकडक्यु । कामसरस्तीयः अपपा
तरणीकटाक्षः । T. ३ स्यात् T. ४ स्यात् T. ५ पच्छ होदे पहाडु ।
पश्चाद्भवति प्रभातम् । T. ६ स्यात् T. ७ अणु T. ८ गणु T. ९ अणु
T. १० च प्रयोज्याः T. ११ T. drops निर्पाताः. १२ T. drops
कथ्यन्ते.

‘यावत्तावत्युम्महिम्मा वादेः’ इत्यतः ‘यावत्तावति’ इत्यनुवर्तते ।
इयत् कियत् हत्येतयोः चकाराद् यावत्तावतोश्च परिमाणार्थे विहितो
यो वतुप्प्रत्ययः तस्य वतुप्प्रत्ययस्य व्यादेर्यकारादेर्वकारादेश्च अवय-
वस्य एचुल एवढ इत्यादेशौ द्वितौ भवतः । एचुल । केचुल । जेचुल ।
तेचुल । एवढु । केवढु । जेवढु । तेवढु । अत्र सर्वत्र ‘स्वम्यत उत्’
इत्युत्वम् ॥

त्वतलौ प्पणं ॥ ३ । ३ । १६ ॥

भावे विहितौ यौ त्वतलौ प्रत्ययौ तौ प्पण इत्यादेशमापद्येते ।
पडुप्पणु । पडुत्वम् । पडुता । सुक्कप्पणु । शुक्कत्वम् । शुक्कता ॥

तव्यस्य एव्वइएप्पइएव्वाः ॥ ३ । ३ । १७ ॥

तव्यप्रत्ययस्य एव्वइ एप्पइ एव्व इत्यादेशाः स्युः । जेएव्वइ ।
जेएप्पइ । जेएव्व । जेतव्व इत्यादि ॥

तूनो णअल्ल ॥ ३ । ३ । २२ ॥

तूनप्रत्ययस्य णअल्ल स्यात् । होणउ । भविता । मुणउ । श्रोता ॥

छस्य युम्मदादेर्हारः ॥ ३ । ३ । २३ ॥

युम्मदादेः परस्य छप्रत्ययस्य डित् आर इत्यादेशो भवति ।
मुम्हार । अत्र ‘अर्धपरे तो युम्मदि’ इत्यातिदेशिकं यस्य तत्त्वं प्यस्य
म्हत्त्वं च । अम्हार । अस्मादीयः । अत्र ‘स्वम्यत उत्’ इत्युत्वम् ॥

अडडडुल्लाः स्वार्थिककलुक् च ॥ ३ । ३ । २९ ॥

नाम्नः परतः अ इति अड उल्ल इत्येतौ द्वितौ च प्रत्यया भवन्ति
तत्संनियोगेन स्वार्थिकप्रत्ययलोपश्च । अ । रामउ । अड । रुसल्लु ।
उल्ल । रुसल्लु वृक्षः । एवमेते प्रत्ययाः सर्वत्र स्वार्थे सचारणीयाः ॥

इत्यपभ्रंशमापाया मुचन्तविभागः ॥

अथ तिङन्तप्रक्रिया ।

० भू इति स्थिते 'भुवो हो' इत्याद्यादेशाः प्राकृतवत् कर्तव्याः ।
 शेषं शौरसेनीयवदित्यतिदेशात् 'इजेचोर्दद्' इति दद् । होदि । हवदि ।
 हवदे । 'तद्वचत्ययश्च' इति प्राकृतरूपता च । होइ । हवइ । हवए ।
 अपभ्रंशे तिसयोरिजेवेति केचित् । तदा होइ । हवइ । होदि । हवदि ॥

लटो हिं वा झइयोः ॥ ३ । ४ । ५१ ॥

अपभ्रंशे लटोर्झइयो हिं वा स्यात् । होहि । हवहिं । होवहिं । पक्षे ।
 'न्तिन्ते इरे च' । होन्ति । इत्यादि ।

हिर्थास्सिपोः ॥ ३ । ४ । ५२ ॥

पक्षे सेसि च । होसि । हवसि । होसे । हवसे ॥

हु थध्वमोः ॥ ३ । ४ । ५३ ॥

अपभ्रंशे थध्वमोर्हु इत्यादेशो वा स्यात् । होहु । हवहु । द्वयोरपि
 पक्षे हिद्धा हचौ च । होइद्धा । होह । हवइद्धा । हवह ॥

उ मिबिटोः ॥ ३ । ४ । ५४ ॥

अपभ्रंशे मिबिटोर्वा उ भवति । होउ । हवउ । पक्षे 'निर्मिबिटोः'
 इति मिः । होमि । हवमि ॥

हुं मसहिडोः ॥ ३ । ४ । ५५ ॥

अपभ्रंशे मस हिडोर्हु वा भवति । होहुं । हवहुं । पक्षे 'भोममवाः'
 होमो । होम । होमु । हवमो । हवम । हवमु । ललुटोः ॥

स्यस्य सो लटि ॥ ३ । ४ । ५७ ॥

व्याकरणान्तरे लटि परे विहितस्य स्यप्रत्ययस्य स इत्यादेशो वा
 स्यात् । होसइ । होसदि । हवसइ । हवसदि । होसहि । अत्र 'लटो

१ लटः वर्तमानाया विभक्तेः प्रथमपुरुषबहुवचनयोः परस्मैपदात्मनेपदयोः स्थाने
 हिं इत्यादेशो भवति T. २ लटः मध्यमपुरुषकवचनयोः T. ३ लटो मध्य-
 मपुरुषस्य बहुवच्ये वर्तमानयोः T. ४ लटः उत्तमपुरुषस्य कवे वर्तमानयोः पर-
 स्मैपदात्मनेपदयोः T. ५ स्यात् T. ६ वर्तमानोत्तमपुरुषे बहुवच्ये वर्तमानयोः
 T. ७ स्यात् T.

हिं वा झङ्योः' इति वा हिं । पक्षे । होसन्ति । होसन्ते । होसइरे । मध्यमे । होसहि । अत्र 'हिर्यास्सिपोः' इति हि । पक्षे । होससि । होसहु । अत्र 'हु श्च्वमोः' इति हुः । पक्षे । होसइद्वा । होसह । उच्चमे । होसउ । अत्र 'उ मिबिटोः' । इति उः । पक्षे । होसमि । होसहुं । अत्र 'हुं मस्महिङोः' इति हुं । पक्षे । होसमो । होसम । होसमु । एवं हवसह । हवसदि । हवसहिं । हवसन्ति । इत्यादि ॥ लोटि ॥

इदुदेत्स्वङोः ॥ ३ । ४ । ५६ ॥

संस्कृते 'सवाभ्यां घाभौ' 'सेर्हपिच्च' आभ्यां सूत्राभ्यां लोपमध्य-मपुरुषैकवचनस्थाने विहितयोः स्वङोः इउए इति त्रय आदेशा भवन्ति । होइ । होउ । होए । हवइ । हवउ । हवए । अन्यत्र 'लटो हिं वा झङ्योः' इत्यादि सूत्रविहितादेशाः प्राकृतरूपता च । अन्येषु लकारेषु विशेषविधानाभावात् प्राकृतवद्रूपनिर्णयः । अनुक्त-विशेषस्थले भाषान्तरोक्तमत्र फल्पनीयमिति केचित् । एवमजन्तानां हलन्तानां च धातूनां भावकर्मणोर्णिचि च रूपसिद्धिः प्राकृतवदेव फल्पनीया ॥

अथ धात्वादेशाः प्रदर्शयन्ते ।

पर्याप्तौ भुयो बहुच्छः ॥ ३ । ४ । ५८ ॥

'भुवो धातोः पर्याप्त्यर्थे बहुच्छ इत्यादेशः स्यात् । बहुच्छए । बहुच्छदि ॥

व्रजेर्वजः ॥ ३ । ४ । ५९ ॥

मन गतावित्यस्य धातोर्वज इत्ययमादेशः स्यात् । वजइ । वजदि । केषांचिद्भ्रजतेर्बुल इति मतम् । बुलइ । बुलदि ॥

मृजो भुवः ॥ ३ । ४ । ६० ॥

१ होगगु । होगग T. २ गदि इत्येनयोः T. ३ ह्युः T. ४ अपभ्रंशे भुयो T. ५ पर्याप्त्यर्थे भवेन्नानस्य बहुच्छ T.

ब्रून् व्यक्षायां वाचीत्यस्य ब्रुव इत्यादेशः स्यात् । ब्रुवइ । ब्रुवदि ॥
क्रियेः क्तिप् ॥ ३ । ४ । ६१ ॥

ब्रुक्त् करण इत्यस्य कर्मणि लङुत्तमपुरुषैकवचनस्य क्रिये इत्यस्य
क्तिप् इत्यादेशः स्यात् । क्तिप् । । क्रिये ॥

पस्सगण्णौ दृशिग्रहोः ॥ ३ । ४ । ६२ ॥

दृशिइ प्रेक्षणे ग्रह उपादाने अनयोर्धात्वोर्यथासंख्यं पस्स गह
इत्यादेशौ भवतः । पस्सइ । पस्सदि । गहइ । गहदि । दृशेर्णिहाणि-
हाभाविति केचित् । णिहाइ । णिहाभाइ । ग्रहेर्धे इति केचित् । धेइ ।

तक्षेच्छोल्लः ॥ ३ । ४ । ६३ ॥

तक्षू तनूकरण इत्यस्य च्छोल्ल इत्यादेशो भवति । च्छोल्लइ ।
च्छोल्लेदि । शेषाश्च धात्वादेशाः भावकर्मणोर्धात्वादेशाः प्रत्ययाश्च सर्वे
प्राकृतवदन्नगन्तव्याः ॥

ओङ्कारादिभ्रमन्त्राणां सर्वेषामर्थरूपिणे ।

सर्वश्रेयोनिमित्ताय दक्षिणामूर्तये नमः ॥

नवाक्षरमहामन्त्रवर्णादिश्लोकगर्भितम् ।

इमं प्रबन्धं त्रिविधः पठन् वाक्सिद्धिमाप्नुयात् ॥

एतन्निबन्धनिर्मित्या या परोपकृतिस्तया ।

धृपाकपायीरमणः प्रीयतां परमेश्वरः ॥

इति श्रीमदतिथिविद्यापरिवारदक्षिणामूर्तिमहादेवप्रसादलम्भविष्णुपूर्वोत्तरमीमांसा-

शब्दतर्कसाहित्यसत्त्वभौमचरकूरियज्ञेश्वरभट्टोपाध्यायतनयकोण्डभट्टोपाध्याय-

शिष्येण सर्वाभिव्यक्तार्थशुक्तिमुक्तामणिना सर्वविद्वत्कविसंमतेन

दक्षिणामूर्तिमहादेवकिङ्करेण लक्ष्मीधरेण विरचितायां

पद्मभाषाचन्द्रिकायामपभ्रंशभाषाविभागः संपूर्णः ॥

१ छः T. २ तथावाच्छोल्लादीन् T. ३ इत्यादयो धातवः च्छोल्ल इत्यादीना-
देतानापठन्ते T. ४ T. adds आदिग्रहणोद्देशीयेषु ये क्रियाशब्दा उपलभ्यन्ते
ते उदाहरायाः T.

CRITICAL AND EXPLANATORY NOTES

ON THE

SHADBHÂSHÂCHANDRIKÂ.

Notes on the 'Shadbhâshâchandrikâ.'

- P. 4. पश्चिधा सा प्राकृतौ च—The Prākṛita is generally divided into the six divisions as given in the text. Hemachandra and S'esha-kṛishna treat of the same six divisions, though the latter disposes of the last division, viz. the Apabhraṁs'a as under —

अपभ्रंशस्तु यो भेदः षष्ठः सोऽन न लक्ष्यते ।

देशभाषादितुल्यत्वात्प्राट्कादाकर्शनात् ॥

अनल्यन्तोपयोगाच्चातिप्रसङ्गभवादपि ॥

प्राकृतचन्द्रिका by शेषकृष्ण.

Mîrlandeya in his Prākṛitasarvasva classifies the Prākṛita first into तद्भव, तत्पम, and देश्य and तद्भव into भाषा, विभाषा, अपभ्रंश, and पैशाच. भाषा is further subdivided into महाराष्ट्री, शीरसेनी, प्राची, भावन्ती, and मागधी, विभाषा into शाकरी, चाण्डाली, शावरी, आभीरिया, and टाक्षी; अपभ्रंश into नागर, प्राचट, and उपनागर; and पैशाच into वैकेय, शीरसेन, and वाग्राल. The total number of divisions is thus sixteen —

अनः षोडशभानि तन्माषा लक्ष्म प्रचक्षते ।

वेपा निदग्धैरपरास्तत्तद्देशानुसारतः ॥

प्राकृ० सर्व० p. 3

(published in the ग्रन्थप्रदर्शनी of Vizagapatam)

According to Rudraṭa, Apabhraṁs'a has many divisions based upon the countries where they are spoken.—

‘षष्ठोय भूमिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः’

Some of these divisions are नागर, उपनागर, द्राविड, टङ्ग, मालवी, पञ्जाबी, चाण्डाली, गुर्जरी, वैशाखी, काशी, आभीरी, शावरी &c. In his Nāṭyas'āstra, Bharata divides languages into seven kinds.—

मागधवर्णिता प्राप्या शीरसेन्वर्धमन्धी ।

शारीर्यं दाडिगन्दा च मत्तभाषाः प्रदर्शिताः ॥ १७.४८.

Of these महाराष्ट्री which is considered to be the best of all the Prakritas by Dandin is called अप्र in the Prākṛitachandrikā

P 7-9 सिद्धिलोकाच्च—सतोष्टव्यम्—The Sūtra means that the propriety of forms in the Prakṛita is to be proved or established from their use in the language. The word च in the Sūtra is used to show that the propriety can be established also by means of the Sūtras given in the book. The author then gives the broad distinguishing features of the Prakṛita, meaning the Mahārāṣṭrī in comparison with the Sanskrit. They are the following —

1 Letters ऋ and ॠ are not found in the Prākṛita

This is known from the absence of these letters in the language and also from the Sūtras which teach that they are changed to अ, इ &c

2 Letters इ and ए are changed to उ

3 ऐ and औ are not found, they being generally changed to ए and ओ ऐ is occasionally found, the vocative particle अयि being changed to ऐ

4 इ and ए are not found except in combination with other consonants for the Sūtra 'शुक्लेङ्' teaches that एङ् is optionally changed to ङ्, where इ is combined with ग् the Sūtra 'मात् श्वाङ्गुशार्ङ्गं डोत्' teaches the insertion of अ before इ and ए in the words श्वा, गुङ्ग, and शार्ङ्ग, thereby showing that इ is not dropped, but remains combined with ग् in शार्ङ्ग changed into सारङ्ग, the Sūtra 'वर्गेत्य' teaches that लिङ् or अङ्गुत्तर is changed to the final letter of the class to which the following consonant belongs as in वङ्गो, कुम्भलो, पुष्पो &c, here too इ is used as combined with another letter and not by itself, and the Sūtra 'अङ्गुत्तरे श्वा' teaches that in the word श्वाङ्ग, अ is changed to अङ्, as it is to अ combined with च्

5 There is no dual number, the plural number being used in place of it

- ¶ Forms ending in a consonant are not used, for the Sūtra 'अन्त्यहलोश्च' teaches that the final consonant of words is dropped except in the case of the indeclinable अच् and the preposition च्, the Sūtra 'अरदायच्' teaches that अच् and words of a similar nature, i. e. words ending in a consonant, have the augment अ necessarily added to their final consonant, the Sūtra 'हलोश्च' teaches that roots ending in a consonant take the augment अ, and other Sūtras teach either the elision of the final consonant, or the addition of an augment or a substitute for the final letter
- 7 The genders of words in the Prākṛita are sometimes the reverse of those of the Sanskrit words from which the Prākṛita words are derived. The Sūtra 'अक्षयंकुलाया वा' teaches that words synonymous with अक्षि and the words कुल and others are optionally masculine, the Sūtra 'कुदि गुणाय' teaches that गुण and other words are optionally neuter, and the Sūtra 'शिवामिमाञ्जलि' teaches that words ending in हन्, and अञ्जलि and others are optionally feminine
- 8 There is no rule about roots taking the Parasmaipada and the Ātmanepada terminations, that is, any root takes either pada. This is learnt from the Sūtra 'एटस्तिताविनेच्' which means that the third person singular terminations of the Present Tense, both Par and Ātm, viz. ति and त्, are changed to इ and ए, the Sūtra 'निषायनेति' which teaches that the second person singular terminations सि and णच् are changed to सि and से, the Sūtra 'निदिदिरी' which means that the 1st person singular terminations णि and इ are changed to सि, and other Sūtras which teach the substitution of इ & ए for ति & त्.
- 9 The विसरण terminations, i. e. the conjugational signs, like अच् (अ) & c, are not added. This is taught by the Sūtra 'न राजन्'.
- 10 The Dative is not used, its place being taken up by the Genitive, and any case is sometimes used in the sense of any other case. This is learnt from the following Sūtras —

‘कचिदसादे’—This means that the Genitive is sometimes used in the sense of the Accusative

‘हेसो ङम्’—हेस् or terminations of the Dat are changed to ङम्, terminations of the Gen. Another Sūtra ‘तादर्थ्यं हेस्तु’ teaches the optional use of the Gen in place of तादर्थ्यचतुर्था or the Dat in the sense of purpose, and the Sūtra ‘वषाङ्गाश्च’ teaches that in the case of the word वष, आङ् is optionally substituted for the Dat termination in the sense of the Genitive

‘ङिपोच्’—This Sūtra teaches the use of the Acc in place of the Loc

A question is raised that if the Prākṛita has no dual, how is it that the author has used the dual number in the Sūtra ‘उभयाधसोरवहहेट्टो’ The solution is that here ‘उभयाधसो’ and ‘अवहहेट्टो’ signify ‘of the words उभय and अधस्’ and ‘the words अवह and हेट्ट’ These words are used as words and do not convey their usual sense. Panini also uses the form एवाद् in the Sūtra ‘एकादाकिनिचासहाये’ in place of एकसाद्, because एक does not signify ‘one’ or ‘principal’ and is not consequently a pronoun. It means ‘the word एक’

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत्—This Sūtra teaches that what is not said in this grammar is to be understood as in other grammars. Thus in the Sūtras ‘शेषेच्यच्.’, ‘ऐच् एङ्’ &c अच्, ऐच्, एङ् &c are to be understood as प्रत्याहार’s as in Panini’s grammar. A doubt is then raised that if this be the case तुणम् would assume the Prakṛita form तण instead of the correct form तुण, for the Sūtra ‘क्तोर्’ teaches the substitution of ञ् for क् and by Panini’s Sūtra ‘उरण् रपर’ ञ् must be changed to ञर्. The answer to this objection is that ‘बहुलम्’ which is the seventeenth Sūtra of the first Pada of the first Adhyāya, being an अविकार Sūtra having its power throughout the work, prevents the application of the Sūtras from other works on grammar when they come in conflict with correct forms as found in the language

बहुलम् is explained in the following verse and is of four kinds—(1) sometimes the Sūtras are applicable, (2) some

times they are not applicable, (3) sometimes they are optionally applicable, and (4) sometimes some other result takes place —

‘कचित्प्रवृत्ति कचिदप्रवृत्ति
कचिदिमाया कचिदन्यदेव ।
विधेर्विधान बहुधा समीक्ष्य
चतुर्विध बाहुल्यक वदन्ति ॥’

P 10 मुप्स्वादिरन्यहला—बहुलम्—Now follows an explanation of technical terms occurring in the Sûtras. The terms are to be understood as under —

मुप् = मु औ जस् Nom Sing, Du, and Plu terms

अस् = अम् औट इस् Acc “ “ “

दास् = दा भ्याम् भिस् Inst “ “ “

इग् = डे भ्याम् भ्यस् Dat “ “ “

इतिस् = इति भ्याम् भ्यस् Abl “ “ “

इम् = इस् ओस् आम् Gen “ “ “

डिप् = डि ओस् मुप् Loc “ “ “

ह = A हस् or short vowel

दि = A दीर्घ or long vowel

स = A समास or a compound.

शु = श, पू, and ख

तु = The first letter

खु = A conjunct consonant.

ग = गण or a class.

दु = The second letter of a word

मु = Optionally

दिप् = When द् is joined to a letter or a combination of letters as द्र, it shows that what is taught in the Sûtra generally takes place necessarily, not optionally. For instance in the Sûtra ‘अविपुलि भियामात्,’ we have माद् in which द् is द्र. Therefore what is taught by the Sûtra takes place necessarily. That is, the final consonant of feminine words ending in a consonant is necessarily changed to मा, except in the case of दिप्. Thus जग्म् is changed जग्मा

रित्—When र् is joined to a letter or a combination of letters as इत्, it shows that the substitute consonant to which it is attached is doubled

Thus in 'गो दिना रुदिते' we have र् where इ is इत्. The substitute ण which takes place for रित् is therefore doubled, we have accordingly रण्ण for रुदित्. Similarly, we have लृत् in the Sūtra 'लृकोठे' १।३।२६ a Sūtra which is not commented upon in our work, अकोठ is accordingly changed to अकोलृ

शित्—When श् is joined to a letter or a combination of letters as इत्, the preceding vowel is lengthened. Thus in the Sūtra 'जश्शसो शुक्' or 'शुक् जश्शसो' (vide p 21), we have शुक् where श् is इत्. Here elision is taught by a शित् letter and so after the dropping of जश् and शश्, the preceding vowel is lengthened, we have thus रामा as Nom Plu and Acc Plu. In another Sūtra 'शिश्लृह नपुनरि लृ' we have शि and लृक् in both of which श् is इत्, the optional change of the final letter of नपुनर् to ह and लृक् (elision) is therefore to be understood as characterized by the lengthening of the preceding vowel. नपुनर् is consequently changed to नडणाह and नडणा where the vowel अ is lengthened.

रित्—When र् is joined to a letter or a combination of letters as इत्, what is taught in connection with it by the Sūtra has a nazalized pronunciation. The Sūtra 'कामुवयमुनाचामुण्डानि मुक्तये मो इत्' १।३।२१—a Sūtra not commented upon by Lakṣmidhara—teaches that the म् of कामुक, वमुना, चामुण्डा, and नमिमुक्त is dropped. Now here since लृक् has इ prefixed to or joined to it the pronunciation of the vowel that is left after the dropping of म् is nazalized. In वाउओ, जउओ, the pronunciation of उ is like that of nazalized उ.

मृ and नृ are used in some Sūtras and signify respectively the masculine and the neuter genders.

P 13 21 सन्धिरूपवदे—संसारपीया—This is a chapter on सन्धि. It deals with euphonic rules which are as under—

(1) All सन्धि or combination of vowels is optional; *e. g.* व्यास ऋषिः is the in Prākṛita changed to वास इत्सी; and the vowel combination being optional we have either वासइत्सी or वासेत्सी; similarly, विषम आतपः assumes the form विसम आभवो in the Prākṛita, and we have two forms विसमआभवो or विसमाभवो; कवि ईश्वरः is changed to कइईसरो, so we have either कइईसरो or कईसरो. Hemachandra's Sūtra is 'पदयोः संधिर्वा' ८।१।५. The word पदयोः shows that there is generally no Sandhi in एकपद.

(2) In one and the same grammatical term, there is no Sandhi; *e. g.* आभवो (for आतपः) वच्छाह, मुद्धाप, पाओ &c.

As shown above, the अधिकारसूत्र ' बहुलम् ' is to be understood throughout the S'āstra, and so even in one grammatical term, Sandhi takes place sometimes *e. g.* कादिह or काही (करिष्यति), विहओ or वीओ (द्वितीयः).

(3) इ and उ do not combine with a dissimilar vowel; *e. g.* पद्मावलीभरणो and वधूभवऊढो

(4) ए and ओ also do not combine with the following vowel; *e. g.* लच्छीए आणदो, रक्तादो आभओ.

(5) The vowel which is left, when the consonant with which it is combined is dropped is called शेष. Hemachandra and S'eshakṛishna call this vowel उद्धृत. A vowel followed by शेष is not combined.

Hemachandra's Sūtra is 'स्वरस्योद्धृते' ८।१।८ and he defines उद्धृत as under —'व्यञ्जनसंपृक्तः स्वरो व्यञ्जने तुल्ये शेषशिथ्यते स उद्धृत इत्येव्यते'.

S'eshakṛishna's explanation of उद्धृत is " 'वगव—' इत्यादिना तुल्यव्यञ्जनावशिष्टः स्वर उद्धृत ".

गुणः in the वृत्ति of the Sūtra 'शेषेव्यचः' p. 18 must be understood to be equal to स्वरेण गुणम्.

In पञ्चान्तरपरम and ओष्टाकृतिभेदो, ई of प्रदीप and ऊ of पूरित after the dropping of इ and ए respectively are शेष and these vowels are not combined with the preceding vowels.

As the अधिकारसूत्र 'बहुलम्' is to be understood as having its force here, the rule is optional in some cases —

कुमभारो-कुमारो । सुउरिसो-सुरिसो । अधभारो-अधारो । सधभारो-सधारो ।, while in other cases the rule does not apply at all and Sandhi takes place—चक्राभो । सालाहणो ।

(6) The final म् of a word is optionally changed to Anuswāra—
रामममल-राम अमल ।

(7) The vowel of a verbal termination is not combined with the following vowel—होइ इह । पिञ्ज उअम ।

The Sūtras according to which certain consonants are dropped are the following —

(a) 'प्रायो लुक् कगचजतदपयवाम्' p 14 The consonants क, ग, च, ज, त, द, प, य, and व when they are not in the beginning of words and not combined with other consonants, and when they are preceded by a vowel, are generally dropped

* १ पाक —पाओ । लोच —लोओ । सकलम्—सअल । मुकुल —मउल ।
नकुलम्—नउल ।

नृग —मओ । नग —नओ । नगरम् —नअर नअर । नृगाङ्ग —मअओ ।
सागर —साअओ ।

शची—सई । सचिव —सईओ । लोचनम्—लोअण । वचनम्—वअण ।
सूची—सूई ।

गज —गओ । राजा—राआ । रत्नम्—रअद ।

सुत —सुओ । रसातलम्—रसाअल । वित्तानम्—विआण । यति —जई ।
रति —रइ । आगत —आगओ । कृतम्—कअ ।

मद —मओ । मदन —मअणो । नदी—नइ । गदा—गआ ।

कपि —कई । रिपु —रिअ । सुपुरुष —सुउरिसो । निपुलम्—निअल ।

नयनम्—नअण—नअण । पीयूषम्—पीअस । जव —जओ । प्रिय —
पिओ । बाहुना—बाउणा ।

लावण्यम्—लाअण्ण । देव —देओ । प्रवृत्त —पउत्तो । विबुध —वि
उहो । वटवानल —वडआणलो । जीव —जीओ । दिवस —
दिअहो ।

The word प्राय in the Sūtra shows that sometimes these consonants are not dropped—प्रायोयहणात् इतिभ्र भवति * १ निदुरो (विदुर), आदरो (आदर), समवाओ (समवाय), अअसो (अयश), here य् is not dropped, but changed to ज्), देवो (दिव), सवदुमार्ण

(सवहुमानम्), सुकुसुम, पयागजल (प्रयागजलम्), सचाव (सचापम्), विजय (विजयम्), अवजल (अपजलम्), पिअगमण (प्रियगमनम्), सपाव (मपापम्), अपारो (अपार), सुगर (सुत्तरम्), अतुल (अतुलम्)

The consonants कू गू &c should not be in the beginning of words—काल —कालो । गध —गधो । चौर —चोरो । जार —जारो । तरु —तरु । दव —दवो । पापम्—पाव । वण —वणो । य् in the beginning of words is changed to ज् as in यज्ञ —जसो, जम—जम्भो, जाति —चार्त्ति । In कालो, गन्धो &c कू, गू &c are in the beginning of words and therefore not dropped

The consonants कू, गू &c should not be combined with other consonants They are not dropped, when combined, as in the following —

अकं —अको । वग —वगो । अच —अचो । क्वयम्—क्वय । धूर्त —धुत्तो । उदाम —उदामो । कायम्—कज्ज । सर्वम्—सर्व । मर्कट —मर्कटो । मुद्गर —मोगरो । तप्त —तप्तो । वीम —विम्बो ।

The consonants कू गू &c must be preceded by a vowel, they are not dropped, if they are not preceded by a vowel Of these Hemachandra gives the following instances — श्वर —सकरो । सगम —सगमो । नक्तचर —नक्तचरो । धनजय —धनजो । द्विपथ —विसतवो । पुरदर —पुरदरो । सवृत्त —सवृत्तो । संवर —सवरो ।

(b) कण्ठहस्तद्वय × क × पक्षोरपर्यन्ते p 15—The consonants कू, गू, दू, डू, तू, दू, पू, तिङ्गाम्भीय, उपध्मानीय, य्, व्, and ख are dropped except in द्र when they are the first letters of conjunct consonants

(c) ह्वरामधश्च p 14—ख, व्, and य् are dropped whether they stand as the first or the second member of a conjunct consonant

(d) मनयाम् p 13—म्, न्, and य् are dropped when they are the second members of a conjunct consonant

In connection with this comes the following Sutra —

शेषादेशस्याहोचोखो । p 15—

A consonant which remains after the dropping of one of the members of a conjunct consonant and a consonant which is substituted for a conjunct consonant is doubled when it is preceded by a vowel and when it is not in the beginning of a word

- e g (b) मुक्तम्—मुत्त । सिक्थम्—सित्थ । दुग्धम्—दुद्ध । मुग्धम्—मुद्ध । पदपद —
छप्पओ । कत्फलम्—कप्फल । खज्ज —खग्गो । षट्ठज —सज्जो । उत्पलम्—
उप्पल । उत्पाह —उप्पाओ । मद्दु —मग्गू । मुद्ध —मुग्गो । मुद्धर —मुग्गरो
—मोग्गरो । मुत्त —मुत्तो । गुत्त —गुत्तो । निश्चल —णिच्चलो—निच्चलो ।
गोष्ठी—गोठ्ठी । पष्ठ —छट्ठो । शुष्क—सुक्क । निष्ठुर —निट्ठुरो—णिट्ठुरो । खेह
—नेहो—णेहो । समस्त —समत्तो । नि स्पृह —णिप्पिहो—निप्पिहो । दु —
खम्—बुक्ख । अत्त पात्त —अत्तप्पाओ । पर्वाप्त —पज्जत्तो ।

If the consonant that is doubled is the second or the fourth letter of a class, the preceding doubled letter is changed to the first letter of the class if the succeeding member is the second letter of the class and to the third letter, if the succeeding member is the fourth letter of the class. This is according to the Sūtra—

‘पूर्वमुपरि वर्गस्य पुञ्ज’ ॥ १ । ४ । ९४ ॥ p 48—

e g छट्ठो, दुक्ख, दुद्ध मुद्ध &c

Also व्याख्यानम्—वक्खान । अर्घ —अग्घो । मूच्छा—मुच्छा । निर्हार —
णिह्हारो । लुब्ध —लुद्धो । निर्भर —णिभरो । वृष्टि —दिट्ठी । यष्टि —लट्ठी ।
वक्ष —वच्छो । पुष्पम्—पुप्फ । वक्ष —जव्वो । अस्थि—अट्ठी । निस्तार —
णिधारो । लक्ष्मी —लच्छी ।

The following are instances of the doubling of a consonant which is a substitute for a conjunct consonant —

रक्त —रग्गो । शक्त —सक्को । अमात्य —अमत्तो । आत्मा—अप्पा ।

- e g (c) उल्का—उक्का । वल्कलम्—वक्कल । शब्द —सट्ठो । अब्द —अट्ठो । लब्ध —
लट्ठो । लुब्धक —लुद्धको । अक् —अक्को । वर्ग —वग्गो । तर्क —तक्को (In
all these cases, ल्, व्, and र् are the first members of con-
junct consonants उपरि वतमाना)

शृण्वम्—सण्ह । विट्ठव —विट्ठवो । परम्—पिक्क । ध्वस्त —धत्थो । चक्रम्—
चक्क । शन —सक्को । ग्रह —गहो । रात्रि —रत्ती । (In these cases ल्,
व्, and र् are the second members of conjunct consonants—
अथो वतमाना)

- e g (d) गुग्मम्—ज्जुग । रश्मि —रस्मी । स्मर —सट्ठो । वागी—वग्गी । नक्ष —
नग्गो । लग्न —लग्गो । मय —मग्गो । द्यामा—सागा । कुट्यम्—कुट्ठ ।
सौम्य —सौग्गो । योग्य —जोग्गो ।

‘अद्’ in the Sūtra shows that र् and ह् are not doubled—

- e g विह्वल —विह्वलो (For ‘ह्वरामयश्च’ explained above) । दु लम्—
डुल । वाय —वाहो । धात्री—धात्ती । त्वद्—त्तुद् । धैवम्—धीर ।

The propriety of 'अच्' in the Sūtra is that there is no doubling if the consonants are not preceded by a vowel—
 ■ ग कोसम्—कस । वयस्य —वसो । सध्या—संज्ञा ।

The propriety of 'अलो' in the Sūtra is clear from the following examples in which the consonant being in the beginning of a word is not doubled —

स्फुरित —खलिओ । स्थूल —बोरो । स्तम्भ —खमो ।

When according to the Sātras (b) कगटड, (c) जवरमभश्च, and (d) मनयाम् two consonants are capable of being dropped, one or the other is dropped so as to suit the forms current in the Prākṛita (उभयप्राप्तौ यथादर्शनं लोपः)—

Sometimes the first member of conjunct consonants is dropped —

उद्भिन्न —उन्विगो । दिगुण —विउणो । द्वितीय —वीओ । कल्मषम्—कम्मस । सर्वम्—सव्व ।

Sometimes the second member is dropped —

काव्यम्—कव्व । कुल्या—कुह्वा । मास्यम्—मह । द्विप —दिओ । द्विजाति —दुआई ।

Sometimes both are dropped by turns —

दारम्—वार, दार । उद्भिन्न —उन्विगो, उन्विणो ।

Why is 'अद्रे' used in the Sūtra 'कगटडतद' ?—

According to the Sūtra 'धात्रीद्र रल्लु' p 44, र् is optionally dropped in the words धात्री and in द्र (as in चद्र) We have thus धात्रीरमणो for धात्रीरमण when र् is dropped and धात्रीरमणो when र् is not dropped also चद्रो or चद्रो, रुद्रो or रुद्रो, इद्रो—इद्रो । भद्र—भद्र । मद्रो—मद्रो । 'अद्रे' is accordingly used to prevent the dropping of र् when the optional dropping of र् does not take place. Trivikrama in his Vṛtti on the Sūtra in regard to 'अद्रे' says— अद्रे इति निषेधोयं 'धात्रीदे रल्लु' इति विकल्पिते रेफलोपे अप्राप्ते रवारलोपो (दवारलोपो ?) मा भूदिति ।'

नन्वत्र वययोरभेदव्यायस्यसगत एव p 16—

Here a doubt is raised in regard to the interchangableness of द् and द्. How is it to be established ? Is it learnt from other grammars ? No Because they do not teach this inter

changableness. It is indirectly learnt from the Sūtras of this grammar. How? The Sūtra 'नीवीस्वमे वा' teaches the change of *व* to *स्व*. But in the Sūtra itself *व* and *स्व*, स्थानी and अदेश, that for which a substitute takes place and the substitute, are not mentioned. Yes, they are not mentioned, it is true, but they are to be supplied from the preceding Sūtra 'वो म झवरे'. In this Sūtra, we have *व* as the स्थानी and not *स्व*, and unless *स्व* and *व* are interchangeable, the Sūtra 'नीवीस्वमे वा' will have no meaning. In order that the Sūtra may not be meaningless, it becomes a ज्ञापक, that is, it teaches that *व* and *स्व* are non different.

Therefore in लघ्वम्, *व* is dropped by 'हवरामधश्च' and we have लङ् and in द्वितीय, *व* is dropped by 'वगट्टतद्'—and *व* interchanged with *स्व*, we have thus *स्व* द्वितीय, *स्व* is then shortened by 'वा पानीयगे' (p 63) which teaches the shortening of *स्व* in पानीय, द्वितीय, अलीक &c and *स्व* and *व* dropped by 'प्रायो लुङ् कगचज—'. We have thus द्वितीय finally changed to विद्भो or दीभो when the Sandhi takes place.

Now a doubt is raised here that if *व* and *स्व* are interchangeable, what is the meaning of the Sūtra 'वो व' (p 80) which teaches that *व* is changed to *स्व*? The solution is that 'वो व' is to be taken as a restrictive Sūtra (नियमसूत्र) teaching that *व* is changed to *स्व* only when it is not conjunct, not in the beginning of a word, and preceded by a vowel.

But now another question is raised that विद्भो—दीभो can not be set forth as an instance of the optional combination of vowels since this form cannot be arrived at from द्वितीय, for here two Sūtras 'वगट्टतद्'—'१।४।७७ and 'हवरामधश्च' १।४।७८ are applicable, *व* cannot be dropped by the Sūtra 'वगट्टतद्—', for *व* should be dropped before it by 'हवरामधश्च' which succeeds the Sūtra 'वगट्टतद्—' according to the Paribhāṣāsūtra 'विप्रतिषेधे पर कार्यम्' of Panini which teaches that when two rules of equal force are applicable, the succeeding one is held to be more powerful and to take effect. This difficulty is solved by the Sūtra 'वगुहम्' which has its power throughout the work. 'यथादर्शनं लोप' is a quo

tation from the Vṛitti of Trivikrama, who says that in द्वितीय, माल्य &c., where the Sūtras 'कण्टडतद,' 'लवरामपथ,' and 'मनयाम्' are simultaneously applicable, they should be applied so = to suit the forms that we actually see current in the language. The passage in the Vṛitti referred to by Lakshmidhara is as under:—

‘अथ द्वितीयपरमपकाव्यमाख्यादिव्येनलृप्तनयस्यापि प्राप्ती यथादर्शनं लोपः ।
द्वितीयः । विदओ । द्विगुणः । विउणो । द्वाद्वु । वारह । द्वाविंशतिः । मारीना ।
द्वात्रिंशत् । वत्तीसा । परमपथम् । कम्मस । शुल्वम् । मुय्व । कचित्त्वथः—द्विपः ।
वीवो । द्विजातिः । दुआरं । काव्यम् । कव्व । दिव्यम् । दिव्व । माव्यम् । महं ।
काव्यम् । कम्म । जुआ । जुहा । कचित्पर्यायेण—उद्विपः । उद्विणो ।
उद्विगो । रेफस्य तु मवन्नेव—सवम् । सव्व । चक्रम् । चक्क । वक्रम् । वक्कं ॥’
राघवधम्माम् ॥ २ । ३ । २० ॥ p. 18—

उ, घ, च, छ, and म् are changed to ह् when they are not conjunct, not in the beginning of words, and are followed by a vowel.

८. ७. मुयम्—मुहं । मेखला—मेहला ।

मेयः—मेहो । जयनः—जहणो ।

गाथा—गाहा । शपथः—सवहो ।

राथा—राहा । वधिरः—वहिरो ।

समा—महा । रासभः—रामहो

P. 21—26. अकारान्तः पुलिन्ने रामशब्दः—अनुकविशेषादेशा उद्याः ॥—
These pages treat of the declension of masculine nouns ending in अ like राम.

The forms are given at the end of the book.

The following Sūtras should be marked as applying to all nouns and showing the changes that they and the terminations undergo.—

(1) अमः ॥ २ । २ । २ ॥ p. 22—

अम्, the termination of the Acc. Sing., = changed to न् and then to anusvāra by 'दिगुम्' which teaches that the final न् is changed to anusvāra.

८. ७. Acc. Sing.—इएउ । मा० । दिदि । स्तेदि । मामनि । २६ । वहु
६एउ (acc) ।

(2) श्रुग् जशसो ॥ २।२।३॥ p 21—

जस् and शस्, Nom Plu and Acc Plu, are dropped after nouns श्रुक् being शिस्, the preceding vowel is lengthened —

■ g Nom Plu and Acc Plu — वच्छा । माला । गिरी । गोरी । गामणी । तरु । बह् चिद्वृत्ति पेच्छ वा (stand or see)

(3) णशस् ॥ २।२।४॥ p 26—

आस्, Gen Plu, is changed to ण after nouns णस् being शिस् the preceding vowel is lengthened

Anusvāra is optionally inserted after सु and ण of क्त्वा (त्वा) and सुर् (case term) — 'क्त्वासुपोक्तु सुणास्' p 23—

e g Gen Plu वच्छाण—ण । वणाण—ण । मालाण—ण । गिरीण—ण । दहीण—ण । गामणीण—ण । बुद्धीण—ण । गोरीण—ण । तरुण—ण । महूण—ण । बहूण—ण

(4) हिहिहि भिस् ॥ २।२।५॥ p 23—

भिस्, Inst Plu, is changed to हि, हिं, and हि, after nouns By भिस्त्वसुपि p 23 अ is changed to ए when followed by भिस्, भ्वस्, and सुर्—

e g वच्छेहि—हिं—हि । धनेहि—हिं—हि । मालाहि—हिं—हि । गिराहि—हिं—हि । बुद्धीहि—हिं—हि । दहीहि—हिं—हि । गामणीहि—हिं—हि । गोरीहि—हिं—हि । तरुहि—हिं—हि । धेनुहि—हिं—हि । महूहि—हिं—हि । बहूहि—हिं—हि ।

(5) हितोत्तोदोदु ङसिस् ॥ २।२।६॥ p 24—

ङसिस् Abl Sing and Plu is changed to हितो, तो, दो (ओ), and ङ (उ) after nouns

(6) सुतो भ्यस् ॥ २।२।७॥ p 25—

भ्यस्, Abl Plu, is changed to सुतो after nouns

(7) दिदोत्तोदुहसी ॥ २।२।८॥ p 24—

The preceding vowel is lengthened before दो (ओ), तो, दु (उ), which are substituted for the Abl Sing and Plu and before दस् Abl Sing

■ g Abl Sing — वच्छाहितो—वच्छतो (Here, आ of वच्छा is shortened being followed by a conjunct consonant, by the Sūtra 'सयोगे' p. 28) — वच्छाओ—वच्छाउ । वणाहितो—धनतो—

धणाओ—धणाउ । मालाहितो—मालातो—मालाओ—मालाउ । गिरीहितो—गिरितो—गिरीओ—गिरीउ । Similarly, from दहि, गामणी, गोरी, बुद्धि, तह, महु, धेणु, वहु &c

Abl Plu —

वच्छाहितो—वच्छेहितो (Two Sātras applying to words ending in अ are to be remembered here—(1) 'दिवां भ्यसि' p 25—अ is optionally lengthened before भ्यस्, Abl Plu, and (2) 'भिक्ष्वयस्सुपि' p 23—अ is changed to ए before भिस्, Inst. Plu, स्वस्, Abl Plu, and सुस्, Loc Plu), वच्छासुतो—वच्छेसुतो—वच्छतो—वच्छाओ—वच्छाउ । धणाहितो—धणेहितो—धणतो—धणाओ—धणाउ । मालाहितो—मालासुतो—मालतो—मालाओ—मालाउ । गिरीहितो—गिरीसुतो—गिरितो—गिरीओ—गिरीउ । Similarly, from दहि, गामणी, गोरी, बुद्धि, तह, महु, धेणु, वहु &c

In the case of nouns ending in अ, the Abl. Sing. is formed in two other ways and the Abl. Plu. in one other way in addition to the above—Sing. (1) रामा (The term इस् being dropped and the preceding अ lengthened by 'इसे स्तु' p 25). (2) रामाहि (The Sing. and Plu. are both changed to हि by 'इसितो हि' p 25. The preceding अ is lengthened by 'दिदौचोडु—इसौ' p 24) Plu. (1) रामादि—रामेदि ('दिवां भ्यसि' and 'भिक्ष्वयस्सुपि')

Thus in the case of nouns ending in अ, the additional forms of the Abl. are as under —

Abl. Sing.	Abl. Plu.
रामा—रामाहि	रामादि—रामेदि

(8) सोलुङ्ग ॥ २ । २ । ९ ॥ p. 22—

सु, Nom. Sing., is dropped after nouns—

६ ७ ८ राम । दे गोदि । दे लण्डि । दे बह ।

(9) टमोभियां सद् ॥ २ । २ । १० ॥ p. 25—

इस्, Gen. Sing., is changed to एस् (स् being doubled because मद् is रिद्) after nouns, but not in the Fem.—

६ ७ ८ इस्म । इदिस्म । मन्स्म । तरस्म । म्दुरस्म ।

What is the propriety of 'मन्स्म'! The Sātra does not hold in the case of Fem. nouns — ६ ७ ८ । ११ । १२ । १३ । १४ ।

(10) हेमिद् ॥ २।२।११ ॥ p 26—

दि, Loc Sing, is changed to मि after nouns but not in the Fem —

८ ॥ वच्छमि । मिरिमि । दहिमि । तरमि । महुमि

But मालाए । बुद्धीए । घेणूए । these words being Fem

In the case of nouns ending in अ, there is another form रामे according to the Sūtra 'हेरे' p 26, by which हि is changed to ए, राम dropping its final vowel (टिलोप)

(11) डोशुकौ तु सउवे ॥ २।२।४२ ॥ p 22—

The Voc Sing is optionally changed to डो (ओ) and शुक (dropped and the preceding vowel lengthened in the case of words ending in इ and उ 'सोतुक्' is applicable to other nouns)

८ ७ दे रामो—दे राम । दे हरी—दे हरी । दे गुरु—दे गुरु । दे बुद्धि—द बुद्धी । दे यहु—दे यहु ।

The following are the special Sūtras for words ending in ■ -

(1) सो ॥ २।२।१३ ॥ p 21—

After nouns ending in अ, स, Nom Sing, is changed to ओ—

८ ७ रामो Nom Sing

(2) हसे शुक ॥ २।२।१५ ॥ p 25—

८ ७ रामा Abl Sing

(3) डेढे ॥ २।२।१६ ॥ p 26—

८ ७ रामे Loc Sing

(4) हसिसो हि ॥ २।२।१७ ॥ p 25—

८ ७ रामाहि Abl Sing Abl Plu

(5) डो डेणल ॥ २।२।१८ ॥ p 23—

८ ७ रामेण Inst Sing

(6) दिर्वा म्यसि ॥ २।२।१९ ॥ p 25—

८ ७ वच्छाहितो—वच्छहितो (by 'मित्यस्यसुपि' p 23) । वच्छासुतो—वच्छसुतो । वच्छाहि—वच्छेहि ।

(7) शस्येत् ॥ २।२।२० ॥ p 23—

■ ॥ रामे—रामा Acc Plu (being optionally changed to ए)

(8) भित्तम्यस्यसुपि ॥ २।२।२१ ॥ p 23—

८ ७ रामेहि—हि—हि । रामेहितो—रामेसुतो—रामेहि । रामेसु—सु ।

Pages 26 30 सर्वोदेजसोतो डे—मध्यमवर्तमे च—This portion treats of the declension of pronouns

सर्वं = changed to सन्व, र् being dropped by 'हवरासपक्ष' and व् being doubled by 'शेषादेशस्याहोचोरो'.

The forms of सन्व differ from those of राम as under —

Nom Plu सन्वे ।

Gen Plu सन्वेमि—मन्वाण—मन्वाण ।

Loc Sing सन्वत्थ—सन्वरिम—मन्वग्मि—मन्वहि ।

The following are the Sūtras that come into force in their formation —

सर्वोदेजसोतो डे ॥ २ । २ । ६२ ॥ p. 26—

जट् following pronouns ending in अ like सर्व, = changed to ट्—

e g Nom Plu सन्वे । अण्णे । जे । से । वे । इमरे । अवरे । पए ।

But मन्वाओ, because सन्वा ends in अ

ट्स्वरिस्सिमि ॥ २ । २ । ६३ ॥ p. 27—

टि following pronouns ending in अ like सर्व is changed to त्थ, रिम, and मि—

e g Loc Sing मन्वत्थ—सन्वरिम—मन्वग्मि, अण्णत्थ—अण्णरिस्सि—अण्णमि ।

But अण्णमि, because the pronoun does not end in अ.

अनिदमेतदसु कियत्तद् द्वियामपि हि ॥ २ । २ । ६४ ॥ p. 27—

टि following a pronoun ending in अ like सर्व except इदम् and एतद् = optionally changed to हि, in the case of रिम्, पद्, and तद्, हि takes the place of टि even in the fem.—

e g मन्वहि । मन्वाहि । जहि । तहि । कहि ।

fem कहि । माहि । पाहि ।

Also optional forms मन्वत्थ &c.

आमां दोयि ॥ २ । २ । ६५ ॥ p. 27—

आम् following a pronoun ending in अ like सर्व is optionally

changed to दोयि

The plural form 'अण्णम्' in the Sūtra is taken in mean that the change is applicable to all genders—

e g Gen Plu मन्वेमि । मन्वेमि । अवरेमि । इदेमि । देमि । नेमि ।

देमि—Also मन्वाण—मन्वाण &c.

विश्व—It is changed to वीस and then declined like सव्य. The change is arrived at according to the Sūtra 'लवरामधश्च' and the following Sūtra —

शोलुंसयवरशोर्दि ॥ १ । २ । ८ ॥ p 27—

Words having conjunct consonants from which य, व, र, श्, ए, or स is dropped and श्, ए, or स is left lengthen their preceding vowel—

॥ g When श् is left, ए being dropped—

पश्यति—पासइ । कश्यप —कासवो । आवश्यकम्—आवासअ ।

When श् is left, र being dropped—

विश्राम्यति—वीसामइ । विमाम —वीसामो । मिथम्—मीस । सरपश —संफासो ।

When ए is dropped and श् left—

अश्व —आसो । विश्वसिति—वीससइ । विश्वास —वीसासो ।

When श् is dropped and श् left—

दुश्शासन —दूसासणो । मनश्शिला—मणासिला ।

When ए is left, य being dropped—

शिष्य —सीसो । पुष्य —पूसो । मनुष्य —मणूसो ।

When ए is left, र being dropped—

कर्षक —कासजो । वर्षा —वासो ।

When ए is left, व being dropped—

विश्वाण —वीसाणो । विश्वक्—वीसु ।

When ए is left, र being dropped—

निष्पिक्त —नीसितो—नीसितो ।

When स is left, र being dropped—

ससम्—सासइ । असाविष्—कासइ ।

When स is left, र being dropped—

उस —ऊसो । विमम्भो—वीसमो ।

When स is left, व being dropped—

विरस्व —विकासरो—विआसरो । निस्व —नीसो ।

When स is left, र being dropped—

निरसइ —नीसइ—नीसइ ।

उभ is changed to उह and is declined in the Plu only, there being no dual in the Prākṛita, उहे &c. like सञ्ज

The change of म् to ह् is according to the following Sūtra—
रघधधभाम् ॥ १ । ३ । २० ॥ p 18—

र, घ, ध, भ and म् are changed to ह् when they are not conjunct, not in the beginning of a word, and preceded by a vowel—

- ॥ ७ र—रासा—साह । मुलं—मुह । मेखला—मेहला । गिरिति—सिह ।
य—येव —मेहो । जयनम्—जहण । माय —माहो । शयते—साह । सलाह—सलाह ।
ध—नाध —नाहो । रथ —रहो । आवशध —आवमहो । मिथुनम्—मिहुण ।
कथयति—कह ।
ध—गुभा—गुहा । साधु —साह । बाधते—बाह । बधिर —बहिर । इन्द्रधनु—
—इहहण् ।
भ—सभा—सहा । शुभं—गुह । स्वभाव —सहावो । स्नानमर —बाहो ।
शोभते—सोह । नभ —नह ।

This change does not take place

- (1) When the letters are conjunct —

॥ ७ सौख्यम्—सोक्ताम् । अय —आयो । वध्यते—वत्पह । गृभ —गिहो ।
दम् —दम्भो । दध्यते—लम्भ ।

- (2) When they are in the beginning of a word —

॥ ७ गग —गगो । घटा—घटा । स्रग —स्रगो । धनम्—धनो । भग —
भगो ।

- (3) When they are not preceded by a vowel —

॥ ७ गह —गगो । गह —गगो । कथा—कथा । वध —वधो । रम्भा—
रम्भा ।

उभय is changed to अवह, उहम, or उवह and is declined like गव्य

पूर्व is changed to पुरिम or पुम by the following Sūtra —

मलिनपरनिपूर्ववैद्व्याणां महम्मदिदिपुरिमवेगलिभा ॥ १५ २९—

॥ ७ मन्त्रिन्—मन्त्रिन् or मन्त्रि । पुरी —पुरि or पुरि । पूर्वम्—पुरिम
or पुम । वैद्व्यान्—वैद्व्यान् or वैद्व्यान् ।

पृह is changed to वह—वम—वम—वहण (all declined like
वह) according to the following Sūtra —

दैवगेखौ ॥ १।४।२२ ॥ p 28—

In दैव and other words the consonant which is not initial is doubled optionally—

॥ g दैवम्—दइव—दइव्व । व्याकुल—वाउलो—वाउलो । नख—णवसो—णहो । नीटम्—नेट्ट—नेट । निहितो—णिहितो—णिहितो । मृदुत्वम्—माउक्क—माउक्क । व्याहृतो—वाहितो—वाहितो । कुतूहलम्—कोउहल—कोउहल । स्थूल—मुहो—मुहो—धीरो । एक—एक्को—एगो—एओ । हृष्णीक—तुण्हिक्को—तुण्हिओ । मूक—मुक्को—मूओ । सेवा—सेव्वा—सेवा । असदीयम्—अम्हकेर—अम्हकेर । हृतम्—हुत्त—हम् । स्त्यानम्—ठिण्ण—ठीण । स्थाणु—खण्णू—छाणू ।

धैकादौ ग ॥ १।२।२४ ॥ p 28—

क is optionally changed to ग in एक and other words—

e g एक—एगो—एक्को—एओ । आकथं—आगरिसो—आभरिसो । लोक—लोगो—लोओ । अमुक—अमुगो—अमुओ । दीर्घकर—ति८४गरो—ति८४भरो । आफार—आगारो—आभारो । यावक—सावगो—सावओ । उद्योतकर—उ०जोभगरो—उज्जोभभरो ।

मधैकाद्वा ॥ २।१।२० ॥ p 28—

मव and एव have ह optionally added on to them. It is स्वार्थवाचक, i. e., expresses only the sense of the base, does not add to it एक एव एकहो एकहो एक्को वा । नव एव नवहो नवो वा ।

प्रथम is changed to पुट्टम, पट्टम, and पुट्टम by the Sūtras 'प्रथमे चो,' which changes the अ of व and ष simultaneously and successively to उ and 'प्रथमशिथिलमेयिदिशिधिरनिषेधेपु' which changes letters of the dental class to ह, = ॥ पुट्टम &c । सिद्धि ल । also सदिल । मेढी । सिद्धिरो । गिसदो ।

स्व is changed to सुव by 'एकाचि श्वस्ते'—In the words श्वस् and श्व उ is inserted before the last member of the final consonant when these words consist of one syllable only, e g श्व कृतम् is turned into सुओ कउ or सुवे कउ, and श्व into सुव. The rule does not hold in जय —आसो and स्वजन —सजणो, because these words have more than one syllable.

कतम is changed to कट्टम by 'मध्यमवत्तमे च' which teaches that the second vowel of मध्यम and कतम is changed to इ e g मध्यम—मज्झिमो । कतम—कट्टमो ।

Pages 30—45 स्तो —रात्रौ—

This chapter treats of the changes of conjunct consonants in words ending in अ

वृक्ष is changed to स्वख by 'वृक्ष स्वक्ष' p 30, which teaches that वृक्ष changes its conjunct consonant to ख (which is doubled by 'क्षेपदिशस्वाहोचोखो ') and वृ to स्व

It is also changed to वच्छ by the following Sūtras —

सृहादौ ॥ १ । ४ । २२ ॥ p 30

In सृह् and other words of the class, the conjunct consonant is changed to छ—

८ ७ सृहा—छिहा । धुर—धुरो । क्षीरम्—क्षीर । वृक्ष—वच्छो । कुक्षि—कुच्छी । क्षुतम्—छीम । क्षुण्णम्—छुण्ण । वक्ष्वा—वच्छ्वा । मक्षिका—मच्छिमा । क्षारम्—छार । इक्षु—उच्छू । सदृक्ष—सारेच्छो । अक्षि—अच्छी । खनिष्ठ—छरभो । दक्ष—दच्छो । वीक्षेयम्—कच्छेयम् । उक्षा—उच्छा । साहस्यम्—सारिच्छ । क्षुषा—छुषा । छुर—छुरा । लक्ष्मी—लच्छी । क्षुब्ध—छुब्धो । उल्लिख—उच्छिखो । उक्षा—उच्छा । ऋक्ष—रिच्छो । क्षुतम्—छुत । क्षारम्—छुम । क्षेत्तम्—छेत्त । वक्ष—वच्छो । कुक्षि—कुच्छी ।

असौत् ॥ १ । २ । ७४ ॥ p 30—By this the initial क is changed to अ—

८ ७ अतम्—अय । अणम्—तण । वृषम्—वसहो । अण—अभो । अष्ट—अष्टो ।

एक is changed to रण or रत्त

मुक् is changed to मुक्ष or मुक्

शक्—सको—ससो । मुक्—मोको—मुको—मुत्तो । दष्ट—दको—ददो । मृदुत्वम्—माउक्—माउत्तण । रुण—उको—हुम्भो ।

हरिद्रदौ ॥ १ । १ । ७८ ॥ p 31—In हरिद्र and other words of the class द् is changed to द्र

८ ७ हरिद्रा—हरिद्री—दृद्रा । अङ्गार—अङ्गालो । चरण—चरणो । मुषिष्ठिर—जडुष्टिलो—जदिष्टिलो । सुकुमार—सुज्ज्मालो—मोमालो । शिपिर—मिष्टिलो । सत्वार—सक्कालो । मुत्तार—मुहम्भो । वरुण—वदुणो । सिरात्त—जित्ताभो । रण—मुम्भो—मुको । वरुण—वदुणो । दरिद्र—ददितो । अपदारम्—अवदाल । परिध—परिधो । परिगा—परिद्रा । हरिद्राणी—परिद्रा । मत्सर—मच्छम्भो । संवत्सर—संवत्तलो । शरिर्मद्रम्—परिद्रद ।

दारिमम्—दालिद । वातर —वाहले । The most important of the class are given in a verse in the *Prākṛitaśarvasva* —

मुगरादारयुधिष्ठिरसुकुमाराश्वरणपरिधक्काक्ष ।

परिता किरात श्लादयो हरिद्रादय प्रोक्ता ॥

क्ष्वेडकणे सख ॥ १ । ४ ॥ ५ ॥ p 31—

The conjunct consonant in क्ष्वेड and other words of this class is necessarily changed to ख—

e g क्ष्वेड —खेडओ । स्फोट्य —खोटओ । स्फोटिवा—खोत्तिआ । स्फे ट्य —खेत्तओ । स्फेटिक —खुत्तिओ ।

त्कस्कोर्नास्ति ॥ १ । ४ ॥ ६ ॥ p 31—

In nouns भू and स्क are changed to ख necessarily—

e g पुष्करम्—पोक्कर । पुष्करिणी—पोक्करिणी । निष्कम्—णिकख । स्व प —खओ । स्वधावार —खधावारो । अवस्वद —अवखदो ।

But दुष्करम्—दुक्कर । निष्कम्पम्—णिकप । नमस्कार —णमोक्कारो । सस्कृतम्—सक्कअ । सस्कार —सक्कारो ।

In पोक्करम् the change of क to ओ is according to स्त्री ॥ १ । २ । ६६—which teaches that उ is changed to ओ when followed by a conjunct consonant Other instances of this change are as under —

कुट्टिमम्—कोट्टिम । पुस्तक —पो खओ । मुस्ता—मोत्ता । मुद्गर —मोगगरो । क्ष ॥ १ । ४ । ८ ॥—क्ष् is changed to ख—

e g क्षय —खओ । विचक्षण —विअखणो । लक्षणम्—लखण । पक्ष —पखदो । क्षत —खदो । यक्ष —जखो ।

But it is sometimes changed to छ e g क्षण —छणो—खणो । क्षीणम्—छीण—खीण ।

अत्र शब्ध—'इत्यादिना णस्य ण्ह । p 32—

The Sūtra 'अणलसद्वक्षणा ण्ह' referred to is explained on p 43 which see

स्त्वानचतुर्थे च तु ठ ॥ १ । ४ । १३ ॥ p 32—

स्त्वानम् is consequently changed to छीण or खीण Another form is विण्ण (देवगेखी' p 28) The Sūtra तु मयूरचतुर्थे—o' referred to is explained on p 71

विसस्थुलास्थ्यघनार्थे ॥ १ । ४ । १५ ॥ p 33—

अरिथ् ॥ accordingly changed to अद्दी

The Sūtra 'इच्छुपणे' referred to in the formation of किञ्चिहरो
p 33 is explained on p 66

त्योचैत्ये ॥ १।४।१७ ॥ p 33—

त्य् ॥ changed to च् except in the word चैत्य—

e g प्रत्यय —पञ्चओ । अमाल्य —अमचो । नित्यम्—णिश्च । प्रत्यक्षम्—
पञ्चषत् । चैत्यम् is changed to चेइअ, for according to the
Sūtra 'स्याद्भग्यचैत्यचौयसमेवात्' explained on pp 49—50, इ ॥
inserted before य् य् is changed to ए by 'एच एद्, and य् and
त् dropped by 'कगटडतद्—' and 'मनयाम्' Moreover, चैत्य comes
under the द्वेत्वादि class, given on p 69, and therefore ऐ ॥
changed to अद् We have thus चइअ

उत्सवन्क्षोत्सुकसामर्थ्ये छो वा ॥ १।४।१९ ॥ p 34—

उत्सव, क्षश्च, उत्सुक, and सामर्थ्य change their conjunct conso-
nants to छ optionally—

e g उत्सव —उच्छवो । उत्सुक —उच्छुओ । सामर्थ्यम्—सामर्थ्य छ ।
क्षश्च —रिच्छो ।

In the last example क् is changed to रि by the Sūtra कैवलस्य
रि । १।२।९० ॥ which teaches that क् when not joined to a
consonant is changed to रि e g कद्धि—रिद्धी । कणम्—रिण ।
क्क्ष —रिच्छो ।

When the conjunct consonants are not changed to छ, सामर्थ्यम्
is changed to सामत्वम्, य् being dropped by 'मनयाम्' and र् by
'लवरामपश्च' and क्णम् is changed to रिक्खो, ख् being changed to
ख् by 'क्ष' In the case of उत्सव and उत्सुक, the following
Sūtra comes into force —

दोदोनुसाहोत्सन्न ऊ शसि ॥ १।२।६२ ॥ p 34—

उ of उद् together with द् (दा+उद्) is changed to ऊ when
followed by श् or स, but not in the words उत्साह and उत्सन्न
In other words, the preposition उद् is changed to ऊ when
followed by श् or स—

e g उत्सव —ऊमवो । उत्सुक —ऊमुओ । उद्भास —ऊमासो । उच्छुक
—ऊमुओ । उच्छुमिति—ऊमइ । उत्सरति—ऊसरइ । उमिच —ऊमिचो ।
But उमाह —उच्छाहो । उत्सन्न —उत्सन्नो ।

दृश्यवसकिनि ॥ १।२।११ ॥ p 34—

The root दृश् ending in अ, वस, and विन् changes its ऋ to रि
The reading of the Sūtra in the Prākṛa'arūpāvatara is दृशि
ट्कुमक्किपि which resembles that in Hemachandra's gram-
mar—'दृशे विपूटकुसक' ॥ ८।४।४२ ॥

तादृश ends in अ, तादृश in वस, and तादृश् in विन्

॥ g सदृश —सरिसो । सदृक्ष —सरिच्छो । सदृश्वर्ण —सरिवण्णो । सदृमूप
—सरिह्वो । Similarly, पञ्जरिसो । जारिसो । तारिसो । केरिसो । परिमो ।
अण्णारिमो । अञ्जारिसो । पुम्हारिसो । भवारिसो । सदृक्ष —सारिच्छो—
सरिच्छो, सदृक्ष being one of the समृद्ध्यादि class, optionally leng-
thens its अ by 'तु समृद्ध्यादौ' p 35 The समृद्ध्यादि's are men-
tioned on p 57

ध्यक्षरसप्तमनिश्चले ॥ १।४।२३ ॥ p 35—

ध्य, क्ष, त्स, and त्स are changed to छ, but not in निश्चल—

e g पथ्य —पच्छो । मिथ्या —मिच्छ । रथ्या —रच्छ । पश्चिमम् —पच्छिमम् ।
आक्षर्यम् —अच्छेर —अच्छरिभ । पक्षात् —पच्छा । उत्साह —उच्छाहो—
उत्थारो (by 'रो इक्षोत्साहे' १।४।३९ ॥ p 38, by which the con-
junct consonant in उत्साह is changed to श् and ह् to र्) ।
मत्सर —मच्छरो । वत्स —वच्छो । वत्सर —वच्छरो । चिकित्सति —चिश्
च्छ । वत्सतरी —वच्छदरी । अप्सरस् —अच्छरा । लिप्सते —लिच्छह । लिप्ता
—लिच्छा । जुगुप्ता —जुगुच्छा । but निश्चल —निश्चलो । उत्सारित —
कसारिमो ।

शट्ययी ज ॥ १।४।२४ ॥ p 35—

श, य्य, and य are changed to ज—

e g मयम् —मज्ज । भवयम् —भवज्ज । क्षति —जुर् । द्योत —जोओ ।
शय्या —सेज्जा । जय्य —वज्जो । भार्या —मज्जा —भारिभा । कार्यम् —कज्ज ।
पर्याय —पज्जाओ । मर्यादा —मज्जाभा । सूर्य —सुज्जो । न्याय्यम् —णज्ज ।
साध्याय्यम् —सणज्ज । अभिमन्यु —अहिमन्ज्जू —अदिवन्ज्जू —अहिमण्ण् ।
The same is the wording of the Sūtra in Hemachandra's
grammar

ध्यहोर्हल ॥ १।४।२९ ॥ p 35—

ध्य and ह्य are necessarily changed to झ—

e g ध्यानम् —झाण । अध्याय —अज्झाओ । उपाध्याय —उवज्झाओ ।
सध्या —संझा । विध्य —विज्झो । मध्यम् —मज्झ । गुह्यम् —गुज्झ । नक्षते—
णज्झह । मध्यम —मज्झिमो । सद्य —सज्झो । ग्राह्यम् —गेज्झ । दाह्यम्—
डज्झ । वाह्यम् —वज्झओ । गुह्यक —गुज्झओ ।

In अथ, ऋद्धि, थदा, and मूषन्, the conjunct consonant is optionally changed to ह—

e g अर्धम्—अर्द्ध—अर्द्ध । ऋद्धि —इद्धी—इद्धी (Here ऋ is changed to इ by 'इत् नृपणे' p 66 ऋणि and ऋद्धि are mentioned in the इपादि class and therefore 'वेरलस्य रि' p 68 is not applicable to them Hemachandra and Seshakrishna, however, give two forms इद्धी and रिद्धी) । थदा—सहदा—सद्धा । मूषन्—मुग्ग—मुग्ग (मूषन् comes under यसादि and therefore अनुस्वार is inserted according to 'स्वरेभ्यो वक्रादौ' p 53)

दग्धविदग्धवृद्धिदद्वावृद्धे ॥ १।४।३१॥ p 36—

In दग्ध &c, the conjunct consonant is changed to ह—

दग्ध —दद्धो, विदग्ध —विअद्धो, वृद्धि —वृद्धी

The changes of दद्वा into दादा and वृद्ध into वृद्धो (वृद्धो) are worth marking In दद्वा, the Anusvāra is dropped and the preceding अ lengthened by 'विंशतिपु स्ता क्षोपल' p 55 वृद्ध is classed among the ऋत्वादि's mentioned on p 67 and therefore changes its ऋ to उ

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ण ॥ १।४।३६॥ p 36—

In पञ्चदश, दत्त, and पञ्चाशत्, the conjunct consonant is changed to ण—

e g पञ्चदश—पण्णरह । दत्त —दिण्णो (because दत्त falls under स्वप्नादि e 1 vide 'स्वप्नादावित्' p 57) । पञ्चाशत्—पण्णासा ।

ज्ञप्नो ॥ १।४।३७॥ p 36—

ज्ञ and ज्ञ are changed to ण

The Prākṛitasarvasva gives the Sūtra as णो ज्ञपञ्चदशादिपु ।—

e g ज्ञानम्—णान । सद्धा—सण्णा । प्रद्धा—पण्णा । विज्ञानम्—विण्णान । निम्नम्—णिण्ण । प्रवृद्ध —पवृण्णो । पञ्चदशी—पण्णमई । पण्णविसति —पण्णवीसा । नात् —णाओ—जाणिओ—मुणिओ (because ज्ञा 'to know' substitutes जाण and गुण by 'णान्मुणौ ञ' and ज ण changed to इ before त, the past participle termination, by 'क') । वृष्टवृत्त —वृष्टवृण्णो (Here ञ is not doubled by 'पृष्टपृष्टे') स्त ॥ १।४।४०॥ p 38—

स्त is changed to थ—

e g हस्त —हत्थो । स्तुति —थुई । स्तोत्रम्—थोत्त । स्तोत्रम्—थोअ ।

स्तन — वणो । प्रस्तर — पत्थरो । अस्ति — अस्ति । स्वस्ति — सविधि । पयस्त — पयस्त्यो — also पयस्त्यो (by 'पयस्त्यो दथ' and य being changed to ल by 'य सौकुमाय'))

Hemachandra gives समस्त and स्तम्भ as exceptions — समस्त — समस्तो । स्तम्भ — स्तम्भो ।

Murkhadeya mentions स्तव and स्तम्भ as exceptions — स्तव — स्तवो । स्तम्भ — स्तम्भो । But स्तम्भ has स्तम्भो when it means a pillar 'य स्तस्यास्तारस्तम्भे' and 'य स्तूणाय स्तम्भ' Vide प्राकृतसर्व, p 19

Our author mentions the Sutra 'शोर्तुद्वयो लम्बसमस्तानि स्तव परस्परद्वयानामभुनि' ॥ १।४।७१ ॥ p 44 as an exception to 'स्त'

मुकुलादिपाठाद् p 38—

The मुकुलादि's are mentioned on p 64 and they change their initial उ to अ optionally by 'मुकुलादौ' p 64

पयस्क has पयिष्को also, because it is considered as falling under the चौवादि class and according to the Sutra 'स्यान्नव्य-चैत्यचौदसमे यात्' ॥ १।४।१०० ॥ p 49, इ is inserted before य in the words भव्य, चैत्य, चौदय, and other words like चौदय Some of these are enumerated on p 50 and the class is called अहृति गण, a comprehensive class comprising words of a similar form दम् or इम् and नम् are changed to य by 'इमवमो' ॥ १।४।१४३ ॥ p 38 We have thus कुदम्भ or कुदम्भ changed to कुपयो The Anuvāra comes in, because the word belongs to the वृद्धादि class mentioned on pp 53-4, इतिमणी — इतिमणी or इतिमणी or इतिमणी

पयस्वो फ ॥ १।४।४४ ॥ p 39—

पय and पय are changed to प—

८७ पुष्पम् — पुष्प । स्पर्ध — स्पर्धा । शष्पम् — शष्प । रप्प — रप्प । मय — मयो । In some cases स् of म is dropped—

मिरपन्द — मिपन्द । परस्परम् — परोपर ।

In some cases प् is dropped—

वतरपनि — वतरम । स्तूपपनि — मिह ।

It is sometimes changed to ह—

हेर is डित् by 'बुद्ध' ॥ १.१.७ ॥ of Panini (the initial चवर्ग and टवर्ग of suffixes are इत्), whose help is to be taken by 'अनुक्त मन्वश-दानुशासनवत्' ॥ १.१.२॥ २ ॥ p 9, and is thus equal to एर. We have thus ब्रह्मच+एर. Now ब्रह्मच is भक्षक by 'यचि मम्' ॥ १.१.४.१८ ॥ of Panini, and by 'ऐ' ॥ ६.४.१४३ ॥ of Panini the टि of ब्रह्मच is dropped, when followed by हेर which is डित् टि means the final vowel or the final consonant with the preceding vowel. It is defined by Pānini as 'अधोन्त्यादि टि' ॥ १.१.६४ ॥ We have accordingly ब्रह्मच्+एर र् is dropped by 'लवरामवश्च' and we have ब्रह्मच्+एर. Now ह्र is changed to ह् by 'इमभसल्लामस्तरश्मौ ह्' ॥ १.४.६७ ॥ p 42. So finally we get ब्रह्मचेर. ब्रह्मचर्यम्—ब्रह्मचेर। सौ दर्यम्—सोन्देर (औ being changed to ओ by 'देव एह' ॥ १.१.२.१०१ ॥)। आश्वर्यम्—अन्देर। (अ being changed to ए by 'इयश्चत्सप्तसामनिश्चले' ॥ १.४.२३ ॥, उ being doubled by 'शेषादेशस्याहोचोरो' ॥ १.४.८६ ॥, the first ह् being changed to च् by 'पूर्वमुपरि वर्गस्य युज' ॥ १.४.१४ ॥, and अ being shortened by 'सयोगे' ॥ १.१.४० ॥) These three words come under the चोर्वादि class and we have consequently one more form—ब्रह्मचरिभ। सुदरिभ। अच्छरिभ। *Vide* pp 49 50. वा पर्यन्ते ॥ १.४.५८ ॥ p 40—

In पर्यन्त र् is optionally changed to हेर. When it is not changed to हेर, it is changed to ज by 'चय्यर्वा ज' ॥ १.४.२४ ॥ p 35—

पर्यन्त —पेरन्तो (प्+एर+न्तो)—पञ्जन्तो।

धैर्यम् is changed to धीर or धिन्न by the Sātra 'धैर्ये र्' ॥ १.४.५९ by which र् in धैर्य is changed to र optionally and र् is lengthened by 'ई धैर्ये' ॥ १.२.१०९ and by 'चय्यर्वा ज' which applies when र् is not changed to र्

मूर्त्यदसाहंशीण्डीर्ये ॥ १.४.६० ॥ p 41—

In these words the conjunct consonant is changed to र्—

मूर्त्यम्—तूर। दसाहं—दमारो। शीण्डीर्यम्—सोडीर।

माप्ये होद्युणि ॥ १.४.६१ ॥ p 41—

माप्य in the sense of a tear changes its conjunct consonant to ह्.

वाच्य —वाहो (नेत्रजलम्)—यणो (कप्पा) (*Vide* 'अस्पो फ' ॥ १ । ४ । ४४ ॥ p 39)

Hemachandra's wording of the Sutra is exactly the same. The Prakritasariyasa has 'वाच्येष्टुणि ह'

दीर्घम्—तूह—तिथ । दु एम्—दुह—दुख—दुष्टो (because दु ए is Mas also, falling under कुलादि's mentioned on p 55) । दु खित—दुहिओ—दुखितओ । दक्षिण—दाहिणो—दक्षिणो । दीघ—दीहो—दीहरो—दिघो ।—Hemachandra quotes 'परदुखेण दुखितमा विरला'

इमममममममसररमौ म् ॥ १ । ४ । ६७ ॥ p 42—

Except in सर and रदिम, इम, मम, स, and ह्य are changed to म् e g काश्मीर—कम्हारो—कम्भारो (In काश्मीर, इम is optionally changed to मम by 'काश्मीरे म्' ॥ १ । ४ । ५३ ॥ and इ is changed to आ by 'इत काश्मीरहरातरबोलली' ॥ १ । २ । ५१ ॥) । प्रीम—गिम्हो । विसय—विम्हओ । असावृष्ट—अम्हारिसो । मद्दा—वम्हा ।—But सर—सरो । रदिम—ररती (म् being dropped by 'मनयाम्') बाह्य—वम्हणो—वाम्हणो (Here according to 'सयोग' आ must be necessarily shortened, but the word is placed by some in the उल्लातादि class mentioned on pp 601 Trivikrama says 'केचिद्बाह्यपूर्वाङ्गयोरपीच्छति' आ is therefore optionally shortened) हरितवी—हरटर् (त being changed to ह by 'प्रतिग्रेप्रतीपणे ॥ १ । ३ । ३३ ॥ p 76)

The Sūtra शोडुक्खो स्तम्भ—' p 44 is an exception to this Sutra

पक्ष्माणि—पम्हाइ (by 'पक्ष्मणि' which changes its इम to म्)

अप्पन्नरत्नरत्नरत्नरत्नरत्न ॥ १ । ४ । ६९ ॥ p 43—

Instances other than those mentioned in the text are —

शिथ—तिण्हो । प्रभ्र—पण्हो । जिण्णु—जिण्ह । विण्णु—विण्ह । उण्णीपम्—उण्होम् । प्रल्लु—पण्हओ । (Vararuchi gives प्रल्लुतम्—पण्हुद)

वद्धि—वण्हो । जहु—जण्ह । तीक्ष्णम्—तिण्ह । पक्ष्मम्—पण्ह । स्थाति—

पद्दाइ and also सिणाइ । खानम्—ण्हाण—सिणाण (The Prakrita sariyasa gives these forms of खा, 'न वा खाते'—खाते विपर्यो न वा स्वाव प्रागिच प्राकृ० स० p 28) कृष्ण has वण्हो or कमणो, but वण्हो only when it is a proper noun—'वण्हो मेहो । कमणो', 'वण्हो ति णदत्तणओ' प्राकृ० म० ॥ 27 वमिणो also in the sense of black, *Vide* 'कृष्णे वर्णे p 50

सूक्ष्मेदोत ॥ १।२।६७॥ p 43—

सूक्ष्मे+अ+वा+क्त —In the word सूक्ष्म, क is optionally changed to अ, & it is changed to ओ and अ, ओ being supplied from the Sūtra 'ह्रस्वात् कुण्डले' which precedes it—

c ७ सूक्ष्मम्—सुण्ड—सोण्ड—सण्ड ।

शोलुंक्खो स्तम्ब ॥ १।४।७१॥ p 44—

In स्तम्ब, समस्त &c the initial sibilant श्, ष्, or स् is dropped—
c ७ स्तम्ब—तम्ब । समस्त—समसो । निस्सुह—निप्पिहो—निप्पिहो (नू being optionally changed to णू by 'आदेशु' ॥ 78 and ञ् to इ by 'ह्रस्वणे' p 66) । परोपरो । (the second अ being changed to ओ by 'ओ परस्परनमस्वारे' p 59) । दमशानम्—नसाण (शू being changed to णू by 'न' p 78)

Hemachandra observes—'आपे दमशानशब्दस्य सीमान् सुराणामित्यपि भवति' । *Feels* p 57 दमशु—मसु—मयू—माम् (दमशु is classed by Trivikrama and Hemachandra among the वक्रादिगण—'स्वशास्व्यध्दमशु-वममाचार' p 53 and therefore मसु, मसू by 'शेषादेशस्याहोचोखो' p 15 and माम् by 'शोलुंसयवरशोदि' p 27

धानीद्रे रस्तु ॥ १।४।८०॥ p 44—

धानी and द्र drop their र optionally

धानी—धती (आ is shortened by 'सयोने' र is dropped, and द् doubled by 'शेषादेशस्याहोचोखो') । धारी (When र is not dropped, द् is dropped by 'वगटत्तदप क ञ् पशोरुपर्यदे' p 15) । धार । (र is dropped before 'सयोने' is applied, then द् is dropped by 'प्रायो लुङ् वगचजतदपयवाम्' p 14) ।

द्रदे दहयो ॥ १।४।८१॥ p 44—

In दह द् and ह are interchanged

द्रद thus becomes द्रहो The Sūtra 'धानीद्रे रस्तु' is now applicable We have accordingly two forms दहो—द्रहो

See व्याख्य ३६१ ('ह्रस्विभ—वल्—द्रह—निह—नाहि—मण्डले') Bombay S S, p 101

हस्य मध्याह्ने ॥ १।४।८२॥ p 45—

In मध्याह्ने, ह् is optionally dropped—

मध्याह्ने—मध्याह्नो (ह् is dropped, न् changed to ण् by the अपिनासगुण 'बहुन्' and doubled by 'शेषादेशस्याहोचोखो', ण् is changed to ह् by 'ध्दशोरु' p. 35, ह् is doubled and the

first *ह* changed to *ज*, *आ* is shortened by 'सपोने'. Hemachandra gives मञ्जुश्री । मञ्जुश्री (Here *ह* is changed to *हृ* by 'अप्यसत्सदृश्या ण' p 43)

शो व्योविज्ञाने ॥ १ । ४ । ८२ ॥ p 45—

ह drops its *अ* optionally, except in the word विज्ञान—

c ७ युञ्जान —युञ्जानो (When *अ* is dropped, *ज* being changed to *जृ* by 'न' p 78) । युञ्जानो (When *अ* is not dropped, *ह* is changed to *जृ* by 'यञ्जो' p 36) । ज्ञानम्—ज्ञान—ज्ञान । आज्ञा—अज्ञा—अज्ञा । But विज्ञानम्—विज्ञान । सर्वज्ञ—सम्बन्धो—सम्बन्ध ।

सम्बन्ध is by the following Sūtra —

हो व्योविज्ञाने ॥ १ । २ । १७ ॥ p 45—

In अभिज्ञ and other words, when *ह* is changed to *जृ*, the *अ* attached to *जृ* is necessarily changed to *उ*

In मनोज्ञ, अज्ञ, अभिज्ञ, प्रज्ञा, सज्ञा, and विज्ञान, *ह* is changed to *जृ*, & the Sūtra 'हो व्योविज्ञाने' mentions only one exception विज्ञान, but मनोज्ञ &c are to be classed with विज्ञान

c ७ मनोज्ञ —मनोज्ञ । अज्ञ —अज्ञ । अभिज्ञ —अभिज्ञ (*भृ* being changed to *हृ* by 'खवधपमान्' p 18) । प्रज्ञा—पज्ञा । सज्ञा—सज्ञा । विज्ञानम्—विज्ञान—विज्ञान (When *ज्ञा* is changed to *ज्ञान* by 'ज्ञानमुणी ङ') In आज्ञापन and आज्ञप्ति also *ह* is changed to *जृ*, the Sūtra 'हो व्योविज्ञाने' is not applicable, c ७ आज्ञापनम्—आज्ञापन । आज्ञप्ति —आज्ञप्ति । सर्वज्ञ —सम्बन्धो—सम्बन्ध । आत्मज्ञ —अप्यज्ञो—अप्यज्ञ (Fide p 121) । देवज्ञ —देवज्ञो—देवज्ञो—दक्षज्ञो—दक्षज्ञ (देव falls under the वैरादि class and therefore changes its वे to अ optionally, Fide p 69 *वृ* is doubled by 'देवगोसौ' ॥ 47) । इक्षिज्ञ —इक्षिज्ञो—इक्षिज्ञ ।

Hemachandra mentions two forms in the case of अभिज्ञ, प्रज्ञा, सज्ञा as under —

अभिज्ञ —अभिज्ञो—अभिज्ञ । प्रज्ञा—पज्ञा—पज्ञा । सज्ञा—सज्ञा—सज्ञा । According to him मनोज्ञ has मनोज्ञो—मनोज्ञो ।

अभिज्ञादि's are to be learnt and decided from the forms themselves. Those that have the vowel *उ* when their *ज्ञ* is

changed to ए are to be taken as belonging to this class Hemachandra says the same thing—‘येषां हस्य णत्वे उत्प द्दयते ते अभिज्ञादयः ।’ p 7, Pothi Edition

राद्यौ ॥ १ । ४ । ८४ ॥ p 45—

The conjunct consonant is optionally dropped in the case of राद्यि—

रानि —रत्ती—राई । राद्यिचर —राद्यरो—रत्तिमरो

P 46-61 शेषादेशस्याहो°—स्योमे—In these pages, the same chapter, viz., that which treats of the changes which words having conjunct consonants ending in अ or आ undergo if continued, but it embodies the treatment of the doubling and the interchange of consonants, and the insertion or the omission of Anuswāras in them in regard to the same class of words, viz., those ending in अ

शेषादेशस्याहो° p 46—This Sūtra is explained and instances given before, *Vide* pp 297 298

दीर्घाज्ज ॥ १ । ४ । ८७ ॥ p 46—

लाक्षणिनात्—Brought about by a Sūtra लक्षण here means a Sūtra . The Sūtra means that the consonant is not doubled in accordance with शेषादेशस्या°, provided शेष (the consonant that is left after the dropping of one of the conjunct consonants) or आदेश (the substitute of a conjunct consonant) is preceded by a vowel which is originally long or made long by the application of some Sūtra.

e g नि आस —नीसासो—नीसासो (न् is optionally changed to ए by ‘आदेशु’ p 78) । स्पष्टं —पासो (*Vide* ‘स्पष्टो क’ p. 39) :— (The long vowels ई and आ are in these instances लाक्षणिक— not originally belonging to the words themselves, but brought about by the Sūtra ‘शोर्लुप्यवरशोर्दि’ p 20)

In the following instances the long vowels belong to the words themselves —

पाद्वम्—पास । दीर्घम्—सीस । ईश्वर —इसरो । द्वेष्य —वेसो । लास्यम्—लास । लास्यम्—आस । प्रेष्य —पेसो । आशा—आणा । आससि —आणसी (Here ए is not doubled) । आशापनम्—आणापण ।

In words like अमाल्य —अमद्यो, the vowel is first shortened by 'सयोये' and then स् changed to च् by 'लोच्ये' p 33 and doubled

प्रमुक्तये ॥ १।४।११ ॥ p 47—

सप्यवासो—सपवासो—This is the reading of most of the MSS. This seems to be the change of सर्पवास ।

Trivikrama's Vṛtti gives सप्यवासो—सपिवासो which is for सपिदास. The same word is given by Hemachandra

पटिकूयो—A doubt is here raised that क् must be dropped by 'प्रायो छक् कगचज—', because it is characterized by the characteristics of the dropping of letters mentioned in the Sūtra ('लोपलक्षणलक्षितत्वाद्'), in other words, because it fulfils the conditions of the Sūtra. The doubt is thus solved. Trivikrama has stated in his Vṛtti on the Sūtra 'प्रायो छक् कगचज—' that in a compound, words are to be taken as forming separate *padas* both in regard to their connection in a sentence and to their taking case—terminations ('समाप्ते तु वाक्यविभक्त्ययेष्वपि भिन्नपदत्वमिष्यते तेन तत्र यथादर्शनमुपमयमि भवति ।' Trivikrama's Vṛtti on 'प्रायो छक्—') The whole compound and not each word in it is connected in a sentence and in this sense the whole compound forms one *pada*. Each member, however, has case—terminations added to it (in the case of all members except the last these terminations are dropped except in an अनुवृत्तमास like सुषिष्ठिर) and in this view, it is a *pada*. Both these views are to be accepted and whatever view suits the forms actually in use is to be applied ('यथादर्शनं लोपः')

c ७ सुखकर —सुहकरो (क् is dropped, because it is not in the beginning of a *pada* the whole word सुखकर, forming one *pada*)—सुहकरो । आगमिक —आगमिको—आगमिको । जलचर —जलचरो—जलचरो । बहुतर —बहुतरो—बहुतरो । शुभद —सुहदो—सुहदो ।

देवोखौ ॥ १।४।१२ ॥ p 47—

The देवादि's are given and the changes shown before *Pada* p 308

तेलमदी ॥ १।४।१३ ॥ p 47—

In *तेह* and other words of the class, the final consonant or any other consonant is doubled so as to suit the forms as current in the *Prākṛita*

e g *तैलम्*—*तेह* । *व्रीडा*—*विट्टा* । *प्रेम*—*पेम्* । *स्रोत*—*स्रोत्* । *प्रभूतम्*—*बहुत्* (*प* being changed to *व* by 'प्रभूते व' ॥ १ । ३ । ५९ ॥ p 79 and *भू* to *ह* by 'खधधमाम्' p 18) । *मङ्कु*—*मङ्कु* । *यौवनम्*—*जोवण* (here the consonant doubled is evidently other than the final) । *जु*—*उज्ज* (*जु* falling under the *क्त्वादि*'s changes its *भ* to *उ* by 'क्तुगे' ॥ १ । २ । ८१ ॥ p 67) । *विचक्लिम्*—*वेरह* (*विच* being changed to *वे* by 'इत् सञ्जला त्रयोदशगेच' ॥ १ । ३ । १ ॥ according to which in words *त्रयोदश* and others of the class the initial vowel, together with the following consonant and the vowel joined to it is changed to *ए* In *विचक्लिम्* which comes under the *त्रयोदशादि* class, *इच* is thus changed to *ए*, *क्* is dropped by *प्रायो लुक् कगचप*, and *ह* doubled)

पर्यमुपरि वर्गस्य युज ॥ १ । ४ । ९४ ॥ p 48—

The Sutra is explained before, *Vide* p 298

e g *वृक्ष*—*स्वक्षो* (' *वृक्ष स्वक्षे* ' p 30) । *लक्ष्मी*—*लक्ष्मी* (It comes under *स्पृहादि*, *Vide* ' *स्पृहादी* ' ॥ १ । ४ । ९२ ॥ p 30) । *निर्हर*—*निर्हरो* । *लोक्षरो* also (' *तु निर्हरदिषाङ्गोरो* ' ॥ १ । २ । ५० ॥ p 63) । *निहुर*—*निहुरो* (*व* being dropped by ' *कगटड* ' p 45)—*निहुरो* (' *लो जठरवठरनिहुरे* ' ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 81)

क्षमारस्तेस्वहल ॥ १ । ४ । ९६ ॥ p 48—

क्षमा and *रक्ष* have *अ* placed before the last member of the conjunct consonants—

क्षमा—*छमा* (It is first changed to *क्षमा* and *क्ष* is then changed to *छ* by ' *क्षमाया कौ* ' p 49) । *रक्षम्*—*रक्षण* ।

Thus *क्षमा*—*छमा*, *क्षमा*—*छमा* (the earth), *क्षमा*—*खमा* (by ' *क्ष* ' p 32, meaning 'forgiveness')

श्रोहाभ्योर्वा ॥ १ । ४ । ९७ ॥ p 49—

In *शेह* and *अक्षि*, *अ* is optionally inserted before the last member of the conjunct consonant—

e g *शेह*—*सशेहो*—*शेहो* । *अक्षि*—*अक्षणी*—*अक्षी*

In *खेह*, *खुषा*, and other words of a similar nature, where both the consonants are capable of being dropped (*ख* by 'कगटटतदप ~ क ~ पञोस्पर्षदे' p 15 and *ख* by 'मनयाम्' p 13), only one should be dropped by 'विप्रतिषेधे पर कर्षम्' and this holds good even in the case of a substitute being taught for a conjunct consonant. This is shown by the author by the use of *खो* in the Sūtra 'खुषाय ण्हः खोः' p 101. In this Sūtra *ण्ह* is shown to be the substitute for the second sibilant in the word *खुषा*. If, however, both *ख* and *ख* are dropped, then only one sibilant *ख* is left and there is consequently no necessity for the use of 'खोः' in the Sūtra. In order that it may not be superfluous it is taken to be a *ज्ञापक* of the fact that when both the members of a conjunct consonant are capable of being dropped, even where a substitute for a conjunct consonant is taught, only one should be dropped. *Trivikrama* in his *Yriti* on 'खेहाखोर्वा' says " 'खुषाय ण्हः खोः' इति सूत्रे खोर्गण्णेन सयुक्तादेश विषयेष्वन्यतरलोपस्य स्थापितत्वात् प्रकृते (that is in *खेहः*—*सणेहो*) पूर्वविप्रतिषेधेन सलोपः ॥ "

खोर्षवन्नतसेष्वित् ॥ २।४।९८ ॥ p 49—

ख is optionally inserted before the final member of the conjunct consonants *ख*, *ख*, and those in *दख* and *तख*—

८९ आदर्श—आमरिसो—आमासो । Hemachandra gives आयसो in place of आमासो, considering the word to be one of the *यनादि*'s सुदर्शन—सुदरिसणो—सुदसणो । दर्शनम्—दरिसण—दसण । दर्श—दरिसो—दासो । वर्षम्—वरिस—वास । वर्षा—वरिसा—वासा । तस—तविमो—तसो । वज्रम्—वहर—वज्र ।

Hemachandra observes 'अवस्थितविभाषया क्वचिन्नित्यम् । परामरिसो (for परामर्श) । हरिसो (for हर्ष) । अमरिसो (for अमर्ष)'. Lakshmidhara includes these words in the following Sūtra—

हर्षामर्षधीहीक्रियापरामर्शकृत्त्रादिष्ट्याह ॥ २।४।९९ ॥ p 49—

In the case of *हर्ष* &c and *ह*, *ह* is necessarily inserted before the final member of the conjunct consonants—

८ ॥ हर्ष—हरिसो । अमर्ष—अमरिसो । श्री—सिरी । ङी—ङिरी (In

the case of the two words *त्री* and *ही* which end in *क्विप्*, the vowel is shortened by 'क्विप्' ॥ २।२।४० ॥ p 85 and the Prākṛita words are consequently *सिहि* and *हिरि*) । *हीत* — *हिरिओ* । *क्रिया*—*क्रिआ* । *परामस* — *परामरिसो* । *कृल* — *कसिणो* । *दिष्टा*—*दिट्ठिआ* (*ह्* being changed to *ठ्* by 'ह्' p. 31 and *ठ्* being doubled by 'शेषादेशस्या' p 15) । *अहं* — *अरिहो* । *अहंति* — *अरिहह* । *गर्हा*—*गरिहा* । *वहं* — *वरिहो* ।

स्यान्त्यचेत्यचौर्यसमे यात् ॥ १।४।१०० ॥ p 49—

In *स्यात्*, *भव्य*, *चैल*, *चौर्य*, and words like *चौर्य*, *इ* is inserted before *य्* of the conjunct consonants. *स्यात्*—*सिआ* (*त्* being dropped) । *स्यादाद* — *सिआवाओ* । *भव्य* — *भविओ* । *चैल्यम्*—*चैलभ* । *चौर्यम्*—*चोरिभ*—*चोरिआ* (*चौर्य* being optionally Fern, it being in the class of *अञ्जलि*, *Vide* 'स्त्रियामिमाञ्जलि' p 56) । *शैर्यम्*—*शेरिभ* । *गाम्भीर्यम्*—*गभीरिभ* । *धैर्यम्*—*धीरिभ* (*दे* being changed to *ई* by 'ई धैर्य' p 40) । *मार्या*—*मारिआ* (*मञ्जा* also by 'अव्ययी' ज' p 35) । *सौन्दर्यम्*—*सुदरिभ*—*सोरिभ* (*सौन्दर्य* comes under the *शौण्डादि*'s and consequently *औ* is changed to *उ*, *Vide* 'शौण्डगे' p 69 *Vide* also 'डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च' p 40) । *देव्यम्*—*अदसरिभ* (*देव्य* comes under the *दैत्यादि*'s and therefore changes its *दे* to *अह* by 'दैत्यादौ' p. 69) । *सूर्य* — *सूरिओ* । (also *सुजो* by 'अव्ययी' ज' p 35) । *वीर्यम्*—*वीरिभ* । *वर्यम्*—*वरिभ* । *शीर्यम्*—*शोरिभ* । *चर्या*—*चरिआ* । *आचार्य* — *आजरिओ* (There are two other forms also *आहरिओ* and *आजारिओ*, *Vide* 'आचार्ये चो हश्च' p 60) । *पर्यङ्क* — *परिअको*—*पतवो* (*Vide* 'य सौकुमार्य पर्यङ्कपर्यस्तपराजे' p 38) । *ब्रह्मचर्यम्*—*ब्रह्मचेर* (*Vide* 'इमभरमभ्याम रमररममी ष्ठ' p 42 and 'डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च' p 40)—*बम्हचरिभ* ।

लादङ्गीयेषु ॥ १।४।१०१ ॥ p 50—

इ is inserted before *ङ्* of the conjunct consonant in nominal and verbal forms except in *ह्रीन्* and other words of the kind—

e. g. *टिह* — *नितिहो* । *हान्* — *निलन्तो* । *पुह* — *पिलुहो* । *शिट्ठम्* — *सिलिट्ठ* । *शुक्कम्*—*शुक्किल*—*सुरल* । *टिप्पम्*—*निलिप्प* । *हेय* — *निलेसो* । *म्लायति*—*मिलामइ* । *म्लानम्*—*मिलान* । *हुग्यति*—*निलम्मइ* ॥

Exceptions —

हीवः—कीओ (Trivikrama gives कीओ) । विट्ठवः—विक्कओ । छमः—
कनो । पुवः—पवो (Trivikrama gives पओ) । विप्लवः—विप्पवो ।
शुद्धपक्षः—सुकपवखो । उत्प्लावयति—उत्पावेइ ।

The rule and its exception both apply to nominal as well as verbal forms.

नात् स्वप्ने ॥ १।४।१०२ ॥ p. 50—

Hemachandra's Sūtra is स्वप्ने नात्.

स्वप्नः—सिपिणः—सिमिणः (by 'नीवीस्वप्ने वा').

स्निग्धे त्वदितौ ॥ १।४।१०३ ॥ p. 50—

In the word स्निग्ध, अ and इ are optionally inserted before न्.

e. g. स्निग्धः—सिणिद्धो (Here इ is inserted before न्, न् is changed to ण् by 'जः' p. 78, ग् is dropped by 'कणट्ठत्तदप × क × पशोरूपर्धन्ने' p. 15, घ् is doubled by 'क्षेपादेशस्याक्षोचोखोः' p. 15, and the first घ् changed to द् by 'पूर्वमुपरि वर्गस्य युजः' p. 48)—सणिद्धो—णिद्धो (Here स् is dropped by 'कणट्ठत्तदप × क × पशोरूपर्धन्ने' p. 15).

कृष्णे वर्णे ॥ १।४।१०४ ॥ p. 50—

Thus कसिणो—कसणो—कण्हो means 'black', while कण्हो means 'Vishnu' also.

पा छन्नपञ्चमूर्खद्वारे ॥ १।४।१०९ ॥ p. 51—

In छन्न, पञ्च, मूर्ख, and द्वार, उ is optionally inserted before the final member of the conjunct consonants—

e. g. छन्नम्—छन्न—छम् । पञ्चम्—पञ्च—पोम् (by 'पक्षे मि') ।
मूर्खः—मुखखो—मुखो । द्वारम्—द्वार—वार (द् being dropped by 'कणट्ठ' p. 15)—द्वार (द् being dropped by 'लवामधश्च' p. 14)—द्वेर (Vide 'उत्तरवलीद्वारमात्रचि' p. 59 by which the first अ or आ of उत्तर &c. is optionally changed to ए).

लनोरालाने ॥ १।४।१११ ॥ and चलयोरचलपुरे ॥ १।४।११६ ॥
pp 51-52—

Hemachandra's Sūtras are 'आलाने लनोः' and 'अचलपुरे चलोः' ॥ ८।१।११७—११८ ॥

लघुके लहोः ॥ १।४।११८ ॥ p. 52—

In the word लघुक, क् being changed to ह् by 'खपधमाम्' p 18, ख and ह् are interchanged optionally

We have consequently हलुओ or लहुओ

When क् comes in the beginning of the word by the interchange of ख and क्, it cannot be changed to ह् by 'खपधमाम्', for it would be in the beginning of a *pada*. It is on this account that the Sūtra has लहो instead of लवो. In other words, लघुक is first changed to लहुओ and then by interchange of letters we have हलुओ also

रलोहंरिताले ॥ १।४।२२५ ॥ p 52—

In the word हरिताल, र् and ख are interchanged हरिताल — हलिमारो

Hemachandra makes the change optional and gives हरिआलो also

अन्त्यहलोअदुदि ॥ १।१।२५ ॥ p 52—

The ending consonant of words is dropped except that of थक् and डक्—

■ ७ यावत्—जाव। तावत्—ताव। वक्ष्—जसो। तमस्—तमो। जमन्—जम्मो।

But अक्—सक्। उद्धतम्—उग्गम्।

In a compound like सज्जन त् of सत् may be considered to be at the end of a *pada* because a case termination is added and then dropped it may not be considered to be at the end of a *pada* if we look to its connection in a sentence. We have accordingly two forms—सज्जो—सज्जो Similarly, सद्धिञ्च —सग्भिन्नस्—सग्भिन्नस्। एतद्गुण —एअग्गुणो—एअग्गुणो। तद्गुण —तग्गुणो—तग्गुणो।

निर्दुरि वा ॥ १।१।२६ ॥ p 52—

निघोषि —णिघोसो—णिघोसो—णीषोसो।

अन्तरि च नाचि ॥ १।१।२७ ॥ p 53—

Hemachandra has अन्तोवरि for अन्ताउवरि

हलि रुज्जनानाम् ॥ १।१।४१ ॥ p 53—

Other instances of the rule are as under.—

पद्मि —पती । लाञ्छनम् —लछण । पण्मुस —छमुहो । उत्कण्ठा—उकठा ।
सन्ध्या—संज्ञा । विन्ध्य —विंशो ।

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ १ । १ । ४२ ॥ p. 53—

In वक्र, मनसिनी, उपरि and other words of the class, Anuswāra is placed after the first, second, and third vowels, respectively

e g वक्रम्—वर्व । व्यसं—तस । अशु—असु । (Hemachandra gives असु) कुट्टमलम्—कुपल । गुच्छ—गुछ । पुच्छ—पुछ । दुध्नम्—दुध । गृष्टि —गिष्टी (Vararuchi gives गुष्टी) । कर्कोटक —ककोटभो । दर्शनम्—दत्तण । पशु —पसु । स्पर्श —पसो । समशु*—मसु । मूर्धा—मुदा । वृक्षिक —विंशुओ—विंशुओ (Hemachandra and Trivikrama give विंशुओ) । मानरि —मनारो—मजारो ।

मनसिनी—मणसिनी । मनस्वी—मणसी । प्रतिशुद्ध—पट्टमुआ । मन शिला—मणसिला—मणासिला (Vide p. 102) । वयस्य —वअसो (Hema chandra gives वयसो) । मन शिला—मणसिला ।

उपरि—उवर्णि (Hemachandra and Śeṣhaśrī have अवर्णि) ।
अतिमुक्तकम्—अमुतभ ।

Vararuchi gives a few more instances as under —

हस्य —हसो । मत्तम्—मभ । वण —वणो । प्रतिशुद्धम्—पट्टिमुद । अश्व —अशो । अभिमुक्त —अदिमुको । One MS of the work has also वक्रम्—वक ।

वर्गेण्य ॥ १ । १ । ४७ ॥ p. 54—

Anuswāra followed by a consonant of any of the first five classes is optionally changed to the nasal of the class to which the consonant belongs

This change is necessary according to some . Vararuchi is in favour of the optional change. We have accordingly सक्ता or सक्ता, विद् or विद्, सञ्जो or सञ्जो &c

लुङ् मासादौ ॥ १ । १ । ४४ ॥ p. 54—

In मास and other words of the class, the Anuswāra is optionally dropped—

e g मासम्—मस—मास (by 'स्वरस्य विन्दमि' which teaches that the vowel is shortened when followed by अम् Acc Sing Term, or by Anuswāra) । मासलम्—मासल—मसल । पासु—पासु—

पद् । काश्यम्—कास—पस । कथम्—कह—कह । इदानीम्—इआणि—
इआणि—दाणि—शणि (एणिह also according to Vararuchi) ।
एवम्—एव—एव (Prākṛit-sarvasya gives एअ—एअ) । नूनम्—नूण—
नूण—नूण—नूण । किं करोमि—किं करोमि—किं करोमि । समुखम्—समुह
—समुह । सिंह—सिधो—सीहो (सिंह falls under विशत्वादि, Vide
'विशतिषु त्या भोपल' below) । किशुक—किमुओ—केसुओ ('हे तु
किशुके') Vararuchi gives two more instances—

तसिन्—तहि—ताहि । आसु—असु—असु ।

विशतिषु त्या श्लोपल ॥ १ । १ । ४८ ॥ p 55—

In विशति and other words of the class, Anusvāra is dropped together with ति, a part of the word. The preceding vowel is then lengthened—

e g विशति—वीता । विशत्—वीता । ददा—दादा । सस्कृत and
सस्कार for which the Sutra 'सस्कृतसंस्कारे' is given in the text
are classed by Hemachandra among विशत्वादिः सस्कृत—
सकओ । संस्कार—संसारो ।

अक्षयर्गकुलाद्या वा ॥ १ । १ । ५१ ॥ p 55—

Synonyms of अक्षि, कुल, and other words of this class are optionally masculine—

e g लोचनम्—लोअणो—लोअण । नयनम्—णअणो—णअण । कुलम्—
कुलो—कुल । वचनम्—वअणो—वअण । माहात्म्यम्—माहप्यो—माहप्य
('वात्मभसनि प' p 121) । दुःखम्—दुअखो—दुअख । भाजनम्—भाअणो—
भाअण (भाअण also) । छद—छदो—छद । विषुत्—विअुलो—विअु ('लो
वा विषुत्पीतयो' p 78, by which the न्वाथेवाचक suffix ल is option-
ally added to विषुत् and पीत) । अक्षि is optionally feminine,
it being one of the अन्यादिः ('स्त्रियामिमाञ्जलिगा' p 56)
अक्षि—अअ्छी—अअ्छि ।

स्त्रीष्वे गुणगा ॥ १ । १ । ५२ ॥ p 56—

गुण and other words of the class are optionally neuter

e g गुण—गुणो—गुण । मण्डलाग्र—मण्डलग्यो—मण्डलग्य । देवा—देवा
—देवाह । खत—खअओ—खअग्य । करुह—करुहो—करुह । वृक्ष—
वृक्षो—वृक्ष । विदव—विदव—विन्दुणो ।

वण्ट is not given in this class by Trivikrama and Hema-
chandra

स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ १ । २ । ५३ ॥ p. 56—

Words ending in इमन्, अञलि and others of the class are optionally feminine.

८ ७ वृद्धम्—पिद्ध—पिद्धी—पुद्धी—पुद्ध । दमा अञली । एस अञली । एता गरिमा । एस गरिमा । एता महिमा । एस महिमा । एता पुत्तिमा । एम पुत्तिमा । प्रक्षः—पण्डा—पण्डो । चौर्यम्—चोरिआ—चोरिअ । अक्षि—अच्छी—अच्छि । बलिः—बली (Mas. and Fem) । निधिः—निही (Mas and Fem.) । विधिः—विही (Mas and Fem) । रश्मिः—रस्ती (Mas and Fem) । ग्रन्थिः—गण्ठी (Mas. and Fem.) । कुक्षिः—कुच्छी (Mas and Fem.) ।

The Prākṛitasarvasva and the Kalpalatikā say that the words काश्मीर, ऊष्मन्, and सीमन्, and those ending in इमन् are necessarily feminine—‘काश्मीरसीमोष्मेमानः स्त्रियाम्’ Vizag. edition, p 33—कसुमीरा । सीमा । उम्हा ।

The Prākṛitachandrikā gives the following verses for the irregularity of genders —

प्रावृद्धशरद्वरणय पुत्ति स्नान्तमपि कथित् ।

वच शिरोनम. श्रेय. सुमन. शर्मवर्मनः ॥

विन्दु. कुल मण्डलाम् स्वहो वचनभाषने ।

छन्दोमाहात्म्यनेत्रार्धदुःख वृक्षो गुणोऽस्त्रियाम् ॥

इमान्ताञ्जलिपृष्ठाक्षिप्रश्ना. कुक्षिर्वैलिनिधिः ।

रश्मिमन्निविधिर्विषुत् चोरिकाषास्तु वा स्त्रियाम् ॥

That is प्रावृच्, शरद्, तरणि are Mas, and words ending in स्त्र and न् are sometimes Mas

८ ७ पावसो । सरभो । एतो तरणी । जतो । पभो । तभो । पेभो । उरो । जग्भो । नग्भो । कग्भो ।

Words ending in स्त्र and न् are in some cases Mas., not in all—८ वज । शिर । नह । सेअ । सुमण । सम्म । वग्म । (for वच्, शिरः &c)

विन्दु and other words up to गुण are both Mas and Neu

८ ७ विन्दू—विन्दु । कुलो—कुल । अच्छी—अच्छि । चक्खू—चक्खु । गजणो—गजण । बुक्खो—बुक्ख । स्वक्खो—स्वक्ख । गुणो—गुण । मडलग्गो—मडलग्ग । खग्गो—खग्ग । वजणो—वजण । भाजणो—भाजण । छदो—छद । माहण्णो—माहण्ण ।

Words ending in इमन्, अजलि &c are both Mas and Fem
vide the instances given above

निष्पत्योरोत्परी मात्यस्थोर्वा ॥ १।२।२॥ p 56—

निस् is optionally changed to जो when followed by मात्य and
 प्रति to परे when followed by the root स्वा

निर्मात्यम् = निमद्य—ओमद्य । also निम्मालिम्—ओमालिम् (मात्य being
 like चौर्व) प्रतिष्ठित—परिष्ठितो—परिष्ठितो ।

शोलुप्तयदरशोदि ॥ १।२।८॥ p 57—

Vide the note on p 306

हु समृद्ध्यादौ ॥ १।२।२०॥ p 57—

In समृद्धि and other words of the class, the initial vowel is
 optionally lengthened

समृद्धि—सागिद्धी—सगिद्धी (ऋ being changed to इ by 'इत् रूपे'
 p 66) । प्रसिद्धि—पासिद्धी—पसिद्धी । प्रतिसिद्धि—पादिसिद्धी—पदि
 सिद्धी (ए being changed to इ by 'प्रतिगोप्रतीपणे' p 76) प्रतिपद्—
 पाडिपद्—पडिपद्—, 'पो व' p 79) । प्रवासी—पावास्—पवास् (इ is
 changed to उ by 'द्विनीधुप्रवासिषु' p 62) । अभिजाति—आहि
 जाह—अहिजाह । प्ररोह—पारोहो—परोहो । परकीयम्—पारकैर—परकैर—
 पारक—परक—पारिक—परिक ('राजपराङ्मुक्कडकौ च' p 159) चतुरन्तम्—
 चावरन्त—चउरन्त । अम्पश—आफसो—अफसो । प्रकटम्—पाअट—पअट ।
 प्रमुत्त—पासुत्तो—पमुत्तो । सद्भू—सारिष्ठो—सदिष्ठो ('द्वयपक्षकिनि'
 p 34, it is a स्पृहादि) । मनस्विनी—माणसिणी—मणमिणी । मनस्वी—
 माणसी—मणसी । प्रवचनम्—वावयण—पवयण । प्रतिस्पर्धी—पाडिष्पदी—
 पडिष्पदी (the word being mentioned in the class in the
 Prākṛitasarvasva, *vide* p 4) । अश्व—अस्मो । आसो ।

स्वप्नादाविल् ॥ १।२।११॥ p 57—

In स्वप्न and other words of the class which are mentioned
 on p 58 under the Sūtra 'वेत्स इति जो', अ is changed to इ
 ॥ स्वप्न—सिबिणो—सिमिणो (व् is dropped by 'लवरामपक्ष', the
 first अ is changed to इ by this Sūtra इ is inserted before व्
 by 'नात्स्वम्' p 50, ए is changed to व् by 'वो व', and व् is op-
 tionally changed to म् by 'नीवीस्वप्न वा' १।३।८५, p 50,
 according to which व् is changed to म् [इ being derived
 from the Sūtra 'वो म जवरे' p 82], but there being no व् in
 नीवी and स्वप्न, व् and व् are to be understood as interchange-

able) । व्यजनम्—विजण (as given in प्राकृतव्याकरणवृत्ति by Trivikrama)—विजण (as given in प्राकृतमवयव, प्राकृतत्रिका, प्राकृतप्रकाश)—वीजण (as given by हेमचन्द्र, *vide* 'त्रिजयमरीचनेदि बोधन्तो परणिमद्वाप' Dvyāśraya, Dom Sans Series, p 181) खलीकम्—विलिख । वृषण —मिषिणो । गृदह —मिश्रणो—मुखणो (प्राक० सब०, प्राक० प्रका०) । In this word ऋ is changed to इ and उ by 'वृष्टिधरवृद्धनध्ववृष्टे' p 67—Two other forms मिश्रणो—मुखणो are also given in the text, p 67 and in प्राकृतव्याकरणवृत्ति Śaṅkhaśrīṣṇa mentions all the four forms in the Prakṛita chandrikā—'गृदणे मिश्रणो मिश्रणो मुखणो मुखणो गृदणे स्वान्मओधो मिओधि' । ईयत्—इसि । वेत्तत्—वेत्तिसो । दत्तम्—दिण्ण । उत्तम्—उत्तिसो । मरिचम्—मिरिज ।

पकाङ्गारललाटे तु ॥ १ । २ । २२ ॥ p 58—

In पक, अङ्गार, and ललाट, अ = optionally changed to इ Thus पक —पको—पिको । अङ्गार —अगारो—इगारो । ललाटम्—लिङ्गल—गङ्गल (by 'लो ललाटे ण', 'टो ट', and 'ललाटे टलो' *vide* p 110 of the text) । Hemachandra gives लङ्गल and ललाट

हरे री ॥ १ । २ । २५ ॥ p 58—

हर changes its अ to ई optionally हर —हरो—हीरो ।

उद्ध ध्वनिगद्यविध्वचि व ॥ १ । २ । २६ ॥ p 58—

In ध्वनि & अ in व is necessarily changed to उ

ध्वनि —धुणी (ध्व being changed to इ by 'त्वध्वद्वधा इचिचछजशा' ॥ १ । ४ । ६५ p 88) । गद्य —गडओ । विध्वच्—वीडु ।

स्तावकसाखे ॥ १ । २ । २८ ॥ p 58—

The initial अ of स्तावक and साखा is necessarily changed to उ स्तावक —थुवओ, साखा —सुण्हा (ख being changed to गृह by 'श्रण खल्लहल्लणा गृह' p 43)

खण्डखण्डिते णा वा ॥ १ । २ । २९ ॥ p 58—

In these two words the initial अ together with the following ण = optionally changed to उ

खण्ड —खडो—खुडो, खण्डित —खडिओ—खुडिओ । The Prakṛita chandrika gives the same change —

'चण्डे चडोपि चुले खण्डितशब्दे तु खडिओ खुडिओ'

The same is the wording of Hemachandra's Sūtra in the *pothi* edition with me printed in the Jnanadipaka press,

Bombay and also as given on p 19 of the *Prākṛitadvyaśraya* Bom Sans Series. The reading given in the Appendix of the same edition does not seem correct. It is 'बद्धखण्डिने णा वा p 11

उत्तरबलीद्वारमात्रचि ॥ १।२।२५ ॥ p 59—

In उत्तर, बली, and द्वार, and also in the affix मात्रच्, the initial अ is optionally changed to ए

उत्तर —उत्तर —उत्तरो । बली—बली—बेली । द्वारम्—देर—दार—दुआर—वार—वेर—दुवार (*Vide* 'वा चक्षपमूर्धदारे' p 51 and pp 110 11) । एताव मात्रम्—एत्तिअमेत्त—एत्तिअमत्त । Trivikrama adds in his Vṛtti—'बहुलाधिकारा मात्रशब्देऽपि । भोजनमेत्त । भोजनमात्रम् ।' Hemachandra has the same—'बहुलाधिकारात् कचि मात्रशब्देऽपि । भोजन—मेत्त ।' *Humārpāścharita*, Bom San Series, Appendix, p 10

को परस्परनमस्कारे ॥ १।२।३० ॥ p 59—

Trivikrama in his Vṛtti has—'परोप्पर । नमोकारो ।' Hemachandra has 'नमोकारो । परोप्पर ।' कुमार०, Appendix p 13. The *Prākṛitachandrika* has also the same changes—'नमस्कारे नमोकारो परस्परे परोप्पर ।'

स्वर्पो ॥ १।२।३२ ॥ p 59—

Trivikrama's instances are—'ओप्पेइ । अप्पेइ ।'

ईत्त एवाटस्स्यान भात ॥ १।२।३३ ॥ p 60—

In एत्ता and स्स्यान, अ is necessarily changed to ई

एत्ताट —एत्तीटो । स्स्यानम्—टीण—यीण (*Vide* 'स्स्यानचतुर्थे च तु ठ' p 32) । (यिण also according to Hemachandra, कुमार० चरि०, p 14)

इत्तु सदादी ॥ १।२।३४ ॥ p 60—

In सदा, इत्तु, निशाकर &c, the initial अ is optionally changed to इ

सदा—समा—मइ (Hem has सया) । इत्तास —इत्तिसो—इत्तामो । निशाकर —निसिअरो—निसामरो ।

सदादि's are mentioned more fully in the *Prākṛitachandrika*—

—'सदातदेवदासवदाम्वासनिशाकरे ।

मुप्राचष्टममृतिषु चात इत्त विमायया—॥'

तदा—तद्—तमा । गुप्ताञ्जल—गुप्तिञ्जलो—गुप्ताञ्जलो । *Prākṛita prakāśa* includes यदा also in the list यदा—जद्—यमा ।

आचार्ये चो ह्रस्व ॥ १।२।३५ ॥ p 60—

In the word आचार्य, आ in चा is optionally shortened. The word च in the *Sūtra* teaches that it is also changed to इ. The word belongs to the चोर्वादि class and so 'साम्प्रदायिकचोर्वादि समे यात्' p 49 is applicable to it.

आचार्य—आअर्य—आइर्य—आअरिओ—आइरिओ—आआरिओ ।

न चाप्ययोस्त्वात्तादौ ॥ १।२।३७ ॥ p 60—

१० न वा हो ह्रस्वो भवति—In indeclinables and उत्प्रात and other words of the class, which are mentioned in the *Vṛitti*, the initial अ is optionally shortened.

यथा—जह—जहा । (य being changed to ह by 'खययधमात्' p 18) ।

तथा—तह—तहा । अथवा—अहव—अहवा । वा—व—वा । हा—ह—हा ।

नवा—नव—नवा । नाना—नाण—नाणा । सर्वथा—सर्वह—सर्वहा ।

But the change is necessary according to प्राक० चन्द्रि० in the case of इतरथा, अन्यथा, अमा, अन्तरा, विना, माह, वृथा, मुधा, पुरा &c —इतरथा—इअरह । अन्यथा—अण्णह ।

उत्प्रात—उत्प्रओ—उत्प्रओ (Hem has उत्प्रय—यो) । कुमार—

कुमरो—कुमारो । कुमारी—कुमरी—कुमारी (प्राक० चन्द्रि०) । सादिरम्—

खहर—खाहर । बलाका—बलआ—बलाआ (Hem has बलया—बलाया) ।

प्राकृतम्—पअअ—पाअअ (Hem. has पयय—पायय) । चामर—चमरो—

चामरो । कलाद—कलओ—कलाओ (Hem and *Prākṛita* chan-

drikā mention कालक in उत्प्रातादि's in place of वलाह in the text and gives कलओ and कालओ as its *Prākṛita* forms) ।

हालिक—हलिओ—हालिओ । पारेषत—परेषओ—पारेषओ (प्राक० चन्द्रि०) ।

नाराच—नराओ—नाराओ । तालपुटम्—तलउड—तालउड । तालवृन्तम्—

तलविट—तलवट—तालविट—तालवेट (p 111) (क being changed to उ

इ or ए by 'वृन्त इदेह' p 111. Also तलवोण्ट—तालवोण्ट, *Prākṛita*

chandrikā) । चाटु—चडु—चाडु (प्राक० प्रका०) । दावाभि—दवगी

—दावागी (प्राक० प्रका०) । स्थापित—ठविओ—ठाविओ । सस्थापित—

संठविओ—सठाविओ । प्रस्थापित—पट्टविओ—पट्टाविओ ।

Trivikrama adds 'केचिद् ब्राह्मणपूर्वाहयोरपीच्छन्ति । बह्वो ।

वाग्धो । ब्राह्मण । पुव्वणो । पुव्वाणो । पूर्वाह ॥ Hem makes the

same remark, but gives पुव्वहो and पुव्वाहो as equivalents

for पूर्वाङ्ग । प्राकृ० चन्द्रि० mentions हारिद्र and मागध besides these. हारिद्रः—हलद्वो—हालद्वो । मागधः—मगद्वो—मागद्वो । The following verses from प्राकृ० चन्द्रि० give a complete list:—

‘वाव्ययेषु ह्रस्व आतः निल त्वितरथान्यथा ।
अमान्तराविनामाङि वृथामुधापुरादिषु ॥
बोःखाते चामरे तालवृन्ते नाराचखादिरे ।
कुमारकालकवलाकापारेवतहालिके ।
प्राक्षणे स्थापिते पूर्वाङ्गे हारिद्रे च मागधे ॥’

घञि वा ॥ १ । २ । ३८ ॥ p. 61—

The अ which is the Vriddhi substitute caused by एम् is optionally shortened.

वा in the Sūtra seems redundant since it can be derived here (अनुवृत्त) from the preceding Sūtras. Trivikrama therefore observes that it is used to show that option (विकल्प) ceases from the next Sūtra—‘पुनर्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्पः’.

प्रवाहः—पवद्वो—पवाद्वो । प्रहारः—पहरो—पहारो । प्रकारः—पभरो—पभारो (पयरो—पयारो Hem.) । प्रस्तावः—पत्पद्वो—पत्पावो । Excep. —रागः—राओ । भागः—भाओ । प्राकृ० चन्द्रि० gives two more—पाकः—पाओ । स्वागः—चाओ ।

संयोगे ॥ १ । २ । ४० ॥ p. 61—

The vowel followed by a conjunct consonant is shortened. आन्नः—अन्नो (Vide ‘ताम्रान्नयोर्मन्’ p. 39) । ताम्र—तम्ब । विरहाग्निः—विरहग्नी । अमाल्यः—अमन्नो (Vide ‘त्योचैले’ p. 33) । काव्यम्—कव्व । मुनीन्द्रः—मुणिद्वो । तीर्थम्—तिथ । शीघ्रम्—सिग्घ । चूर्णम्—चुण्ण । सूत्रम्—सुत्त । पूर्वम्—पुव्व । नरेन्द्रो—नरिद्वो (ए being shortened into इ, similarly ओ into उ by ‘एच इग्रस्वादेशे’ of Pāṇini) । म्लेच्छः—मिच्छिद्वो (Vide ‘लदङ्गिष्वेयु’ p. 50) । अथरोष्ठः—अह्रुद्वो । नीलोत्पलम्—नीतुत्पल । दृष्टैकस्तनून्तम्—दिष्टिकथणवट् । Sometimes ए and ओ remain as they are (स्वरूपेण ह्रस्वः, i. e. they are pronounced short in their own forms)—e g. एकः—एद्वो । सेवा—सेव्वा । शोकः—थोको ।

Pages ॥ 1-64 स्वेदितः ॥ १ । २ । ४१ ॥ ॥ 61—विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ५६ ॥ p. 64—

This Sūtra begins a chapter in which substitutes of इ and ई are shown.

The initial **॥** followed by a conjunct consonant is optionally changed to ए

धम्मिल्लम्—धम्मिल—धम्मेल । Other instances given by Trivikrama are —सिन्दूरम्—सिदूर—सेदूर । विन्वम्—विठ—वेठ । विष्णु—विहू—वेहू । पिण्डम्—पिड—पेड ।

चिन्ता is given as an exception—‘कश्चिन्न भवति । चिन्ता ।’

मूपिकविभीतक°—॥ १ । २ । ४३ ॥ p 62—

In मूपिक &c the initial ह is changed to अ

मूपिक—मूसओ । विभीतक—वहेडओ (म् is changed to ह् by ‘स—घघधभाम्’, the initial ह् to ए by ‘एत्पीडनीड’, and त् to इ by ‘प्रतिनेप्रतीपणे’, *Vi*ds p 76) । हरिद्रा—हलदी—हलदा (*Vi*ds ‘हरिद्रादी’ p 31 by which र् is changed to ल् and ‘हरिद्राच्छाया’ p 100, by which डीद् (ई) is optionally affixed to it) (Hem remarks ‘हरिद्राया विवरूप इत्यन्ये । हलिदी—हलिदा) । पथि—पहो (‘अकारान्ते सत्यपि पथशब्दे पथिशब्दस्य रूपाभ्तरनिवृत्त्यधमय योः ’ प्राह् व्याक० वृत्ति of त्रिविक्रम ।) पृथिवी—पुवइ—पुवई । (It comes under ऋत्वादि०, *Vi*ds ‘मनुणे’ ॥ 67 and ऋ is therefore changed to ड, य् is changed to ह् by ‘हृ इष्वर्वापथिदीये’ p 78 and when not changed to ह्, it is changed to ह् by ‘खघधभाम्’ p 18, य् is dropped by ‘प्रायो लुक् कग—’ p 14) । प्रतिष्ठत्—पडलुआ (त् being changed to ह् by ‘प्रतिनेप्रतीपणे’ p 76, the final त् being changed to आ by ‘अविभुति स्त्रियामात्र’ p 98 It belongs to मनसिन्वादि and we have therefore Anusvara over ॥ by ‘स्वदेभ्यो वक्रादी’ p 53)

एत्पीडनीड° ॥ १ । २ । ५७ ॥ p 62—

In पीड &c ई is necessarily changed to ए पीड, not पीट is found in हेम० a Sûtra ‘नीडपीटे वा’ p 19 of कुमा० चरि०, but पीड is found in the Mss, in the Telugu printed edition, and also in the Ms of प्राह् व्याक० वृत्ति of त्रिविक्रम

पीड—पेड (Trivikrama, but पीठ—पेठ—पीठ Hem) । (Trivikrama observes ‘बहुलाधिकारात् पी० नीडयोर्विकल्प । पीड नीट’) । नीडम्—नेड—नीड । कीदृश—केरिसो द् being dropped by ‘प्रायो लुक् कगचनतदपववाम्’ p 14 and क changed to रि by ‘दृढयक्सकिनि’ p ३३) । पीयूषम्—पेऊस । विभीतक—वहेडओ । ईदृश—एरिसो । आपीड.

आवेलो—आमेलो (*Vide* 'नीपापीडे मो वा' p 79, इ being changed to ऊ by 'योवेदिशादी ल' p 74, आपीड being in वञ्जिशादिः)

वेङ्गुदशिशिलयो ॥ १ । २ । ४६ ॥ p 62—

In इङ्गुद and शिशिल, the initial इ is optionally changed to अ इङ्गुदम्—अगुअ—दगुअ । शिशिलम्—सडिल—सिडिल (इ being changed to इ by 'प्रथमशिशिलमेधिशिशिरनिपवेणु' p 29)

णिम्माण निम्मिअ ॥ १ । २ । ४७ ॥ p 62—

This is the wording of the Sûtra as found in the Ms. and in P. निम्माण is explained in the Vṛitti as a substitute for निर्मातम् and निम्मिअ for निर्मितम्

In the Ms. of प्राक० व्याक० वृत्ति of त्रिविक्रम with me, the Sutra reads—'णिम्मोण निम्मिअ The Vṛitti is—'इत्यतौ निर्मातनिर्मिताभ्या भविष्यत' The Sûtra has no propriety under this section

उ युधिष्ठिरे ॥ १ । २ । ४८ ॥ p 62—

In युधिष्ठिर, the initial इ is optionally changed to उ

युधिष्ठिर —अङ्गुठिलो—नडिठिलो । (इ is changed to ऊ by 'अदेर्ज' p 81, इ to इ by 'खयययमान्' p 18, इ is dropped by 'कगटड तदप क पशोरपयैरे', इ is doubled by 'शेपादशस्वाद्भोचोपो' p 15, and the first इ changed to इ by 'पूर्वमुपरि वर्गस्य पुन' p 49)

दिनीक्षुप्रवासिषु ॥ १ । २ । ४९ ॥ p 62—

In दि, नि, इक्षु and प्रवासिन्, the initial इ is changed to उ Trivikrama gives the following instances —

दिमात्र —दुमत्तो । दिजाति —दुअई । दिविष —दुविहो । दिरेष —दुरेहो । दिवचनम्—दुवअण (Hema has दुवअण) । दिधापि स सुरवधूस्तार्थ —दुदा वि सो सुरवधूस्तथो ।

The rule holds optionally in some cases on account of the अधिकारमन्त्र 'बहुलम्' having influence here—'बहुलाधिकारात् यच्चिद्विषय'—दिगुण —दुउणो (Hema has निउणो)—दिउणो । द्वितीय —दुईओ—दिईओ (दुइओ—दिइओ Hema.) । Lakshmidhara gives दुउणो as the only equivalent for दिगुण, but Trivikrama and Hemachandra give two forms as shown above

The rule is not applicable in some cases—'यचिन्न' । दिअ —दिओ । दिरद —दिरओ । दिधागत —दिहागतओ ।

'यचिदोत्वमपि'—दिवानम्—दोवअण (दोवअण Hema).

नि—निभञ्जति—गुमञ्जइ । निमघ —गुमनो ।—Exception—निपनति—
निवटइ ।

इधु —उच्छृ (*Rule* 'शृहादौ' p 30 and the note thereon) ।
प्रवासी—पवाग ।

सु निशरं द्विधाहृओरोक्षा ॥ १ । २ । ५० ॥ p 63—

In निशर and द्विधाहृ, the initial इ together with न् is option-
ally changed to ओ

निशरं —ओशरो—निशरो । द्विधाहृत् —दोहारओ (प is dropped
by 'एवरामघश्च' p 14, च changed to ह by 'उघघधभान्' p 18, त
and ह dropped by 'प्रायो छुहृ वग' p 14, and ऋ changed to इ
by 'इहृ कृपणे' p 66)—दुहारओ (by 'दिनीधुप्रवासिपु') ।

गभीरग इत् ॥ १ । २ । ५२ ॥ p 63—

In गभीर and other words of the class, the initial ई is
changed to इ

गभीर —गहिरो । शिरीष —सिरिसो । आनीतम्—आनिभ (आनीदा
also 'आनीदा भुवणञ्जुदेकजगणी आनीता भुवनाञ्जुदेकजननी ।' निविक्रम's
प्राक्० व्याक० वृत्ति) । गृहीतम्—गहिभ । प्लीकम्—विलिभ (*Rule* note
on 'स्वप्नादाविभ्' p 57) । प्रीकितम्—विलिभ । द्वितीय —विहओ । तृतीय —
तहओ (ऋ being changed to अ by 'कतोद्' p 30) । प्रदीपितम्—
पलीविभ (इ is changed to इ by 'दोहदप्रतीप' p 77 and पू to हृ
by 'पो व' p 79) । जीवतु—जिवउ । अवसीदतु—अवसिअउ । प्रसीद—
पसिअ । वल्मीक —वम्भिओ । तदानीम्—तभाणि ।

वा पानीयगे ॥ १ । २ । ५३ ॥ ॥ 63—

In पानीय and other words of the class, इ is optionally
changed to इ

पानीयम्—पाणिअ—पानीअ । अलीकम्—अलिअ—अलीअ । वरीषम्—
वरिस—करीस । उपनीतम्—उपणिअ—उपणीअ । जीवितम्—जीविअ—
जीवीअ ।

Hemachandra gives one Sūtra—'पानीयादिष्वित्' in place of
the two Sūtras—'गभीरग इत्' and 'वा पानीयगे' He places
गभीरादि's in the पानीयादि class and derives optional forms by
means of the Sūtra 'बहुलम्'.

प्राक्० चन्द्रि० gives a fuller list —

'इत् इत् वा ॥ पानीयोपनीतालीकजीवितौ ।

प्रदीपितवरापुतृष्णीके च निरीक्षिते ॥

अवसीदत्तसीदत्रीदितेष्वपि शिरीषके ।
 द्वितीये च तृतीये च नदानीमि गृहीतके ॥
 निलीयानीतवल्मीकगभीरहीतपूर्वके ॥

उत् उत्तर्ज्ज् ॥ १ । २ । ५४ ॥ p. 63—

जीर्णं necessarily changes its ई to उ—जीर्णः—जुर्णो ।

विहीनहीने वा ॥ १ । २ । ५६ ॥ p. 64—

In these two words ई is optionally changed to ऊ—

विहीन.—विहूणो—विहीणो (नृ being changed to ण by 'न.' p. 78) ।
 हीन.—हूणो—हीणो ।

Pages 64-65 त्वदुत्त उपरिगुरुके ॥ १ । २ । ५८ ॥ p. 64—ओत् स्थूणा ॥ १ । २ ।
 ७३ ॥ ॥ 65—

This section deals with changes of उ and ऊ.

उपरि and गुरुक (गुरु with the suffix क) change their initial उ to अ optionally.

उपरि—अपरि—उवरि । गुरुक—गरुओ—गुरओ ।

मुकुलादी ॥ १ । २ । ५९ ॥ p. 64—

In मुकुल and other words of the class, the initial उ is optionally changed to अ.

मुकुल—मउलो । मुकुरः—मउरो । मुकुटम्—मउड । अगुरु—अगरु ।
 गुरुक्षी—गउर्दो (ऊ being changed to ओ by 'ओत् स्थूणात्पू' p. 65) । गुर्वी—गउर्द—(Vide 'तन्व्याभे' p. 107 by which उ is inserted before the final member of the conjunct consonant in words like तन्वी) । युपिष्ठिरः—जहुट्टिलो—अदिट्टिलो । सौकुमायम्—सौअमल (Vide p. 38)

Lakshmidhara makes the rule optional, but Trivikrama, Hemachandra, Śeṣhaśrī, and Vararuchi make it necessary. Trivikrama justifies the necessary application of the rule by the words 'पृथग्दोषात्रित्वम्'.

In some cases उ is changed to आ as in विदाओ from विदुतः.

सुभगसुसले ॥ १ । २ । ६४ ॥ p. 65—

In सुभग and सुमल, उ is optionally changed to ऊ.

सुभगः—सुहवो (गृ being changed to वृ by 'ऊत्ते सुभगदुर्भगे वः', p. 73) —सुहओ । सुमल—सुसलो—सुमलो ।

मूर्त्ति ॥ १ । २ । ६६ ॥ p. 65—

The initial उ, followed by a conjunct consonant, is changed to ओ—

मुद्गरः—मोग्गरो । पुद्गरः—पोग्गरो ।

Here उ is to be understood as the original उ in a word and not the उ which may have resulted from the operation of a Sûtra (लाक्षणिक). How is this known? From the Sûtra 'सूक्ष्मेदोतः' which proves this. How? For one might say that the Sûtra is useless. In सूक्ष्म, ऊ can be shortened by 'सयोणे' and then उ may be changed to ओ by 'स्तौ'. It will not do to say that the Sûtra is given to make the rule optional, for, in that case, Lakshmidhara might have pronounced the Sûtra as 'सूक्ष्मेदा', he must not have used ऊतः. The Sûtra 'सूक्ष्मेदोतः' thus seems without any purpose. In order that it may not be so it is a ज्ञापक, a demonstrator of the fact that the Sûtra 'स्तौ' does not apply to the उ in a word, which is not original, but the result of the operation of a rule (लाक्षणिक).

Trivikrama gives the following additional instances —

तुण्डम्—तोण्ड । मुण्डम्—मोण्ड । पुष्करम्—पोक्कर । कुट्टिमम् । कोट्टिम ।
पुस्तकम्—पोत्थको (*Vide* 'स्त' p 38) । मुस्ता—मोत्था ।

ईदुव्ब्यूढे ॥ १ ॥ २ । ६९ ॥ p 65—

In उद्व्यूढ, ऊ is changed to ई—

उद्व्यूढ —उव्वीढो.

Hemachandra makes the change optional—ईवौव्व्यूढे' कुमा० चरि०, Appen , p 21, and gives two forms उव्वीढ—उव्वूढ । Trivikrama does the same in his Vritti

उल कण्डूयसिहन्मद्वातुले ॥ १ । १ । ७० ॥ p 65—

In the root कण्डूय, and the words हन्मत् and वातुल, ऊ is necessarily changed to उ—

कण्डूयसि—कण्डुअद । हन्मान्—हणुमन्तो (मत् being changed to मन्त by 'मन्तमणवन्त' ॥ 157) । वातुल —वाउलो ।

Trivikrama has the Sûtra उल कण्डूयहन्मद्वातुले ।

ओल स्थूणातूणमूल्य ॥ १ । २ । ७३ ॥ p 65—

In स्थूणा &c ऊ is necessarily changed to ओ. Owing to the force of the Sûtra 'बहुलम्', the rule is optional in the case of स्थूणा and तूण.

स्थूणा—थोणा—थूणा (स् being dropped by 'कगट्टतद' p. 15) ।
 तूणम्—तोण—तूण । मूल्यम्—मोह । (प्राक्चन्द्रि० gives मुह also—
 'मूले तु मोह मुह च') । तूणीरम्—तोणीरम् । कूपरम्—कोप्पर । गुल्लची—
 गलोई (Vide 'मुकुलादौ' p. 111) । कुष्माण्डी—कोहण्डी । तम्बूलम्—
 तबोल or ताम्बूली—ताम्बोली ।

P 66-68 इह कृपणे ॥ १ । २ । ७६ ॥ p 66—इह इति ॥ १ । २ । ९३ ॥ p 68—

Now begins the section treating of changes of कृ and कृ

In कृप and words that belong to this class, कृ is necessarily changed to इ

कृप —किपो । कृपा—किवा । कृप —णिपो । कृपण —किवणो । कृश —विमो ।
 कृशानु —किसाणू । कृति —किई । कृसर —किसरो ('अय लेपनविशेष 'त्रिवि०') ।
 कृच्छम्—किच्छ । कृपाण —किवाणो । कृपि —किसी । कृपिक —किसिओ ।
 कृपि —इसी । कृति —धिई । कृक्षिक —विष्णुओ—विष्णुओ—विष्णिओ ('क्षे
 कृक्षिके क्षुवा' p. 51) । कृत्तम्—विक्त । कृत्ति —विक्ती । कृन्दी—पिच्छी
 ('स्वध्वद्भा'— p. 88) । कृत्या—किच्चा ('लोचैले' p. 33) । कृसणम्—
 कृसिण । कृणा—किणा । कृदि —इदी । कृमृदि —समिदी । कृदि —गिदी ।
 कृदि —गिदी ('ह' p. 31) । कृदकवि —विदकर । कृदा—छिदा ('स्प
 हादौ' p. 30) । कृसी—विती । कृदयम्—दिअभ । कृदृष्टम्—उकिट्ट ।
 कृदम्—मिट्ट (रसे एव, अन्यत्र मट्ट) । कृदम्—दिट्ट । कृदृष्ण —विशृणो
 ('अणाल'अहङ्कृष्णा ण्ड' p. 43) सकृत्—सह । कृदि —दिदी । कृदि —
 सिदी । कृगाल —सिगालो । कृतम्—दिअ । व्याकृतम्—वाहित । कृदितम्—
 विदिअ । कृतम्—तिप्प । कृष्टम्—सिद्ध । कृत्तार —सिगारो । कृत्त —भिन्नो ।
 कृत्तार —भिन्नारो । कृत्त —भिज्ज । कृत्तस —निससो । कृत्तम —पिरमो ।
 कृष्णा—तिण्हा ।

इह मृगाङ्कमृषुष्टमसृणेषु वा ॥ १ । २ । ७७ ॥ p 66—

कृ is optionally changed to इ in मृद् and c

मृद्—सिद्ध—सह ('कतोव' p. 30) । मृगाङ्क —मिअङ्को—मअङ्को । मृलु
 —मिअ—मअ ('लोचैले' p. 33) । मृष्ट —पिद्धो—पद्धो ('ह' p. 31) ।
 मसृणम्—मसिण—मसण ।

उहृपमे वु ॥ १ । २ । ७९ ॥ p. 67—

In वृपम, वृ is optionally changed to उ

वृपम —उसदो—नसदो ।

वृन्दारकनिवृत्तयो ॥ १ । २ । ८० ॥ p 67—

These two words change their कृ to अ optionally

वन्दारकः—वुन्दारओ । वन्दारओ । निवृत्तः—णिवृत्तो—णिवत्तो—निवृत्तो—
णिवत्तो ('आदेशु' p. 78).

ऋतुगे ॥ १ । २ । ८१ ॥ p. 67—

In ऋतु and words of the class, the initial ऋ is changed to उ.
ऋतुः—उऊ—रिऊ ('ऋतुऋतु' p. 68) । ऋषभः । उतहो । प्राभृतम्—
पाहुड ('प्रतिगेपतीपगे' p. 76) । प्रभृतिः—पहुटी ('प्रतिगेपतीपगे' p. 76) ।
निभृतम्—णिहुअ । परभृतः—परहुओ । सभृतम्—सहुअ । निभृतम्—विहुअ ।
निवृतम्—णिवअ । सवृतम्—सवुअ—सवुर (प्राक० प्र०) । विवृतम्—
विउअ—विउइ (प्राक० प्र०) । निर्वृतिः—णिवृर । निर्वृतम्—णिवृअ—
णिवुर ('प्राक० प्रका०') । प्रवृत्तिः—पउत्ती । प्रावृद्—पाउसो । वृत्तान्तः—
वृत्ततो । वृन्दम्—वुद । वृन्दापनम्—वुदापण । पृथिवी—पुहवी (इ of थि
being changed to अ by 'मृषिकविभीतकहरिद्राषभिपृथिवीप्रतिश्रुत्यद्'
p. 62)—पुहवी ('इः पृथिवीपथनिघोषे' p. 78)—पुहई—पुहई (थ
being dropped by 'प्रायो उऊ कण—' p. 14) । ऋजुः—उऊ (being
॥ तैलादि, 'तैलादी' p. 48) । मृणालम्—मुणाल । पृथ्वी—पुहवी—पुहुवी
(Hema) । वृद्धः—वुहो ('दग्धविदग्धवृद्धिद्वारावृद्धे' p. 30) । स्पृष्टः—पुहो ।
परास्पृष्टः—परामुहो । भावुक—भाउओ । जामावुक—जामाउओ । मावुकः
—भाउओ (प्राक० प्रका० also) । मावुका—भाउमा । पित्रुक—पिउओ ।
—प्राकृतम्—पाउई (being a प्रत्यादि, 'प्रतिगेपतीपगे' p. 76)—पउअ
(प्राक० सर्व०, it comes under the उल्लातादि's—'न वा-वयोत्प्लातादी,
p. 60) । इतिः—हुरं ।

वृष्टिपृथङ्मृदङ्गनसृकवृष्टे ॥ १ । २ । ८४ ॥ p. 67—

In these words, ऋ is changed to इ and उ.

वृष्टिः—विट्टी—वुट्टी । पृथक्—पिह—पुह । मृदङ्ग—मिहगो—मुहगो ('स्वमा-
दाविल्' p. 57)—मिहगो—मुहगो (Vide note on 'स्वमादाविल्' p. 57) ।
नसृक—णसिओ—णसुओ । वृष्ट—विट्टो—वुट्टो ।

इसेरि हा ॥ १ । २ । ८९ ॥ p. 67—

In इस, ऋ together with ए and तु ॥ changed to अरि.

इस—दरिओ ।

केवलख रि. ॥ १ । २ । ९० ॥ p. 68—

ऋ, not conjunct with a consonant, ॥ changed to रि.

ऋक्षः—रिच्छो ('उत्सवऋक्षोत्सुऋक्षामर्थे छो वा' p. 34)—रिख ('क्षः'
p. 32) । ऋदि—रिदी । ऋणम्—रिण ।

ऋतुऋजुऋणऋपिऋपभे वा ॥ १ । २ । ९२ ॥ p. 68—

In क्तु &c क is optionally changed to रि

क्तु —रिक्त—उक्त ('क्तुगे' p 67) । क्तु —रिञ्जु—उञ्जु ('क्तुगे' p 67) । कृण्व—रिण्व—अण्व ('क्तुव' p 30) । कृषि—रिसी—इसी ('इष्ट कृपणे' p 66) । कृषम—रिसहो—उसहो ('क्तुगे' p 67) ।

इस इति ॥ १ । २ । ९३ ॥ p 68—

In ह्रस्व, the initial vowel is changed to इलि

ह्रस्व —किलितो ।

P 68-72 चपेटकेसरदेवरसेन्यवेदनास्वेचस्त्रिच ॥ १ । २ । ९४ ॥ p 68—अनोर
दोरच ॥ १ । ३ । ७ ॥ p 72—

Now begins the section dealing with the changes of ए, ऐ, ओ, and औ

In the words, चपेट &c ए and ऐ are optionally changed to इ
चपेट —चविणो—चवेडो ('टो ट' p 54 'पो व' p 14) । चपेट is the usual word It is given in the Ms M and by Hema chandra चपेटा is also the reading of the Sutra, *Vide* p 100 of the text चपेटा—चविडा—चवेण । Other forms are चविलो—चवेणो—चविला—चवेला (It is a वचिडादि, *Vide* 'टोर्वचिडादी ल' p 74) । केसर —किसरो—केगरो । देवर —दिअरो—देअरो । सैन्य—सिण्व—सेण्व । वेदना—विअणा—वेअणा ।

सैन्यचक्रानेश्वरे ॥ १ । २ । ९५ ॥ p 68—

In these words ऐ is changed necessarily to इ

सैन्य —सिचवो । चक्रेश्वर —चणिचरो ('अव्ययसप्तमनिश्चले' p 35)

एवसरोरहमनोहरप्रहोषातोषान्योन्धे वक्ष तो ॥ १ । २ । ९६ ॥ p 68—

In these words ओ is optionally changed to अ and ए and ऋ to which the vowel is joined is changed to व्—

सरोरहम्—सररह—सरोरह । मनोहरम्—मणहर—मणोहर । प्रणोष्ट —पवडो—पओडो । आतोषम्—आवअ—आओअ ('अव्ययी च' p 35, 'शेषादेशाद्वाहोचोरो' p 46) । मन्योन्यम्—अण्णण्—अण्णोण् । अण्णुण्ण (प्राह्णं चन्द्रिणं, 'अण्णोण्णमण्णण्णमण्णुण्ण चान्वो यपदे भवेत्')

Trivikrama remarks that सिरवेअणा and सिरवेअणा are to be derived from सिरस+वेदना (the formative stage of the word) and सिरवेदना (the formed word) —'सिरवेअणा सिरवेअणा सिरवेदना सिरवेदनाया सार्वमानमिडावन्पयोरेव भवत ।' Hemachandra includes the word in the Sutra itself 'ओनोडा-नो यपकोषातोप

शिरोवेदनामनोहरसरोरुहे कोश्व ॥ ८।२।१५६ ॥ Trivikrama seems criticizing Hemachandra, saying that it is not necessary to put the word in the Sutra and that the changes in it can be arrived at from the formative (साध्यमान) and formed (सिद्ध) stages of the word

कौक्षेयक उत् ॥ १।२।९७ ॥ p 69—

In कौक्षेयक, औ is optionally changed to उ

कौक्षेयक —कुच्छेयको—कोच्छेयको ('एच एड्' p 7, it being a स्पृहादि, इ is changed to छ 'स्पृहादौ' p 30, य् and क् being dropped by 'मायो छुक् षगचजतदपयवान्' p 14) । कुच्छेयको (It being a पीरादि, *Yide* पीरगे चाउत्' p 70)

झौण्डो ॥ १।२।९८ ॥ p 69—

In झौण्ड and words belonging to this class, औ is necessarily changed to उ—

झौण्ड —झुण्डो । झौडोदिनि —मुडोमणी । मौन्वायन —मुनामनो । सौन्दर्यत् —मुन्देर (डेरो मक्षचर्वतीन्दर्ये च' p 40)—मुन्दरिज (It is a चौर्यादि 'स्याद्भ्यचैत्यचौर्यसमे यात्' p 49) । सौगन्ध्यम् —मुगधत्तण (the abstract affix य् being changed to तण by 'स्वस्य तु द्विमात्तणौ' p 159) । दौवारिक —दुवारिओ । सौवर्णिक —सुवर्णिओ । पीलोमी —पुलोमी ।

ऊ स्तेने वा ॥ १।२।१०० ॥ p 69—

In स्तेन, ए is optionally changed to ऊ—

स्तेन —मूणो—धेणो ('स्त' p 38)

सोच्छासे ॥ १।२।१०१ ॥ p 69—

In सोच्छास, औ is necessarily changed to ऊ—

सोच्छास —ससासो (य् being dropped by 'लवरामयस्य' ॥ 14 and इ changed to स by 'शो सड्' p 14)—सोस्ससो (उच्छास is changed to ससास, उद् being changed to ऊ by 'दोदोनुस्साहोत्सन्न ऊ शसि' p 34, स+ससासो=ससासो) ।

अइ तु वैरादौ ॥ १।२।१०३ ॥ p 69—

In वैर and other words of the class, the initial ऐ is optionally changed to अइ

वैरम्—वरर—वेर । वैशपायन —वसपायनो—वसपायनो । वैदेशिक —

वदसिओ—वेदसिओ । वैशिकम्—वेसिअ—वदसिअ (प्राक०प्रका० gives it in the दैत्यादि class) । वैग्रवण—वदसवणो—वेसवणो । चैत्र—चरतो—चेत्तो । कैलास—कइलासो—केलासो । वैतालिक—वइआलिओ—वेआलिओ । कैरवम्—कइरव—केरव । दैवम्—दइव—देव—दइव—देव्व (‘दैवगोखी’ ॥ 47) ।

दैत्यादौ ॥ १ । २ । १०४ ॥ p 69—

In दैत्य and other words belonging to this class, ऐ is necessarily changed to अइ—

दैत्य—दइत्यो (‘त्योचैत्ये p 33) । दैन्यम्—दइण्ण । दैवतम्—दइयअ । कैतवम्—कइमव । वेदर्थ—वइमम्भो । वेदेह—वइण्हो । ऐश्वर्यम्—अइसरिअ (It is a चौदादि, ‘स्याद्भव्यचैत्यनौर्यसमे याव’ p 49) । वैजनन—वइअणणो । भैरव—मइरवो । वैतालीयम्—वइआलीअ । वेदेश—वइएसो । वैश्वानर—वइसाणरो । वैशाख—वइसाखो । वैशाल—वइसालो (वैशाख is explained by Trivikrama as विशालाया मव) । स्वरम्—सइर । चैत्यम्—चइत्त ।

हौदं is not mentioned in the Ms of प्राक० व्याक० इति by Trivikrama and by Hemachandra

The Ms remarks—‘चैत्यविशेषे न भवति । चेत्तो ।’ Hemachandra notes—‘विशेषे न भवति । चैत्यम्—चेईअ । आर्षे चैत्यवन्दनम् । ची—वन्दण ॥’ कुमा० चरि०, Appen p 26

The necessary and optional changes of ऐ to अइ are well described by Séshakrishna in his Prākṛitachandrikā as under —

‘अर्द्धत्यैश्वर्यदैवस्वरभैरवसैनिके ।

वेदर्थे चैव वैशाखे वेदेशे वैणिके तथा ॥

वैश्वर्ये वैमवे वैभवेणवेन्दववेपुळे ।

नैसर्गिके नैकृतिके स्तेरिणीरोत्यवैकृते ॥

अरे तथा वैरवकेनवे वैशम्पायने वैमवण च दैवे

कैलासवैकोटिकदेवतेषु वेदेहवैतालिकवैशिकेषु ।

वैकुण्ठवैश्वानरवैजनम्पवैशालवैजननवैरिकेषु

वैतानिके वीशवकैटभे च वीलेयमेरेयसदैरूपेने ॥

जैवातुके वैजवने च वेदये सनैकधे वैजजने च चैत्रे ।

त्रैलोक्यवैशानिकवैजयन्तीवैषम्यमुख्येषु अहर्विभाषा ॥

गौरव आख ॥ १ । २ । १०६ ॥ p. 70—

In गौरव, औ is changed to आ—

गौरवम्—गारव । गहरव ('पौरगे चाउत्' below) ।

पौरगे चाउत् ॥ १ । २ । १०७ ॥ p 70—

In पौर and words of the class औ is changed to अउ—

पौर —पउरो । कीरव —कउरवो । गौड —गउडो । कील —कउलो । सौर —सउरो । मोलि —मउली । कौशलम्—कउसल । पौरुषम्—पउरिस् (उ in रु being changed to इ by 'रोर्भुकुटीपुरुषयोरित्' p 19) । कौशेयकम् —कउच्छेअम्—कुच्छेअम्—कोच्छेअम् ('कौशेयक उत्' p 69) । सौधम्—सउड । मौनम्—मउण । गौरवम्—गउरव—गारव ('गौरव आत्' above) ।
पृथु सान्गुला प्रयोदशमेव ॥ १ । १ । ११॥ p 70—

In प्रयोदश and words of its class, the initial vowel together with the following syllable (consonant and the vowel joined to it) is changed to ए—

प्रयोदश—तेरह (रु being changed to ह् by 'प्रत्युपदिवंसदशपाषाणे तु ह्' p 83 and ह् to ए by 'रह् सप्तत्यादी' p 77) । सविर —थेरो (रु being dropped by 'कगट्ठदथ ञ् ञ् ञ् पशोरुपयद्' p 15) । अयरार —ण्यारो (अ with य being changed to ए, रु dropped by 'कगट्ठ' p 15, ए doubled by 'ऐपाञ्चसाहोरोतो' p 15) । विचरिणम्—पेशत्तम् (It is a तैत्तिरि, 'तेत्तरी' p 48) । प्रयोविशति —तेरीसा । प्रयन्तिष्—तेपीमा ('विशन्ति ल्वा शेषत्' p 54) ।

वणिक्कारे लो ॥ १ । १ । ११॥ p 71—

In वणिक्कार, the second vowel with the following syllable is optionally changed to ए—

वणिक्कार —वण्ठरो—वणिमारो—कणिमारो ('वणिक्कारे लो वा' p 46) ।
नयमालिकावद्ध ॥ १ । १ । १४॥ p 71—

In नयमालिका &c, the initial vowel with the following syllable is changed to ओ necessarily—

नयमालिका—लोमालिका । वल्गुम्—वोर् । नवर्ग रा—वोर्ग रा । पूग वल्गुम्—वोर्ग (Hemra has वोर्गम् and so भाट्ट० पदि०—'वोर्गम् ॥ पूगदे') । पुनर —पेरो ।

पण्य भट्टी वा ॥ १ । १ । १०॥ p 71—

ए, when not in the beginning of a word and not conjunct and when following a vowel, is changed to अ, or इ or ल ।, so as to suit actual usage—

अधिरुध —० ॥ रेत् —रेमो । दिव —दिम ।

कचित् ह —० ९ मुक्ताफलम्—मोत्ताहल ('स्त्री' p 65) ।

अचिदुमावधि—० ९ सफलम्—समल—सहल । शेफालिका—सेमालिमा—
सेहालिमा । शफरी—सगरी—सहरी । युफति—युमह—युहह ।

But पुप्पम्—पुप्फ (Here फ् is conjunct) । फणी (Here फ्
begins the word 'Hema has 'चिट्टह फणी') । युम्फति—युम्फह
(Here फ् does not follow a vowel) ।

हु मयूरचतुर्थचतुर्वार ॥ १ । ३ । ५ ॥ p 71—

In मयूर and other words mentioned in the Sūtra, the initial
vowel together with the following syllable is optionally
changed to ओ—

मयूर —मोरो—मऊरो । चतुर्थ —चोत्थो—चउत्थो—चोटो—चउटो
('स्यानचतुर्थं च तु ठ' p 32) । चतुर्वार —चोव्वारो—चउव्वारो । चतुर्दश—
चोदह—चउदह । चतुर्दशी—चोदसी—चउदसी । चतुर्गुण—चोग्युणो—
चउग्युणो । मयूख —मोहो—मऊहो । उल्लसलम्—उल्लल्ल—ओहल ।
मुकुमार —सोमालो—मुउमालो (It is a हरिद्रादि, 'हरिद्रादी' p 31)
(सोमारो—सउमारो—मुउमारो It is a मुकुलादि, 'मुकुलादी' p 64) ।
उदूहल —ओहलो—उऊहलो । लवणम्—लोण—लअण । कुतूहलम्—कोहल
—कुऊहल—कोउहल—कोहल Vide the next Sūtra) ।

हश्चैकुतूहले ॥ १ । २ । ६५ ॥ p 72—

In कुतूहल, उ is optionally changed to ओ and when it is so
changed, ऊ = shortened—

कुतूहल—कोउहल (It is a तैलादि and therefore ह् is doubled
'तैलादी' p 48)—कोहल ।

निपण्ण उम ॥ १ । ३ । ६ ॥ p 72—

In निपण्ण, the initial vowel with the following syllable is
optionally changed to उम—

निपण्ण —णुमण्णो—णिसण्णो ।

Pages 72-74 सोपुप्पकुञ्जकर्परकीले को ॥ १ । ३ । १२ ॥ p 72—निकप
स्फटिकचिकुरे ह ॥ १ । ३ । १९ ॥ p 74—

Now begin changes of gutturals

कुञ्ज, not signifying a flower, कर्पर, and कील change their
क to ख—

कुञ्ज—खुनो । कर्पर —खपर्रो । कील —खीलओ ।

When कुञ्ज means a flower ॥ is changed to कुञ्ज. In vikrama and Hemaohandra give this example — 'बन्धेव कुञ्ज अप्पण १'

छागशृङ्खलकिराते लकचा ॥ १ । ३ । १३ ॥ p 72—

In these words, letters of the guttural class are respectively changed to ख, क, and च—

छाग —छालो । शृङ्खलम्—सकल । कीरात —चिलाओ (It is a हरिद्रादि and therefore रू is changed to ख 'हरिद्रादी' p 31) ।

वैकादौ ग ॥ १ । ३ । १४ ॥ p 73—

In एक and words of its class, a letter of the क class is optionally changed to ग—

एक —एगो—एवो—एओ—एकलो ('नवैकादा' p 28) । आकर्ष —आगरिसो—आभरिसो (being a चौवादि, 'स्वाङ्गन्यचैत्यचौर्यसमे यात्' p 49) । लोक —लोगो—लोओ । अमुक —अमुगो—अमुओ । तीर्थकर —तिथगरो—तिथमरो । उद्योतकर —उज्जोअगरो—उज्जोअमरो ('पर्यया ज' p 35) । सावक —सावगो—सावओ । अमुक —अमुगो—अमुओ । आवार —आगार —आभार ।

खो कन्दुकमरकतमदकले ॥ १ । ३ । १५ ॥ p. 73—

In वन्दुक, मरकत, and मदकल, a letter of the guttural class is necessarily changed to ग—

वन्दुकम्—गन्दुम (Hema. gives गेन्दुम also, प्राकृ० चन्द्रि० 'बंदुसस तु गेन्दुम) । मरकतम्—मरगम । मदकल —मगलो ।

पुत्तागभागिनीचन्द्रिकासु म ॥ १ । ३ । १६ ॥ p 73—

In these words, a guttural letter is changed to ग—

पुत्ताग —पुग्तागो । भागिनी—भागिणी । चन्द्रिका—चन्द्रिमा ।

शीकरे तु मही ॥ १ । ३ । १७ ॥ p 73—

In शीवर, क is changed to ग or ह—

शीवर —शीमरो—शीहरो—शीअरो (प्राकृ० चन्द्रि०—'शीकरे शीहरोपि स्वात् शीमर शीमरोपि च ।')

उद्ये सुभगदुर्भगे व ॥ १ । ३ । १८ ॥ p 73—

In सुभग and दुर्भग, when उ is changed to क, ग is changed to व—

सुभग —गवो ('सुभगसुभगे' p 65)—गुअओ । दुर्भग —दवो—

दुहो । (In दुहो, उ is lengthened by 'दुरो रुकि तु' ॥ १ । २ । ६३
—When र् of दुर् is dropped, उ is optionally changed to ऊ)

निकपस्फटिकचिकुरे ह ॥ १ । ३ । १९ ॥ p 74—

In these words क् is changed to ह्—

निकप — निहसो । स्फटिक — फलिहो ('भ्रसो फ ' p 39, and 'स्फटिके' ॥
१ । ३ । २५ ॥ p 74 by which र् is changed to ह्) । चिकुरः
—चिहुरो ।

Hemachandra has 'चिहुरशब्दः सङ्कलेपि इति दुर्ग' The Ms of
प्राक् व्याक० इति of त्रिविक्रम has भृङ्गाचाय in place of दुर्ग .

Page 74—चो खचितविशाचयो सङ्क्षो ॥ १ । ३ । २२ ॥ p 74—

This Sūtra and the next one give the changes of palatal
consonants

In खचित and विशाच, च् is optionally changed to ख् and ह्
respectively—

खचित — खसिओ — खशओ । पिशाच — पिसछो ('सयोगे' p 28)—
पिसाओ ।

झो जटिले ॥ १ । ३ । २३ ॥ p 74—

In जटिल, ज् is optionally changed to झ्—

जटिल — झटिलो — जटिलो ('टो ड ' p 54)

Pages 74-75 टोर्वडिशादौ छ ॥ १ । ३ । २४ ॥ p 74—टो ड ॥ १ । ३ । २१ ॥
p 75—

Here begins the section dealing with changes in lingual
consonants

In वडिश and other words coming under the class, lingual
consonants are changed to छ optionally—

वडिशम् — वलित — वडित । गुह — गुलो — गुहो । नडम् — नल — नड ।
चपेट — चविलो — चविडो — चवेलो — चवेडो ('चपेटकेमरदेव' p 68) ।
आपीड — आमेलो — आमेडो — आवेलो — आवेडो ('नीपापीडे मो वा' and
'पो व' p 79 and 'एलीडनीड' p 62) । नाडी — णाली — नाली —
णाटी — नाली ('आदेसु' p 78) । पाटयति — पाटेड — फाटेड (प being
changed to फ् by 'फ पाटिपरिष' p 79) । वेणु — वेळ् — वेणू ।
दाडिमम् — दाटिम — दाडिम ।

द कैटभशकटसटे ॥ १ । ३ । २७ ॥ p 74—

In these words, the lingual consonant is changed to द्—

कैटभः—कैटवो ('वो मस्य कैटभे' by this भू is changed to व्) । शकटः—सभटो । सटा—सटा ।

ठः ॥ १ । ३ । २८ ॥ p. 75—

ट् is changed to ठ् when it is not in the beginning of a word or conjunct and when it follows a vowel—

मठः—मटो । कमठः—कमटो । शठः—सटो । कुठारः—कुठारो । जठरम्—जठर । कठोरम्—कठोर । पठति—पट्ट ।

पिठरे हस्तु रश्च ङः ॥ १ । ३ । २९ ॥ p. 75—

In पिठर, ट् is optionally changed to ठ् and when so changed ट् is changed to ङ्—

पिठरः—पिठटो—पिठरो (by 'ठः' ट् is changed to ठ्) ।

कल्ल डोलुङ्गणे ॥ १ । ३ । ३० ॥ p. 75—

ङ्, when it is not in the beginning of a word or conjunct and when it follows a vowel, is changed necessarily to ङ्, but not in उङ् and words belonging to that class—

गङ्गः—गङ्गलो (ट् being changed to ङ् by 'हरिद्रादी' p. 81) । बटमानलः—बलभाणलो । तडागम्—तलाभ ।

The Sūtra does not apply to उङ् and words of its class—

उङ्गः—उङ्ग । निविटम्—निविड । गौडो—गजडो (It is a पीरादि—'पीरने चाउट्' p. 70) । पीडितम्—पीडिअ । नीडम्—नीड । नाडी—नाटी । Hemachandra mentions तटी in place of नाडी (कुमाचरि०, Appendix p. 34). प्राकृ०चन्द्रि० follows Hemachandra—'निविटे पीडिते गौडे निगडोडुतटिस्तु न'—तटिक्—तटी ।

टो ङः ॥ १ । ३ । ३१ ॥ p. 75—

When not conjunct and not initial, and when following a vowel, ट् is changed to ङ्—

घटः—घटो । मटः—मटो । नटः—नटो । घटवे—घट्ट ।

Pages 75-79. येतस इति तोः ॥ १ । ३ । ३२ ॥ p. 75—नापित्ते हः ॥ १ । ३ । ५४ ॥ p. 79—

This is the first Sūtra of the section dealing with changes of dental consonants.

येतस changes its ट् to ङ् when स is changed to ह्.

This Śāstra accordingly teaches that the change of अ to इ in this word is optional though it is a स्वप्नादि 'अत एव विधानात् स्वप्नादौ वेतसस्य अत इत्व वा भवति' विविक्रम

वेतस —वेडिसो—वेअसो ।

प्रतिगमेतीपगे ॥ १ । २ । २३ ॥ p 76—

In प्रति and words of its class त् is changed to इ. This does not apply to प्रतीप and words of its class—

प्रतिपन्नम्—पडिपण । प्रतिमास —पडिहासो । प्रतिहार —पडिहारो । प्रतिस्पर्धा—पटिस्पर्धा ('पस्पो क' p 39) । प्रतिनिष्ठम्—पडिणिअत् । प्रतिकरोति—पडिकरइ । प्रतिपद्—पडिपद्मा (the final consonant is changed to अ in the Fem —'अविपुति स्त्रियामाल्' p 98) । प्रतिशुब्—पटुशुब्मा (It falls under the मनस्विनी class and therefore Anusvāra is placed over the second vowel 'स्वरेभ्यो वक्रादी' p. 53) । प्रतिभा—पडिभा । प्रभृति—पडुडि ('भृतुगे' 67) । मृतकम्—मडअ । भिविपाल —भिडिपालो । पताका—पडाका । प्राशुतम्—प्राशुड ('भृतुगे' p 67) । विभीतक —बहेडअ ('भृपिकविभीतक'—p 62) । व्यापृत —वावडो । हरीतकी—हरडई ('ईत काश्मीरहरीतक्योर्लौ' p 42) ।

Except —प्रसीपम्—पईप । प्रतिष्ठा—परण्ठा । सप्रति—सपइ । प्रतिसमयम्—परसमअ । प्रतिष्ठा—परट्ठा । प्रतिष्ठानम्—परट्ठाण ।

दन्मदरवर्भ—* ॥ १ । २ । २५ ॥ ॥ 76—

In दन्म &c the dental is optionally changed to the corresponding lingual—

दन्म —डभो—दभो । दर —डरो—दरो । दर्भ —डग्भो—दग्भो । गर्दभ —गडुहो—गडहो । दट —डटो—दटो । दशनम्—डसन—दसन । दग्ध —डङ्गो (the conjunct consonant being changed to इ by 'दग्ध विदग्धवृद्धिदद्रावृद्धे' p 36) । दाह —टाहो—दाहो । दोहद —डोहलो—दोहलो (द् being changed to ह् by 'दोहदप्रदीपशातवाहनातस्याम्' p 77) । डोला—डोला—दोला । दण्ड —डटो—दडो । कदनम्—कडण—कमण ।

तुच्छे चच्छी ॥ १ । २ । ३६ ॥ p 76—

In तुच्छ, त् is changed to च् and छ—

तुच्छ —तुच्छो—तुच्छो ।

टल प्रसरवृन्ततुवरतगरे ॥ १ । २ । ३७ ॥ p 76—

In these words, the dental is necessarily changed to the lingual—

त्रसर —टसरो । वृत —वेण्ट—विण्ट (ऋ being changed to इ or ए by 'वृत इदेइ' p 111) प्राकृ०चन्द्रि० gives वीण्ट also—'वृतस्य वेण्ट वीण्ट च विण्ट दिही धिइ धृते' त्वर —ट्वरो । तगर —टगरो ।

ह कातरककुदवितस्तिमातुल्लङ्घेषु ॥ १ । ३ । ३८ ॥ p 77—

In these words, the dental consonant is changed to ह—

मातर —काइलो ('हरिद्रादी' p 31) । ककुदम्—कउइ । वितस्ति —विइत्थी ('स्त' p 38) । मातुल्लङ्घम्—माइल्लङ्घ ।

सु वसतिभरते ॥ १ । ३ । ३९ ॥ p 77—

In these words, the dental is optionally changed to ह—

वसति —वसही—वसई । भरत —भरहो—भरओ ।

स पलितनितम्बकदम्बे ॥ १ । ३ । ४० ॥ p 77—

In these, the dental is optionally changed to ल्—

पलितम्—पलिल—पलिअ । नितम्ब —णिलम्बो—णिअम्बो । कदम्ब —कलम्बो—कअम्बो ।

M reads निम्ब for नितम्ब निम्ब —लिम्बो—निम्बो ।

दोहदप्रदीपशातवाहनातस्वाम् ॥ १ । ३ । ४१ ॥ p 77—

In these, the dental is changed to ल्—

दोहद —दोहलो—दोहलो ('दग्भदर—' p 76) । प्रदीप —पलीपो । प्रदीप्यति—पलीनेइ । प्रदीपम्—पत्ति । शातवाहन —सालाहणो । The Ms of प्राकृ०—याकृ० वृत्ति of त्रिविक्रम gives सालावाहणो (Hema also gives the form) अतसी—अलसी ।

रत्न सप्तत्यादौ ॥ १ । ३ । ४२ ॥ p 77—

The dental is necessarily changed to र् in सप्तति and words of its class—

सप्तति —सत्तरी । सप्तदश—सत्तरह ('प्रत्यूपदिवस—' p 83) । एकादश—एकारह । त्रयोदश—तेरह ('ण् साञ्जला त्रयोदशगेच' p 70) । पण्दश—पण्णरह ('पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ॥' p 36) । द्वादश—वारह ('वगन्ड—' p 15) । अष्टादश—अट्टारह ('ट' p 31) । मरुदम्—मग्गर ।

पीते ले घा ॥ १ । ३ । ४५ ॥ p 78—

पीत changes its त् to न optionally when the affix ल् giving no additional sense to the base (सार्धवाच्य) is added to it—

पीत —पीवलो—पीअलो—पीओ (The स्वा०वाच्य suffix is added in accordance with the Sūtra 'लो वा निपुनप्रतीताभाव' p 161)

उ प्रथित्यौपपनिदीये ॥ १ । ३ । ४७ ॥ p 78—

In these words the dental is optionally changed to ह—
 पृथिवी—पुढवी—पुहवी ('खपयधमाम्' p 18 and 'मूषिकविमीतव—
 p 62) । ओषधम्—ओसह—ओसह । निशीथ—निसीहो—निसीहो ।
 पौं दिना रुदिते ॥ १ । ३ । ४९ ॥ ॥ 78—

In रुदित, त् is changed ण् together with दि—
 रुदितम्—रुण ।

गर्भिते ॥ १ । ३ । ५१ ॥ p 78—

गर्भित changes its त् to ण्—

गर्भित—गर्भिणो—गर्भिणो

The *M's* of प्राक्० व्याक० वृत्ति says 'पृथग्योगात्रित्यम्' Hema also
 makes the change necessary—'गर्भितातिमुक्तके ण' ॥ ८ । १ । २०८ ॥
 न ॥ १ । ३ । ५२ and आदेशु ॥ १ । ३ । ५३ ॥ p 78—

These two Sūtras deal with the change of त् to ण् It is
 necessary when त् is not conjunct and not in the beginning
 of a word, and when it follows a vowel It is optional
 when it is in the beginning of a word—

मानव—माणवो । ईशान—ईशानो । कनकम्—कणक । धनम्—धण ।
 मानयति—माणय ।

नदी—णद—नद । नयति—णेद—नेद ।

But न्याय—नाओ ।

नापिते ह ॥ १ । ३ । ५४ ॥ p 78—

In नापित, त् is changed to ण् or ह—

नापित—हाविओ—णाविओ । Hema gives ण्हाविओ

Pages 79-80 पौ व ॥ १ । ३ । ५५ ॥ p 79—तु डो विपमे ॥ १ । ३ । ६७ ॥ p 80

Here begins a section treating of changes in the labial
 consonants

व, when not initial and not conjunct, and when following
 a vowel, is generally changed to त्—

शप—सावो । शपथ—सवहो । उपसर्ग—उवसर्गो । प्रदीप—पईवो ।
 पापम्—पाव । उपमा—उवमा । कपिल—कविलो । कुलपम्—कुणव । कलाप
 —कलावो । कपालम्—कनाल । महीपाल—महावालो । उपति—सवह ।
 गोपायति—गोवाभद ।

But विप्र—विणो (व् is conjunct) । वठति—पठ (व् is initial) ।

प्रसर —टमरो । वृत्त —वेष्ट—विष्ट (ऋ being changed to इ or ए by 'वृत्त द्वेद' p 111) प्राकृ०चन्द्रि० gives वोष्ट also—'वृन्तस्य वेष्ट वोष्ट च विष्ट दिष्टी धिर् धृते' त्तर —टूवरो । तगर —टगरो ।

ह कातरककुदवितस्तिमातुलुङ्गेषु ॥ १ । ३ । ३८ ॥ p 77—

In these words, the dental consonant is changed to ह—

कातर —काहलो ('हरिद्रादी' p 31) । ककुदम्—कउद । वितस्ति —विहाप्ति ('स्र' p 38) । मातुलुङ्गम्—माहुलुङ्ग ।

॥ वसतिभरसे ॥ १ । ३ । ३९ ॥ p 77—

In these words, the dental is optionally changed to ह—

वसति —वसही—वसई । भरत —भरहो—भरजो ।

त पलितनितम्बकदम्बे ॥ १ । ३ । ४० ॥ p 77—

In these, the dental is optionally changed to ह—

पलितम्—पलिह—पलिभ । नितम्ब —णिहम्बो—णिभम्बो । कदम्ब —कलम्बो—कभम्बो ।

M reads निम्ब for नितम्ब निम्ब —लिम्बो—निम्बो ।

दोहदप्रदीपशातवाहनातस्याम् ॥ १ । ३ । ४१ ॥ p 77—

In these, the dental is changed to ह—

दोहद —दोहलो—दोहलो ('दम्भदर—' p. 76) । प्रदीप —पलीपो । प्रदीपति—पलीवेद । प्रदीपम्—पलित । शातवाहन —साहाहणो । The Ms of प्राकृ० भाकृ० वृत्ति of निष्क्रम gives साहावाहणो (Hema also gives the form) भतसी—भलसी ।

रत्न सप्तत्यादी ॥ १ । ३ । ४२ ॥ p 77—

The dental is necessarily changed to र in सप्तति and words of its class—

सप्तति —सत्तरी । सप्तदश—सत्तरद ('प्रत्यपरिवम—' p 83) । द्वादश—दमारह । त्रयोदश—तेरह ('एव साव्याला त्रयोदशगेच' p 70) । पञ्चदश—पण्णरह ('पञ्चदशदत्तपञ्चाशति ॥' p 36) । द्वादश—वारह ('मगन्ध—' p 16) । अष्टादश—अट्ठारह ('ह' p 31) । गदरम्—गगर ।

पीते रे वा ॥ १ । ३ । ४५ ॥ p 78—

पीत changes its त् to र optionally when the affix ल् giving no additional sense to the base (स्वाध्याचर) is added to it—

पीत —पीवलो—पीभलो—पीओ (The स्वार्धवाचक suffix is added in accordance with the Sūtra 'रे वा विङ्गपञ्चपीताभाव' p 161)

ह धृषिष्पीपचनिदीपे ॥ १ । ३ । ४७ ॥ p. 78—

Pages 80-85 यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृत्ये ॥ १ । ३ । ६८ ॥ p 80—स्वरकटो
रीसरकारी ॥ १ । ३ । १०० ॥ p 85—

Now begins a section in which changes of य् and the remaining consonants of words ending in अ are dealt with. In the affixes तीय and जनीय, in उत्तरीय and in the Kṛit suffix य, य् is optionally changed to ज् (ज् which is doubled)—

तृतीय —तृज्जो ('स्तोत्र' p 30)—तृज्जो ('गमीरण इत्' p 63) ।
द्वितीय —विज्जो—बीजो—दुज्जो—दुज्जो (प्राहु० सव० p 13) । वर
णीयम्—वरणिज्ज—करणीज्ज । विसृजनीयम्—विसृजणिज्ज—विमृजणीज्ज
('इममसकामस्सररद्वौ म्' p 42) । यापनीयम्—जावणिज्ज—जावणीज्ज
(Hema gives जवणिज्ज—जवणीज्ज) । उत्तरीयम्—उत्तरिज्ज—उत्तरीज्ज ।
पेया—पेज्जा—पेज्जा । मेयम्—मेज्ज—मेज्ज ।

इममयदि ॥ १ । ३ । ६९ ॥ p 81—

य of the affix मय is optionally changed to इ—

विपमय —विसमरओ—विसमओ ।

कतिपये बहुशी ॥ १ । ३ । ७२ ॥ p 81—

In कतिपय, य् is changed to इ and ह् and when it is changed to ह्, the preceding vowel is lengthened—

कतिपय —कइवओ—कइवाहो ।

अर्धपरे तो युष्मदि ॥ १ । ३ । ७३ ॥ p 81—

य् of युष्मद्, when not used as a word, is changed to इ—

युष्मदीय —तुम्हकरो ('केर इदमर्थे' p 158, and 'इममसकामस्सररद्वौ म्' p 42) ।

But युष्मदस्त्यकरणम् = जुम्हजम्हज्जरण Here युष्मद् is used as the word युष्मद्

आदेर्ज ॥ १ । ३ । ७४ ॥ p 81—

The initial य् is changed to ज्—

यम् —जम् । युवनि —जुवर् । याति—जार् । यत्त —जत्तो ।

But अवयव —अवयवो (because य् is not initial)

In some cases, when a preposition is prefixed, य् is changed to ज्, though it is not initial—संयम् —संजम् । संयोग
संनोगो । अवयव —अवजम् । But प्रयोग —प्रजो ।

हो जटखटनिष्ठे ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 81—

कम्पते—कम्पइ (क् does not follow a vowel) । कपि —कई and रिपु —रिऊ (because these forms as the text says are sweeter to the ear than those derived by changing क् to क्)

फ पाटिपरिघ— ॥ १ । ३ । ५६ ॥ p 79—

In the causal form of पट् and in परिघा and other words प् is changed to फ्—

पाटयति—फाळेइ—फाळेइ (It is वडिशादि, 'दोवडिशादी ल' p 74 and 'दो ड' p 75) । परिघ —फलिहो ('हरिद्रादी' ॥ 31) । परिखा—फलिहा (being a हरिद्रादि) । परुष —फरुसो । पनस —फणसो । पारिमद्र —फालिहो ('हरिद्रादी' p 31)

प्रभूते व ॥ १ । ३ । ५९ ॥ p 79—

In प्रभूत, प् though conjunct and initial, is changed to व्—

प्रभूतम्—वहुत्त (त् is doubled by 'तैलादी' p 48)

नीपापीडे मो वा ॥ १ । ३ । ५७ ॥ p 79—

In those प् is optionally changed to म्—

नीप —मीमो—मीमो—नीनो ('आदेश्' p 78) । आपीड —आमेलो—आवेलो—आमेहो—आवेहो ('दोवडिशादी ल' p 74 इ being changed to य् by 'एल्पीडनीड—' p 62) ।

खो य ॥ १ । ३ । ६२ ॥ p 80—

य्, if not conjunct not initial and following a vowel, is changed to ख्—

शवह —सवलो । अलाव् —अलाव्—(Hema gives अलाऊ also) ।

इप्पी कयन्ध ॥ १ । ३ । ६२ ॥ p 80—

In कयन्ध य् is changed to ख् and इ and the vowel in them is pronounced as nasalized—

कयन्ध —कवन्धो—कयन्धो ।

Hemachandra and Śésabāṣṣha give कवन्धो in place of कयन्धो 'कवन्धे कयन्ध कयन्ध' प्राक् च्छिद्रं

तु डो विपमे ॥ १ । ३ । ६७ ॥ p 80—

In विपम म् is optionally changed to ह्—

विपम —विसनो—विममो ।

Hemachandra changes र् to ह्—विमदो, so प्राक् च्छिद्रं also—'विपमे विसनोयवा विममो'

Pages 80-85 यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृत्षु ॥ १ । ३ । ६८ ॥ p 80—स्वरकटो
रीसरकारौ ॥ १ । ३ । १०० ॥ p 85—

Now begins a section in which changes of य् and the remaining consonants of words ending in य् are dealt with. In the affixes तीय and अनीय, in उत्तरीय and in the Kṛit suffix य, य् is optionally changed to ज् (ज् which is doubled)—

तृतीय—तदजो ('ऋतो' ॥ 30)—तदो ('गभीरग इत्' p 63) ।
द्वितीय—विदजो—वीजो—दुदजो—दुदो (प्राकृ० सव० p 18) । कर्-
णीयम्—कर्णिज्—कर्णीज् । विसयनीयम्—विमज्—विमज् ।
('श्मश्रुसङ्ग्रामस्तररश्मौ' ॥ 42) । यापनीयम्—जावणिज्—जावणीज्
(Hema gives जवणिज्—जवणीज्) । उत्तरीयम्—उत्तरिज्—उत्तरीज् ।
पेया—पेज्—पेज् । मेयम्—मेज्—मेज् ।

हृमयति ॥ १ । ३ । ६९ ॥ p 81—

य of the affix मय is optionally changed to ह्—

विपमय—विसमहो—विसमहो ।

कतिपये बह्वर्षी ॥ १ । ३ । ७२ ॥ p 81—

In कतिपय, य् is changed to व् and ह् and when it is changed to ह्, the preceding vowel is lengthened—

कतिपय—कद्वहो—कद्वहो ।

अधोपरे तो युष्मदि ॥ १ । ३ । ७३ ॥ p 81—

य् of युष्मद्, when not used as a word, is changed to द्—

युष्मदीय—तुम्हकेरो ('केर इदमर्थे' p 158, and 'श्मश्रुसङ्ग्रामस्तररश्मौ' ॥ 42) ।

But युष्मदस्यकरणम् = जुम्हअस्यकरणम् Here युष्मद् is used as the word युष्मद्

आदेर्ज ॥ १ । ३ । ७४ ॥ p 81—

The initial य् is changed to ज्—

यम—जमो । युवनि—जुजर् । याति—जार् । यद्य—जसो ।

But अवयव—अवयवो (because य् is not initial)

In some cases, when a preposition is prefixed, य् is changed to ज्, though it is not initial—सयम—सजमो । संयोग—मंजो । अपयश—अजतसो । But प्रयोग—पजो ।

लो जठरघटरनिष्ठरे ॥ १ । ३ । ७७ ॥ p 81—

In जठर and other words mentioned in the Sūtra, र् is optionally changed to ह्—

जठरम्—जदरं—जदलं ('ठ' p 75) । वठर—वदरो—वदलो । निष्ठुर—
निष्ठुलो—निष्ठुरो—निष्ठुरो—निष्ठुलो—('वगट्'—p 15, 'शेषादेशस्या—'
p 15, 'पूर्वमुपरि वर्गस्य युज' p 48) ।

किरिधरे ड ॥ १ । ३ । ७९ ॥ p 82—

र् is changed to ह् in these two words—किरि—किरी । धेर—
धेरो ।

Trivikrama explains in his Vritti the meanings of these words as under—

'किरिवाहो गवो मूषिको गन्धर्वो वा । धेरो भीरु करभ शरभो मण्डूको वा ।'
प्राक्० चट्ठि० gives धेर in place of धेर—

'पाषाणे पास्ताण पादाणोथो किरि किरी ख्यात ।

धेरे धेरो निम्ने णिभो लिभोय वग्महो मदने ॥'

खो करवीरि ण ॥ १ । ३ । ८० ॥ p. 82—

In this word, the first र् is changed to ह्—

वरवीर—कणवीरो ।

लोहललाङ्गललाङ्गले वा ॥ १ । ३ । ८२ ॥ p 82—

In these words ह् is optionally changed to ण्—

लोहल—लोहलो—लोहलो (Vararuchi and Homa give लाहल
प्राक्० चट्ठि० gives the same form—'वा णवमादेर्लाङ्गले लाङ्गले
लाहले तथा ।' प्राक्० सर्व० gives लोहल, *Fido* p 15) लाङ्गलम्—णगल
—लगल । लाङ्गलम्—णगूल—लगूल । (In both these words the
long vowel is shortened by 'स्वरस्य विन्दुमि' p 54)

बो म शबर ॥ १ । ३ । ८४ ॥ p 82—

In शबर, र् is changed to म्—

शबर—समरो । प्राक्० चट्ठि० gives other forms also—'शबरे
मवेत्तु समल समर सबलस्तथैव सवरधरम् ।' Śeṣhakṛishna thus
changes र् to म् optionally

हस्य धो विन्दो ॥ १ । ३ । ८६ ॥ p 83—

ह् following Anusvāra, is optionally changed to ण्

It is sometimes changed to ण् even though not preceded
by Anusvāra,

सहार—सयारो—सहारो । सिंह—सिघो—सीहो ('विद्यति त्या श्येपत्' p 55 It falls under the विद्यति class, the Anusvara is there fore dropped and the preceding vowel lengthened) । दाह—दाघो ।

प्रत्यूपदिवसदशपापाणे तु ह ॥ १ । ३ । ८८ ॥ p 83—

In these the sibilants are optionally changed to ह—

प्रत्यूप—पच्छो—पच्छो ('त्योचैत्ये p 33) । दिवस—दिमहो—दिमसो । दश—दह—दस । पापाण—पाहाणो—पासाणो । दशमुख—दहमुखो—दसमुखो । दशरथ—दहरहो—दसरथो ।

छल् पद्छमी—° ॥ १ । ३ । ९० ॥ p 83—

In these the sibilants are necessarily changed to छ—

पष्ठ—छट्टो (ष being dropped and ह doubled) । पटि—छट्टी । वण्मुख—छम्मुखो । पदपद—छप्पओ । क्षमी—छमी । सुधा—छुहा । शव—छावो । सप्तपर्ण—छप्तिवण्णो (The second ञ being changed to ण by 'सप्तपर्णे को' p 83) ।

लुङ् पादपीठ—° ॥ १ । ३ । ९२ ॥ p 83—

In these words ह् which is not initial as the first ह् of दुर्गादवी, with the vowel joined to it, is optionally dropped

पादपीठम्—पावीठ—पाअवीठ । पादपतनम्—पावण—पाअवण ('प्रतिने प्रवीपणे p 76) । दुर्गादवी—दुग्गावी—दुग्गाएवी (Hema) Trivikrama, however, gives in his Vritti, as it is in the text, दुर्गार्—दुग्गार् । छदुम्बर—उवरो—उववरो ।

व्याकरणप्राकारागते कगो ॥ १ । ३ । ९३ ॥ p 84—

In these क् and ग् with the vowels joined, are optionally dropped—

व्याकरणम्—वारण—वाअरण । प्राकार—पारो—पाआरो । आगत—आओ—आअओ ।

एवमेवदेवकुल— ॥ १ । ३ । ९४ ॥ p 84—

In एवमेव and other words mentioned with it, क् which is within (the last क् of एवमेव is not dropped) is dropped optionally, together with the vowel joined—

एवमेव—एमेअ—एअमेअ । देवकुलम्—देवत्तं—देवउत्त । प्रावार—पारो—पावारो । यावत्—जा—जाव । जीवितम्—जीअ—जीविअ (अव—अटो—अवटो । आवर्तमानम्—अत्तमाण ('संयोगे p 28) —आवत्तमान । तावत्—ता—ताव ।

उद्योर्दनुजवध—° ॥ १।३।९५ ॥ p 84—

In दनुजवध &c ज् and य् together with the vowel joined are optionally dropped—

दनुजवध — दणुवधो—दणुवधो । राजकुलम्—राउल—राभउल । भोजनम्—भोण—भोअण । कालायसम्—कालासं—कालाअस । विमलयम्—किसल—किसलम् । हृदयम्—हिअ—हिअम् ('इच्छपणे' p 66) ।

अपत्तौ घरो गृहस्य ॥ १।३।९६ ॥ p 85—

गृह is changed to घर, when not followed by पति—

गृहम्—घर । गृहस्वामी—घरसामी । राजगृहम्—राअघर । But गृहपति — गहवर्ह ।

स्मरकङ्कोरीसरकारौ ॥ १।३।१०० ॥ p 85—

स्मर is optionally changed to ईसर and कङ्क to कार—

स्मर — ईसरो—सरो ('मनयाम्' ॥ 13) । कङ्क—कार—कहू ।

Pages 85—86 क्रिय ॥ २।२।४७—

'प्रसिद्धसाधर्म्यात् साध्यसाधनमुपमानम्' p 86—

This is Gautama's Sūtra १।२।६ ॥ giving the definition of उपमान The knowledge of the similarity of गवय with गो ॥ what is called उपमान and this knowledge is the immediate cause of उपमिति which is a knowledge of the relation subsisting between सङ्ग (a term) and सङ्गी (an object) denoted by it In Gautama's Sūtra उपमान is equal to उपमिति, if साधन is taken to mean सिद्धि In this case, the definition of उपमान, the instrument of knowledge, is to be derived by supplying यत् in the Sūtra—यत् उपमितिर्ज्ञायते तदुपमानम् Or, साधन may be taken to mean सिध्यते अनेनेति साधनम् and then we shall arrive at the definition of उपमान without having to supply यत् A man does not know what a गवय ॥ He ॥ told by a trustworthy person that it is like a गो He then sees a गवय, finds it similar to a गो, and is reminded of the direction of the trustworthy person and concludes that it is गवय अयं गवयपदवाच्य is the final knowledge that he arrives at It is a knowledge of the relation subsisting between the term गवय and the object—the animal denoted by it The Vṛtti on the Sūtra is very clear—'प्रसिद्धस्य पूर्व ममितस्य गवादे साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञानात् (This ज्ञान is the in

strument उपमान) साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य साधन सिद्धिरुपमान
मुपमिति । यत इत्यध्याहारेण च करणलक्षणम् । अथवा साध्यसाधनमिति
करणस्युदा करणलक्षणमेवेदम्' p 17, 'यायद्वयन, Calcutta edition

Now a knowledge of this kind can be arrived at not
simply through the knowledge of साधर्म्य or similarity It
may also be arrived at through the knowledge of वैधर्म्य or
dissimilarity For instance, a man may know that a parti-
cular animal is called कर्म through the knowledge of its
dissimilarity with other animals in having a long neck &c
The Vṛtti explains it clearly—'अत्र च वैधर्म्योपमितिमपि मयन्ते
टीकाकृत । यथा च अतिदीर्घग्रीवादिपश्चन्तरवैधर्म्यज्ञानादुक्ते करमपदवाच्यता
मद ' न्याय०, p 17

Now the point of introducing this Sūtra in the text is
that just as in this Sūtra the word साधर्म्य is an उपलक्षण of
वैधर्म्य, that is implies वैधर्म्य in addition to implying साधर्म्य
('स्वप्रतिपादकत्वे सति स्वेतरप्रतिपादकत्वमुपलक्षणम्'), so the Sūtra
'क्विप्' means that we should shorten the vowel not only of
words ending in the suffix क्विप्, but also of words like
सोमपा ending in the suffix विच्

सोमपा+सु is thus equal to सोमप+सु Now the Sūtra 'मायो लुक्
वग—' p 14 is applicable, but the Sutra 'नात्प' p 14 forbids
its application, because प follows अ प is then changed to
व् by 'पो व' p 14 and the word सोमव is declined like राम

Pages 86-87 शुभनपि सो ॥ २ । २ । २९ ॥ p 86—नृनपि ङसिङ्सो ॥ २ । २ ।
२७ ॥—p 87

These Sūtras deal with the declension of words ending in
ङ and ङ

(1) शुभनपि सो—The Nom Sing Ter सू of words ending
in ङ or ङ is dropped, but not in the Neu The ङ or ङ is
then lengthened

(1) e g गिरी, बुद्धी, तरू, पेणू, but दहि, महु (because they are
Neu)

(2) पुसो जसो टउ ङओ—In the case of Mas words ending in
ङ and ङ, the Nom Plu Ter is optionally changed to अउ
and अओ अउ and अओ being टिप्, टि of the preceding words

is dropped, : *e* अग्नि and वात are changed to अग् and वा by 'अनुक्तमन्यशासनवत्' p 9 (the Pāṇini's Sūtra being 'ट' ॥ ६ । ४ । १५३ ॥) When it is not changed to अट and अओ, it is changed to जो by

- (3) जो शसश्च—The Nom Plu Ter and the Acc Plu Ter are optionally changed to जो in Mas words ending in इ and उ Both Nom Plu and Acc Plu terminations are dropped and the preceding vowel lengthened by 'शुग् जइशसो' p 21

(2) *e g* अग्गट । अग्गमो । पक्षे—अग्गी । अग्गिणो । वाअउ । वाअमो । पक्षे—वाक—वाउणो ।

(3) *e g* गिरिणो । तरुणो । पक्षे—गिरी । तरु

(4) टो णा—After Mas and Neu words ending in इ and उ, the Inst Sing Ter is changed to णा

e g गिरिणा । दहिणा । गामणिणा । तरुणा । महुणा । खलपुणा—But शुद्धीप

(5) इतुतोदि—इ and उ are lengthened, when followed by भिस्, भ्यस्, and सु

e g भिस्—गिरीदि—दि—दि । शुद्धीदि—दि—दि । गामणीदि &c । तरुदि &c । बहूदि &c

भ्यस्—गिरीहितो—गिरीओ—गिरीउ—गिरीसुतो । Similarly from शुद्धि, दधि, ग्रामणी, तरु, धेनु, मधु &c

सु—गिरीसुसु । दहीसुसु । गामणीसुसु । तरुसुसु &c

(6) नृनपि इतिउत्तो—After Mas and Neu words ending in इ and उ, the Abl and the Gen Sing Ter are optionally changed to जो

e g गिरिणो । तरुणो । दहिणो । महुणो Abl and Gen Sing पक्षे । also गिरीउ—गिरीहितो—गिरिओ &c । गिराओ । तरुओ । दहाओ । महुओ Abl Sing—गिरिस्स । तरुस्स । दहिस्स । महुस्स Gen Sing—

The complete forms of Mas words ending in इ and उ are given at the end

The only difference between the forms of अग्नि and वात, : *e* Mas words ending in इ and उ, is, that the latter have one additional form in the Nom Plu according to the following Sūtra—

इवो उत्त ॥ २ । २ । २५ ॥ p 92—

After Mas words ending in उ, the Nom Plu Tor is changed to अवो and the टि of the preceding word is dropped

Vararuchi gives the following new forms —

Nom and Voc Plu अग्नीओ, वाऊओ, Abl Sing अग्नीहि, वाऊहि

त्वध्वद्भ्या कचिच्चछजझा ॥ १।४।६५ ॥ p 88—

त्य ध्व, द्र, and ध्व are changed respectively to च, छ, ज, and झ just as suits the forms in use—

भुक्त्वा—भोचा ('सौ' p 65) । शाखा—णचा ('शन्नो' p 36) । ध्रुवा—सोचा । पृथ्वी—विच्छी ('इरूपणे' p 66) । विद्वान्—विच ('अन्त्य हलोभ्रवुदि' p 15) । ध्वनि—छुणी ('उत्पन्नि—' p 59) । मुद्भवा—मुझ्झा ।

तिर्यक्पदातिशुक्तेतिरिच्छपायिकसिप्पि ॥ १।३।१०४ ॥ p 89—

तिर्यक्, पदाति, and शुक्ति are optionally changed to तिरिच्छि, पायिक, and सिप्पि—

तिर्यक्—तिरिच्छि ('तिरिच्छि पेच्छ' = तिर्यक् पदयति) तिरिआ is mentioned as an old or Ārsha Prakrita form—'अथसो हेठ तिरस स्तिरिच्छ तिरिआ इति त्वापे' । प्राह० चट्ट० पदाति —पायिको (Hema, ■ eshaKryshna, and the MS of Trivikramas Vritti give पायिको) —पआइ । शुक्ति —सिप्पी—मुत्ती । Some give सोत्ती also 'सोत्तीति केचित्' p 103

ऋध्मवृहस्पती तु फो ॥ १।४।४६ ॥ p 89—

In these the second conjunct consonant is changed to फ़ optionally

ऋध्मा । सेफ़को—सिलेहो ('इध्मध्मह्मामखररध्मो ऋ' p 42, इ is inserted before ख by 'लाटर्ह्वेपु' p 50) ।

अनिदितमीमासावृत्ता तस्य भाषितम् ॥ 91—

In this passage, the author, Mr Lakshmidhara, shows good acquaintance with the Mīmāṃsa philosophy. The question turns upon how दादी in the Sutra 'दो वे दादी च' is to be construed. The author says that the compound 'दादी' is to be taken as अनट्टणसमिधानवदुमीहि like 'इष्टमागरम्' in 'इष्टमागर पुरप मानय' and thus the predication of दो and वे, being the sub-

घा न्तर्धौ मन्त्युचिह्नयो ॥ १।४।३२ ॥ p 94—

म न्तु and चिह्न optionally change their conjunct consonants respectively to न्त and न्य—

मन्त्यु—मन्तू—मण्णू । चिह्नम्—चिन्ध—इन्ध—चिण्ह—इण्ह ('बहुलापि कारात् षचिदादेरपि चस्य लोपः ' p 113)

त्रिविक्रमदेववचनात्—This remark is made by Trivikrama on the Sutra 'अर सुवि' His words are 'सुप्तविभक्त्यपेक्षया भस्तर विहिता'

The forms of ऋहृ are as given at the end

The declensional forms of पितृ are given at the end

Vararuchi sanctions the substitution of a word ending in उ for one ending in ऋ only in Nom Plu , Acc Plu , Inst Sing , Gen Sing , and Loc Plu — 'उत्तदशस्यऽङ्गुलस्य वा' ॥ ५।३३ ॥ The forms of वृत् are to be made up like those of पितृ from the bases वृत् and कृट्, with this difference only that ऋ is changed to आट्, not अट्

गभउ—गभओ—गभयो p 96—

According to the Sutra 'गव्यउदाश्त्', गो is to be considered as गउ and गाइ and the word is to be declined like वाउ and भगिन् The Nom Plu forms would then be गभउ—गभओ—गभयो—गभणो—गक्र

Trivikrama's ṛitti on the Sutra 'ग वउदाश्त्' which he reads as 'गव्यउदाश्त्' = 'गोदाब्दे ऽर भउ आइ इत्येती भवत । दत्तयोरादेर्वि वत्पो द्वितीयस्य लिङ्गाश्रित्यम्'

एच्च वचातुमुत्त्वमविव्यति ॥ २।४।१९ ॥ p 96—

अ is changed to इ or ए when followed by क्त्वा, तुम्, तव्य, and future terminations

क्त्वा is changed to तु, अत्, तुभाण and तूण by 'तुमत्तुभाणतूणा क्तः' p 152

We have thus हसेऊण—हमिऊण before क्त्वा, हसेउ—हसिउ before तुम्, हसेअन्व—हमिअन्व before तव्य and हसेदिइ—हसिदिइ in the future (१।६ भविष्यति हिरारि ' p 190)

The forms of जाया are given at the end

stitutes of द्वि before the suffix टा (Inst Sing), is to be prevented. But then टादी comes to mean भिषादी, and how then is the predication of दो and वे being substitutes of द्वि before हे, डमि, डस्, and डि (Dat, Abl, Gen, and Loc Sing) to be prevented? This is answered by stating that the objection proceeds from ignorance of the truths established in the Mimāṃsā philosophy. In हस्तेन अवयति, स्त्रुवेण अवयति, स्वधितिना अवयति, though हस्त, स्त्रुव (a sacrificial ladle) and स्वधिति (an axe) are spoken of as instruments for cutting all objects, liquid and solid—ghee, flesh, and an oblation of ground rice—still the consideration of the ability of the instruments, the hand, the ladle, and the axe settles what object is to be syntactically connected with हस्तकृतावदान, स्त्रुवकृतावदान, and स्वधितिकृतावदान (the cutting by means of the hand &c). Similarly, the consideration of the singularity of ड, डमि, डस्, and डि prevents the syntactical connection of these singular terminations with the predicate in the Sūtra दो वे टादी च &c with दो वे इत्याद्यादशभवनम् (दो and वे being made substitutes of द्वि).

The Mimāṃsā passage referred to in the text is found in the Sabarṇabhaṣya on the last Sūtra of the 1st Adhyāya of the Mimāṃsāsūtra. It runs as under—

‘स्त्रुवेणावयति स्वधितिनावयति हस्तेनावयति इति श्रूयते । तत्र सदृशं किं स्त्रुवेणावदातस्य सर्वस्य (द्रवस्य सहतस्य मासस्य च) तथा स्वधितिना हस्तेन च उत सर्वेषामभतो व्यवस्था (द्रवाणां स्त्रुवेण मासानां स्वधितिना सहतानां हस्तेन) इति ।’

The पूर्वपक्ष 12—‘अविशेषाभिधानादवयवस्या इति ।’

The सिद्धांत 12—‘एव प्राप्ते मम । अथाद्या कल्पना इति । स्त्रुवेणावयैव यथा शक्र्यात् तथा यस्य शक्र्यात् तस्य च इति । आख्यातशब्दानामपि श्रुता द्राक्त्वि महचारिणी ।’ मीमा० दश०, Calcutta Edition of 1883, p. 116

The declensional forms of डि and त्रि are given at the end. The short forms तिहि, तिहितो, &c, and त्रिभु, though given in some Ms., seem wrong since ‘इदानीं’ p. 87 makes इ and उ long before भिम्, भ्यम्, and भु.

घा न्तधौ मन्युचिह्नयो ॥ १।४।२२ ॥ p 94—

मन्यु and चिह्न optionally change their conjunct consonants respectively to न्त and न्य—

मन्यु—मन्त्—गण् । चिह्न—चिन्—इ-ध—चिह्—इण् ('बहुलापि कारात् कचिदादेरपि चस लोप ' p 113)

त्रिविक्रमदेवचचनात्—This remark is made by Trivikrama on the Sutra 'आर सुपि' His words are 'लुप्तविभक्त्यपेक्षया भक्तार विहिभ'

The forms of स्नेह् are as given at the end

The declensional forms of पितृ are given at the end

Vararuchi sanctions the substitution of a word ending in उ for one ending in ऋ only in Nom Plu, Acc Plu, Inst Sing Gen Sing, and Loc Plu — 'उर्नदशस्राड्गुप्तुवा' ५।२३ ॥

The forms of पितृ are to be made up like those of पितृ from the bases वृत् and वृट्, with this difference only that ऋ is changed to आर्, not अर्

गभड—गभओ—गभघो p 96—

According to the Sutra 'गव्यउदाइत्' गो is to be considered as गउ and गाइ and the word is to be declined like वाउ and अग्नि The Nom Plu forms would then be गभउ—गभओ—गभघो—गउणो—गऊ

Trivikrama's Vritti on the Sutra 'गव्यउदाइत्' which he reads as 'गव्यउदाइत्' is 'गोशब्दे षट् भड आद इत्येती भवत । एतयोरादेर्वि ऋ षो द्वितीयस्य स्तिवन्नित्यम्'

एव क्तवानुभूतव्यभविष्यति ॥ २।४।२९ ॥ p 96—

अ is changed to इ or ए when followed by क्त्वा, तुम्, तव्य, and future terminations.

क्त्वा is changed to तु, अत्, तुअण, and तृण by 'तुमत्तुभाणतृणा ऋ' p. 152

We have thus हसेऊण—हसिऊण before क्त्वा, हसेउ—हसिउ before तुम्, हसेअव्य—हसिअव्य before तव्य and हसेदिद—हसिदिद in the future ('इव भविष्यति हिरादि' p 190)

The forms of जाया are given at the end

मायकसाध्रे ॥ १ । २ । १८ ॥ p 99—

In these words, the initial vowel is necessarily changed to उ—सावय —ध्रुवओ (‘स’ p 38) । सास्त्रा—मुण्डा (‘अण्’ p 43) ।

स्त्रीभगिनी—* ॥ १ । ३ । ९७ ॥ p 102—

स्त्री, भगिनी, दुहितृ, and वनिता substitute respectively the forms इत्थी बहिणी, धूमा, and विलभा—

स्त्री—इत्थी—धी । भगिनी—बहिणी—भइणी । दुहिता—धूमा—दुहिता । वनिता—विलभा—वणिता ।

The forms of रुचि and घेनु are similar and given at the end नखिदाहदे नरत्वादिपाठात्—p 102

कक्षि is given under कृपादि’s, not under कृत्वादि’s The author includes it into both the classes and thus gives four forms as under —

कक्षि —उद्धी—उद्धी—इद्धी—इद्धी

The forms of गोरी and लवू are given at the end

सोवण्णेई—सोवण्णेभा—p 105—

In this word the affix लीप् is caused by व—सोवण्णेदी = सोवण्णेई—सोवण्णेभा

बालाङ्घ्ररथे ॥ १ । २ । ४ ॥ p 108—

In these words, the initial vowel is dropped optionally—

अलातु or अलावू —लावू—अलावू, अरण्यम्—रण्य—अरण्य

इदुम्मातु ॥ १ । २ । ८२ ॥ p 108—

Trivikrama’s Vritti on this Sūtra is as under —

‘गीणस्य मातृशब्दस्य कन इदुती भवत । माइधर । माउधर । कचिदगीणस्यापि । माइण—माऊण—मातृणाम् ॥’

Hemachandra’s remark ■ as follows —

‘कचिदगीणस्यापि । माइण ।’

Lakshmi Thara says that though in the Sūtra इदुमातु, गीणस्य is supplied from the preceding Sūtra, and though the change of मातृ into माइ and माउ would thus occur only when the word is subordinate in sense as in माइधर where the sense of धर is predominant and माइ subordinate, still

even the simple word मातृ is changed to माद् and माउ, (1) because Trivikrama gives the form माद्ग, and (2) because Hemachandra also sanctions the occasional use of the same form owing to the influence of the अधिकार Sūtra बहुलम्

The forms of वण and सव्य are given at the end

The forms of ददि (दधि) and महु (मधु) are given at the end

The forms of चतुर् are given at the end

In making up the forms of किम्, the Sūtras from २।२।६२॥ to २।२।६५॥ explained on pp 26 and 27 of the text must be remembered. Their purport is very briefly as under —

In the case of pronouns ending in अ Nom Plu Ter is ए, Loc Sing Ter च, रिस्, मि, and दि (the last does not apply to इद् and एद् and applies to निम्, यद्, and तद् even in the Fem) and Gen Plu Ter = optionally एस्

The Sūtras from २।२।६६॥ to २।२।७३॥ apply to निम्, यद्, and तद्. Their purport is as under —

२।२।६६॥ (p 117)—After निम्, and तद्, आम् is optionally changed to स् and the preceding vowel lengthened

० g कास् । तास् । पक्षे—कस् । तेस्—वाण—ण—ताण—ण

२।२।६७ (p 117)—After निम्, यद्, and तद्, इस् is optionally changed to स् with the preceding vowel lengthened

० g कास्—वस् । जास्—वस् । तास्—वस् ।

This Sūtra is taken to apply through the force of 'बहुलम्' to the Fem forms also. Trivikrama remarks—'बहुलादि वारान् कियत्-य स्त्रियामपि ।'

० J कास् (कस्या) । जास् (यस्या) । तास् (तस्या) —पक्षे—वाए—जाए—ताए

२।२।६८॥ (p 131)—This applies to the Fem forms of the optional bases की, जी, ती

In their case इस् is optionally changed to से and स्मा.

० g कीसे—किस्मा । जीसे—जिस्मा । तीसे—तिस्मा । पक्षे—कीभ—आ—इ—ए । जीभ—आ—इ—ए । तीभ—आ—इ—ए

२।२।६९॥ (p 118)—After निम्, यद्, and तद्, डि is optionally changed to द्वा, टादे, and टादा in the sense of time

e g बदआ—बादे—बाया । जरआ—जारे—जाला । तरआ—तारे—ताला ।

पक्षे—कथ—कस्मि—कम्मि—कहि । जथ—जस्मि—जम्मि—जहि । तथ—तस्मि—तम्मि—तहि ।

२।२।७० ॥ (p 117)—After किम्, यद्, and तद्, इति is optionally changed to म्हा.

e g बग्हा । जग्हा । तग्हा ।

पक्षे—बाओ । जाओ । ताओ । बाहितो—जाहितो—ताहितो &c

२।२।७१ ॥ (p 117)—स्मि has two more forms in the Abl Sing इति is optionally changed दीस, and टिणो—

e g पीम्—पिणो—

पक्षे—बग्हा—बाओ—बाहितो &c

२।२।७२ ॥ (p 125) —It applies to तद् only

After तद्, इति is optionally changed to टो

e g लो ।

पक्षे—तग्हा—ताओ—ताहितो &c

२।२।७३ ॥ (p 117)—After किम्, तद्, यद्, इदम्, and एतद्, टा is changed to टिणा optionally

e g पिणा—पेण । जिणा—जेण । तिणा—तेण । इमिणा—इमेण । परणा—एएण ।

The forms of किम् are given at the end

The forms of राजन् are given at the end

तु सखिखणभवत्— ॥ २।२।३७ ॥ p 123—

साक्षिन्, मवद्, जन्मन्, and महद्, are optionally changed to सखिखण, मवत्, जम्मण, and महत्, respectively

When the form assumed by a word is very irregular and is not to be arrived at by the application of other Sūtras, but is sanctioned by being specially so mentioned in the same Sūtra it is called a निपात

माक्षी—सम्मिणो—सत्तरी ('ख' p 32) ।

मवान्—मवतो—मवो । ज म—जम्मणो—जम्मो ('म' p 39) । महान्—महतो—महो ।

शतृदानचो ॥ २।४।४२ ॥ p 127—

शतृ Par Pres Part Ter and शानच् Ātma Pres Part Ter. are changed respectively to माण and -त्.

By another Sutra 'वा रुहोर्दृष्टृणु', the preceding अ is changed to ए when followed by रुद्, लोद्, and शतृ ॥ ७. हसति = हसर-हसेद्, हसतु = हसउ-हसेउ, हसन्-हसन्तो-हसेन्तो । अ substitutes हो, हुव, and हव, (by 'रोहुवहवा भुवेत्') and अ-ओ णु before terminations that are not चित्.

The Pres Participle of अ in Prithivī is thus होमाणो-होन्तो-हुवमाणो-हुवेमाणो-हुवतो-हुवेन्तो-हवमाणो-हवेमाणो-हवन्तो-हवेन्तो-हुन्तो (हु is not substituted before शानच्, because it is चित्)

In the passive forms ए of the passive is changed to ईअ and हन् ('ईअहजी यक्')—

अनुभूयमान = अनुहोईअमाणो-अनुहोईअमाणो-अनुहोईअन्तो-अनुहोईअन्तो

तुमत्तुभागनूणा वत् ॥ २।१।२९ ॥ p 162—

The termination त्वा of the indeclinable past participle is changed to तु, अत् (अ), तुआण, and तूण

० ० तुम्-दृष्टा-ददृ, मुखा-मोत्, रमित्वा-हसेउ-हसित्.

अत्-भ्रात्वा-भमिअ, रत्वा-रमिअ, हसित्वा-हसेअ-हसिअ

तूण-गृहीत्वा-घत्तूण-ण, कृत्वा-काकण-ण, हसित्वा-हसेउण-ण, हसिऊण-ण

तुआण-गृहीत्वा-घेतुआण-ण, भुत्वा-भोउआण-ण, हसेउ-हसेउआण-ण, हसिउआण-ण

In the above forms, the ending consonant of दृष्ट together with the त् of तुम्, तुआण, and तूण is changed to दृ by ता द्वे ॥ २।४।४२ ॥ (p 153) (ददृ-ददृआण-ददृण), दृष्ट् changed to घेत् before तुम् (Inf termination) तस्य, and त्वा by घेतुन यक्वायु अदे ॥ २।४।४४ ॥ (p 153) (घत्तु-घेतुआण-घेतुण), the final consonant with the preceding vowel of वच्, मुच्, ग्, घ, and भृच् is dropped and ओ added before तुम्, तन्व, and त्वा by अन्त्यस्य वचिमुचिगिरियुगुणोः ॥ २।४।४५ ॥ (p 153) (मोत्, रोत्ता, बोत्तु, भोउआण, भोत्तु, &c), अ is added

as an augment after the final consonant of a root by हलोश्च ॥ २।४।६० ॥ p 116, the ending अ of a root is changed to इ or ए before त्वा, तुम्, त्व्य, and future terminations by एच क्त्वातुतव्यमविव्यति ॥ २।४।१९ ॥ (p 153) (इत्—इत्—इत्सेउ—इत्सेउ &c), the ending vowel of कृ is changed to आ before तुम्, त्व्य, त्वा, and terminations of the past and the future by आ भूतमविव्यति च कृ ॥ २।४।४७ (p 153) (काउ—काउमाण—काऊण), the ending इ and उ, short or long, of a root are changed to ए and ओ, respectively by योरेङ् ॥ २।४।६५ ॥ (p 154) (छु—सोऊण, नी—णेउमाण, &c)

ह्य has गुणिऊण also according to the following Sutra —

णो ह्य चिजिपृथुस्तुहुलम्य ॥ २।४।७२ ॥ p 154—

After roots चि, जि, &c augment ण is added and when added, if the root has a long vowel, it is shortened

e g. चिणइ—जिणइ—पुणइ—सुणइ—युणइ &c also चिणिऊण, जिणिऊण, लुणिऊण, and चिणेऊण, पुणेऊण, लुणेऊण by changing अ of ण to ए by एच क्त्वातुतव्यमविव्यति ॥ २।४।१९ ॥

Rules for the change of अपि and इति—

- (1) When following a word, that is, not in the beginning of a sentence, अपि drops its अ optionally

e g. त्वि (क्वि also) and किम्वि, त्वि (त्वि also) and तम्वि, but अवि नाम

- (2) Following a word इति drops its इ

e g. किति (क्विमिति), जति (यदिति), तति (तदिति) (The final consonant is changed to Anusvāra by यत्तत्सम्यक्विभक्त्यर्थको मलू p 151)

- (3) In the beginning of a sentence इति is changed to इअ इअ त्रिह्रगुहाणिज्जाण

- (4) Following a vowel इति is changed to स्ति

e g. अस्ति, तस्ति इति (अस्ति drops its final by 'अ-त्यहलोश्च इति' p 15)

लुगध्ययलदाद्यात्तद्वच ॥ २।२।३ ॥ p 156—

The initial vowel of an indeclinable or a pronoun, following an indeclinable or a pronoun is optionally dropped

० g यदि अहम्—जइ अह—जइह
 यदि इमा—जइ इमा—जइमा
 वयमत्र—अह पत्थ—अहेत्थ
 वयमन्यत्र—अह अण्णद—अहण्णद
 त्वमत्र—तुह पत्थ—तुहेत्थ

P 157-161 मन्तमणवन्त* ॥ २।१।११ ॥ p. 157 to इर वीलाद्यर्थस्व ॥
 २।१।२८ ॥ p 161—

This chapter treats of the changes which Taddhita suffixes undergo in Prakṛita They are mostly as under —

मत्—मन्त (सिरिमन्तो), मण (धनमणो), वन्त (भक्तिवन्तो), मा (हणुमा), आहु (दयाह्), आल (रत्नालो), इर (गम्बिरो), इह (छादहो), लह (दम्पुहो), इन्त (माणइन्तो)

वद् (signifying measure)—इत्तिअ (इत्तिअ, जित्तिअ, तित्तिअ), पत्तिअ (पत्तिअ, जेत्तिअ, तेत्तिअ, केत्तिअ), इत्तिल (इत्तिल, जित्तिल, तित्तिल, कित्तिल), एइह (एइह, जेइह, तेइह, केइह)

ईण (signifying pervading)—इक (सव्वगिओ)

ईय—णअ (अण्णअ : ० आत्मीयम्)

जह् or ज—हि (जहि कहि, अण्णहि), थ (जत्थ, कत्थ, अण्णत्थ), ह (जह्, कह्, अण्णह्)

इदमर्थक (having the sense of तस्येदम्)—केर (तुल्लकेरो, अल्लकेरो), इक (राअक, पारिक—परिक), अक (राअक, पारक—परक), एअअ (तुल्लेअअ, अल्लेअअ)

वद् (signifying an object of comparison)—व्व (मइदुअव्व याइली वुत्ते पासाओ)

त्व—इमा (पीणिमा, पुब्बिमा), तण (पीणत्तण, पुब्बत्तण)

तत् (having the sense of the Abl)—दो (सव्वदो), ओ (सव्वओ)
 कुत्त —हुत्त (सअहुत्तो, सहासहुत्तो)

मवार्थक (signifying तत्र मव)—इह (पुरिठ, हेट्ठिठ,) उह, (अण्णुठ २. ८. आत्ममवन्)

क (स्वार्थवाचक)—क (चन्दओ, इहअ), इह (पुरिठो), उह (पिउठो, मुहुठ, पत्थुठो), र (दीहर), ल (डिउल्ला, पत्तल, पीवल, अथलो)

वीलापर्थक (signifying accustomed to)—इर (इसिरो, रोसरो, लसिरो, जसिरो)

P 161-163 हेयो लम् ॥ २।३।३५ ॥ p. 161 to वीप्सायांत् ॥ २।३।३१ ॥
 p 163—

This chapter treats of the senses of cases or the cases which are used in the sense of other cases. The purport is in brief as under —

- (1) The Gen is used in place of the Dat
- (2) The Gen is used optionally in place of the Dat Sing signifying purpose (तादर्थ्यं) That is, the Dat. Sing is used in the sense of purpose (देवाय = देवार्थम्, वहाय = वधार्थम्)
- (3) The Gen is sometimes used in the sense of the Acc, the Inst, the Abl, and the Loc
- (4) The Loc is sometimes used in the sense of the Acc and the Inst
- (5) The Inst and the Loc are sometimes used in the sense of the Abl
- (6) The Acc is sometimes used in the sense of the Loc
- (7) न् takes the place of the case affix optionally after the first word, when there is a repetition (एकैकम् = एकमेक, एकै केन = एकमेकेन, अंगेअंगे — अंगमंगम् also एकैक &c)

P 163 169 वरहसुतास्तुनाथे ॥ २। १। ३० ॥ p 163—

Now begins the chapter on the Nipatas or irregular forms. Under this chapter Trivikrama has given a long list of words, a few of which are Desya Extracts from ।। Vṛtti are given below —

- वररत्तो—‘वरयित् । कृतोत् । तो दित् च’ प्राक० व्या० वृत्ति
 वणरहवाग्नी शुने—‘वण हतावाची देव । ततो भवार्थेत्त्यर्थे वा टिह ।
 वणरतो । वाचाटे द्वितीयस्यानोत् । वाअतो ।’ त्रिवि०
 मरहपुत्ती—‘मलिनादेशा मरहात् पुत्ती ।’ त्रिवि०
 सरही—‘सरादरत्त्यर्थे हि ।’
 वेहहो—‘वहभाह । आदरेत् च’
 सहाह—‘सहादालोत्त्यर्थे ।’
 अहिहो—‘अले स्वार्थे टिह । लो दित् च ।’
 पुहपभो—‘पुष्पभय । प्लस त्रि ।’
 रसाओ—‘रसमत्तीवि रसाओ ।’
 लभ्नी वगैर् लभ्ना लनावाह—‘लताया स्वार्थे टणी टणा च । वणतेर्भागे
 रिया टर ।’
 वहुभा—‘दोभाबहुत्वात् ।’

मेहुणिआ—'मिशुनादुक्तेयै इकणा । दाच ।'

रिमिणो—'हृदे शीले डिमिण ।'

अडअणाछिच्छईपुण्णाळय पुक्षल्याम्—'पुक्षल्याश्च ना ! पुण्णाळी । छि छि
धिक धिक् इति ग्रहण यस्या सा छिच्छई । अस्त्यर्थे ढई । जटे शिव माण ।
अडआणा ।' छि is used in Gujarati in the sense of expressing
nausea at something noxious

चप्पळओ—'चपलात् क । पस्य च द्विरक्ति ।'

Trivikrama has 'पिञ्ज जलम् ।'—'पिबतेर्दिञ्ज ।'

मयोणो—'स्वार्थे ण ।'

सप्रलासिओ—'सदा लासिक । नृलशीलत्वात् ।' वाउहो—From वाच्

पल्लिमओ—'उपलहृदय । उकारस्य लोप ।'

चण्डिक्को and चण्डिज्जो—From चण्ड् to be angry

कुम्भुणो—'म्लायते कुम्भादेशे ण ।'

अच्छिइहहो—'अक्ष्णोर्ह । अदर्शनीयत्वात् । अक्षिरात् स्वार्थे डुह ।'

छारहो—छायाया डिहोस्त्वर्थे ।'

कुडुङ्ग &c —'कुडाडुक्तेयै डुङ्ग डय डुङ्गश्च ।'—कुडङ्ग is used in Sanskrit
in the sense of a bower

जरण्णो—'जरतेरह ।'

अच्छिविअच्छी—'आकर्षति व्याकर्षति इत्यत्र कृषे स्थाने अच्छिविअच्छी ।'

धूमरी—'धूमवत् धूमरी उपमायै री ।'

सोत्ती—'लोतस अस्त्यर्थे डी । दित्वम् ।'

अदिसिओ—ग्रहशक्या इदित् । अभितीदतेरुक्तेयै डिक ।'

उडलो पडलो—From उत्सल and प्रसल

गज्जिलिओ—'अङ्गरपर्शान्नायमाने हासे पुरके चार्थे गर्गतेरितिञ्ज ।'

चित्तत्—'चित्त लातीति ।'

पासणिओ, पासाणिओ—'साक्षात् पार्थे नीयतेनेनेत्वर्थे पार्थाङ्गीयतेर्दिक् ।'

अवरिञ्ज—'अद्वितीयम् । अपरस्य आवार्ये दिञ्ज ।'

लाहिलो—'लम्पट । लाभादुक्तेयै टिह ।'

कटिह—From कटि

कुडुबीअ—From कुडुम्ब

अत्तरिञ्ज—From अन्तरा

अवडुहिअ—From अव—*a hollow of a well*. The Ms. of प्राक०
व्याक० वृत्ति of विविक्रम consulted by me gives अवडुमिअ in place
of अवडुहिअ

पिप्पिडिअ—'पिटीपिटी इत्यनुकरणात् च । आर्देर्दिकारस्य डुक् पो दित् च ।'

बुड्ढिरो—From मस्ब. The Prākṛita root बूड is used in Gujarati in the sense of sinking.

सरिसाडुलो—‘सट्टसाव स्वार्थे डुलश्च ।’

गुमिलो—‘गुहेरादेशाद् गुमेरिलः ।’

घडाघडी—‘घटिता घटा घटना यस्याः सा ।’

कमणी—From कम्.

किरिकिरिआ—‘किरिकिरीत्यनुकरणात् का ।’

अण्णइओ—‘अर्णवाडुपमानार्थे डिकः ।’

जपेक्खिरमगिरओ—‘यद्यट्टमित्यसिन्नर्थे जपेक्खिरमिति निपातितात् परो पाचनशीलमगिरओ कप्रत्ययान्तः ।’ The Ms. reads ‘जपेक्खिरमगिरओ यद्यट्टौ याचते’ as the Sūtra.

तिहंडहिलो—From शिखंड. ‘शिखण्डादुक्तेर्धे हिलः । शिखाधानित्यर्थः ।’

अलवलवसहो—‘अलमत्यर्थे वलमस्य वृपमस्येति । विन्दोर्लृङ् ।’

खुरहखुडी—‘खुरवद्वाधते तोड्यवीति जुदेरादेशात् खुटाडुी ।’

सीजल, सीजट्ट—From शीत. ‘शीतात् डुल्लवुड्वा तस्य लोपो वा ।’

लडहा—From लृप्—‘लसतेर्लृङ्हा ललोपश्च ।’

नैछरी—‘नेष्टयन्ते मित्रा अनयेति ।’ ‘नेष्टेःपरो री छेर्लृङ् ।’

हुम्मरणी—‘कलहपरा । हुर्मतेः स्वार्थे खिया नी ।’

तण्णाअ—‘तिम्यतेटण्णाअ ।’

चिक्कअणो—‘नयपूर्वात् सप्तोर्वणः चिक्खादेशश्च ।’

मुण्हसिओ—‘स्वप्नात् शीले सियः । मस्य च ण्हः । आदेरत उः । यद्वा सास्त्रा संस्कृते निद्रा । ‘स्तावकसास्त्रा’ इत्युत्वे सति ततः शीलाचर्ये ङइओ ।’

साउलो—From स्वाडु. ‘स्वादेरुक्तेर्धे लः ।’

हडहडो—‘हडत् हडत् इति हृदय स्फुरति यत्रेति । तस्य लृङ् ।’

कोडिओ—कोटिलो—From कुड् to act childishly ; to trifle.

अट्टण्ण—‘आर्तं जानातीत्यट्टण्णो ।’

गजोलो—‘गजतेः परिभगार्थे देश्याद् धातोर्लृङः ।’

ऊमुमिअ—‘उत्पूर्वस्य मुंगतेरुक्तेर्धे टिकः ।’

णिण्डः—‘निर्मुक्तः । पस्य लृङ् ।’ ‘स्वादिष्ठाछाद् दित्तं च ।’

मम्हालो—From मद्धान्. ‘मद्धान् उक्तेर्धे लः ।’

टाणिअ—From स्थान. ‘स्थानादुक्तेर्धे टिअः ।’

महलो—‘महनो लृङः ।’

डुष्टिमरं—‘जुष्टेरत्यर्थे मरं । गर्भवती ।’

रिछोली—‘ऋषालिः नक्षत्रमाला तद्वत् रिछोली । ऋतो निःडुः ।’

भोरणी—‘भारावत् । पङ्क्तिः ।’

पद्मा—'पदादस्त्ये मा ।'

परमरी—'परेण मृषमाना कृपलसिन्निति करोपपदान्मृषातेऽङी ।'

बलामोटी—'बला'मुच्यते यत्र । बलात्कार ।'

चक्रल—From चक्र 'परिवर्तुलम् । चक्राल ।'

बद्धली—The Ms gives वाउली and derives it from व्यापृ—'कुमारी व्यापारयतीति व्याप्रे डुरि ।'

मत्तवालो—'स्वार्थे वाल ।'—The word (मत्तवालो) is used in Gujarati in the sense of an arrogant person

जमणभणो—'यदा तदा भणत्यधिकमिति आदितृतीयाभ्यामनुस्वार लोपश्च ।'

भाईर—भेजल—भेज—'भिय शीले ईरडेजलटेजा ।'

ओजरो—'प्रसेरादेशादोज्राच र ।'

आहट—'आहरत्यादत्ते प्रियचित्तमिलाहट ।'

वाभपिडला—'वाव पितृव्य पोषको यस्या इत्यर्थे वावपितृशब्दाद्वा ।'

दुदोलना—'दुग्धाणि वा दुद्यते गो ।'

रुमरुआ—'रुहकृद्विवाशब्दे हकारयोर्लुक् ।'

मघो—From भगिनी in the sense of मुन 'भगि-या शुतेर्ये च मादेशश्च ।'

मम्मको—From मर्मन् 'मर्मण उक्तेषु क् ।'

Pages 169-172 गीणाद्या ॥ १ । १ । १०५ ॥ p 169—

This is another list of irregular words.

Instead of 'गवि गोणा', the Ms of Trivikramas work has 'गोणो गो ।'

विराधु—विराधु is another reading

ओसाभा—'आपोशागम् । आपो इत्यस्य ओ । शान्तरात् परो यवारागमश्च ।'

ओसाशब्दा गीहारावापी ९२९ तत्त्वो वा । ओस is used in Gujarati in the sense of frost

भाअ विहओ—'भाओ आप । शरदादिषाठालस्य हणोत् दीपश्च ।'

गोसो—गोमर्ग । प्रसूष ।

गिभदण—उद्धागम् । ८ विराह ।

गदिलो—Substitute for गदिल = Kelen less, unyielding

गोपिओ—'गवामास गमूह । को द्विर ।'

कोटीर—'कुम्भिरम् । पदपण । रत्नवि । उगारदारोपिती । रो न ।'

डेकुतो—डेकुतो is another reading In Marathi the same word is used

हन्नी—'तन्ना । पुराण्डु ।

Pages 172—175. गहिआद्याः ॥ १ । ४ । १२१ ॥ p. 172—

This is a third list of irregular forms.

गहिआ—‘आह्वा । काम्यमानत्वात् । इस्वः । चौर्यरुपत्वात् प्राणित्वम् ।’

वद्दोहो—‘पतिं रोत्यति वज्रवतीति वद्दोहो । षो वः । टो टः ।’

अविणअवई—‘अविनयपतिः ।’

अणदो—‘अनृतः । प्रत्यादित्वात्तस्य डः ।’

अजदो—‘शीघ्रकारित्वात् ।’

छिण्णो—‘स्मरशरच्छिन्नत्वात् ।’

छिण्णाळो—‘सदाचारच्छिन्नां लास्यादत्त इति ।’ The word is used in Gujarati.

छिन्छओ—‘अक्षिप्ततः । नयनप्रीत्यनर्हत्वात् (वल. ‘प्रीत्या हतत्वात्) ।’

अलिहरी—‘दूती । संतर्पणशीलत्वादार्तिहारी ।’

सहउत्थिआ—‘सहोत्थिता ।’

मराली—Because of her gentle nature.

पडिसोसो—From प्रतिस्नोतस् । ‘प्रतिमुखं सोतः प्रवाहो यस्यासौ ।’

पडिपत्तो—‘प्रतिमुखं रक्षतीति पडिपत्तो ।’

जोओ—‘चन्द्रः । चोतत इति ।’

दोसारअणो—‘दोषारक्षम् ।’

समुदणवणीभं—‘समुद्रनवनीतम् ।’

दोसणिजन्तो—Purifying the night; from दोषा and निज् to wash, to purify.

किनियरवसणं—‘किमिगृहवसनम् । किमिविहितावरणादेव तत्तप्तोदरपथः ।’

मुखरोमराई—‘मुखरोमराजिः ।’

विमारो—‘विसरणशीलत्वात् ।’

चिरिचिरिआ चिलिचिलिआ—‘चिरिचिरिति चिलिचिलीनि धनिर्यसाः सा ।’

समुदहर—‘समुद्रगृह (‘जलवध्निकेनम्’ द्वारापली) । जलधारोपचारात् ।’

तरकुसुम—‘ताम्रकुसुमम् । तथाविधकुसुमत्वात् ।’

पाओ—‘प्राणिपानुवत्त्वात् पापः ।’

पदलाओ—‘पदानि लापयति निगूहतीति पदलापः ।’

अहिअलो । ‘अहिबद् गच्छति नाशयतीत्यहिअलो क्रोधः ।’

सिदिणं—‘सिदित्वा चूनुकृतत्वात् ।’

धिरण्णो—‘न वचिदपि स्थितिं प्राप्नोति । स्थिरं यथा स्वात् तथा न निष्ठतीति धिरण्णोसो चपनदृढयः ।’

जोरन्तो—‘ज्योतिषः ।’

गुरंगो—‘गुरवद्वर्गं यस्य सः । दीपः ।’

मेओ—‘स्रोतः किन्दुः । तथाविधमहत्त्वात् ।’

पासावओ—‘पासा इति प्राकृते चक्षुः । तदापचत इति पासावओ । पश्यतीति पासो अक्षि ।’

कोप्यो—‘अपराधः । आत्मनः कोप एवापराधः ।’

उम्मुहो—‘उन्मुहः ।’

उद्गणो—‘उद्गहनः । हस्य वस्य च लुक् ।’ Trivikrama has उद्गणो.

पहट्टो—‘प्रभृष्टः ।’

जणउत्तो—‘आयप्रधाननरः । जनपुत्रः । तद्वशाचरतीति ।’

जण्णहरो—‘यशहरः । राक्षसः । उत्सवभावत्वात् ।’

आरनाळ—‘अम्बुजम् । आराद् दूरे समीपे च नालमस्तीत्यारनाळ ।’

वेरोसण—‘स्वविरासनम् । स्वविरो मर्या ।’

मम्भवर—‘मम्भगृहम् ।’

मरोट्ट—‘नन्दावुट्टीकते उद्गच्छतीति । “स्त्री” इत्योत्त्वम् ।’

कल्लिम—‘के लीयत इति । हिमः ।’

रअणिद्धअ—From रजनीध्वजः ।

वदोळ—‘वन्द्रेण घोतत इति ।’

धूमद्वअमदिसी—‘धूमध्वजमहिष्यः कृतिकाः ।’

अवहोओ—‘अपभोगः । विरहः । मोगासहत्वात् ।’

लवो—‘लम्बन्त इति लवाः केदाः ।’

वेही—वेहीरिणा—‘वहीवद्गही वेही । वहीवद्वेछरिणा । आदेरत देः । स्वार्थे कश्च ।’

भरअदं—‘गृहे चन्द्रवदुपोतत इति । सुवुरम् ।’

आभासतअ—From आकाशतल—‘हर्म्यगृहमाकाशतलवदिति ।’

सुरदओ—‘सुरध्वजः । दिवसः । सुरः सूर्यः ध्वजो यस्य सः ।’

अच्छिवटण, वल्लविअ, and भीसंक are respectively from अक्षिपण, प्रहयित, and निःशङ्क (meaning वृष, because it is fearless).

मलविलो—‘मनी । अकाराद्दृष्य । मलविल्वम् ।’

सुहरओ—From सुहरत, ‘सुख रतमस्वास्ति’—The Ma. of Trivi. gives दारिकागृहम् as the sense of it instead of धारिकागृहम्.

णिम्भीमुओ—Means young, from निःशमृक. ‘आदेरत ई ।’

हट्टमहट्टो—‘हट्टआसो महार्थेय ।’

गिदुअ—निपुवनम्, from निपून्म्.

अम्मुदसिरि—From अमुददीः । ‘प्रमुत्तलादिपाठाद् दित्वम् ।’

पहोड्डीहो—c. c. पर्यस्तजिह्वः ।

अउज्जाहरो—गुह्यहरः । आनापट्टागमः ।

परेओ—From परेण ‘परेणवम् ।’

बहुजाणो—From बहुज्ञान.

जोह—From ज्योति. 'विषुज्योतिर्वा ।'

उज्जलो—'उज्ज्वलः । दैवादिपाठाद् द्वित्वम् ।'

मिंग—'वृष्णम् । शृङ्गवज्रीलत्वात् । मिंग संस्कृतमित्ये ।'

निअङ्गण—'निबन्धनम् । परिधानम् । निवध्यत इति ।'

जहणमुअ—'जघनांशुकम् । आतो विन्दुना सह क्तवम् ।'

पावरण—'प्रावरकत्वात् ।' 'आदेरत उः ।' From प्रावरणम्.

ओअहो—From अपचार. 'तैलादिवाद् द्वित्वम् ।'

चवेदा—The Ms. of त्रिवि० gives चवेडी. 'चवेडी करसंपुटाघातः ।'

रलक्खं—From रतिलङ्घ्यम्. 'रलक्खं जघनं रतिलङ्घ्यम् ।'

गोसण्णो—'गोसंज्ञो । पशुप्रायत्वात् ।'

बावडो—From व्यापृतः. 'बावडो कुटुम्बी व्यापृतः ।'

पुरिल्लो—पुरो भवः । 'पुरिष्ठा दैत्याः पुरो गवाः ।'

परमत्तो—'परमत्तः । परः शत्रुलान्तकः ।'

चच्चिको—'चच्चिका । को द्वित्वं पुस्त्य च ।'

काल—'तमित्तम् । नैक्यात् ।'

भट्ठिओ—'भट्टिओ । विष्णुः । भर्तृकः । जगत्पोषकत्वात् । श्रुत इत् ।'

इग्गिभूमो—'तुहिनम् । इद्वाग्निधूमः ।'

पत्थर—'पाश्ताञ्जनम् । मस्तरमदुःसहत्वात् ।'

ओवाअओ—'अपातपः । अस्तकालः ।'

पितृच्छा मावमा—'पितृस्वसेव मातृकेव हितकारित्वात् ।'

पोरथो—'मत्सरी । पीलस्यवत् ।'

दोसो—'क्रोपः । आत्मनो दोषत्वात् ।'

चच्चा—From चर्चा.

पम्हलो—'केसरः । पक्ष्मवत् ।'

रसमसो—'स्कन्धं स्पृशतीति (स्पृशतीति) । भुजस्कन्धस्य यष्टिः ।'

अग्गिआयो—From अग्निकाय. 'अग्निवत् कायो यस्येति ।'

तवकिमी—From ताम्रकिमि.

विहण्डणो—From विघाटन. 'अनर्थः । विघाटनः ।'

दरवळ्ळो—'दरे मये बलमः । कातरः ।'

भोइओ—From भोगिक—'भोगं चरतीति भोगिकः ।'

पंडरंगो—'पांडुराङ्गः । यवलाङ्गत्वात् ।'

संक्रो—'संकीर्यन्तेनेति संक्रो रथ्या ।'

सग्गहो—'सुक्तः । सुष्ठुग्रहः स्वग्रहः ।'

मग्गोहिणी—मतिमोहिनी.

कमल—क मलत्वं मलयति शृङ्गातीति च । 'कमलमास्य कलहश्च । कमल—
वत् कमल ।

येणुसाओ—From येणुशब्द 'येणुशब्दवत् शब्दो यस्य स ।'

P 175—6 वा पुआट्याद्याः ॥ १ । २ । ११० ॥ p 175—

This is another list of irregular forms

दुते दुरिञ्ज—The Ms of Tri has दुरेञ्ज (दुरिञ्ज?) । ह्यु । क्षीप्रमित्यर्थ ।

किरि—The Ms explains it as वराह

P 176—184 आयुष्मन्ना सेन ॥ ३ । १ । १३२ ॥ p 176—

This is the last collection of Nipātas They are irregular
[ast participial forms

अम्मच्छ—The Ms of त्रिविक्रम reads उम्मच्छ The explanation
added there is—'अस्तवद्भ्य । क्रोथेन भक्षणाच्च वद् भगिनम् ।'

गिञ्ज p 178—मुञ्ज In Marathi this word is used in this
sense

घट p 178—It is really speaking from the Sanskrit root घट्

ऊत्तञ्ज p 179—In Gujarati the word ओत्तीनु is used in this
sense

ओत्पं p 180—The Gujarati root for gilding is ओप

होहुयहया भुयेस्तु ॥ ३ । १ । १३२ ॥ p 183—

The root ह् has three substitutes हो, हुव, and हव It has also
another substitute ह् before all except चिद् terminations,
, e before all except ह्, ए, (3rd Pers. Sing) and ह् (2nd
Pers. Plu) This is according to the Sūtra दुरयिणि p. 186

The following are the terminations of the Present Tense

	Sing	Plu
1st Pers.	मि, म् (occasionally)	मो, म, मु
2nd Pers.	मि, से (only after roots ending in म)	हया, ह
3rd Pers.	ह, ए (only after roots ending in म)	
	हरे and हया (occasionally)	मि, मे, हरे

There is no distinction of conjugations and roots in
Prākṛita.

The following changes take place before these terminations:—

- (1) Roots ending in any vowel except अ have अ added on to them optionally ('त्वनतः' ॥ २।४।७० ॥ p. 185).
- (2) Roots ending in उ change it to अव ('उवर्णस्यावः' ॥ २।४।६४ ॥ p. 195).
- (3) Roots ending in इ and उ change them to ए and ओ respectively ('योरेइ' ॥ २।४।६५ ॥ p. 194).
- (4) Roots ending in ऋ change it to अर ('अर उः' ॥ २।४।६६ ॥ p. 196).
- (5) In the Present, the Future, the Potential &c. all personal terminations are optionally changed to ज्ञ and ज्ञा ('लङ्ल-
दोश्च जर्जारी' ॥ २।४।३९ ॥ p. 186)
- (6) In the Present, the Future, the Potential &c. in the case of roots ending in a vowel ज्ञ and ज्ञा are optionally inserted between the base and the terminations ('मध्ये चाजन्ताद्' ॥ २।४।४० ॥ p. 186).
- (7) The preceding अ is optionally changed to आ or to इ according to some before मि and before मो, म, and मु ('हु मौ' ॥ २।४।१६ ॥ p. 187 and 'मोममुभिच्च' ॥ २।४।१७ ॥ p. 188)
- (8) The preceding अ is optionally changed to ए before terminations of the Present, and the Imperative, and the Present Participle ('वा लङ्लोद्छत्पु' ॥ २।४।२० ॥ p. 187)
- (9) The preceding अ is optionally changed to ए before ज्ञ and ज्ञा ('ज्ञाज्ञे' ॥ २।४।२१ ॥ p. 188).

Vararuchi, Hemachandra, Śaśhakṛishna, Simharāja, and Mārkaṇḍeya give the change of अ to ए before ज्ञ and ज्ञा as necessary and not optional. The MSS. of the Śhaṭṭhaśha-chandrikā as well as the MS of Trivikrama, consulted by me, give the change as optional.

The forms of the Present Tense of ह्रस्व and भू are given at the end.

भूतार्थस्य सिद्धिर्वाहि ॥ २।४।२२ ॥ p. 189 and ह्रस्व ईअ ॥ २।४।२३ ॥ p. 190—

सि, हिअ, and हि are the terminations of the Imperfect, the Perfect, and the Aorist in the case of roots ending in a vowel and ईअ in the case of roots ending in a consonant. These terminations are of the 3rd Person Singular only. In other persons and numbers the forms of the Present are used in the sense of the three Past tenses.

Thus the forms of भू from the substitute हो are होसि—हो असि, होहिअ—होअहिअ, होहि—होअहि (अभूत्, अभवत्, or बभूव). From हस् we have हसीअ (अहसत्, जहास, or अहसीत्).

Vararuchi and Marikandeya gave होअ and Hemachandra and Sūharaja सीअ, हीअ, and ही in place of सि, हिअ, and हि. Śaṅkarakṛishṇa gives सी, ही, and हीअ 'स्वरात् लङ्लुङ्लिटौ सी ही हीअ इअ हलन्तत्' प्राकृ० प्रका०.

The Terminations of the Futures are as under —

1st Pers	हामि, त्सामि, हिमि, हिरम	हामो—म—मु त्सामो—म—मु, हिमो—म—मु
2nd Pers	हिमि—हिसे	हिरसा, हिरथा, हिरथा—हिह
3rd Pers	हिह—हिह	हिति—हिथे—हिररे

In the case of roots ending in a consonant they have ■ added on to them by 'त्वम' and then change their अ to ए or इ before the above terminations.

* १ होहाणि, होरमामि, होहिमि, होहिम्, हमेहामि—हमिहामि—हसे रमामि—हमिरमामि—हसेहिमि—हमिहिमि—हसेहिरसं—हमिहिरसं

The following are the terminations of the Imperative and the Potential

	Sing	Plu.
1st Pers	मु	मो
2nd Pers	मु or दि	ह
3rd Pers	दु or उ	उ

In the case of Sanskrit roots ending in a consonant which in Prakṛita end in अ, the termination मु of the 2nd Pers. Sing. is either dropped or changed to हिरहि, हिरमु, or हरे optionally. In the Sūtra 'हिरिहिरिहिरिहिरि' ॥ २१४१॥ १८॥ ■ is to be supplied from the preceding Sūtra.

'सोस्तु हि' ॥ २।४।३७ ॥ p 192—

The terminations of the conditional are in all persons and all numbers माण and न्त ('माणतोश् च लङ्.' ॥ २।४।४१ ॥ p 193)

गमिरणु ॥ ३।१।९७ ॥ p 196—

The Ms of Trivikrama gives गरिजल (for परिमल), गरिमह (for परिमह) as substitutes for गम्

Homa gives बोल (for बोह), नीलुक्क (for गिलुक्क), पचट्ट (for पचट्टु), and पच्छन्द (for वच्छन्द)

ईभइजौ यक् ॥ २।४।९१ ॥ p 225—

The य of the Passive or the Impersonal form is changed to ईभ or इज्ज Terminations are then added as in the case of the active form जद् and जार् are substituted for terminations or placed between the base and the terminations as in the active form

For Passive forms look at the end

गिजदेदावाये ॥ २।४।११ ॥ p 233—

The Causal affix गिच् is changed to अत्, एत्, आव, and आवे. Similarly, from हो, substitute of भू, we have होभइ, होपइ, हो आवइ, होमावेइ as Cau 3rd Pers Sing

It has also another form होभविइ by 'गुवदेरिविर्वा' ॥ २।४।१२ ॥ according to which अवि is optionally substituted for गिच् in the case of roots which have an initial long vowel

अदेहुक्यात् स्त्रोरत् ॥ २।४।१५ ॥ p 236—

The initial अ of a root is changed to आ before अत्, एत्, and हुक् which are substituted for गिच्

Some extend the scope of the Sutra before आव and आवे also Q2 p. 237 read इत्ता and हित्ता wherever there is इत्ता and हिद्दा, for इत्ता is the termination of the 2nd Pers Plu Present Tense, and हित्ता of the 1st Pers Plu Future Tenses MSS and the printed edition in Telugu give इत्ता and हिद्दा, but they are clearly wrong

Similarly, in Future forms the Ms and the printed edition read हाव and हावाव before all terminations हिइ, सामि, स्स,

सामो. These forms seem incorrect in view of the Sūtra 'एव मत्वाहुतव्यमविध्यति' to which reference is made in the text itself on p. 238 l. 1. अ in these forms must be changed to इ.

3rd Pers.	हाविहिइ—हावेहिइ	हाविहिन्ति—न्ते—इरे— हावेदिन्ति—न्ते—इरे
	हावाविहिइ—हावावेहिइ	हावाविहिन्ति—न्ते—इरे; हावावेदिन्ति—न्ते—इरे
2nd Pers.	हाविहिसि—हावेहिसि	हाविहिस्था—इ;
	हावाविहिसि—हावावेहिसि	हावेहिस्था—इ; हावाविहिस्था—इ; हावावेहिस्था—इ;
1st Pers.	हाविहामि—हिमि—स्सामि हिस्सं;	हाविहामो—म—मु— हाविस्सामो—म—मु; हाविहिमो—म—मु
	हावेहामि—हिमि— स्सामि— हिस्सं,	हाविहिस्सा— हाविहिस्था;
	हावाविहामि—हिमि— स्सामि—हिस्म;	हावेहामो—म—मु; हावेस्सामो—म—मु; हावेहिमो—म—मु;
	हावावेहामि—हिमि— स्सामि—हिस्म	हावेहिस्मा—हावेहिस्था; हावाविहामो—म—मु; हावाविस्सामो—म—मु; हावाविहिमो—म—मु; हावाविहिस्था—हिस्था; हावावेहामो—हावावेस्सामो— —हावावेहिमो— हावावेहिस्था—हिस्था

लुगाविह्भावकर्मणे ॥ २ । ४ । १४ ॥ p. 243—

जिप् is either dropped or changed to भावि before passive or impersonal terminations and the past participle termination क्त.

Thus हो (substitute of गृ) + जिप् + दह + इप् or दप् = हो + द + इ or द (when जिप् is dropped) = हो + द + इ-ए or हो + द + इ-

इ-ए=होईअइ—ए, होइअइ—ए, Impersonal Present 3rd Pers — Sing of the Causal of भू

When निच् is not dropped but changed to आवि we have हो + आप् + ईअ or इज्ज + इ—ए=होआवीअइ—ए or होआविअइ—ए, Imper Pres 3rd Pers Sing of the Cau of भू

From अनुभू we have अनुहो + निच् + यक् + इ—ए=अनुहो + ईअ or इज्ज + इ—ए (when निच् is dropped) or अनुहो + आप् + ईअ or इज्ज + इ—ए (when निच् is changed to आप्)—अनुहोइअइ—ए or अनुहोइज्जइ—ए, अनुहोआवीअइ—ए or अनुहोआविअइ—ए

The Ms as well as the printed edition in Telugu characters give इअ instead of इअ in all forms (अनुहोआविअन्ति, अनुहोआविअन्ते, अनुहोआविअइरे &c in place of अनुहोआवीअन्ति, अनुहोआवीअन्ते, अनुहोआवीअइरे &c) This seems to be wrong since यक् is changed to इअ and not इअ (ईअज्जो यक् ॥ २ । ४ । ११ ॥ p 225) and there is no Sūtra for changing इअ into इअ The Ms of Trivikrama also gives short forms in इअ—कारा विअइ, हासाविअइ Hemachandra as well as Beshakrishna give forms in ईअ—वारीअइ—वरावीअइ, हासीअइ—हासावीअइ These instances are given in both Hemachandra's grammar and Prākṛitachandrikā

P: 247-252 अतो दसिर्दुदोस् ॥ ३ । २ । २० ॥ p 247—

With this Sūtra begins the treatment of the Sauraseni dialect. The Sūtra means that in Sauraseni, the Ablatives suffix दसि is changed to दु or दो with the preceding vowel lengthened in the case of words ending in अ

The following main points of difference between Mahārāṣṭri called Prākṛita in the text and Sauraseni should be noted —

- (1) In the case of words ending in अ, the Abl terminations are दो and दु instead of ओ and उ as in the Prākṛita

रामाओ—रामादु (for रामाओ—रामाउ—as in the Mahārāṣṭri)

- (2) द्, not initial and not conjunct, following a vowel, is in Sauraseni changed to द् instead of being dropped as in the Prākṛita

॥ पिदा—पिदो (instead of पिआ—पिओ as in the Prākṛita)

Similarly, दीमदि, होदि, अन्तरिद ।

- (3) Sometimes त् even when conjunct is changed to द्.

e. g. जिच्छिन्दो (i. e. निश्चिन्तः), अदेउर (अन्तःपुरम्).

- (4) ये is changed to य् instead of to ज् as in the Prākṛita.

पयायः—पय्याओ (प्रा०)—पय्याओ (शीरो). Similarly, अव्यउत्त.

- (5) ए is optionally changed to ए. In the Prākṛita it is changed to ह्.

कथा—कथा—कहा

प्रथा—पथा—पहा

- (6) क्वा is changed to इअ and दूअ.

मरिअ, भोदूअ or होदूअ.

From कृ and गम् the forms are कदुअ and गदुअ in addition to मरिअ—करिदूअ, ममिअ—ममिदूअ.

- (7) ननु has न् and एन्, एव्.

- (8) हजे is a vocative particle of addressing a female friend.

- (9) भू optionally substitutes न् instead of ह्; मोरि, भोन्नि, भोन्ने, भोदरे &c., also होदि &c.

- (10) In the Futures रिम् is prefixed instead of हि to the terminations of the Present Tense.

भोरिमदि, भोरिमन्ति—स्ते—दरे &c.

Pages 253-256. लोः श्री ॥ ३ : २ : ३६ ॥ p. 253—

Here begins the treatment of the Māgadhi. The following are its striking features.

- (1) The Māgadhi has the same changes as the S'auraseni.

In addition it has the following striking characteristics —

- (2) म् is changed to र् and ह् to ल्

- (3) The Nom. Sing. termination is र्; the Gen. Sing. and Gen. Plu. optionally अह्.

e. g. पुत्रः—पुत्रिदे, नरः—नरे, हम्—हणे

रामस्—रामाह—रामरज

रामात्—रामाह—रामाने—न.

- (4) एत्, not initial, whether originally existing in the word or arrived at there by the operation of some <tr>, is changed to अ—

विच्छिलः—विच्छिले । वत्सलः—वत्सले ।

(5) क्ष, not initial, is changed to ८ क्ष—

यक्षः—य८के । राक्षसः—रा८कसे ।

(6) स्र and श्र, when not initial and when conjunct are changed to स्र. This change does not take place in the word ग्रीष्म—

प्रशस्तः—प्रशस्ते; हस्तः—हस्ते; शुष्कः—शु८स्के; but ग्रीष्मः—ग्री८दे.

(7) स्य, ण्य, झ, and ञ् are changed to ञ्—

धन्यः—ध८न्ने; सामान्यः—सा८म८न्ने; गण्यः—ग८न्ने; प्रज्ञः—प८न्ने; धन८जयः—ध८न८ज८य.

(8) ज, य, and ण are changed to य—

समाजः—सा८मा८ये; जयः—य८ये; हयः—हि८ये.

(9) ष् and झ are changed to स्य—

सुष्ठु—सु८र८यु; भट्टः—भ८र८ये; भट्टिनी—भ८सि८णी.

(10) श् and ष are changed to स्—

उपस्थितः—उ८प८स्ति८दे; अर्थः—अ८र८ते.

(11) अहम् and वयम् are changed to हगे.

(12) सा substitutes चिट्—

चिट्ठिदि—दे.

Pages 257-261. नौ जनौः पैशाच्याम् ॥ ३ । २ । ४३ ॥ p. 257—

Now begins consideration of the Pais'achi dialect.

The striking points of the dialect as distinguished from the Prākṛita are as under:—

(1) ण and न् are changed to न्. The teaching of the change of न् to न् means that it is not changed to ण as in the Prākṛita—रामेन.

(2) The Abl. termination after words ending in ण ॥ changed to ॥ and तो and the preceding vowel lengthened—

रामाणु—रामातो.

(3) न्य, ण्य, and द्य are changed to ण्य.

वन्यः—व८ण्यो; गण्यः—ग८ण्यो; प्राज्ञः—प८ण्यो; वन्दका—व८ण्य८मा; अभि८मन्युः—अ८भि८म८ण्यु; पुण्यम्—पु८ण्य; संज्ञा—स८ण्य८मा.

(4) ए and ह are changed to ए (ए is not changed to ह)—

मालातो—तु, गिरीतो—तु, तरुतो—तु, वहतो—तु, रमतु, होतु, तामोतरो
(दामोदर), मतो (मद).

(5) छ is changed to छ—

वयळो, वोयळो, &c

(6) In यादृश and other words of the class, दृ is changed to ति—
यादृश —यातिसो, सादृश —तातिसो, &c

(7) रं, ख, and ट are respectively changed to रिअ, सिअ, and तिद—
भायां—भारिआ, खान—सिआन, षट्म्—फमिट

(8) ड is optionally changed to तु—

तुडम्बकम्—कुतुबक—कुतुबकं, बडक—बतुको

(9) दृ in हृदय is necessarily changed to पु, हृदयम्—हितप

(10) श्र and ष are changed to सू—

शेष —सेसो, वेप —वेसो

The Sūtra which teaches this, श्र, 'शेषो स' ॥ ३।२।४७ ॥

p 258 is a counter-exception to the exception-Sūtra 'न प्रायो
सुद्धरादि' ॥ ३।२।६३ ॥ p 259 The latter Sūtra teaches that

the changes taught in the Prākṛita by the Sūtras from 'प्रायो
सुद्धरादि' ॥ ३।२।८ ॥ to 'हृदयदृष्टम्बन्त' ॥ ३।३।९० ॥ do not

hold in the Paisācī dialect. Thus कृ, गृ, चृ, णृ, &c are not
dropped and we have कृवो, भावो, कुचो, गवो in the Paisācī

The Sūtra 'शो मल्ल' ॥ ३।३।८७ ॥ comes within this limit
and therefore श्र and ष would not be changed to सू according

to the Sūtra ३।३।९० ॥ To prevent this, the Sūtra ३।३।
४७ ॥ is given

If question is here raised that the Sūtras from ३।३।८ ॥
to ३।३।९० ॥ are not applicable to the Paisācī, this

objection is answered by stating that शेष प्राकृतवत् ॥ ३।२।
२६ ॥ extends the operation of the Sūtras in question (from

३।३।८ ॥ to ३।३।९० ॥) to the Paisācī. To this an
objection is raised that 'शेष प्राकृतवत्' applies to the Sauraseni

and not to the Paisācī. To this the reply is that 'शेष
प्राकृतवत्' ॥ ३।२।६२ ॥ applies to the Paisācī, and 'शेष
प्राकृतवत्' applies to the Sauraseni. The scope of the Sūtras

of the Prākṛita is extended to the Sauraseni dialect and
the scope of the Sūtras of the Sauraseni to the Paisācī,

and thus finally the scope of the Sūtras of the Prākṛita is

extended to the Pais'āchi. In fine, the Sūtras from १।३।८॥ to १।३।१०॥ are applicable to the Pais'āchi dialect by the extension of the scope of the Sūtras relating to the S'auraseni dialect of which the province is extended by the application of the Sūtras of the Prākṛita language.

अतिदेश is extension of the operation of शास्त्र, कार्य, निमित्त, व्यपदेश, or रूप. It is thus explained by S'abarasvāmin in the *Mīmāṃsādarśana*:—

“अतिदेशो नाम ये परत्र विहिता धर्मास्तमतीत्यान्यत्र तेषां देशः । यथा देवदत्तस्य भोजनविधिं कृत्वा शालिष्यमांसापूर्वेदेवदत्तो भोजयितव्य इति तमेव विधिं यक्षदत्तेतिदिशति देवदत्तवक्ष्यदत्तो भोजयितव्य इति । शोकमप्युदाहरन्ति—

प्रकृताश्च कर्मणो यस्माच्च तत्समानेषु कर्मणु ।

धर्मप्रदेशो येन स्याच्च तोतिदेश इति स्थितिः ॥

इति ॥” pp. 12 and 13 of the *Mīmāṃsādarśana*, Vol. II., Calcutta edition.

- (11) झ् of राजन् in all Sanskrit forms is changed to चिच्—

राज्ञः—राचिभ्यो.

- (12) तद् and इद् form their Masc. and Fem. Inst. Sing. as नेन, and नाये respectively—

नेन = तेन or अनेन; नाये = तया or अनया.

- (13) क्त्वा is changed to तून्—

रतून्, भतून्, हसितून्, &c.

- (14) घ्रा found in Sanskrit forms ending in क्त्वा is changed to दून् or स्थून्—

इष्टा—तदून् or तस्थून्; कृष्टा—कदून्—कस्थून्.

- (15) इच् and एच् have त् prefixed to them and not द् as in the S'auraseni—

भोति, भवति—ते.

- (16) In Futures इच् and एच् are changed to एय्य—

भोएय्य, भवेय्य (i. e. भविष्यति), भोहिंसति—ते—हरे (as in the S'auraseni).

- (17) The passive यक् is changed to इय्य—

भोरय्यति—ते; भविष्यति—ते; &c.

(18) कृ takes ईर in place of यक—

कीरति—वे.

P. 262-263. रो लस्तु चूलिकापैशाच्याम् ॥ ३।२।६४॥ p. 262—

Now begins the treatment of the Chulikā Pais'āchi. The principal features are as under:—

(1) ग, ज, ण, ढ, ब, घ, झ, द, ध, and म् are changed respectively to क, च, ट, त, प, ख, छ, झ, ष, and ह—

मार्गणः—मकनो; जीमूतः—चीमूतः; डमरकः—टमलुको; दामोदरः—तामो-
तलो; बाळः—पालो; मेघः—मेळो; निर्झरः—निच्छलो; गाढम्—काठ; धारा
—धाला; भवः—कनो.

(2) According to some, the above changes do not take place when the letters ग, ज, &c. are initial and in the root युद्ध—
गवी, धनो, जनो, &c., नियोजितं.

P. 264-286. स्वयम्भुवत् ॥ ३।४।२२॥ p. 265—

This is the first Sūtra relating to the Apabhraṃs'a dialect. In the Apabhraṃs'a अ is changed to उ before तु and भम् (Nom. and Acc Sing. affixes).

The following are the principal changes in the Apabhraṃs'a—

तु सो ह्वम् ॥ ३।३।३॥ p. 265—

(1) In the Apabhraṃs'a न्, not initial and not conjunct, and when following a vowel, is optionally changed to ह्—

कमलम्—कमलु—कलु; भ्रमरः—भवरु—ममरु.

The forms of राम are given at the end.

अचलयोर्ला ॥ ३।३।२॥ p. 267—

(2) क, ग, घ, ण, द, and ध, when not initial and not conjunct, and when following a vowel, are in the Apabhraṃs'a respectively changed to ग, च, द, ध, ब, and म्—

लोकः—लोग; काकः—काग; मलः—मपु; मिथिलः—मिथिपु; द्युतः—द्युपु;
नायः—नापु; सनयनः—सदयपु; बीयः—बीपु; तावः—तापु; रेफः—रेपु;
करः—कमु.

(3) ह, substitute in the Prākṛita for दम्, च्छ् &c., is changed to ह्—
माह्वः—मह्वपु, भयमा—भयपु; वासमीरः—वामूरु.

(4) र्, when second member of a conjunct consonant, is optionally dropped—

रिपः—रिउ—रिउ.

- (5) In यादृश, तादृश, कीदृश, ईदृश, दृश is changed to अदृश and the preceding vowel is dropped—

यादृश —जदृश, तादृश—जदृश, कीदृश —कदृश, ईदृश—अदृश

- (6) अन्यादृश is changed to अण्णादृश or अवरादृश—

अन्यादृश—अण्णादृश or अवरादृश

- (7) In परस्पर, अ is inserted in the beginning—

परस्पर —अभरोवर.

- (8) अन्वधा and सर्व are changed to अनु and राह respectively—

अन्वधा—अनु, सर्व —साहु, सस्य also

In regard to declensions the following general rules for the changes that terminations undergo should be carefully noted —

- (1) Nom and Acc terminations, Sing and Plu, are dropped (हुसमो ॥ ३।४।१७ ॥).
- (2) The ending vowels of nouns are shortened or lengthened generally before the case terminations (दिहो सुपि ॥ ३।४।१८ ॥)
- (3) The Voc Plu termination is changed to हो, भिस्, and सु are changed to हि (हो जस आमन्त्रणे ॥ ३।४।२० ॥ and हि भिस् सुपि ॥ ३।४।२१ ॥)
- (4) The Gen Sing and Plu terminations are generally dropped

The forms of कद् and काह, Mas nouns ending in इ and उ, have similar changes in them They are given at the end

- (5) The ending अ of nouns, preceded by क् or त् (क् of the स्थाय वाचक suffix क and त् of the Past Participle त) in the neuter gender changed to उ before ण् and अम् (Nom and Acc Sing) (जान्तस्यात उ स्वमो ॥ ३।४।२५ ॥)
- (6) जम् and शम् are in the Neu. gender changed to इ (इ नपि ॥ ३।४।२४ ॥)

अहङ्कुहा स्थायिककलुक् च ॥ ३।३।२९ ॥ p 271—

अ and इत् suffixes ङ (अङ) and ङु (उल) are affixed to nouns and when they are affixed, the स्थायिक affix क (the affix क which gives no additional sense to the base, but in

affixed in the sense of the base itself) is dropped. When these affixes i. e. अ, उट्, and डुह, are not added, the स्वाधिक suffix क remains.

e. g. अ—रामउं (In रामक=रामअ, अ is changed to उं by कान्त-
स्यात उं स्वमोः); अट्—स्वखडु (वृक्षः 'स्वम्यत उत्'), उह—स्वखुह
(वृक्षः).

'जश्सोरेह' इति पृष्ट—p. 376—

This reading, though found in P. and other MSS. does not seem correct. The Sâtra जश्सोरेह is applicable to एतद् and not to अदस्.

The reading should be जश्सोः । ओह ।

कथं यथा तथा ॥ ३ । ३ । ८ ॥ p. 378—

This Sâtra introduces changes that indeclinables undergo in the Apabhramis'a. They are as under:—

कथम्—किह—किथ—किम्—केम्

यथा—जिह—जिथ—जिम्—जेम्

तथा—तिह—तिथ—तिम्—तेम्

यावद्—जाउ—जामहि—जाम

तावद्—ताउ—तामहि—ताम

सर्वत्र—सम्बेसहे

यत्र—जह—जेरथु (Hema. gives जत्तु also).

तत्र—तह—तेरथु (तत्तु also Hema.).

कुत्र—कैरथु

अन—परथु

इव—जणि—जणु—ने—नइ—नावइ—नाइ

इदानीम्—एव्वहि (एम्बहि Hema.)

एव—णि

एवम्—एम् (एम्ब Hema).

नहि—नाहि (नाहि Hema).

प्रत्युत—पच्छलिउ (पच्छलिउ Hema.)

एवमेव—एम्ब (एम्बइ Hema.)

सम—समाणु

किल—किर

प्रायदाः—पग्गिम—प्राइम—प्राउ—प्राइव (Hema. प्राइम्ब and पग्गिम्ब).

दिवा—दिवे

सह—सहु

मा—मै

कुतः—कउ—कडु—तिडु

अथवा—अहवइ

मनाक्—मणाउं

इतः—एउहे

पश्चात्—पच्छइ

ततः—तो

तदा—तो

अन्यथा—अनु

The terminations क्त्वा, इ, and त्स्य are changed as under:—

(1) क्त्वा (त्वा) is changed to इ, इउ, ए (Hema. इवि), and अवि—
कृत्वा = करइ—करइउ—करए—करअवि.

(2) त्वा is also changed to एप्पि, एप्पिणु, एपि, and एपिणु (Hema. gives एवि and एविणु)

करएप्पि—करएप्पिणु—करएपि—करएपिणु.

(3) इ is changed to णअ (अणअ according to Hema and the Prākṛitarūpāvatāra which reads the Sūtra as तुनोऽणअल्).

मविता—होणउ

योता—मुणउ

(4) त्स्य is changed to एव्वइ, एप्पइ, and एव्व.

जेतत्स्यः—जेएव्वइ—जेएप्पइ—जेएव्व.

Hema. gives इएव्वउ, एव्वउं, and एवा as substitutes for त्स्य.

(5) तुम् is changed to एवम्, अण, अणह, and अणहि and also to एप्पि, एप्पिणु, एपि, and एपिणु (इवि, एविणु Hema.).

The following suffixes are added as स्वायंवाचक (expressive of the sense of the base itself).

(1) क (But क is dropped as shown above when अ, अइ, and उह are affixed).

(2) उ to पुनइ, विना, and धुवइ.

पुणु, विणु, धुवु

(3) ऐ and अ to अवश्यम्—

अवासै, अवास (Hema. अवसै).

(4) अ and इ to परइ and एकइ respectively.

पर, एणसि (Hema. एणसि).

The following suffixes are added to nouns in the sense of purpose (तादर्थ्य) —

तणेण, तेंसि, तेसि, तेहि, केहि.

रामतणेण णमोकारो—रामाय नमस्कार ।

The following are the changes in the तद्धित suffixes —

- (1) वत्तु is changed to दत्तुल and दवड after यावत्, तावत्, इयत्, and कियत् and the preceding syllable of these words is dropped —
 श्यान्—दत्तुल—दवड, कियान्—केत्तुल—केवड, यावत्—जेत्तुल—जेवड,
 तावत्—तेत्तुल—तेवड

- (2) ल् and ल are changed to ल्पण

पडुल्लम् } —पडुल्लण
 पडुल्ला }

- (3) छ after युष्मद् &c, is changed छार् (छार् which being छिद्, the preceding टि—vowel or the consonant with the vowel before it—is dropped

युष्मदीय —तुम्हाह (य् is changed to त् and य् to स् by the Prākṛita Sūtras which are applicable here by अतिदेश)

It is strange that Lakshmidhara has given the Sūtras तस्यस्य दस्वहएप्पइदव्वा ॥ ३ । ३ । १७ ॥ and तुनो वज्ज ॥ ३ । ३ । २२ ॥ in the section in which the changes of the Taddhita suffixes are given. The reason seems to be, however, that though they (तस्य and तु) are Kṛit suffixes they do not make the nouns they form indeclinable. Words ending in तस्य and तु are nouns and therefore taken up here in the Subanta Section

तिङन्तप्रक्रिया—p 284—

Lastly comes the conjugational forms

The following are the changes that terminations undergo -

- (1) 3rd Pers Plu Term Present is optionally हि
- (2) 2nd Pers Sing Term present is optionally हि
- (3) 2nd Pers Plu Term Pres is optionally ण
- (4) 1st Pers Sing Term Pres. is optionally ए
- (5) 1st Pers. Plu Term Pres. is optionally ण
- (6) स् of the Futures is changed to स

(7) 2nd. Pers. Sing. Imperative Term. is changed to इ, उ, or ए.
The following are the substitutes for roots:—

- (1) भू in the sense of 'To be enough' takes बहुच्छ (हुच् according to Hema.).
- (2) ब्रज् takes वञ्ज (वुञ्ज according to Hema.).
- (3) ब्र takes बुव (optionally according to Hema.)
- (4) इश् has वस्स and ग्रह्, गण्ह (गृण्ह according to Hema.).
- (5) तश् has छोल.
- (6) क्रिये (कृ Pas.) has कीसु.

Mārkandeya treats two subdivisions of the Apabhramsa which has many divisions according to the countries in which they are spoken ('पष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः' रुद्रट्). These two divisions are Nāgara and Vrāchaḍa. According to him the following are the substitutes of roots:—

वद्—बोल; इश्—पुष्म or देवल्, इश् Causal—दावल्; आचक्ष्—चवल्;
स्या—यक्; ग्रह्—गृण्ह; कृन्—कर; ब्रज्—वञ्ज; प्रविश्—वसव; आशिष्
—आरुण्ण; मुच्—मुक्—मुञ्—मुल—मुञ्ज—मोज; तिष् and स्तिष्—तिभ;
स्या causal—टव; भानी—आणाव.

म्राचड Apabhramsa is the one used in Sindh. Of this the following are the chief characteristics:—

- (1) व् is prefixed to च् and ज्
व्चलइ, व्जसइ
- (2) पू and सु are changed to श्
माशुशो, दाशो
- (3) रत्त is changed to रण्डु
- (4) वृप् is changed to व्ह and भू to वो.

Appendix Containing Sūtras in an Alphabetical order.

अ

अइ तु वैरादौ ६९
 अक्षय्यकुलाद्या वा ५५
 अक्षोखबोखौ कखतयपफा गघदधब-
 भान् २६७
 अक्षुक्कबोक्कौ विशापेः २४२
 अजेर्यिडप्पः २३१
 अट्टः कयेः २१५
 अट्टडडुल्लाः स्वार्थिककल्लू च २७१,
 २८३
 अण गाइ नमर्थे १४९
 अत एवैच से १८५
 अतिडि तुरः १२७
 अतो ङ्खेर्दुदोश् २४७
 अतो ङ्खेस्सुतोश् २५७
 अतो ङो विसर्गः १५५, १५९
 अत्थुः परस्परस् २६८
 अत्थुहिंसहिस्से ११९
 अयवामनागहवइमणार्त्त २८१
 अयेल्लुक्यात्तोरतः १३६
 अहुमे कदल्याम् १०६
 अनयैका घइमादयः २८२
 अनिदमेतदल्लु कियत्तदः त्रियामपि
 हिं २७
 अनुत्तमन्यशब्दानुशासनवत् ९
 अनुमजे. पडिअग्गः २१२
 अन्तरि च नाचि ५३
 अन्त्यस्य वचिमुचिरदिधुमुआ
 वोल् १५३

अन्त्यस्य हनखनोः २३०
 अन्त्यहलोभदुदि १५, ५२
 अग्न्यादिदेति मो णः २५१
 अन्यादशस्याण्णाइसावराइसौ २६८
 अन्येपामादियुजि न २६२
 अपतौ घरो गृहस्य ८५
 अपुण्णगाः केन १७६
 अपेः पदात् १५४
 अम्मो पथात्तापसूचनादुःखसंभायणा-
 पराधानन्दादुरखेदविससयपिपाद-
 मये १४५
 अमः २२
 अमा तुमे तुए च १३७
 अम्हइ अम्हेइ जइसतोः २७७
 अम्ह मम म्यसि १४२
 अम्ह मम मज्झ मह हिपि १४२
 अम्हहे हयें २५०
 अम्हे अम्हो अम्ह १४१
 अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महान
 मज्झाण मज्झाम्हाम्हं णे णो
 आमा १४२
 अम्हो आधयें १४५
 अम्ह मज्झ मज्झ मद गह महं मे
 च ढसा १४२
 अयि ए १५०
 अरिअरिअग्गमावयें ११३
 अरि वृपाम् २०५
 अर्यपरे तो युम्मदि ८१
 अपैरत्तिवपणामन्वुण्णाः २४०

अहंस्य च १२८
 अल दुकूले ११२
 अल्लिअ उपसर्पे: २१८
 अवहेडमोल्लणिछुंछोसिफदिसड-
 रेअवछंडा: १९९
 अविद्युति छियामाळ ९८, १३०
 अव्ययम् १४४
 असावकखोड: २२१
 अस्तासोर्डीप् १६२
 अस्तोरखोरच: ७२
 अस्ततल्लुना अम्हिहमहअमहम-
 हम्म्यम्मि १४०
 अस्मदोम्हहं २७७
 अह्वा सुना १२९
 अहेस्यासी तेनाल्ले: १९४

आ

आक्रमिरोहावोरपारच्छुंदान् २१९
 आग्राक्षिआमाइग्गणिज्जरान्हुत्ता: २०९
 आचार्ये चो हव ६०
 आत् सावामअ इनो न: २४८
 आदि: खु: ११
 आदीत: सोध १०४
 आदे: ५६
 आदेर्ज: ८१
 आदेस्तु ७८
 आद्वा म्मुल्लम्मुककशासु ११२
 आनन्तर्ये णवरिअ १४६
 आ भूतमविष्यति च कय: १५३, २००
 आम अभ्युपगमे १४४
 आमअण्णे पेण्वे च १४८
 आमा डेसि २७
 आमो टाहद २५३
 आमो हं २६६

आमो हं च २६९
 आर स: १९६
 आरम आळप्प: २३२
 आर: सुवि ९४
 आरोलवमालौ पुजे: २१४
 आर्यायां र्य: श्रध्वामूल ९९
 आलाहि निवारणे १४९
 आलीडोल्लि: २०५
 आच्छिष्टे लघौ ४३
 आसंघ: संभावे: २४०
 आसारे तु ५८
 आ सी वा ९४
 आहाहिलंघवचाहिअकखमहसिह-
 चिल्लुपर्वपा: काइक्षे: २२१

इ

इअकूणी कल: २४९
 इआओ म्मो १३०
 इक: पथो णस्य १५८
 इजेचोर्दद २५१
 इजेरा: पादपूरणे १५१
 इणममामा १२०
 इतसेतहे २८२
 इते: १५५
 इतौ तो वाकयादौ १५५
 इत्तु सदादौ ६०
 इदमआम: २७३
 इदम इम: ११८
 इदम इमु नपुंसके २७५
 इदमेतत्तकियत्तव्म्यणो विणा ११७
 इदानीमेव्वहि २८०
 इदानीमोत्तदाणि २४९
 इदुतोर्दि: ८७
 इंदुदेवखलो: २८५

इदुन्मातुः १०८

इदेष्टुपुरे ११२

इं नपि २७२

इन्मयटि ३९,८१

इप्यो यकः २६१

इरः शीलाद्यर्थस्य १६१

इल्ल कृपणे १३,६६

इहरा इतरया १५०

इहहचोर्हस्य २४९

इहेणं क्यमा ११८

ई

ईअइष्वा यकः १२८, २२५

ईतः काश्मीरहरीतकयोर्लाँ ४२

ईतः से साइ १३१

ईदुल्लदे ६५

ई धैर्ये ४०

ईर कृष्णाम् २३१

ईल्लन्वाटस्मान् भातः ६०

ईल्ल्यायाम् ५१

उ

उ ओ उपे १५०

उचैर्नीचैसोरजः १५१

उत्कण्डयतिहनुमदातुले ६५

उत्करवल्लीद्वारमात्रचि ५९

उरिखपेरुत्पणोत्तिहवस्तुवाग्रय-

ग्रस्तग्रंथान्तुताः २१०

उत्पल्ल उच्छलेः २०७

उत्सवकक्षोत्सुकसामर्थ्ये लो वा ३४

उदुदोल मृपे १५२

उदता लखमामि ९४

उदोती जदशसोः २७०

उद्व ओम्मावसुभौ २११

उद्वपभे दुः ६७

उन्नविच्छवृत्ता विपण्णवामोक्ताः २६७

उपरेः संव्याने लल्ल १६०

उम्माववेल्लणिसरकोटुमसंछुल्लेद्व-

मोद्वयकिलिक्किन्वा रमेः २१८

उमयाघसोरवहहेद्वौ २७

उ मिविटोः २८४

उम्होप्ह मुप्ह तुम्ह भ्यसि १३९

उ युधिष्ठिरे ६१

उल्पीर्णे ६३

उल्ह्वनिगवयविष्वचि वः ५८

उल्लपेकसलोत्तुंमारोभणिहसगुजोल-

पुल्लमाभाः २२१

उव पश्य १५०

उवर्णस्यावः १९५

ऊ

ऊ गह्रांविस्मयसूचनाक्षेपे १४७

ऊले सुभगदुर्भगे वः ७३

ऊर्ध्वे भो वा ४०

ऊ स्तेने वा ६९

ऋ

ऋतुऋतुऋणऋपिऋपभे वा ६८

ऋतुगे ६७

ऋतोव ३०

ए

एकसिन् प्रयमादेर्विष्वादिपु दुसुमु १९१

एकाचि शस्त्रे २९

एकाहस्तिस्तिवद्भा १६०

एकसरिगं झटिति संप्रति १५०

एकः १८

एच मलातुमृतव्यमविष्यति १६, १५३,

१९१

एण्हि एताहे इदानीमः १५१

एतवेह एहो एह्वीनपि २७३

एतो म्मावदितौ वा १२६
 एत्तो एत्ताहे हसिनेतदः १२५
 एत् साज्जला त्रयोदशगेचः ७०
 एप्येपिप्येप्येपिणु २७९
 ए भिसि २६६
 एप्य एव भविष्यति २६१
 एलीदनीदकीदशापीयूपविमीतके-
 दशापीदे ६२
 एव जि २८०
 एवमेव २८०
 एवमेव एमइ २८०
 एवमेवदेवकुलप्राचारयावचीविता-
 वटावर्तमानतावति घः ८४
 एवार्थे एव २५०
 ऐ चेदुतः २६९
 ओ
 ओभदोहालौ छिदेराडा २१५
 ओइ भदसः २७४
 ओत् सौ तु पुंसि २६४
 ओदाल्या पङ्क्तौ १०२
 ओ पश्चात्तापसूचने १४८
 ओल्लसूणातूणमूल्यतूणीरकूर्पर-
 गुलक्षीकूदमाण्डीताम्बूलीषु ६५
 ओहरीसरायवतरेल्लु २१२
 ओहिरोग्गौ निद्रः २११
 क
 कगटडतदपXकXपशोरुपर्यद्रे १५
 कतिपये बहदौ ८१
 कयंयपातयि डिहडिघडिमडेमा-
 स्यादेः २७८
 कयेर्वज्जरपज्जरसग्धसाससाहचव-
 जप्पपिसुणबोल्लोन्वालाः २१५
 कदर्पिते खोर्वः ३६

कमवसल्लिसलोहाः स्वपेः २१८
 कम्पेविच्छोळः २४१
 कम्मवसुपमुजिः २१४
 कर्णिकारे णो वा ४६
 कर्णिकारे फोः ७१
 कः शक्तमुक्तदण्डमुत्तरुणेषु ३१
 काणेक्षिते णिमारः २०१
 कार्पापणे ४१
 कादमीरे म्मः ४२
 कासेरवाद्वासः २०९
 किं काहकवणौ २७३
 किं किं १३५
 किणो प्रक्षे १४४
 किमिदमव्य वेसिभडिसिल्लेहं १५७
 किमो डीसडिणो ११७
 किं यत्तदोखमामि सुपि १३१
 कियत्तदभ्यो डस् ११७
 कियत्तदभ्यः सश् ११७
 किर इर हिर किलार्थे १४५
 किरिवेरे डः ८२
 किल किर २८१
 कुतः कडकहुतिहु २८१
 कुत्राने च डेरु २७८
 कूरो गौणपतः १५२
 कूदमाण्वा ७डख तु लः १०६
 कृगमोहंदुअः २५०
 कृगः कुणः २०१
 कृवो डीरः २६१
 कृदो हं २००
 कृपो णिजवहः २०६
 कृष्णे वर्णे ५०
 क्लृप्त इलिः ६८
 केर इदमर्थे १५८

केच वे: २०२

केवलस्य रि: ३४, ६८

केवलाअसारवसमारोवहृत्तासमारभे:

२१२

केवले णवर १४६

कोकचोक्कौ व्याहु: २११

कौक्षेयक उत् ६९

कान्तस्यात उं स्वमो: २७२

कौ ३७, ११५

क्त्वा तुन २६०

कल इइउएअवि २७९

कलासुपोस्तु सुणात् २३

क्रिय: कीण: २०२

क्रिये: किमु २८६

क्लीवे गुणगा: ५६

क्लीवे स्वमेदमिणमिणमो १३५

क्वित् सुपि तदो ण: १२५

क्वचिदभूतोपि २६७

क्वचिदसादे: १६२

क्रिय: ८५

क्ष: ३२

क्षक: २५४

क्षण उत्सवे ३४

क्षमायां कौ ४९

क्षिपेरङ्क्वखपरिहुलधत्तचूहपेणोल-

सोलगल्लया: ३१६

क्षुत ईत् १११

क्षुरे कम्म: २०२

क्षमारत्तेन्यहल: ४८

क्षेडकगे खल् ३१

ख

खउरपङ्गुहो धुभे: २१७

खपयधभाम् १८

खस्य सर्वाज्ञात् १५८

खादधावि छुक् २०४

खो: कन्दुकमरकतमदकले ७३

खो: करवीरे ण: ८२

खोपुष्पकुञ्जकर्परकीले को: ७२

ग

गजहृदयघमनठधमां कचटतपलछठय-

फाल् २६२

गजेर्बुक्क: २१३

गंडो मन्वे: २०८

गभीरग इत् ६३

गमिरणुक्कजावज्जसाकुसोकुसाइच्छा-

य्यवहरावसेहवदअपरिअलपरिअल-

बोलपरिणिसपच्छङ्गणीणणिम्मह-

वच्छदणिक्कुरंभणीणिवहान् १९६

गमेस्त्वेप्प्येप्पिण्वोरेल्लक् २७९

गभिंते ७८

गवेपेर्षत्तगमेसड्डुल्लड्डोला: २२३

गव्य उदाइत् ९६

गहिआया: १७२

गहेर्षेप्प: २३२

गाहोवाद्वाह: २२४

गुंठ उद्धले: २४३

गुंमगुंमडो मुहे: २२४

गुललयाटी २०१

गुल्लुल्लोत्तेवथोप्पेल्लोलेज्ज उज्जपो: २४१

गुरोदेरविर्वा २३३

गो गणपर: १२

गोणाया: १६९

गौणान्त्यस ११२

गौरव भात् ७०

गमो म: ३९

मत्तेर्पिप्त: २२२

प्रहेर्णिचवारगेण्डवलहरपग्गाहिपघुभाः
२०२

घ

घयि वा ९१

घुसलविरोली मयिः २१५

घूर्णेघुम्पदलघोलघुलाः २०७

पेघुंसव्यक्तासु प्रहेः १५३

छ

हमो छक् २६६

हसःशुश् यत्तदकिभ्यः २७३

हसिषष्टास् च १६२

हसिषो हि २५

हस्तेहो २६६

हस्तेहो २६८

हस्तेः शाशाशिशो १८

हस्तेः श्लक् २५

हसोबियां सद् २५

हस्त्वसिटा णोणोर्जण १२१

हस्त्वसिना महमण्ण २७७

हस्त्वसोहो २७०

हिवाभ्या तुमए तुइ तुए तुमाइ

तुमे १३८

हिनेव २६६

हिपोस् १६२

हिरिवावाट्टेवाका काळे ११८

हीप् प्रत्यये १०५

हेहो २६

हेमिद्र २६

हेसो हम् १६१

हेस्यसिस्मि २७

ह्यम्पटा पई तई २७६

ह्यौ कवन्धे ८०

च

चः श्रुतिचलदे ३३

चधारचैतवमुपालभेः २१७

चण्डखण्डिते णा वा ५८

चतुरो जशस्भ्यां चतरो चतारो

चत्तारि ११६

चतुरो वा ११६

चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनास्त्रेचस्त्रित् ६८

चर्तुतिमसिमजाम् २०३

चलयोरचलपुरे ५२

चलस्फुटे २०४

चिद्वस्तिष्ठस्य २५६

चोः खचितपिशाचयोः समौ ७४

चोनादौ धः २५४

छ

छर्गमिध्यमात्ताम् १९६, २०३

छल् पदछमीसुभाशावसप्तपर्णे ८३

छस्य युष्मदादेर्गारः २८३

छस्यामनो णभः १५८

छागश्चलकिरावे लकचाः ७२

छादेर्णमणुमोर्बालदकपञ्चाल-

सण्णुमाः २४२

छायायां होकान्तौ १००

छिदिभिदिविदो डेच्छ १९८

छिदिभिदोन्दः १९८

छिप्यः स्तृशतेः २३२

ज

जणिजणुनअइनावइनाइ इवामे २७९

जनो जाजम्मा २०७

जयद्यां यः २५४

जद्र खिदाम् २०३

जशसोरेइ २७३

जशस्त्वसिहसा णोश् १२०

जसा मे तुन्मे तुय्दे जय्दे तुन्म १३७

जाणुर्जगः २१०

जाणमुणौ ॥ ३७, २०६

जुगुप्सतेर्ज्ञेणदुगुच्छदुगुच्छक्षप्-

दुगच्छाः २२३

जुजुब्बजुप्पा युजेः १९९

जूरः कुधेः २१६

जृम्भेरवेर्जभा २०७

जो मजेः २५६

ज्जाब्बे १८८

ज्ञप्नोः ३६

ज्ञो ओविज्ञाने ४५

ज्ञो णोभिज्ञादौ ४५

ज्योदनुजवधराजकुलभोजनकाला-

यसकिसलयहृदयेषु ८४

झ

झरझरसुमरविम्भूरभरभललढपझर-

पम्हुहाः स्मरतेः २१०

झरपञ्जरपञ्जरणिङ्गुलणिम्बलाः

झरेः २०९

झिमौ म्तिन्तेदरे १८६

झो जटिले ७४

ञ

ञठौ लब्धे ४३

ञल् श्रसरवृन्ततूवरतगरे ७६

ञादिद्वसाम् ९७

ञा नेन तदिदमोः २६०

ञापो ढे ९७

ञा भे ते दे दि तुम तुमइ १३८

ञासणि णः ११८

ञि २६५

ञो छः ५४, ७५

ञो छेणत् २३

ञो णा ८७, १२१

ञो णादुस्सारी २६५

टोर्वडिशादौ लः ७४

टो वात्मनो णिआणइआ १२९

टोसु तु २५८

ट्ठक्कोः ३८

ठ

ठः ७५

ड

डइसोताम् २६८

ड ऋदन्तात् ९५

डच्छ दशिगम इजादौ द्विल्लु च

वा १९७

डं मेच्छात्ततः १९९

डल्ल फोर्मदितविच्छदच्छदिकपद-

वितर्दिगर्तसंमर्दे ३६

डवो उतः ९२

डः सीदपति २०४

डिक्को वृषे २१३

डिप्पणिङ्गुहौ विगळेः २२०

डुङ्गल्लडुमडङ्गल्लभमाडुमुमभंमडतलमंड-

श्रंढगुमटिरिटिल्लपरिपरधमचक्कमु-

भमडधससंप्पहुसा भ्रमेः २१९

डुमयडमयौल्ल ध्रुवः १०८

डेच्चओ युष्मदस्मदोणः १५९

डे तु किंशुके ५५

डेढाववस्यमः २८०

डेत्तहे ऋल्लः २७८

डेत्तुल्लडेवडावियत्थियत्ति च

व्यादेर्वतुपः २८२

डेरो प्रज्ञाचर्यसौन्दर्ये च ४०

डोच्छ वच्चिमुच्चिरुदिधुमुजः १९८

डो तदसु १२५

डो दीपि १९६

डोत्तल्लो तु संवुद्धेः २२

ढ

ढः कैटभशकटसटे ७४

ढः कथिवर्धाम् २०३

ढः पृथकि तु १५२

ढः पृथिव्यौपधनिशीये ७८

ढंसोत्तर्धौ विवृतिरूप्योः १९९

ढोर्धेदिभ्रष्टामूर्ध्नि तु ३६

ण

णह चेभ विभ न एवार्धे १४४

णप्पणजौ हः २३२

णं नन्वर्थे २५०

णवि वैपरीत्ये १४८

णशामः २६

णिजदेदावाये २३२

णिम्माण णिम्मिअ ६२

णिरप्पयकठाविट्ठाः २०६

णिरयो युमुक्षाक्षिप्योः २१६

णिहंछो निष्पाताच्छ्रोटे २०२

णिवरो युमुक्षाक्षिप्योः २००

णिवहणिरिणासणिसिणिज्जरोचचडाः

विष्टेः २२०

णिव्वहो मुचेदुं.खे १९९

णिव्वोलो मन्थुनौष्ठमालिन्ये २०१

णिहर आकन्देः २१५

णिहुवः कमेः २४१

णे अम्हेहम्हाणम्हे अम्ह मिसा १४१

ने च दासा १४१

नोणाविधिदना जः १२०

नो दासद ८७

णो हष विजिपृथुधूसुहस्यः

१५४, १९५

ण् षं संस्पाया आमोर्विसिने ११

त

तक्षेयंछरंपरंफाः २२३

तक्षेयंछोलः २८६

ततस्त्रदा तो २८२

तडिजेचः २६१

तदेराहोडविहोडौ २४३

तदिदमेतदां सेसिं तु ङसामा ११९

तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये २७९

तन्म्याभे १०७

तस्तदोः २५७

तं वाक्योपन्यासे १४४

तव्यस्य एक्वइएप्पइएव्वाः २८३

तस्मात्ता २४९

तस्सौ सोक्कीये तदथ १२४

ता द्वौ ह्यः १५३

तादर्थ्ये हेसु २३, १६२

ताभ्राजयोर्व्यः ३९

तावति खोर्वा २४९

तिङ. १९

तिङात्थि १९४

तिजेरोमुकः २१४

तिणि णेः ९१

ति णेः ९२

तिर्यक्पदातिशुक्लेस्तिरिच्छिपायिक-

सिथि ८९

तीर्थे क्षुष्ट ४९

तु किमो डिह २७२

तुच्छे नच्छी ७६

तुज्जतुप्रतज डसिहसा २७६

तुविरमुहमिहूपोदूरोकपडलकतोड-

शासुमान् २१५

तु ओ विपमे ८०

तु तद्विष्टयो १३८

तु निर्गिरद्विधाकृजोरोजा ६३
 तु बृहस्पती ८९
 तुम्भतुर्हितोतुग्द डसिना १३८
 तुम्भोम्भोद्दतइतुहंतुहंतुम्भेवतुम-
 तुमेतुमाइतुमोदेतेदितुइए डसा १३९
 तुम एवमणाणहमणहिं व २४९
 तुमसुधागतूणाः क्लः १५२
 तु मयूरचतुर्थचतुर्थारचतुर्दशचतुर्गुण-
 मयूखोलखलसुकुमारोदूखललवण-
 कुतहले ७१
 तु मो इवम् २६४
 तुमौ १८७
 तुम्हहमाम्भ्यसम्भ्याम् २७७
 तुम्हाण तुम्भं तुम्भाण तुमाण तुवाण
 तुहाण तुम्भ ओ मे खामा १३९
 तुम्हे तुम्हइ जइशसोः २७६
 तुलिडोल्पोरोहामरखोलौ २४०
 तुव तुम तुह तुम्भ १३८
 तुवरजभडी खरेः २०८
 ॥ वसतिभरते ७७
 तु विकल्पे १२
 तु सक्खिणमवंतजम्मणमहंता १२३
 तु समुद्रपादौ ३५, ५७
 तुः शतृतिदि १२८, २०८
 तूर्यदशार्हशौण्डीयै ४१
 तुनो गगल २८३
 तैलादौ ४८
 तोचः १५५
 तो डो रखाण्णे तु ४४
 तोन्तयैल ५९
 त्रतसि चे किमो ल्कः ११७
 त्रसेर्वजडरी २२२
 त्योचैत्ये ३३
 त्वतली प्पणं २८३

त्वत्सरोरुहमनोहरप्रकोशतोद्यान्योन्ये
 वध कोः ६८
 त्वध्वद्वध्वां कचिचछजज्ञाः ८८
 त्वदुत उपरिगुके ६४
 त्वनतः १८५
 त्वनुत्साहावन्ययासवौ २६८, २८२
 त्वभिमन्यौ जजी ९३
 त्वभिमन्यौ मः ९३
 त्वपौ ५९
 त्वस्तेम्हम्होम्हि ममोमिना १९३
 त्वस्य तु डिमासणी ९८, १५९
 त्वाङ्गाहो देसः २५३
 त्वाद्रि उदोत् १११
 त्विज्जाहिडः १९२
 त्वेदितः ६१, १११
 त्वोदवापोताः १४९
 थ
 थध्वमित्याहचौ १८७
 थो थः २४८
 थ्यथत्सप्तामनिधले ३५
 द
 दग्धविदग्धवृद्धिदेष्ट्राष्टदे ३६
 दग्धदरदर्भगदर्भदष्टवशनदग्धराद-
 दोहदबोलादण्डकदने तु ७६
 दंशदोः १९६
 दर धर्मे अल्पे वा १४४
 दर्वाकिरनिवहौ दव्विरअणिहवौ तु ५२
 दत्तास्य शौरसेन्यामखावचोस्तोः २४७
 दहेरहिज्जालंखी २२३
 दहेसं २३०
 दादेहो यादकृतादकृकीदगीदशाम् २७४
 दि दीर्घः ११
 दिप्पस्तृपः २०७
 दिदोत्तोदुदसौ २४

दिवा भ्यसि २५
 दिवा दिवे २८१
 दिहो मिथस्ते ४६
 दिहो युपि २६५
 दीर्घाघ्न २०, ४६
 दीसस् हशेः २३२
 दुःखे णिव्वरः २१५
 दुरोरल्लुकि ॥ ५३, ७३
 दुस्तिर्यादशो २५८
 दुहलिहवहहं भरत उच्च २३०
 हतेरि सा ६७
 हशिरोभक्खणिभक्खावभक्खव्वन्ना-
 वभज्जपुलभपुलोभदेक्खावभक्ख-
 पेक्खावभासपासणिभसव्वावक्खान्
 १९७
 हशेदीवदक्खवदसाः २४२
 हयवसकिणि ३४
 हे संमुखीकरणे २२, १४८
 हैस्यादौ ६९
 हैवगेखौ २८, ४७
 होणि हुवे वेणि ह्वेः ९०
 हो सो तसः १५९
 होहोनुत्साहोत्सन्न ऊच्छसि (ऊ शसि)
 २०, ३४
 हो वे टादौ च ९०
 होहदप्रदीपसातवाहनातस्याम् ७७
 ह्यययौ जः ३५
 द्वितीयः फुः १२
 दिनीक्षुप्रवासिषु ६२
 द्विवचनस बहुवचनम् २०
 द्वे गमिगे २३१

घ

भउपि वा १२९, १३६

धवलोद्घटोर्दुमोग्गौ २४०
 धातवोर्यान्तरेष्वपि २२४
 धात्रीदे रल्लु ४४
 ध्रुवो ध्रुजः २१०
 धू कुत्सायाम् १४७
 धृष्टदुम्ने ३७
 धैर्ये रः ४०
 धो दहप्रदः १९५
 ध्मो धुमोदः २०६
 ध्यत्तोर्त्तल्ल ३५

न

नः ७८
 न तयः ११९
 न प्रायोल्लुक्कादिच्छल्पदछम्यन्त-
 सूत्रोक्तम् २५९
 नमोद्विजकदा वः २०२
 न यण् १८
 नवमालिकावदरनवफलिकापूगफल-
 पूतर ओल् ७१
 न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ४१
 न वाव्यथोत्सातादौ ६०
 नवैकाद्वा २८
 न शपाम् १८५
 नक्षिरवहरायसेहणिवहपडिसासेह-
 णिरणासान् २२१
 नक्षेर्विष्णुगालणासवपलावहारव-
 विजडाः २४१
 नहि नाहि २८०
 नातः सा ९८
 नात्यः १४
 नास्त्रो ५०
 नापिते ॥ ७८
 नाभि दरम् ९५
 नाये क्षियाम् २६०

नाव्यावः १०९
 निकपस्फटिकचिकुरे हः ७४
 निना लिहकणिलुकणिलिअलिकलुक-
 णिहगघाः २०९
 निमेनिम्रवनिम्माणौ २०५
 निरः पद्यतेर्षलः २१६
 निरप्पदक्कठाविहाः ६१
 निर्दुरि वा ५२
 निद्वपतोर्णिहोडो वा २४०
 निधयनिर्धारणे षले १४९
 नियण्ण उमः ७२
 निपेधेर्हकः २१६
 निष्टम्भे णिडुहः २०१
 निष्पत्योरोत्परी माल्यस्योर्वा ५६
 निस्सुनिहूरनिलदाडवरहाडाः २१०
 नीपापीडे मो वा ७९
 नीवीस्त्रे वा ५०
 नृनपि हसिडतोः ८७
 नेः सदेर्मज्जः २०८
 नो णनोः पैशाच्याम् २५७
 न्मः ३९
 न्यप्यज्ञां जट् २५४
 न्यप्यज्ञां जट् २५७
 न्यसेर्णिमशुमौ २०९
 प
 पक्कात्तारललाटे तु ५८
 पक्षमणि ४३
 पणिमप्राइमप्राइमप्राइव प्रायशः २८१
 पद्यदशदत्तपद्याशति णः ३६
 पट्टघोटद्वलपिज्जाः पिबेः २१०
 पडिसापडिसामौ समेः २१९
 पधे मि ५१
 पयहो लम्बनदीयित्ययोः २०१
 परमेकशसोर्दं डि २८०

परिवाडो घटेः २४२
 पर्यसेः पल्लपल्लोटपल्लुत्थाः २०८
 पर्यस्ते दथ ३८
 पर्यासी भुवो बहुच्छः २८५
 पद्यात् पच्छद् २८२
 पस्सगण्हौ दशिमहोः २८६
 पारावते तु फोः ५९
 पिठरे हस्तु रथ डः ७५
 पिठवमर्जिः २१४
 पीते छे वा ७८
 पुणरुत्तं कृतकरणे १४७
 पुन्नागभागिनीचन्द्रिकासु मः ७३
 पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिभा. ११८
 पुंसो जसो डड डओ ८६
 पुंसो जावेर्डाब् वा १०४, १३२
 पुंस्याणो राजवच्चानः १२०
 पुररघवागघोडाहिरेमागुमाडुमाः २२१
 पूर्वमुपरि धर्गस्य युजः ४८
 पूर्वस्य पुरवः २४७
 पृच्छेः पुच्छः २०८
 पृथक्स्पष्टे णिव्वडः १८९
 पृष्ठेयुत्तरपदे ५६
 वो वः १४, ७९
 पीरने चाउत् ७०
 प्रकाशेर्णुव्वः २४१
 प्रतिगेप्रतीपणे ७६
 प्रतीक्षेर्विहरविरमालसामखाः २२१
 प्रत्यागमागमाभ्यागमां पल्लोदा-
 हिपञ्चओम्मच्छाः २२०
 प्रत्युत पच्छल्लिड २८०
 प्रत्यूपदिबसदशपापाणे तु हः ८३
 प्रलेकमः पाडिक्कं पाडिक्कं १५०
 प्रपमशियिलमेयिशियिरनियधेपु २९
 प्रयमे योः २९

मं णे णं मि मिमं मयं अम्मि
 अहं मम्ह अम्ह अमा १४१
 मनयाम् १३
 मनाको ङअं च वा १६१
 मन्तमणवन्तमाभालुआलइरइल-
 उलइन्ता मतुपः १५७
 मन्मथे ३९
 ममं णे मभाइ ममए टा १४१
 मचैः २३०
 मलिनधतिपूर्ववैद्व्याणां मदलदिहिपुरिम-
 वैरुलिआः २८
 मस्जेराउणिउडुडुखुप्पाः २१३
 महमहो गग्घे २१०
 माइ माथे १४९
 मागध्यां शीरसेनीयत् २५६
 माणन्तील् च लउः १९३
 मातुरा आरा १०८
 मा मं २८१
 मि मइ ममाइ मए मे ढिटा १४१
 मिरायां लिट् १००
 मिर्मिचिदी १८७
 मिव पिव मिव विअ व ड्व इवायें १४५
 मिभ्रालिअश् १६१
 मिभ्रेर्मासाळमेळ्वी २४२
 मीलेः प्रादेद्वें तु २०४
 मुकुलार्दी ६४
 मुधा मोरउल्ला १५०
 मूपिकविभीतकहरिद्रापचिष्टयिबीप्रति-
 ध्रुत्यत् ६२
 मृक्षेधोव्वहः २२२
 मृद्रातेर्मलपरिहट्टउडुपमाडवड्ड-
 मइमहाः २०८
 मोचि वा १६
 मोममुमस्सहिद् १८८

मोममुषिव १८८
 म्मै वापच्चाओ २११
 म्हा डसेः ११७
 म्हो म्मं २६७
 य
 यत्तत्तं डंनुं खमोः २७३
 यत्तत्सम्यग्निवष्वक्पृथको मल् १५१
 यत्तदो ङइ २७८
 यभ्रतिरः १४
 यापेर्जवः २४२
 यावत्तावत्युम्महिम्मा वादेः २७८
 युधयुधयुधकुधसिधमुहां च उतः २०३
 युध्मत् सुना तुवं तुं तुमं तुह १३७
 यो जर्तायानीयोत्तरीयकुर्येषु ८०
 योरेद् १५४, १९४
 योत्पो हृदये २५८

र
 रचेविंविडिवावहोगहाः २१२
 रभिराडोरम्महवी २१८
 रलोहंरिताले ५२
 रल् सत्तत्तादी ७७
 रत्पापयो १०३
 रः छजि २०४
 रस्तिरिरी ८८
 राक्ताः १२०
 राक्को शो वा चिञ् २६०
 रावो रंजवतेः २४०
 रितो द्वित्वल् १२
 रिदिग्गि प्रविद्येः २२०
 रुप उपसमनोः २३१
 रुधो न्धम्मो १९९
 रुवो रंजहंती २११
 रुपगेवो दिः १९५

रो डा पर्याणे ३८
 रो वीर्षात् ४२, १६१
 रोमन्थे रोमालवगालौ २४१
 रो रा १३०
 रोर्ध्रुकुटीपुरुषयोरित् १९
 रो लस्तु चूलिकापेशाच्याम् २६२
 रो लुकमघः २६७
 रोसाणोषुसल्लहल्लुपुच्छकुसकुस्त-
 घसहुला मार्जः २१३
 रो हृधोस्तादे ३८
 रौ दिना रुदिते ७८
 रीत्याधूर्तादी टः ३५
 र्धं डेल् ११६
 र्यः सौकुमार्यपर्यङ्कपर्यस्तपर्याणे ३८
 र्योप्यः २४८
 र्यश्रया रिधसिनसिटाः कचित् २५८
 र्य पतेः १५९
 र्षीर्षवज्रतप्तेभित् ४९

ल

लक्षणे जेण तेण १४९
 लघुके लहोः ५२
 लज्जेर्जाहः २१४
 लटस्तिप्ताविजेच् १८५
 लटो हि वा झहयोः २८४
 लह्लटोश्च जर्जारी १८६
 लनोरालाने ५१
 लः पलितनितम्बकदम्बे ७७
 लल्लडोगुडुगे ७५
 ललाटे ढलोः ११०
 लयरामधर १४
 लादस्त्रीवेषु ५०
 लिपो लिपः २०७
 लङ्कयसोर्यस्य २४५

लङ् पादपीठपादपतनदुर्गादेव्युदुम्बरे-
 चान्तर्दः ८३

लुगव्ययंलदाद्यात्तदचः १५६
 लुयाविलभावकर्मके ११५, २४३
 लुगिज्जहीज्जखिज्जेतः १९२
 लुङ् मांसादौ ५४
 लुभेः संभावः २१९
 लो जठरवठरनिष्ठुरे ८१
 लोपः २०
 लो ललाटे च ११०
 लो वा विद्युत्पन्नपीतान्धात् १६१
 लोहललाङ्गललाङ्गुले वा ८२
 लो लः २५८
 लघोस्पन्दे ३२
 लहुत्तं कृत्तुमुचः १६०

व

वचेर्ध्वः २३३
 वंचेर्वहवधेलवधूरवोम्मच्छाः २१३
 वणे निधयानुकम्पविकल्पे १४६
 वतुपो विसिभमिदमेतल्लुक् चैतद्यत्तदः
 १५७

वधाडाह च १६२
 वरइत्तगास्तुनाथीः १६३
 वर्गेन्त्यः ५४
 वलम्गच्छडामारुहेः २२३
 वलेर्वफः २२०
 वध विहले ४०
 वा च्छपपचमूर्खदारे ५१
 वात्ममसनि पः १२१
 वा न्तन्धी मन्युचिह्नयोः ९४
 वा पर्यन्ते ४०
 वा पानीयगे ६३
 वा पुआप्यायाः १७५
 वा र्मो म्हाक्षी १३७

नो भस्व कैटभे ७५
 वा मधूके ११२
 वा रक्ते गः ३१
 वाराणसीकरेण्वं रणोः १०७
 बालइलोद्गच्छत्पु १२७, १८७
 बालाञ्चरण्ये १०८
 वा सख्या सामि हळा हळे १४८
 वा से ४६
 बाहिप्यो व्याहुः २३२
 विकसेः कौआसबोसगौ २२३
 विकोशेः पक्खोडः २४३
 विंशतिषु त्या खोपछ ५५
 विरणडौ गुपेः २१७
 विरैचेरोल्लुडुल्लुपल्हत्याः २४१
 विश्रमतोर्णिवा २१९
 विसडो दलेः २२२
 विसंस्थुलास्थधनार्थे ३३
 विसूरख खिदेः २१६
 विस्मरः पम्हसवीसरी २०६
 विहीनहीने ॥ ६४
 वीन्सार्थात् तदचि सुपो मसु १६३
 बुध रविक्षे २०
 वृन्ता इपेइ १११
 वृन्दारकनिवृत्तयोः ६७
 वृष्टिपृथइसुदङ्गनमृकवृष्टे ६७
 वेभडः खचेः २१२
 वेम्हदशिचिलयोः ६२
 वेतस इति तोः ५८, ७५
 वेपेराअब्बालज्झी २१७
 वेण्वे विपादभयवारणे १४८
 वेष्टेः २०३
 वैकादौ गः २८, ७३
 वीजो वीजेथ २२२
 व्याकरणप्राकारागते कणोः ८४

व्याप्रेरामः २१०
त्रजेर्वयः २८५

श

शकगे २०५
शकेस्तरतीरपारचभाः २१३
शतृशानचोः १२७
शदेर्षेष्पञ्चोडी २०८
शरदामल् १२४
शापसाः शुः ११
शापोः सः २५८
शसा वो च १३७
शस्यत् २३
शिति दीर्घः १३, २१
शिख्ड नपुनरि तु १५६
शीकरे तु महौ ७३
शुक्ले ङः ३१
शृङ्गमगाडृत्युष्टमस्तपेषु वा ६६
शेषादेशस्याहोचोखोः १५, ४६
शेषेच्यच्चः १८
शेषं प्राकृतवत् २५२, २५६
शेषं प्रान्वत् २६२
शोल्लेखोः स्वप्नसमस्तनिःस्पृहपर-
स्परश्मद्यन्श्मद्भ्रुणि ४४
शोल्लेत्यवरशोर्दिः २०, २७, ५७
शो शु क्रियां तु ९७
शोः सल् १४
शौण्डगे ६९
शस्य हरिधन्दे ४४
शैर्वाधिके भुवां ५४
शृण्वस्तत्प्रज्ञा ण्डः ४३
शिशिशिश्ज्जशसोः १०९
श्मध्मस्मात्तामसरश्मौ ष्डः ४२
श्रमेः वार्पफः २०१
श्रापः सळ्यङ्गः २०७

श्रुयोपभाससामगपरिभन्ताः २२३

श्रुगनपि सोः ८६

श्रुगजदशसोः २१

श्रेष्मबृहस्पती तु फोः ८९

च

कस्तोनांति ३१

हः ३१

ह्रः ह्रस्वधूनौ २६०

ह्रौं स्मृ २५५

वस्वोः फः ३९

स

■ आयुरप्सरसोः १३५

संयुक्तं तु १२

संयोगे १८, ६१

संयोगे धः कचित् २४७

संस्कृतसंस्कारे ५५

संगमोन्निहः २२०

संज्ञामलाहारमयी वा १०

संज्ञायामरः ९५

संज्ञाणीवष्टम्भे २०१

संतपां शंखः २१६

संदिशोष्पाहः २२२

संभित्तवपदे १३

समान आदहः २११

सप्तपर्णे फोः ८३

संभावने अह् च १४६

संभाषणरतिकलहे रे अरे १४७

समुदो लृ २०४

समं समाणु २८१

सर्वगान् डेहि २६८

सर्वदेनेधोतो डे २६

संज्ञाशिपि १३४

सः पमायः ११

सः सपोः संयोगेधोमौ २५४

सह सहं २८१

सामन्त्राण्यच्छकवृत्त्यामंछाणं छाः

कृतेः २२१

सानुनासिफोचार् द्वित् १३

सारः प्रहुः २०९

साहस्रसाहरी संयुः २०२

सिचसिप्यौ सिचेः २१२

सिद्धिकोकाच्च ७

सिना लिप् १९४

सिप्यासृसेति १८७

सिप्पस्त्रिचमिहोः २३२

सिरायां वा १०१

सुनेस दणमौ क्षर्णं १२५

सुन्तो भ्यसः २५

सुषा शुम्हासु २७७

सुषाम्हासु २७८

सुष्यदसोयुः १३०

सुष्वादिरेन्यहत्वा १०

सुमयमुसले ६५

सुससोः २६४

सुसुहो दसः २६६

सूक्ष्मे ४३

सूक्ष्मेद्वोतः ४३

सैन्ववसनैधरे ६८

सोः २१

सोच्छ्रुसे ६९

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ९०

सोर्लेत् २२

सोऽपउल्लौ पचेः १९३

सोस्तु द्वि १८२

सौ पुंस्येलतः २५३

सौ गुप्तादस्तु २७६

सौ ह्रं २७७

स्कन्दतीक्ष्णशुष्के तु खोः ३२

स्कः प्रेक्षाचक्षतेः २५६

स्तः ३८

स्तम्भे ३२

स्तवे थो वा ३७

स्तावकसान्ने ५८

स्तोः ३०

स्तौ ३२, ६५

स्त्यानचतुर्थे च तु ठः ३२

स्त्रियामिमाजलिगाः ५६

स्त्रियामी च १३४

स्त्रियां डेः २७१

स्त्रियां ङहे २७४

स्त्रीमनिनीडुहितृवनितानामित्थीबहिणी-

धूभाविळभा वा १०२

स्त्यस्समः स्था २०५

स्थर्षी स्तं २५५

स्थपकुक्षुरी २०६

स्थानावहरे ९३

स्त्रमदामशिरोनभो नरि १२९

स्त्रिधे त्वदितौ ५०

स्तुपायां ण्डः फोः १०१

स्नेहाम्बोर्वा ४९

स्पृशिशिखाल्लक्ष्यफरिसफासफंस-

लिहच्छिहान् २०६

स्पृष्टूजोः सिहदूमी णिचोः २३९

स्पृष्टादौ १०

स्फटिके ७४

स्फुटेः सहासे मुरः २१४

स्मरकद्वोरीसरकारी ८५

स्पर्श तो लटि २८४

स्याद्भव्यैत्यचौर्वसमे यात् ४९

संसेहसडिम्भी २२२

सुमे रात् ५१

३

स्तोः स्तौ २५३

स्वपि २१८

स्वप्नादाविष् ५७

स्वम्यत उत् २६४

स्वयमो अप्पणा १५०

स्वरस्य विन्दुमि ५४

स्वरेभ्यो यकादौ ५३

सद्यगाडात् १०९

स्वार्थे डः पुनर्विनायुवमः २८०

स्वार्थे तु कथ १९०

ह

हंसेर्गुणः २२३

हः कातरककुदवितस्त्रिमातुलनेषु ७७

हः धुत्ककुमि १२३, १३३

हगेहं वयमोः २५५

हंजे चेव्याह्वाने २५०

हृदि निर्वेदे १४४

हृद गृहाणार्थे १४६

हृदि विकल्पविपादसत्यनिधयपधा-

त्तायेषु च १४६

हरिद्राच्छाया १००

हरिद्रादौ ३१, ८२

हरे क्षेपे च १४७

हरे त्वी ५८

हर्षामर्षप्रीदीक्रियापरामर्शकृत्त-

दिष्टाहे ४९

हल ईञ १९०

हलि डज्जणनानाम् ५३

हलोक ११६

हस महाराष्ट्रे होर्नैलयः ३२

हसोरुतदले ७२

हस्य धो विन्दोः ८३

हस्य मप्याहे ४५

हार्षा मिमोमुमे वा १९०

हिं हिं हिं भिसः २३
 हित्यहास्रलः १५८
 हितोत्तोदोदु ढसिस् २४
 हिं भिसुधुपोः २६५
 हिर्योस्तिपोः २८४
 हिस्साहित्था मुमोमस्य १९१
 हि हे डिडस्योः २६९
 हीमाणहे निर्वेदविस्मये २५०
 हीही वैदूपके २५०
 हु छ निश्चयविस्मयवितर्के १४८
 हुमाम्भ्यसः २७१
 हु पध्वमोः २८४
 हुं पृच्छादाननिवारणे १४६
 हुं भ्यसः २६९

हुं मस्यहिडोः २८४
 हुरचिति १२७, १८६
 हुहुसुभिग्भिगाश्शब्दचेष्टानुकूल्योः २८२
 हे दक्षिणेस्य ४२
 हो जस्य ध्यामन्त्रणे २६५
 होहुवहवा भुवेस्तु १२७, १८५
 हो हस्रः ११
 हो होर्वा ५२
 ह्रदे दहयोः ४४
 ह्रस्वलीकृतः ९२
 ह्रादेरवधच्छलणिवध २४३
 ह्रो र्हः ४२
 ह्रः ९९

An Appendix Containing the Sûtras in order.

1st ADHYÂYA

1st PÂDA

१ सिद्धिलोकाद्य ॥	1 १७ बहुलम् १३
२ अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् १	2 १८ दिहौ मिथस्ते ४६
३ संज्ञाप्रत्याहारमयी वा १०	3 १९ सन्धिस्त्वपदे १३
४ सुप्तादिरन्त्यहला १०	4 २० न यण् १८
५ हो ह्रस्वः ११	5 २१ एहः १८
६ दिर्दीर्घः ११	6 २२ शेषेच्यचः १८
७ शपसाः श्रुः ११	7 २३ तिङः १९
८ सः समासः ११	8 २४ लोपः २०
९ आदिः श्रुः ११	9 २५ अन्त्यहलोधदुदि १५
१० गो गणपरः १२	10 २६ निर्दुति वा ५२
११ द्वितीयः फुः १२	11 २७ अन्तरि च नाचि ५३
१२ सयुष्णं श्रु १२	12 २८ शिरल्लङ् नयुनरि तु १५६
१३ तु विकल्पे १२	13 २९ अविद्युति क्षियामात् १३०
१४ प्रायो लिति न विकल्पः १२	14 ३० रो रा १३०
१५ शिति दीर्घः १३	15 ३१ हः क्षुत्ककुभि १२३
१६ सानुनासिकोच्चारं डित् १३	16 ३२ धनुयि वा १२९

1 बहुलम् ॥ ८।१।२ ॥ 2 दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ ॥ ८।१।४ ॥ 3 Corresponding Sûtras from Hemachandra's Prākṛita Grammar are given in the Foot-note. ४ दयोः सन्धिर्वा ॥ ८।१।५ ॥ 4 न युवर्षेस्वास्ते ॥ ८।१।६ ॥ 5 पशोतोः स्वरः ॥ ८।१।७ ॥ 6 स्वरस्योदृष्टे ॥ ८।१।८ ॥ 7 त्यादेः ॥ १।९ ॥ 8 उङ् ॥ १।१० ॥ 9 अन्त्यम्यजनस्य ॥ १।११ ॥ and न अदुरोः ॥ १।१२ ॥ 10 निर्दुतो वा ॥ १।१३ ॥ 11 स्वरेन्तरस्य ॥ १।१४ ॥ 12 नापुनर्वांशार वा ॥ १।१५ ॥ 13 क्षियामादविपुनः ॥ १।१५ ॥ 14 रो रा ॥ १।१६ ॥ 15 ह्रपो वा ॥ १।१७ ॥ and ककुमो हः ॥ १।२१ ॥ 16 धनुयो वा ॥ १।२२ ॥

- 1 ३३ ससाशिधि १३४
- 2 ३४ स आधुरप्सरसो १३५
- 3 ३५ दिक् प्राशुधि १३९
- 4 ३६ शरदायल् १३४
- 5 ३७ तु सक्षिणभवतजम्मणमदता १३३
- ३८ यत्तत्तम्यनिष्वकृष्टमको मल् १५१
- 6 ३९ सोचि वा १६
- 7 ४० विन्दुल् २९
- 8 ४१ हलि डमणनामाम् ५३
- 9 ४२ खरेभ्यो वकादौ ५३
- 10 ४३ वरावापुपोस्तु सुणात् २३
- 11 ४४ छद् मांसादौ ५४
- ४५ सङ्कृतसंस्कारे ५५
- 12 ४६ डे तु किञ्चुके ५५

- 13 ४७ वर्गेन्त्य ५४
 - 14 ४८ विशतिषु एषा श्लोपद् ५५
 - 15 ४९ लमदामशिरोनभो नरि १३२
 - 16 ५० शरत्प्रावृद्
 - 17 ५१ अक्षयर्थकुराया वा ५५
 - 18 ५२ क्षीवे गुणा ५६
 - 19 ५३ त्रियामिमाजलिगा ५६
- 1st Adhyāya, 2nd Pāda.
- 20 १ निष्वस्योरोत्परी माह्यस्योर्वा ५६
 - 21 २ आदे ५६
 - 22 ३ लुगव्ययत्तदाद्यात्तदन्व १५६
 - 23 ४ बालाप्सरस्ये १०८
 - 24 ५ अपे पदात् १५४
 - 25 ६ हते १५५
 - 25 ७ तोच १५५

१ Rules not found in the text but occurring in the Ms of Tri vikramaprākṛitavyākṛāṇavṛtta consulted by me are put in black type 'शरत्प्रावृद्धौ पुति प्रयोक्तव्यौ । मरनो । पाहुतो' ।

1 These words are placed by Hemachandra under गौणादि's *Vede* कुमारपालचरित, Bombay Sans Series, Appendix, p 72 2 आधुर-प्सरसोर्वा ॥ १३२० ॥ 3 दिक्प्राशुपो स ॥ १३२९ ॥ 4 शरदादरत् ॥ १३२८ ॥ 5 These words are placed by Hemachandra under गौणादि's *Vede* कुमारपालचरित, Bombay Sans Series, Appendix, p 72 6 वा खरे मध्य ॥ १३२४ ॥ 7 मोमुस्वार ॥ १३२३ ॥ 8 डमणनो व्यजने ॥ १३२५ ॥ 9 वका-दावत् ॥ १३२६ ॥ 10 ववासादेणसोर्वा ॥ १३२७ ॥ 11 मांसादेर्वा ॥ १३२९ ॥ 12 किञ्चुके वा ॥ १३२६ ॥ 13 वर्गेन्त्यो वा ॥ १३३० ॥ 14 विशलादेल् ॥ १३२८ ॥ 15 लमदामशिरोनभ ॥ १३३२ ॥ 16 प्रावृद्शरत्चरण्य पुति ॥ १३३१ ॥ 17 वा अक्षयवचनाया ॥ १३३३ ॥ 18 गुणाया क्षीवे वा ॥ १३३४ ॥ 19 वमाजल्याया त्रियाम् ॥ १३३५ ॥ 20 निष्वसीतोत्परी माह्यस्योर्वा ॥ १३३८ ॥ 21 आद ॥ १३३९ ॥ 22 लुगव्ययत्तदाद्यात् तदन्व लुक् ॥ १३४० ॥ 23 बालाप्सरस्य लुक् ॥ १३६६ ॥ 24 वरावपेर्वा ॥ १३४१ ॥ 25 हते स्वरात् तथ दि ॥ १३४२ ॥

1 ८ शोर्लसयवरशोर्दिः २०, ५७	17 २४ पारावते ॥ फोः ५९
2 ९ हे दक्षिणेस्य ४२	18 २५ उत्करवल्लीद्वारमात्रवि ५९
3 १० तु समुद्रधादौ ३५, ५७	19 २६ शय्यादौ
4 ११ स्वप्नादाविल् ५७	20 २७ त्वार्द्र उदोत् १११
5 १२ पक्काज्ञारललाटे तु ५८	21 २८ स्वपि २१८
6 १३ सप्तपर्णे फोः ८३	22 २९ ओदात्यां पङ्क्तौ १०२
7 १४ मध्यमकतमे च ३०	23 ३० फोः परस्परमस्कारे ५९
8 १५ हरे त्वी ५८	24 ३१ पद्ये मि ५१
9 १६ उल्लघ्वनिगवयविध्वनि वः ५८	25 ३२ त्वयी ५९
10 १७ हो गोमिज्ञादौ ४५	26 ३३ ईत्स्वत्वाटस्त्वान आतः ६०
11 १८ स्तावकसाले ५८, ९९	27 ३४ इत्तु सदादौ ६०
12 १९ चण्डखण्डिते णा वा ५८	28 ३५ आचार्ये चो ह्य ६०
13 २० प्रथमे व्योः २९	29 ३६ दयामाके मः
14 २१ आर्यावा र्यः श्वध्वामूल् ९९	30 ३७ न बाव्ययोस्तादादौ ६०
15 २२ आसारे तु ५८	31 ३८ घयि वा ६१
16 २३ तोन्तर्पेल् ५९	32 ३९ स्वरस्य विन्दुमि ५४

१ 'शय्यादावादेरवर्णस्य एत्वं भवति । प्रथमयोगाविसम् । सेञ्जा । शय्या । पद्म । अथ । गेहस्त । प्राहम् । गेन्दुल । कन्दुकमित्यादि ॥' २ 'ह इत्यनुवर्तते । दयामाके मकारस्यातः ह्रस्वो भवति । सामथ्रो १'

1 छुसपरवशपसां शपसां दीर्घः ॥ ११४३ ॥ 2 दक्षिणे हे ॥ ११४५ ॥ 3 अतः समुद्रधादौ वा ॥ ११४४ ॥ 4 इः स्वप्नादौ ॥ ११४६ ॥ 5 पक्काज्ञारललाटे वा ॥ ११४७ ॥ 6 सप्तपर्णे वा ॥ ११४९ ॥ 7 मध्यमकतमे द्वितीयस्य ॥ ११४८ ॥ 8 ईहरे वा ॥ ११५१ ॥ 9 प्वनिविध्वचोरुः ॥ ११५२ ॥ and गवये वः ॥ ११५४ ॥ 10 हो गतेमिज्ञादौ ॥ ११५६ ॥ 11 उः स्तावकसालके ॥ ११७५ ॥ 12 चण्ड-खण्डिते णा वा ॥ ११५३ ॥ 13 प्रथमे पद्योर्वा ॥ ११५५ ॥ 14 आर्यावा र्यः श्वध्वाम् ॥ ११७७ ॥ 15 आसारे ॥ ११७६ ॥ 16 तोन्तरे ॥ ११९० ॥ 17 पारावते रो वा ॥ ११८० ॥ 18 वष्टुत्करपर्यन्ताद्यर्थे वा ॥ ११५८ ॥, हारे वा ॥ ११७९ ॥, and मात्रवि वा ॥ ११८१ ॥ 19 पष्टशय्यादौ ॥ ११५७ ॥ 20 उदोदादे ॥ ११८२ ॥ 21 स्वपापुष ॥ ११६४ ॥ 22 ओदात्यां पङ्क्तौ ॥ ११८३ ॥ 23 नमस्कार-परस्परं द्वितीयस्य ॥ ११६२ ॥ 24 मोत्तये ॥ ११६१ ॥ 25 त्वयी प ॥ ११६३ ॥ 26 ईःस्थानराललाटे ॥ ११७४ ॥ 27 इः सदादौ वा ॥ ११७२ ॥ 28 आचार्ये चोप ॥ ११७३ ॥ 29 दयामाके मः ॥ ११७१ ॥ 30 बाव्ययोस्तादादावतः ॥ ११६७ ॥ 31 पम्भदेर्वा ॥ ११६८ ॥ 32 हस्तोनि ॥ ११३६ ॥

1 ४० संयोगे २८, ६१	14 ५५ तीर्थे छल् ४१
2 ४१ त्वेदितः ६१, १११	15 ५६ विहीनहीने वा ६४
3 ४२ मिरायां स्ति १००	16 ५७ एल्पीडनीडकीटशपीयूप-
4 ४३ मूषिकविभीतकहरिद्रावि-	विभीतककेटशापीडे ६२
पृथिवीप्रतिध्रुत्वत् ६२	17 ५८ त्वदुत उपरिगुरुके ६४
5 ४४ रस्तिस्तिरौ ८८	18 ५९ मुकुलादौ ६४
6 ४५ इतौ तो वाक्यादौ १५५	19 ६० शोर्भुङ्कुटोपुरुषयोरित् १९
7 ४६ वेहृदक्षिधिलयोः ६२	20 ६१ धुत ईत् १११
४७ गिम्माणं गिम्भिजं ६२	21 ६२ दोदोनुरसाहोत्सन्न कच्छसि
8 ४८ उ गुपिष्ठिरे ६२	२०, ३४
9 ४९ द्विनीक्षुप्रवासिषु ६२	22 ६३ दुरो रलुकि तु ५३, ७३
10 ५० तु निर्होरद्विधाकृज्वोरोमा ६३	23 ६४ सुभगमुसले ६५
11 ५१ ईतः काश्मीरहरीतकयोर्लाँ	24 ६५ ह्यौकुत्तुहले ७२
४२	25 ६६ स्त्री ३२, ६५
12 ५२ गभीरग इत् ६३	26 ६७ सूक्ष्मेहोतः ४३
12 ५३ वा पानीयगे ६३	27 ६८ अल् दुकूले ११२
13 ५४ उल् जीर्णे ६३	28 ६९ ईन्दुद्र्यूडे ६५

- 1 हलः संयोगे ॥ ११८४ ॥ 2 इत पदा ॥ ११८५ ॥ 3 मिरायाम् ॥ ११८७ ॥
 4 पथिपृथिवीप्रतिध्रुत्वन्मूषिकहरिद्राविभीतकेश्वत् ॥ ११८८ ॥ 5 तिप्तिरौ रः
 ॥ ११९० ॥ 6 इतौ तो वाक्यादौ ॥ ११९१ ॥ 7 शिथिलेहृदे वा ॥ ११८९ ॥
 8 गुपिष्ठिरे वा ॥ ११९६ ॥ 9 दिग्योरुत् ॥ ११९४ ॥ and प्रवासीधौ ॥ ११९५ ॥
 10 वा निर्होरे ना ॥ ११९८ ॥ and ओष द्विधाकृजः ॥ ११९७ ॥ 11 हरीतकपानी-
 तोत् ॥ ११९९ ॥ and आत्कश्मीरे ॥ ११२०० ॥ 12 पानीयादिभित् ॥ ११२०१ ॥
 गभीरादि's are included in the पानीयादि's. 13 उब्जीर्णे ॥ ११२०२ ॥
 14 तीर्थे हे ॥ ११२०४ ॥ 15 ऊहीनविहीने वा ॥ ११२०३ ॥ 16 एल्पीयूपापीड-
 विभीतककीटशोडशे ॥ ११२०५ ॥ and नीडपीडे वा ॥ ११२०६ ॥ 17 ओपरी
 ॥ ११२०८ ॥ and दुरो के वा ॥ ११२०९ ॥ 18 उतो मुकुलादिष्वत् ॥ ११२०७ ॥
 19 शोर्भुङ्कुटौ ॥ ११२१० ॥ and पुरुषे रोः ॥ ११२११ ॥ 20 ईः धुते ॥ ११२१२ ॥
 21 अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे ॥ ११२१४ ॥ 22 छुकि दुरो वा ॥ ११२१५ ॥ 23 ऊत्
 सुभगमुसले वा ॥ ११२१३ ॥ 24 कुत्तुहले वा हस्तश्च ॥ ११२१७ ॥ 25 ओद
 संयोगे ॥ ११२१६ ॥ 26 अदुतः सूक्ष्मे वा ॥ ११२१८ ॥ 27 दुकूले वा लक्ष
 दिः ॥ ११२१९ ॥ 28 ईन्दुद्र्यूडे ॥ ११२२० ॥

1 ७० उत्कण्ठयतिहनुमद्वातुले ६५	15 ८४ वृष्टिपृथग्दृष्टद्वन्द्वनमृकष्टे ६७
2 ७१ वा मधूके ११२	16 ८५ तु वृहस्पती ८९
3 ७२ इदेन्नपुरे ११२	17 ८६ उद्दोल् मृगे १५२
4 ७३ ओल्स्थूलातूणमूल्यतूणीरकूर्पर- गुल्चीकूडमाण्डीताम्बूलीपु ६५	18 ८७ वृन्त इदेद् १११
5 ७४ ऋतोत् ३०	19 ८८ दिरादते
6 ७५ आद्वा मृदुत्वमृदुकृसासु ११२	20 ८९ ह्येति सा ६७
7 ७६ इल् कृपगे १३, ६६	21 ९० केवलस्य रिः ३४, ६८
8 ७७ शृङ्गमृगाहृमृयुष्टममृणेषु वा ६६	22 ९१ इत्यक्सकिनि ३४
9 ७८ वृष्टेनुत्तरपदे ५६	23 ९२ ऋतुऋजुऋणऋपिऋयमेवा ६८
10 ७९ उद्दुपमे युः ६७	24 ९३ शृप्त इतिः ६८
11 ८० वृन्दारकनिवृत्तयोः ६७	25 ९४ चपेटकेसरदेवरसैन्यवेदनास्ते- चस्तिवत् ६८
12 ८१ ऋतुगे ६७	26 ९५ सैन्धवशनेश्वरे ६८
13 ८२ गौगान्धस्य ११२	27 ९६ स्वत्सरोरुहमनोहरप्रकोष्ठा- तोयान्योम्ये वध कोः ६८
14 ८३ इदुन्मातुः १०८	28 ९७ कौक्षेयक उत् ६९

१ 'आहते ऋतः दिरादेशो भवति । आदिभो । आहृतः ।'

1 उर्ध्वहनुमत्कण्ठयवातुले ॥ १।१२१ ॥ 2 मधूके वा ॥ १।१२२ ॥ 3 इदेतो
मृपुरे वा ॥ १।१२३ ॥ 4 ओल्कूमाण्डीतूणीरकूर्परस्थूलातूणमूल्यगुल्चीमूल्ये ॥
१।१२४ ॥ and स्थूणातूणे वा ॥ १।१२५ ॥ 5 ऋतोत् ॥ १।१२६ ॥ 6 आद्
कृसासुमृदुकृसासु वा ॥ १।१२७ ॥ 7 इल् कृपादी ॥ १।१२८ ॥ 8 ममृणमृगाहृ-
मृयुष्टममृष्टे वा ॥ १।१२९ ॥ 9 वृष्टे वातुत्तरपदे ॥ १।१२९ ॥ 10 उद्दुपमे वा वा
॥ १।१३३ ॥ 11 निवृत्तवृन्दारके वा ॥ १।१३२ ॥ 12 उद्दुत्सादी ॥ १।१३१ ॥
13 गौगान्धस्य ॥ १।१३४ ॥ 14 मातुतिदा ॥ १।१३५ ॥ 15 इदुतो वृष्टि-
पृथग्द्वन्द्वनमृके ॥ १।१३७ ॥ 16 वा वृहस्पती ॥ १।१३८ ॥ 17 उद्दोल्मृदि
॥ १।१३६ ॥ 18 इदेदोदन्ते ॥ १।१३९ ॥ 19 आहते दिः ॥ १।१४३ ॥
20 अदिहते ॥ १।१४४ ॥ 21 रिः केवलस्य ॥ १।१४० ॥ 22 इत्ता किष्टसुकः
॥ १।१४२ ॥ 23 ऋणऋजुऋपिऋयमेवा वा ॥ १।१४१ ॥ 24 यत् इतिः कृत्तुमे
॥ १।१४५ ॥ 25 यत् इत्ता वेदनाचपेटादेवरकेसरे ॥ १।१४६ ॥ and सैन्धे वा
॥ १।१५० ॥ 26 इत् सैन्धवशनेश्वरे ॥ १।१४९ ॥ 27 ओलोशम्योन्यमकोष्ठातोद-
शिरोवेदनामनोहरसरोरे स्थे वः ॥ १।१५६ ॥ 28 कौक्षेयके वा ॥ १।१६१ ॥

1 ८ प्रायो लुक् कगचजतदपयवाम् १४	12 १९ निष्पस्फटिकचिकुरे हः ७४
2 ९ नात्पः १४	13 २० सषयधमाम् १८
3 १० यधुतिरः १४	14 २१ ङः पृथकि तु १५२
4 ११ कामुकयमुनाचामुण्डा- तिमुक्तके मो ह्लुक्	15 २२ चोः सचितविशाचयोः सङ्घौ ७४
5 १२ खोपुष्पकुञ्जकर्परकीले कोः ७२	16 २३ झो जटिले ७४
6 १३ छागशृङ्गलकिराते लकचाः ७२	17 २४ टोर्वडिशादौ लः ७४
7 १४ वैशादौ गः २८, ७३	18 २५ स्फटिके ७४
8 १५ खोः कन्दुकमरकतमदकले ७३	19 २६ लैरंकोटे
9 १६ पुत्रागमाग्निनीचन्द्रिकामु मः ७३	20 २७ ङः कैटभशकटसटे ७४
10 १७ शीकरे तु भैहौ ७३	21 २८ ङः ७५
11 १८ ऊरवे सुभगदुर्भगे वः ७३	22 २९ पिठरे हस्तु रथ ङः ७५
	23 ३० सख् सोनुडगे ७५
	24 ३१ टो ङः ५४, ७५
	25 ३२ वेतस इति तोः ५८, ७५

१ कामुकादिषु मकारस्य तुम्भवति । हानुक्न्धत्वाच्चेपस्य स्वरस्य सानुनासिक उच्चारः । कामुकः । काउँभो । यमुना । जउँगा । चामुण्डा । चाउँडा । अतिमुक्तकः । अति-
उत्तम । कचिदतिउत्तममिति च दृश्यते । The Sūtra is mentioned in the text
on p. 13. २ हभौ Ms. ३ भवोटे टोऽस्य भवति । रिखादित्वम् । भवोहतेह ।
The Sūtra is referred to on p. 12 of the text.

1 कगचजतदपयवां प्रायो लुक् ॥ ११७७ ॥ 2 नावर्णात्पः ॥ ११७९ ॥
3 अवर्णो यधुतिः ॥ ११८० ॥ 4 यमुनाचामुण्डाचामुनातिमुक्तके भोगुनातिरथ
॥ ११७८ ॥ 5 पुञ्जकर्वीकीले वः खोपुष्पे ॥ ११८१ ॥ 6 छागे लः ॥ ११९१ ॥
शृङ्गले राः वः ॥ ११८९ ॥, and निरागे चः ॥ ११८३ ॥ 7 Not traced.
8 मरकतमदकले गः कन्दुके स्वदिः ॥ ११८२ ॥ 9 पुत्रागमाग्निनीचो भोः ॥ ११९० ॥
and चन्द्रिकायां मः ॥ ११८५ ॥ 10 शीकरे मही वा ॥ ११८४ ॥ 11 उरवे
दुर्भगमुभगे वः ॥ ११९२ ॥ 12 निष्पस्फटिकचिकुरे वः ॥ ११८६ ॥ 13 सष-
यधमाम् ॥ ११८७ ॥ 14 पृथकि भो वा ॥ ११८८ ॥ 15 रचितविशाचयोः
सङ्घौ वा ॥ ११९३ ॥ 16 जटिले ओ शो वा ॥ ११९४ ॥ 17 ओ ः ॥ ११८२ ॥
and चेट्याद्यो वा ॥ ११९८ ॥ 18 स्फटिके ण् ॥ ११९७ ॥ 19 भैरंकोटे ण्
॥ ११८० ॥ 20 सख्यशकटसटे ण् ॥ ११९६ ॥ 21 टो ण् ॥ ११९९ ॥
22 पिठरे हो वा रथ ण् ॥ ११८१ ॥ 23 टो ः ॥ ११८२ ॥ 24 टो ण्
॥ ११९५ ॥ 25 हवे वेतसे ॥ ११८७ ॥

1 ३३ प्रतिगोप्रतीपगे ७६	13 ४६ ङो दीवि १९६
2 ३४ दंशदहोः १९६	14 ४७ ङः पृथिव्यौपमनिशीथे ७८
3 ३५ दम्भदरदर्भगर्दभदष्टदशन-
दग्धदाहदोहददोलादण्डकदने
तु ७६	15 ४८ प्रथमशिशिलमेधिशिशिरनि-
पधेयु २९
4 ३६ तुच्छे तक्ष्णी ७६	16 ४९ ङो दिना रुदिते ७८
5 ३७ टल् त्रसरवृन्ततूरतगरे ७६	17 ५० ङो चातिमुक्तके
॥ ३८ हः कातरककुदयितस्ति-
मातुलुजेयु ७७	17 ५१ गर्भिते ७८
6 ३९ तु वसतिभरते ७७	18 ५२ नः ७८
7 ४० लः पलितनितम्बकदम्बे ७७	19 ५३ आदेस्तु ७८
8 ४१ बोहदप्रदीपशातवाहनातस्याम्
७७	20 ५४ नापिते हः ७८
9 ४२ रत्न सप्तत्यादौ ७७	21 ५५ पो वः १४, ७९
10 ४३ अहमे कदल्याम् १०६	22 ५६ फः पाटिपरिषपरिखापरुप-
पनसपारिभदेयु ७९
11 ४४ कर्दमिते खोवः ३६	23 ५७ नीपापीडे मो वा ७९
12 ४५ पीते ले वा ७८	24 ५८ रूपापधौ १०३
	25 ५९ प्रभूते वः ७९
	26 ६० फस्य भहौ वा ८०

१ तुच्छे Ms. २ निषधे Ms. ३ अतिमुक्तके तोर्णत्वं वा भवति । अगिर्दंतर्भ ।
अर्दंतर्भ । अर्दतुर्भ । अर्दोर्तर्भ ।

1 प्रत्यादौ ङः ॥ १।२०६ ॥ 2 दंशदहोः ॥ १।२१८ ॥ 3 दशनदष्टदग्ध-
दोलादण्डदरदाहदम्भदर्भकदनदोहदे दो वा ङः ॥ १।२१७ ॥ and गर्दभे वा ॥ २।३७ ॥
4 तुच्छे तक्ष्णी वा ॥ १।२०४ ॥ 5 त्रसरवृन्ततूरतगरे ङः ॥ १।२०५ ॥ and वृन्ते ङः
॥ २।३१ ॥ ॥ वितस्तिवसतिभरतकातरमातुलुजे हः ॥ १।२१४ ॥ and ककुदे हः ॥
१।२२५ ॥ 7 पलिते वा ॥ १।२१२ ॥ and कदम्बे वा ॥ १।२२२ ॥ 8 प्रदीपदोहदे
लः ॥ १।२२१ ॥ and जतसीसातवाहने लः ॥ १।२२१ ॥ 9 सप्ततौ रः ॥ १।२१० ॥
10 कदल्यागदुमे ॥ १।२२० ॥ 11 कर्दमिते वः ॥ १।२२४ ॥ 12 पीते मो ले
वा ॥ १।२१३ ॥ 13 दीपौ भो वा ॥ १।२२३ ॥ 14 निशीथपृथिव्योर्वा ॥ १।२१६ ॥
and वीषधे ॥ १।२२७ ॥ 15 मेधिशिशिरशिशिलप्रथमे यस्य ङः ॥ १।२१५ ॥ and
निषधे भो ङः ॥ १।२२६ ॥ 16 रुदिते दिना णः ॥ १।२०९ ॥ 17 गर्भितातिमुक्तके
णः ॥ १।२०८ ॥ 18 नो णः ॥ १।२२८ ॥ 19 चादौ ॥ १।२२९ ॥ 20 निम्ननापिते
लण्डं वा ॥ १।२३० ॥ 21 पो वः ॥ १।२३१ ॥ 22 पाटिपरिषपरिखापनस-
पारिभदे फः ॥ १।२३२ ॥ 23 नीपापीडे मो वा ॥ १।२३४ ॥ 24 रापधौ रः
॥ १।२३५ ॥ 25 प्रभूते वः ॥ १।२३३ ॥ 26 फो भहौ ॥ १।२३६ ॥

1 ६१ वो वः ८०	17 ७७ लो जठरवठरनिष्ठे ८१
2 ६२ इव्यौ कवन्धे ८०	18 ७८ हरिद्रादौ ३१, ८२
3 ६३ विणिन्यां भः १०६	19 ७९ किरिबेरे डः ८२
4 ६४ वो भस्व कैटमे ७५	20 ८० खोः करवीरे णः ८२
5 ६५ त्वभिमन्यौ भः ९३	21 ८१ लो ललाटे च ११०
6 ६६ मन्मथे ३९	22 ८२ लोहललाजललाहूले वा ८२
7 ६७ तु डो विद्यमे ८०	23 ८३ स्थूले रत्नधौत ४८
8 ६८ यो जर्तायानीयोत्तरीय-
कृत्तेषु ८०	24 ८४ वो मः शबरे ८२
9 ६९ इन्मयडि ३९, ८१	25 ८५ नीवीस्त्रो वा ५०
10 ७० छायायां होकान्ती १००	26 ८६ हस्य घो बिन्दोः ८३
11 ७१ यैष्ट्यां लल्लू	27 ८७ शोः सत् १४
12 ७२ कतिपये वदशौ ८१	28 ८८ प्रसूयदिवसदशपापाणे तु हः
८३
13 ७३ अर्धपरे तो युग्मदि ८१	29 ८९ सुपायां णः फोः १०१
14 ७४ आदेर्जः ८१	30 ९० उत्त पदछमीमुधाशासत्तपणे
८३
15 ७५ भ्यौ बृहस्पती तु बहोः ८९	31 ९१ शिरायां वा १०१
16 ७६ रो डा पर्याणि ३८	

१ यष्ट्यां यस्य ललं भवति । लिप्ताद् द्वित्वम् । लट्ठी । वेणुलट्ठी । घूमलट्ठी ।

- 1 वो वः ॥ ११२३७ ॥ 2 कवन्धे मयो ॥ ११२३९ ॥ 3 विणिन्यां भः ॥ ११२३८ ॥ 4 भेटमे भो वः ॥ ११२४० ॥ 5 वाभिमन्यौ ॥ ११२४३ ॥ 6 मन्मथे वः ॥ ११२४२ ॥ 7 विद्यमे भो डो वा ॥ ११२४१ ॥ 8 वोत्तरीयानी-
योत्तरीययोः ॥ ११२४८ ॥ 9 मयस्य र्वा ॥ ११५० ॥ 10 छायायां होकान्ती
वा ॥ ११२४९ ॥ 11 यष्ट्यां डः ॥ ११२४७ ॥ 12 कारवो कतिपये ॥ ११२५० ॥
13 युग्मवर्धपरे तः ॥ ११२४६ ॥ 14 आदेर्वो वः ॥ ११२४५ ॥ 15 बृहस्पती
बहो मयः ॥ ११२३७ ॥ 16 पर्याणि डा वा ॥ ११२५२ ॥ 17 Not traced.
18 हरिद्रादौ लः ॥ ११२५४ ॥ 19 किरिबेरे रो डः ॥ ११२५१ ॥ 20 करवीरे
णः ॥ ११२५३ ॥ 21 ललाटे च ॥ ११२५७ ॥ 22 लोहललाजललाहूले
वादेर्जः ॥ ११२५६ ॥ 23 स्थूले लो डः ॥ ११२५५ ॥ 24 शबरे वो मः
॥ ११२५८ ॥ 25 स्त्रोनीम्बोर्वा ॥ ११२५९ ॥ 26 हो दोमुपाया ॥ ११२६४ ॥
27 शोः सः ॥ ११२६० ॥ 28 दशपापाणे वः ॥ ११२६२ ॥ दिवसे तः ॥
११२६३ ॥ २९ सुपायां णो म वा ॥ ११२६४ ॥ ३० उत्त पदछमीमुधाशासत्तपणे
॥ ११२६२ ॥ ३१ शिरायां वा ॥ ११२६५ ॥ 31 शिरायां
वा ॥ ११२६६ ॥

1 ९२ लृक् पादपीठपादपतनदुगां-
देव्युदुम्बरान्तर्दः ८३	11 १०२ कूरो गौणेषतः १५२
2 ९३ व्याकरणप्राकारगते कगोः
८४	12 १०३ एण्डि एतादे इदानीमः १५१
3 ९४ एवमेवदेवकुलप्रावारयावन्ती-
वितावदावर्तमानतावति वः ८४	13 १०४ तिर्यक्पदातिशुक्लेस्तिरिच्छि-
पौयिकसिप्पि ८९
4 ९५ ज्योर्दनुजवधराजकुलभोजन-
कालायसक्तिसलयहृदयेषु ८४	14 १०५ गोणाद्याः १६९
5 ९६ अपती परो गृहस्य ८५	1st Adhyāya 4th Pāda.
6 ९७ स्त्रीभगिनीदुहितृवनितामि-
त्थीवहिनीदआविष्टा वा १०२	15 १ स्तोः ३०
7 ९८ उभयाधसोरवहहेष्टौ ९७	16 २ वा रक्ते गः ३१
8 ९९ मलिनपृतिपूर्ववैदूर्याणा मइल-
दिदिपुरिमवेकलिभाः ९८	17 ३ शुक्ले कः ३१
9 १०० स्वरकद्वोरीसरफारी ८५	18 ४ कः शक्तमुक्तदष्टमृदुवदगणेषु
३१
10 १०१ बाहिबाहिरी पहिसः १५१	19 ५ श्वेतकरो खन् ३१
	20 ६ श्वेतकोर्नामि ३१
	21 ७ सुध र्दक्षे ३०
	22 ८ क्षः ३२
	23 ९ स्थाणवहरे ९३

१ विष्टाः Ms. २ वाक्कसिप्पि Ms

1 हुगादेऽनुदुम्बरपादपतनपादपीठे-तदः ॥ ११२७० ॥ 2 व्याकरणप्राकारगते कगोः ॥ ११२६८ ॥ 3 पावतावन्तीपितावर्तमानावत्प्रावारकदेवकुलैवमेवे वः ॥ ११२७१ ॥ 4 हुग भाजनदनुजराजकुले जः सस्वरस्य न वा ॥ ११२६७ ॥ and किसलय-
कालायसहृदये यः ॥ ११२६९ ॥ 5 गृहस्य परोपती ॥ २१२४४ ॥ 6 दुहितृ-
भगिनीर्धूआवहिणी ॥ २१२२६ ॥ वनिताया विलया ॥ २१२२८ ॥ and स्त्रिया इत्थी
॥ २१२३० ॥ 7 अपतो वेष्ट ॥ २१२४१ ॥ and मलिनोमय ॥ २१२३८ ॥
8 मलिनोमयशुक्तिधुम्राभ्यपदातेर्मइलावठसिप्पिच्छिक्कादत्तपाङ्क ॥ २१२३८ ॥ धृतेदिदिः
॥ २१२३१ ॥ पूर्वस्य पुरिमः ॥ २१२३५ ॥ and वैदूर्यस्य वेकलिअ ॥ २१२३३ ॥
9 Not traced. 10 बहिसो बाहिबाहिरी ॥ २१२४० ॥ 11 गौणस्येतः कूरः
॥ २१२२९ ॥ 12 एण्डि एतादे इदानीमः ॥ २१२३४ ॥ 13 तिर्यक्पदातिशुक्ले-
॥ २१२४३ ॥ and मलिनोमय ॥ २१२३८ ॥ 14 गोणादयः ॥ २१२७४ ॥
15 सयुक्तस्य ॥ २१२ ॥ 16 रक्ते गो वा ॥ २१२० ॥ 17 शुक्ले कौ वा ॥
२१२१ ॥ 18 शक्तमुक्तदष्टमृदुत्वे को वा ॥ २१२ ॥ 19 श्वेतकादी ॥ २१६ ॥
20 श्वेतकोर्नामि ॥ २१४ ॥ 21 श्वक्षिप्तगोस्वसङ्ख्यौ ॥ २१२२७ ॥ 22 क्षः
खः कचिषु छसौ ॥ २१३ ॥ 23 स्थाणवहरे ॥ २१७ ॥

1 १० स्कन्दतीक्ष्णशुक्ले तु योः ३२	16 २५ तन्मिमन्वी जर्जो १३
2 ११ तन्मि ३२	17 २६ व्यहोर्नत् ३५
3 १२ ल्योस्पन्दे ३२	17 २७ साध्वसे
4 १३ ह्यनन्वतुर्मे च तु ठः ३२	18 २८ ध्वजे घा
5 १४ टः ३१	19 २९ ईन्धी
6 १५ विसंस्तुलास्पधनार्थे ३३	20 ३० तस्याधूर्तादी टः ३५
7 १६ चः कृत्तिचत्वरे ३३	21 ३१ प्रवृत्तसदृशसिद्धतेष्टापत्तन-
8 १७ लोचैस्ते ३३	कदधितोष्ट्रे ३६
9 १८ धेनुधिके शर्वा ५४	22 ३२ वा मन्वी मन्वुविह्वयोः १४
10 १९ उत्सवश्रोत्रुक्तसामर्थ्ये लो	23 ३३ कल् जोर्मर्दिताविच्छदंष्ट्रि-
वा ३४	कपद्विस्तर्दिगर्तसंमर्दे ३६
11 २० क्षमायां की ४९	24 ३४ टोर्धर्दिधत्तामूर्धे तु ३६
12 २१ क्षण उत्सवे ३४	25 ३५ दग्धविदग्धशुद्धिदंष्ट्राष्ट्रे ३६
13 २२ स्तृष्टादी ३०	26 ३६ पञ्चदशदन्तपञ्चाशति णः ३६
14 २३ ध्वधासप्तसामनिधत्ते ३५	27 ३७ श्रोत्रोः ३६
15 २४ द्ययर्था जः ३५	28 ३८ लमे यो वा ३७

१ लोको मवति । सदृशसं । २ लो वा स्यात् । पञ्चो । लोको । ३ इपी दीप्ता
स्वस्मिन् पापी लोको ह्यलोको मवति । सविद्वत् । समिप्यते ।

1 शुक्लस्कन्दे वा ॥ २१५ ॥ and हीक्षणे णः ॥ २१८२ ॥ 2 तन्मि लो वा
॥ २१८ ॥ 3 अट्टावरणन्दे ॥ २१९ ॥ 4 ह्यनन्वतुर्मे वा ॥ २१२३ ॥ 5 ह्यन-
नुष्टेष्टातंष्ट्रे ॥ २१६४ ॥ 6 धेनुविधेयधुने ॥ २१२२ ॥ 7 कृत्तिचत्वरे चः ॥ २१२२ ॥
8 लोचैस्ते ॥ २१२३ ॥ 9 धुधिके धेनुर्वा ॥ २१२६ ॥ 10 सामन्तोत्तुवोत्तुवे
वा ॥ २१२२ ॥ and कथं वा ॥ २१२९ ॥ 11 क्षमायां की ॥ २१२८ ॥
12 क्षण क्षणवे ॥ २१२० ॥ 13 स्तृष्टादाय ॥ २१२३ ॥ 14 क्षमायां द्ययमप्याम-
निधत्ते ॥ २१२२ ॥ 15 द्ययर्था जः ॥ २१२४ ॥ 16 तन्मिमन्वी जर्जो वा ॥
२१२५ ॥ 17 साध्वस्यदा हा ॥ २१२६ ॥ 18 ध्वजे वा ॥ २१२७ ॥ 19 ईन्धी
हा ॥ २१२८ ॥ 20 तस्याधूर्तादी ॥ २१३० ॥ 21 प्रवृत्तसदृशसिद्धतेष्टापत्तन-
कदधितोष्ट्रे ॥ २१२९ ॥ and कल् जोर्मर्दिताविच्छदंष्ट्रि-
कपद्विस्तर्दिगर्तसंमर्दे ॥ २१३४ ॥ 22 मन्वी लो वा ॥ २१३४ ॥
and निधं लो वा ॥ २१५० ॥ 23 कल् हाः ॥ २१३५ ॥ and टोर्धर्दिध-
त्तामूर्धे तु ॥ २१३६ ॥ 24 दग्धविदग्धशुद्धिदंष्ट्राष्ट्रे ॥ २१३७ ॥ 25 पञ्च-
दशदन्तपञ्चाशति णः ॥ २१३८ ॥ 26 श्रोत्रोः ॥ २१३९ ॥ 27 लमे यो वा ॥ २१४० ॥

1 ३९ रो ह्योत्साहे ३८	17 ५५ र्यैः सौकुमार्यपर्यहृपर्यस्त-
2 ४० स्तः ३८	पर्याणि ३८
3 ४१ पर्यस्ते दध ३८	18 ५६ अरिअरिज्जमाद्यै ११३
4 ४२ चात्मभसनि पः १२१	19 ५७ डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ४०
5 ४३ दुःखमोः ३८	20 ५८ वा पर्यन्ते ४०
6 ४४ ज्यसोः फः ३९	21 ५९ धैर्ये रः ४०
7 ४५ भीष्मे ३९	22 ६० सर्वदशार्हशौण्डीर्ये ४१
8 ४६ श्रेष्ठमगृहस्तौ ॥ फोः ८९	23 ६१ बाष्पे होधुणि ४१
9 ४७ ग्मो मः ३९	24 ६२ कार्यापणे ४१
10 ४८ ग्मः ३९	25 ६३ न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ४१
11 ४९ तान्नामयोर्म्यैः ३९	26 ६४ कृष्माण्ड्या षष्ठ ॥ छः १०६
12 ५० ऊर्ध्वे भो वा ४०	27 ६५ स्वध्वद्व्या क्वचिच्छज्जहाः ८८
13 ५१ ह्यः ९९	28 ६६ हो र्हः ४२
14 ५२ वध विह्वले ४०	29 ६७ शम्भसप्तदशसत्सररश्मौ र्हः
15 ५३ काश्मीरे ग्मः ४२	४२
16 ५४ लो चाद्रे	30 ६८ पद्मणि ४३

१ रपष्टम् । पुनर्वाग्रहणादुत्तरत्र न विकल्पः । मल । उल । ओल । भद । वद । मोद ।

- 1 वोरसाहे भो ह्य रः ॥ २१४८ ॥ 2 स्तस्त भोसमस्तस्तम्बे ॥ २१४५ ॥
3 पर्यस्ते मदी ॥ २१४७ ॥ 4 मसात्मनोः भो वा ॥ २१५१ ॥ 5 ज्यमोः ॥
२१५९ ॥ 6 ज्यरयोः फः ॥ २१५३ ॥ 7 भीष्मे ग्मः ॥ २१५४ ॥ ८ श्रेष्ठमनि
वा ॥ २१५५ ॥ ९ ग्मो मः ॥ २१६१ ॥ १० ग्मो मः ॥ २१६१ ॥ ११ तान्नामे ग्मः ॥ २१५६ ॥ १२ भोर्ध्वे ॥ २१५९ ॥
१३ हो भो वा ॥ २१५७ ॥ १४ वा विह्वले भो वध ॥ २१५८ ॥ १५ काश्मीरे ग्मो
वा ॥ २१६० ॥ १६ लोचाद्रे ॥ २१६२ ॥ १७ पर्यस्तपर्याणसौकुमार्ये छः ॥
२१६८ ॥ १८ अतो रिमारिज्जरीम् ॥ २१६७ ॥ १९ ब्रह्मचर्यसौन्दर्यशौण्डीर्ये
च रः ॥ २१६३ ॥ २० पतः पर्यन्ते ॥ २१६५ ॥ २१ धैर्ये वा ॥ २१६४ ॥
२२ ब्रह्मचर्यसौन्दर्यशौण्डीर्ये च रः ॥ २१६३ ॥ २३ दशार्हे ॥ २१८५ ॥
२४ बाष्पे होधुणि ॥ २१७० ॥ २५ कार्यापणे ॥ २१७१ ॥ २६ दुःखदक्षिणदीर्घे
॥ २१७२ ॥ २७ कृष्माण्ड्या ग्मो छलु णो वा ॥ २१७३ ॥ २८ स्वध्वद्व्या
षष्ठज्जहाः क्वचित् ॥ २१८५ ॥ २९ हो र्हः ॥ २१७६ ॥ २९-३० पद्मशम्भसप्तदश
रश्मः ॥ २१७४ ॥

1 ६९ अण्णत्तल्लहृद्वर्णा ण्हः ४३	16 ८४ रात्रौ ४५
2 ७० सूक्ष्मे ४३	८५ रितो द्विलत् १२
3 ७१ आश्लिष्टे लघौ ४३	17 ८६ शेषादेशस्याहोचोखोः १५, ४६
4 ७२ टटौ स्त्रग्धे ४३	18 ८७ दीर्घाम् २०, ४६
5 ७३ सो दो रधारग्धे तु ४४	19 ८८ वर्णिकारे णो वा ४६
6 ७४ सो वृहस्पतिवनस्पत्योः ९०	20 ८९ घृष्टद्युप्ते ३७
7 ७५ शोर्लुक्प्रत्ययः स्वम्बसमस्त-
नि.स्पृहपरस्परसमदानसमधुमि
४४	21 ९० वा से ४६
8 ७६ ध्वस्य हरिश्चन्द्रे ४४	22 ९१ प्रमुक्तगे ४७
9 ७७ कणटहतदपञ्चपञ्चोदपर्यदे
१५	23 ९२ ईवगोस्त्री २८, ४७
10 ७८ सर्वरामघ्धे १४	24 ९३ तैलाद्यौ ४८
11 ७९ मनधाम् १३	25 ९४ पूर्वमुपरि वर्गस्य युजः ४८
12 ८० धात्रौदे रलु ४४	26 ९५ प्राक् ऋषाप्स्तद्वर्णान् इरलोत्
४८
13 ८१ हस्य मध्याह्ने ४५	27 ९६ इमारमेन्त्यहलः ४८
14 ८२ शो ओविशने ४५	28 ९७ जेहाम्भोर्वा ४९
15 ८३ द्वौर्द्वौदे	29 ९८ शेषवञ्जतसेधित् ४९
	30 ९९ हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्श-
कृत्तदिष्ट्याह्ने ४९

१ द्वारे दकारवकारयोः पर्यायेण सुम्भवति तु । द्वारं । वारं । पथे । दुभारं ।

- 1-2 सुक्ष्मशृणुलहृद्वर्णा ण्हः ॥ २।७५ ॥ 3 आश्लिष्टे लघौ ॥ २।४९ ॥
 4 स्त्रग्धे टटौ ॥ २।३९ ॥ 5 आहो रधं रग्मद्वौ ॥ ४।१५५ ॥ 6 वृहस्पति-
 वनस्पत्योः सो वा ॥ २।६९ ॥ 7 लस्य यो समस्तलम्बे ॥ २।४५ ॥, आदेः
 समस्तसमदाने ॥ २।८६ ॥ 8 शो हरिश्चन्द्रे ॥ २।८७ ॥ 9 कणटहतदपञ्चपञ्च-
 पञ्चपञ्चोदपर्यदे ॥ २।७७ ॥ 10 सर्वत्र लवरामघ्धे ॥ २।७९ ॥ 11 मनो मनधाम्
 ॥ २।७८ ॥ 12 धात्र्याम् ॥ २।८१ ॥ and द्वौ न वा ॥ २।८० ॥ 13 मध्याह्ने
 हः ॥ २।८४ ॥ 14 शो यः ॥ २।८३ ॥ 15 Not traced. 16 रात्रौ
 वा ॥ २।८८ ॥ 17 वनाद्यौ शेषादेशयोर्द्विलत् ॥ २।८९ ॥ 18 न दीर्घानुसाराद्य
 ॥ २।९२ ॥ 19 वर्णिकारे वा ॥ २।९५ ॥ 20 घृष्टद्युप्ते यः ॥ २।९४ ॥ 21 समागे
 वा ॥ २।९७ ॥ 22 समासे वा ॥ २।९७ ॥ 23 तैलाद्यौ ॥ २।९९ ॥ 24 तैलाद्यौ
 ॥ २।९८ ॥ 25 द्वितीयवर्गवर्णपरि पूर्वः ॥ २।९० ॥ 26 इमारमेन्त्यहलः
 ॥ २।९० ॥, द्वौर्द्वौदे ॥ २।९० ॥, द्वौर्द्वौदे ॥ २।९० ॥ 27 इमा-
 रमेन्त्यहलः ॥ २।९० ॥ 28 जेहाम्भोर्वा ॥ २।९० ॥ 29 शेषवञ्जतसे
 वा ॥ २।९० ॥ 30 हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्श-
 कृत्तदिष्ट्याह्ने ॥ २।९० ॥

1 १०० स्याद्भव्यचैलचौर्यसमे यात् ४९	19 ११८ लघुके लघोः ५२
2 १०१ लादङ्गीबेषु ५०	20 ११९ रलोर्हरिताले ५२
3 १०२ नात्स्वमे ५०	21 १२० र्वीकरनिवही दग्विरअणि हवौ तु ५२
4 १०३ लिग्धे लदिती ५०	22 १२१ गहिआद्याः १७२ 2nd Adhyāya. 1st Pāda.
5 १०४ कृष्णे वर्णे ५०	23 १ मन्तमणवन्तमाआलुआलइर- इलउलइन्ता मतुपः १५७
6 १०५ अर्हंत्यु च १२८	24 २ वतुपो डित्तिअमिदमेतल्लुक् चैतयात्तदः १५७
7 १०६ तन्व्यामे १०७	25 ३ किमिदमथ डेत्तिअडित्तिलडे- इहं १५७
8 १०७ लुप्ते रात् ५१	26 ४ इकः पथो णस्य १५८
9 १०८ एकाचि श्वस्वे २९	27 ५ खस्य सर्वाङ्गात् १५८
10 १०९ वा षष्ठ्यपद्यमूर्खद्वारे ५१	28 ६ छस्यात्मनो णभः १५८
11 ११० ईलज्यायाम् ५१	29 ७ द्वित्यहाङ्गलः १५८
12 १११ इध महाराष्ट्रे होर्म्यल्यः ३३	30 ८ केर इवमर्थे १५८
13 ११२ लनोरालाने ५१	31 ९ राजपराङ्गिकडङ्गौ च १५९
14 ११३ वाराणसीकोरेष्वा रणोः १०७	32 १० डेधजो युष्मदस्मदोणः १५९
15 ११४ ललाटे डलोः ११०	
16 ११५ हृदे दहयोः ४४	
17 ११६ चलयोरचलपुरे ५२	
18 ११७ छे लोर्वा ५२	

1 स्याद्भव्यचैलचौर्यसमेपु यात् ॥ २।१०७ ॥ 2 लात् ॥ २।१०६ ॥ 3 लमे
नात् ॥ २।१०८ ॥ 4 लिग्धे वादिती ॥ २।१०९ ॥ 5 कृष्णे वर्णे वा ॥ २।११० ॥
6 उच्चाईति ॥ २।१११ ॥ 7 तन्वीतुस्वेषु ॥ २।११२ ॥ ■ Not traced.
9 एकस्वरे श्वःस्वे ॥ २।११४ ॥ 10 षष्ठ्यपद्यमूर्खद्वारे वा ॥ २।११२ ॥ 11 उच्चाया-
मीत् ॥ २।११५ ॥ 12 महाराष्ट्रे इतोः ॥ २।११९ ॥ 13 आलाने लनोः
॥ २।११७ ॥ 14 कोरेणुत्ताराणस्यो रणोर्म्यल्यः ॥ २।११६ ॥ 15 ललाटे डलोः
॥ २।११३ ॥ 16 हृदे दहोः ॥ २।१२० ॥ 17 अचलपुरे चलोः ॥ २।११८ ॥
18 छे लोः ॥ २।१२४ ॥ 19 लघुके लघोः ॥ २।१२२ ॥ 20 हरिताले रलोर्न वा
॥ २।१२१ ॥ 21 Not traced 22 Not traced. 23 आदिवतोलाएवन्त-
मन्तेचेरमणा मतोः ॥ २।१५९ ॥ 24 यत्तदेतदोतीरिचिअ एतल्लुक् च ॥ २।१५६ ॥
25 इदमिदमथ डेत्तिअडेत्तिइहं ॥ २।१५७ ॥ 26 पथो णस्येकद् ॥ २।१५४ ॥
27 सर्वाङ्गादीनस्येकः ॥ २।१५१ ॥ 28 इयस्यात्मनो णयः ॥ २।१५३ ॥ 29 त्रपो
द्विहत्याः ॥ २।१६१ ॥ 30 इदमर्थस्य केरः ॥ २।१४७ ॥ 31 परराजम्पां वडिङ्गो
च ॥ २।१४८ ॥ 32 युष्मदस्मदोण एधयः ॥ २।१४९ ॥

1 ११ वर्यते: १५९	16 २६ लो वा विद्युत्पत्रपीतान्धात् १६१
2 १२ तैलस्यानङ्गोलाङ्गैः	17 २७ तैवादेः सः
3 १३ तस्य तु विमातणौ ९८, १५९	18 २८ इरः शीलाद्यर्थस्य १६१
4 १४ दो तो तसः १५९	19 २९ तुमत्तुआणतूणाः यलः १५२
5 १५ एकाहस्तिविअइमा १६०	20 ३० वरइत्तगास्तुनायैः १६३
6 १६ क्लृप्तं क्लृप्तमुचः १६०	21 ३१ अज्ययम् १४४
7 १७ भवे विभोहडौ १६०	22 ३२ आम अभ्युपगमे १४४
8 १८ स्वार्थे तु कथ १६०	23 ३३ तं वाक्योपन्यासे १४४
9 १९ उपरेः संम्याने क्लृ १६०	24 ३४ णइ चेम विभ च एवार्थे १४४
10 २० नवैकाद्वा २८	25 ३५ हस्ति निर्वेदे १४४
11 २१ मिभ्राणिअर १६१	26 ३६ इर अर्थे अल्पे वा १४४
12 २२ शनैसो डिअं १६१	27 ३७ किणो प्रथे १४४
13 २३ मनाको डअं च वा १६१	28 ३८ मिब पिव विव विभ य ध्व इवार्थे १४५
14 २४ रो दीर्घात् ४२, १६१	29 ३९ किर इर हिर किलार्थे १४५
15 २५ दुमयडमयील् भुवः १०८	

१ अङ्गोलवजिताच्छब्दात् परस्य तैलस्य द्विष पक्ष इत्यादेशो भवति । सुरदिनलेन कङ्कतं । सुरभिजलेन कङ्क तैलम् । अनङ्गोलादिति किम् । अङ्गोलतेह । २ तुममडमयील् भुवः Ms. ३ 'तस्य भावस्तवली' इत्यादिना विहितत्वादेः परः स्वार्थे स एव त्वादिर्भवति । क्लृप्तम् । मउत्तमा । ज्येष्ठतरः । ज्येष्ठभरो । ४ अभ्युपगमे आम Ms.

- १ वर्यते: ॥ २।१५० ॥ २ अनङ्गोलाङ्गैः क्लृः ॥ २।१५५ ॥ ३ तस्य विमातणौ वा ॥ २।१५४ ॥ ४ दो तो तसो वा ॥ २।१६० ॥ ५ एकाहः स्ति-
अइमा ॥ २।१६२ ॥ ६ क्लृप्तो क्लृप्तं ॥ २।१५८ ॥ ७ विभोहडौ भवे ॥ २।१६१ ॥
८ स्वार्थे कथ वा ॥ २।१६४ ॥ ९ उपरेः संम्याने ॥ २।१६६ ॥ १० लो नवैकाद्वा
॥ २।१६५ ॥ ११ मिभ्राणिअरः ॥ २।१७० ॥ १२ शनैसो डिअम् ॥ २।१६८ ॥
१३ मनाको न वा डयं च ॥ २।१६९ ॥ १४ रो दीर्घात् ॥ २।१७२ ॥ १५ भुवो
गया डमया ॥ २।१६७ ॥ १६ विद्युत्पत्रपीतान्धातः ॥ २।१७३ ॥ १७ तैवादेः सः ॥
२।१७२ ॥ १८ शीलाद्यर्थस्येतः ॥ २।१७५ ॥ १९ क्लृप्तमुमल्लण्डभाणाः ॥ २।१७४ ॥
२० Not traced. २१ अभ्ययम् ॥ २।१७५ ॥ २२ आम अभ्युपगमे ॥
२।१७७ ॥ २३ तं वाक्योपन्यासे ॥ २।१७६ ॥ २४ णइचेमविभ च अन्वाराणे ॥
२।१८४ ॥ २५ हस्ति निर्वेदे ॥ २।१९२ ॥ २६ इरार्थे ॥ २।१८५ ॥
२७ किणो प्रथे ॥ २।१९६ ॥ २८ मिबविबिबिबिबिबिब इवार्थे वा ॥ २।१८२ ॥
२९ किरइर किलार्थे वा ॥ २।१८६ ॥

1 ४० अम्हो आश्चर्ये १४५	13 ५२ ऊ गर्हाविसयसूचनाक्षेपे १४७
2 ४१ अम्हो पश्चात्तापसूचना-
दुःखसंभाषणापराधानन्दाद-
खेदविस्मयविषादभये १४५	14 ५३ पुणस्तं कृतकरणे १४७
3 ४२ हुं पृच्छादाननिवारणे १४६	15 ५४ हु शु निश्चयविस्मयवितर्के १४८
4 ४३ षणे निश्चयानुकम्प्यविकल्पे
१४६	16 ५५ णवि वैपरीत्ये १४८
5 ४४ संभावने अद् च १४६	17 ५६ वेन्ने विषादमयवारणे १४८
6 ४५ आनन्तर्ये णवरिअ १४६	18 ५७ आमन्त्रणे वेन्ने च १४८
7 ४६ केवले णवर १४६	19 ५८ वा सख्या मामि हत्ता हले
१४८
8 ४७ ह्दं गृहाणार्थे १४६	20 ५९ दे संमुखीकरणे २२, १४८
9 ४८ ह्दि विकल्पविषादसखनिश्चय-
पश्चात्तापेषु च १४६	21 ६० ओ पश्चात्तापसूचने १४८
10 ४९ संभाषणरतिकले रे अरे
१४७	22 ६१ अण णाई नजर्थे १४९
11 ५० हरे क्षेपे च १४७	23 ६२ निश्चयनिर्धारणे वले १४९
12 ५१ धू कुत्तायाम् १४७	24 ६३ मने विमर्शे १४९
	25 ६४ माइ मार्थे १४९
	26 ६५ अलाहि निवारणे १४९
	27 ६६ ज्ञेण जेण तेण १४९
	28 ६७ लोदवापोताः १४९

१ णवर Mb. २ भद Mb. ३ भदि Mb.

- 1 अम्हो आश्चर्ये ॥ २।२०८ ॥ 2 अम्हो सूचनादुःखसंभाषणापराधविसवानन्दा-
दभयलेदविषादपश्चात्तापे ॥ २।२०४ ॥ 3 हु दानपृच्छानिवारणे ॥ २।१७७ ॥
4 षणे निश्चयविपक्षानुगम्ये च ॥ २।२०६ ॥ 5 अद् संभावने ॥ २।२०५ ॥
6 आनन्तर्ये णवरि ॥ २।१८८ ॥ 7 णवर केवले ॥ २।१८७ ॥ 8 ह्दं च गृहाणार्थे
॥ २।१८२ ॥ 9 ह्दि विषादनिकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्ते ॥ २।१८० ॥ 10 रे अरे
संभाषणरतिकले ॥ २।२०१ ॥ 11 हरे क्षेपे च ॥ २।२०२ ॥ 12 धू कुत्तायाम्
॥ २।२०० ॥ 13 ऊ गर्हाक्षेपविसयसूचने ॥ २।१९९ ॥ 14 पुणस्तं कृतकरणे ॥
२।१७९ ॥ 15 हु शु निश्चयवितर्कसंभाषणविसये ॥ २।१९८ ॥ 16 णवि वैप-
रीत्ये ॥ २।१७८ ॥ 17 वेन्ने मयवारणविषादे ॥ २।१९३ ॥ 18 वेन्ने च आ-
मन्त्रणे ॥ २।१९४ ॥ 19 मामि हत्ता हले सख्या वा ॥ २।१९५ ॥ 20 दे संमुखी-
करणे च ॥ २।१९६ ॥ 21 ओ सूचनापश्चात्तापे ॥ २।२०२ ॥ 22 अणणार्थे
नजर्थे ॥ २।१९० ॥ 23 वले निर्धारणनिश्चययोः ॥ २।१८५ ॥ 24 मने विमर्शे
॥ २।२०७ ॥ 25 मार्थे मार्थे ॥ २।१९१ ॥ 26 अलाहि निवारणे ॥ २।१८९ ॥
27 जेणजेण ज्ञेणे ॥ २।१८३ ॥ 28 अवापोते ॥ २।१७२ ॥

1 २० शस्येत् २३	18 ३७ पुंसो जातेर्दौ वा १०४, १३२
2 २१ भिस्त्वसुपि २३	19 ३८ डीप् प्रत्यये १०५
3 २२ इदुतोर्दिः ८७	20 ३९ हृदिद्राच्छाया १००
4 २३ चतुरो वा ११६	21 ४० कियत्तदोस्त्वमामि सुपि १११
5 २४ पुंसो जसो वउ वओ ८६	22 ४१ स्वसृगाङ्गल् १०९
6 २५ ववो उत्तः ९२	23 ४२ वीर्यकौ ॥ संयुद्धेः १२
7 २६ णो जसथ ८७	24 ४३ व ऋदन्तात् ९५
॥ २७ नृनपि वसिडसोः ८७	25 ४४ नाम्नि वरम् ९५
9 २८ डो णा ८७	26 ४५ टापो वे ९७
10 २९ इल्लगनपि सोः ८६	27 ४६ ह्रस्वलीङ्गः ९२
11 ३० मङ्गुगसंयुक्तेर्नपः १०९	28 ४७ कियः ८५
12 ३१ क्षिशिशिह्रजशसोः १०९	29 ४८ उहतां त्वस्त्वमामि ९४
13 ३२ थो शु भियां तु ९७	30 ४९ आरः सुपि ९४
14 ३३ आदीतः सोथ १०४	31 ५० मातुरा भारा १०८
15 ३४ वसेः शशाशिशो ९८	32 ५१ संहायामरः ९५
16 ३५ टादिडसाम् ९७	33 ५२ वा सौ वा ९४
17 ३६ मातः धा ९८	34 ५३ राहः १२०

१ अरा Ms.

1 दाणशस्येत् ॥ ३।१४ ॥ 2 भिस्त्वसुपि ॥ ३।१५ ॥ 3 इदुतोर्दिः ॥ ३।१६ ॥ 4 चतुरो वा ॥ ३।१७ ॥ 5 पुंसि जसो वउ वओ वा ॥ ३।२० ॥ 6 वीर्यो ववो ॥ ३।२१ ॥ 7 जसुसोर्णो वा ॥ ३।२२ ॥ 8 वसिडसोः पुत्रीवे वा ॥ ३।२३ ॥ 9 डो णा ॥ ३।२४ ॥ 10 मङ्गीरे सो ॥ ३।२५ ॥ 11 वीरे स्वराण् रेः ॥ ३।२६ ॥ 12 जसुस शशयः सप्राग्दीर्घाः ॥ ३।२७ ॥ 13 शियामुदोतौ वा ॥ ३।२८ ॥ 14 ईतः सैधा वा ॥ ३।२९ ॥ 15-16 दाहस्येत्तादिदेहा तु वसेः ॥ ३।३० ॥ 17 नात् आत् ॥ ३।३१ ॥ 18 अजातेः पुंसः ॥ ३।३२ ॥ 19 प्रत्यये दीर्घ वा ॥ ३।३३ ॥ 20 हृदिद्राच्छाया ॥ ३।३४ ॥ 21 कियत्तदोस्त्वमामि ॥ ३।३५ ॥ 22 स्वसादेर्हो ॥ ३।३६ ॥ 23 वी दीर्घो वा ॥ ३।३७ ॥ 24 ऋतोद्वा ॥ ३।३८ ॥ 25 नास्वरं वा ॥ ३।४० ॥ 26 वाप य ॥ ३।४१ ॥ 27 र्दुतोर्हसः ॥ ३।४२ ॥ 28 कियः ॥ ३।४३ ॥ 29 कणामुदस्यमोद्य वा ॥ ३।४४ ॥ 30 आरः स्वादो ॥ ३।४५ ॥ 31 ना अरा मातुः ॥ ३।४६ ॥ 32 नास्वरः ॥ ३।४७ ॥ 33 वा सौ न वा ॥ ३।४८ ॥ 34 राहः ॥ ३।४९ ॥

1 ५४ दो णा १२१	17 ७० म्हा वसेः ११७
2 ५५ जइसासुडसिडसां णोस् १२०	18 ७१ किमो डोसडिणो ११७
3 ५६ णोणाडिप्पिदना जः १२०	19 ७२ दो तदस्सु १२५
4 ५७ इणममामा १२०	20 ७३ इदमेतत्तकियत्तदभ्यष्टो डिणा ११७
5 ५८ भिसुभ्यसासुप्पवीत् १२१	21 ७४ कचिद् सुपि तदो णः १२५
6 ५९ वसुडसिडा णोणोडण् १२१	22 ७५ त्रतसि च किमो ल्कः ११७
7 ६० पुंस्याणो राजवन्धनः १२०	23 ७६ इदम इमः ११८
8 ६१ दो वारमनो विआणइआ १२२	24 ७७ पुंसि सुना लय विायामिनिआ ११८
9 ६२ सर्वादेज्जसोतो डे २६	25 ७८ अत्तुस्सिद्विस्से ११९
10 ६३ डेस्सुत्तिसम्मि २७	26 ७९ दाससि णः ११८
11 ६४ अनिदमेतदस्सु कियत्तदः
विंयामपि हिं २७	27 ८० इहेणं अमा ११८
12 ६५ आमा डेसि २७	28 ८१ न त्थः ११९
13 ६६ कियत्तदभ्यः सत् ११७	29 ८२ ऋवे खमेदमिणमिणमो १३५
14 ६७ कियत्तदभ्यो वस् ११७	30 ८३ किं किं १३५
15 ६८ ईतः से साइ १३१	31 ८४ तदिदमेतदां सेसिं ॥ वसामा ११९
16 ६९ डिदिआवाहेडाला काले ११८	

१ विया च हि M. २ कितदम्मा सदी M.

- 1 दो णा ॥ ३।५१ ॥ 2 वसुडसुडसिडसा णो ॥ ३।५० ॥ 3 इज्जस्य णो णा डो ॥ ३।५२ ॥ 4 इणममामा ॥ ३।५३ ॥ 5 इदभ्यरभ्यसासुपि ॥ ३।५४ ॥ 6 आजस्य दावसिडसु सणाणोवण ॥ ३।५५ ॥ 7 पुस्यन आणो राजवन्ध ॥ ३।५६ ॥ 8 आत्मनष्टो णीमा णइआ ॥ ३।५७ ॥ 9 अतः सर्वदिजेज्जसः ॥ ३।५८ ॥ 10 डे.सिस्सिग्गिदाः ॥ ३।५९ ॥ 11 न वानिदमेतदो हिं ॥ ३।६० ॥ 12 आमो सेसि ॥ ३।६१ ॥ 13 कितदम्मा दासः ॥ ३।६२ ॥ 14 कियत्तदभ्यो वसः ॥ ३।६३ ॥ 15 इदभ्यः रसासे ॥ ३।६४ ॥ 16 डेदावेडालावाइआ काले ॥ ३।६५ ॥ 17 वसेग्गो ॥ ३।६६ ॥ 18 किमो डिणोडोसो ॥ ३।६८ ॥ 19 तदो दोः ॥ ३।६७ ॥ 20 इदमेतत्तकियत्तदभ्यष्टो डिणा ॥ ३।६९ ॥ 21 तदो णः स्यादो कचिद् ॥ ३।७० ॥ 22 तिमः कस्तसोथ ॥ ३।७१ ॥ 23 इदम इमः ॥ ३।७२ ॥ 24 पुत्तिवोर्न वायमिनिआ सो ॥ ३।७३ ॥ 25 त्तिसग्गयोरत्त ॥ ३।७४ ॥ 26 णोमूसावमिहि ॥ ३।७७ ॥ 27 अमे णम् ॥ ३।७८ ॥ 28 न त्थः ॥ ३।७९ ॥ 29 ऋवे खमेदमिणमो च ॥ ३।७९ ॥ 30 तिमः किं ॥ ३।८० ॥ 31 वेद तदेतदो वसाम्मा सेसिमो ॥ ३।८१ ॥

1 ८५ एतो एताहे ढसिनैतदः १२५	15 ७ तुम्भतुहिंतोतुम्ह ढसिना १३८
2 ८६ ये डेल १२६	16 ८ तु तइ डिपडसौ १३८
3 ८७ एतो म्मावदिती वा १२६	17 ९ तुव तुम तुह तुम्भ १३८
4 ८८ सुनैस इणमो इणं १२५	18 १० भिसा भेतुम्भेतुम्भेतुम्हेहि-
5 ८९ तस्सौ सोळ्ळीये तदथ १२४	तुम्हेहि १३८
6 ९० सुप्पदसोमुः १३०	19 ११ उम्होय्हतुम्हतुम्भ भ्यसि १३९
7 ९१ अहदा सुना १२९	20 १२ तुम्भोम्भोय्हतइतुहंतुहंतुम्हतुव-
8 ९२ इभाओ म्मी १३०	तुमतुमेतुमाइतुमोदेतेविनुइए
2nd Adhyāya, 3rd Pāda.	डसा १३९
9 १ युष्मत् सुना तुवं तुं तुमं तुह	21 १३ तुम्हाण तुम्भं तुम्माण तुमाण
१३७	तुवाण तुहाण तुम्भ वो भे
10 २ अमा तुमे तुए च १३७	लामा १३९
11 ३ जसा भे तुम्भेतुम्हे उय्हे तुम्भ	22 १४ वा ओ म्हुज्झौ १३७
१३७	23 १५ अस्सत्तुना अम्हिहमहअमह-
12 ४ जसा वो च १३७	महम्म्यम्मि १४०
13 ५ दा भे ते दे दि तुमं तुमइ	24 १६ मो भे वज जसा १४१
१३८	25 १७ अम्हे अम्हो अम्ह १४१
14 ६ डिढाभ्यां तुमए तुह तुए	
तुमाइ तुमे १३८	

1 वैचरो ङ्केस्तो जाहे ॥ ३।८२ ॥ 2 ये च तस्य जुक् ॥ ३।८३ ॥ ॥ पर-
दीती म्मो वा ॥ ३।८४ ॥ 4 वेमणमिणमो सिना ॥ ३।८५ ॥ 5 तदथ तः
सोळीये ॥ ३।८६ ॥ 6 सुः स्वादी ॥ ३।८८ ॥ 7 वादतो दस होनोदान् ॥ ३।
८७ ॥ 8 म्मावयेओ वा ॥ ३।८९ ॥ 9 युष्मदस्य तु तुव तुह तुम सिना ॥ ३।९० ॥
10 त तु तुम तुव तुह तुमे तुए अमा ॥ ३।९२ ॥ 11 भे तुम्भे तुम्भ तुम्ह तुम्हे
उय्हे जसा ॥ ३।९२ ॥ 12 वो तुम्भ तुम्भे तुम्हे उय्हे भे जसा ॥ ३।९३ ॥
13 भे दि दे ते तर तए तुम तुमर तुमए तुमे तुमाइ य ॥ ३।९४ ॥ 14 तुमे
तुमए तुमाइ तर तए ङिना ॥ ३।१०१ ॥ 15 तुम्ह तुम्भ तदिन्तो ङसिना ॥ ३।
९७ ॥ 16-17 तु तुव तुम तुह तुम्भा डी ॥ ३।१०२ ॥ and तइ तुव तुम
तुह तुम्भा डसौ ॥ ३।९६ ॥ 18 भे तुम्भोहि उय्हेहि उय्हेहि तुम्हेहि उय्हेहि
भिसा ॥ ३।९५ ॥ 19 तुम्भतुम्भोय्होय्हा भ्यसि ॥ ३।९८ ॥ 20 तर तु ते
तुम्ह तुह तुह तुव तुम तुमे तुमो तुमाइ दि दे इ ए तुम्भोम्भो य्हा डसा ॥ ३।९९ ॥
21 तु वो भे तुम्भ तुम्भ तुम्माण तुवाण तुमाण तुहाण उम्हाण जामा ॥ ३।१०० ॥
22 ओ म्हुज्झौ वा ॥ ३।१०४ ॥ 23 जसदी म्मि अम्मि अम्हि इ अइ अइय
सिना ॥ ३।१०५ ॥ 24-25 अम्ह अम्हे अम्हो मो वय भे जसा ॥ ३।१०६ ॥

1 १८ णे च शसा १४१	11 २८ चतुरो जस्तास्म्यां चउरो चत्तारो चत्तारि ११६
॥ १९ मं णे णं मि मिमं ममं अम्मि अहं मम्ह अम्ह अमा १४१	12 २९ तिणि णे: ९१
3 २० मि मइ ममाइ मए मे डिटा १४१	13 ३० दोणि दुवे वेणि द्वे: ९०
4 २१ ममं णे मआइ ममए टा १४१	14 ३१ दो वे टादो च ९०
5 २२ णे अम्हेहाम्हाहाम्हे अम्ह मिसा १४१	15 ३२ ति णे: ९२
॥ २३ मइ मम मह मज्झ डसो १४२	16 ३३ ण्ह ण्हं संख्याया आमोर्विंश- तिगे ९१
7 २४ अम्ह मम भ्यसि १४२	17 ३४ द्विवचनस्य बहुवचनम् २०
8 २५ अम्हं मज्झं मज्झ मइ मह महं मे च डसा १४२	18 ३५ डेसो डम् १६१
9 २६ अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण मज्झाम्हाम्हं णे णो आमा १४२	19 ३६ तादर्थ्यं डेस्तु २३, १६२
10 २७ अम्ह मम मज्झ मह डिपि १४२	20 ३७ वधाडाइ च १६२
	21 ३८ कचिदसादे: १६२
	22 ३९ अस्तासोर्डाप् १६२
	23 ४० इत्तिमत्तय च १६२
	24 ४१ डिपोच् १६२
	25 ४२ लक्ष्ययद्वोर्यस्य २४५

१ °यस्य तु Ms.

1 अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा ॥ ३१२०८ ॥ 2 णे णं मि अम्मि अम्ह मम्ह मं ममं
मिमं अहं अमा ॥ ३१२०७ ॥ 3 मि मे ममं ममए ममाइ मह मए मवार णे टा ॥ ३।
२०९ ॥ 5 अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे मिसा ॥ ३१२१० ॥ ६ मह मम मह मज्झा
डसो ॥ ३१२११ ॥ 7 ममाम्हो भ्यसि ॥ ३१२१२ ॥ 8 मे मइ मम मह महं
मज्झा मज्झं अम्ह अम्हं डसा ॥ ३१२१३ ॥ 9 णे णो मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे
अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण आमा ॥ ३१२१४ ॥ 10 अम्ह मम मह मज्झा
डो ॥ ३१२१६ ॥ and मि मइ ममाइ मए मे डिटा ॥ ३१२१५ ॥ 11 चतुरक्षपारो
चउरो चत्तारि ॥ ३१२२२ ॥ 12 त्रेत्तिणिः ॥ ३१२२१ ॥ 13 दुवे दोणि वेणि
च जस् शसा ॥ ३१२२० ॥ 14 दोवे वे ॥ ३१२१९ ॥ 15 त्रेत्ती एवीपारी ॥
३१२१८ ॥ 16 संख्याया आमो ण्ह ण्हं ॥ ३१२२३ ॥ 17 द्विवचनस्य बहुवच-
नम् ॥ ३१२३० ॥ 18 चतुर्ष्याः षष्ठी ॥ ३१२३१ ॥ 19 तादर्थ्येर्षा ॥ ३।
१३२ ॥ 20 वधाट्टारथ वा ॥ ३१२३३ ॥ 21 कचिद्वितीयादेः ॥ ३१२३४ ॥
22 द्वितीयाद्वितीययोः सप्तमी ॥ ३१२३५ ॥ 23 इत्तिमत्तय च ॥ ३१२३६ ॥ 24
सप्तम्या द्वितीया ॥ ३१२३७ ॥ 25 वज्जोर्वद्व ॥ ३१२३८ ॥

2nd Adhyāya, 4th Pāda.

- 1 १ लट्स्तिप्ताविजेच् १८५
- 2 २ सिप्यासृसेति १८७
- 3 ३ मिमिबिटौ १८७
- 4 ४ झिझौ न्तिन्तेइरे १८६
- 5 ५ मध्यमित्याहचौ १८७
- 6 ६ मोममुमस्महिद् १८८
- 7 ७ अत एवैच् से १८५
- 8 ८ लस्तेर्ह्महोहि मनोमिना १९३
- 9 ९ सिना ल्ति १९४
- 10 १० तिहारिष १९४
- 11 ११ गिरदेदावावे २३३
- 12 १२ गुर्वादेरिवा २३३
- 13 १३ अमेराडः २३९
- 14 १४ लुगाविल्लभावकर्मके १९५, २४३

- 15 १५ अदेहुव्यात्खोरतः २३६
- 16 १६ तु मौ १८७
- 17 १७ मोममुष्विच १८८
- 18 १८ के ३७, १९५
- 19 १९ एच क्त्वातुमुत्तव्यमविष्यति १६, १५३
- 20 २० वा लड्लोदल्लु १२७, १८७
- 21 २१ ज्ञाजे १८८
- 22 २२ भूतार्थस्य सिद्दिभहि १८९
- 23 २३ हल ईअ १९०
- 24 २४ अहेस्यासी तेनास्तेः १९४
- 25 २५ मविष्यति हिरादिः १९०
- 26 २६ हार्वा मिमोमुमे वा १९०
- 27 २७ हिस्ताहित्या मुमोमस्य १९१
- 28 २८ उच्छ दशिगम इजादौ हिल्लच् च वा १९७

१ शुप्यादे° Ma.

- 1 स्तानीनामायवव्यापस्तेचेनौ ॥ ३१२३९ ॥ 2 द्वितीयस्य सि से ॥ ३१४० ॥ 3 तृतीयस्य मिः ॥ ३१४४१ ॥ 4 बहुध्यायस्य न्ति स्ते इरे ॥ ३१४४२ ॥ 5 मध्यमस्येवाहचौ ॥ ३१४४३ ॥ 6 तृतीयस्य मोमुमाः ॥ ३१४४४ ॥ 7 अत एवैच् से ॥ ३१४४५ ॥ ८ मिमोमेर्ह्महोहि वा ॥ ३१४४७ ॥ 9 सिनास्तेः सिः ॥ ३१४४६ ॥ 10 अतिस्त्वादिना ॥ ३१४४८ ॥ 11 गिरदेदावावे ॥ ३१४४९ ॥ 12 गुर्वादेरिवा ॥ ३१४५० ॥ 13 अमेराडो वा ॥ ३१४५१ ॥ 14 लुगावी कभावकर्मण्यु ॥ ३१४५२ ॥ 15 अदेहुव्यादेरत आः ॥ ३१४५३ ॥ 16 मौ वा ॥ ३१४५४ ॥ 17 इय मौ मु मे वा ॥ ३१४५५ ॥ 18 के ॥ ३१४५६ ॥ 19 एच क्त्वातुमुत्तव्यमविष्यस्य ॥ ३१४५७ ॥ 20 वर्तमाना पचमी शण्यु वा ॥ ३१४५८ ॥ 21 ज्ञाजे ॥ ३१४५९ ॥ 22 सीदीहीअ भूतार्थस्य ॥ ३१४६२ ॥ 23 व्यजनादीभः ॥ ३१४६३ ॥ 24 तेनास्तेरासहेसी ॥ ३१४६४ ॥ 25 मविष्यति हिरादिः ॥ ३१४६६ ॥ 26 मिमोमुमेस्ताहा न वा ॥ ३१४६७ ॥ 27 मोमुमानां हिस्ताहित्या ॥ ३१४६८ ॥ 28 ल्यगिरदिविदिहृगिमुषिवचिदिदि-मिरिमुनां सोष्ठं गष्ठं रोष्ठं वेष्ठं दष्ठं मोष्ठं वोष्ठं ऐष्ठं भेष्ठं भोष्ठं ॥ ३१४७१ ॥ and मोष्ठादय इत्यादिषु दिष्टु च वा ॥ ३१४७२ ॥

1 ५५ ढः कथिवर्धाम् २०३

2 ५६ वेष्टेः २०३

3 ५७ समुदो लङ् २०४

4 ५८ खादधावि लुक् २०४

5 ५९ रः सृजि २०४

6 ६० डः सीदपति २०४

7 ६१ मीलेः प्रादेर्द्वे तु २०४

8 ६२ चलस्फुटे २०४

9 ६३ शकगे २०५

10 ६४ उवर्णस्यावः १९५

11 ६५ मोरेद् १५४, १९४

12 ६६ अर डः १९६

13 ६७ जरि वृषाम् २०५

14 ६८ रपगेचो दिः १९५

15 ६९ हलोक् १९६

16 ७० खनतः १८५

17 ७१ ईचोचां

18 ७२ णो हृश्च निजिपृधुधुलुहृलभ्यः

१५४, १९५

19 ७३ भावकर्मणि तु वर्यल्लक् च
२२९

20 ७४ मर्थेः २३०

21 ७५ अन्त्यस्य हनखनोः २३०

22 ७६ दुहलिहवहरुहां भरत उच २३०

23 ७७ दहेर्सर २३०

24 ७८ बन्धो न्यः २३०

25 ७९ रुध उपसमनोः २३१

26 ८० द्वे गमिगे २३१

27 ८१ ईर हृक्चन्नाम् २३१

28 ८२ अजेर्विङ्ग्यः २३१

29 ८३ आरभ आढप्यः २३२

30 ८४ गण्यगञ्जी झः २३२

१ 'धातुष्वचां स्थाने णचो बहुल भवन्ति । ह्यर । दिवर् । पिणर् । युगर् ।
सहृण । सहृणं । भावर् । पुवर् । रोवर् । रुवर् । कचित्रिलम् । देर् । भेर् । भेर् ।
छेर् । शिभेर् । नासर् ।' २ वर्मावकर्मणि तु यल्लुक् Mā.

1 कथवर्धाम् ढः ॥ ४१२२० ॥ 2 वेष्टेः ॥ ४१२२१ ॥ 3 समो लः ॥ ४१२२२ ॥
4 खादधावोर्लुक् ॥ ४१२२८ ॥ 5 सृजो रः ॥ ४१२२९ ॥ 6 सदरतोर्द्वेः ॥
४१२३१ ॥ 7 प्रादेर्मिलेः ॥ ४१२३२ ॥ 8 स्फुटि चलेः ॥ ४१२३३ ॥ 9 शकादीनां
दिरवम् ॥ ४१२३० ॥ 10 उवर्णस्यावः ॥ ४१२३३ ॥ 11 उवर्णस्य गुणः ॥ ४१२३७ ॥
12 ऋवर्णस्यारः ॥ ४१२३४ ॥ 13 वृषादीनामरिः ॥ ४१२३५ ॥ 14 रूपादीनां
दीर्घः ॥ ४१२३६ ॥ 15 म्वञ्जनादन्ते ॥ ४१२३९ ॥ 16 स्तरादगतो वा ॥
४१२४० ॥ 17 स्तराणां स्वराः ॥ ४१२३८ ॥ 18 विभिधुधुलुहृलभ्यः णो
हृलभ्यः ॥ ४१२४१ ॥ 19 न वा कर्मभावे न्यः वयस्य च लुक् ॥ ४१२४२ ॥
20 मर्थेः ॥ ४१२४३ ॥ 21 ह्यन्तान्तस्य ॥ ४१२४४ ॥ 22 णो दुहलिहवहरुहां-
मुपाठः ॥ ४१२४५ ॥ 23 दहो उचः ॥ ४१२४६ ॥ 24 मर्थो न्यः ॥ ४१२४७ ॥
25 समनुपादुषेः ॥ ४१२४८ ॥ 26 गमादीनां दितम् ॥ ४१२४९ ॥ 27 हृक्च-
न्नामरिः ॥ ४१२५० ॥ 28 अजेर्विङ्ग्यः ॥ ४१२५१ ॥ 29 आरभेराढप्यः ॥ ४१२५४ ॥
30 हो गण्यगञ्जी ॥ ४१२५२ ॥

1 ८५ सिष्पस्त्रिचक्रिहोः २३२	15 ९९ अर्धेरतिवपणामचमुष्णाः २४०
2 ८६ बाहिष्पो व्याहुः २३२	16 १०० गुलुगुंछोत्पंघोव्येहोभोला उपमेः २४१
3 ८७ प्रहेर्ष्यः २३२	17 १०१ प्रकाशेर्षुवः २४१
4 ८८ छिप्पः स्पृष्टतेः २३२	18 १०२ गिहुवः कमेः २४१
5 ८९ दीसल् द्योः २३२	19 १०३ मयोर्विष्पगालनासवपलाय- हारयपिडडाः २४१
6 ९० वचेर्ध्वः २३३	20 १०४ वल आरोपेः २४१
7 ९१ ईभद्व्यां यैकः १२८, २२५	21 १०५ विरेचैरोमुद्रोमुद्रपल्हयाः २४१
8 ९२ स्पृहद्व्यांः सिहद्व्यां निचोः २३९	22 १०६ कथेर्विष्णोळः २४१
9 ९३ निवृत्तोर्निहोरो वा २४०	23 १०७ रोमन्येरोगालवगाली २४१
10 ९४ धवलोदपटोर्दुमोगी २४०	24 १०८ प्लावेरोवालपम्बाली २४२
11 ९५ अमवेष्टोस्त्रातिअंतपरिआली २४०	25 १०९ मिथेर्मीसास्त्रमेष्टवी २४२
12 ९६ राधो रजयतेः २४०	26 ११० छादेर्गमजुर्गोवालद्वपव्याल- उज्जुमा २४२
13 ९७ तुलिहोत्वोरोहामरसोलौ २४०	
14 ९८ आर्षयः संभावेः २४०	

१ वद् 31a

1 मिहतिचोः सिष्पः ॥ ४१२५५ ॥ 2 व्याहुर्वाहिष्वा ॥ ४१२५६ ॥
 3 प्रहेर्ष्यः ॥ ४१२५७ ॥ 4 स्पृष्टेर्छिप्पः ॥ ४१२५८ ॥ 5-6-दुमि-वने-
 दाम-मुष ॥ ४१२५९ ॥ 7 ईभद्व्यां यैक ॥ ४१२६० ॥ 8 द्यो द्युः ॥ ४१
 २६१ ॥ and ९९ः मिहः ॥ ४१२४ ॥ 9 निवृत्तोर्निहोरोः ॥ ४१२२ ॥ 10 ध-
 वलोदपः ॥ ४१२४ ॥ and वपटोदपः ॥ ४१२३ ॥ 11 अमवेष्टोस्त्रातिअंतपरिआली ॥
 ४१२० ॥ 12 राधो रजयतेः ॥ ४१२६ ॥ 13 लोले रजोतः ॥ ४१२८ ॥ and दूरे.
 रोहामः ॥ ४१२५ ॥ 14 संभावेरामहुः ॥ ४१२५ ॥ 15 अर्धेरतिव वपण
 णामाः ॥ ४१२९ ॥ 16 गुलुगुंछोत्पंघोव्येहोभोला ॥ ४१२९ ॥ 17 प्रकाशे-
 र्षुवः ॥ ४१२५ ॥ 18 कमेर्गिहुवः ॥ ४१२४ ॥ 19 मयोर्विष्प गालनासव
 पलायः ॥ ४१२३ ॥ 20 वलरोपेः ॥ ४१२० ॥ 21 विरेचैरोमुद्रो-
 मुद्रपल्हयाः ॥ ४१२३ ॥ 22 कथेर्विष्णोळः ॥ ४१२६ ॥ 23 रोमन्ये रोम-
 वगाली ॥ ४१२३ ॥ 24 प्लावेरोवालपम्बाली ॥ ४१२३ ॥ 25 मिथेर्मीसास्त्रमेष्टवी
 ॥ ४१२८ ॥ 26 छादेर्गमजुर्गोवालद्वपव्याल-
 उज्जुमा ॥ ४१२३ ॥

1 १११ अचुक्कवोक्को विज्ञापेः २४२	18 १२८ विस्सरः पम्हसवीसरौ २०६
2 ११२ परिवाडो घटेः २४२	19 १२९ कपो गिजवहः २०६
3 ११३ द्दोर्दावदक्खवदंसाः २४२	20 १३० जाणमुणो हः ३७, २०६
4 ११४ प्रस्थापेः पेड्वपेड्वौ २४२	21 १३१ धो दह धदः १९५
5 ११५ यापेर्जवः २४२	22 १३२ सृशिशिखवाल्लकूपफरिस-
फासफंसालिहच्छिहान् २०६
6 ११६ विकोशोः पक्खोडः २४३	23 १३३ फक्कस्यकः २०७
7 ११७ गुंठ उडूलेः २४३	24 १३४ स्याधः सल्लाहः २०७
8 ११८ तडेरहोडविहोडौ २४३	25 १३५ दिप्पस्तूपः २०७
9 ११९ ह्हादेरवअच्छलणिवध २४३	26 १३६ भियो भाभिही २०७
10 १२० निमेनिम्मवनिम्माणौ २०५	27 १३७ भुजेरणमुजकम्मसमाण-
चमडचज्जेमजिमाः २००
11 १२१ आलीडोह्मिः २०५	28 १३८ ज्जुमेरवेर्जभा २०७
12 १२२ क्रिवः कीणः २०२	29 १३९ जुंजजुज्जुप्पा युजेः १९९
13 १२३ केर्च वेः २०२	30 १४० जनो आजम्मौ २०७
14 १२४ स्यससमः स्या २०५	31 १४१ उरधल उच्छलेः २०७
15 १२५ भो धुमोदः २०६	32 १४२ धूर्णेधुम्मवहल्लघोल्लुलाः
२०७
16 १२६ स्पष्टकुहुरी २०६	
17 १२७ निरप्पडक्कत्ताचिद्धाः ६१
नि...ध... २०६	

1 विज्ञपेवोक्कावुक्को ॥ ४१३८ ॥ 2 घटेः परिवाटः ॥ ४१५० ॥ 3 द्दोर्दावदंसा-
वनतवाः ॥ ४१३२ ॥ 4 प्रस्थापेः पेड्वपेड्वौ ॥ ४१३७ ॥ 5 यापेर्जवः ॥ ४१४० ॥
6 विकोशोः पक्खोडः ॥ ४१४२ ॥ 7 उडूलेः गुंठः ॥ ४१२९ ॥ 8 तडेरहोड-
विहोडौ ॥ ४१२७ ॥ 9 ह्हादेरवअच्छः ॥ ४१२२ ॥ 10 निमो निम्माणनिम्मवौ ॥
४१२९ ॥ 11 आलीडोही ॥ ४१५४ ॥ 12-13 क्रिवः किणो वेसु के च ॥ ४१५२ ॥
14 समः स्यः स्याः ॥ ४१२५ ॥ 15 उधो भो धुमा ॥ ४१८ ॥ 16 उडूकुहुरी ॥
४१२७ ॥ 17 स्पष्टा भक् चिद्ध निरप्पाः ॥ ४१२६ ॥ 18 विस्सुः पम्हस विस्सर वीसरः
॥ ४१७५ ॥ 19 कपोवहो गिः ॥ ४१५१ ॥ 20 धो जाणमुणो ॥ ४१७ ॥
21 धदो धो दहः ॥ ४१९ ॥ 22 सृशः फास फंस फरिस शिख शिखाल्लालिहाः ॥
॥ ४१८२ ॥ 23 फक्कस्यकः ॥ ४१८७ ॥ 24 स्याधः सल्लहः ॥ ४१८८ ॥
25 दिप्पस्तिप्पः ॥ ४१३८ ॥ 26 भियो भावीही ॥ ४१५३ ॥ 27 मुजो मुज जिम
जेम वग्माण्ड समाण चमड चद्धाः ॥ ४१२० ॥ 28 जवेर्जम्भो जम्भा ॥ ४१२७ ॥
29 युजो जुज जुज्ज जुप्पाः ॥ ४१०९ ॥ 30 जनो आ-जम्मौ ॥ ४१२६ ॥
31 उच्छल अवल्लः ॥ ४१७४ ॥ 32 धूर्णे धुम्म-वहल्ल-घोल्लुलाः ॥ ४१२७ ॥

1 १४३ लिङो लिङः २०७	12 १५४ क्षरपञ्क्षरपञ्क्षरणिदुल-
2 १४४ दादेशेऽप्यखोदी २०८	णिज्वलाः क्षरेः २०९
3 १४५ नेः सदेर्मजः २०८	13 १५५ काक्षेरवाद्वातः २०९
4 १४६ वृष्टेः पुच्छः २०८	14 १५६ न्यसेर्भिषणुमो २०९
5 १४७ गण्डो ग्रन्थेः २०८	15 १५७ ग्रहेर्णिक्षारगेण्वत्तहरपगा-
6 १४८ तुवरजमहो क्षरेः २०८	हिपञ्चमाः २०९
7 १४९ अतिङि तुरः १२७	3rd Adhyāya,
8 १५० तुरः कृतृतिङि १२८, २०८	1st Pāda.
9 १५१ पैथसेः पण्डपण्डोद्वत्तहस्याः	16 १ होहुवहवा भुवेस्तु १२७, १८५
२०८	17 २ पृथक्स्ये णिव्वहः १८५
10 १५२ मृदासेर्मलपरिहृष्टखड्गपत्राड-	18 ३ प्रमो हुप्पः १८५
चत्रमडमहाः २०८	19 ४ हुँ के
11 १५३ दक्षिरोमनयणिअच्छाव-	20 ५ कुरचिति १२७, १८६
अच्छावजावअञ्जपुलम-	21 ६ आघ्राक्षिसामाङ्गणणिज्झरा-
पुलोअदेक्खानवअवसपेच्छा-	चुत्ताः २०९
पआसपासणिअसववाव-	22 ७ रा वेर्लियः २०९
वरान् १९७	

१ पुच्छः पृच्छः Ms. २ कृतृतिरोः Ms. ३ पण्डपण्डोद्वत्तहस्यान् Ms.
४ 'भुवः के प्रत्यये परे हु इत्यादेशो भवति तु । इम ।'

1 लिङो लिङः ॥ ४११४९ ॥ 2 दादो दादपवखोदी ॥ ४११३० ॥ 3 नेः
सदो मज्जः ॥ ४११२३ ॥ 4 प्रच्छः पुच्छः ॥ ४११७ ॥ 5 ग्रन्थो गण्डः ॥
४११२० ॥ 6 तुवरजमहो ॥ ४११७० ॥ 7 त्यादिगमोत्तूरः ॥ ४११७१ ॥
8 तुरोत्थादी ॥ ४११७२ ॥ 9 न्यसेःपण्डोद्व-पण्ड-पण्डत्याः ॥ ४१२०० ॥ 10 मृदो
मल-मल-परिहृष्ट-तद्व-चद्व-मद्व-पत्राटाः ॥ ४१२२९ ॥ 11 दक्षो निमच्छ-
पेच्छावपच्छावयञ्ज-वञ्ज-सवव-देवयो अस्पावनसोवमवत-पुलोम-पुल्लम-निमाव-
आस-पासाः ॥ ४११८१ ॥ 12 क्षरः क्षिर-क्षर-पञ्क्षर-पञ्चट-निघल-णिद्वमाः
॥ ४११७३ ॥ 13 भवारहाजो वासः ॥ ४११७९ ॥ 14 भ्यगो निम-गुमो ॥
४११९९ ॥ 15 प्रमो वल्ल-गण्ड-हर-पण्ड-निस्वातादिपण्डमाः ॥ ४१२०९ ॥
16 भुवेहो-भुव-हवाः ॥ ४१६० ॥ 17 पृथक्स्ये णिव्वहः ॥ ४१६२ ॥ 18 प्रमो
हुप्पो वा ॥ ४१६३ ॥ 19 के हुँ ॥ ४१६४ ॥ 20 कतिङि इः ॥ ४१६१ ॥
21 आघ्राक्षिरपः ॥ ४११३ ॥ त्यावेरपुण्डः ॥ ४११४ ॥ and सोमिस्तथे वा ॥ ४११२० ॥
22 मिदिदेविता ॥ ४१५६ ॥

1 ८ निना लिङ्कणिल्लुक्कणिलिङ्ग- लिङ्कल्लुक्कणिल्लुङ्गाः २०९	15 २२ निष्टम्भे निद्रुहः २०१
2 ९ सारः प्रहुः २०९	16 २३ श्रमे वापङ्गः २०१
3 १० प्रसुखेद्वयवहो २०९	17 २४ सदाणोवष्टम्भे २०१
4 ११ महमहो गन्धे २१०	18 २५ निम्बोलो मन्थुनौष्ठमालिन्ये २०१
5 १२ क्षरक्षारमुमरविम्हरभरभल- लटपभरपम्हुहाः स्मरतेः २१०	19 २६ गुललघाटी २०१
6 १३ व्याप्रेराभट्टः २१०	20 २७ पयलो लम्बनदीधिल्ययोः २०१
7 १४ निस्तुर्निहरनिलदाडवरहाडाः २१०	21 २८ क्षुरे कम्भः २०२
8 १५ जागुर्जगः २१०	22 २९ णीङ्गलो निष्पाताच्छोटे २०२
9 १६ पटघोटद्वलपिङ्गाः पिङ्गेः २१०	23 ३० साहृष्टसाहरी संतुः २०२
10 १७ ध्रुवो धूमः २१०	24 ३१ ओहिरोगधौ निद्रः २११
11 १८ भण शृणोतेः २११	25 ३२ उद्ग ओरुम्मावसुभी २११
12 १९ म्ले घापय्यावो २११	26 ३३ रुवो रुंजदंटी २११
13 २० कृजः कृणः २०१	27 ३४ कोकवोकी व्याहुः २११
14 २१ कानेक्षिते निभारः २०१	28 ३५ ससाम आहटः २११
	29 ३६ ओहरौसरानवतरेस्तु २१२
	30 ३७ शकेस्वरतीरपारचभाः २१२

१ °क्षर° Ms. २ जागर्तर्जगः Ms.

1 निनीङ्गिणीम-णिमुक्क-णिगिग्ग-ल्लुक्क-लिङ्क-लिङ्काः ॥ ४१५५ ॥ 2 महमेः
सारः ॥ ४१८४ ॥ 3 प्रसरेः पयलोवेहो ॥ ४१७७ ॥ 4 महमहो गन्धे ॥ ४१७८ ॥
5 क्षरक्षार-क्षर-भर-भल-लट-विम्हर-मुमर-पवर-पम्हुहाः ॥ ४१७४ ॥ 6 व्याप्रे-
रामट्टः ॥ ४१८१ ॥ 7 निस्तरेणीहर-नील-वाट-वरहाडाः ॥ ४१७९ ॥ 8 जामे-
जगः ॥ ४१८० ॥ 9 पिङ्गेः पिङ्ग-द्वल-पट-घोटाः ॥ ४१२० ॥ 10 ध्रुवध्रुवः ॥
४१५९ ॥ 11 कृटेदंशः ॥ ४१५८ ॥ 12 म्लेबा-पय्यायो ॥ ४१६८ ॥ 13 कृणेः कृणः
॥ ४१६५ ॥ 14 कानेक्षिते निभारः ॥ ४१६६ ॥ 15 निष्टम्भावष्टम्भे निद्रुह-संसारं ॥
४१७३ ॥ 16 श्रमे वापङ्गः ॥ ४१६८ ॥ 17 निष्टम्भावष्टम्भे निद्रुह-संसारं ॥
४१७३ ॥ 18 मन्थुनौष्ठमालिन्ये निम्बोलः ॥ ४१६९ ॥ 19 घाटी गुललः ॥
४१७३ ॥ 20 दीधिल्यलम्बने पयलः ॥ ४१७० ॥ 21 क्षुरे कम्भः ॥ ४१७२ ॥
22 निष्पाताच्छोटे णीङ्गलः ॥ ४१७१ ॥ 23 संतुः साहृष्ट-साहृष्टो ॥ ४१८२ ॥
24 ओहिरोगीरीरोहो ॥ ४१२२ ॥ 25 उद्गतेरुम्मा-वसुभा ॥ ४१२२ ॥ 26 रुने
रुज-रुजो ॥ ४१५७ ॥ 27 व्याहृष्टः कोक-वोहो ॥ ४१७६ ॥ 28 आहृष्टः ससामः
॥ ४१८३ ॥ 29 नवतरेह-ओरौ ॥ ४१८५ ॥ 30 शकेस्व-वर-तीर-पाराः
॥ ४१८६ ॥

1 ६५ गिह्र आकन्देः २१५	14 ७८ गिवरो बुभुक्षक्षिप्नोः २००,
2 ६६ ओभंदोदालौ च्छिदेरादा २१५	२१६
3 ६७ गिह्रूरलूरगिन्वरगिच्छ-
ल्लुदुहायगिज्जोडाः ।	15 ७९ क्षिपेरद्वक्खपरिदुलघतवह-
पेहणोहसोदगगद्व्याः २१६
4 ६८ अट्टः क्षयेः २१५	16 ८० उरिस्सपेदत्थपोसिकहक्खुवा-
त्तयगुल्लुगुल्लुत्ताः २१७
5 ६९ कथेयंजरपजरसग्घसाससाह-
चवजप्पपिमुणवोद्धोव्वासाः
२१५	17 ८१ वेपेराभक्खामज्जौ २१७
6 ७० दुःखे गिन्वरः २१५	18 ८२ विरणहौ गुंप्पेः २१७
7 ७१ निपेधेहंक्कः २१६	19 ८३ चचारवेलवमुणालभेः २१७
8 ७२ जूरः कुधेः २१६	20 ८४ खडरपुद्दुहौ धुभेः २१७
9 ७३ विसुरद्व सिद्धेः २१६	21 ८५ प्रदीपेः संतुक्खान्तुत्तवेणव-
संभुमाः २१७
10 ७४ तट्टवविरिहत्तट्टास्तनेः २००	22 ८६ अक्षिग उपसर्पेः २१८
11 ७५ निरः पयतेवैलः २१६	23 ८७ कमवत्तलिसोद्धः स्सपेः २१८
12 ७६ संतपां क्षंत्ताः २१६	24 ८८ चडवडो विल्लेः २१८
13 ७७ ओभग्गसमापौ ध्यापि-
समाप्नोः ।	25 ८९ रगिराडोरम्मवौ २१८
	26 ९० भाराकान्ते नमेत्तिमुट्ठा २१८

- 1 आकन्देर्गिह्रः ॥ ४१२३१ ॥ 2 आदा ओभन्दोदालौ ॥ ४१२५ ॥ 3 छिदेरु-
दाव-गिच्छल-गिच्छोड-गिन्वर-गिह्र-लूराः ॥ ४१२४ ॥ 4 कथेयः ॥ ४१२९ ॥
5 कथेयंजर-पजरोग्गाल-पिमुण-सह-सोह-चव-जम्प-सीस-साहा ॥ ४१२ ॥ 6 दुःखे
गिन्वरः ॥ ४३ ॥ 7 निपेधेहंक्कः ॥ ४१३४ ॥ 8 कुधेजूरः ॥ ४१३५ ॥ ९ सिद्धे-
जूर-विहरी ॥ ४१३२ ॥ 10 तनल्लट-तट्ट-तट्टव-विरहाः ॥ ४१३७ ॥
11 निरःपयतेवैलः ॥ ४१२८ ॥ 12 सतपेहंक्कः ॥ ४१४० ॥ 13 ध्यापेरो-
भग्गः ॥ ४१४१ ॥ and समापेः समापः ॥ ४१४२ ॥ 14 बुभुक्षि-सीज्योर्गिर-
वोम्भौ ॥ ४५ ॥ and आक्षिपेर्गिरवः ॥ ४१४५ ॥ 15 क्षिपेर्गिरवाट्टव-सीह-
पेह-गोह-सुह-दुह-परी-पटाः ॥ ४१४३ ॥ 16 उरिस्सपेर्गुल्लुगुल्लोवद्वाहत्थोग्गु-
सोरिस्सकहक्खुवाः ॥ ४१४४ ॥ 17 वेपेरापक्खापज्जौ ॥ ४१४७ ॥ 18 गुये-
विह-गदौ ॥ ४१५० ॥ 19 उणालभेहंक्क-चचार-वेलवाः ॥ ४१५६ ॥
20 धुभेः खडर-पुद्दुहौ ॥ ४१५४ ॥ 21 प्रदीपेस्सोभव-सन्दुम-सन्धुक्खामुणः ॥
४१५२ ॥ 22 उपसर्पेह्मिगः ॥ ४१२९ ॥ 23 स्सपेः कमवत्त-उत्त-गोहाः ॥
४१४६ ॥ 24 विन्देहंक्क-वडवटी ॥ ४१४८ ॥ 25 आदा रभे रम्मवौ ॥
४१५५ ॥ 26 भाराकान्ते नमेत्तिमुट्ठा ॥ ४१५८ ॥

1 ११० असावक्खोडः २२१	16 १२५ विकसेः कोआसवोसगौ २२३
2 १११ उल्लपेरुसलोसुंभारोअणिलस-
गुंजोहपुलभावाः २२१	17 १२६ छिपोपभाससामग-
परिअन्ताः २२३
3 ११२ संदिशोप्पाहः २२२	18 १२७ जुगुप्सतेर्क्षणदुगुच्छदुगुच्छ-
क्षप्पदुगच्छाः २२३
4 ११३ प्रसेधिसः २२२	19 १२८ वलगच्छडामाहः २२३
5 ११४ भासेभिंसः २२२	20 १२९ मुल्लो लक्ष्यात् स्थलेः २२४
6 ११५ प्रतीक्षेर्विहरविरमालसामभाः
२२२	21 १३० माहोवाद्वाहः २२४
7 ११६ संसेल्लसडिम्मौ २२२	22 १३१ गुंमगुंमडौ सुहेः २२४
8 ११७ मृक्षेक्षोप्पडः २२२	23 १३२ अपुण्णयाः केन १७६
9 ११८ विसट्ठो दलेः २२२	24 १३३ धातवोऽर्थान्तरेणपि २२४
10 ११९ प्रसेवज्जडरौ २२२	3rd Adhyāya, 2nd Pāda.
11 १२० वोओ वीजेध २२२	25 १ दस्तस्य शौरसेन्यामखाव-
चोस्तोः २४७
12 १२१ गवेदेर्घसगमेसहुंहुल्लडंढोलाः
२२३	26 २ संयोगेधः क्वचित् २४७
13 १२२ तक्षेधंछरंपरफाः २२३	27 ३ तावति खोर्वा २४९
14 १२३ हसेर्गुजः २२३	28 ४ यो यः २४८
15 १२४ दहेरहिकलालुखी २२३	29 ५ इहहचोर्दस्य २४९

- 1 असावक्खोडः ॥ ४१८८ ॥ 2 उल्लपेरुसलोसुंभ-णिलस-पुलभाभ-गुंजोहा-
रोभाः ॥ ४१८०२ ॥ 3 संदिशेरप्पाहः ॥ ४१८८० ॥ 4 प्रसेधिसः ॥ ४१८०४ ॥
5 भासेभिंसः ॥ ४१८०३ ॥ 6 प्रतीक्षेः सामय-विहर-विरमालाः ॥ ४१८९३ ॥
7 संसेल्लस-डिम्मौ ॥ ४१८९७ ॥ 8 प्रक्षेक्षोप्पडः ॥ ४१८९१ ॥ 9 दलिवल्लोवि-
सट्ठ-वप्पौ ॥ ४१८७६ ॥ 10 प्रसेवज्ज-वोओ-वज्जाः ॥ ४१८९८ ॥ 11 जुगुप्सि-
धीन्पोणीयर-वोओ ॥ ४१५ ॥ 12 गवेदेर्घसगमेस-हुंहुल्ल-डंढोल-गमेस-पत्ताः ॥ ४१८८९ ॥
13 तक्षेधंछ-वच्छ-रप्प-रप्फाः ॥ ४१८९४ ॥ 14 हसेर्गुजः ॥ ४१८९६ ॥
15 दहेरहिकलालुखी ॥ ४१८०८ ॥ 16 विकसेः कोआस-वोसट्ठी ॥ ४१८९५ ॥
17 छिपेः सामगगावयास-परिअन्ताः ॥ ४१८९० ॥ 18 जुगुप्सतेर्धुण-दुगुच्छ-
दुगुच्छाः ॥ ४१४ ॥ 19 आहोवद्वाह-वल्लगौ ॥ ४१८०७ ॥ 20 Not traced.
21 अवाद्वाहोर्वाहः ॥ ४१८०५ ॥ 22 सुहेर्गुंम-गुंमटौ ॥ ४१८०७ ॥ 23 केना-
पुण्णायः ॥ ४१८५८ ॥ 24 धातवोर्वान्तरेपि ॥ ४१८५९ ॥ 25 तो दोनारी
शौरसेन्यामयुक्कल ॥ ४१८६० ॥ 26 अपः क्वचित् ॥ ४१८६१ ॥ 27 तादेस्तावति
॥ ४१८६२ ॥ 28 यो यः ॥ ४१८६७ ॥ 29 इह-हचोर्दस्य ॥ ४१८६८ ॥

1 ४२ चिद्विद्वत् २५६	18 ५९ कृजो ङीरः २६१
2 ४३ नो नोः पैशाच्याम् २५७	19 ६० क्त्वा त्वं २६०
3 ४४ न्यण्यमां अद् २५७	20 ६१ द्वः दूनस्थनी २६०
4 ४५ राक्षो हो वा विद् २६०	21 ६२ शेषं शौरसेनीवत् ॥
5 ४६ तत्तदोः २५७	22 ६३ न प्रायोल्लूकादिच्छल्यपदछ-
6 ४७ शपोः सः २५८	म्यन्तसूत्रोक्तं २५९
7 ४८ लो लः २५८	23 ६४ रो लसु चूलिकापैशाच्याम्,
8 ४९ दुस्तिर्यादशो २५८	२६२
9 ५० यज्ञघा रिभसिनसिटाः कचिद्	24 ६५ गजददधसदधमां कचटतप-
२५८	खछठयफाल् २६२
10 ५१ योस्तु तु २५८	25 ६६ अन्येषामादिद्युजि न २६२
11 ५२ यो ह्यो हृदये २५८	26 ६७ शेषं प्राग्वत् २६२
12 ५३ टा नेन तदिदमोः २६०	3rd Adhyâya, 3rd Pâda.
13 ५४ नाये सियाम् २६०	27 १ प्रायोपम्रशोचोच् २६९
14 ५५ अतो ह्येस्तुतोश् २५७	28 २ अचोस्तवोर्लौ कसतयपका
15 ५६ तडिजेन्न. २६१	गघदधबभान् २६७
16 ५७ एय्य एव भविष्यति २६१	29 ३ तु मो इवम् २६४
17 ५८ इय्यो गकः २६१	30 ४ म्हो म्म २६७

1 तिष्ठतिष्ठ. ॥ ४।२९८ ॥ 2 नो नः ॥ ४।३०६ ॥ 3 लो म्म. पैशाच्याम् ॥ ४।३०३ ॥ and न्य-न्योर्न्य. ॥ ४।३०५ ॥ 4 राक्षो वा विद् ॥ ४।३०४ ॥ 5 तदोस्तः ॥ ४।३०७ ॥ 6 श-पोः सः ॥ ४।३०९ ॥ 7 लो लः ॥ ४।३०८ ॥ 8 यादृशादेर्द्विः ॥ ४।३१७ ॥ 9 य-ज-टां रि-सिन-सिटाः कचिद् ॥ ४।३१४ ॥ 10 योस्तुवां ॥ ४।३११ ॥ 11 हृदये यस्य पः ॥ ४।३१० ॥ 12-18 तदिदमोटा नेन सियाम् तु नाय ॥ ४।३२२ ॥ 14 अतोह्येस्तातो-डातू ॥ ४।३२१ ॥ 15 इनेनः ॥ ४।३१८ ॥ and आत्तेश ॥ ४।३१९ ॥ 16 भविष्य-लेय्य एव ॥ ४।३२० ॥ 17 गघदधबभान् ॥ ४।३१५ ॥ 18 कृजो ङीरः ॥ ४।३१६ ॥ 19 क्त्वा त्वं ॥ ४।३१२ ॥ 20 दून-स्थनी द्वः ॥ ४।३११ ॥ 21 शेषं शौरसेनीवत् ॥ ४।३२३ ॥ 22 न क-य-च-जादि-पद्-शम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥ ४।३२४ ॥ 23 रस लो वा ॥ ४।३२६ ॥ 24 चूलिकापैशाचिके तृतीय-तुर्ययो-राप-द्वितीयो ॥ ४।३२५ ॥ 25 नादि-युज्योरन्येषाम् ॥ ४।३२७ ॥ 26 शेषं प्राग्वत् ॥ ४।३२८ ॥ 27 खराणां खराः प्रायोपम्रशे ॥ ४।३२९ ॥ 28 अनाद्ये खरादसदुक्तानां क-उ-य-य-य-फा-ग-य-द-य-व-माः ॥ ४।३९६ ॥ 29 मो-मसिष्ठो मो वा ॥ ४।३९७ ॥ 30 म्हो-म्हो वा ॥ ४।४१२ ॥

1 ५ रो लुकमधः २६७	14 १८ क्ल इइउएअवि २७९
2 ६ कचिदभूतोपि २६७	15 १९ एप्येपिण्वेप्येपिणु २७९
3 ७ चिपदापत्सम्पदिदइ	16 २० तुम एवमणाणहमणहि च २७९
4 ८ कयंयथातथि डिडिधिमडे-
मास्यादेः २७८	17 २१ गमेस्त्वेप्येपिण्वोरेलुक् २७९
5 ९ दादेर्देहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृ-
शाम् २७४	18 २२ तुनो णअल् २८३
6 १० दृहसोताम् २६८	19 २३ छस्य गुष्मदादेर्द्वारः २८३
7 ११ यावत्तावत्सुम्माहिम्मा वादेः
२७८	20 २४ जणिजणुनणदनावदनाइ इवार्ये
२७९
8 १२ डेतुलडेवडावियत्कियति च
व्यादेर्यतुषः २८२	21 २५ तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये
२७९
9 १३ डेतहे प्रलः २७८	22 २६ स्वार्ये डुः पुनर्विनाधुवमः २८०
10 १४ यत्तदो दइ २७८	23 २७ डेंडाववश्यमः २८०
11 १५ कुत्रात्रे च डेतु २७८	24 २८ परमेकशसोई डि २८०
12 १६ त्वतलौ प्पणं २८३	25 २९ अडडडुल्लः स्वार्यिकफलक् च
२७९, २८३
13 १७ तव्यस्य एवमएप्यइएन्वाः २८३	26 ३० तद्योगजाश्च ॥

- 1 बाधो रो लुक् ॥ ४।३९८ ॥ 2 अभूतोपि कचिद ॥ ४।३९९ ॥ 3 आप-
दिपत्संपदा द इः ॥ ४।४०० ॥ 4 कथ-यथा-तथां वादेरेमेमेहेधा वितः ॥ ४।४०१ ॥
5 यादृक्तादृक्कीदृगीदृशां दादेर्देहः ॥ ४।४०२ ॥ 6 अतां दृहसः ॥ ४।४०३ ॥
7 यावत्तावतोर्वादेर्म ई महि ॥ ४।४०६ ॥ 8 वा यत्तदोतोर्देवकः ॥ ४।४०७ ॥
9 प्रल डेतहे ॥ ४।४३६ ॥ 10 यत्र-तत्रयोस्स दिरेत्पु ॥ ४।४०४ ॥
11 द्यु कुत्रात्रे ॥ ४।४०५ ॥ 12 त्व-तलौः प्पणः ॥ ४।४३७ ॥ 13 तव्यस्य
एवमर्त एवर्त एवा ॥ ४।४३८ ॥ 14 क्ल इ-इउ-इवि-अवयः ॥ ४।४३९ ॥
15 एप्येपिण्वेप्येपिण्वः ॥ ४।४४० ॥ 16 तुम एवमणाणहमणहि च ॥ ४।४४१ ॥
17 गमेरेपिण्वेप्योरेलुक् वा ॥ ४।४४२ ॥ 18 तुनोर्णमः ॥ ४।४४३ ॥
19 गुष्मदादेरीयस्य दारः ॥ ४।४३४ ॥ 20 इवार्ये नं-जउ-नार-नावर-जणि-
जणवः ॥ ४।४४४ ॥ 21 तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-रेसि-रेसि-तणेणाः ॥ ४।४२५ ॥
22 पुनर्विनः स्वार्ये डुः ॥ ४।४२६ ॥ also एवं-परं-सर्वं-सुर्वं-मा-मनाक एव पर
तमाशु यउ मं मणाउ ॥ ४।४१८ ॥ 23 अवयवो डे-डो ॥ ४।४२७ ॥
24 एकशतो डः ॥ ४।४२८ ॥ and एवं-परं-सर्वं-सुर्वं-मा-मनाक एव पर
तमाशु यउ मं मणाउ ॥ ४।४१८ ॥ 25 अ-डड-डुल्लः स्वार्यिक-क-मुह्य ॥
४।४२९ ॥ 26 योगजाश्च ॥ ४।४३० ॥

1 27 ३१ डीतः स्त्रियाम् ॥	17 ४७ अथवामनागहवदमणां २८१
2 ३२ अदन्ताद्वा ॥	18 ४८ इतसेतहे २८२
3 ३३ इदतोति ॥	19 ४९ पथात् पच्छइ २८२
4 ३४ इदानीमेवहि २८०	20 ५० ततस्तदा वो २८२
5 ३५ एव जि २८०	21 ५१ त्वनुसाहावन्यथासर्वौ २६८,
२८३
6 ३६ एवमेव २८०	22 ५२ किं काइकवणौ २७३
7 ३७ नाहि नाहि २८०	23 ५३ उभविच्छनुता विपणवर्मो-
क्ताः २६७
8 ३८ प्रत्युत पच्छलिउ २८०	24 ५४ अस्तुः परस्परस्य २६८
9 ३९ एवमेव एवहि २८०	25 ५५ अन्यादवास्याणाइसावराइतो
२६८
10 ४० समं समाणु २८१	26 ५६ वहिल्लगाः शीघ्रादी-
नाम् ॥
11 ४१ किल किर २८१	27 ५७ हुहुकृषिगमाइशब्दचेष्टानु-
कृत्योः २८२
12 ४२ पणिमप्राइमप्राउप्राइव प्रायशः
२८१	28 ५८ अनर्थका यइमादयः २८२
13 ४३ दिवा दिवे २८१	
14 ४४ सह सहुं २८१	
15 ४५ मा मं २८१	
16 ४६ कुतः कउकहुतिहु २८१	

1 स्त्रियां सदन्ताद्वा ॥ ४।४३१ ॥ 2 आन्तान्ताद्वा ॥ ४।४३१ ॥ 3 अस्ते
॥ ४।४३१ ॥ 4-5-6 पथादेवमेवेदानीं-प्रत्युतेतसः पच्छइ एवहि जि एवहि
पच्छलिउ एतहे ॥ ४।४३० ॥ 7 किलाधवा-दिवा-सह-नहेः किराहवर दिवे सहुं
नाहि ॥ ४।४३९ ॥ 8-9 पथादेवमेवेदानीं-प्रत्युतेतसः पच्छइ एवहि जि एवहि
पच्छलिउ एतहे ॥ ४।४३० ॥ 10 एवं-परं-समं-धुवं-मा-मनाक एव पर समाणु
इदु म मणाउं ॥ ४।४३८ ॥ 11 किलाधवा-दिवा-सह-नहेः किराहवर दिवे सहुं
नाहि ॥ ४।४३९ ॥ 12 प्रायशः प्राउ-प्राइव-प्राइव-पणिमवाः ॥ ४।४३४ ॥
13-14 किलाधवा-दिवा-सह-नहेः किराहवर दिवे सहुं नाहि ॥ ४।४३९ ॥
15 एवं-परं-समं-धुवं-मा-मनाक एव पर समाणु ॥ मं मणाउं ॥ ४।४३८ ॥
16 कुतस कउ कहन्तिहु ॥ ४।४३६ ॥ 17 किलाधवा-दिवा-सह-नहेः किराहवर
दिवे सहुं नाहि ॥ ४।४३९ ॥ 18-19 पथादेवमेवेदानीं-प्रत्युतेतसः पच्छइ एवहि
जि एवहि पच्छलिउ एतहे ॥ ४।४३० ॥ 20 ततस्तदोतोः ॥ ४।४३७ ॥ 21 वान्य-
वोतुः ॥ ४।४३५ ॥ 22 सर्वस साहो वा ॥ ४।३६६ ॥ 22 किमः पार्ह-कवणौ
वा ॥ ४।३६७ ॥ 23 विपणोक्त-वर्मनो वुन-वुन-विष ॥ ४।४३१ ॥ 24 पर-
स्परस्यारिः ॥ ४।४०९ ॥ 25 अन्यादवास्याणाइसावराइमौ ॥ ४।४३३ ॥ 26 शीघ्रा-
दीनां वदितारयः ॥ ४।४३२ ॥ 27 हुहुकृ-शृणादयः शब्द-चेष्टानुकरणयोः ॥ ४।
४३३ ॥ 28 परमावबोनर्थकाः ॥ ४।४३४ ॥

3rd Adhyāya, 4th Pāda.

1 १ दिहौ सुपि २६५	19 १९ हिं मिस्तुपोः २६५
2 २ स्वम्यत उत् २६४	20 २० त्रियां देः २७१
3 ३ भोत सौ तु पुंसि २६४	21 २१ वसुदस्योर्हं २७०
4 ४ ए भिसि २६६	22 २२ हुमाप्भ्यसः २७१
5 ५ टि २६५	23 २३ उदोती जदशसोः २७०
6 ६ दिनेच्च २६६	24 २४ इं नपि २७२
7 ७ वसेर्हेह २६६	25 २५ कान्तस्यात उं स्वमोः २७२
8 ८ भ्यसो हुं २६६	26 २६ सर्वगान् डेहिं २६८
9 ९ गुस्तुहो वसः २६६	27 २७ वसेर्हं २६८
10 १० आमो हं २६६	28 २८ ॥ किमो विह २७२
11 ११ टो णानुस्वारी २६५	29 २९ वसः सुश यततत्किभ्यः २७३
12 १२ एं चेदुतः २६९	30 ३० त्रियां वहे २७४
13 १३ हि हे दिहस्योः २६९	31 ३१ यत्तत् हंशुं स्वमोः २७३
14 १४ हुं भ्यसः २६९	32 ३२ इदम इमु नपुंसके २७५
15 १५ आमो हं च २६९	33 ३३ एतदेह एहो एहु स्त्रीद्वनपि २७३
16 १६ वनो लुह २६६	34 ३४ जशसोरेह २७३
17 १७ गुप्ततोः २६४	35 ३५ भोद वावसः २७४
18 १८ हो जस आमन्त्रणे २६५	

1 स्वारी दीर्घसौ ॥ ४।३३० ॥ 2 स्वमोरसोः ॥ ४।३३१ ॥ 3 सौ पुंसोदा ॥ ४।३३२ ॥ 4 भिसिदा ॥ ४।३३५ ॥ 5 एहि ॥ ४।३३३ ॥ 6 दि-
नेच ॥ ४।३३४ ॥ 7 वसेर्हे-ह ॥ ४।३३६ ॥ 8 भ्यसो हुं ॥ ४।३३७ ॥ 9
वसः सु-हो-रस्यः ॥ ४।३३८ ॥ 10 आमो हं ॥ ४।३३९ ॥ 11 आटो णानु-
स्वारी ॥ ४।३४२ ॥ 12 एं चेदुतः ॥ ४।३४३ ॥ 13-14 वसि-भ्यस-जीनां
हे-पुं-दयः ॥ ४।३४१ ॥ 15 हुं चेदुद्वाम् ॥ ४।३४० ॥ 16 वस्यः ॥
४।३४५ ॥ 17 सम्-वस-जसां लुह ॥ ४।३४४ ॥ 18 आमन्त्रये जसो होः ॥
४।३४६ ॥ 19 भित्तुपोहिं ॥ ४।३४७ ॥ 20 देहिं ॥ ४।३५२ ॥ 21
वसुदस्योर्हं ॥ ४।३५० ॥ 22 भ्यसामोर्हुः ॥ ४।३५१ ॥ 23 त्रियां जप्-जप्पो-
रसोः ॥ ४।३४८ ॥ 24 इति जप्-जप्पोरि ॥ ४।३५१ ॥ 25 कान्तस्यात उं
स्वमोः ॥ ४।३५४ ॥ 26 देहिं ॥ ४।३५७ ॥ 27 सर्वदिग्देही ॥ ४।३५५ ॥
28 किमो विह वा ॥ ४।३५६ ॥ 29 यत्तत्किभ्यो वसो वापुर्वस ॥ ४।३५८ ॥
30 त्रियां वदे ॥ ४।३५९ ॥ 31 यत्तत् स्वमोर्हुं ॥ ४।३६० ॥ 32 इदम
इमुः स्त्री ॥ ४।३६१ ॥ 33 एतदेह स्त्री-पुं-स्त्री पर परो एहु ॥ ४।३६२ ॥
34 एतदेह-जप्पोः ॥ ४।३६३ ॥ 35 अरस भोद ॥ ४।३६४ ॥

- 1 ३६ इदम आभः २७३
- 2 ३७ सौ शुष्मदस्तु २७६
- 3 ३८ तुम्हे तुम्हर् जज्ञसोः २७६
- 4 ३९ भिसा तुम्हेहि २७६
- 5 ४० ज्ञाम्ना एदं तर् २७६
- 6 ४१ तुज्जस्तुधतउ डसिडसा २७६
- 7 ४२ सुपा तुम्हास्तु २७७
- 8 ४३ तुम्हहमाम्भ्यसुभ्याम् २७७
- 9 ४४ अस्सोम्हर् २७७
- 10 ४५ सौ हर् २७७
- 11 ४६ मर् इयम्ना २७७
- 12 ४७ डस्डसिना महुमज्ज २७७
- 13 ४८ अम्हर् अम्हेर् जज्ञसोः २७७
- 14 ४९ भिसा अम्हेहि २७७
- 15 ५० सुपाम्हास्तु
- 16 ५१ लो हि वा ज्ञायोः २८४
- 17 ५२ हिर्यासुसियोः २८४
- 18 ५३ हु म्यन्नोः २८४
- 19 ५४ उ मिषिदोः २८४

- 20 ५५ हुं मस्याहिदोः २८४
- 21 ५६ इदुदेतस्त्रयोः २८५
- 22 ५७ स्यस्य सौ लुटि २८४
- 23 ५८ पर्याप्तौ भुवो बहुच्छः २८५
- 24 ५९ प्रजेर्वज्जः २८५
- 25 ६० भूवो भुवः २८५
- 26 ६१ क्रियेः कीदृ २८६
- 27 ६२ पस्तगण्ठौ दशिमहोः २८६
- 28 ६३ तक्षेच्छोल्लः २८६
- 29 ६४ होस्तोरुक्षारलाघवम् ॥
- 30 ६५ विन्दोरन्ते ॥
- 31 ६६ हृत् स्यैरुः ॥
- 32 ६७ लिङ्गमतन्त्रम् ॥
- 33 ६८ शौरसेनीवत् ॥
- 34 ६९ तद्यत्ययम् ॥
- 35 ७० शेषं संस्कृतवत् ॥
- 36 ७१ श्राडगास्तु दैद्याः
सिद्धाः ॥

- 1 इदम आभः ॥ ४३६५ ॥ 2 शुष्मदः सौ तुं ॥ ४३६८ ॥ 3 जस्-
शसोस्तुम्हे तुम्हर् ॥ ४३६९ ॥ 4 भिसा तुम्हेहि ॥ ४३७१ ॥ 5 ता-इयमा
परं तर् ॥ ४३७० ॥ 6 डसि-डस्म्यां तव-तुज्जस्तुध ॥ ४३७२ ॥ 7 तुम्हास्तु
सुपा ॥ ४३७४ ॥ 8 म्यसाम्भ्यां तुम्हर् ॥ ४३७३ ॥ 9 अम्हर् म्यसाम्भ्याम्
॥ ४३८० ॥ 10 सावसो हर् ॥ ४३७५ ॥ 11 ता-इयमा मर् ॥ ४३७७ ॥
12 महु मज्ज डसि-डस्म्याम् ॥ ४३७९ ॥ 13 जस्-शसोस्तुम्हे अम्हर् ॥ ४३७६ ॥
14 अम्हेहि भिसा ॥ ४३७८ ॥ 15 सुपा अम्हास्तु ॥ ४३८१ ॥ 16 लादे-
रापत्रपस्य बहुत्ये हि न वा ॥ ४३८२ ॥ 17 म्यन्नपस्यापस्य दिः ॥ ४३८३ ॥
18 बहुत्ये हुः ॥ ४३८४ ॥ 19 अन्त्यपस्यापस्य वं ॥ ४३८५ ॥ 20 बहुत्ये
हुं ॥ ४३८६ ॥ 21 हि-स्ययोदिदुदेय ॥ ४३८७ ॥ 22 कर्लुटि-स्यस्य सः ॥
४३८८ ॥ 23 भुवः पर्याप्तौ दुषः ॥ ४३९० ॥ 24 प्रजेर्वज्जः ॥ ४३९२ ॥
25 भूवो भुवो वा ॥ ४३९१ ॥ 26 क्रियेः कीदृ ॥ ४३८९ ॥ 27 हृत्ते-
प्रसः ॥ ४३९३ ॥ 28 प्रजेर्वज्जः ॥ ४३९४ ॥ 28 वस्यादीनां छोहादयः ॥
४३९५ ॥ 29 कारि-सौदेतोक्षारलाघवम् ॥ ४३९० ॥ 30-31 Not traced.
32 लिङ्गमतन्त्रम् ॥ ४३४५ ॥ 33 शौरसेनीवत् ॥ ४३४६ ॥ 34 म्यत्ययम्
॥ ४३४७ ॥ 35 शेषं संस्कृतवत् सिद्धम् ॥ ४३४८ ॥ 36 Not traced.

अण्णणं } -अन्योन्यम् 113
 अण्णोणं }
 अण्णणकलहो } -अन्योन्यकलहः 68
 अण्णोणकलहो }
 अण्णत्तो } -अन्यतः 159
 अण्णहो }
 अण्णरथ } -अन्यत्र 158
 अण्णह् }
 अण्णहि }
 अण्णू-अङ्गः 45
 अत्तमाणो-आवर्तमानः 84
 अत्ता } -आत्मा 122
 अत्तो }
 अत्थि-अस्ति 194
 अत्थी-अर्थी 157
 अद्द-ए-अत्ति 193
 अद्दसणो } -अदशनः 47
 अद्दसणो }
 अद्दं-आर्द्रम् 111
 अन्तग्गओ-अन्तर्गतः 59
 अन्तरप्पा-अन्तरात्मा 53
 अन्तायेद्दं-अन्तर्वेदिः 104
 अन्तेपुरं-अन्तःपुरम् 59
 अन्तेसहवासो-अन्तःसहवासः 59
 अन्धो } -अन्धः 161
 अन्धलो }
 अप्पआसद्-अधिप्यति 223
 अप्पज्जो } -आत्मज्ञः 45
 अप्पण्णू }
 अप्पणअं-आत्मीयम् 158
 अप्पा } -आत्मा 122
 अप्पो }
 अप्पिओ-अर्पितः 59
 अप्पाद्द-संदिशति 222
 अप्पुसं-आत्मगवम् 160

अफसो-असर्शः 57
 अग्गावच्छद्-अभ्यागच्छति 220
 अद्दिहद्-संगच्छते 220
 अद्दुत्तरं } -1 आति 209
 } -2 संदीप्यति 218
 अमच्चो-अमात्यः 33,61
 अमरिसो-अमर्षः 49
 अमु-अदः 136
 अमु } -असौ Mas. 274,275,
 अमू } 130
 अमुः-अमू- } -असौ Fem. 135
 अमूओ }
 अम्बो-आम्रः 40,61
 अम्मि } -अहम् 140
 अम्भि }
 अम्भु-अश्मा 267
 अम्हअण्णद् } -वयमन्यत्र 156
 अम्हणद् }
 अम्हातिसो } -अस्मादशः 258,42
 अम्हारिसो }
 अम्हाद्-अस्मदीयः 283
 अरण्णं-अरण्यम् 110
 अरहन्तो }
 अरिहन्तो }
 अरहो } -अर्हन् 128
 अरिहो }
 अरुहो }
 अरुहन्तो }
 अरुहमाणो }
 अलअपुरधम्मो-अवलपुरधर्मः 52
 अळप्पिप्पसूणवण्णो-अलक्षीप्रसूतवर्णः 77
 अलसी-अतसी 106
 अलायू-अलायूः 108
 अदिअद्-उपसर्पति 218
 अद्दं-आर्द्रम् 111

अलिङ्ग-आलीयते 205

अवअक्खइ }
 अवअच्छइ }
 अवअज्झइ }-पश्यति 197
 अवआसइ }
 अवक्खइ }

अवडो-अवट्टः 84

अवण्हओ-अपहवः 43

अवरण्हो }
 अवराण्हो }-अपराहः 43

अवराइसु-अन्यादृशः 268

अवरोषरु-परस्परः 208

अवसुअइ-उद्वाति 211

अवहरइ-नश्यति 221

अवहावेइ-कृपयति 206

अवहो-उमयः 27

अवास }
 अवासै }-अवश्यम् 280

अविच्छो-अवीप्सः 35

अवि णाम-अपि नाम 155

असइ-ए-अश्नुते 196

अस्ते-अर्थः 255

अह }
 अहः }-असौ Fem. 135

अइ-अदः 136

अइ-असौ Mas. 130

अहं }
 अहंअ }-अहम् 140

अहं वि-अहमपि 155

अहरुट्ठो-अधरोष्ठः 61

अहव }
 अहवा }-अथवा 152

अहवइ-अथवा 281

अहिआइ-अभिजातिः 103

अहिऊलइ-दहति 223

अहिण्णू-अभिज्ञः 45

अहिपचुअइ }-1 आगच्छति 220
 }-2 गृह्णाति 202

अहिमन् }
 अहिमण्णू }
 अहिवज् }-अभिमन्युः 93-94
 अहिवज् }
 अहिवण्णू }

आ

आअ }
 आआ }-इयम् 275
 आआउ }
 आआओ }

आअ }
 आउ }-अयम् 278
 आओ }

आअओ }
 आओ }-आगतः 84

आअच्छइ-आगच्छति 220

आअज्झइ-वेपते 217

आअंछइ-कुर्याति 221

आअइइ-आप्रियते 210

आअरइ-आद्रियते 211

आअब्बइ-वेपते 217

आअरिओ }
 आआरिओ }-आचार्यः 60
 आइरिओ }

आअरिओ }
 आआसो }-आदरः 49

आअस्सुदि-आचष्टे 256

आआ }
 आओ }-आपः 134

आओओ-आतोयः 68

आइयइ }
 आग्याइ }-आजिघ्रसि 209

आउइइ-मन्वति 213

आढतो-आरब्धः 44
 आणच्छद्-कर्मति 221
 आणच्छद्-कर्मति 221
 आणत्ती-आतप्तिः 45
 आणालो-आलानम् 51
 आणावणं-आज्ञापनम् 45
 आणिओ-आनीतः 63
 आणीदा-आनीता 63
 आफंसो-अपरोः 57
 आमेओ-आपीडः 64
 आरद्धो-आरब्धः 44
 आरहद्-आरभते
 आरिओ-आर्यः 258
 आरहद्-आरोहति 224
 आरोलद्-पुत्रति 214
 आलिद्धो-आलिष्टः 43
 आलुंरहद्-दहति 228
 आळी-आली (सय्याम्) 103
 आवत्तमाणो-आवर्तमानः 84
 आसारो-आसारः 59
 आसिआ }
 आसीया } -आसीः 135
 आगो-अभः 57
 आहद्-आहति 221
 आदिआद्-अभिजातिः 103

इ

इअविंशगुहानिष्ठआए-इति विन्ध्यगु-
 हानितयायाः 155
 इमं-इयम् 132
 ईगामो-अशारः 58
 ईगुओ-इहृद्ः 62
 ईपद्-ईपति 203
 ईप-ईप 100

इही-बुद्धिः 102
 इणं }
 इणमो } -इदम् 135, एतद् 136
 इणमो }
 इणं } -एया 133
 इणं-चिदम् 113
 इतिमं-एतावत् 157
 इतिलं }
 इतिलं } -इयत् 157
 इतिलं } -एतावत् 157
 इयी-ओ 104
 इदं-इदम् 135
 इही-बुद्धिः 102
 इय-इह 249
 इयं-चिदम् 113
 इमा }
 इमिआ } -इयम् 132
 इमी }
 इमु-इदम् 275
 इमो-अयम् 118
 इर-रित्त 145
 इयि-ईयत् 152
 इगी-इयिः 89
 इदभ-इह 160

ई

ईतरो }
 ईतरो } -ईभरः 46
 ईतरो } -गारः 85
 ईगामो-ईगानः 78

उ

उआतो-उपकारः 150
 उअंभरो-उदुम्बरः 81
 उऊ-ऊगुः 93
 उऊरुळं-उदुम्बरः 112
 उएरो }
 उएरो } -उअरः 59

उक्कुुरइ-उत्तिष्ठति 206

उक्खओ }-उत्खातः 60

उग्गइ-निद्राति 211

उच्चअ-उच्चैः 152

उच्छवो-उत्सवः 34

उच्छाहो-उत्साहः 38

उच्छुओ-उत्सुकः 34

उच्छू-इधुः 93

उज्जु }-ज्जुः 93
}-आयां (श्रभूः) 99

उज्जे-उज्जः 36

उहइ-उत्तिष्ठति 206

उही-वृद्धिः 103

उही }-वृत्ति 102
}-बुद्धिः 103

उणमुत्तो-कणमुक्तः 68

उत्ततो-वृत्तान्तः 67

उत्तरिजं }-उत्तरीयम् 81

उत्तरीअं }

उत्तिमो-उत्तमः 53

उत्थलइ-उच्छलति 207

उत्थारइ-आक्रमते 219

उत्थारो-उत्साहः 38

उहं-आर्द्रम् 111

उद्दालइ-आच्छिनत्ति 215

उदी-बुद्धिः 102

उहुमाअइ }-उद्धमति 206

उहुमाइ }

उहु-विपण्णः 268

उपरि-उपरि 151

उपरिहो (संव्यानम्)-उपरि 160

उपसप्पइ-उपसर्पति 218

उपस्तिदे-उपस्थितः 255

उपाळइ-उपात्तमते 216-7

उवुसइ-मार्द्रि 213

उब्भावइ-रमते 219

उमच्छइ-अभ्यागच्छति 220

उंवरो-उदुम्बरः 84

उल्लसइ-उल्लपति 221

उल्लं-आर्द्रम् 111

उल्लुकइ-उल्लङ्गति 215

उवज्जआरो-उपचारः 150

उवउ }-उपगु 114

उवउं }

उवज्जआओ-उपाध्यायः 35

उवगउं }-उपगु 115

उवगाइ }

उवभुंजइ-उपमुद्के 214

उवरि-उपरि 151

उवहइ-उपमारमते 212

उवाणओ-उपानत् 130

उव्वाइ-उद्वाति 211

उव्वालइ-कथयति 215

उव्विवइ }-उद्विजते 203

उव्वेवइ }

उव्वीहो-उव्वूहः 65

उव्वेडइ-उव्वेष्टते 204

उव्वेलइ-प्रसरति 209

उसहो-वृषभः 67

उहो-उभौ 27

ऊ

ऊरुदग्धा }-ऊरुदग्धी 105

ऊरुदग्धी }

ऊरुदग्धा }-ऊरुदग्धी 105

ऊरुदग्धी }

ऊरुमेता }-ऊरुमात्री 105

ऊरुमेती }

ऊसलइ-उलपति 221

ऊसवो-उरतावः 34

ऊसारो-आसारः 59

ऊसहो-ऊपमः 68

ऊसुओ-उरसुकः 34

ऊसो-उसः 57

ए

एअं-एतद् 136

एई-एपा 133

एको-एकः 259

एकभा } -एकदा 160

एकलो } -एकः 28, 29, 61, 73

एकमेकं }
एकमेकेण } -एकीकम् 163
एकेकं }

एकारहो-एकारसः 85

एकारो-अयस्कारः 70

एगसिअ-एकदा 160

एगो-एकः 28, 29, 61, 73

एडभा-एडका 105

एग्हि-इदानीम् 151

एतिसो-ईदशः 258

एतहे-इतः 282

एताहे-इदानीम् 151

एतिअं } -इयत् 151
} -एतावन्

एतुल-एतावान् 283

एथु-अथ 279

एरहं-इयत् 157

एम-एवम् 280

एमइ }
एमेअ } -एवमेव 281, 155

एरिसो-ईदशः 64

एव } -एवम् 155
एवं }

एवड्ड-एतावान् 283

एव्व-एव 250

एव्वं नेदं-एवमेतद् 251

एव्वहि-इदानीम् 280

एस-एतद् 136

एस } -एपा 133
एसा }

एसो-एसः 125

एह } -१ एपः 273

एहु } -२ ईदक् 274

एहो } -३ ईदक् 274

एहइ-ए-एधते 193

एहो-एपा 275

ओ

ओअक्खइ-पश्यति 197

ओअंदइ-आच्छिनति 215

ओआरो } १. अपकारः 149
} -२. अवतारः 149
} ३. उपचारः 150

ओगाहइ-भवगाहते 224

ओउसरो-निर्क्षरः 63

ओइं-आर्दम् 111

ओप्पिओ-अर्पितः 59

ओमहं-निर्मात्यम् 56, 110

ओहं-आर्दम् 111

ओवी-आली (पट्की) 102

ओवासइ-अवकासते 209

ओवाहइ-अवगाहते 224

ओसरइ } -अपसरति 204

} -अवतरति 213

ओसहं-ओपधम् 78

ओसुकइ-तिजति 214
ओहरइ-अवतरति 212
ओहलो }-उद्धखल 71
 }-उद्धखल 112
ओहावइ-आक्रमते 219
ओहिरइ-निद्राति 211

क

क }-१ क 272
का }-२ का 274
कअतिरथो }-कृततीर्थ 41
कअतूहो }
कअरामपावडणो }-कृतरामपाद
कअरामपावडणो }पत्तन 84
कअसासो-कृतसस्य 57
कअवो-कदम्ब 77
कअळी-कदली (द्रुम) 106
कइमा-कविलम् 99
कइमो-कतम 80
कइवओ }-कतिपय 81
कइवाहो }
कइ }-१ कपि 79
 }-२ कवि 86
कउ-कुत 281
कउच्छेअओ-कौक्षेयक 69
कउरवो-कौरव 70
कउहो-कातर 79
कओ }-कृत 38,41
 }-कुत 155
कइहा-ककुप् 133
ककोटओ-ककोटक 54
कखइ }-१ वाइसति 221
 }-२ कइसति 224
कयुओ-कयुक 53

कट्टा }
कत्ता }-कर्ता 96
कट्टारो }
कत्तारो }
कट्टून }-कट्टा 260
कट्टून }
कइ-कट्ट 94
कट्टुइ-कट्टति 221
कणवीरो-करवीर 82
कणिआरो }
कणिआरो }-काणकार 46,71
कण्णरो }
कणेऊ-करेणू (Fem) 108
कठो-कण्ठ 75
कण्हो-कृष्ण 43,51
कत्तारं-कर्तृ 114
कत्थ-कुन 155,158
कटुअ-कृत्वा 250
कदो }
कत्तो }-कुत 155
कदो-स्कन्द 32
कभु-कफ 267
कमळो-कमठ 75
कमळो-कमलम् 258
कमवइ-खपिति 218
कमो-कम 50
कपो-कम्प 79
कमारो }
कम्हारो }-काश्मीर 42
कभूरु-काश्मीर 267
कमइ-भुद्धे 200
कम्मइ-(सुरं) करोति 202
कम्मवइ-उपभुद्धे 214
कमो-कर्म 123
कयधो-कयध 80

करअवि }
 करइ }
 करइउ }
 करए }
 करएपि }
 करएपिपि }
 करएपिपु }
 करएपिपु }
 करह-करोति 200
 करणिओ }
 करणोओ }
 करळी-कदली (अहमः) 106
 करिअ }
 करिदण }
 करिणो }
 करी }
 करिसः-करीपः 63
 करेणू-करेणूः (Mas.) 108
 कलइ-कलति 224
 कलए-करोति 200
 कलओ }
 कलाओ }
 कलहारी-कहारः 42
 कयटिओ-कदर्थितः 36
 कयटो-कपर्वः 36
 कयन्धो-कयन्धः 80
 कसणो }
 कसिणो }
 कसा-कृसा 100
 कसिरो-कटः 258
 कसिणो-कृषः 49
 कद-कुत 155, 158
 कदं-कपम् 249
 कद- } 1 कपयति 215
 } 2 कपति 215

कहावणो-कार्पाणः 41
 कहि-कुत 158
 कहु-कुतः 281
 काउ-का 131
 काउआण }
 काउआण }
 काऊण }
 काऊणं }
 काउं-कतुम् 153
 काओ-का 131
 कागु-काकः 267
 काढं-गाढम् 262
 काराविअं }
 कारिअं }
 काह-काहः 92
 कारो-कटुः 94
 कालाअसं }
 कालासं }
 काळा }
 काळी }
 कासं-कोसम् 54
 कासइ-कपति 221
 कासओ-कर्पकः 57
 कासवो-कश्यपः 57
 कासा-कृसा 100
 काहलो-कातरः 77
 काहावणो-कार्पाणः 41
 कि }
 कि }
 कि वि-किमपि 154
 किमुओ-किमुकः 55
 किई-रतिः 103
 किओ-कृपः 66
 किधिदो-कृतिपरः 33

किङी-किरिः 89
 किं जेदं-किमिदम् 251
 कित्तिलं-कियत् 157
 किध-कथम् 278
 किं ति-किमिति 155
 किम-कथम् 278
 किर-किल 145, 281
 किरिआ-क्रिया 102
 किरिआवरो-क्रियापरः 49
 किलन्तो-कान्तः 50
 किलिहो-क्लिष्टः 50
 किलितो-कृतः 68
 किवाणो-कृपाणः 66
 किविणो-कृपणः 57, 66
 किसरो-केसरः 68
 किसलं } -किसलयम् 118
 किसलअं }
 किसानू-कृशानुः 66, 78
 किह-कथम् 278
 कहि-कुत्र 158
 की }
 कील } -का 181, 274
 कीओ }
 कीओ-कीधः 50
 कीणइ-ए-कीणाति 202
 क-कः 117, 272
 कुओ-कुतः 155
 कुओ-कुचः 259
 कुच्छेअओ-कौक्षेयकः 69
 कुओ-कुञ्जः (पुष्पवाची) 72
 कुण्डइ-कुप्यति 203, 216
 कुइ-कुप्यम् 75
 कुढारो-कुठारः 75
 कुंड-कुण्डम् 271

कुतुंबं-कुटुम्बम् 258
 कुदे-कुतः 155
 कुपइ-कुप्यति 205
 कुप्सो }
 कुप्साओ } -कृपांसः 60
 कुमरो-कुमारः 60
 कुंपला }
 कुंपलो } -कुट्टलः, कुक्कलः 54, 38
 कुम्भरा }
 कुम्भरी } -कुम्भरी 105
 कुलं-कुलो-कुलम् 55
 कुसुमप्यभरो }
 कुसुमपभरो } -कुसुमप्रकरः 47
 कूरवंका-ईपद्वका 152
 केअइ }
 केइ } -कीणाति 202
 केढवो-केटभः 75
 केण वि-केनापि 155
 केतिसो-कीदृशः 258
 केतिअं-कियत् 157
 केतुल-कियत् 283
 केइहं-कियत् 157
 केम-कथम् 278
 केरिसो-कीदृशः 64
 केवष्टो-कैवर्तः 35
 केवडु-कियत् 283
 केवलाअइ-समारभते 212
 केसरो-केसरः 68
 केसुओ-किशुकः 55
 केह }
 केहु } -कीदृक् 274
 केहो }
 को-कः 27
 कोआसइ-विकसति 223

कोउहलं-कुतूहलम् 72

कोकड-व्याहरति 48

कोच्छेअओ-कौक्षेयकः 69

कोट्टा } -कोथ 94
कोट्टारो }

कोप्परो-कूपरः 66

कोबु-कोपः 267

कोमळो-कोमलः 258

कोहण्डी } -कुश्माण्डी 106
कोहल्ली }

कोहलं } -कुतूहलम् 72
कोहलं }

ख

खभइ } -1. खचति 212
 } -2. क्षयति 209

खइओ-खचितः 74

खउरद-धुभ्यति 217

खओ-क्षयः 82

खज्जो-क्षयः 35

खद्वंगं-खट्वाङ्गम् 75

खणो-क्षणः (कालः) 34

खण्डिओ-खण्डितः 58

खण्णू-स्याणुः (अहरिः) 93

खंधो-स्कन्धः 32

खंभो-स्तम्भः 32

खलप्-खलपूः 95

खलुं-खलपु 114

खल्लीओ-खल्वाटः 60

खसिओ-खचितः 74

खाभइ }
खाइ } -खादति 204
खाउ }
खादिइ }

खाणू-स्याणुः (अहरिः) 93

खिज्जइ-खियति 203, 216

खिपइ-खिपति 217

खीलओ-कीलः 72

खुज्जो-कुब्जः (अपुष्पवाची) 72

खुडिओ-खण्डितः 58

खुप्पइ-मज्जति 213

खुव्वइ-सुभ्यति 217

खेडओ } -क्षपेडकः 31
 } -स्फोटकः 31

ग

गअं-गतम् 115

गअपीओ }
गअपेओ } -गलपीडः 64

गउ-गौः 96, 109

गउओ-गवयः 58

गउरअप्पिओ-गौरवप्रियः 70

गओ-गतः 41

गरगरो-गद्गदः 97

गच्छइ-गच्छति 196

गजो-गजः 259

गज्जइ-गर्जति 213

गने }
गऊनो } -गण्यः 254, 257

गङ्गो-गर्तः 36

गंठइ-प्रप्राति 208

गदुअ-गत्वा 250

गंतून-गत्वा 260

गंदुओ-कन्दुकः 73

गन्भिओ-गन्भिणो } -गर्मितः 78

गमिअ-गत्वा 250

गमिदूण-गत्वा 260

गरिमा }
गरिमो } -गरिमा 132

गरुई-गुर्वी 107

गरुओ-गरुकः 64
 गल्लो-गरुडः 75
 गळोई-गुल्ची 106
 गरुथइ-क्षिपति 217
 गवेसइ-गवेपयति 223
 गव्विरो-गवेवान् 157
 गसइ-प्रसति 222
 गहवई-गृहपतिः 85
 गहिओ-गृहीतः 63
 गहिरो-गभीरः 63
 गहइ } -गृहाति 286
 गहदि }
 गाई-गीः 109
 गामणि-णि-प्रामणि 114
 गामणी-प्रामणीः 92
 गरवप्पिओ-गौरवप्रियः 70
 गिज्जइ-गृध्यति 203
 गिह्वी } -गृष्टिः 103
 गिण्डी }
 गिम्हो-ग्रीष्मः 42
 गिरइ-गिरति 224
 गिरा-गीः 131
 गिहो-ग्रीष्मः 254
 गिलोआ } -ग्लैः 96
 गिलोओ }
 गुंलो-गुच्छः 54
 गुहो-गुहः 74
 गुणं } -गुणः 56
 गुणो }
 गुप्पइ-गुप्यति 217
 गुंफइ-गुम्फति 80
 गुम्भो-गुल्फः 80
 गुम्मइ } -गुम्यति 221
 गुम्माइ }

गुरुओ-गुरुकः 64
 गुल्लइ-(चाट्ट) करोति 201
 गुलो-गुडः 74
 गेदाळ-गेहवान् 157
 गेहइ-गृहाति 202
 गोदुहो-गोषुक् 116
 गोरी }
 गोरीआ } -गौरी 104

घ

घट्टइ-भ्रंसति 220
 घडो-घटः 75
 घत्तइ } -1 गवेपयति 223
 } -2 क्षिपति 217
 घरो-गृहम् 85
 घसइ-माष्टि 213
 घाडइ-भ्रंसति 220
 घिसइ-प्रसति 222
 घुम्मइ } -घूर्णति 207
 घुलइ }
 घुसलइ-मभ्राति 215
 घेइ-गृहाति 286
 घेतुं } -ग्रहीतुं 153
 } -गृहीत्वा
 घेतुआण, घेतूण-गृहीत्वा 153
 घोलइ-घूर्णति 207
 घोसो-घोषः 41

च

चअइ-शक्नोति-212
 चआ-त्वक् 134
 चइओ } -चैलः 33
 चइतो }
 चइतो-चैनः 69
 चउगुणो-चतुगुणः 71

चउहो } -चतुर्थः 33,71
चउत्थो }

चउद्दहो-चतुर्दश 85

चउरो-चत्वारः 116

चउटवारो-चतुर्वारः 71

चचरं-चत्वरम् 113

चचरो-चत्वरः 33

चचारइ-उपालभते 217

चंछइ-तक्ष्णोति 223

चज्झइ-पश्यति 197

चण्डइ-पिनष्टि 220

चङ्गइ-भुङ्क्ते 200

चंडो-चण्डः 58

चत्तारि } -चत्वारः 116
चत्तारो }

चन्दओ } -चन्द्रः 160,44
चन्दो }
चन्द्रो }

चन्दिमा } -चन्द्रिका 100
चन्दिमा }

चमदइ-भुङ्क्ते 200

चमरो-चामरः 60

चलइ } -चलति 205
चलइ }

चलणो-चरणः 82

चवइ-कथयति 215

चविडा } -चपेटा 100
चवेडा }

चाउंहा-चामुण्डा 100

चिआ } -चिद 134
चिआओ }

चिचइ } -मण्डयति 214
चिचइ }
चिचिइ }

चिट्ठि } -तिष्ठति 206,256
चिट्ठइ }

चिणइ-ए-चिनोति 196

चिणिऊण } चिला 154
चिणेऊण }

चिहं } -चिहम् 113
चिन्धं }

चिलाओ-किरातः 72

चिहुरो-चिकुरः 74

चीमूतो-जीमूतः 262

चुकइ } -भ्रंशति 220
चुलइ }

चुच्छो-चुच्छः 76

चुहो-चण्डः 58

चूड-चूतः 267

चूहइ-क्षिपति 217

चेअइ-ए } -चिनोति 196
चेइ-ए }

चेइअपरो-चैत्यपरः 50

चेत्तं-चैत्यविशेषः 70

चेत्तो-चैत्रः 69

चोरगुणो-चतुर्गुणः 71

चोहो } -चतुर्थः 33,71
चोत्थो }

चोरिअकुसलो } -चौर्यकुशलः 50
चोरिआकुसलो }

चोव्वदइ-मृषति 222

चोव्वारो-चतुर्वारः 71

चुण्णो-सुण्णः 34

च्छोहइ } -तक्ष्णोति 286
च्छोहइ }

छ

छइओ-स्वमितः 34

छउमपरो-छन्नपरः 51

छउमो-छद्य 123
 छडइ-आरोहति 224
 छडी-छदिः 103
 छणो-क्षणः (उत्सवः) 34
 छत्तिवण्णो-सप्तपर्णः 83
 छप्पओ-पदपदः 83
 छमाहरो-श्माधरः 48
 छमी-शमी 106
 छम्मुहो-पण्मुलः 83
 छम्मो-छम् 123
 छलो-क्षरः 262
 छाभा-छाया 101
 छाह्लो-छायावान् 157
 छाई-छाया 101
 छालो-छागः 72
 छाही-छाया 101
 छिन्दइ-ए- } 1. छिनति 198
 } -2. आच्छिनति 215
 छिरा-सिरा 101
 छिवइ-स्पृशति 206-7
 छिहा-स्पृहा 101
 छीअ-क्षुतम् 112
 छुच्छो-तुच्छः 76
 छुंदइ-आक्रमते 219
 छुहा } -1 क्षुत् 133
 } -2 सुधा 83
 छो-षट् 129
 छुहाभरो-सुधाकरः 83

ज

जभडइ-स्वरते 208
 जइ-यत्र 278
 जइ अह } -ययहम् 156
 जइदं

जइ इमा } -यदीमाः 159
 जइमा
 जइसु-यादशः 268
 जउणतदं-यमुनातटम् 110
 जउणा-यमुना 100
 जं-यत् 151, 136
 जंति-यदिति 155
 जग्मइ-जागति 210
 जच्छइ-यच्छति 203
 जज्जो-जज्यः 35
 जडालो-जटावान् 157
 जडिलो-जटिलः 74
 जडराणलो } -जठरानलः 81
 जडलाणलो
 जणि } -इव 279
 जणु
 जतय-यत्र 158
 जद्ध-यत्र 158
 जविरो-जपशीलः 161
 जप्पइ-कथयति 215
 जमो-यमः 81
 जंभाअइ } -जृम्भते 207
 जंभाइ
 जम्मइ } -जमति 205
 } -जायते 207
 जंवू-जम्बूः 107
 जम्मणो } -जन्म 123
 जम्मो
 जरआ } -जरा 98
 जरआउ
 जरआओ
 जरा
 जसो-यसः 129
 जह } -यथा 152
 जदा

70 Prakṛita words in an Alphabetical order.

जह }-यत्र 158
जहि }

जहिष्ठिलो }-युधिष्ठिरः 62
जहुष्ठिलो }

जहे-या 275

जा-1 या 133

-2 यावत् 155

जामं-जातम् 115

जाम्भद }-जायते 207
जाद }

जामा-जाया 97

जामा }
जाद }-जाया 270
जाम्भद }

जाम्भ-यावत् 155

जाम्भद-जाम्भति 210

जाम्भ-जाम्भति 206

जाम्भिकण-हात्वा 154

जाम्भिको-हातः 37

जाम्भिकण-हात्वा 154

जाम्भि-यावत् 278

जाम्भ-यावत् 155

जि-एव 280

जिणिकण }-जित्वा 154
जिणिकण }

जिणिकण }-जित्वा 283
जिणिकण }

जिणिको-जीर्णः 64

जित्तिम }-यावत् 157
जित्तिल }

जिध }
जिम }-यथा 278
जिद }

जिमद-मुद्के 200

जिहा }
जिह्मा }-जिहा 99
जिहा }

जिहा }

जीमा-ज्या 102

जीमावरो-ज्यावरः 51

जीहद-लज्जते 214

जु-यः 273

जुउच्छद-जुगुप्सति 223

जुज्जद }-युनक्ति,
जुज्जद } युज्यते 200

जुज्जद-युज्यते 203

जुणो-जीर्णः 64

जुतं ति-युक्तमिति 155

जुतं निमं-युक्तमिदम् 251

जुतो-युक्तः 38

जुप्पद }-युज्यते,
जुप्पद } युनक्ति 200

जुवा }
जुवाणो }-युवा 122
जुवो }

जुम्भद-जुम्भप्रकरणम्
81

जूरद } -1. कुप्यति }-216
जूरद } -2. खियति }

जेउभाण }-जित्वा 154
जेऊण }

जेएप्पद }
जेएव्व }-जित्वा 283
जेएव्वद }

जेत्तिमं-यावत् 157

जेत्तुल-यावान् 283

जेत्थु-यत्र 279

जेम-यथा 278

जेमद-मुद्के 200

जेव्वद-यावान् 283

जेद }
जेहु }-यादत् 274
जेहो }

जेहो }

जो-यः 124, 273

जोआ }
जोआओ } -यौः 109

जोण्हा-ज्योत्स्ना 43

जोषिआ-योषित् 134

जोहालो-ज्योत्स्नान् 157

झ

झंखइ }
-निभसिति 216
उपालभते 216-7
संतप्यति 216

झडिलो-जडिलः 74

झणइ-जुगुप्सति 223

झसि-झडिति 155

झप्पइ-जुगुप्सते 223

झरइ }
-1 झरति 209
-2 विस्सरति 210

झुणी-ध्वनिः 88

ट

टगरो-तगरः 77

टट्टो-स्तब्धः 44

टमलुको-डमरुकः 262

टत्तरो-तत्तरः 76

टिविडिकइ-मण्डति 214

टवरो-तुवरः 76

ठ

ठका-ढका 262

ठंभो-स्तम्भः 32

ठविओ-स्थापितः 61

ठाअइ }
ठाइ } -विष्टति 206

ठाविओ-स्थापितः 161

ठीणं-स्थानम् 111

ड

डंसइ-ए-दंसति 196

डट्टो-दट्टः 76

डब्भो-दर्भः 76

डमरुओ-डमरुकः 75

डरइ-त्रसति 222

डरो-दरः 76

डवइ-आरभते 218

डहइ-ए-दहति 196

डिकइ-(वृषो) गर्जति 213

डिप्पइ-ए }
-1 दीप्यति 196
-2 विगलति 220

डिम्मइ-संसति 222

डुंडुइ-ध्रुम्यति 219

डोहलो-दोहदः 76

ण

णअं-नतम् 115

णअणो }
णअण } -नयनम् 55

णअपाअवीडो }
णअपावीडो } -नतपादपीठः 83

णइगामो }
णइगामो } -नदीप्रामः 46

णओ-नतः 78

णं-नूनम् 250

णअइ-दृश्यति 203

णडइ-गुप्यति 217

णडाल-उलाटम् 110

णणदा-ननान्दा 109

णत्तिओ }
णत्तुओ } -नमृकः 67

णंदइ-ए-नन्दति 193

णंदिमव्वो }
णंदेणव्वो } -नन्दितव्यः 97

णमोकारो-नमस्कारः 59

णरिदो-नरेन्द्रः 61

णरो-नरः 78
 णवइ-नमति 203
 णस्सइ-नश्यति 205
 णहं-नभः 136
 णाभो-शातः 37
 णाऊण-हावा 154
 णाधु-नाथः 267
 णाणं-ज्ञानम् 46
 णावा-नौः 109
 णाविओ-नापितः 79
 णात्तइ-नश्यति 205
 णिभइ-पश्यति 197
 णिभच्छइ-पश्यति 197
 णिआरइ-(कणेक्षितं) करोति 201
 णिवइ-मज्जति 213
 णिवरं-पुण्ड्रम् 112
 णिवलो-निश्चलः 35
 णिअरइ-क्षयति 209
 णिअरओ-निर्हरः 48
 णिहुलो-निघ्नः 48
 णिहुइ-(निष्टम्) करोति 201
 णिडालं-सलाहं 116
 णिहुइ-विगलति 220
 णिहाइ-निद्राति 211
 णिहो-क्षिप्तः 50
 णिपिहो-निःस्पृहः 44
 णिप्फावो-निष्पापः 39
 णिप्फेओ-निष्पेषः 39
 णिमइ-न्यस्यति 209
 णिमाणइ }
 णिम्मइ } -निर्मिमीते 205
 णिम्मवइ }
 णिम्मले-निर्मात्यम् 56
 णिरत्तरो-निरन्तरः 53

णिरप्पइ-तिष्ठति 206
 णिरवइ-धुमुद्यति 216
 णिरवगाहो-निरवगाहः 53
 णिरवसेओ-निरवसेयः 53
 णिरिणासइ }
 णिरिणिजइ } -पिगष्टि 220
 णिरुग्घइ-निलीयते 209
 णिळिअइ }
 णिळुक्कइ } -निलीयते 209
 णिवज्जइ-विण्ययते 216
 णिवत्तो-निवृत्तः 67
 णिवरइ-आक्षिपति 216-7
 णिवडइ-निपतति 62
 णिवहइ-पिनष्टि 220
 णिविओ-निविहः 75
 णियुइ-निवृत्तिः 53
 णियुत्तो-निवृत्तः 67
 णियो-वृषः 66
 णिव्वइ-(दुःखं) मुचति 199
 णिव्वरइ-(दुःखं) कथयति 216
 णिव्वलइ-निण्ययते 216
 णिम्बोक्कइ-(मन्थुबौष्ठमालिन्दं)
 करोति 201
 णिम्वाइ-विभ्राम्यति 219
 णिसण्णो-निपणः 72
 णिसहो }
 णिस्सहो } -निःसहः 53, 57
 णिसिअरो }
 णिसाअरो } -निशाकरः 60
 णिसीहो }
 णिसीहो } -निशीयः 78
 णिहरइ-आकन्दति 215
 णिहयो-निवहः 52
 णिहओ-निकयः 74

णिहाआइ } -पश्यति 286
णिहाइ

णिहिओ } -निहितः 47
णिहितो }

णीमी-नीवी 106

णीमो-नीपः 79

णील्लंछइ-(निष्पातं) करोति 202

णीवी-नीवी 106

णीससो-निष्पत्तः 57

णीससइ-निःश्वसिति 216

णीसहो-निःसहः 53, 57

णीसासो-निःश्वासः 46

णुमइ-न्यस्यति 209

णुमळइ-निपीदति 208

णुमण्णो-निषण्णः 72

णूउरं-नूपुरं 112

णूण } -नूनम् 155
णूण }

णेउआण-नीला 154

णेउरं-नूपुरम् 112

णेऊण-नीला 154

णेहो-झेहः 49

णोमाळिआहरो-नवमालिकाधरः 71

णोल्लइ-क्षिपति 217

णोहळिआणिम्मिओ-नवकलिकानि-
मितः 71

णोहलो-लोहलः 82

ण्हाओ-घातः 43

त

तं-तत् Ind. 151

तं ति-तदिति 155

तं वि-तमपि 155

तइ-तत्र 278

तइओ-तृतीयः 63, 80

तइसु-तादसः 268

तक्खइ-तक्ष्णोति 223

तक्खा }
तक्खाणो } -तक्षा 122
तक्खो }

तच्छइ-तक्ष्णोति 223

तटाकं-तडाकम् 262

तट्ठ-ट्टा 260

तडइ } -तनोति 200
तडइ }

तड्ठइ } -तनोति 200
तणइ-ए }

तण्णइ-तन्वी 107

तणू }
तणूउ } -तनु 107
तणूओ }

तत्तडुहो-तत्त्वमुत् 123

तत्तो-तप्तः 49

तरथून-ट्टा 260

तम्बमइओ }
तम्बमओ } -ताम्रमयः 39

तम्बो-स्तम्बः 44

तम्बोली-ताम्बूली 106

तंभो-स्तम्भः 32

तरइ-शक्नोति 212

तलविटं }
तलवेटं } -तालवृन्तम् 111

तविओ-तप्तः 49

तवो-स्तवः 37

ता-तावत् 155

ता-तस्मात् 249

ताउं-तावत् 278

ताढा-दंष्ट्रा 102, 262

ताविओ-तादसः 258

तायु-तायः 267
 ताम }-तायत् 278
 तामहि }
 तामोतरो-दामोदरः 258
 तामोतलो-दामोदरः 262
 तारिखं-ताहक् Neu. 136
 तारिसो-ताहक् Mas. 129
 तालविटं }-तालवृत्तम् 111
 तालवैटं }
 ताव-तावत् 249
 तिक्खो-दीक्षः 32
 तिणि-त्रयः 91
 तिण्हो-दीक्षः 32
 तित्तिरो-तित्तिरिः 88
 तित्तिरं-तावत् 157
 तिष }-तथा 278
 तिम }
 तिरिण्डी-तिर्यङ् 126
 तिह-तथा 278
 तिहु-कृतः 281
 तीरह-शक्नोति 212
 तीसा-त्रिंशत् 104
 तुं-सम् 137
 तुमह-ए-तुदति 196
 तुहह }-तुण्डति 215
 तुहह }
 तुहह-तुव्यति 205
 तुम-सं 137
 तुम्हकेरो }-तुम्हदीयः 158, 283
 तुम्हाव }
 तुम्हेशम-यौष्माकम् 159
 तुर्तो }
 तुर्तो }-सरन् 128
 तुरमाणो }
 तुरेमाणो }

तुवरद-सरते 208
 तुवं }
 तुद }-तम् 137, 276
 तुदं }
 तुल्लकेरो-तुम्हदीयः 181
 तुणो-तुणः 66
 तुहह-सरते 208
 तुर्तो }
 तुर्तो }-सरन् 128
 तुरमाणो }
 तुरेमाणो }
 तुरो-तुर्वयः 41
 तुमह-ए-तुण्डति 196
 तेअह-विजति 214
 तेअवह-संदीप्यति 218
 तेत्तिअं-तावत् 157
 तेत्तुह-तावान् 288
 तेत्तु-तत्र 279
 वेहह-तावत् 157
 तेम-तथा 278
 तेरहो-त्रयोदश 85
 तेळ्ळण्णो-तैलम्रियः 48
 तेळ्ळोक्कणाहो }-तैलम्रियतायः 47
 तेळ्ळोक्कणाहो }
 तेवह-तावान् 283
 वेह }
 तेह }-ताहक् 274
 वेहो }
 तो-ततः 282
 -तदा 282
 तोणीरो-तुणीरः 66
 तुं-सः 273
 थ
 थहह-तिष्ठति 206
 थंमो-सम्मः 32

धवो-स्तवः 37
 धात्वा-धारा 262
 धिणं } -स्तानम् 111
 धीणं }
 ध्रुवओ-स्तावकः 58
 ध्रुलो-स्थूलः 47
 धूणा-स्थूणा 100
 धूणो-स्थेनः 89
 धूलो-स्थूलः 47
 धेणो-स्थेनः 69
 धेरो-स्थविरः 70
 धोको-स्तोकः 61
 धोणा-स्थूला 100
 धोरो-स्थूलः 47

द

दहणो-दैत्यः 70
 दहणो }
 दहणू } -दैवस्यः 45
 दहो-दष्टः 31
 दक्षिणो-दक्षिणः 42
 दच्छो-दग्धः 86
 दह्णं }
 दह्णो } -दष्टा 152
 दह्णो }
 दह्णो } -दष्टा 154
 दहो-दष्टः 31, 76
 दणुभवहो }
 दणुवहो } -दणुजबन्धः 84
 दणुलो-दर्पवान् 157
 दम्भो-दम्भः 76
 दयाळु-दयावान् 157
 दरदलिआ-दरदलिता 76
 दरो-दरः 76

दरह-द्रियते 202
 दरिओ-दत्तः 68
 दरिसो-दर्शः 49
 दळइ-दलति 222
 दळिवणरो-दर्वाकरः 52
 दसारो-दशार्हः 41
 दहि-हिं-हिं-दधि 114
 दहो-दुदः 44
 दाधो-दाहः 83
 दाढा-दंष्ट्रा 102, 262
 दाणजलहिताई }
 दाणजलोहिताई } -दानजलार्द्रितानि 87
 दार्णि-इदानीम् 249
 दामं }
 दामाणं } -दाम 135
 दारं-द्वारम् 110-11
 दाव-सावत् 249
 दासो-दर्शः 49
 दाहिणो-दक्षिणः 42
 दिअरो-देवरः 68
 दिअसो }
 दिअहो } -दिवसः 83
 दिआ-1. दक् 134
 2. दौः 103
 दिग्घो-दीर्घः 42
 दिग्घं-दीर्घम् 161
 दिग्घणंगूलो }
 दिग्घलेगूलो } -दीर्घलातः 82
 दिह्णसामत्यो-दष्टसामर्थ्या 34
 दिह्णोदितो-दष्टसौन्दर्यः 40
 दिह्णो-दष्टः 34
 दिणो-दत्तः 36
 दिण्ड-दृष्यति 207
 दिवइ-ए-दीव्यति 195

दिदे-दिवा 281
 दिसआ-दपद् 133
 दिषा } -दिक् 134
 दिसाओ }
 दिहा गओ-दिषा गतः 63
 दीहं } -दीर्घम् 161
 दीहरे }
 दीहो } -दीपः 42
 दीहरो }
 दुभलं } -दुकूलं 112
 दुउलं }
 दुभारं-द्वारम् 110-11
 दुउणो-द्विगुणः 62
 दुद्धरो-दुधरः 145
 दुनिखओ-दुःखितः 42, 53
 दुगच्छइ }
 दुगुच्छइ } -दुगुप्सते 223
 दुगुच्छइ }
 दुग्गाईरमणो } -दुर्गादेवीरमणः 84
 दुग्गादेईरमणो }
 दुणि-द्वी 90
 दुप्यणे-दुर्जनः 255
 दुवत्तरो-दुवत्तरः 53
 दुवारं-द्वारम् 110-11
 दुवे-द्वी 90
 दुसहो } -दुःसहः 53
 दुस्सहो }
 दुहवो-दुर्मगः 73
 दुहा इओ-दिषा कृतः 63
 दुहिआ-दुहिता 109
 दुहिओ-दुःखितः 42, 53
 दुहो-दुःखम् 41
 दूषा-दुहिता 109
 दूसहो-दुःसहः 53
 दुसासणो-दुःशासनः 57

दुहवो-दुर्मगः 73
 देओ-देवरः 68
 देवसइ-पदयति 197
 देउलणाहो } -देवकुलनाथः 84
 देवउलणाहो }
 देरं-द्वारम् 110-11
 देवं-दातुम् 279
 देवणाअमुवत्तो-देयनागमुवकः 54
 देवपरो } -देवपरः 47
 देव्यपरो }
 देव्यओ } -देव्यः 45
 देव्यणू }
 दो } -द्वी 90
 दोणि }
 दोहलो-दोहदः 76-7
 दोहा इओ-दिषा कृतः 63
 दहो-हदः 44

ध

धंसइ-ए-धंसति 198
 धने-धन्यः 254
 धऊनो-धन्यः 257
 धइलुणो-धृष्टसुप्तः 37
 धहो-धृष्टः 67
 धणञ्जए-धनञ्जयः 254
 धणु } -धनुः 136
 धणुहं }
 धणुहो } -धनुः 129
 धणुहं }
 धणू }
 धत्ती-धात्री 44
 धनमणो-धनवान् 157
 धम्मणुवो-धर्मगुप् 128
 धम्मिहं } -धम्मिल्लम् 111
 धम्मेल्लं }

धम्मिल्लहरो } -धम्मिल्लधरः 62

धम्मो-धर्मः 52

धाअइ-ए } -दधाति 195

धाइ

धाइ }
धाउ }
धावइ } -धावति 204

धाहिइ

धाई }
धारी } -धात्री 44

घाणू-स्थाणुः (हरिः)-93

धिई-धृतिः 108

धिज्ज }
धीरं } -धैर्यम् 41, 46

धिहो-धृष्टः 67

धुणइ-धूनोति 211

धुणिकण }
धुणेकण } -धविला 154

धुणी-ध्वनिः 88

धुरा-धूः 131

धुवइ-धूनोति 211

धुसु-धुवम् 280

न

नं }
नइ } -इव 279

नओ-नतः 78

नको-नगः 262

नम्मो-नर्म 123

नरो-नरः 78

नाइ }
नावइ } -इव 279

नापिओ-नापितः 79

नाहि-नहि 280

निअंबो-नितम्बः 77

निच्छलो-निर्झरः 262

निट्टुरो-निष्टुरः 81

निमिलइ }
निमीलइ } -निमीलति 204

निम्मवइ }
निम्माणइ } -निमिमीते 205

निलंबो-नितम्बः 77

निसुडइ-(भाराकागतो) नमति 218

निहुरइ-निःसरति 210

नीचअ-नीचैः 152

नीडो-नीडः 47, 64

नीला }
नीली } -नीली 104

नेडो }
नेडो } -नीडः 47, 64

प

पंसू-पशुः 93

पअइ-ए-पचति 193

पअरो-प्रकारः 61

पआई-पदातिः 89

पआओ-प्रकारः 61

पआतिओ-प्रकाशितः 41

पइघरं }
पइघरं } -पतिगृहम् 110

पइट्टिओ-प्रतिष्ठितः 56

पइवे-प्रतीपम् 76

पउत्ती-प्रवृत्तिः 103

पउममुहो-पद्ममुलः 51

पउरो-पौरः 70

पउइइ-पचति 193

पओओ-प्रयोगः 81

पओट्टो-प्रकोटः 68

पओस्से-प्रकोटः 255

पणं-पङ्कम् 110

पगद्-गृह्णाति 202
 पगिगम-प्रायसाः 281
 पद्यओ-प्रत्ययः 33
 पद्याअच्छद्-प्रत्यागच्छति 220
 पयूतो } -प्रत्युपः 83
 पयूहो }
 पच्छद्-पथात् 282
 पच्छलिठ-प्रत्युत् 280
 पच्छिमो-पश्चिमः 35
 पच्छो-पथ्यः 35
 पज्जन्तो-पर्यन्तः 40
 पज्जरद्-कथयति 215
 पज्जाओ-पर्यायः 35
 पज्जणो-प्रपुत्रः 37
 पञ्जे } -प्राज्ञः 254, 257
 पञ्जो }
 पटिमा-प्रतिमा 262
 पटद्-पिबति 210
 पटणं-पत्तनम् 113
 पट्टविओ } -प्रस्थापितः 61
 पट्टाविओ }
 पट्टो-पृष्ठम् 105
 पडद्-पठति 204
 पडमा-पठवान् 157
 पडिभागद्-अनुव्रजति 213
 पडिकुळो } -प्रतिकूलः 47
 पडिकुळो }
 पडिक्खद्-प्रतीक्षते 222
 पडिदिअं-प्रतिष्ठितम् 115
 पडिमा-प्रतिमा 262
 पडिवभा-प्रतिपद् 133
 पडिवणो-प्रतिपन्नः 76
 पडिसाद् } -आम्यति 219
 पडिसामद् }

पडिसिद्धो-प्रतिसिद्धिः 103
 पडिहासो-प्रतिभासः 76
 पडुपण्णु-पटुत्वम् 283
 पडद्-पठति 79
 पडिअ }
 पडित्ता } -पठिता 250
 पडिदण्ण }
 पडुमो-प्रथमः 29
 पण्णरहो-पयदसः 85
 पण्णा-पन्ना 45
 पण्णावीसो-पयविंशतिः 104
 पण्णासा-पयाशत् 104
 पण्हवो-प्रभवः 43
 पण्हाओ-पह्लाद्ः 42
 पण्हो-प्रथः 43
 पतिपमो-प्रतिपन्नः 257
 पतुवेहो-पटुवेहः 258
 पत्त } -पत्रम् 161
 पत्तलं }
 पत्थरो-प्रत्तरः 38
 पप्पुल्लं } -प्रकुल्लं 47
 पकुल्लं }
 पव्याअद्-म्लायति 211
 पमुक्को } -प्रमुक्कः 47
 पम्मुक्को }
 पम्हळ्ळोअणो-पक्षमललोचनः 43
 पम्हळो-पक्षमलः 43
 पम्हसद्-विस्तरति 206
 पयल्लद्-(लम्बनं शैथिल्यं वा)
 करोति 202
 परकेरं }
 परकं } -परकीयम् 159
 परिकं }
 परमुहो-परदुमुखः 53

परवसो }-परवशः 47
 परव्यसो }
 परामरिसो-परामर्शः 49
 परिइ-क्षिपति 217
 परिद्विओ-प्रतिष्ठितः 56
 परोफ्फरविणओ-परस्परविनयः 59
 परोहो-प्ररोहः 57
 पलइ-पलति 224
 पलक्खो-पलक्षः 48
 पलिप्पइ }-प्रदीप्यति 196, 218
 पलीवइ }
 पलिअकेसो }-पलितकेशः 77
 पलिलकेसो }
 पळीविओ-प्रदीपितः 63
 पलीवो-प्रदीपः 77
 पळ्ळो-पर्यङ्कः 38
 पळ्ळटइ-पर्यस्यति 208
 पळ्ळो }-पर्यस्तः 38
 पळ्ळरथो }
 पळ्ळोटइ-पर्यस्यति 208
 पळ्ळट्ठइ-पर्यस्यति 208
 पवइ-प्रवृत्तम् 113
 पवहो-प्रवृत्तः 36
 पवट्टो-प्रकोटः 68
 पवहो-प्रवाहः 61
 पवासू-प्रवासी 93
 पवाहो-प्रवाहः 61
 पविस्सइ-प्रविशति 220
 पवो-प्लवः 50
 पशत्ते-प्रशस्तः 254
 पसरइ-प्रसरति 209
 पसामो-प्रशान् 116
 पसिद्धी-प्रतिसिद्धिः 103
 पशुतो-प्रमुत्तः 57

पस्सइ }-पर्ययति 197
 पस्सदि }
 पहरइ-प्रहरति 209
 पहरो }-प्रहारः 61
 पहारो }
 पहद्ध-घूर्णति 207
 पहा-प्रथा 258
 पहिओ- { पयिकः 158
 { पान्यः 158
 पहुइ-पृथ्वी 107
 पहुळी-पमृतिः 103
 पहो-पन्थाः 123
 पाआरो-प्राकारः 84
 पाइव-प्रायशः 241
 पाउसो-प्राग् 129
 पाटपो-वाडवः 262
 पाडलीवुत्तं-पाटलिपुत्रम् 159
 पाडिविआ-प्रतिपद् 133
 पाडिसिद्धी-प्रतिसिद्धिः 103
 पाणिअं-पानीयम् 63
 पाणिणीअं-पाणिनीयम् 158
 पायिको-पदातिः 89
 पारइ-शक्नोति 212
 पारकं }
 पारिकं }-परकीयम् 159
 पारकेरं }
 पारदी-पापदिः 103
 पारावओ }
 पारेवओ }-पारावतः 59
 पारो-प्राच्यरः 84
 -प्रावारः 84
 पारोहो-प्ररोहः 57
 पात्तो-पातः 262
 पावारो-प्रावारः 84
 पावासू-प्रवासी 93

पासइ-पश्यति 197

पासाओ-प्रासादः 159

पासाणो-पापणः 83

पासो-पार्श्वः 46

पासुतो-प्रसुप्तः 57

पाहाणो-पापणः 83

पाहुडी-प्रवृत्तिः 103

पिअउ
पिअओ
पिअवो
पिआ

} पिता 95

पिअणेऊसो-प्रियपीयूषः 64

पिउ-पिता 95

-प्रियः 267

पिउकुळं-पितृकुलं 112

पिउलो-प्रियः 160

पिएति-प्रिये इति 155

पिक्क-पक्कम् 110

पिक्को-पक्कः 58

पिच्छी-पृथ्वी 105

पिटइ-भ्रंशति 220

पिटं } -पृष्ठम् 56

पिट्टी }

पिटवइ-अर्जति 214

पिट्टइ-भ्रंशति 220

पिदं-पृथक् 152

पिडरो-पिठरः 75

पिडं-पिडम् 111

पिदा-पिता 247

पिवइ-पिबति 210

पिल्लवापो-प्लववापः 50

पिल्लो-प्लोपः 50

पिव-इव 145

पिसइ-पिनष्टि 220

पिसलो-पिशाचः 74

पिसाओ-पिशाचः 74

पिसाजी-पिशाची 106

पिसुणइ-कथयति 215

पिहं-पृथक् 152

पिह्ढो-पिठरः 75

पीअं-पीतम् 161

पीअलो
पीओ

} -पीतः 78

पीणआ
पीणइ

} -पीनता 159

पीणसं
पीणतणं
पीणिमा

} -पीनत्वम् 159

पीवलं-पीतम् 161

पीवलो-पीतः 78

पुच्छइ-पृच्छति 208

पुच्छइ-मार्ष्टि 213

पुणिऊण
पुणेऊण

} -पवित्रा 154

पुणु-पुनः 280

पुणमन्तो-पुण्यवान् 157

पुणामो-पुत्रायः 73

पुरवो-पूर्वः 260

पुरिमो-पूर्वः 28, 61

पुरिलं-पुरो भवम् 160

पुरिलो-1. पुरा 160,

2. पुरो 160

पुलअइ
पुलोअइ

} -पश्यति 197

पुव्विमा
पुव्वत्तं
पुव्वत्तणं

} -पूर्वत्वम् 159

पुव्वो-पूर्वः 28, 61

पुष्पण्हो }
पुष्पाण्हो } -पूर्वाह्नः 43
पूर्वाण्हो }

पुहं-पृथक् 152

पुहइ-पृथ्वी 105

पूः-पुरा 181

पूसइ-ए-पुसति 196

पूसा }
पूसाणो } -पूपा 122
पूसो }

पेच्छइ-पश्यति 197

पेंहं-पिण्डम् 111

पेरंतो-पर्यन्तः 40

पेहइ-क्षिपति 217

पोगरो-पुद्गरः 65

पोरो-पूतरः 71

पोसो-पोषः 259

पोहळप्पिओ-पूगफलप्रियः 71

प्राइम }
प्राड } -प्रायश्चः 281

प्रिउ-प्रियः 267

फ

फणसो-पनसः 79

फन्दो-सन्दः 39

फलिहो }
फलिहो } -स्फटिकः 74

फलिहो-परिषः 79

फरिसइ-स्पृशति 206-7

फरसो-परपः 79

फवति-भवति 251

फवो-भवः 262

कुडइ }
कुडइ } -स्फुरति 205

कुराइ }
कुराइ } -मार्ष्टि 213

पुस्सइ }
पुस्सइ } -मार्ष्टि 213

पोति-भवति 263

व

वडबडइ-विलपति 218

वदप्फलो }
वदप्फलो } -वदफलः 47

वप्फो-वाष्पः 41

वम्मणु }
वम्मणो } -आक्षणः 43, 267

वरिइहरो-वर्हवरः 49

वलइ-एहति 202

ववइ-ए-ववीति 155

वहप्पइ }
विहपइ }
वुहप्पइ }
वहप्फइ }
विहप्फइ }
वुहप्फइ }
वहस्सइ }
विहस्सइ }
वुहस्सइ }
वह्णिणी-भगिनी 105

वहुइ-वह्णी 107

वहुमोहो-वहुमूल्यः 66

वाम्मणो-आक्षणः 43

वाहिं }
वाहिर } -वहिः 151

वाहो-वाष्पः 41

वुहइ-भवति 220

वुज्जइ-वुज्जते 203

वुइइ-भवति 213

वुंघो }
वुंघो } -वुध्नः 54

वुवइ }
वुवइ } -ववीति 286

वुवदि }
वुवदि } -ववीति 286

वुवुक्कइ-वुवुसति 216

वेहो-वेरः 82

वोइ-व्रवीति 195

योरपिओ-यदरप्रियः 71

वोलइ-कथयति 215

भ

भइणी-भगिनी-बहिणी 105

भक्तिमन्तो-भक्तिमान् 157

भजई }
भजमाणा } -भजन्ती 134
भजमाणी }

भजन्तो }
भजेन्तो } -भजन् 127
भजमाणो }
भजेमाणो }

भंजइ-भनक्ति 213

भणइ-शणोति 211

भप्पो-भस्म 123

भगइ-भ्रम्यति 219

भमया-भूः 108

भमिआ-भ्रमिस्वा 153

भयप्पई }
भियप्पई }
भुयप्पई }
भयप्फई }
भियप्फई } -चूहस्पतिः 89-90
भुयप्फई }
भयस्सई }
भियस्सई }
भुयस्सई }

भरओ }
भरहो } -भरतः 77

भविअ-भूत्वा 250

भपिओ-भव्यः 50

भयस्ति-भयति 220

भस्थालओ }
भस्थे } -भटः 255

भस्तो-भस्म 123

भाअइ }
भाइ } -विभेति 207

भाइलो-भासवान् 157

भाओ-भागः 61

भागो-भागः 61

भामिणी-भागिनी 106

भासइ-भासते 222

भिउडी-भूकुटी 106

भिळ-भृगुः 93

भिदइ-ए-भिनक्ति 198

भिप्फो-भीष्मः 39

भिसइ-भासते 222

भिसओ-भियक् 124

भिसिणी-विसिनी 106

भिहइ-विभेति 207

भुअइ-ए-भुइके 200

भुई-भृतिः 103

भुअइ-भुइके 200

भुमया-भूः 108

भुलइ-स्खलति 224

भुवदि-दे-भवति 251

भूअ-भृतम् 115

भोअणपिओ-भोजनप्रियः 84

भोअणमेत्ते-भोजनमात्रे 64

भोइय्यति-ते-भूयते 261

भोणपिओ-भोजनप्रियः 84

भोति-भवति 261

भोत्तुआण }
भोत्तुण } -भुवत्ता 153

भोत्तो-भुक् 35

भोदि-भवति 251

भ

भं-मा 281

मंसलो-मांसलः 55
 मंसविआरो-मांसविकारः 55
 मंमुं-इममु 114
 मभगलो-मदकलः 73
 मअको-मृगाहः 67
 मइजमगो-मदीयमार्गः 158
 मदलं-मलिनम् 113
 महलो-मलिनः 28
 मईभपखो-मदीयपक्षः 158
 मउई-मृद्वी 107
 मउकं
 मउतं
 मउतणं } -मृदुलम् 113
 मउरो-मुकुरः 64
 मउली-मुकुलः 64
 मऊरो-मयूरः 71
 मऊहो-मयूरः 71
 मयलइ-मृयति 222
 मगाइ-मृयति 205
 मघु-मलः 267
 मघइ-मायति 203
 मघू-मृयुः 93
 मण्डलो-मासरः 35
 ममइ-1 ममति 213
 -2 माटि 213
 ममारो-मार्जारः 51
 मगसणो }
 मगसणो } -मप्याहः 45
 मगिअओ-मभयमः 35
 मप्रारो-मार्जारः 51
 मरी-मृतिः 103
 मरिओ-मरितः 36
 मंदइ-मण्डि 211
 ममं-मनः 129

मणअं }
 मणिअं } -मनाक् 161
 मणइ-मन्यते 206
 मणणु-मनोः 45
 मणंसिला }
 मणांसिला } -मनःशिला 102
 मणंघी-मनस्वी 123
 मणहरो }
 मणोहरो } -मनोहरः 68
 मणाउं-मनाक् 281
 मंडलगं }
 मंडलगो } -मण्डलगः 56
 मण्डुको-मण्डूकः 48
 मणू-मन्युः 94
 मतनो-मदनः 262
 मतो-मदः 258
 मधुलो-मधुरः 262
 मयुं-धुं-मधु 114
 मनो-मनः 129
 मन्तू-मन्युः 91
 मंयइ-मप्राति 215
 मरइ-ए-मिपते 196
 मरगअमओ-मरकतमयः 73
 मरइओ-महाराष्ट्रम् 33
 मरितइ-मरति 205
 मरु-मरु 126
 मलअगिहरिदिहंओ }
 मलअसिहरिदिहंओ } -मलयधिरारि-
 शिरण्डः 47
 मलर-मृदाति 208
 मरिणं-मरिणम् 113
 मगणं-इमगणम् 113
 महंओ-महान् 127
 महमइइ-(मन्थः) मगराति 209
 महिपई-महीरुडम् 56

महिमा } -महिमा 132
महिमो }

महु-मधु 114

महुअ } -मधूकम् 112
महुअ }

महो-1 मह 129
-2 महान् 127

मासविभारो-मासविकार 54

माआ
माआरो } -माता 108
माआओ }
माआरारो }

माइ-मा 149

माई-माता 108

माउक-मुडुलम् 113

माउघर-मातृघटम् 112

माउत्त } -मुडुलम् 113
माउत्तण }

माउमुइअ-मातृमुदितम् 112

माऊ-माता 108

माणसिणी-मनोखिनी 107

माणइ-तो-मानवान् 157

माणवो-मानव 78

मादा-माता 248

माळइ-मालती 210

मासलो-मासल 54

माहुलुगपिओ-मातुलुगपि 77

मिमनो-मृगा 67

मिइगो-मृदङ्ग 67

मिघू-मृत्तु 93

मिच्छा-मिथ्या 152

मिलाअइ-म्लायति 211

मिव-द्व 145

मीअइ-मीरति 204

मीष
मीषालिअ } -मिथम् 161

मुअइ-ए-मुषति 198

मुअगो-मृदङ्ग 67

मुउरो-मुकुर 64

मुउलो-मुकुल 64

मुओ } -मूक 48
मुओ }

मुचइ-ए-मुषति 199

मुषअइ-मुषति 203

मुजाअणो-मौजायन 69

मुणिदो-मुनीन्द्र 61

मुठा
मुठाणो } -मूर्षा 122
मुठो }
मुठा
मुठाणो }
मुठो }

मुइ- (हासेन) स्फुटति 214

मुइओ-मूर्ख 51

मुसलो-मुसल 65

मुसा-मुषा 152

मुदुरप-मधुरावत् 159

मुहुअ-मुलम् 160

मूमओ-मूपिक 62

मूसलो-मुसल 65

मूसा-मृषा 152

मेओ-मेव 81

मेरओ-मेघ 262

मेज्जो-मेघ 81

मेरा-मीमा 100

मोको-मुक्त 31

मोगगरो-मुहर 65

मोताइळ-मुष्णपलम् 80

मोक्षभाण }-मुक्ता 153

मोक्षण }-मुक्ता 153

मोक्ष-मयूरः 71

मोक्ष-मृषा 152

मृद-विस्तरति 206

य

यणवण-जनपदः 255

यये-जयः 255

यातिसो-यादृशः 258

र

रभ-रजति 212

रभणमुषो-रजमुद 129

रभणाभरो-रक्षाकरः 48

रगो }-रक्तः 31

रतो }-रक्तः 31

रण-अरण्यम् 110

रत-रमिता 260

रतिभरो-रात्रिचरः 45

रमिद }-रमिता 250

रमिदूण }-रमिता 250

रम्पद }-तक्षणीति 223

रम्पद }-तक्षणीति 223

रम्पद-आरम्भे 218

रम्पी-रमिः 13, 89

राभकं }-रात्रिचरम् 159

राभकं }-रात्रिचरम् 159

राभकरो }-रात्रिचरम् 159

राभकरो-रात्रिचरम् 85

राभ }-रात्रि 120

राभानो }-रात्रि 120

रा-रहिते 209

रा-रहिते 45

राभो-रागः 61

राम }-रामः 264

रामु }-रामः 264

रामउ-रामः 283

रामो-रामः 262

रिज् }-1. ऋतुः 93

रिज् }-2. रिपुः 99

रिज्जो }-ऋतुः 34, 68

रिज्जो }-ऋतुः 34, 68

रिगद-प्रविशति 220

रिज्-ऋतुः 93

रिड-मण्डयति 214

रिणमुत्तो-कणमुक्तः 68

रिसहो-1. वृषभः 67

-2. वृषभः 68

रिसो-वृषिः 89

रिह-प्रविशति 220

रिह-वृषिः 102

रभ-ए-रोदिति 198

रवरउ }-वृषः 283

रवरउ }-वृषः 283

रविगमा-वृषत्वम् 99

रव्यो-वृषः 30, 18

रवद }-रीति 211

रवद }-रीति 211

रगभरो-रहितकरः 78

रविगो-रविगो 39

ररो-रदः 44

रपद-ए-रन्दि 199

रविगो-रविगो 39

रभ-ए-रन्दि 199

रविगो-रविगो 39

रवद-रोदिति 203

-रीति 211

रुसइ-ए-रुप्यति 195

रेआ }
रेआओ }-रा: 109

रेभु }
रेभो }-रेफ: 80, 267

रोइरो-रोदनशील: 161

रोचइ-पिनटि 220

रोचुं-रोदितुम् 153

रोतुभाणो-रोदितव्य: 153

रोतूण-इदित्वा 153

रोवइ-रोदिति 203

रोसाणइ-मार्ष्टि 213

ल

लंगणहृद्यो-लाङ्गलहस्त: 82

लच्छी-लक्ष्मी: 48

लज्जइ-लज्जते 214

लज्जाङ्ग-लज्जावान् 157

लज्जिरो-लज्जाशील: 161

लण्हो-लक्षण: 48

लफसो-रभस: 262

लंफा-रम्भा 262

लवणं-लवणम् 112

लहिमा }
लहिमो }-लपिमा 132

लहुआ-लघुक: 52

लहुइ-लघ्वी 107

लाचा-राजा 262

लाधू-अलाधू: 108

लामे }
लामा }-राम: 253, 262

लिकइ-निलीयते 209

लिंपइ-लिंपति 208

लुक्कइ-निलीयते 209

लुको }
लुगो }-रुग: 31

लुच्छइ-मार्ष्टि 213

लुइ-लुप्यति 205

लुमिळण }
लुणेळण }-लंविता 154

लुमइ-लुप्यति 219

लुइइ-मार्ष्टि 213

लुअं-लुनम् 115

लोभणो }
लोअणं }-लोचनम् 55

लोगु-लोह: 267

लोहइ-लपिति 218

लोणं-लयणम् 112

लोहलो-लोहल: 82

लुहसइ-लंसति 222

लिहकइ-निलीयते 209

व

व-इव 145

वअं-वय: 136

वअइ-ए-वक्ति 198

वअणं }
वअणो }-वचनम् 55

वअंसो }
वअस्य: }-ववस्य: 46, 54

वअलइ-प्रसरति 209

वइवअओ-वैदर्भ: 70

वइअहरो-वज्रधार: 49

वइसंपाअणो-वैसम्पायन: 69

वसो-व्याघ्र: 262

वंको }
वहो }-वक्: 54

वचइ-वजति 203

वच्छिमा-वृक्षत्वम् 99

विज्ञानं-विज्ञानम् 45
 विज्जला }-विजुत् 161
 विज्जो-विज्जः 35
 विजुओ }-रुचिकः 64
 विजुओ }
 विटविट्-रचयति 212
 विटो-वृष्टः 67
 विण-विना 280
 विण्णार्णं-विज्ञानम् 45
 विण्णानमओ-विज्ञानमयः 37
 विहाओ-विहृतः 65
 विप्पवो-विप्पवः 50
 विप्पो-विप्रः 79
 विट्मलो-विट्मलः 46
 विट्मओ-विस्मयः 42
 विट्हरइ-विस्सरति 206
 विट्पाहरे-विद्याधरः 255
 विरमालइ-प्रसीक्षते 222
 विरलइ-तेनोति 200
 विरोलइ-मन्नाति 215
 विळआ-वनिता 102
 विळवइ-विलपति 218
 विळिओ-वीडितः 63
 विष-इव 145
 विसट्-दलति 222
 विसओ-विषमः 80
 विसंठुलो-विसंस्तुलः 33
 विसमइओ }-विषमयः 81
 विसमओ }
 विसमो-विषमः 80
 विसरइ-विस्तरति 204
 विसुरइ-खिद्यति 216
 विस्सए-विस्मयः 254

विहरइ-प्रसीक्षते 222
 विहलो-विहलः 40
 विहलो-विहलः 40
 विहीणो }-विहीनः 64
 विह्वो }
 नीजइ-नीजति 222
 वीसमइ-विश्राम्यति 219
 वीसमो-विधमः 56
 वीसंमो-विस्ममः 57
 वीसरइ-विस्सरति 206
 विससआ }-विश्वसद 124
 वीससओ }
 वीसा-विशत् 104
 वीसुं-विश्वक् 151
 वीसो-विश्वः 27
 वुटो-वृष्टः 67
 वुटो-वृद्धः 36
 -1. उक्तः 268
 वुत्त-वर्त्म 264
 वुटो-वृद्धः 36
 वुन्दारओ-वृन्दारकः 67
 वेअइ-ए-व्ययते 193
 वेअइइ-खद्यति 212
 वेअणा-वेदना 100
 वेअसो-वेतसः 75
 वेइ-व्ययते 193
 वेइओ-विचकिलः 70
 वेइसो-वेतसः 57, 76
 वेइव्वं-वेइव्वम् 114
 वेइइ-वेष्टते 204
 वेणूवणं-वेणुवनम् 110
 वेतसो-वेतसः 257
 वेदविदो-वेदवित् 124
 वेमअइ-भनक्ति 213

वेरं-द्वारम् 110,11
 वेरुलिओ-वैदूर्य 28
 वेरुलिअ-वैदूर्यम् 114
 वेलवइ-उपालभते 217
 वेणी-वणी 105
 वेवइ-वेपते 217
 वेसो-वेप 259
 वेसपाअणो-वसम्पायन 69
 वेहवइ-वसति 218
 वोक्कइ-व्याहरति 211
 वोज्जइ-वीजति 222
 वोत्तु-वक्तुम् 153
 वोत्तुआणो-वक्तव्य 153
 वोत्तूण-उक्त्वा 153
 वोत्तगइ-विकसति 223
 व्राप्पु-व्याप्त 267
 व्व-इव 145

श

शास्यकवळे-शास्यकवल 254
 शास्के-शुष्क 254

स

स }-सम् 155
 सवेल्लइ-सवेष्टते 204
 ससइ-ससति 222
 सहारो-सहार 83
 सअ-सद 136
 सअहुत्तो-शतकृत् 160
 सआ-सक् 133
 सआ }
 सइ }-सदा 154
 सइ-शकृत् 136
 सइण्ण-सैन्यम् 113
 सउमारो-सुकुमारो 71

सकइ-शक्नोति 205
 सकओ-सस्कृत 55
 सकारो-सस्कार 55
 सको-1 शक्त 31
 -2 शुल्क 31
 सक्खिणो }
 सक्खी }-साक्षी 123
 सगघइ-कययति 215
 सस्सअइ }-1 सध्यायति
 सस्साइ }-2 सस्सायति 205
 सगच्छइ-सगच्छते 220
 सपारो-सहार 83
 सच्चवइ-परयति 197
 सजणो-सज्जन 29
 सजणो }
 सज्जणो }-सज्जन 52
 सजमो-सयम 81
 सजोओ-सयोग 81
 सज्जो-सया 52
 सङ्गा-भ्रदा 101
 सइइ-सीदति 204
 सढा-सटा 102
 सढिल्लो-शिथिल 62
 सणिअ-शने 161
 सणिच्छरो-शनेधर 68
 सठविओ }
 सठाविओ }-सत्तामित 61
 सणिद्धो-क्षिगध 50
 सणेहो-जेह 49
 सण्णा-सज्ञा 45
 सण्हो-1 सृष्ट 43
 -2 सूक्ष्म 43
 सत्तरहो-सप्तदश 55
 सत्तरी-सप्तति 103

सत्तावीसा-सप्तविंशतिः 104
 सत्तो-सक्तः 31
 सद्वधु-सत्पथः 267
 सदृह-ए-भ्रदपाति 195
 सदाणइ- (भवट्मभं) करोति 201
 सदा-भ्रदा 101
 संदशे-संदष्टः 36
 संदिसइ-संदिसति 222
 संदुक्खइ }-प्रदोप्यति 218
 संधुमइ }
 सनामइ-आदिवते 211
 सपरितावो }-सपरितापः 47
 सपरितावो }
 सपरिहासं }-सपरिहासम् 47
 सपरिहासं }
 सपवासो }-सपवासः 47
 सपवासो }
 सयलो-शबलः 80
 समळं-सफलम् 80
 समत्तो-समस्तः 44, 46
 रामरो-शमरः 82
 समाणु-समम् 281
 समायै-समाजः 254
 समारइ }-समारभते 212
 समारहइ }
 समिदी-समृद्धिः 103
 समीलइ-समीलति 204
 समाणइ-भुङ्क्ते 200
 सम्म-सम्यक् 151
 -सम 135
 संपजइ-संपजते 203
 संभावइ-ज्ञायति 219
 संमज्ञो-संमर्दः 36
 समिहइ }-संमीलति 204
 संमीलइ }

सय्दो-सद्यः 52
 सरओ-शरत् 126
 सररुहं }-सरोरुहम् 113
 सरोरुहं }
 सरिच्छो-सदृशः 35
 सरिसं णिमं-सदृशमिदम् 251
 सरिसो-सदृक् 129
 सरो-सरः 43, 45
 सळाहइ-छापते 206
 सळाहा-छापा 102
 सळाहाजुओ-छापानुतः 48
 सलिसइ-स्वपिति 218
 सवइ-ए }-1. सुनोति 196
 }-2. सूते 196
 सवे-सूते 196
 सव्वं-सर्वम् 110
 सव्वओ }
 सव्वत्तो }-सर्वतः 159
 सव्वदो }
 सव्वंणिओ-सर्वाङ्गीणः 158
 सव्वज्जो }-सर्वज्ञः 45
 सव्वण्णू }
 सव्वेत्तइ-सर्वत्र 278
 ससा-स्वसा 109
 सहइ-संश्रुणाति 202
 सहमाणा }-सहमाना 104
 सहमाणी }
 सहइ-संश्रुणाति 202
 सहळं-सफलम् 80
 सहासहुत्तो-सहसकृत् 160
 सहं-सह 281
 सा-श्वा 122
 साजइ-कर्मति 221
 साणो-श्वा 122

सामअइ-प्रतीक्षते 222
 सामजे-सामान्यः 254
 सामिन्दी-समृद्धिः 103
 सारज्ञहरो-शार्ङ्गधरः 48
 सारवइ-सारभते 212
 सारिच्छो-सदृशः 35
 सासाहणो-शातवाहनः 77
 सावो-शायः 79
 सासइ }-कक्षयति 215
 साहइ }
 साहणा }-साधनी 105
 साहणी }
 सिआवाओ-स्याद्वादः 50
 सिघदत्तो-सिद्धदत्तः 55
 सिघराओ-सिद्धराजः 55
 सिघो-सिद्धः 83
 सिण्तइ }-सिध्यति 203
 }-सिष्यति 203
 सिचइ-सिचति 212
 सिट्टो-सृष्टिः 103
 सिठिलो-शिथिलः 62
 सिगिद्वो-स्निग्धः 50
 सिनातो-ज्ञातः 258
 सिदू-सिन्दूरम् 111
 सिधवो-सैन्धवः 68
 सिप्पइ-सिष्यति 212
 सिप्पी-शुक्तिः 103
 सिमिणो-स्रप्रः 50
 सिरं-सिरः 136
 सिरमिअणा }-शितोवेदना 100
 सिरवेअणा }
 सिरा-सिरा 101
 सिरिमन्तो-श्रीमान् 157
 सिरिसो-शिरिपः 63

सिरिहरो-श्रीधरः 49
 सिरि-श्रीः 104
 सिळखाळोअं-शिलास्थलितम् 110
 सिळेसो-छेपः 50
 सिळेम्हो-छेषम् 123
 सिविणो-स्रप्रः 50
 सिव्वइ-सीव्यति 205
 सिसइ-छिद्यति 223
 सिहइ-निपेयति 216
 सीअरो }-शीकरः 73
 सीभरो }
 सीमआ-सीमा 132
 सीसइ-ए-शेषति 196
 सीसो-शिष्यः 57
 सीहरो-शीकरः 73
 सीहो-सिद्धः 55, 83
 सु-सः 273
 सुअनइदं-स्रनइत् 135
 सुककुहो-शुककुप् 128
 सुकम्माणो }-सुकर्मा 122
 सुकम्मो }
 सुकपक्खो-शुक्रपक्षः 50
 सुकप्पणु-शुक्लम् 283
 सुयणो-सुगण् 119
 सुगिरं-सुगीः 135
 सुगिरो-सुगीः 116
 सुद्रो-शुल्कः 31
 सुब्बाणो-सुज्ञानः 45
 सुणइ-शृणोति 211
 सुणउ-श्रोता 283
 सुणिकण }-शुक्ला 154
 सुणेकण }
 सुण्डो-शौण्डः 69

मुष्णाओ }-मुष्णानः 37, 45
 मुष्णाणो }
 मुष्हा }-1 साम्ना 99
 }-2 सुपा 101
 मुष्हो-सूक्ष्मः 43
 मुत्तो-श्रुतिः 103
 मुदिभं-मुमु 135
 मुदु-मुतः 269
 मुप्पणहा }-श्रपणखा 104
 मुप्पणही }
 मुमणं-मुमनः 136
 मुमणो-मुमनाः 129
 मुरुधो-सुप्रः 51
 मुरेओ-सुराः 96
 मुवइ-स्वपिति 218
 मुवओ-मुवर्चाः 129
 मुवण्णिओ-सौवर्णिकः 69
 मुवो }-1. श्वः 152
 }-2. स्वः 29
 मुसा-सुपा 101
 मुस्सुकए-मुद्रुकुतः 255
 मुहओ-सुभगः 65, 73
 मुसइ-श्रुत्यति 196
 मुसासो-सोच्छ्वासः 69
 मुहवो-सुभगः 65, 73
 सेअइ-सिञ्जति 323
 सेअइ-ए }-शेते 195
 सेइ }
 सेण्णं-सैन्यम् 113
 सेद्धं-सिन्दूरम् 111
 सेस्कदि-श्रेक्षते 256
 सेफो-छेप्प 123

सो-सः 124, 273
 सोअमाअुसो-सौकुमार्ययुक्तः 38
 सोइ-सुनोति 196
 सोउमाण }-शुत्ता 154
 सोऊण }
 सोत्तमाण }-शुत्ता 159
 सोत्तूण }
 सोत्तुं-श्रोतुम् 153
 सोहो }-श्रुकः 32
 सोकरो }
 सोण्डीरो-शौण्डीर्यः 41
 सोहो-सूक्ष्मः 43
 सोत्तो-श्रुतिः 103
 सोमवो-सौमपः 86
 सोमारो-सुकुमारः 71
 सोरहो-सौराष्ट्रः 83
 सोलइ-1. क्षिपति 217
 2. वचति 193
 सोवइ-स्वपिति 218
 सोवण्णेआ }-सौवर्णेयी 105
 सोवण्णेइ }
 सोसासो-सोच्छ्वासः 69
 सुणिकण }-सुत्ता 154
 सुणेरुण }
 ह
 हं }-अहम् 140, 277
 हरं }
 हक्कइ-निषेधति 216 .
 हणुमन्तो-हनुमान् 65
 हणुमा-हनुमान् 157
 हत्थुओ-हस्तः 160
 हत्थो-हस्तः 38, 160

हरभई-हरीतकी 106
 हरइ-टुलाति 202
 हरकिराअं-हरकिरातम् 72
 हरडई-हरीतकी 106
 हरिअदो-हरिधन्त्रः 44
 हरिसइ-हृष्यति 205
 हरिसो-हर्षः 49
 हळहा }
 हळदी } -हरिषा 101
 हळडा }
 हळिआरो-हरितालः 52
 हळिओ-हालिकः 60
 हळओ-लघुकः 52
 हवइ } -ए-1. जुहोति 195
 } -2. भवति 251, 284
 हवदि-दे-भवति 251
 हवन्तो }
 हवमाणो } -भवन् 127.
 हवेमाणो }
 हसइ-हसति 223
 हसई-हसन्ती 134
 हसंतो }
 हसेतो } -हसन् 127
 हसमाणो }
 हसेमाणो } -हसन् 127
 हसमाणा }
 हसमाणी } -हसन्ती 134
 हसिअ-हसितम् 115
 हसिअव्वो }
 हसेअव्वो } -हसितव्यः 97
 हसिउं }
 हसेउ } -हसितुम् 153
 हसिऊण }
 हसेऊण } -हसिला 153

हसिज्जन्तो }
 हसिज्जमाणो } -हसमानः 123
 हसितून-हसिला 260
 हसिरो-हसनशीलः 161
 हसीअन्तो }
 हसीअमाणो } -हसमानः 128
 हाअइ-ए }
 हाइ } -जिहीवे 195
 हाओ-भागः 36
 हालिओ-हालिकः 60
 हासिअं }
 हासाविअं } -हासितम् 115
 हिअं }
 हिअअं } -हृदयम् 113
 हितपसंतोओ-हृदयसंतोपः 258
 हिप्ये-हृषः 255
 हिर-किल 145
 हिरिजुओ-हीयुतः 49
 हिरी-हीः 104
 हीणो-हीनः 64
 हीरो-हरिः 58
 हुणइ-ए-जुहोति 195
 हुलइ-माहि 213
 हुणिऊण }
 हुणेऊण } -हुला 154
 हुलइ-सिपति 217
 हुवइ-ए }
 हुति } -भवति 251
 हुन्तो }
 हुवन्तो }
 हुवमाणो } -भवन् 127
 हुवेमाणो }
 हुणो-हीनः 64

हेट्-अधस् 27

हेङितं-अधोमयम् 160

होइ-
होअइ }
होअए } -भवति 251, 284
होअइ }
होआइ }

होइअइ-ए } -भवते 225
होइअइ-ए }

होणउ-भविता 243

होदि-भवति 284

होदण-भूला 250

होन्तो }
होमाणो } -भवन् 127

Appendix of Avyayas Alphabetically arranged.

अ

अइ-संभावने १४६
अगओ-अग्रतः १५६
अण-नजर्थे १४९
अणत्थ-अन्यत्र १५८
अणह-अन्यत्र १५८
अणहि-अन्यत्र १५८
अप्पणा-स्वयम् १५०
अमो-१. पथात्तापे; २. सूचनायाम्;
३. दुःखे; ४. संभाषणे; ५. अप-
राधे; ६. आनन्दे; ७. आदरे;
८. रोदे; ९. विस्मये; १०. विपादे;
११. भये १४५
अमो-आधये १४५
अरे-१. संभाषणे; २. रतिकलहे १४७
अवि-अपि १५४-५
अहय-अथवा १५२
अहवा-अथवा १५२

आ

आम-अभ्युपगमे १४४
आलाहि-निवारणे १४९

इ

इ-पादपुरणे १५२
इअ-इति १५५
इअहरा-इतरथा १५०
इआनि-इदानीम् १५१
इआणि-इदानीम् १५१
इर-किलार्थे १४५

इसि-ईपत् १५२
इहरा-इतरथा १५०

उ

उ-उपस्य स्थाने १५०
उअ-उद्ये; १५२
उव-पदार्थे १५०
उवरि-उपरि १५१
उवह-पश्यतार्थे १५०

ऊ

ऊ-१. यर्हावाम्; २. विस्मये; ३.
सूचनायाम्; ४. आक्षेपे १४७

ए

एकसरिअं-१. अडिल्यर्थे; २. संय-
त्यर्थे १५०
एकआ
एकइआ
एकसि
एकसिअ
एगसिअ
एण्ह-
एताहे } -इदानीम् १५१
एमेअ-एवमेव १५५
एवं
एव } -एवम् १५५

ऐ

ऐ-अपि १५०

ओ

ओ-१. पथात्तापे; २. सूचने १४८-९.
३. अवस्य स्थाने; ४. अपस्य स्थाने;

५. उगमं १८९ ६. उगम
एगमे १५०

क

कभो }
कतो } -उग. १५५-१५८
कथ }

करो-उतः १५५

कह-१. कथम् १५१-२. कुत्र १५५,
१५८

कह-कथम् १५१

कहि-कुत्र १५८

कि-किम् १५५

किनी-प्रति १४४-४५

कि-किम् १५५

किर-किरार्थे १४५

किहि-कुत्र १५५

कुभो }
कुदा } -उतः १५५-६

कूर-कूरम् १५२

ख

ख-१. निखये, २. विखये; ३. वितर्के
१४८

ख

विद्व }
वेअ } -एवार्थे १४४
ख }

ज

जं-यत् १५१

जय-यत्र १५८

जह }
जहा } -यथा १५२, १५८
जहि }

जा }
जाव } -यावत् १५५

उ-गारदूतमे १५१

उ-ग-ग-ग-ग १८९

ग

गह-एवार्थे १४४

गउग }
गउग }
गउग }
गउगी }

गवर }
गवार्थे } -१. ग-ग, २. आनगार्थे १८९

गवि-ग-ग-ग-ग १४८

गाह-नगार्थे १४९

गण }
गण } -गूणम् १५५

त

त-वागवोपम्याये १४४

-तत् १५१

तह }
तहा } -तथा १५२

ता }
ताव } -तावत् १५५

ति-इति १५५

द

दर-१. अर्थे २. अर्थे १४४

दे-१. समुखीकरणे; २. सहया
आमन्त्रणे १४८

ध

धू-कुत्तायाम् १४७

न

नीचव-नीचे: १५२

प

पयेअ- }
पाडिएकं } -प्रत्येकम् १५०
पाडिर्क }

पिहं-पृथक् १५२

पिव-इवार्ये १४९

पिहं }-पृथक् १५२

पुणरुक्तं-कृतकरणे

पुणाद्-पुनर् १५६

पुरा-पुरत १५६

पुहं-पृथक् १५२

पेन्वे-आमन्त्रणे १४८

य

बाहिं }-बहि १५१

म

मण-विमर्श १४९

मणञ् }-मनाक् १६१

माद्-मार्थे १४९

मानि-सत्या आमन्त्रणे १४८

मिच्छा-मिथ्या १५२

मिव-इवार्ये १४९

मुसा }-मुषा १५२

मोराज्जा-मुषा १५०

मोसा-मुषा १५२

र

र-पादपुरणे १५१

रे-१. संभाषणे, २ रतिकलहे १४७

व

व-इवार्ये १४९

वने-१ निधये, २ अनुकम्प्ये, ३

विकल्पे, ४. संभावने १४६

वटे-१ निधये २ निर्धारणे १४६

वि-अपि १५४-५

विञ् }-इवार्ये १४५

वीसु-विध्वक् १५१

वेन्वे-१. विषादे, २ मये; ३. वारणे,

४ आमन्त्रणे १४८

व्व-इवार्ये १४५

स

स }-सम् १५५

सअहुत्तो-सतकल १६०

सआ }-सदा १५४

सणिञ्-शनैः १६१

सम्भ-सम्यक् १५१

सन्वओ-सर्वतः १५६

सहासज्जो-सहसकल. १६०

ह

हदि-निर्वेदे १४४

हद्-गृहाणार्थे १४६

हदि-१ विकल्पे, २ विषादे, ३. सत्ये,

४. निधये, ५ पश्चात्तापे;

६ गृहाणार्थे १४६

हरे-१ क्षेपे, २ संभाषणे, ३. रति-

कलहे १४७

हव्य }-सत्या आमन्त्रणे १४८

हिर-किलार्थे १४५

हु-१. निधये, २ विस्मये, ३. वितर्के

१४८

हु-१. पृच्छायाम्, २ दाने, ३.

निवारणे १४६

Appendix of Nipâtas Alphabetically arranged.

अ

अञ्जसहरो-रहस्यभेदी १७४
अकोप्पो-अरराधः १७३
अकंतो-वृद्धः १७८
अगहिओ-१. विरचितः; २. विप्र-
गृहीतः १८१
अगिआयो-इन्द्रगोपः १७५
अगुच्छं-प्रसितम् १८०
अंकितं-आलिक्रितम् १७९
अच्छिबद्धणं-निमीलनम् १७३-४
अच्छिबिअच्छी-परस्परकृष्टिः १६५
अच्छिहस्तो-द्वेष्ट्यः १६४
अच्छुद्धसिरी-मनोरथाधिकफलप्राप्तिः
१७४
अजङ्गो-आरः १७२
अजमो-कृशुः १७२
अट्टणो-आर्तुः १६७
अडअणा-पुंश्चली १६४
अणङ्गो-आरः १७२
अणरहू-नववधूः १७०
अणहवणअं-भारितम् १८२
अणुअिअओ-१. प्रयतः; २. परिजा-
गरितः १८०
अणुदिवं-दिनमुखम् १७१-२
अणुसूआ-आसनप्रसवा १६९
अण्णं-१. आरोगितम्; २. खण्डितम्
१८३
अण्णइओ-सर्वार्थतृप्तः १६६
अण्णासअ-आस्तुतम् १८२

अत्तिहरी-दूती १७२
अपव्वं-अफण्डम् १७१
अहुमाअं-पूर्णम् १८०
अन्तरिअं-१. रक्षना; २. कटिसूनम्
१६६
अपंडिअं-अनष्टम् १८२
अपिई-पुनवक्तम् १८२
अपुण्णं-आकान्तम् १७६
अप्पुण्णं-पूर्णम् १८०
अयुद्धसिरी-मनोरथाधिकफलप्राप्तिः १७४
अमओ-असुरः १७०
अम्मच्छं-असंरद्धम् १७६
अम्हत्तो-प्रमृष्टः १७८
अयुजरेवई-अचिरयुवतिः १७०
अरणी-सरणी १७२
अलमलवसहो-धूर्तदृष्टमः १६६
अल्लो-भ्रमरः १६४
अवगळो-आकान्तः १८३
अवढाहिअं-उत्कृष्टम् १८३
अवडुल्लिअं-कृपादिनिपतितम् १६६
अवरिअं-अद्वैतम् १६५
अवसण्णं-सुतम् १८१
अवहिट्ठो-दर्शितः १७१
अवहोओ-विरहः १७३
अवाटिओ-वञ्चितः १८४
अविणअवई-आरः १७२
अविहिओ-मत्तः १८१
अव्वा-अम्वा १७१
अरसंगिअं-आसक्तम् १७९

उडिअ-अन्यष्टम् १७९

उडिओ-उत्क्षिप्तः १७७

उत्ततो-अध्यासितः १८२

उत्तुवों-दृष्टः १८४

उदाहिअ-उत्क्षिप्तम् १७८

उद्वलिअ-अवनतम् १८१

उद्दरिअ-१. रणद्वतम् १८०

२. उत्प्लतम् १८२

उद्धओ-शान्तः १७७

उद्धणो-उद्धतः १७३

उद्धरिअ-अर्धितम् १७६

उद्धलो-पार्श्वद्वयाप्रवृत्तः १६५

उप्पत्तो-१. गलितः २. विरक्तः १७९

उप्पल्लो-अध्यासितः १८२

उम्मडो-उद्धतः १७७

उम्मरिअ-उन्मूलितम् १७८

उम्मुहो-उद्धतः १७३

उम्मकिअ-सुखीकृतम् १८३

उप्पलो-अध्यासितः १८२

उरपिअ-१. आरोपितम्;

२. खण्डितम् १८३

उरुमहो-प्रेरित १७६

उल्लुओसिअ-रोमाधितम् १७९

उल्लुहुलअ-अवितृप्तम् १८०

उल्लिओ-उपसर्पितः १७६

उल्लिअ-दुश्चेष्टितम् १८२

उल्लुअ-१. पुरस्कृतम् १८३

-२. रक्तम् १८०

उल्लुहुंठिअ-उत्ततम् १८३

उल्लुओ-आरुढः १७९

उल्लोको-त्रुटितः १७६

उवटज्जो-उपकारी १६८

उवडिअ-अवनतम् १८१

उविद्धो-स्रस्तः १७७

उध्विको-प्रलपितः १७७

उध्विटं-१. चकितम्; २. क्लान्तम्;

१७७

उध्विच्चो-क्रुद्धः १७७

उसलिअ-रोमाधितम् १७९

ऊ

ऊआ-यूका १७०

ऊगिअ-अलंकृतम् १८२

ऊर्णदिअ-आनन्दितम् १७५

ऊरिसकिओ-रुद्धः १८४

ऊसअ-उपधानीकृतम् १७९

ऊसविअ-उद्धान्तम् १७७

ऊसुंभिअ-रुद्धगलरोदनम् १६७

ऊमुम्मिअ-उपधानीकृतम् १७९

ए

एकल्लो-प्रबलः १६८

एलविलो-१. धनी; २. वृषः १७४

ओ

ओअधिअ-आघातम् १७७

ओअम्मओ-अभिभूतः १७८

ओअल्लअ-विप्रलब्धम् १८२

ओअलो-१. कम्प; २. अपचारः १७४

ओउलिअ-पुरस्कृतम् १८३

ओच्छंदिअ-अपहृतशरीरादि-

व्यधितम् १७९

ओच्चरो-मीर १६८

ओणअ-अवनतम् १८१

ओंदुरो-उन्दुहः १७५

ओप्पं-मृष्टम् १८०

ओमल्लं-घनीभूतम् १८०

ओमसो-अपसृतः १७७

ओवाअओ-आपातपः १७४-५

ओसटो-विकसितः १७६

ओसटिओ-आसीर्णः १८८
 ओसणो-युटितः १७६
 ओसरिओ-१. आसीर्णः; २. अक्षि-
 संकोचात् संज्ञितः १८२
 ओसाअणं-महीयानम् १७०
 ओसिअं-अपूर्वम् १८२
 ओसिरणं-स्युस्सर्जनम् १७०
 ओह्मी-अपद्यतिः १६९
 ओहरणं-आप्राप्तम् १७७
 ओह्मिओ-अभिभूतः १७८

क

कउउं-ककुदम् १७१
 कखडो-ककदाः १७१
 ककरालो-ककदाः १७१
 कयं-कार्यम् १६६
 कहरिअं-१. छिन्नम्; २. छिद्रता १७७
 कडप्पो-कलापः १७२
 कडिअं-प्रीणितम् १७९
 कडिअं-१. आसीः; २. गहनम्;
 ३. दीवारिकः; ४. कटिपत्रम्;
 ५. निर्दिष्टः; ६. विपक्षः १६५
 कणइदो-मुक्तः १६३
 कणई-लता १६४
 कणं-कलत्रम् १७१
 कपो-१. उपरतः; २. क्षीणः १७८
 कंदोई-उत्पलम् १७३
 कमनी-निःश्रेणी १६६
 कमनं-१. आसं; २. कलहः १७५
 कर्मही-कटुहृता १६८
 कर्मो-योगः १७८
 कर्मो-करीरः १७०
 कर्म-अन्तः १७१
 कडेई-कलत्रम् १७२

कवरिअं-१. आरोपितम्;
 २. खण्डितम् १८३
 कावपिउला-ओकिला १६८
 कारिअं-कृत्रिमम् १६८
 कालं-तमिस्रम् १७४
 किपाओ-स्थलितः १८१
 किमिपरवत्तणं-कौशेयम् १७३
 किरिकिरिआ-१. कर्णोपकर्णिका;
 २. कुतुहलम् १६६

किरो-किरुः १७६
 कुच्छिमई-गर्भवती १६८
 कुहलो-लताग्रहम् १६५
 कुडुहो-लताग्रहम् १६५
 कुडुहो-लताग्रहम् १६५
 कुडुवीअं-गुरतम् १६६
 कुडं-कुतुहलम् १७१-२
 कुम्मणो-स्तानः १६४
 कोम्मरिअं-आपूरितम् १८०
 कोटिओ-पिण्डः १६७
 कोटिओ-पिण्डः १६७
 कोटीई-कुहविन्दम् १७१

ख

खंभमनी-स्वल्पदण्डिः १७५
 खंभलट्टो-स्वल्पदण्डिः १७५
 खओ-सुदण्डः १७१
 खरखुटी-प्रमदयोगः १६६
 खडुं-जोतः १७१

ग

गअं-आपूर्वम् १७८
 गुम्मिओ-गुल्लरिणः १८३
 गअमाउलो-विशेषः १६६
 गमिओ-१. अक्षरसंनिधिपररागः;
 २. अक्षरसंनिधिपररागः १६५

गंजोलो-समाकुलः १६७

गतती-गायिका १६९

गतो-गतः १८२

गमिदो-१. अपूर्णः; २. गूढः;

३. सरलितः १८४

गणो-गण्डस्थलम् १७२

गण्डओ-प्रेरितः १७६

गविअ-अवधूतम् १८१

गहरो-गृध्रः १७२

गहिआ-प्राया १७२

गहिलो-प्रहिलः १७०

गामणहं-ग्रामस्थानम् १७०

गामेरेडो-ग्राममक्षकः १६७

गाधी-गौः १६५

गाबो-गतः १८२

गुल्लिओ-संघटितः १७६

गुमिलो-मूढः १६६

गुम्मइओ-१. अपरितः; २ स्खलितः;

३. आमूलोचलितः; ४. मूढः;

५ विघटितः १७९-८०

गुलिअ-मथितम् १७८

गोणा-गौः १६९

गोणिक्को-गोसमूहः १७०

गोदा-गोदावरी १६९

गोरडितम्-सस्तम् १७७

गोला-गोदावरी १६९

गोसण्णो-मूर्खः १७४

गोसो-प्रत्यृष १७०

घ

घअअदं-मुकुरम् १७३

घउअ-सकुचितम् १८०

घड-सुधीश्वरम् १७८

घडाघडी-भोष्ठी १६६

घडिआ-भोष्ठी १६६

घसणिअ-अन्विष्टम् १७९

घाभणो-गायनम् १७१

घुग्घुसुअं-अशंकं फणितम् १७९

घुसिमं-घसृणम् १७०

च

चउअं-चतुणधम् १७२

चअलं-चतुलम् १६८

चअरिओ-चंचरीरुः १७६

चआ-तलाहतिः १७५

चयिको-स्थासकः १७४

चण्डिको-कोपः १६४

चण्डिओ-१. पिशुनः; २ कोपः १६४

चंदोअं-कुमुदम् १७३

चपेटा-कराघातः १७४

चण्णओ-बहुमिध्यावादी १६४

चलणाओहो-चरणायुधम् १७६

चलणकं-जपनाशुकम् १७४

चिकं-१. स्तोकः १७६

-२. ध्रुतम् १८१

चिक्राअणो-सहनः १६७

चित्तलं-रस्यम् १६५

चित्तविअओ-परितोषितः १७८

चिमिणं-रोमाशितम् १७९

चिमेचिआ-धारा १७३

चिलिचिआ-धारा १७३

च्छाइलो-रूपवान् १६५

छ

छअ-छटा १७०

छंडिअ-छन्नम् १७९

छिकं-स्पृष्टम् १८०

छिच्छई-पुंथली १६४

छिच्छो-जारः १७२

छिछि-धिकृधिकृ १७०

तडकडिओ-धनवस्थितः १७७
 तणसोद्धो-तृणशून्यम् १७७
 तणेसी-तृणराशिः १७६
 तण्णाभं-आर्द्रम् १६७
 तत्तिलो-तारपरः १६७
 तत्तुरिजं-रञ्जितम् १८३
 तंयकिमी-इन्द्रगोपः १७५
 तंबकुसुमं-१. कुरवकम्; २. कुरण्टकम्

१७३

तलं-तल्पम् १६९
 तलारो-तलवरः १७१
 तलं-तल्पम् १६९
 तल्लं-तल्पम् १६९
 तिलि-तात्पर्यम् १६७
 तेआळिसा-त्रिचलारिंशत् १७१
 तेवण्णा-त्रिपञ्चाशत् १७०
 तोमरिओ-शङ्खमार्जनम् १६९

थ

थिरण्णो-अस्थिरः १७३
 थेरोसणं-अम्बुजम् १७३
 थेवो-स्तोकः १७०
 थोको-स्तोकः १७०
 थोवो-स्तोकः १७०

द

दङ्गळी-दववर्त्म १६८
 दरवळ्ळहो-कातरः १७५
 दुग्गं-दुःखम् १७२
 दुग्घोद्धो-द्विपः १६३
 दुडोलना-गौः १६९
 दुंदुमिअं-रसितम् १७८
 दुम्मदणी-कलहकारिणी १६७
 दुरिअं-हृतम् १७६
 दूणो-द्विपः १६३

दुसळो-दुर्भंगः १७२
 दुग्गं-युग्मम् १७०
 दुग्घोद्धो-द्विपः १६३
 दुवुरो-तुवुरिः १७५
 दोसणिजन्तो-चन्द्रः १७२-३
 दोसारअणो-चन्द्रः १७२-३
 दोसो-कोपः १७५

ध

धणिआ-धन्या १७०
 धारावासो-दुर्दुरः १७५
 धुअराओ-ध्रमरः १७५
 धुत्तो-आकान्तः १८३
 धुहअं-पुरस्सृतम् १८३
 धूमद्वअमहिसी-कृशिकाः १७३
 धूमरी-तुहिनम् १६५
 धोरणी-पङ्क्तिः १६८

न

नंगओ-रुद्रः १८४

प

पअरो-अर्थदरः १७५
 पअलाओ-फणी १७३
 पंसुलो-रुद्रः १८४
 पङ्कुरणं-प्रावरणम् १७०
 पच्छाणिओ-सम्मुखमागतः १८०
 पञ्चतरं-दलितम् १८०
 पट्टिअं-अलंकृतम् २८२
 पट्टिअखरो-प्रतिकूलः १७२
 पट्टिअग्गअं-भग्नम् १८०
 पट्टिसिद्धी-प्रतिस्पर्धा १७२
 पट्टिसोत्तो-प्रतिकूलः १७२
 पट्टिहत्थो-अपूर्वः १८२
 पट्टाविअं-समापितम् १८०
 पणिळिअं-हृतम् १८०-८१

पणवण्णा-पञ्चपद्याशत् १७०

पण्णा-पद्याशत् १७०

पंडरंगू-ग्रामेश १७५

पथरं-पादताडनम् १७४-५

पद्मल-पार्श्वद्वयाप्रवृत्त १६५

पम्मी-पाणि १७१

पम्हलो-केसर १७५

परभत्तो-भौरः १७४

परिभट्टविभ-परिच्छिन्नम् १८०

परिभट्टिभ-प्रकटितम् १८०

परिकृत्वाद्भओ-परिक्षीण १८१

परिधिभ-उत्क्षिप्तम् १०८

परिहाद्भओ-परिक्षीण १७७

परेओ-विज्ञाच १७४

परोट्ट-पर्यस्तम् १७८

परुहिभओ-मूर्ख ;

उपलहृदयः १६४

पक्षित-पर्यस्तम् १७८

पशोटजीहो-रहस्यभेदी १७४

पविग्घ-निस्सृतम् १८१

पविर्जवो-स्निग्ध १८१

पसङ्गिओ-प्रेरित १७६

पहट्टो-१. उद्धत १७३, २. भविर-
तरहट्ट १७६

पाडरण-१. प्रावरणम्, १७०

२. वपवम् १७४

पाओ-पत्नी १७३

पाट्ठुक्-प्रतिभू १६५

पाटिपिद्धो-प्रतिरर्था १७२

पागाओ-गाक्षी १६५

पागारे-गवास १७३

पिउय-१ विगृहसा; १६९

२. मर्ता १७५

पिट्ठिभ-विगृहसा १६९

१४

पिडओ-आविष्टः १८१

पिड्ढम-प्रशान्तम् १८३

पिप्पिडिअ-यत्किञ्चित्पठितम् १६६

पिल्लुअ-क्षुतम् १८१

पिप्पं-जलम् १६४

पुआई-१. उन्मत्त, २. पिशाच १७५

पुण्णाळी-पुंथली १६४

पुण्को-पितृप्यसा १६९

पुरिलो-दैत्य १७४

पुलघओ-भ्रमर १६४

पुठ्ठंगो-मुण्डित १७७

पेज्जलिओ-सपटित. १७६

पेसणआळी-दूती १७२

पोरयो-मत्तारी १७५

प्रेक्किअ-नृपरटितम् १७९

य

यहलो-वलीवर्दः १७०

यडिणो-यन्दी १६७

यग्घोणे-भेलक १६७

यम्हहर्-अभ्युपम् १७३

यम्हालो-अपस्मार १६८

यत्तामोडो-यत्तारहार १६८

यहिओ-मथित १७१

यहुत्तालो-१. बौर, २. धूर्त,

३. जार १७४

यहुत्तिआ-ज्येष्ठभ्रातृकायूः १६८

यहुत्ती-वीटोतिगवासभक्षिका १६८

याओ-यात १७०

युत्तिरो-माक्षिः १६६

युत्तुत्तो-युद्ध १७०

म

मक्के-मार्त्तिय १६९

महिओ-मिण्ड १७४

माइरो-भीरुः १६८

माउन्ना-भ्रातृजाया १६४

भिर्गं-१. नीलम् २. स्त्रीकृतम् १७४

भेजलो-भीरुः १६८

भेजो-भीरुः १६८

भोइओ-महेशः १७५

म

महमोहिणी-सुरा १७५

महलपुत्ती-पुष्पवती १६३

मघोणो-मघवान् १६४

मंजरो-माजारः १७२

मडप्परो-गर्वः १६९

मत्तवालो-मत्तः १६८

मदोळी-वृत्ती १७२

मम्मळो-गर्वः १६९

मरिओ-१. व्रुटितः १७६

-२. विस्तीर्णः १८३

महालयपक्खो-महालयपक्षः १७६

महलो-सुखरः १६८

माइंदो-माकन्दः १७५

माउन्ना-१. मातृध्वसा १६८

-२. सखी १७५

माउन्निआ-मातृध्वसा १६८

माणंसी-१. मायावी; २. मनखी १६७

माभाई-अभयम् १६९

माहिवाओ-मापवातः १७५

मिअं-अलंकृतम् १८२

मुसलं-मांसलम् १७६

मुइल-मुखम् १६९

मुहुपोमराई-धूः १७३

मेहुणिआ-१. मातुलात्मजा; २. स्याली १६४

र

रअणिदअं-उमुदम् १७३

रइलक्कं-जघनम् १७४

रगिळो-अभिलषितः १७८

रिअं-लूनम् १७८

रिंछोळ्ये-पङ्क्तिः १६८

रिट्रो-१. अरिष्टम्; २. दैत्यः;

३. वाकः १७६

रिमिणो-रोदनशीलः १६४

रन्हो-आकान्तः १८३

रुअरुइआ-उरकलिका १६९

रुअसिणी-रूपवती १६६

रोक्कअं-प्रोक्षितम् १८३

ल

लंवा-१. वल्लरी; २. केशः १७३

लअणी-लता १६४

लइणा-लता १६४

लकुडो-लगुडः १७१

लज्जालुइणी-रुलहकारिणी १६७

लउहा-विलासवती १६७

लववो-मुप्तः १७७-८

लाहिलो-लम्पटः १६५

लुको-मुप्तः १७७-८

लोट्रो-स्मृतः १८१

लिहको-गतः १८२

व

वअणीआ-१. उन्मत्ता; २. दुःशीला

१७६

वइरोडो-जारः १७२

वक्क-पिटम् १८१

वस्सलं-आच्छादितम् १८३

वच्छुद्वळिओ-प्रत्युद्धतः १७८

वंजरो-मार्जारः १७२

वडिणायो-घर्षरकण्डः १७२

वडिसाअ-घृतम् १८१

सहाल-नूपुरम् १६३
 समराइअ-पिठम् १८१
 समुद्गणणीअं-चन्द्रः १७२-३
 समुद्गहरं-अम्बुगृहम् १७३
 सरिसाहुलो-सदृशः १६६
 सहउत्थिआ-दूती १७२
 साउलो-अनुरागः १६७
 साणिओ-शान्तः १८१
 सामरी-शास्मली १७१
 साळकिआ-शारिका १७२
 साहुली-शाखा १६६
 सिद्धो-सुसोत्थितः १७७
 सिप्पी-शूची १७१
 सिंहडहिओ-बालकः १६६
 सिहिणं-स्तनम् १७३
 सीउट्ट-हिमकालदुर्दिनम् १६६
 सीउल्लं-हिमकालदुर्दिनम् १६६
 सीसकं-शीर्षग्रम् १७१-२
 सुण्हसिओ-निद्राशीलः १६७
 सुहरओ-१. धारिकागृहम्;
 २. चटकः १७४

सूरंगो-दीपः १७३
 सूरुओ-दिवसः १७३
 सूरुओ-मध्याह्नम् १६३
 सेवाळं-सेवालम् १७१
 सोत्ती-तरङ्गिणी १६५
 सोहिअं-पिठम् १८१

ह

हकिअं-उन्नतम् १८३
 हडमहडो-युवस्वस्थः १७४
 हडहडो-अनुरागः १६७
 हल्लरविअं-ललितम् १८२
 हिआ-हाः १७०
 हिओ-स्रस्तः १७७
 हीमोर-भीमरम् १७१
 हीरणा-त्रपा १६७
 हेपिअ-उन्नतम् १८३
 हेरिओ-हेरम्बः १७६
 हेसमण-उन्नतम् १८३
 हेसिअं-रसितम् १७८

An Appendix Containing Declensional Forms.

Mas. Nouns ending in अ.

राम.

	Sing.	Plu.
Nom.	रामो	रामा
Acc.	रामं	रामे-रामा
Inst.	रामेण-णं	रामेहि-हि-हिं
Abl.	रामाहितो-रामतो- रामाभो-रामाउ- रामा-रामाहि	रामाहितो-रामेहितो-रामतो- रामाभो-रामाउ-रामाहि- रामेहि-रामामुंतो- रामेमुंदो
Gen.	रामस्स	रामाण-णं
Loc.	रामे-रामम्मि	रामेमु-मुं
Voc.	दे रामो, दे राम	दे रामा

Vararuchi gives रामादो, रामादु in place of रामाभो, रामाउ. The Shadbhāṣhā's abdamāñjarī gives रामाहि instead of रामादि (Abl. Sing.) and an additional form दे रामा (Voc. Sing.).

Mas. Pronouns ending in अ.

सद्य.

	Sing.	Plu.
Nom.	सद्यो	सद्ये
Acc.	सद्यं	सद्ये-सद्या
Inst.	सद्येण-णं	सद्येहि-हि-हिं
Abl.	सद्याहितो-सद्यतो- सद्याभो-सद्याउ- सद्या-सद्याहि	सद्याहितो-सद्येहितो- सद्यतो-सद्याभो- सद्याउ-सद्याहि- सद्येहि-सद्यामुंतो- सद्येमुंदो

	Sing.	Plu.
Gen.	सव्वस्स	सव्वाण-णं; सव्वेसिं
Loc.	सव्वम्मि-सवत्थ- सव्वत्ति-सव्वहिं	सव्वेसु-सुं

Vararuchi gives सव्वादो-दु in place of सव्वाओ-उ (Abl. Sing.).

The Shadbhāshās'abdamañjarī says:—‘संबोधने सौ दे सव्वो दे सव्वा दे सव्व, जसि दे सव्वे ।’

Neuter Nouns
ending in अ.

वण.

Neuter Pronouns
ending in अ.

सव्व.

	Sing.	Plu.		Sing.	Plu.
Nom.	वणं	वणाणि- वणाइ-वणाई	Nom.	सव्वं	सव्वाणि- सव्वाइ- सव्वाई
Acc.	"	"			
Voc.	दे वण	"	Acc.	"	"

The rest like
the forms of राम.

The rest like
the forms of सव्व Mas.

The Shadbhāshās'abdamañjarī observes:—“संबोधने सौ ‘तोः’ इति डोत्वं पुंस्येवेष्यत इति भाष्योक्तेरत्र नास्ति ।”

Mas. Nouns ending in इ.

Additional forms according to प्राकृ० चन्द्रि० are—
Nom. अग्गिओ; अग्गिवो अग्गवो; Plu. अग्गीउ; similarly घाउउ-
घाउओ-घाउवो

अग्गि.

	Sing.	Plu.
Nom.	अग्गी	अग्गउ-अग्गओ-अग्गिणो- अग्गो
Acc.	अग्गि	अग्गिणो-अग्गी
Inst.	अग्गिणा	अग्गीहि-दि-दिं

	Sing	Plu.
Abl	अग्निणो-अग्नीहितो- अग्नितो-अग्नीओ- अग्नीउ	अग्नीहितो-अग्नितो- अग्नीओ-अग्नीउ- अग्नीसुतो
Gen.	अग्निणो-अग्निस्स	अग्नीण-ण
Loc	अग्निम्मि	अग्नीसु-सु
Voc	दे अग्नी-अग्नि	अग्निणो-अग्नी

Mas. Nouns ending in उ

वाउ.

Nom	वाऊ	वाअउ-वाअओ-वाउणो- वाऊ-वाअवो
Acc	वाउ	वाउणो-वाऊ
Inst	वाउणा	वाऊहि-हिं-हिं
Abl	वाउणो-वाऊहितो- वाउतो-वाऊओ-वाऊउ	वाऊहितो-वाउतो- वाऊओ-वाऊउ-वाऊयुतो
Gen	वाउणो-वाउस्स	वाऊण-ण
Loc	वाउम्मि	वाऊसु-सु
Voc	दे वाऊ-वाउ	वाउणो-वाऊ

Vararuchi gives new forms as under —

Nom and Voc Plu अग्नीओ, वाऊओ, Abl Sing अग्नीहि, वाऊहि He gives अग्नीदो-दु in place of अग्नीओ-उ and वाऊदो दु in place of वाऊओ-उ

प्राकृतचन्द्रिका has अग्निउ-अग्निओ-अग्निवो-अग्निवो and वाउउ-वाउओ-वाउवो as additional Nom Plu forms of अग्नि and वाउ respectively.

The Shadbhāṣya's abdamanyan gives दे अगउ, दे धग्गओ as additional forms (Voc Plu) and दे वाअउ, दे वाअओ, दे वाअवो (Voc Plu) as additional forms

	दहि Neu		महु Neu	
	Sing	Plu	Sing	Plu
Nom	दहि-हिं-हिं	दहीणि- दहीद-दहीदं	महु-हु-हुं	माहि- महू-महूदं
Acc	"	,	"	"

	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
Voc.	दे दहि	दहीणि- दहीई-दहीई	दे महु	महुणि-महुइ- महुई

The rest like the forms
of अग्नि.

The rest like the forms
of वाउ.

Vararuchi gives दहीइ and महुइ as Nom., Acc., and Voc. Plu.

The Shadbbhâshâs'abdamafijari observes—

धमि-दहि-महु. In regard to महु Nom. Sing. it remarks :—' महु इति निरनुनासिकं रूपमपीति भाव्ये'. 'महु इति निरनुनासिकोपीष्यते' (प्राकृतमणिप्रदीप).

Fem. Nouns ending in आ,

जाआ.

	Sing.	Plu.
Nom.	जाआ	जाआओ-जाआउ-जाआ
Acc.	जाअं	जाआओ-जाआउ-जाआ
Inst.	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआहि-हि-हि
Abl.	जाआअ-जाआइ- जाआए; जाआहितो- जाअतो-जाआओ- जाआउ	जाआहितो-जाअतो- जाआओ-जाआउ- जाआसुतो
Gen.	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआण-णं
Loc.	जाआअ-जाआइ- जाआए	जाआसु-सुं
Voc.	जाए-जाआ-जाओ	जाआओ-जाआउ- जाआ

Vararuchi gives जाआदो-दु for जाआओ-उ (Abl. Sing.).

The Shadbbhâshâs'abdamafijari does not give the form दे जाओ (Voc. Sing.).

Gen.	गोरीअ-आ-इ-ए	गोरीण-णं
Loc.	गोरीअ-आ-इ-ए; गोरेम्मि	गोरीसु-सुं
Voc.	दे गोरी	दे गोरी-गोरीओ- गोरीउ-गोरीआ

Vararuchi gives गोरीदो-डु in place of गोरीओ-उ (Abl. Sing.) and an additional form गोरीहि (Abl. Sing.).

Fem. Nouns ending in ऊ.

जंबू.

	Sing.	Plu.
Nom.	जंबू	जंबू-जंबूओ-जंबूउ
Acc.	जंबुं	जंबू-जंबूओ-जंबूउ
Inst.	जंबूअ-आ-इ-ए	जंबूहि-हिं-हिं
Abl.	जंबूअ-आ-इ-ए; जंबूहितो- जंबूत्तो-जंबूओ-जंबूउ	जंबूहितो-जंबूत्तो- जंबूओ-जंबूउ-जंबूसुंतो
Gen.	जंबूअ-आ-इ-ए	जंबूण-णं
Loc.	जंबूअ-आ-इ-ए; जंबुम्मि	जंबूसु-सुं
Voc.	दे जंबू	दे जंबू-जंबूओ-जंबूउ

Vararuchi gives जंबूदो-डु in place of जंबूओ-उ (Abl. Sing.) and an additional form जंबूहि (Abl. Sing.).

पितृ.

	Sing.	Plu.
Nom.	पिआ-पिअरो	पिअरा; पिअओ- पिअउ-पिअवो-पिऊ- पिउणो
Acc.	पिअरं	पिअरे-पिअरा; पिउणो-पिऊ
Inst.	पिअरेण-णं; पिउणा	पिअरेहि-हिं-हिं; पिऊहि-हिं-हिं
Abl.	पिअराहितो-पिअरत्तो- पिअराओ-पिअराउ- पिअरा-पिअराहि; पिउणो-पिऊहितो-	पिअराहितो-पिअरेहितो- पिअरत्तो-पिअराओ- पिअराउ-पिअराहि- पिअरेहि-पिअराहुंतो-

	पिउत्तो-पिऊओ-	विअरेमुंतो;
	पिऊउ	पिऊहिंतो-पिउत्तो-
		पिऊओ-पिऊउ-
		पिऊमुंतो
Gen.	पिअरस्स;	पिअराण-णं
	पिउणो-पिउस्स	
Loc.	पिअरे-पिअरम्मि;	पिअरेसु-सुं;
	पिउम्मि	पिऊसु-सुं
Voc.	दे विअ-विअर-	दे पिअरा; पिअओ-
	पिअरो-पिअर	पिअउ-पिअवो-पिऊ-
		पिउणो

Vararuchi gives विउणो (Nom. Plu. and Acc. Plu.) in place of पिउणो; पिअरादो-डु (Abl. Sing.) in place of पिअराओ-उ; विउणो (Gen. Sing.) in place of पिउणो; and विउणु (Loc. Plu.) for पिऊसु.

The Shāḍbhāṣhī's abdamāñjarī remarks अत्र सप्तम्येकवचने 'उत्तां त्वत्तमामि' इति सूत्रप्राप्तमुत्तरूपं त्वावरविद्वद्म् । So it does not sanction the form पिउम्मि; but in the प्राकृतमणिप्रदीप I find 'अवमामिलुकेस्तक्षिपये उपारान्तरूपाभावः'. In the Voc. Sing. it gives two additional forms दे पिअरा, दे पिआ.

कर्तृ Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	कर्ता-कर्तारो; कर्ता कर्तारो	कर्तारा; कर्ताओ-कर्ताउ- कर्तवो-कर्त-कर्तुणो; कर्तारा; कर्ताओ-कर्ताउ- कर्तवो-कर्त-कर्तुणो
Acc.	कर्तारं, कर्तारं	कर्तारे-कर्तारा; कर्तुणो- कर्त-कर्तारे-कर्तारा, कर्तुणो-कर्त
Inst.	कर्तारेण-णं; कर्तुणा, कर्तारेण-णं, कर्तुणा	कर्तारेहि-हिं-हिं; कर्तु-हिं-हिं-हिं; कर्तारेहिं-हिं-हिं; कर्तुहिं-हिं-हिं

Gen.	गोरीअ-आ-इ-ए	गोरीण-णं
Loc.	गोरीअ-आ-इ-ए; गोरिम्मि	गोरीसु-सुं
Voc.	दे गोरि	दे गोरी-गोरीओ- गोरीउ-गोरीआ

Vararuchi gives गोरीदो-डु in place of गोरीओ-उ (Abl. Sing.) and an additional form गोरिहि (Abl. Sing.).

Fem. Nouns ending in ऊ.

जंबू.

	Sing.	Plu.
Nom.	जंबू	जंबू-जंबूओ-जंबूउ
Acc.	जंबुं	जंबू-जंबूओ-जंबूउ
Inst.	जंबूअ-आ-इ-ए	जंबूहि-हिं-हिं
Abl.	जंबूअ-आ-इ-ए; जंबूहितो- जंबुतो-जंबूओ-जंबूउ	जंबूहितो-जंबूतो- जंबूओ-जंबूउ-जंबूउतो
Gen.	जंबूअ-आ-इ-ए	जंबूण-णं
Loc.	जंबूअ-आ-इ-ए; जंबुम्मि	जंबूसु-सुं
Voc.	दे जंबु	दे जंबू-जंबूओ-जंबूउ

Vararuchi gives जंबूदो-डु in place of जंबूओ-उ (Abl. Sing.) and an additional form जंबूहि (Abl. Sing.).

पिटू.

	Sing.	Plu.
Nom.	पिआ-पिअरो	पिअरा; पिअओ- पिअउ-पिअवो-पिऊ- पिउणो
Acc.	पिअरं	पिअरे-पिअरा; पिउणो-पिऊ
Inst.	पिअरेण-णं; पिउणा	पिअरेहि-हिं-हिं; पिऊहि-हिं-हिं
Abl.	पिअराहितो-पिअरतो- पिअराओ-पिअराउ- पिअरा-पिअराहि; पिउणो-पिऊहितो-	पिअराहितो-पिअरेहितो- पिअरतो-पिअराओ- पिअराउ-पिअराहि- पिअरेहि-पिअरासुतो-

	पिउत्तो-पिऊओ- पिऊउ	पिअरेसुंतो, पिऊहितो-पिउत्तो- पिऊओ-पिऊउ- पिऊसुतो पिअराण-णं
Gen.	पिअरसु, पिउणो-पिउरसु	
Loc	पिअरे-पिअरम्मि, पिउम्मि	पिअरेसु-सुं, पिऊसु-सु
Voc.	दे पिअ-पिअरं- पिअरो-पिअर	दे पिअरा, पिअओ- पिअउ-पिअवो-पिऊ- पिउणो

Vararuchi gives पिउणो (Nom Plu and Acc Plu.) in place of पिउणो, पिअरादो-दु (Abl Sing.) in place of पिअराओ-उ, पिउणो (Gen. Sing) in place of पिउणो, and पिदुगु (Loc Plu) for पिऊसु

The Shadbhāṣhā's 'abdamañjarī' remarks अत्र सप्तम्येयवचने 'उदता स्वस्वमामि' इति सूत्रप्राप्तमुत्तरूपं त्वाररविद्मः। so it does not sanction the form पिउम्मि, but in the प्राकृतमणिप्रदीप I find 'अलमामिर्युकेन्नक्षिपये उकारान्तरूपाभावः'. In the Voc Sing. it gives two additional forms दे पिअरा, दे पिअर.

कर्तुं Mas.

	Sing	Plu
Nom.	कत्ता-यत्तारो, कहा-कहारो	कत्तारा, कतभो-कतउ- कत्तरो-कम्-कत्तुणो, कहारा कटभो-कहउ- कवो-कट्-कत्तुणो
Acc	कत्तारं, कहारं	कत्तारे-कत्तारा, कत्तुणो- कम् कहारे-कहारा, कत्तुणो-कम्
Inst	कत्तारेण-णं, कत्तुणा कहारेण-णं, कत्तुणा	कत्तारेहि-हि-दि, कम्हि-हि-दि, कहारेहि-हि-दि, कम्हि-हि-दि

Abl	कत्ताराहितो-कत्तारत्तो- कत्ताराओ-कत्ताराउ- कत्तारा-कत्ताराहि, कत्तुणो-कत्तुहितो- कत्तुत्तो-कत्तुओ- कत्तुउ, कट्टाराहितो-कट्टारत्तो- कट्टाराओ-कट्टाराउ- कट्टारा-कट्टाराहि, कट्टुणो-कट्टुहितो- कट्टुत्तो-कट्टुओ-कट्टुउ	कत्ताराहितो-कत्तारेहितो- कत्तारत्तो-कत्ताराओ- कत्ताराउ-कत्ताराहि-कत्तारेहि- कत्तारासुत्तो-कत्तारेसुत्तो, कत्तुहितो-कत्तुत्तो-कत्तुओ- कत्तुउ-कत्तुसुत्तो. कट्टाराहितो-कट्टारेहितो- कट्टारत्तो-कट्टाराओ- कट्टाराउ-कट्टाराहि-कट्टारेहि- कट्टारासुत्तो-कट्टारेसुत्तो, कट्टुहितो-कट्टुत्तो-कट्टुओ- कट्टुउ-कट्टुसुत्तो
Gen	कत्तारस्स, कत्तुणो- कत्तुस्स कट्टारस्स, कट्टुणो- कट्टुस्स	कत्ताराण-ण, कट्टाराण-ण
Loc	कत्तारे-कत्तारम्मि, कत्तुम्मि, कट्टारे-कट्टारम्मि, कट्टुम्मि	कत्तारेसु-सु, कत्तुसु-सु, कट्टारेसु सु कट्टुसु-सु
Voc	दे कत्ता-कत्तारो-कत्तार, कट्ट-कट्टारो-कट्टार	दे कत्तारा, कत्तओ-कत्ताउ- कत्तवो-कत्तु-कत्तुणो, कट्टारा, कट्टओ-कट्टउ-कट्टवो-कट्टु-कट्टुणो

Vararuchi gives कत्तारादो, कत्तारादु, कट्टारादो-दु in place of कत्ताराओ-उ, कट्टाराओ-उ Shadbhāṣhīmifārī has additional Voc Sing forms as दे कत्ता, दे कत्तारा

धातु Mas.

	Sing	Plu
Nom	धाआ-धाआतो	धाआरा, धाअउ- धाअओ-धाअवो-धाऊ- धाउणो
Acc	धाआरे	धाआरा-धाआरे, धाऊ- धाउणो
Inst	धाआरेण-ण, धाउणा	धाआरेहि-हि-हिं, धाऊहि-हि-हिं

Abl	धाआराहितो-धाआरत्तो- धाआराओ-धाआराउ- धाआरा-धाआराहि, धाऊर्हितो-धाउत्तो- धाऊउ-धाऊओ-धाउणो	धाआराहितो-धाआरेहितो- धाआरत्तो-धाआराओ- धाआराउ-धाआराहि- धाआरासुतो-धाआरेसुतो, धाऊर्हितो-धाउत्तो-धाऊउ- धाऊओ-धाऊसुतो
Gen.	धाआरस्स, धाउणो- धाउस्स	धाआराण-ण
Loc	धाआरे-धाआरम्मि, धाउम्मि	धाआरेसु-सु, धाऊसु-सु
Voc	दे धाआरो-धाआर- धाअ	दे धाआरा, धाअओ- धाअउ-धाअवो- धाऊ-धाउणो

Vararuchi gives धाआरादो-दु in place of धाआराओ-उ. Shad-
bhāṣhāmañjari has additional Voc Sing. forms as दे
धाआरा, दे धाआ

मातृ Fem.

	Sing	Plu
Nom	माआ; माअरा, माई, माऊ	माआ-माआओ-माआउ, माअरा-माअराओ-माअराउ, माई-माईओ-माईउ, माऊ-माऊओ-माऊउ
Acc	माअ, माअर, माइ, माउ	Same as Nom
Inst	माआअ-इ-ए, माअराअ-इ-ए, माईअ-आ-इ-ए, माऊअ-आ-इ-ए	माआहि-हि-हिं, माअराहि-हि-हिं, माईहि-हि-हिं, माऊहि-हि-हिं
Abl	माआअ-इ-ए, माआर्हितो- माअत्तो-माआओ-माआउ, माअराअ-इ-ए, माअरार्हितो- माअरत्तो-माअराओ-माअराउ, माईअ-आ-इ-ए माईर्हितो-	माआर्हितो-माअत्तो-माआउ- माआओ-माआसुतो, माअर्हितो-माअरत्तो- माअराउ-माअराओ- माअरासुतो,

	माइत्तो-माइओ-माइउ, माऊअ-आ-इ-ए माऊहितो- माउत्तो माऊओ-माऊउ	माईहितो-माइत्तो-माइउ- माइओ-माइसुतो, माऊहितो-माउत्तो-माऊउ- माऊओ माऊसुतो
Gen	माआअ-इ-ए, माअराअ-इ-ए माइअ-आ-इ-ए, माऊअ-आ-इ-ए	माआण-ण, माअराण-ण, माईण-ण, माऊण-ण
Loc	Same as Gen	माआसु-सु, माअरासु-सु, माईसु-सु माऊसु-सु
Voc	दे माआ-माओ, माअरा-माअरो माई माइ माऊ-माउ	दे माआ-माआउ-माआओ, माअरा-माअराउ-माअराओ, माई-माईउ-माईओ, माऊ-माऊउ माऊओ

Lakshmidhara gives माआरा in place of माअरा as optional base according to the Sūtra मातुरा आरा ॥ २। २। ५०॥ But Hemachandra and Shadbhāṣhṭamanjari have माअरा. Moreover, the Sūtra as found in the Prāntarūpa-tāra is मातुरा अरा ॥

Shadbhāṣhṭamanjari gives दे माअर and दे माअ as additional Voc Sing forms, and objects to the forms माए, माअरे as under —

“अत्र अडाव-तत्वात् ‘दापो डे इति सूत्रप्राप्त डेत्व न भवति । चन्द्रिका कारादिभि यत्तूण माए, माअरे इति डेत्वहप तदज्ञानविलक्षितमेव ॥ ’

But the forms माए and माअरे are not given, at least in this Chāndrikā

धातु Neu

	Sing	Plu
Nom	धाआरं	धाआराणि-धाआराइ- धाआराइ, धाऊणि धाऊइ-धाऊई
Acc	धाआर	Like the Nom
Voc	दे धाआर	” ”

Gen Plu	दोण्ह-ण्ह वेण्ह-ण्ह-	तिण्ह-ण्हं
Loc Plu	दोसु-सु- वेसु-सु	तीसु-सु

चतुर Mas., Fem., Neu

Nom Plu	चउरो-चत्तारो-चत्तारि
Acc Plu	चउरो-चत्तारो-चत्तारि
Inst. Plu.	चउहि-हिं-हिं, चऊहि-हिं-हिं
Abl Plu	चउहितो-चउत्तो-चउओ-चउउ-चउसुतो, चऊहितो-चउत्तो-चऊओ-चऊउ-चऊसुतो
Gen Plu	चउण्ह-ण्ह,
Loc Plu	चउसु-सु, चऊसु-सु

पष् (छ).

Nom Plu छो, Acc Plu छा, Inst Plu छेहि-हिं-हिं Abl Plu छेहितो Gen Plu छण्ह-ण्ह, Loc Plu छेसु सु Prākṛitachandrikā gives- छ, छ, छहि-हिं-हिं, छत्तो छाओ-छाउ छामुत्तो, छण्ह-ण्ह, छसु-सु

पञ्चन्.

Nom and Acc पञ्च, Inst पञ्चहि-हिं-हिं, Abl पञ्चत्तो पञ्चाओ-पञ्चाउ-पञ्चाहितो-पञ्चासुतो, Gen पञ्चण्ह-ण्ह, Loc पञ्चसु-सु The forms of the following are found in the commentary on the Prākṛitachandrikā —

सप्तन्=सत्त, सत्त सत्तहि-हिं-हिं, सत्ततो-सत्ताओ-सत्ताउ-सत्ताहितो-सत्तासुतो, सत्तण्ह-ण्ह, सत्तसु-सु (It may be noted that हित्तो and सुत्तो are the terminations in all cases in the प्राकृ० चन्द्रि० in place of हित्तो and सुत्तो)

अष्टन्=अठ, अठ, अठहि-हिं हिं, अठत्तो-अठाओ-अठाउ-अठाहितो अठामुत्तो, अठण्ह-ण्ह, अठसु-सु Similarly, the forms of नवन्=नव, &c and दशन्=दह, &c

एगारह एकारह, बारह, तेरह, चउदह-चोदह, पण्णरह, सोलह, सत्तारह, अठारह, एओणवीसा, बीसा, एओणत्तीसा, एकत्तीसा, वत्तीसा, चोत्तीसा-चउत्तीसा,

पंचत्तीसा; छत्तीसा; सत्तत्तीसा, अठत्तीसा; एओणचालीसा; एगचालीसा-एअ-
चालीसा-एगआलीसा-एअआलीसा; दुआलीसा; तेआलीसा; चोआलीसा-चउआ-
णीसा; पंचआलीसा; छआलीसा; सत्तआलीसा; अठआलीसा; एओणपण्णासा;
पण्णासा; एआवण्णासा-एगावण्णासा-एआवण्णा-एगावण्णा-एकावण्णा; वावण्णा-
दुपण्णासा-दुपण्णा; तेवण्णासा-तेवण्णा; चोवण्णासा-चउवण्णासा-चोवण्णा-
चउवण्णा-पंचावण्णासा-पंचावण्णा-पण्णपण्णासा-पण्णपण्णा; छप्पण्णासा-छप्प-
णा; सत्तावण्णासा-सत्तावण्णा; अठावण्णासा-अठावण्णा; एओणछठी; छठी; एक-
छठी; बाछठी-दुछठी; तेछठी; चोछठी-चउछठी; पंचछठी; छछठी; सत्तछठी;
अठछठी; एओणसत्तरी; सत्तरी; एअसत्तरी; दुसत्तरी-वासत्तरी; तेसत्तरी; चोसत्तरी-
चउसत्तरी, पंचसत्तरी; छसत्तरी; सत्तसत्तरी; अठसत्तरी; एगहत्तरी; वाहत्तरी &c.
also, एगासी; वासी; तिआसी; चोआसी-चउआसी; पंचासी; छासी; रात्तासी;
अठारी; एओणवई-एगावई-एकावई; वाणवई; तेणवई; चोणवई-चउणवई;
पंचाणवई; छाणवई; सत्ताणवई; अठाणवई; एओणसअं । सअं ॥

Forms of Mas. nouns ending in अन्,

राजन् Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	राआ-राआणो- राओ	राइणो-राआणो- राआणो-राआ-राआणा
Acc.	राइणं-राअं- राआणं	राआणानो-राआणो- राइणो-राआणा- राआणे-राआ-राए
Inst.	राइणा-रण्णा- राअणा-राएण- राएणं-राआणेण- राआणेणं	राइहि-हि-हिं; राएहि-हि-हिं; राआणेहि-हि-हिं
Abl.	राआणानो-राइणो- रण्णो-राआहिंतो- राअणो-राआओ-राआउ- राआ-राआहि; राआणाहिंनो- राआणनो-राआनाओ- राआणाउ	राआणामुंतो-राआणेहि- राआणाहिंतो-राआणतो- राआणाओ-राआणाउ- राआहिंनो-राएहिंतो- राइहिंनो-राइणो-राइओ- राइउ-राइहि-राइमुंनो राइण-राइणं;
Gen.	राइणो-रण्णो-राआणानो-	

Abl.	जम्हा-जाहितो-	जाहितो-	तम्हा-तो-	ताहितो-तेहितो
	जत्तो-जाओ-जाउ-	जेहितो-	ताहितो-तत्तो-	तागुंतो-
	जा-जाहि	जागुंतो-	ताओ-ताउ-	तेगुंतो-तत्तो-
		जेगुंतो-जत्तो-	ता-ताहि	ताओ-ताउ-
		जाओ-जाउ-		ताहि-तेहि
		जाहि-जेहि		
Gen.	जास-जस्त	जेसि-जाण-	तास-तस्त-	तेसि-ताण-
		जाणं	से	ताणं-सि-
				तास
Loc.	जत्य-जस्सि-जम्मि-	जेषु-	तत्य-तस्सि-	तेषु-तेष्टं;
	जहि-जइआ-जाहे-	जेषं	तम्मि-तहि-	णेषु-णेषुं
	जाला		तइआ-ताहे-	
			ताला	

The Shadbhāshās'abdamāñjarī observes- 'अत्रापि ह्यदादे-रुत्सर्गतः संबोधनं नास्तीति होयम् ।'. Inst. Sing. जिण-जिणं. Vararuchi has जदो and तदो (Abl. Sing.) for जाओ and ताओ.

In the forms of तद् Mas. the Shadbhāshāmāñjarī has Nom. Sing. स also, Gen. Plu. से also.

यद् Fem.			तद् Fem.		
Nom.	जा	जी-जीओ-	सा	सी-सीओ-	
		जीउ-जीआ-		सीउ-सीआ-	
		जा-जाओ-जाउ		ता-ताओ-ताउ	
	&c.	&c.	&c.	&c.	
Like the Fem. forms of किम्			Like the Fem. forms of किम्		

यद् Neu.

Nom. and Acc.	जं	जाणि	तं	ताणि-ताइ-
		जाइ-		ताइं
		जाइं		

The rest like the Mas.

The rest like the Mas.

The Shadbhāshāmāñjarī has के, जे, and ते as Neu. Nom. Plu. in place of the forms given above.

इदम् Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	इमो-अयं	इमे
Acc.	इमं-यं-इणं	इमे-इमा-ने-णा
Inst.	इमेण-इमेणं-णेण- णेणं-इमिणा	इमेहि-हिं-हिं; नेहि-हिं- हिं; एहि-हिं-हिं
Abl.	इमाहितो-इमतो- इमाओ-इमाउ-इमा- इमाहि	इमाहितो-इमेहितो- इमासुतो-इमेसुतो-इमतो- इमाओ-इमाउ-इमाहि- इमेहि-आहि-एहि
Gen.	अस्त-इमस्त-से	इमेसि-सि-इमाण-इमाणं
Loc.	अस्ति-इमस्ति-इमम्मि- इह	एषु-एषुं-इमेसु-इमेसुं- नेषु-नेषुं

The Shadbhāṣhāś'abdamañjarī has अयं (for अयं)
Nom. Sing. and Inst. Sing. लिण also, Abl. Sing. आहि also
and omits इमस्ति and नेषु-नेषुं.

इदम् Fem.

	Sing.	Plu.
Nom.	इमी-इमा-इमिआ- इअं	इमाओ-इमाउ-इमा; इमीओ-इमीउ-इआ-इमी
Acc.	इमि-इमं-इणं	Like the Mas.
Inst.	इमीअ-आ-इ-ए; इमाअ-इ-ए	इमीहि-हिं-हिं; इमाहि-हिं-हिं
Abl.	इमीअ-आ-इ-ए; इमाअ-इ-ए; इमीहितो- इमितो-इमीओ-इमीउ- इमाहितो-इमतो-इमाओ- इमाउ	इमीहितो-इमीसुतो- इमिनो-इमीओ-इमीउ- इमाहितो-इमासुतो- इमनो-इमाओ-इमाउ
Gen.	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए; से	इमेसि, इमाण-इमीने- इमान-इमाणं; मि
Loc.	इमीअ-आ-इ-ए, इमाअ-इ-ए; इमस्ति-इमम्मि- अस्ति-इह	इमीसु-सुं; इमासु-सुं; आसु-सुं

	राआणो-राअस्स-राआणस्स	राआणाण-राआणाणं; राआण-राआणं
Loc.	राइम्मि-राअम्मि- राआणे-राआणम्मि- राए	राईसु-राईसुं; राएसु-राएसुं; राआणेसु-राआणेसुं
Voc.	दे राआ-राअ- राओ-राआण	दे राओ-राआणो

The Shadbhāṣhās'abdamāñjarī omits राआणाणो (Nom. Plu.) and has Voc. Sing. दे राआणो and Voc. Plu. दे राइणो also. Acc. Plu. राआणाणो is omitted. Abl. Sing.—Additional forms राआणो, राआणा, and राआणाहि; राआणाणो is omitted. Abl. Plu.—Additional forms राअतो, राआओ, राआउ, राआहि, राएहि, राआसुतो, राएसुतो, राआणेहितो, राआणाहि, राआणेहि, राआणेसुतो; Gen. Plu.—Additional forms राआणेण-राआणेणं.

It remarks—एतद्रूपमप्यस्यसीक्षितानां मते । वृत्तिकारादीनां मते तु सो राआणा जसि राआणाणा जसि राआणाणो टि राआणणा इसी राआणाणो इसि राआणाणो । अयं विशेषः ।

किम् Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	को	के
Acc.	कं	के-का
Inst.	किणा-केण- केणं	केहि-केहिं-केहिं
Abl.	कम्हा-काहितो- कतो-काओ-काउ- कोस-किणो-का- काहि	काहितो-केहितो-कासुतो- केसुतो-कतो-काओ- काउ-काहि-केहि
Gen.	कास-कस्स	केसिं-कास-काण-काणं
Loc.	कस्य-कस्सि-कम्पि- कहि-कदवा-काहे- काला	केसु-केसुं

The Shadbhāṣhās'abdamāñjarī has कस an additional form as Gen. Sing. Vararuchi has कदो (Abl. Sing.) for काओ.

किम् Fem.

	Sing.	Plu.
Nom.	का	का-काओ-काउः की-कीओ-कीउ-कीआ
Acc.	कं	Like the Nom.
Inst.	कीअ-कीआ-कीइ-कीए, काअ-काइ-काए	कीहि-हिं-हिं, काहि-हिं- हिं
Abl.	कीअ-कीआ-कीइ-कीए, काअ-काइ-काए, कम्हा- काहितो-कतो-काओ-काउ, कीहितो-कितो-कीओ-कीउ, कीस-किणो	काहितो-काहुंतो-कतो-काओ- काउ, कीहितो-कीहुंतो-कितो- कीओ-कीउ
Gen.	कीसे-किस्सा, कीअ-कीआ- कीइ-कीए, काअ-काइ- काए, कीस-कास	काण-वाणं, कास- कीस-केसि
Loc.	कीअ-कीआ-कीइ-कीए, काअ-काइ-काए- काहिं	कीसु-सुः कासु-सुं

The Shadbhāshāmañjarī omits कम्हा (Abl. Sing.), कास-कीस (Gen. Plu.), and has कीहि as an additional form as Loc. Sing. Vararuchi has कदो (Abl. Sing.) for काओ.

किम् Neu.

Nom.	} कि	काणि-काइ-काइ
Acc.		

The rest like Mas.

	यद् Mas.		तद् Mas.	
	Sing.	Plu.	Sing.	Plu.
Nom.	ओ	वे	तो	ते
Acc.	अं	वे-जा	तं-गं	ते-दा-दे-या
Inst.	जिणा-जेण- जेणं	जेहि-हिं-हिं	विणा-तेण- तेणं, निण- नेण-नेण	तेहि-हिं-हिं

इदम् Neu.

ने-

	Sing.	Plu.	
Nom. and Acc.	इदं-इणं-इणमो	इमे-इमा-णे-णा	ने-ते.

The rest like the Mas.

एतद् Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	एसो-एस- इणमो-इणं	एए
Acc.	एअं	एए-एआ
Inst.	एइणा-एएण- एएणं	एएहि-हिं- हिं
Abl.	एतो-एत्ताहे- एआहितो-एअत्तो- एआओ-एआउ- एआ-एआहि	एआहितो- एएहितो- एआहुंतो- एएहुंतो- एअत्तो-एआओ- एआउ-एआहि- एएहि
Gen.	से-एअस्स	सिं-एएसिं- एआण-एआणं
Loc.	एत्थ-अअम्मि इअम्मि-एअम्मि- एअस्सि	एएहुं-हुं

The Shadbbhāshās'abdamāñjarī has से also Gen. Plu. and remarks 'तदेतदोरामा सह से आदेशं केनिदिच्छन्तीति भाष्ये' ।

Hemachandra and Śrīkrishṇa have ईअम्मि as an additional Loc. Sing.

एतद् Fem.

	Sing.	Plu.
Nom.	एसा-एई- एस-इणं- इणमो	एईओ-एईउ- एआओ-एआउ

Acc.	एअं-एइं	Like the Nom.
Inst.	एइअ-आ-इ-ए; एआअ-इ-ए	एइहि-हिं-हिं; एआहि-हिं-हिं
Abl.	एत्तो-एत्ताहे-एइअ-आ-इ-ए; एआअ-इ-ए; एइहितो-एइत्तो- एइओ-एइउ; एआहितो- एअत्तो-एआओ-एआउ	एइहितो- एइसुतो- एइत्तो-एइओ-एइउ- एआहितो- एआसुतो- एअत्तो-एआओ- एआउ
Gen.	एइअ-आ-इ-ए; से;	सिं-एआण-णं
Loc.	एआअ-इ-ए एइअ-आ-इ-ए; एआअ-इ-ए	एइसु-सुं; एआसु-सुं

एतद् Neu.

	Sing.	Plu.
Nom.	एस-इणमो-इणं-एअं	एआणि-एआइ-एआइं
Acc.	एअं-एआणि- एआइ-एआइं	Like the Nom.

The rest like the Mas.

अदस् Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	अह-अम्	अमू-अमउ- अमओ- अमुणो-अमवो
Acc.	अमुं	अमुणो-अम्
Inst.	अमुणा	अमूहि-हिं-हिं
Abl.	अमुणो- अमूओ- अमूउ- अमूहितो- अमुत्तो	अमूहितो- अमूसुतो- अमुत्तो- अमूओ- अमूउ
Gen.	अमुणो- अमुस्ता	अमूण-णं

Loc.	अमुष्मि— अअम्मि— इअम्मि	अमूसु-सुं
------	-------------------------------	-----------

Additional forms in Nom. Plu. अमुउ-अमुओ-अमुवो-
प्राक्० चन्दि०.

अदस् Fem.

	Sing.	Plu.
Nom.	अद-अयू	अमूओ- अमूउ-अमू
Acc.	अमुं	Like the Nom.
Inst.	अमूअ-आ-इ-ए	अमूहि-हिं-हिं
Abl.	अमूअ-आ-इ-ए, अमूहितो- अमुत्तो-अमूओ- अमूउ	अमूहितो- अमूसुतो- अमुत्तो- अमूओ-अमूउ
Gen.	अमूअ-आ-इ-ए	अमूण-णं
Loc.	अमूअ-आ-इ-ए	अमूसु-सु

अदस् Neu.

	Sing.	Plu.
Nom.	असु-अह	अमूनि-अमूइ-अमूइं
Acc.	असु-सुं- सुं	Like the Nom.

युष्मद् Mas., Fem., Neu.

	Sing.	Plu.
Nom.	तुवं-तुं-तुमं-तुह-तं	मे-तुम्मे-तुम्हे-उम्हे-तुम्भ- तुम्हे-तुज्जे-तुम्ह-तुज्ज
Acc.	तुगे-तुए-तुवं-तुं-तुमं- तुह-तं	वो-मे-तुम्हे-तुम्हे-तुज्जे- उम्हे-तुम्भ-तुम्ह-तुज्ज- तुम्मे
Inst.	मे-ते-दे-दि-तुमं-तुमइ- तुमए-तुइ-तुए-तुमाइ- तुगे	मे-तुम्मेहि-तुम्हेहि- तुज्जेहि-उम्मेहि-उम्हेहि- उज्जेहि-उम्हेहि-तुम्हेहि

Abl.	<p>तुम्भ-तुम्ह-तुज्ज- तुहितो-तुरह- तईहितो-तईतो-तईओ-तईउ- तुवाहितो-तुवत्तो-तुवाओ-तुवाउ- तुवाहि-तुवा- तुमाहितो-तुमतो-तुमाओ- तुमाउ-तुमाइ-तुमा- तुहाहितो &c.- तुम्भाहितो &c.-तुम्हाहितो &c.- तुज्झाहितो &c.</p>	<p>उम्हेहितो-उम्हाहितो- उम्हेसुतो-उम्हासुतो- उम्हेहि-उम्हाहि-उम्हतो- उम्हाओ-उम्हाउ- उम्हेहितो &c.-तुम्हेहितो &c. तुम्भेहितो &c.-तुम्हेहितो &c. तुज्झेहितो &c.</p>
Gen.	<p>तुम्भ-तुम्ह-तुज्ज-उम्भ-उम्ह- उज्ज-उय्ह-तइ-तुहं-तुह- तुम्हं-तुव-तुम-तुमे-तुमाइ- तुमो-दे-ते-दि-तु-इ-ए-</p>	<p>तुम्हाण-णं-तुम्भं-तुम्हं-तुज्जं- तुम्भाण-णं-तुम्हाण-णं- तुज्झाण-णं-तुमाण-णं-तुवाण- णं-तुहाण-णं-तुम्भ-तुम्ह- तुज्ज-ओ-भे-रवा</p>
Loc.	<p>तुमए-तुइ-तुए-तुमाइ- तुमे-तुम्मि</p>	<p>तुवेसु-सुं-तुमेसु-सुं-तुहेसु- सुं-तुम्भेसु-सुं-तुम्हेसु-सुं- तुज्झेसु-सुं-तुसु-सुं</p>
अस्सद्.		Plu.
Nom.	<p>Sing. अम्हि-हं-अहअं-अहं- अहम्मि-अम्मि</p>	<p>मो-भे-यअं-अम्हे-अम्हो- अम्ह</p>
Acc.	<p>मं-णे-णं-मि-मिमं-ममं- अम्मि-अहं-मम्ह-अम्ह</p>	<p>अम्हे-अम्हो-अम्ह-णे</p>
Inst.	<p>मि-मइ-ममाइ-मए-मे- ममं-णे-मयाइ-ममए</p>	<p>णे-अम्हेहि-अम्हेहिं- अम्हेहि-अम्हाहि-अम्हाहिं- अम्हाहि-अम्हे-अम्ह</p>
Abl.	<p>मइ-मम-मह-मज्ज- मईहितो-मइतो-मईओ- मईउ-ममाहितो-ममतो- ममाओ-ममाउ-ममा- ममाहि-महाहितो-महतो- महाओ-महाउ-महा- महाहि-मज्झाहितो-मज्झतो-</p>	<p>अम्हाहितो-अम्हेहितो- अम्हासुतो-अम्हेसुतो-अम्हतो- अम्हाओ-अम्हाउ-अम्हाहि- अम्हेहि; ममाहितो-ममेहितो- ममासुतो-ममेसुतो-ममतो- ममाओ-ममाउ-ममाहि- ममेहि</p>

	मज्झाओ-मज्झाउ-मज्झा-मज्झाहि	
Gen	अम्हं-मज्झ-मज्झ-मइ- मइ-मइ-मे-अम्ह-मम	अम्हे-अम्हो-अम्हाण-णं- मज्झाण-ण ममाण णं- महाण-ण-मज्झ-अम्ह- अम्ह-णे-णो
Loc.	मि-गइ-ममाइ-मए-मे- अम्हे-अम्हम्मि-ममे-ममम्मि- मज्झे-मज्झम्मि-महे-महम्मि	अम्हासु-सु-अम्हेसु-सुं- अम्हसु-सु-ममसु सु-ममेसु-सु- मज्झसु-सुं-मज्झेसु-सु- महसु-सुं-महेसु-सु

According to Lakshmidhara Loc. Sing. ought to have the following additional forms -

अम्हत्य-अम्हस्सि-ममत्य-ममस्सि-मज्झत्य-मज्झस्सि-महत्य-महस्सि

The Shadbhāshās'abdamañjarī has also ममासु-सु-मज्झा-सु-सुं-महासु-सु in Loc Plu. and remarks 'अत्र चम्बिकाकारादीना-मष्टादशत्ववचन गणनानभिज्ञत्वमेव ।'

हस, Present Tense

	Sing.	Plu.
1st Pers	हसमि-हसामि- हसिमि-हसेमि	हसमो-हसम-हससु, हसामो-म-सु, हसिमो-म-सु, हसेमो-म-सु
2nd Pers	हससि-हसेसि हससे-हसेसे	*हसइत्या-हसेइत्या- हसह-हसेह
3rd Pers	हसइ-हसेइ, हसए-हसेए	हसन्ति-हसेन्ति, हसन्वे- हसेन्ते, हसइरे-हसेइरे

*Almost all the other Prākṛita grammars and Trivikrama's MS consulted by me give हसित्या and हसेत्या in place of हसइत्या and हसेइत्या.

Also हसेज्ज and हसेज्जा (according to Lakshmidhara and Trivikrama हसज्ज and हसज्जा also) in all persons and numbers

In this root ज्ज and ज्जा are not inserted between the base and the terminations, because it does not end in a vowel ("स्वतोनजन्तत्वात् 'मध्ये चाजन्तात्' इत्ययं विधिर्न भवति" P. 189 of the text).

भू.

It substitutes हो, हुय, and ह्य and हु before अणित् terminations (all personal terminations except 3rd Pers. Sing. and 2nd Pers. Plu.).

The forms of the substitutes ह्य and हुय are exactly like those of the root ह्य above.

हो.

1st Pers.	होमि- होममि-होमामि-होममि- होएमि	होमो-होम-होमु; होमो-म-मु; होमो-म-मु; होमो-म-मु; होमो-म-मु
2nd Pers.	होसि*- होमसि-होअसे- होएमि-होएंगे	होसपा-होद; होमसपा-होमह; होएसपा-होएद
3rd Pers.	होइ*- होमइ-होअए- होएइ-होएए	होमि-होमते-होइरे; होमसि-होमन्ते-होमइरे होएमि-होमन्ते-होएइरे

Optional forms in अ and आ:—

होम-होमा in all persons and numbers. Also होममि-होममि-होममि; होमो-म-मु; होमो-म-मु; होमो-म-मु &c. Before न्ति and न्ते we have होमन्ति and होमन्ते only, not होमन्ति and होमन्ते; because अ of आ is shortened by 'मन्ते'. Before इरे, there are two forms होमइरे and होमइरे.

3rd Pers. No forms.

हुन्ति-हुन्ते-हुदरे;
हुयन्ति-हुयन्ते-हुयदरे;
हुएन्ति-हुएन्ते-हुएदरे

Optional forms in ज्व and ज्ञा:-

हुज्व-हुज्वा in all persons and all numbers.

Also हुज्जमि-हुज्जामि-हुज्जेमि &c.

The Past Tense.

भू (रुद्र, लिद्र, or जुद्र).

हो.

Sing.

Plu.

3rd Pers.

होसि-होयसि, होहिअ-
होअहिअ; होहि-होअहि

Like the Present
Tense.

2nd Pers.

Like the Present Tense.

1st Pers.

Do.

हस.

3rd Pers. Sing. हसीय. The rest like the Present Tense.

According to other authors the terminations are सीअ, हीअ, and ही, or हीअ alone, or सी, ही, and हीअ in the 3rd Pers. Sing. in the case of roots ending in a vowel.

भू, Futures.

From हो.

Sing.

Plu.

1st Pers.

होहामि-होस्सामि-
होहिमि-होहिस्सं

होहामो-म-मु, होस्सामो-म-मु;
होहिमो-म-मु, होहिस्सा;
होहित्था

2nd Pers.

होहिसि-होहिसे

होहिस्त्था-होहिह

3rd Pers.

होहिद्र-होहिण

होहन्ति-होहन्ते-होहिदरे

हस, Futures.

1st Pers.

हसेदामि-हसिहामि;
हसेस्सामि-हसिस्सामि;
हसेहिमि-हसिहिमि,
हसेहिस्स-हसिहिस्स

हसेहामो म-मु;
हसिहामो-म-मु;
हसेस्सामो-म-मु;
हसिस्सामो-म-मु;
हसेहिमो-म-मु;
हसिहिमो-म-मु;

		हसेहिस्सा-हसिहिस्सा;
		हसेहित्या-हसिहित्या
2nd Pers.	हसेहिसि-हसिहिसि;	हसेहिइत्या-हसिहिइत्या;
	हसेहिसे-हसिहिसे	हसेहिइ-हसिहिइ
3rd Pers.	हसेहिइ-हसिहिइ;	हसेहिन्ति-हसिहिन्ति;
	हसेहिण-हसिहिण	हसेहिन्ते-हसिहिन्ते;
		हसेहिइरे-हसिहिइरे

Also हसेहिज्ज-हसेहिज्जा; हसिहिज्ज-हसिहिज्जा; &c.

हो, Imperative and Potential.

1st Pers.	होमु	होमो
2nd Pers.	होसु-होहि	होह
3rd Pers.	होदु-होउ	होन्तु

Also होमदु-होमद्वा-होम-होम्व्वा &c.

The Potential has होम्वद्-होम्वद्वा as additional forms.

हस, Imperative and Potential.

1st Pers.	हसमु-हसामु-हसिमु-	हसमो-हसामो-
	हसेमु	हसिमो-हसेमो
2nd Pers.	हसमु-हसेमु-	
	हसहि-हसेहि-	हसह-हसेह
	हस-हसे-हसिमहि-	
	हसिमसु-हसिमे	
3rd Pers.	हसदु-हसेदु-	हसन्तु-हमेन्तु
	हसउ-हसेउ	

Hemachandra and S'eshakrishna as well as Simharāja give हसेमहि, हसेमसु, and हसेमे. Simharāja gives also हसेम्वहि, हसेम्वसु, हसेम्वे.

Also हसम्-हमेव-हमव्वा-हमेव्वा and the Potential has हमेवद्-हमेवद्वा-हसवद्-हसवद्वा as additional forms.

The Conditional.

हो	हस
All persons, all numbers.	All persons, all numbers.
होमान-होमन्-	हममान-हमन्-हमेम-
होममान-होमन्त-	हमेम्व
होमामान-होम-होम्व	

अस्, Present Tense.

1st Pers. म्द्-अत्थि	म्ह-म्हो-अत्थि
2nd Pers. सि-अत्थि	अत्थि
3rd Pers. अत्थि	अत्थि

अस् Past Tenses (छद्, छिद्, छद्).

अहेसि-आसि—All persons, all numbers.

अनुभू, Passive.

1st Pers.	अणुहोईअमि-	अणुहोईअमो-म-मु;
	अणुहोईआमि-	अणुहोईआमो-म-मु;
	अणुहोईइमि-	अणुहोईइमो-म-मु;
	अणुहोईएमि-	अणुहोईएमो-म-मु;
	अणुहोइज्जमि-	अणुहोइज्जमो-म-मु;
	अणुहोइज्जामि-	अणुहोइज्जामो-म-मु;
	अणुहोइज्जिमि-	अणुहोइज्जिमो म-मु;
	अणुहोइज्जेमि-	अणुहोइज्जेमो-म-मु;
2nd Pers.	अणुहोईअसि-	अणुहोईअइत्या-
	अणुहोईएसि-	अणुहोईएइत्या-
		अणुहोईअह-
		अणुहोईएह-
	अणुहोइज्जसि-	अणुहोइज्जइत्या-
	अणुहोइज्जेसि-	अणुहोइज्जेइत्या-
		अणुहोइज्जह-
		अणुहोइज्जेह-
3rd Pers.	अणुहोईअइ-	अणुहोईअन्ति-न्ते-इरे;
	अणुहोईएइ-	अणुहोईएन्ति-न्ते-इरे;
	अणुहोइज्जइ-	अणुहोइज्जन्ति-न्ते-इरे;
	अणुहोइज्जेइ-	अणुहोइज्जेन्ति-न्ते-इरे

Also the forms अणुहोईएज्ज, अणुहोईएज्जा, अणुहोइज्जेज्ज, अणुहोइज्जेज्जा, &c.

Causal of भू from the substitute हो.

Add terminations of the Present to होअ, होए, होआव, होआवे, and होअवि.

1st Pers. होअमि-होआमि-होइमि- होअमो-म-मु; होआमो-म-मु;

होएमि; होएमि; होआवेमि; होइमो-म-मु; होएमो-म-मु;
 होअविमि; होआवमि- होएमो-म-मु; होआवेमो-म-मु;
 होआयामि-होआविमि- होअविमो-म-मु; होआवमो-म-
 होआवेमि मु; होआवामो-म-मु; होआ-
 विमो-म-मु; होआवेमो-म-मु.

2nd Pers. होअसि; होअसे; होएसि; होअइत्या-होअह; होएइत्या-
 होआवसि, होआवसे; होएह; होआवइत्या-होआवह;
 होआवेसि; होअविसि होआवेइत्या-होआवेह
 होअविइत्या-होअविह

3rd Pers. होअइ-होएइ- होअन्ति-न्ते-इरे;
 होआवइ-होआवेइ- होएन्ति-न्ते-इरे;
 होअविइ होआवन्ति-न्ते-इरे;
 होआवेन्ति-न्ते-इरे;
 होअविन्ति-न्ते-इरे

Also होएजइ-होएजाइ, होआवेजइ-होआवेजाइ-होअविजइ, होअविजाइ,
 होएज, होएजा, होआवेज-जा; होअविज-जा &c.

Passive of the Causal of अनुभू.

1st Pers. अनुहोईअमि-अनुहोईआमि- अनुहोईअमो-म-मु;
 अनुहोईइमि-अनुहोईएमि; अनुहोईआमो-म-मु;
 अनुहोइजमि-जामि-जिमि- अनुहोईइमो-म-मु;
 जेमि; अनुहोआवीअमि- अनुहोईएमो-म-मु;
 आमि-इमि-एमि; अनुहोइज (°इजा-°इजि-°इजे)-
 अनुहोआविजमि-जामि- मो-म-मु; अनुहोआवीअ (°वी-
 जिमि-जेमि आ-°वीइ-°वीए) मो-म-मु;
 अनुहोआविज (°विजा-°विजि-°विजे) मो-म-मु

2nd Pers. अनुहोईअ (°ईए) सि-से; अनुहोईअ (°ईए) इत्या-ह;
 अनुहोइज (°इजे) सि-से; अनुहोइज (°इजे) इत्या-ह;
 अनुहोआवीअ (°वीए) सि-से; अनुहोआवीअ (°वीए) इत्या-ह;
 अनुहोआविज (°विजे) सि-से; अनुहोआविज (°विजे) इत्या-ह

3rd Pers. अनुहोईअइ-ए; अनुहोईअ (°ईए) न्ति-न्ते-इरे;
 अनुहोईएइ-ए; अनुहोइज (°इजे) न्ति-न्ते-इरे;
 अनुहोइजइ-ए;

अणुहोइजेह-ए;	अणुहोआवीअ (°वीए) न्ति-न्ते-इरे;
अणुहोआवीअइ-ए;	
अणुहोआवीएइ-ए;	अणुहोआविअ (°विजे) न्ति-न्ते-इरे
अणुहोआविअइ-ए;	
अणुहोआविजेह-ए	

Also अणुहोआवीएअ-आ, अणुहोआविजेअ-आ, &c. when जइ and जाइ are added.

The Apabhramśa.

Forms of Mas. words ending in अ in the Apabhramśa.

राम Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	रामु-रामो-राम-रामा	रामा-राम
Acc.	रामु-रामो-राम-रामा	राम-रामा-रामि-रामे
Inst.	रामेण-रामे-रामे	रामेहिं-रामाहिं-रामहिं-रामे
Abl.	रामहे-रामाहे-रामहु-रामाहु	रामहुं-रामाहुं
Gen.	रामसु-रामासु-रामसु- रामहो-रामाहो-राम-रामा	रामहं-रामाहं-राम- रामा
Loc.	रामि-रामे	रामहिं-रामाहिं-रामसु-रामासु
Voc.	रामु-रामो-राम-रामा	रामहो-रामाहो

In the above forms म् is in all cases optionally changed to व्; रामु-रामो-राम-रामा, &c.

याइश्, ताइश्, कीइश्, and ईइश् make up their forms like those of राम from the bases जेह, तेह, केह, and एह respectively.

Pronouns ending in अ like सब्ब are declined like राम except in the Abl. Sing. where हं is the substitute for इति; सब्बहं and in the Loc. Sing. where णि is changed to हिं, सब्बहिं.

According to Hemachandra हां is substituted for इति; सब्बहां-सब्बाहां. सब्बा or साहा Fem. is declined like जाआ.

कुण्ड Neu.

	Sing.	Plu.
Nom.	कुंड	कुंडाइ-कुंड-कुंडे
Acc.	"	Like the Nom.
Voc.	"	कुंडहो-कुंडाहो

The rest like the forms of Mas. Nouns ending in अ.
The forms of सब Neu. are like those of कुछ Neu.

कइ Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	कइ-कई	कइ-कई, कइहो-कईहो
Acc.	कइ-कई	कइ-कई
Inst.	कइण-कईण-कइएँ- कईएँ-कई-कई	कइहिं-कईहिं
Abl.	कइहे-कईहे	कइहुं-कईहुं
Gen.	कइ-कई	कइ-कई-कइहं-कईहं- कइहुं-कईहुं
Loc.	कइहि-कईहि; कइहु-कईहु	कइहिं-कईहिं
Voc.	कइ-कई	कइहो-कईहो

कार Mas.

	Sing	Plu.
Nom.	कार-कार	कार-कार-कारहो-कारहो
Acc	कार-कार	कार-कार
Inst	कारण-कारण-कारए- कारए-कार-कार	कारहिं-कारहिं
Abl.	कारहे-कारहे	कारहुं-कारहुं
Gen.	कार-कार	कार-कार-कारहं-कारहं- कारहुं-कारहुं
Loc.	कारहि-कारहि- कारहु-कारहु	कारहिं-कारहिं
Voc.	कार-कार	कारहो-कारहो

विट् to be considered as विद् and declined like राम.

जाआ Fem.

	Sing	Plu.
Nom.	जाआ-जाअ-जाई-जाइ	जाआउ-जाअउ-जाआओ- जाअओ-जाईउ-जाइउ- जाईओ-जाअओ
Acc.	जाआ-जाअ-जाई-जाइ	जाअउ-जाअउ-जाआओ- जाअओ-जाईउ-जाइउ- जाईओ-जाअओ

Inst.	जाआण-जाअण-जाआं- जाअ-जाइण-जाइण- जाइं-जाइं-जाइं-जाइं- जाइं-जाइं-जाइं-जाइं-	जाआहिं-जाअहिं- जाइहिं-जाइहिं
Abl.	जाआहे-जाअहे-जाइहे- जाइहे	जाइहुं-जाइहुं-जाआहुं- जाअहुं
Gen.	जाआहे-जाअहे-जाइहे- जाइहे	जाआ-जाअ-जाइ-जाइ
Loc.	जाआहिं-जाअहिं-जाइहिं- जाइहिं	जाआहिं-जाअहिं-जाइहिं- जाइहिं
Voc	जाआ-जाअ-जाइ-जाइ	जाआ-जाअ-जाइ-जाइ- जाआहो-जाअहो-जाआहो- जाअहो-जाइहो-जाइहो-जाइहो जाइहो

The forms of Fem. Nouns ending in ई and ऊ are like those from the base जाइ.

The forms of मातृ are from the bases मादा and मादी, like those of जाआ.

घारि Neu.

Nom.	घारि	घारिई
Acc.	Do.	Do.

The rest like the Mas. forms.

सव्व Mas.

	Sing.	Plu.
Nom.	सव्वु-सव्वो-सव्व-सव्वा	सव्वे-सव्व-सव्वा
Acc.	सव्वु-सव्वो-सव्व-सव्वा	सव्व-सव्वा-सव्वि-सव्वे
Inst.	सव्वेण-सव्वे-सव्वे	सव्वेहिं-सव्वाहिं-सव्वहिं-सव्वे
Abl.	सव्वहं-सव्वाहं	सव्वहुं-सव्वाहुं
Gen.	सव्वसु-सव्वासु-सव्वसु- सव्वहो-सव्वाहो-सव्व-सव्वा	सव्वेसि-सव्वहं-सव्वाहं- सव्व-सव्वा
Loc.	सव्वहिं-सव्वाहिं	सव्वहिं-सव्वाहिं-सव्वसु-सव्वासु

किम् Mas. has three bases क, काइं, and कवण. काइं is declined like कइ Mas., and क and कवण like सव्व except in

Abl. Sing.—किह-कहं-काहं.

किम् Fem.—Its base is का, declined like जाआ. Its base in की except in Nom. Sing., Acc. Sing., and Gen. Plu. (सु, अम्, and जाम्) and except in Abl. Sing. where the form is कहे.

किम् Neu.

	Sing.	Plu.
Nom.	कि	काई-कई-काई-कवण
Acc.	कि	"

The rest like the Mas. forms.

इदम् Mas. has आअ (Hema. आय) as its base in all forms. आअ is declined like सब्ब. According to some इदम् has आअ as its base only before जस् and णस्. (Nom. Plu. and Acc. Plu.) In other forms, its base is इम.

इदम् Fem. has आआ (Hema. आया) as its base and its forms are like those of जाआ.

इदम् Neu.

Nom.	इमु	आअ-आआ
Acc.	"	आअ-आआ
Inst.	इमएण-इमएं	इमहिं

The rest like the Mas. forms.

यद् (Mas.) and तद् (Mas.) have their forms like those of सब्ब from the bases ज and त respectively except in the following cases:—

	यद्	तद्
Nom. Sing.	हं	तुं
Acc. Sing.	हं	तुं

Regular forms are optionally used:—यद् Nom. Sing. दु-जो, तद्-तुं-सो. यद् (Fem.) and तद् (Fem.) have जा and ता as their bases. Their forms are like those of जाआ except in the Abl. Sing. where the forms are जहे and तहे respectively.

	यद् Neu.	तद् Neu.
Nom.	हं-जं जाई-जई	तुं-तं ताई-तई
Acc.	" "	" "

The rest like the Mas. forms.

एदम् Mas.—Its base is एद from which the forms are like those of सब्ब except in the following:—

Nom. Sing.	एद-एहो-एदु }	These three forms are in all genders
Acc. Sing.	एद-एहो-एदु }	
Nom. Plu.	एद	
Acc. Plu.	एद	

एतद् Fem.—Base एदा. Its forms are like those of जाआ except in the following.

Nom. Sing.	} एह-एहो-एहु	All genders.
Acc. Sing.		
Nom. Plu. and Acc. Plu.	एह	

एतद् Neu.

Nom.	एह-एहो-एहु	एह-एह-एदहं-एदाहं
Acc.	" " " "	" " " "

The rest like the Mas.

अदस् Mas.—Its base is अमु, which is declined like काह except in the following,—

Nom. Plu.	ओह
Acc. Plu.	ओइ

अदस् Fem.—Base अमु. Declined like काह except in the following.

Nom. Plu.	} ओह
Acc. Plu.	

अदस् Neu.

Nom.	अमु	ओह-अमुहं-अमूहं
Acc.	"	" " "

The rest like the Mas.

युष्मद्

अस्मद्

Nom.	तुहं	तुम्हे-तुम्ह	हवं	अम्हहं-अम्हेहं
Acc.	एहं-तहं	तुम्हे-तुम्ह	महं	अम्हहं-अम्हेहं
Inst.	एहं-तहं	तुम्हेहि	महं	अम्हेहि
Abl.	तुज्ज-तुघ-	तुम्हहं	महु-मज्ज	अम्हहं
	तउ-तुह-तओ			
Gen.	तुज्ज-तुघ-	तुम्हहं	महु-मज्ज	अम्हहं
	तउ-तुह-तओ			
Loc.	एहं-तहं	तुम्हासु	महं	अम्हासु

भू, Present, हो-हव.

1st Pers.	होउ-हवउ-होमि-हवमि (होउं-हवउं Hema.)	होहुं-हवहुं-होमो-म-मु; हवमो-म-मु
2nd Pers.	होहि-हवहि-होसि; हवसि-से	होहु; हवहु-होइथा-होह- हवइथा-हवह
3rd Pers.	होदि-हवदि-दे; होइ-हवइ-ए	होहिं-हवहिं-होन्ति-न्ते-इरे हवन्ति-न्ते-इरे

Similarly from the base हुष.

Appendix containing Illustrations of the Apabhramśa.

Hemachandra has treated the subject of the Apabhramśa at great length, giving good illustrations of verses in the Apabhramśa. They are given here in illustration of the corresponding Sūtras in the text. Their Sanskrit equivalents are not given by Hemachandra. For this I had to consult the commentary designated Vyntpattidīpikā, otherwise known as Dhundhikā, composed by Udayasambhāgyanani. Of this commentary there are two MSS. in the Deccan College Library.

Illustrations for Hemachandra's work are given in the order of the Sūtras as they are found in the text.

स्वस्यत उत् ॥ ३।४।२॥ P. 264—

ददमुदु भुवण-भयंकद तोसिअ-संवद निगउ रह-वरि चडिअउ ।

चउमुदु छमुदु झादवि एणह्छ लाहवि नायइ ददवें पडिअउ ॥

The corresponding Sanskrit is as under:—

दशमुद्यो भुवनभयंकस्तोषितशंकरो निर्वतो रयवरे चरितः ।

चतुर्मुगं पशुस्यं ध्यालैवस्मिन्नित्येव दैवेन पठितः ॥

(एवस्मिन् रावणे एतद्द्वयमपि एकीकृत्य रावणो पठितो निर्मितः । दशमुद्यो-
त्पारिलभः ॥)

सुससोः ॥ ३।४।२०॥ P. 264—

एइ ति मोटा एइ थडि एइ ति निमिआ गगण ।

एउयु मुनीसिय जालीअइ जेनयि वालइ वगण ॥

एते ते फोटकाः एषा स्वयी एते ते निशिताः गगनाः ।

अयं मनुष्यत्वं शक्यते येनापि बालवर्गो वयम् (यत्तु ?) ॥

(अत्र सम्प्रतर्ता शेषः)—

त्रिवं त्रिं बंशिम लोमणदं तिर गामति निगणद ।

त्रिवं त्रिं वम्मदु निअव-गण गगव-परि त्रिगणद ॥

यथा यथा एतां लोचनानां त्रिभिर्न स्वामनां शिखरे ।

तथा तथा वन्नधो निरङ्गनाम् वरुणन्दे लङ्काम् वगोर्द ॥

(अत्र सम्प्रतर्ता शेषः)

ओत् सौ तु पुंसि ॥ ३।४।३ ॥ P. 264—

अगलिअ-नेह-निवट्ठाहं जोअण-लक्खुवि जाठ ।

घरिस-सएणवि जो मिलइ सहि सोम्पहं सो ठाठ ॥

अगलितत्तेहनिट्ठानां योजनलक्षमपि यातु ।

वर्षशतेनापि यो मिलति सखि सौल्यानां स भवतु ॥

(अशुद्धितत्तेहनिट्ठानामुपरि योजनलक्षमपि यातु । हे सखि वर्षशतेनापि यो मिलति ॥ सौल्यानां स्थानं भवतीत्यर्थः)

पुंसीति किम् ।

अहहिं अहु न मिलिउ हलि अहरें अहरु न पत्तु ।

पिअ ओअन्तिहे मुह-कमलु एम्बइ मुरउ समतु ॥

अहैरज्जं न मिलितं सखि अघरेण अघरो न प्राप्तः ।

प्रियस्य पश्यन्त्या मुखकमलमेव मुरतं समाप्तम् ॥

तु मोरुधम् ॥ ३।३।३ ॥ P. 264—

कवैल्ल-कमल । भवैरु-भमर । लाक्षणिकस्यापि । जिवैं । तिवैं । जेवैं । तेवैं । अनादाबिलेव । मयणु । असंयुक्तस्येत्येव । तसु पर समलउ जम्मु । तस्य परं सफलं जन्म ।

दिहौ सुपि ॥ ३।४।२ ॥ P. 265—

सौ

ढोला सामला धण चम्पा-वणी ।

णाइ सुवण्ण-रैह कस-बट्ठइ दिण्णी ॥

नायकः श्यामलः प्रिया चम्पकवर्णी ।

इव सुवर्णरेखा कपपट्टके दत्ता ॥

(शीघ्रादीनां महिलादयः । नायकस्य ढोलादेशः । प्रियायाः धण आदेशः । उपप्रेक्ष्यते कपपट्टके सुवर्णरेखेव दत्तेत्यर्थः) .

आमह्ये

ढोला मइं तुहुं बारिया मा कुरु बीहा माणु ।

निहए गमिही रत्तडी दढवढ होइ विहाणु ॥

नायक मया त्वं वारितः मा कुरु दीर्घं मानम् ।

निद्रया गमिष्यति रात्रिः शीघ्रं भवति विभातम् ॥

(शीघ्रादित्वादवस्कन्दस्य दढवढेति विभातस्य च विहाण इति)
श्रियाम् ।

विष्टीए मइ भणिय जुहुं मा कर बहो दिष्टी ।
 पुत्ती सकण्णी भलि जिव मारइ हिअइ पइष्टि ॥
 पुत्रिके मया भणित्ता त्वं मा कुफ वकां दष्टिम् ।
 पुत्रिके सकर्णा भलिः इव मारयति हृदये प्रविष्टा ॥

(हे पुत्रिके मया सकर्णा भलिः हृदये प्रविष्टा मारयति तथा त्वया या दष्टिभूता
 भलिः परस्य हृदये प्रविष्टा मारयिष्यतीत्यर्थः शीघ्रादित्वाद् विष्टी आदेशः ।
 स्वार्थं कथं वा)

जति ।

एइ ति पौन एइ पलि एइ ति निशिआ राग ।
 एत्थु मुणीसिम जाणीअइ जो नवि कालइ पग ॥
 एते ते पोटकाः एषा स्थली एते ते निशिताः पद्माः ।
 भत्र मनुष्यत्वं हावते येनापि बालयति पल्लम् (पल्लु ?) ॥

हो जस आमन्त्रणे ॥ १ । ४ । १८ ॥ P. 265—

तरुणहो तरुणिहो मुणित मइ करहु म अप्पहो पाउ ॥
 हे तरुणाः हे तरुण्यो ज्ञातं मया कुरुत मा आत्मनः पातम् ॥

हो णानुत्वारौ ॥ १ । ४ । १९ ॥ P. 265—

दइएं पवसन्तेण । (दयितेन प्रवसता)

दि ॥ १ । ४ । ५ ॥ P. 265—

जे महु दिण्णा दिअइडा दइएं पवसन्तेण ।
 ताण गणन्तिए अट्टल्लिउ जअरिआउ नहेण ॥
 ये मम दत्ता दिवसा दयितेन प्रवसता ।
 तान् गणयन्त्वा अहुत्स्यः जअरिता मन्थेन ॥

हिमिस्सुपोः ॥ १ । ४ । १९ ॥ P. 265—

गुणहि न संपद भित्ति पर (गुणः न संपदः कीर्तिः परम् । गुणैः संरक्षो न
 सुः परं केवलं कीर्तिरेव भवति) .

भाईरहि त्रिर्व भारइ मगोहि तिहिंवि पवइइ ।
 भार्गीरयो इव भारती भार्गेषु दिनपि प्रवर्तते ॥

(भार्गीरयी मया भारती भार्गेषु त्रिषु प्रवर्तते—यथा भार्गीरयो महा त्रिषु
 भार्गेषु प्रवर्तते तथा भारत्त्वपि सारमत्त्वपि उत्थादन्वयाभ्यामनन्वेषु त्रिषु भार्गेषु
 प्रवर्तते इत्यर्थः)

ए भिसि ॥ ३।४।४ ॥ P. 266—

गुणहिं न संपद् किति पर फल लिहिआ भुजन्ति ।
केसरी न लहइ वोढिअवि गय लम्बेहिं घेप्पन्ति ॥
गुणैः न संपदः कीर्तिः परं फलानि लिखितानि भुजते ।
केसरी न लभते कपर्दिकामपि गजाः लक्षः गृह्यन्ते ॥

(जीया लिरितानि फलानि भुजते ।)

ऊसेडेंह ॥ ३।४।७ ॥ P. 266—

वच्छहे गृहइ फलइं जणु कडु-पल्लव वम्बेइ ।
तोवि महइसु सुअणु जिवें ते उच्छन्ति धरेइं ॥
वृक्षात् गृह्णन्ति फलानि जनः कटु पल्लवानि वर्जयति ।
ततोपि महादुमः भुजन इव तानुत्सङ्गे धरति ॥

(तान्-कटुपल्लवान्)

भ्यसो हुं ॥ ३।४।८ ॥ P. 266—

दुरुद्धानें पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।
जिह गिरि-सिद्धहुं पडिअ सिल अणुवि चूरु करेइ ॥
दुरोद्धानेन पतितः खलः आत्मानं जनं मारयति ।
यथा गिरिशङ्गेभ्यः पतिता शिला अन्यमपि चूर्णाकरोति ॥

(दुरोद्धानेन दूरगमनेन । आत्मानं जने च मारयति । अन्यमपि । आत्मान-
मन्यमपीत्यर्थः)

हुस्सुहो ऊसः ॥ ३।४।९ ॥ P. 266—

जो गुण गोवइ अप्पणा पयडा करइ परस्सु ।
तसु इउं कलि-जुगि दुल्लहहो वलि किन्नउं सुअणस्सु ॥
यो गुणान् गोपायति आत्मीयान् प्रकटान् करोति परस्व ।
तस्य अहं कलियुगे दुर्लभस्य वलि करोमि भुजनस्य ॥

डमो लुक् ॥ ३।४।१६ ॥ P. 266—

सगर-सएहिं जु वणिअइ देवखु आहारा कन्तु ।
अइमत्तहं चत्तइसहं गय-कुम्भइ दारन्तु ॥
संग्रामक्षतेषु यः वर्ण्यते पदय मदीयं कान्तम् ।
अतिमत्तानां लक्ताद्गुणानां गजानां कुम्भान् दारयन्तम् ॥

आमो हुं ॥ ३।४।१० ॥ P. 266—

तणहं तइन्वी मन्नि नवि तें अवड-यडि वसन्ति ।
अह जणु लग्गिअ उत्तरइ अह सह सइं मज्जन्ति ॥

तृणानां तृतीया भङ्गिः नापि तेन अवटतटे वसन्ति ।

अथ जनः लगित्वा उत्तरति अथ सह खयं मञ्जन्ति ॥

(तृणानां तृतीया भङ्गिः तृतीयः प्रकारो नाप्यस्ति तेन कारणेन अवटतटे वसन्ति अथवा जनस्तृणानि लगित्वा उत्तरति । अथ इति अथवा । तृणानि जनेन सह खयं मञ्जन्ति । अन्योपि यः प्रकारद्वयं कर्तुं कामो भवति यः विषमस्थाने वसति । प्रकारद्वयं किम् । म्रियते वा शक्नोति जयति चेति भावार्थः) .

डिनेश्च ॥ ३ । ४ । ६ ॥ P. 266—

सायक उप्परि तथु धरइ तलि पल्लइ रयणाइं ।

सामि सुमिञ्जुवि परेइरइ सम्माणेइ खलाइं ॥

सागरः उपरि तृणानि धरति तले क्षिपति रत्नानि ।

स्वामी सुख्युमपि परेहरति संमानयति खलान् ॥

अचोस्तयोखौ कखतथपका गधदधवमान् ॥ ३ । ३ । ३ ॥ P. 267—

कस्य गः—

जं दिद्वउं सोम-गहणु असइहिं हसिउ निसहु ।

पिअ-माणुस-विच्छोह-गरु गिलिगिलि राहु मयहु ॥

यत् दष्टं सोमग्रहणमसतीभिः हतितं निःसहम् ।

प्रिय-मानस-मिक्षोभ-करं गिलगिल राहोर्गगाहम् ॥

कस्य पः ।

अम्मीए सत्मानावेहिं सुधि चिन्तिअइ माणु ।

प्रिए दिष्टे हलोहलेण वो चेअइ अप्पाणु ॥

अम्य स्वस्थावस्थः सुयेन चिन्त्यते मानम् ।

प्रिये दष्टे हलोहलेण कः चेतयति आत्मानम् ॥

(श्री कथयति—हे अम्य स्वस्थावस्थः स्वस्थचितः सुयेन मानचिन्त्यते अहं-कारः किमते । परं प्रिये दष्टे सति हलोहलेण ध्यानुत्तरेण का आत्मानं चेत-यतीति)

तथपफानां दधवभाः—

तकपु करेपिणु कधिदु मइं तथु पर मभठउं जम्मु ।

जागु न चाउ न चारहदि न न पम्हउं पम्मु ॥

तपयं कृत्वा कथितं मया तस्य परं भक्तं जन्म ।

मम्य न ह्यलः न चारभटी म दम्य प्रमुटः धर्मः ॥

(यस्य त्यागो न प्रमुष्टः दानं न गतं यस्य चारभटी न प्रमुयिता शूरश्रुतिर्न गता यस्य धर्मो न प्रमुष्टः न प्रमुपित इत्यर्थः).

Why अखी = अनादौ ? — सवधु करेपिणु. Here क् is not changed to ग्. Why अचः ? — गिलिगिलि राहु मयङ्कु ॥ (गिलगिल राहोर्मृगाङ्कुम्). Why अस्तवः—असंयुक्ताः—एकहिं अविखहिं सावणु (एकस्मिन्नदिशि भावणः).

Because of the word प्रायः, the change does not take place sometimes—

जइ केवँइ पावीसु पिउ अकिआ कुइ करीसु ।
पाणीउ नवइ सरावि जिबँ सण्वणँ पइसीसु ॥
यदि कयंचित् प्राप्स्ये प्रियं अकृतं कौतुकं करिष्यामि ।
पानीयं नवे शरावे यथा सर्वाङ्गेण प्रविशति ॥

(श्री कथयति यदि कयंचित् प्रियं प्राप्स्ये तर्हि अकृतं कौतुकं करिष्यामि यथा नवे शरावे पानीयं सर्वाङ्गेण प्रविशति तथा सर्वाङ्गेण प्रवेक्ष्यामीत्यर्थः ।).

उअ कणिआरु पफुलिअउ कयण-कान्ति-पयासु ।
गोरी-वयण-विणिज्जिअउ नं सेवइ वण-वासु ॥
पइय कर्णिकारः प्रफुलितः कायनकान्तिप्रकाशनम् ।
गौरीवदनविनिर्जितः इव वनवासं सेवते ॥

म्हो म्मं ॥ १ । ३ । ४ ॥ P. 267—

वम्म ते विरला केवि नर जे सव्वत्त-छइल ।
जे पइहा से वययर जे उम्मुअ ते वइल ॥
वम्मन् ते विरलाः केपि नराः ये सर्वाङ्गदक्षाः ।
ये यक्कास्ते वयतराः ये ऋजवः ते बलीवदाः ॥

(हे वम्मन् ते केपि नरा विरलाः ये सर्वाङ्गैर्दक्षाः । ये यक्कास्ते वयतराः अत्यर्पवयकाः ये तु ऋजवस्ते बलीवदा मूर्खा इत्यर्थः)

रो लुकमघः ॥ १ । ३ । ५ ॥ P. 267—

जइ केवँइ पावीसु पिउ (यदि कयंचित् प्राप्स्ये प्रियम्). पक्षे
जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु प्रियेण ॥
यदि भग्गाः परकीयाः तत् सति मम प्रियेण ।

फचिदभूतोपि ॥ १ । ३ । ६ ॥ P. 267—

मासु महारिणि एउ भणइ जइ सुइ-सरथु पमाणु ।
मायहं चलण नवन्ताहं दिविदिवि गप्पा-ण्हाणु ॥

व्यासो महर्षिः एतद् मणति यदि श्रुतिशास्त्रं प्रमाणम् ।

मातृणां चरणौ नमतां दिवसे दिवसे गङ्गाक्षानम् ॥

Why क्वचित्? Because वासेणवि भारद्-सम्भि वद्ध-व्यासेनापि भारत-
सम्मने वद्धम् ।

उन्नविच्छवृत्ता विपण्णवर्त्मोक्ताः ॥ ३ । ३ । ५३ ॥ P. 267—

Hemachandra gives धुन्न and विच in place of उन्न and विच्छ.

विपण्णस्य धुन्नः—

मइं युत्तवं तुहुं धुरु धरहि कसरैहिं विगुत्ताइं ।

पइं विगु धवल न चउइ भर एम्बइ धुमउ काइं ॥

मया उक्कं त्वं धुरं धर कसरैः विगोपिता ।

त्वया विना धवल न चउति भरः एवं विपण्णः कथम् ॥

(हे इपम मया उक्कं त्वं धुरं धर कसरैर्गलितृषमैर्वयं विगोपिताः हे धवल
हे इपम त्वया विना भरो न चउति एवमेव विपण्णः कथमित्यर्थः ।)

उक्कस्य धुत्तः— मइं युत्तवं । मया उक्कम् ।

वर्त्मनो विचः—जं मणु विचि न माइ—

यत् मनः वर्त्मनि न याति ।

अत्तुः परस्परस्य ॥ ३ । ३ । ५४ ॥ P. 268—

ते मुग्गदा हराविना जे परिबिद्धा ताहं ।

अवरोप्पह जोअन्ताहं सामिउ गञ्जित जाहं ॥

ते मुद्दाः हारिता ये परिवेष्टिता तेषाम् ।

परस्परं युध्यतां स्वामी गञ्जितः तेषाम् ॥

(मुद्दा हारिताः मुधा जाताः । गञ्जितः पीडितः)

सर्वगान् डेहिं ॥ ३ । ४ । २६ ॥ P. 268—

अहिं कपिबद्ध सरिण सह तिज्जइ खमिण खण्णु ।

ताहिं तेइइ भड-पड-निवहि कन्तु पयासइ मग्गु ॥

एकहिं अविखहिं सावणु अन्नहिं भइवउ ।

माहउ महिअल-सत्थारि गण्ड-त्थले सरउ ॥

अत्रिहिं शिम्ह मुहच्छी-तिल-यणि मग्गसिह ।

तदे मुद्धे मुह-पइइ आवासितु तिसिह ॥

हिअटा फुट्टि तउति करि कालवधेवें काइं ।

देवसाउं हय-विहि कहिं ठवइ पइं विगु दुक्ख-सयाइं ॥

यस्मिन् छिद्यते शरेण शरः छिद्यते खड्गेन खड्गः ।
तस्मिन् तादृशे भटघटानिवहे कान्तः प्रकाशयति मार्गम् ॥

एकस्मिन्नक्षिणं श्रावणः अन्यस्मिन् भाद्रपदः ।

माधवो महीतलस्तरे गण्डस्थले शरद् ॥

अङ्गेषु ग्रीष्मः सुखासिकातिलवने मार्गशीर्षः ।

तथा मुग्धाया मुखपङ्कजे आवासितः शिशिरः ॥

हृदय स्फुटं ग्रटदिति कृत्वा कालक्षेपेन किम् ।

पश्यामि हतविधिः कुत्र स्थापयति त्वया विना दुःखशतानि ॥

(यथा एतौ द्वौ मासौ धावणौ तथा अक्षिद्वयमप्यश्रुजलस्रावित्वान्मासद्वय-
तुल्यम् । महीतलस्तरे माधवो वसन्तः पङ्कवमयत्वात् । गण्डस्थले शरद् तस्याः
कासकुसुमादिना पाण्डुत्वात् । अङ्गेषु ग्रीष्मः तापबाहुल्यात् सुखासिकातिलवने
मार्गशीर्षः । यथा मार्गशीर्षे तिलवनानामुच्छेदः स्यात् तथा सुखावस्थानस्योच्छेदः ।
मुखपङ्कजे शिशिरः वासितः । यथा शिशिरे पङ्कजानां म्लानत्वं तथा मुखपङ्कज-
स्यापि । स्त्रीणां वियोगावस्थायामेतानि चिह्नानि स्युस्तेनेत्युक्तम् । हे हृदय एवं
ग्रटदिति कृत्वा स्फुटं । क्षेपेन कालविलम्बेन किम् । अहं पश्यामि हतविधिस्त्वमा
विना दुःखशतानि कुत्र स्थापयतीत्यर्थः ।

उत्तेर्ह ॥ ३ । ४-१-२७ ॥ P. 268—

• Hemachandra gives हा as a substitute in place of हं
for इस् in the case of सर्वं and other pronouns ending in
अ. His instances are जहाँ होन्तउ आगदो (यतो भवानागतः) । तहाँ
होन्तउ आगदो (ततो भवानागतः) । and कहाँ होन्तउ आगदो (कुतो
भवानागतः) ।

त्वनुत्साहावन्यथासर्चा ॥ ३ । ३ । ५१ ॥ P. 268—

विरहानल-जाल-करालिअउ पहिउ कोवि बुधिवि ठिअओ ।

अनु तितिर-कालि सीअल-जलहु धूम कहन्तिहु उट्टिअओ ॥

विरहानलज्वालाकरालितः पथिकः कोवि बुधित्वा स्थितः ।

अन्यथा शिशिरकाले शीतलजलात् धूमः कुतः उत्थितः ॥

(कोवि कविर्जले धूमं दृष्ट्वाह । करालितः पीडितः ।)

साहुवि सोउ तटप्पटद् बहुत्तणहो तणेण ।

पटप्पणु परिपानिअइ हत्थि मोइलडेण ॥

सर्वोपि लोकः उत्ताम्यति बृहत्त्वसार्थं ।

बृहत्त्वं प्राप्यते हस्तेन मुक्तेन ॥

(उत्ताम्यति व्याकुलीभवति । को भावः । जनैर्महत्त्वं तदा प्राप्यते यदा दानादिगुणाः स्फुरित्यर्थः)

एं चेदुतः ॥ ३ । ४ । १२ ॥ P. 269—

ए—

अग्निग्रे उण्हत्त ह्रीइ जगु नाएं सीअल तेवें

जो पुणु अग्नि सीअल तगु उण्हत्तणु केवें ॥

अग्निना उष्णं भवति जगद् धातेन शीतलं तथा ।

यः पुनः अग्निना शीतलः तस्य उष्णत्वं कथम् ।

(यः पुनः अग्निनापि शीतलस्तस्योष्णत्वं कथम् । न कथमपीत्यर्थः ।)

पाशुखारौ—

विष्पिअ-आरउ जइवि पिउ तोवी तं आणहि अजु ।

अग्निगण-दइवा जइवि घर तो सें अग्नि कजु ॥

विप्रियकारकः यद्यपि प्रियः तथापि तमानय अय ।

अग्निना दग्धं यद्यपि गृहं ततः तेन अग्निना कार्यम् ॥

(ततोपि तेन अग्निना सह कार्यं भवेदित्यर्थः) .

दि हे डिङ्खस्योः ॥ ३ । ४ । १२ ॥ P. 269—

इतेहें—

गिरीहे शिलायलु तरहे फलु वेप्पइ नीसार्वेणु ।

घरु मेहेप्पिणु माणुसह तोवि न इच्चइ रणु ॥

गिरेः शिलातलं तरोः फलं गृह्णाति निःसामान्यः ।

गृहं मुक्त्वा मानुषाणां ततोपि न रोचते अरभ्यम् ॥

(निःसामान्यः सर्वोपि जनः गृहं मुक्त्वा गिरेः शिलातलं गृह्णाति तरोः फलं गृह्णाति ततोपि मानुषाणां अनुष्येभ्यो वा अरभ्यं न रोचत इत्यर्थः)

देहि—

अह विरल-पहाउ जि कळिहि घम्भु ॥

अय विरलप्रभाव एव कर्त्ता धर्मः ।

हुं भ्यसः ॥ ३ । ४ । १४ ॥ P. 269—

तरुणु वि वणुल फलु मुल्लिवि परिहणु असणु लहन्ति ।

सामिहुं एसितं अगळउं भायइ मिणु गृहन्ति ॥

तरुभ्योपि वल्कलं फलं मुनयोपि परिधानमशनं लभन्ते ।
स्वामिभ्यः इयत् अर्गलं आदरं भृत्या गृह्णन्ति ॥

(परं स्वामिभ्य इयदर्गलमधिकं यद् भृत्या आदरं गृह्णन्तीत्यर्थः).

आमो हं च ॥ ३ । ४ । १५-१॥ P. 269—

दइवु घडावइ वणि तरुहुं सउणिहं पक्कं फलाइं ।
सो वरि सुवसु पइह्ण णणि कण्णहिं राउ-वयणाइं ॥
देवः घटयति वने तरुणां शकुनानां पक्कफलानि ।
तत् वरं सौख्यं प्रविष्टानि किंतु कर्णयोः खलवचनानि ॥

(कर्णयोः प्रविष्टानि खलवचनानि सौख्यं नैत्यर्थः).

प्रायोधिकारात् कचित् सुपोपि हुं ।

धवल विसूरइ सामिअहो गरुआ गर पिह्णवेवि ।
हउं किं न जुत्तउ हुहं दिसिहिं खण्डइ दोणि करेवि ॥
धवलः विपीदति स्वामिनः शुभं भारं प्रेक्ष्य ।
अहं किं न योगितः द्वयोः दिशोः खण्डौ द्वौ कृत्वा ॥

(धवलः—शृपभो धौरेयः)

उदोत्तौ जइशसोः ॥ ३ । ४ । २३ ॥ P. 270—

जसः—अंगुलिज्ज जलरियाओ नहेण । (अङ्गुलयः जर्जरिता नखेन)
शसः—सुन्दर-सम्बद्धान् विलासिणीओ पेच्छन्ताण ।

सुन्दरसंवाङ्गाः विलासिनीः पश्यताम् (नराणाम्)

उत्तुत्तुसोहं ॥ ३ । ४ । २१ ॥ P. 270—

तुच्छ-मइसहे तुच्छ-जम्पिरहे ।
तुच्छ-रोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।
पिय-वयणु अलहम्मितअहे तुच्छकाय-वम्मइ-निवासहे ॥
अणु जु तुच्छउं तहे घणहे तं अक्खणह न जाइ ।
कटिरे थणंतइ मुदइहे जे मणु-विचि ण माइ ॥
तुच्छमप्यायाः तुच्छजल्पनायाः
तुच्छाच्छरोमावल्याः तुच्छराग तुच्छतरहासायाः ।
प्रियवचनमलभमानायाः तुच्छकायमन्मथनिवासायाः ।
अन्यत् यत् तुच्छं तस्याः नायिकायाः तद् आख्यातुं न याति ।
कटिरे स्वनान्तरं मुग्धायाः येन मनोवर्त्मनि न भाति ॥

(तुच्छरागेति दूतीकृतं नायकस्यामन्त्रणम् । हे तुच्छराग ! तस्या नायिकायाः अन्यद् यत्तुच्छं तदाख्यातुं न याति । नायिकायाः किंभूतायाः । तुच्छमध्यायाः । पुनः किंभूतायाः । तुच्छजल्पनशीलायाः । पुनः किंभूतायाः । तुच्छाच्छरोमावत्याः । पुनः किंभूतायाः । तुच्छतरहासायाः । पुनः किंभूतायाः । प्रियवचनमलभमानायाः । पुनः किंभूतायाः । तुच्छकायमन्मथनिवासायाः । तुच्छकाये मन्मथनिवासो यस्याः सा । तुच्छकायत्वं भर्तुर्विरहात् । कटरीत्याधर्ये । येन कारणेन मुग्धायाः स्तनान्तरं मनोवर्मनि न माति । स्तनयोरतिपीनत्वादन्तरस्यातितुच्छत्वं वर्णितमित्यर्थः ॥).

इति—

फोबेन्ति जे हियडवं अप्पणउं ताहं पराई कवण घण ।

रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा बाळहे जाया विसम घण ॥

स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मनः तेषां परकीया किं घृणा ।

रक्षयत लोका आत्मानं बालाया जाताः विपमस्त्वनाः ॥

(यौ स्तनी आत्मनो हृदयं स्फोटयतः तयोः परकीया घृणा दया किम् । हे लोकाः आत्मानं रक्षत यतः कारणात् बालायाः विपमौ स्वनी जातावित्यर्थः).

हुमाम्भ्यस्तः ॥ ३ । ४ । २२ ॥ P. 271—

भग्ना हुआ जु मारिआ बहिणि महारा कन्नु ।

लज्जेनं हु वयंसिअहु जह भग्ना घर एन्नु ॥

भव्यं भूतं यत् मारितः भगिनि मदीयः कान्तः ।

लज्जां प्राप्स्ये तर्हि वयस्यानां यदि भग्ना गृहमेव्यत् ॥

(वयस्याभ्यो वयस्यानां वा).

स्त्रियां छेः ॥ ३ । ४ । २० ॥ P. 271—

वायसु उडावन्तिअए पिउ दिट्टउ सहसति ।

अद्दा बलया महिहि गय अद्दा फुट तटति ॥

वायसमुडापयन्त्या प्रियः दृष्टः सहसेति ।

अर्षाणि बलयानि मह्यां गतानि अर्षाणि पुशानि द्रटसि ॥

(उडापयन्त्या प्रिया । मह्यां गतानि भूमौ पतितानि अर्षाणि द्रटसि इत्याहुतानि).

अउउडुताः स्वार्थिककलुक् च ॥ ३ । १ । २९ ॥ P. 271—

अ—

विरहानत-जाठ-कराडिअउ पहिउ पन्नि अं दिट्टउ ।

सं मेठपि सय्यहि पन्निअहि सोनि छिअउ अग्निट्टउ ॥

विरहानतगवाठाकराडितः वरिष्ठः पन्नि सत्या दृष्टः ।

सं मित्रिवा सर्वैः पण्डितैः स एव इतः अग्निष्टः ॥

ढड—महु बन्तहो धे दोसडा । मम बान्तस्य द्वी दोपी ।

डल—एक डुडली पशरि रुद्धी । एका डुटी पशमि. रुद्धा ।

कान्तस्यात उं स्वमोः ॥ ३ । ४ । २५ ॥ P. 272—

अशु जु तुच्छउं तहे धणहे । अन्यत् यत् तुच्छ तस्याः नायिकायाः ।

भगवं देनिखवि निअय बलु बलु पसरिअउं परस्सु ।

उम्मिअइ ससि—रेह जिवं करि करवालु पियस्सु ॥

भम हप्पा निजकं बलं बलं प्रसृतं परस्य ।

उन्मीलति शशिरेखा इव करे करवालं प्रियस्य ॥

(हे सखि यथा द्वितीयादितिथौ शशिरेखा चन्द्ररेखा प्रकटीभवति तथा प्रियस्य करे करवालं रात्रमुन्मीलति प्रकटीभवति । किं कृत्वा । निजकं बलं भमं हप्पा परस्य तु बलं प्रसृतं ह्येत्यर्थः ॥)

इं भपि ॥ ३ । ४ । २४ ॥ P. 272—

कमलइ मेलयि अलि—उलइ करि—गणडाइ महन्ति ।

अमुलहमेच्छण जाहं भलि ते नवि दूर गणन्ति ॥

कमलानि सुक्त्वा अलिकुलानि करिगण्डानि काटक्षन्ति ।

अमुलगमेहुं येपा भलिः ते नापि दूर गणयन्ति ॥

(येपाममुलग दुलभमेष्टु भलि कदाग्रहो भवति ते नापि दूर गणयन्तीत्यर्थः).

तु किमो डिह ॥ ३ । ४ । २८ ॥ P. 272—

Hemachandra has डिहे for डिह and gives the following instance.—

जइ तहो तुहउ नेहवा मइ सहु नवि तिल—तार ।

तं किहे बहेहि लोभणेहिं ओइअउं सय—वार ॥

यदि तव अद्रित सेह मया सह नापि तिलतार ।

तत् कस्मात् वकै लोचनै विलोक्ये शतवारम् ॥

(हे तिलतार तिलवत् लिग्धा तारा कनीनिका यस्य स तस्य संबोधनम् । यदि तव श्रेहो मया सह नापि अद्रित तत् कथमहं त्वया वक्राभ्यां लोचनाभ्यां शतवारं विलोक्ये इत्यर्थः).

इसः सुश्रु यत्तत्किंभ्यः ॥ ३ । ४ । २९ ॥ P. 273—

कन्नु महारउ हलि सहिए निच्छइ रुसइ जासु ।

अत्थिहिं सत्थिहिं हत्थिहिं ठाठवि केडइ तामु ॥

जीविउं कामु न वादहउं धणु पुणु कामु न इदु ।
 दोण्णिवि अवसर-निवडिआई निण-सम गणइ विविदु ॥
 कान्तः मदीयः हले सखिके निश्चयेन रुप्यनि यस्य ।
 अद्यैः सखैः हस्तरपि स्थानमपि स्फोटयति तस्य ॥
 जीवितं कस्य न वल्लभं धनं पुनः कस्य न इष्टम् ।
 द्वे अपि अवसरनिपतिते तृणसमे गणयति विशिष्टः ॥

(द्वे अपि=जीवितधने).

किं कारुण्यचणौ ॥ ३ । ३ । ५२ ॥ P. 273—

Hemachandra makes the substitutes optional and has:—

जइ न सु आवइ दूइ घर काइं अहो-मुहु मुज्झ ।
 ययणु जु राण्डइ तउ सहि एसो पिउ होइ न मज्झ ॥
 यदि न स आवति इति श्रुं किं अधोमुखं तव ।
 वचनं यः शण्डयति तप मरिच एषः प्रियः भवति नमः ॥

(हे इति न यदि श्रुं नागच्छति तर्हि तवाधोमुखं कथम् । हे सति मर्याद वचनं शण्डयति न मम प्रियो न भवतीत्यर्थः).

काइ न दूरे देवरइ । किं न दूरे पश्यति ।
 फोडिन्ति जे हिअउं अप्पणउं ताहं पराई कयण पण ।
 रपयेज्जहु लोअहो अप्पणा सालहे जाया विराम धण ॥
 सुपुरिस कहुहे अनुहरहि भण कउं कयणेण ।
 निवै निवै यउतणु छहि निवै निवै नवहि निरेण ॥
 स्फोटयन्ति ये हृदयमात्मनः तेषां परकीया हि पूजा ।
 रक्षयत लोका आत्मानं याताया जानाः विपममनाः ॥
 सुपुरयाः कलीः अनुहरन्ते भण कार्येण केन ।
 यथा यथा चूहत्वं लभन्ते तथा तथा नमन्ति शिरसा ॥

(सुपुरयाः कलौर्थाव्ययम् अनुहरन्ते सहेया भवन्ति कथय केन कार्येणोच्यते).
 पद्यो—

जइ मगपेरी तो मुद्रअ अइ जंभइ निवेइ ।
 बिहिमि पयारेहि गइअ भण हि ममलि मत मेइ ॥
 यदि मयेइ तउः मृता अथ जीवति निवेइ ।
 दाभ्यां प्रक्षाराभ्यां मृता नादिषा हि मजेये मत मेइ ॥

(कस्याश्चिद्भर्ता देशान्तर गतोस्ति स मेघ प्रत्याह । सा स्त्री यदि सल्लेहा भविष्यति तदा मृता भविष्यति मम विरहात् । अथ यदि जीवति तर्हि नि सल्लेहा । द्वाभ्या नि सल्लेहसल्लेहप्रकाराभ्या प्रिया गता तर्हि हे खल मेघ हे दुर्जेन किं गर्जसे इत्यर्थः ।) .

इदम् आशः ॥ ३ । ४ । ३६ ॥ P 273—

Hemachandra gives आय instead of आश as a substitute for इदम् and has the following instances —

आयइ लोअहो लोअणइ जाई सरइ न भन्ति ।
अण्णिए दिट्ठइ मउल्लिअहिं णिए दिट्ठइ विहसन्ति ॥
सोसउ म सोसउ च्चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।
जं जलइ जले जलणो आण्णवि किं न पज्जत ॥
आयहो दट्ठ-कलेवरहो ज वाहिउ त सारु ।
जइ उट्ठम्भइ तो कुहइ अह उज्झइ तो छारु ॥
इमानि लोकस्य लोचनानि जातिं स्मरन्ति न भ्रान्ति ।
अप्रिये दृष्टे मुकुलन्ति प्रिये दृष्टे विहसन्ति ॥
छुप्यतु मा छुप्यतु निधयेन उदधि वडवानलस्स किं तेन ।
यत् ज्वलति जले ज्वलन अनेगापि किं न पर्याप्तम् ॥
अस्य दग्धफलेवरस्य यद् वाहित तत् सारम् ।
यदि आच्छाद्यते तत् कुम्भ्यति अथ दह्यते तत् छार ॥

(न भ्रान्तिर्न सदेह । तेन समुदाशोपणेन समुद्रशोपणेन वा यदिति क्रिया-विशेषणम् । तदेव सार भरणानन्तरमिति शेषः । यदि आच्छाद्यते स्थाप्यते तत् कुम्भ्यति अथ दह्यते तत् छारो भस्म स्यादित्यर्थः)

यत्तत् द्रुष्टुं स्वमोः ॥ ३ । ४ । ३१ ॥ P 273—

Hemachandra gives धु and प्र as substitutes for यत् and तत् and gives the following instance —

प्रह्णि चिट्ठदि नाहु धु प्र रण्णि करदि न भ्रन्ति ॥
प्रह्णणे तिष्ठति नाय यत् तत् रणे करोति न भ्रान्तिम् ।

(यद्यस्मात् कारणात् नाय प्रह्णणे तिष्ठति तदहमेव जानामीति शेषः । नापो रणे समामे भ्रान्तिं रुदेह न करोतीत्यर्थः)

त बोदिअइ लु निव्वहइ-यत् जल्यते यत् निर्वहति ।
तत्तस्यते यत्तिर्वहतीत्यर्थः ।

पतवेह एहो एहु स्त्रीनृनपि ॥ ३ । ४ । ३३ ॥ P. 273—

एह कुमारी एहो नरु एहु मणोरह-ठाणु ।

एहउं वड चिन्तताहं पन्छइ होइ विहाणु ॥

एया कुमारी एय भरः एतत् मनोरयस्थानम् ।

एतत् वडानां चिन्तयतां पश्चात् भवति विभातम् ॥

(वडानां मूर्खाणाम्)

जइशसोरेइ ॥ ३ । ४ । ३४ ॥ P. 273—

एइ ति घोडा एह थलि ।

एइ पेन्छ ।

दादेडेंहो यादकुतादकुकीदगीदशाम् ॥ ३ । ३ । ९ ॥ P. 274—

मइ भणिअउ बलिराय तुहुं केइउ मग्गण एहु ।

जेहु ऐहु नवि होइ वड राइ नारायणु एहु ॥

मया भणिताः बलिराज स्वं कीदकु मार्गणः एयः ।

यादक् तादक् नापि भवति वड स्वयं नारायणः ईदक् ॥

(हे पय हे मूर्ख or मूढ).

ओइ अइसः ॥ ३ । ४ । ३५ ॥ P. 274—

जइ पुच्छइ घर पयाइ तो वडा घर ओइ ।

विहलिअ-जण-अग्गुदराणु वग्गु कुडीरइ जोइ ॥

मदि पृच्छय गृहाणि बृहन्ति ततो बृहन्ति गृहाणि अमूवि ।

विहलितजनाभ्युदरणं कान्तं कुटीरके पदय ॥

(काचित् स्त्री पथिकं प्रत्याह । यदि बृहन्ति गृहाणि पृच्छय ततो बृहन्त्यमूनि प्रत्यक्षोपलक्ष्यमाणानि वर्तन्ते । पृष्ट्वा चेद् दानागिलापीति शेषः । तदा कुटीरके विहलितजनाभ्युदरणं पीडितजनाभ्युदरणं कान्तं परिलक्ष्यं ।)

रियां उहे ॥ ३ । ४ । ३० ॥ P. 274—

पहे केरउ । मस्या संवग्गी ।

तदे केरउ । तस्याः संवग्गी ।

पहे केरउ । मस्या-संवग्गी ।

इदम इमु मपुंसके ॥ ३ । ४ । ३२ ॥ P. 275—

इयु कुउ तुइ तणउं । इदं कुते तय सवन्धि ।

इयु कुउ केरउ । इदं कुते पर ।

सौ युष्मदस्तुहं ॥ ३।४।३७ ॥ P. 276—

मम मा.रुणकुणि रणउद् सा दिशि जोइ म.रोइ +
सा मालइ देसन्तरिअ जसु तुहुं मरहि विओइ । ॥
भ्रमर मा शब्द कुर अरण्ये ता दिशं.त्रिलोम्भ मा.रुदिहि ।
सा मालती देवान्तरिता यस्या त्व प्रियसे विओगे ॥

तुम्हे तुम्हइ जइशसोः ॥ ३।४।३८ ॥ P. 276—

तुम्हे तुम्हइ जाणह । यूयं युष्मान् जानीथ ।
तुम्हे तुम्हइं पेच्छेइ । यूयं युष्मान् प्रेक्षध्वम् ।

ऊयम्हा एरं तहं ॥ ३।४।४० ॥ P. 276—

Hemachandria has पहं instead of एह as Inst. Sing. and
has:—टा

पहं मुक्काहंवि वर-तह किहइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
तुह पुण छाया जइ होन्व कहवि सा तेहि पत्तेहि ॥
महु हिअउं तह ताए सवि अणं विनविज्जइ ।
पिअ फाहं करवं हणं फाइ तुहुं मच्छे मच्छु गिलिज्जइ ॥
त्वया मुक्कानामपि वरतरो रिफटति पत्रत्व न पत्राणाम् ।
तव पुन छाया-अदि भवेत् कथमपि तर्हि ते पत्रे ॥
मम हृदये त्वयां तथा सापि अन्येन विनयते ।
प्रिय किं करोमि अहं किं त्वं मत्स्येन मत्स्य-गिरयते ॥

(तव पुनः छाया कथमपि यदि भवेत् तत्तर्हाहिं तं पत्रैव नान्यथेत्यर्थः ।
पाणिभायिका अन्यायक पतिं यच्छि । हे प्रिय मम हृदये त्वया गृहीतमिति
शेष । तथा त्वं गृहीतः । साप्यन्येन विनयते । हे प्रिय अहं किं करोमि त्वं किं
करोमि मत्स्येन मत्स्यो गिरयत इत्यर्थः ।) .

दिना—

पइ मइ वेहिन रण-गमहि ओ जयगिरि तपेइ ।
वेरुहि रेपिणु जम-परिणि भण सुहु ओ धरेइ ॥
त्वमि ममि द्वयोरपि रणगतयो व जयधिम तर्कयति ।
पेधं. गृहीत्वा यमगृहिणीं मण सुता व निष्ठति ॥

(तर्कयति=अमिलयति ।) .

भना—

पइ मेअन्तिहो महु मरणु मइ मेअन्तहो गुग्गु ।
गारण जगु ओ मेगला सोवि वृदन्तहो राज्जु ॥

त्वां मुञ्चन्त्या मम मरणं मां मुञ्चतस्त्वव ।

सारसः यस्य यो दूरः सोऽपि कृतान्तस्य साध्यः ॥

(श्री कथञ्चि—त्वां मुञ्चन्त्या मम मरणं मां मुञ्चतस्त्वव मरणम् । दृष्टान्तः—यथा सारसः पक्षी यस्य यो दूरः सोऽपि कृतान्तस्य साध्यो भवति मरणं प्राप्नोतीत्यर्थः).

भिसा तुम्हेहि ॥ ३ । ४ । ३९ ॥ P. 276—

तुम्हेहि अम्हेहि जं किञ्जलं दिव्यं बहुज्ज-जणेण ।

तं तेवहुजं समर-भक्तं निज्जिउ एक-सणेण ॥

युष्माभिः अस्माभिः यत् कृतं दृष्टं बहुकज्जनेन ।

तत् तावन्मात्रः समरभरः निर्जितः एवसणेन ॥

तुज्जतुधतउ डसिडसा ॥ ३ । ४ । ४१ ॥ P. 276—

तउ गुण-सेपइ तुज्ज मदि तुध अणुत्तर रान्ति ।

जइ उप्पतिं अण जण मदि-मंडलिं तिक्खन्ति ॥

तव गुणसंपदं तव मतिं तव अनुत्तरां क्षान्तिम् ।

यदि उपेस्य अन्ये जनाः महीमण्डले शिक्षयन्ति ॥

(महीमण्डले अन्ये जना यदि उपेस्य तव पार्थ सभागल तव गुणसंपदं शिक्षयन्ति तव मतिं शिक्षयन्ति तवानुत्तरां क्षान्तिं शिक्षयन्ति तदा धरमिति सम्पत्तै इत्यर्थः).

तुम्हहं माम्भ्यस्सुभ्याम् ॥ ३ । ४ । ४३ ॥ P. 277—

तुम्हहं होन्तउ आगदो । युप्पत्तु भवत्तण्णत्ति ।

तुम्हहं फेरउं धणु । युप्पावः सुंण्णि धनम् ।

सुपा तुम्हासु ॥ ३ । ४ । ४३ ॥ P. 277—

तुम्हासु ठिभं-युप्पासु स्थितम् ।

सो हुउं ॥ ३ । ४ । ४४ ॥ P. 277—

तसु हउं कडिजुमि दुमहहो—तस्य अहं वन्धुगे दुःखः ।

भम्हहं अम्हेहं जइदासोः ॥ ३ । ४ । ४८ ॥ P. 277—

Hemachandra gives अम्हे and अम्हं and has the following verses—

अम्हे घोवा रिउ बहुअ वायर एण भवन्ति ।

मुदि निदानहि मयण-मउ कइ जण जेण्ड वरन्ति ।

अम्पणु साइमि जे गता पडिअ पण्णा केमि ।

अवत्त न तुभहिं तुदण्डिभहिं रिबं अम्हहं रिउं सेमि ॥

वयं स्तोकाः रिपवः बहुधाः कातराः एवं भणन्ति ।
 मुग्धे निमालय गगनतलं कति जनाः ज्योत्स्नां कुर्वन्ति ।
 आम्लत्वं लागयित्वा ये गताः पथिकाः परकीयाः केपि ।
 अवश्यं न स्वपन्ति सुखासिकायां यथा वयं तथा तेषु ॥

(कतिजनाः ज्योत्स्नां कुर्वन्ति एकश्चन्द्र एवेत्यर्थः । ये केपि परकीयाः पथिकाः
 आम्लत्वं भेदं लागयित्वा गताः तेषु अवश्यं निश्चितं सुखासिकायां न स्वपन्ति
 तथा वयं तथा तेषील्यर्थः ।)

अम्हे देखसह । } वयं पर्याप्तः ।
 अम्हे देखसह । }

मई लुधम्हा ॥ ३ । ४ । ४६ ॥ P. 277—

टा—

मई जाणितं पिअ विरहिअहं कवि धर होइ विआलि ।
 णवर मिअहूवि तिह तवइ जिह दिणयर खय—गालि ॥
 मया ज्ञातं प्रिय विरहितानां कापि धरा भवति विकाले ।
 केवलं मृगाहोपि तदा तपति यदा दिनकरः क्षयकाले ।

(हे प्रिय मया ज्ञातं विरहितानां पुरुषाणां कापि धरा अवलम्बनं भवति ।
 कदा विकाले सन्ध्याकाले । णवर केवलं यदा दिनकरः क्षयकाले गतस्तदा
 मृगाहोपि तपतीत्यर्थः ।)

डिना—पई मई बेहिंवि रण—मयहिं । त्वयि मयि द्वयोरपि रणगतयोः ।

अमा—मई मेहन्तहो तुज्जु । मां मुश्नतस्तव ।

भिसा अम्हेहि ॥ ३ । ४ । ४९ ॥ P. 277—

मुम्हेहि अम्हेहि जं मिअई । गुप्ताभिः अस्माभिः यत् कृतम्

लुम्हसिना महुमज्झ ॥ ३ । ४ । ४७ ॥ P. 277—

Hemachandra has मज्झ in place of मज्झ. His instances

are:—

महु दोन्तउ गदो । } मद् भवन् गतः ।
 मज्झ दोन्तउ गदो । }

महु कन्तहो वे दोसडा हेलि म सत्तहि आउ ।

दन्तहो हवं पर उब्बरिअ जुज्झन्तहो करवाउ ॥

जइ भग्गा पारफडा तो सहि मज्झ पिएण ।

थइ भग्गा अम्हेहं तणा तो तं मारिअटेण ॥

मम कान्तस्य द्वी दोषी सखि मा जल्प अनर्थकम् ।

वदतः अहं परं वदरिता मुष्यमः करवाल्म ॥

यदि भग्नाः परकीयाः ततः सखि मम प्रियेण ।

अथ भग्ना अस्माकं संबन्धिनः ततः तेन मारितेन ॥

(हे सखि मम कान्तस्य द्वौ दोषौ स्तः । एकस्तावदानं ददतः सतः परं केवलमहमुदरिता अपरस्तावत् शुष्यतः खल्लमुद्धरितमिति निन्दास्तुतिरित्यर्थः ।)

हे सखि यदि परकीया भग्नास्तनो मम प्रियेण । अथास्माकं संबन्धिनश्च भग्नास्ततस्तेन मम भग्ना मारितेनैवेत्यर्थः ।

अस्मदोम्हहं ॥ ३ । ४ । ४४ ॥ P. 277—

अम्हहं होन्तउ आगदो-अस्मद् भवन् आगवः ।

अह भग्ना अम्हहं तणा—अथ भग्ना अस्माकं संबन्धिनः ।

सुषाम्हास्तु ॥ ३ । ४ । ५० ॥ P. 278—

अम्हास्तु ठिअं-अस्मास्तु स्थितम् ।

कथं यथा तथि डिहडिधडिमडेमास्यादेः ॥ ३ । ३ । ८ ॥ P. 278—

केम समप्पउ दुहु दिणु ऋध रयणी छुइ होइ ।

नय-वहु-दंसण-लालसउ बहुइ मणोरह सोइ ॥

ओ गोरी-सुह-निजिअउ बहलि छुक्कु मियक्कु ।

अणुवि ओ परिहविय-तणु सो ऋवै भवैइ निसक्कु ॥

विम्माहुरि तणु रयण-वणु किह टिउ विरिआणन्द ।

निदवम-रसु विणं पिअवि जणु मेमहो दिणो सुइ ॥

भण सहि निहुअउ तेवै मइ जइ पिउ दिहु सदोसु ।

जेवै न जाणइ मज्झु मणु पसप्पावडिअं तासु ॥

जिवै निवै वहिम लोअणहं ॥ निवै तिवै वम्महु विअय-सरु ॥

मइ जाणिउं प्रिय विरहिअहं कवि धर होइ विआलि ।

णवर मिअणुवि तिह तवइ डिह दिणवड रय-गाडि ॥

कथं समाप्पतां दुष्टः दिनः कथं रजनी यदि भयति ।

नववधूदर्शनकालतः महति मनोरथान् गोपि ॥

ओ गोरीमुग्गनिजितः पादंते नितीनः शृगावः ।

अन्मोपि यः परिभूततनुः स कथं भ्रमति निःशङ्कम्

विम्बापरे तनु रदनवचं कथं स्थितं धीमानन्द ।

निरुपमरसे प्रियेव वीर्या इव दीपस्य दणा मुदा ॥

भण सखि निभुनं तथा मां यदि प्रियः रटः गदोपः ।

यथा न जानाति मम मनः पक्ष्मणीतं तस्य ।

यथा यथा वक्तृत्वं लोचनानाम् ॥ तथा तथा मन्मथः निजकशरान् ॥

मया ज्ञातं प्रिय &c., mentioned before, *Vide* p. 158.

(यदि भविष्यतीत्यर्थः । यदिश्चन्देन भविष्यत्कालः । ओ सूचनायम् । हे श्री-
मानन्द तव बिम्बाधरे रदनमणं कथं स्थितम् । उत्तरं ददाति । जणु उत्प्रेक्ष्यते ।
प्रियेणाधरस्य निरुपमं रस पीत्वा शेषस्य रसस्य मुद्रा दत्तेत्यर्थः । तस्य पक्षपतितं
पार्श्वं स्थितं यस्य मनो यथा न जानाति भर्तेति गम्यते । ममाग्रे तथा त्वया 'छनं'
वाच्यमित्यर्थः ।) .

यावत्तावत्युम्महिम्ना पादेः ॥ ३ । ३ । ११ ॥ P. 278—

Hemachandra has:—

जाम न निषलइ कुम्भ-यडि सीह-चनेड-चडक् ।
ताम समत्तहं मयगलहं पइ-पइ वज्जइ डक् ॥
तिलहं तिलत्तण ताउं पर जाउं न नेह गलन्ति ।
नेहि 'पणहुइ' तेजि तिल तिल किञ्चि खल होन्ति ॥
जामहि विसमी कज्ज-गइ जीवहं मज्जे एइ ।
तामहि अचछड दयुर जणु सु-अणुवि अन्तर देइ ॥
यावत् न निपतति कुम्भतटे सिहचपेटाचटकारः ।
तावत् समत्ताना मदकलानां पदे पदे पायसे डक्का ॥
तिलानां तिलत्वं तावत् परं यावत् न खेहा. गलन्ति ।
हेहे प्रनष्टे ते एव तिला. तिलाः भ्रष्टा खला भवन्ति ॥
यावत् विपमा कार्यगतिः जीवाना मध्ये याति ।
तावत् आस्ता इतर जनः स्वजनोपि अन्तरं ददाति ॥

(यावन्जीवानां मध्ये विपमा कार्यगतिर्नायाति तावदास्तामितरजनः स्वजनो-
प्यन्तरं ददाति पुष्टिं ददातीत्यर्थः ।) .

डेत्तहे प्रलः ॥ ३ । ३ । १३ ॥ P. 278—

एत्तरे तेत्तहे नारि परि लच्छि विसण्डुल पाइ ।
पिअ-पम्मट्टव गोरड निचल कहिंवि न टाइ ॥
अत्र तत्र द्वारि गृहे लक्ष्मी. विसंस्थुला भवति ।
प्रियप्रभट्टा इव गौरी निचला कुत्रापि न तिष्ठति ॥

यत्तदो डइ ॥ ३ । ३ । १४ ॥ P. 278—

Hemachandra gives एत्तु and अनु as डित् affixes to लो
added to यत्र and तत्र in place of अइ. His instance is—

जइ सो धडदि प्रयावदी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ।
 जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि भण तो तहिं सारिक्खु ॥
 यदि स घटयति प्रजापतिः कुत्रापि छात्वा शिक्षाम् ।
 यत्रापि तत्राप्यत्र जगति भण तहिं तस्याः सदृशः ॥

अत्तु ठिदो (यत्र स्थितः) । तत्तु ठिदो (तत्र स्थितः) ।

कुत्रापि च जेत्थु ॥ ३ । ३ । १५ ॥ P. 278—

केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु (कुत्रापि छात्वा शिक्षाम्) ।

जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि (यत्रापि तत्राप्यत्र जगति) ।

कत्थ इइउअवि ॥ ३ । ३ । १८ ॥ P. 279—

Hemachandra has इ, इउ, इवि, and अवि as substitutes for स्वा. His instances are:—

इ—

हिअडा जइ पेरेअ घणा तो किं अग्नि यडाहुं ।
 अम्हहं वे हत्थडा जइ पुण मारि मराहुं ॥
 हृदय यदि बैरिणो घनास्ततः किगाकाश आरोहामः ।
 अम्माकं द्वौ हस्तौ यदि पुनर्मारयित्वा प्रियामहे ॥

इउ—

गय—घड भज्जिउ जन्ति । गजघटा भइक्त्वा यागन्ति ।

इवि—

रक्खइ सा पिस—हारिणी वे कर चुम्बिखि जीउ ।
 पहिबिम्बिअ—मुंजाल जल जेहिं अबोहिउ पीउ ॥
 रक्षति सा विपहारिणी द्वौ करौ चुम्बित्वा जीवम् ।
 प्रतिबिम्बितमुञ्जालं जलं याभ्यामनवगात्र पीतम् ॥

(सा विपहारिणी पानीयहारिका तौ करौ चुम्बित्वा जीवितं रक्षति । तौ कौ ।
 याभ्यां प्रतिबिम्बितमुञ्जालं जलमनवगात्र पीतमित्यर्थः ।) .

अवि—

याह विछोडयि जाहि तुहुं हवं तेवेइ को दोउ ।
 दिअय—ठिउ जइ नीसरहि जाणउं मुअ स रोउ ॥
 काहू विच्छेअ याहि त्वं भवतु तथा को दोउः ॥
 हृदयस्थितं यदि निःसरसि जाने मुञ्ज स रोपः ॥

एप्पेप्पिण्वेप्पेप्पिणु ॥ ३ । ३ । १९ ॥ P. 279—

Hemachandra has एप्पि, एप्पिउ, एवि, and एविउ. His instance is:—

जेपि असेसु कसाय—बल देपिणु अभउ जयस्सु ।

केवि महव्वय सितु लहहिं झाएविणु तत्तस्सु ॥

जित्वा अशेषं कपायवलं दत्त्वा अभयं जगतः ।

लात्वा महामृतानि शिषं लभन्ते ध्यात्वा तत्त्वम् ॥

तुम एवमणारणहमणहिं च ॥ ३ । ३ । २० ॥ P. 279—

देवं बुद्धं निअय—धणु करण न तउ पडिहाइ ।

एम्भइ सुहु भुजणहं मणु पर भुजणहिं न जाइ ॥

दातुं बुद्धकरं निजकधनं कर्तुं न तपः प्रतिभाति ।

एवमेव सुखं भोक्तुं मनः परं भोक्तुं न याति ॥

जेपि अएपिणु सयल धर लेविणु तयु पालेवि ।

विणु सन्ते तित्थेसरेण को सकइ भुवणेवि ॥

जेतुं ल्यक्तुं सकलं धरां लातुं तपः पालयितुम् ।

विना शान्त्या तीर्थेश्वरेण कः शक्नोति भुवनेपि ॥

(निजकं धनं दातुं बुद्धकरं तपः कर्तुं न प्रतिभाति । एवमेव सुखं भोक्तुं मनः परं भोक्तुं न यातीत्यर्थः ॥) .

(शान्तिरूपतीर्थेश्वरेण विना सकलं जेतुं धरां ल्यक्तुं तपो लातुं पालयितुं क शक्नोति भुवनेपीत्यर्थः ॥) .

तणेणतेसितेसितेहिंकेहिं तादर्थ्ये ॥ ३ । ३ । २५ ॥ P. 279—

Hemachandra has रेसि and रेसि for तेसि and तेसि. His instance is:—

ढोळा एह परिहासडी अइम न कवणहिं देसि ।

हउं शिज्जउं तउ केहिं पिअ सुहुं पुणु अन्नहिं रेसि ॥

नायक एषा परिभाषा अतितन कस्य कृते ।

अहं क्षीये तव कृते प्रिय त्वं पुनरन्यस्यार्थे ॥

(हे नायक एषा परिभाषा रीतिः अतितन (!) अत्यद्भुता वर्तते इति शेषः । हे प्रिय अहं तव कृते क्षीये क्षयं प्राप्नोमि त्वं पुनरन्यस्यार्थे क्षीयसे इत्यर्थः ॥) .

एवं तेहिरेसिमावुदाहार्यौ । वृत्तणहो तणेण । वृहत्त्वस्य कृते ।

स्यार्थे डुः पुनर्विनाद्युवमः ॥ ३ । ३ । २६ ॥ P. 280—

सुभरिज्जइ तं पल्लहउं जं बीसरइ मणाउं ।

जहिं पुणु सुमरणु जाउं गउ तहो नेहहो कइ नाउं ॥

स्मर्यते तद्गर्भं यद् विसरति मनाक् ।

यस्मिन् पुनः स्मरणं यावद् गतं तस्य श्रेष्ठस्य किं नाम ॥

(तद्वत्तमं वस्तु स्मर्यते यन्मनाक् न विस्मरति । यस्मिन् वस्तुनि पुनः स्मरणं
यावद्गतं तस्य श्लेहस्य किं नाम न किञ्चिदित्यर्थः ॥)

चक्षुः जीवितं ध्रुवं मरणं प्रियं हृष्यते वा ॥

होसद् दिग्गहा रुचणा दिव्यं वरिस-सयाद् ॥

चक्षुः जीवितं ध्रुवं मरणं प्रियं हृष्यते वधम् ॥

भविष्यन्ति दिवसा रोषणस्य दिव्यानि वर्षशतानि ॥

डैडावचदयमः ॥ ३ । ३ । २७ । P. 280—

जिष्मिन्द्विज्ज नायगु पतिं परहु जसु अधिमर्दं अग्रद् ॥

मूले विण्णुद्द तुविण्णिदे अवमे सुवद् पण्णद् ॥

अवस न सुअहिं सुहच्छिअहिं ॥

जिह्वेन्द्रियं नायक वशे कुप्यते यस्याधीनान्यन्यानि ।

मूले विनष्टे तुम्बिन्या अवश्यं ह्यन्यन्ति पर्णानि ॥

अवश्यं न स्वपन्ति मुक्तातिकायाम् ।

परमेकशस्त्रोर्ध्वं डि ॥ ३ । ३ । २८ ॥ P. 280—

एवति सील-वत्तंअहं देवहिं पच्छिस्ताद् ॥

जो पुणु सण्डद् अणुदिअहु तसु पच्छित्तं फाद् ॥

एवञ्च शीलरुद्धिताना शीयन्ते प्रायश्चित्तानि ।

यः पुनः सण्डयत्यनुदिवस तस्य प्रायश्चित्तेन रिम् ॥

(एतत् एवकारं शीलरुद्धिताना येषां शीलं कलङ्कितं तेषां शीलकलङ्कि-
तामालोचनरूपानि प्रायश्चित्तानि शीयन्ते । यः पुनरनुदिवस सण्डयति तस्य
प्रायश्चित्तेन रिमित्यर्थः ॥)

पुणहि न तंयसि किति पर ॥ पुण्णेनं सुपद् कीर्ति परम् ॥

इदानीमेव्यहि ॥ ३ । ३ । ३४ ॥ P. 280—

Hemachandra gives एव्यहि as a substitute for इदानीम्
His instance is as follows —

हरि नष्ठापित पञ्चण्ड दिग्गह पाट्टेउ सोउ ।

एव्यहिं राह-पओहरद् न भावद् त होउ ॥

हरिनाशितं प्राणाय विम्वये पाणिनो मोच ।

इदानीं राधापदोपरलोदेद् अतिभाति लद् भवयु ॥

पय जि ॥ ३ । ३ । ३५ ॥ P. 280—

जाउ म जन्तउ पदवद् देवगउं वद् पय डेउ ।

दिग्गह निर्दिष्टाः हउ जि पर तिउ उम्बरद् करेद् ॥

यातु मा यातं पल्लवत पश्यामि कति पदानि ददाति ।
हृदये तिरस्त्रीनोहमेव परं प्रियो डम्बराणि करोति ॥

(स्त्री कथयति—यातु यातं मा पल्लवत प्रतिषेधयत । पश्यामि कति पदानि ददाति । हृदयेहमेव तिरस्त्रीनोस्मि । परं केवलं प्रियो डम्बराणि करोति । न तु यास्यतीति शेष इत्यर्थः) .

एवमेव ॥ ३ । ३ । ३६ ॥ P. 280—

Hemachandra gives एम्ब as a substitute for एवम् and has:—

प्रिय-संगमि कउ निहृडी पिअहो परोक्खहो केम्ब ।
महं विम्विवि विम्वीसभा निह न एम्ब न तेम्ब ॥
प्रियसंगमे कुतो निद्रा प्रियस्य परोक्खस्य कथम् ।
मया द्वे अपि विनाशिते निद्रा न एवं न तथा ॥

नहि नाहि ॥ ३ । ३ । ३७ ॥ P. 280. Hemachandra has नाहि—

एत्तहे मेह पिअन्ति जलु एत्तहे वडवानल आवट्टइ ।
पेक्खु गहीरिम सायरहो एक्खवि कण्ठिअ नाहि ओहट्टइ ॥
इतो मेघाः पिअन्ति अलमितो वडवानल आवर्तयति ।
पदय गभीरिमां सागरस्य एकापि कणिका नहि अपवर्तते ॥

(अस्मिन् पक्षे मेघा जलं पिबन्ति । इतो वडवानल आवर्तयति शोषयति ।
सागरस्य गभीरिमां पदय । एकापि कणिका न हि अपवर्तते ऊना न भवतीत्यर्थः ॥).

प्रत्युत पच्छलिउ ॥ ३ । ३ । ३८ ॥ P. 280—

Hemachandra gives पच्छलिउ as a substitute and has:—

साव-सलोणी गोरडी नवली कवि विस-गण्ठि ।
भट्ट पच्छलिउ सो मरइ जासु न लगइ कण्ठि ॥
सर्वसलावण्या गौरा नवीना कापि विपमन्थिः ।
भटः प्रत्युत रा भियते यस्य न लगति कण्ठे ।

(यस्य कण्ठे न लगति स भटः कामुकः प्रत्युत सम्मुखं भियत इत्यर्थः ॥).

एवमेव एम्ब ॥ ३ । ३ । ३९ ॥ P. 280—

एम्बइ is the substitute given by Hemachandra who has:—एम्बइ मुरउ समञ्जु । एवमेव मुरतं समाप्तम् ।

समं समाणु ॥ ३ । ३ । ४० ॥ 281—

कन्नु जु सीहहो उवमिअइ तं महु राण्डिउ प्राणु ।
सीहु निरक्खय गय हणइ पिउ पय-रक्ख-समाणु ॥

कान्तो यत् सिंहोपमीयते तन् मम खण्डितो मान् ।

सिंहो नीरक्षकान् गजान् हन्ति प्रिय पदरक्षे समम् ॥

(सिंहो रक्षपालरहितान् गजान् हन्ति प्रिय पदरक्षे सम पदातिरक्षं समं गजान् हन्तीत्यर्थः ॥)

किल किर ॥ ३ । ३ । ४१ ॥ P. 281—

किर खाह न पिअइ न विदवइ धम्मि न चेवइ रुअडउ ।

इह निवणु न जाणइ जह जमहो खणेण पडुअइ दूअडउ ॥

किल न खादति न पिबति न विदवति धर्मं न व्ययति रूपकम् ।

इह कृपणो न जानाति यथा वमस्य क्षणेन प्रभवति दूत ॥

(विदवति=वदाति)

पणिगमप्राइमप्राउप्राइव प्रायशः ॥ ३ । ३ । ४२ ॥ P. 281—

Hemachandra gives प्राइम्ब and पणिगम्ब in place of प्राइम and पणिम and has —

अमे ते दीहर लोअण अमु त भुअ-जुअल ।

अमु सु पण पण-हाह त अमु जि मुह-वमउ ॥

अमु जि वस-वलायु सु अमु जि प्राउ विहि ।

जेण निअम्बिणि घटिअ स गुण-लावण्य जिहि ॥

प्राइव मुणिह्वि भन्तइ ते मणिअइ गणन्ति ।

अउइ निरामइ परम-पइ अम्बवि लउ न लहन्ति ॥

अमु-जले प्राइम्ब गोरिअहे महि उव्यत्ता नवण-नर ।

ते सप्पुह सपेआ देवि निरिच्छी पत्त पर ॥

एली पिउ क्तनु हउ द्दो मइ पणुणइ ।

पणिगम्ब एइ मणोरहइ दुअइ दइउ करेइ ॥

अन्ये ते दीपे लोचनेन्यत् तद् भुवयुगलम् ।

अन्ये सु धन दानभारमद्वन्द्वेव मुगकमम् ॥

अन्ये एव वरावसाप सोय एव प्रायो विधि ।

येन निगम्बिणी घटिता मा गुल्लवम्बनिधि ॥

*प्रायो मुनीनामपि भ्रातृत्वे मर्त्यकम् नृणां नति ।

अउवे निरामव परमपदपि त्य न लभन्ते ॥

अश्रुजलेन प्रायो गौर्याः सप्युद्धृते नयनसरसी ।

ते संमुखे संप्रेषिते ददत्तस्तिर्यग् घातं परम् ॥

एष्यति प्रियो रुषिष्याभ्यहं रुष्टा मामनुनयति ।

*प्राय एतान् मनोरथान् दुःकरान् दयिता करोति (दयिते) ॥

दिवा दिवे ॥ ३ । ३ । ४३ ॥ P. 281—

विविदिवि गङ्गा-ण्डाणु (दिवा दिवा गङ्गास्नानम्).

सह सह ॥ ३ । ३ । ४४ ॥ P. 281—

जउ पवसन्तौ सह न गयअ न सुअ विओएं तस्सु ।

लज्जिज्जइ सदेसडा दिन्तेहिं सुहय-जणस्सु ॥

यत् प्रवसता सह न गता न मृता वियोगेन तस्य ।

छज्यते संदेशान् ददतीभिः सुभगजनस्य ॥

(सुन्दरी कथयति यत् प्रवासं कुर्वता सता सह न गता न मृता तस्य वियोगेन
अथ तस्य सुभगजनस्य संदेशान् ददतीभिर्लज्जयत इत्यर्थः ।)

मा मं ॥ ३ । ३ । ४५ ॥ P. 281—

मं धणि करहि पिसाड । मा नायके कुव विपादम् ॥ प्रायोमहणात् ।

माणि पणइइ जइ न तणु तो देसडा बइज्ज ।

मा दुज्जण-कर-पणवेहि दंसिज्जन्तु भमिज्ज ॥

लोणु विलिज्जइ पाणिण अरि सख मेद म गल्लु ।

पालिड गलइ सुसुम्पडा गोरी तिम्मइ अणु ॥

माने प्रनष्टे यदि न तनुन्ततो देशस्त्यज्यते ।

मा दुर्जनकरपण्वैर्दृश्यमानो भ्रम्येत् ॥

छवर्णं विलीयते पानीयेनारे छल्ल मेघ मा गर्जं ।

क्षालितो गलति सकुटीरिका गौरी तिम्बल्य ॥

(माने प्रनष्टे यदि तनुर्न क्षज्यते ततो देशस्त्यज्यते परं दुर्जनकरपण्वैर्दृश्यमानो
मा भ्रम्येत् न भ्रमसीत्यर्थः । हे मेघ मा गर्जं छवर्णं छावध्वं पानीयेन विलीयते
क्षालितो मेघो गलति । अथ सकुटीरिका गौरी तिम्बति गीजइ इत्यर्थः ।)

कृतः फउकहुतिहु ॥ ३ । ३ । ४६ ॥ p. 281—

Hemachandra gives two substitutes for कृतः—कउ and फहन्तिहु and has—

* इष्टकालेनागमनादित्यर्थः ।

महु वन्तहो गुट्ट-द्विअहो कल झुम्पडा वलन्ति ।
 अह रिउ-रुहिरे उल्लवइ अह धप्पणे न भन्ति ।
 भम कान्तस्य गोष्ठस्थितस्य कुत कुटीरकाणि ज्वलन्ति ।
 अय रिपुरुधिरेण विध्मापयल्लयात्पीयेन न भ्रान्तिः ॥
 धूम वहन्तिहु उट्ठिअओ । धूम. कुत उरियत ॥

अथयामनागहचइमणाउं ॥ ३ । ३ । ४७ ॥ P. 281—

जाइअइ तहिं देसइइ लउअइ पियहो पमाणु ।
 जइ आवइ तो आणिअइ अहवा तं जि निवाणु ॥
 विहवि पणइइ वहुइइ रिद्धिहिं जण-सामनु ।
 रुपि मणाउ महु पिअहो रासि अणुहरइ न अनु ॥
 गम्यते तत्र देशे लभ्यते प्रियस्य प्रमाणम् ।
 यथागच्छति तत आनीयतेयवा तदेव निर्वाणम् ॥
 विभवे प्रनष्टे वक्र ऋद्धौ जनसामान्यः ।
 निमपि मनाइ भम प्रियस्य शश्वगुहरति नान्यः ॥

(तत्र देशे गम्यते यत्र प्रियस्य प्रमाणं लभ्यते । यथागच्छति तत आनीयते ।
 अथवा तदेव निर्वाणं स एवान्त इत्यर्थः ॥

विभवे प्रनष्टे वक्र ऋद्धौ जनसामान्यः सर्वजनतुल्यो भवति । शशी निमपि
 प्रियस्यागुहरति सदृशो भवति मनाइ नान्य इत्यर्थः ॥)

इतसेत्तहे ॥ ३ । ३ । ४८ ॥ P. 282—

एतहे मेइ पिअन्ति जलु ।
 इतो मेया विअन्ति जलम् ।

पद्यात् पच्छइ ॥ ३ । ३ । ४९ ॥ P. 282—

Hemachandra has — पच्छइ होइ विहाणु ।

पद्याद्भवति विमानम् ।

ततस्तदा तो ॥ ३ । ३ । ५० ॥ P. 282—

जइ भग्गा पारइडा तो रुहि मग्गु विण्ण ।
 जइ भग्गा शम्भइ मग्ग तो रे मारिअडेण ॥

Vide P. 168.

त्यनुसादापन्ययामर्षी ॥ ३ । ३ । ५१ ॥ P. 282—

जिहवत-जाल-धराणिअउ वडिउ बोमि दुडिनि रिअओ ।
 अनु निमिर-वाणि मीअत-जलु धनु वरणिउ उट्ठिअओ ॥

साहुवि लोउ तडप्फडइ वडुत्तणहो तणेण ।

वडुप्पणु परिपाविअइ इत्थि मोक्कलदेण ॥

Vide P. 148.

हुहु रुधिग्धिगादशब्दचेष्टानुकृत्योः ॥ ३ । ३ । ५७ ॥ P. 282—

Hemachandra has घुग्घ in place of थिथिथ and has:—

मइ जाणितं बुद्धीसु हउं पेम्म-द्रहि हुहुकत्ति ।

नवरि अचिन्तिय संपट्ठिय विप्पिय नाव सडत्ति ॥

खज्जइ नउ कसरकैहि पिज्जइ नउ घुण्टेहि ।

एम्मवइ होइ सुहुच्छडी पिएं दिट्ठे नयणेहि ॥

अज्जवि नाहु महुज्जि थरि सिद्धत्था वन्देइ ।

ताउंजि विरहु गवक्खेहि मकडु-धुग्घिउ देइ ॥

तिरि जर-खण्डी लोअडी गलि मणियडा न वत्ति ।

तोवि गोठ्ठडा बराविआ सुद्धए उट्ठ-वईत्त ॥

मया ज्ञातं धुडिध्याम्यहं प्रेमहदे हुहुक इति (कृत्वा) ।

केवलमचिन्तिता संपत्तिता विप्रिया नो ज्ञादिति ॥

(केवलं मया अचिन्तिता विप्रिया नो वियोगावस्था ज्ञादिति संपत्तिता प्राप्तेत्यर्थः ।).

खाद्यते न कसरकैः पीयते न घुंटेः ।

एवमेव भवति सुखास्या प्रिये दृष्टे नयनाभ्याम् ॥

(कसरकैः कसरकशब्दं कुर्वाणैः *Vide Com. p. 288 Bom. S. S. Kumārapāla-charita. सुखास्या समाधिः*).

अद्यापि नाथो ममैव गृहे सिद्धार्थान् वन्दते ।

तावदेव विरहो गवाक्षेषु मर्कटचेष्टां ददाति ॥

(अद्यापि नाथो ममैव गृहे सिद्धार्थान् वन्दते । अर्वाचलितुकामोऽस्ति तावदेव विरहो गवाक्षेषु मर्कटचेष्टा ददातीत्यर्थः ।)

शिरसि जराखण्डिता लोमपुटी गले मणीयका न विंशतिः ।

ततोपि गोष्ठाः कारिता मुग्धयोत्थानोपवेशनम् ॥

(ततोपि मुग्धया गोष्ठं गोकुलं तत्र तिष्ठन्तीति गोष्ठाः । तात्पर्यात् तद्यप्यपदेश इति न्यायात् । गोष्ठस्थाः पुरुषा उत्थानोपवेशनं चेष्टानुकरणं कारिता यस्याः शिरसि जराखण्डिता लोमपुटी जीर्णा कम्बलिका वर्तते यस्या गले विंशतिर्मणीयका न सन्तीत्यर्थः ॥).

अनर्थका घइमादयः ॥ ३ । ३ । ५८ ॥ P. 282—

अम्महि पच्छयावदा'पिउ कलहिअउ विआलि ।

घइं विवरीरी बुद्धी होइ विणासहो फालि ॥

अम्ब पथात्तापः प्रियः कलहावितो विकाले ।

विपरीता बुद्धिर्भवति विनाशस्य काले ॥

(विकाले=संध्यायाम्).

हे तुलडेषडावियत्क्रियति च व्यादेर्धनुषः ॥ ३ । ३ । १२ ॥ P. 282—

जेयहु अन्तह रावण-रामहं तेवडु अन्तह पट्टण-शामहं ॥

यावदन्तरं रावणरामयोस्त्वावदन्तरं पत्तनग्रामयोः ॥

त्वत्तलौ प्यपे ॥ ३ । ३ । १६ ॥ P. 283—

वडुप्पणु परिपाविअइ । वडुत्तणहो तणेण । वृहत्त्वं प्राप्यते । वृहत्त्वस्यार्थे ।

तव्यस्य एव्वइएप्पइएप्प्याः ॥ ३ । ३ । १७ ॥ P. 283—

Hemachandra gives इएव्वं, एव्वं, and एवा as three substitutes for तव्य and gives the following instances:—

एउ गृहेपिणु धुं मइं अइ प्रिउ उग्वारिअइ ।

महु करिएव्वं किपि णवि मरिएव्वं पर देवइ ॥

वेसुआडणु तिहि-कडणु घण-कुट्टणु जं छोइ ।

मंजिहुए अइरतिए सव्खु सहेव्वं होइ ॥

सोएवा पर वारिआ पुप्फवईहिं समाणु ।

जगोवा पुणु को परइ नइ सो वेउ पनाणु ॥

एतइ गृहीत्वा यन्मया यदि प्रिय उद्धार्यते ।

मम कर्तव्यं किमपि नापि मर्तव्यं परं क्षीयते ॥

(केनापि शिद्धपुरुषेण विवाहित्तये नायिकां प्रति धनार्थिकं दत्त्वा भर्तारं प्राप्ते नायिकाया उक्तिरियम् । एतद् गृहीत्वा यन्मया यदि प्रिय उद्धार्यते त्यज्यते तर्हि मम कर्तव्यं किमपि नापि परं केवलं मर्तव्यमेव क्षीयत इत्यर्थः ।)

देशोच्चाटनं शिखिक्वयनं धनकुटनं यल्लोके ।

मञ्जिष्ठयातिरक्तया सर्वं सोढव्यं भवति ॥

(देशोच्चाटनं देशपरित्यागः शिखिक्वयनमग्नितापो धनकुटनं यल्लोके वर्तते तत् सर्वं मञ्जिष्ठयातिरक्तया सोढव्यम् । एतावतातिरक्तत्वं विरूपमित्यर्थः ॥).

स्वपित्तव्यं परं वारितं पुष्पवतीभिः समम् ।

जगर्तव्यं पुनः को विभर्ति यदि स वेदः प्रमाणम् ॥

(पुष्पवतीभिर्ऋतुमतीभिः सम खपितव्य पर वारित तामि समं पुनर्जागर्तव्यं
को विभति यदि त चेद प्रमाणमित्यर्थ ॥)

तूनो णअल् ॥ ३ । ३ । २२ ॥ P. 283—

Hemachandra gives अणञ in place of णञ, *Vide Notes*
p 310

हत्थि मारणउ लोउ बोहणउ पडहु वण्णउ सुणउ भसणउ । हत्थी मारयिता
लोक कययिता पटहो वदिता शुनको भसिता ।

छस्य युष्मदादेर्दोर. ॥ ३ । ३ । २३ ॥ P 283—

सवेसें काइ तुहारेण ज सङ्गहो न मिलिजइ ।

सुहणन्तरे पिए पाणिण पिय पिआस किं छिजइ ॥

सदेसेन किं युष्मदीयेन यत् सङ्गो (सङ्गस्य ?) न मिल्यते ।

स्वप्नान्तरेपि पानीयेन प्रिय पिपासा किं छियते ॥

दिक्खि अम्हारा कन्हु । वहिणि महारा कन्हु । पइय मवीय कान्तम् । भगिनि
मवीय कान्त ।

अडडडुल्लाः स्वार्थिककलुक च ॥ ३ । ३ । २५ ॥ P 288—

विरहानल-जाल-करालिअउ पहिउ पन्थि ज दिहुउ ।

त मेलवि सम्बहिं पन्थिअहिं सोजि किअउ अगिहुउ ॥

विरहानलज्वालाकरालित पथिक पथि यद् इष्ट ।

तन् मिलिपा सर्वे पथिके स एव कृतोमिष्ट ॥

महु वन्तहो बे दोसडा । मम कान्तस्य द्वी दोषी ॥

एक कुहुली पयहिं रुद्धी । एका कुटी पयभी रुद्धा ॥

लडो हिं चा शइयो. ॥ ३ । ४ । ५१ ॥ P. 284—

सुह-कयरी-कयध तहे सोह धरहिं न मळ-जुज्जु ससि-राहु करहिं ।

तहे सहहिं पुरल भमर-उल-तुलिअ न तिमिरडिम्भ छेहन्ति मिलिअ ॥

सुराकयरीकयन्धी तस्या शोभा धरत इव मलयुद्ध शशिराह पुरत ।

तस्या शोभन्ते पुरला भ्रमरकुलतुलिता इव तिमिरदिम्भा क्रीडन्ति मिलित्वा ॥

द्विर्थास्तिपो ॥ ३ । ४ । ५२ ॥ P. 284—

यप्पीहा पिउ पिउ मणवि कित्तिउ रअहिं हयास ।

तुह जलि महु पुणु यएहइ विहुवि न पूरिअ आस ॥

यप्पीहा (चातक) प्रिय प्रिय भणित्वा त्रियः रोदिपि हतास ।

तव जले (जलधरेण) मम पुनवल्भेन द्वयोरपि न पूरिता आशा ॥

आत्मनेपदे

वष्पीहा कइ थोहिण निगिण वार इ वार ।
सायरी भरिजइ विमल-जलि लहहि न एइ धार ॥
वष्पीहा (चातक) किं कथनेन निर्घुण वारवारम् ।
सायरे भूते विमलजलेन लभसे नैकामपि धाराम् ।

सप्तम्याम्—

आयहिं जम्महिं अन्नहिं गोरि सु दिजहि कन्तु ।
गय मत्तहं चत्तहुसहं जो अभिइइ हसन्तु ॥
अस्मिन् जन्मन्यन्यस्मिन्नपि गौरि तं दयाः कान्तम् ।
गजानां मत्तानां स्वप्नाङ्गुष्ठानां यः संगच्छते हसन् ॥

हु थच्चमोः ॥ ३ । ४ । ५३ ॥ P. 284—

बलि अम्भत्थणि महु-मइणु लहुईइआ सोइ ।
जइ इच्छु वडुत्तणउं देहु म मग्गहु कोइ ॥
यत्तेरभ्यर्पणे मधुमन्यनो लघुकीभूतः सोपि ।
यदीच्छय वृद्धत्वं (पृष्टत्वं) दत्त मा मार्गयय कसपि ॥

उ मियिटोः ॥ ३ । ४ । ५४ ॥ P. 284—

Hemachandra gives उ instead of उ as in the text and has:—

विहि विजटउ पीडन्तु यह मं यणि करहि विराउ ।
संपइ कट्टउं येस जिवं पुड अणपइ षपराउ ॥
विधिर्विनटयतु पीडवन्तु महा मा प्रिये कुरु विपादम् ।
संपइ कर्षामि येषमिष येषपेनि व्यवसायः ॥

बलि टिजउं गुअणरतु । बलि बरोनि गुअनस ।

(यदि व्यवसायः स्यात् तर्हि संपदः गुलभा इत्यर्थः ।)

हुं मसट्टिटोः ॥ ३ । ४ । ५५ ॥ P. 284—

राम-गिराहिउ अहि महमुं पिय तहि देगहि जाहुं ।
रत्न-हुभिक्खे मग्गाइ विउ पुग्गे म बरहुं ॥
रात्रिगिराधितं दमिन् समानदे शिरे लम्बिन् देसे कम्पः ।
रत्नगुणिक्खेन मग्गा मिना कुटेन न बरामहे ॥

(न बरामहे न इति शानुम इत्यर्थः)

सस्य सो ल्हटि ॥ ३ । ४ । ५७ ॥ P. 284—

दिअहा जन्ति झडप्पडहि पडहिं मणोरह पच्छि ।

जं अन्डइ तं माणिअइ होसइ करु म अच्छि ॥

दिवसा यान्ति वेगेन पतन्ति मनोरयाः पश्चात् ।

यदस्ति तन् मान्यते भविष्यति कुर्वन् मा स्व ॥

(यदस्ति तन्मान्यते भुज्यते भविष्यति इति कुर्वन् मा स्व मा तिष्ठेत्यर्थः ।)

इदुदेत्स्वहोः ॥ ३ । ४ । ५६ ॥ P. 285—

कुजर सुमरि म सद्गइउ सरला सास म भेलि ।

कवल जि पाविय विहि-वसिण ते चरि माणु म भेलि ॥

कुजर स्वर मा सलकीः सरलान् श्वासान् मा मुख ।

कवाल ये प्राप्ता विधिवशेन तांश्चर मानं मा मुख ॥

भमरा एतु वि लिम्बडइ केवि दियहडा विलम्बु ।

घण-पत्तल छाया-महुउ फुलइ जाम कयम्बु ॥

भ्रमर अत्रापि लिम्बे कति दिवसान् विलम्बस्व ।

घनपत्रवान् छायामहुलः फुलति यावत् कदम्बः ॥

प्रिय एम्बहिं करे सेलु करि छडहि तुहुं करवाल ॥

जं कानालिय वप्पुडा लेहि अभग्गु कवाल ॥

प्रिय इदानीं करे सेलं कुरु मुख त्वं करवालम् ।

यत् कापालिका वराका छान्सभसं कपालम् ।

(प्रिय इदानीं करे सेलं भलं कुरु त्वं करवालं मुख येन कारणेन वराकाः कापालिका योगिनः कपालं छान्ति इत्यर्थः ।)

पर्याप्ति भुयो बहुच्छः ॥ ३ । ४ । ५८ ॥ P. 285—

Hemachandra gives हुय and has:—

अह्मुंगत्तणु जं घणहं सो च्छेयउ न हु लाहु ।

सहि जइ केवदं तुडि-वसेण अहरि पहुचइ नाहु ॥

अतितुक्कत्वं यत् स्नानानां स छेदको न ॥ लाभः ।

सरि यदि कथमपि तुटिवशेनाधरे प्रभवति नायः ।

(तुटिवशेन कालविलम्बेन । अन्यथा लगत्येव न स्नानयोरतितुक्कत्वादित्यर्थः ।)

मजेर्यन्त्रः ॥ ३ । ४ । ५९ ॥ P. 285—

Hemachandra has हुम instead of वज्र and has:—हुमइ । हुमेपि । हुमेपिण्ड ।

ब्रूवो ब्रुवः ॥ ३।४।६७ ॥ P. 285:—

Hemachandra has ब्रुव in place of ब्रुव and has:—

इत्तं ब्रुपिणु सवणि द्विउ पुणु दसासणु ब्रुपि ।

तो हचं जाणउं एहो हरि जइ महु अगइ ब्रुपि ॥

इयइ ब्रूत्वा (उत्त्वा) शकुनिः स्थितः पुनर्दुःशासनो ब्रूत्वा (उत्त्वा) ।

ततोहं जाने एष हरिर्यदि ममाग्रे ब्रूत्वा (उत्त्वा) ॥

(दुर्योधनोक्तिरियम् । शकुनिर्भूमिमातुल इयदुत्त्वा स्थितः । पुनर्दुःशासन उत्त्वा स्थितः । अहं ततस्ताहं जाने यरोप हरिर्ममाग्रे उत्त्वा तिष्ठतीति शेषः ।)

क्रियेः कीसु ॥ ३।४।६१ ॥ P. 286—

सन्ता गोग जु परिहरइ तसु कन्तहो बलि कीसु ।

तसु दइवेणवि मुण्डियउं जसु राछिहउं सीसु ॥

सतो भोगान् यः परिहरति तस्य कान्तस्य बलिं क्रिये (करोमि) ।

तस्य देवेनैव मुण्डितं यस्य रात्वाटं शीर्षम् ॥

(यस्य भोगा न सन्ति स तु स्वयमेव राजवीर्यः ।)

पस्सगणहौ ददिग्रहोः ॥ ३।४।६२ ॥ P. 286—

Hemachandra has प्रस्सदि (पश्यति) and पढ एण्हेप्पिणु प्रदु ।

(पठ गृहीत्वा प्रतम्)

तक्षेळोलुः ॥ ३।४।६३ ॥ P. 280—

जिबं तिबं तिम्ला लेवि कर जइ सवि छेडिबन्नु ।

तो जइ गोरिहे मुह—कमलि सरीयिम कावि लहन्नु ॥

मया तया तीक्ष्णान् लात्वा करान् यदि सदयतश्चिष्यत ।

ततो जगति गौर्या मुराकमलेन सरज्जतां कामध्यलप्यत ॥

Hemachandra has then this remark:—आदिमहणाद् देशीयु मे क्रियावचना उपलम्बन्ता त उदाहरायाः—

घूडाउ घुणीहोइसइ मुदि कपोले निहिसउ ।

सासानल—अल—सालदिवउ बाह—सडिल—संसिसउ ॥

घूटबध्नीभविष्यति मुग्धे कपोले निहितः ।

श्रासानलज्वालादग्धो बाण्यसन्तिलसंक्षिप्तः ॥

लज्जमडंविउ बे पयइ पेम्मु निमत्तइ जावें ।

सन्वासण—सिउ—संमबहो कर परिमत्ता सार्व ॥

अनुप्रमत्तय द्वां पादीं प्रेम निबर्तते यावद् ।

सर्वांशानपिपुसंभवस्त करः परिहृतास्त्रायद् ॥

(प्रेमशब्देन प्रिया वाच्या । अभेदोपचारान् । स्या प्रेमवतीत्युच्यते । प्रिया प्रियमिति शेषः प्रियमन्मडवंचिउ इति अनुप्रमज्य मुक्कलाप्य ? यावद्द्वौ पादौ निवर्तते तावत् सर्वाशनरिपुसंभवस्य चन्द्रस्य कराः किरणाः परिवृताः प्रसृता इत्यर्थः) ।

हिमइ खुडुक्कइ गोरढी गयणि धुडुक्कइ मेहु ।
 वासा-रत्ति-पवासुअहं विसमा संकडु एडु ॥
 हृदये शत्यायते गौरी गगने गर्जति मेघः ।
 वर्षारात्रिप्रवासिकानां विपमं संकटमेतत् ॥

(प्रवासिकानां बलितानाम्)

अम्मी पञ्चोहर बज्जमा निबुजे संमुह यन्ति ।
 महु कन्तहो समरङ्गणइ गय-चड मज्जिउ जन्ति ॥
 अम्म पयोधरो बज्जमयौ नित्यमेव संमुखौ तिष्ठतः ।
 मम कान्तस्य समराङ्गणे गजघटा भग्ना यान्ति ॥
 पुत्ते जाए कवणु गुणु अवणुणु कवणु मुएण ।
 जा बप्पीकी भुंहुडी चम्पिज्जइ अवरेण ॥
 पुत्रेण जातेन को गुणोवगुणो को मृतेन ।
 या पैटुकी भूमिराकम्प्यते अपरेण ॥

(येन पुत्रेण सतेति गम्यते) ।

तं सेत्तिउ जलु सायरहो सो तेवडु वित्थाइ ।
 तिसहे निवारणु पळवि नवि पर धुहुअइ असार ।
 सत् तावज्जलं सागरस्य स तावान् विस्तरः ।
 दृष्याया निवारणं पलमपि नैव परं शब्दायतेसारः ॥

(दृष्याया निवारणं पलमपि नैव स्यादिति शेषः । असारः सन् शब्दायते इत्यर्थः ।)

The following sutras at the end are not commented upon by Lakshmidhara.

होस्त्रोद्वारलापवम् ।
 विन्दोरन्ते ।
 हस्त्र्यैहः ।

Of these the last corresponds to Hemachandra's कादि-
 स्थेदोद्वारलापवम्. ॥ 410- His instance is:—

गुणे चिन्तिवइ माणु । तमु इवं कलि-गुणि दुसहहो ।
 गुणेन चिन्सते मानः । तस्याहं कलियुगे दुर्लभस्य ॥

The first two Sūtras mean that ह् and र् when combined are sounded short and Anusvāra at the end of a *Pada* is also sounded short. Hemachandra gives

पदान्ते रं-हं-हिं-हंकारणाम् ॥ ४११ ॥ —

रं, हं, हिं, and हं at the end of a *Pada* are sounded short. His instances are:—

अथु उ उच्छते तद्दे धणहे । अन्यद् यत्तुच्छं तस्या नायिकायाः ।

बलि क्रिन्नते मुअणस्तु । बलिं करोमि भुजनस्य ।

इदं पटादिह वणि तरुहं । देवो पटयति वने तरुणाम् ।

तरुहं वि यच्छते ॥ तरुण्योपि नल्कलम् ।

राग-विसाहित जहिं लहं ॥ खड्गविसाधितं यस्मिन् लभामहे ।

तणहं तहजी भजि नवि ॥ तृणानां तृतीया भजिर्नवि ।

लिङ्गनतत्रम्—Hemachandra has the same Sūtra 445. His instances are:—

गय-धुम्मई दारन्तु । गजकुम्भान् दारयन्तम् ।

अम्मा लम्मा ड्ढरिहिं पहिउ रडन्तउ जाइ ।

ओ एहा गिरि-गिलण-मणु सो किं धणहे धणाइ ॥

अथ अम्मा इति नपुंसकस्य पुंस्त्वम्—

अभ्राणि लभानि पर्वतेषु पथिको रटन् याति ।

य ईदृ गिरिगलनमनाः स विमिच्छति पवाति ॥

(उत्तरार्धे रटनकारणमाह । यो मेघो गिरिगलनमनाः स ईदृ किं नायिकाया धनानीच्छति तां न रक्षतीति भावः ।) ॥

पाइ विलगगी अण्णदी सिह ल्हसिउं राण्यस्तु ।

तोपि कटारइ हाथठउ बलि क्रिन्नते कन्तस्तु ॥

अथ अण्णदीति नपुंसकस्य स्त्रीत्वम् ।

पादे विलगमणं शितो ल्हसितं स्वन्धं (रङ्गपत्त) ।

ततोपि धुरिकायां हसो बलिं क्रिये (करोमि) कान्तस्य ॥

(रङ्गितं पठितम् ।)

त्रिभि चडिआ गन्ति प्पट्ठइ पुण दासइ मोटन्ति ।

तोपि मट्ठुम हाउणाहं अपराहितं न करन्ति ॥

अथ दासइ इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुंसकारणम् ।

त्रिभि चडिताः गच्छन्ति पत्तानि पुनः दाया मोटयन्ति ।

ततोपि मट्ठुमाः हाउनाः नपराधं न कुर्वन्ति ॥

शौरसेनीयत्—Hemachandra has the same Sôtra 446. His instance is:—

शीति सेहृ खणु विणिम्मविदु खणु कण्ठि पालंखु किदु रदिए विहिदु खणु मुण्डमालिए जं पणएण तं नमहु कुसुम-दाम-कोदण्डु कामहो ॥

शीर्षं शेरुरे क्षणं विनिर्मापितं क्षणं कण्ठे प्रालम्बः कृतो रत्ना विहितः क्षणं मुण्डमालिकायां यत् प्रणयेन तन् नगे कुसुमदामकोदण्डं कामस्य ।

(कामस्य तत् कुसुमदामकोदण्डं प्रणयेन स्नेहेन नमे । तत् कियत् यत्तु रत्ना कामभार्यया क्षणं शीर्षं शेरुरे विनिर्मापितं यत् क्षणं कण्ठे प्रालम्बः कृतं यत् क्षणं मुण्डमालिकायां मस्तके विहितमित्यर्थः ।) ॥

तत्प्रत्ययश्च—Hemachandra has व्यत्ययश्च 447—Rules that hold in one Prākṛita hold in others also. For instance, in the Māgadhi तिष्ठ is changed to चिष्ठ. The same change holds in the Prākṛita (the Mahārāshṭri), the Pais'achi, and the S'auraseni. The rule given in the Apabhrāmśa, viz., that इ when second member of a conjunct consonant, is optionally dropped, holds in the Māgadhi also—शद-माणुश-मंश-भालके कुम्भ-शदभ-वसाहे संचिदे (शतमाणुपनांसभारकः कुम्भसहस्रवशायाः संचितः). Similarly, substitutes for ति and other terminations are also interchanged in different Prākṛitas. Affixes of the Present Tense are applied in the sense of the Past and vice versa. अह पेच्छइ रहु-तणओ (अथ प्रेक्षाचके रघुतनयः) । आभासइ रयणीभरे (आवभाषे रजनीचरानित्यर्थः) । सोहीअ एस वण्ठो (शणोत्येष वण्ठ इत्यर्थः) ।

शेषं संस्कृतयत्—Hemachandra has शेषं संस्कृतयत् तिद्धम् ॥ 448.

What is not given in the Prākṛita grammar is to be understood as in Sanskrit.

हेट्ट-ट्टिय-सूर-निवारणाय छत्तं अहो इव वहन्ती ।

जयइ ससेसा वराह-सास-दुरुक्खया पुहवी ॥

अधःस्थितसूर्यनिवारणाय छन्नमह इव वहन्ती ।

जयति ससेसा वराहभासदुरीक्षिता पृथिवी ॥

साङ्गणसु देश्याः सिद्धाः—

साङ्ग and other words of the class are देश्य.

Trivikrama gives the following list in his Vṛtti —

देशा is explained as देशविशेषव्यवहारदुपलभ्यमाना —

जाड-लतादिगमनम् । गोष्पी । सप्पत्तिवा । बाला । गौडी । गाडी । गोजी ।
 गजरी । एकग्य । होअस्स । महसरी । चदन । आढोरो । मोरत्तओ । मोरो ।
 पणाअओ । अपच । दुदुरअ । मूपा कपदाना कपदैँ कृतमाभरणमेखप ।
 सोमाल । सोत्र ॥ भास । छट्टो । मर्म । छोट्टो । पृतक । बोड्ड । वासोप्रतिवस्परि
 कुचयो । भावई । गृहिणो । परिहलो । जलनिर्गम । पड प्रामसीमास्थानम् ।
 गोजा । कलसी । षडिपल्लो । विहितपूज । गधपिसाओ । प्रान्धिक । ओहिअ ।
 अधोमुखम् । असरा । कदली । करइही । शुष्कमहीन । वपत्तओ । भार ।
 उप्परिअड्ड । अक्षक्यम् । वेइणा । पिच्छल । सिगावेइरा । मत्ततप्पर । लम्मा ।
 रोण्णाअ । मानम् । रदजी । स्थूलैन्धनवहि । दुयाअन्तो । खेदेन शिथिल ।
 उत्तानफल । एरण्डम् । कूर । भक्तम् । पडुरिआ । भाद्रपदसितदशम्या पथिदु-
 स्सव । सोरी । ताणफली-दासी । चिछिरमण ओलुकी । हट्टिण-बहुस्यगन-
 कीडा । सिद्ध सिद्धिओ-सुप्तनासिकानाद । पयामरो । रुद्ध । सजुगे-विशुन ।
 पाडिवाअडा । पिडरई । चाँयेंण वधू । चाँयेंखोक्ता मार्यस्य । पोअग्गो-नि
 भंय । खोडो-धार्मिक । मामामामी-मानुलभार्या । आभलण-रतिगृहम् । बहून्यन
 देशीयपदान्युजिज्ञलानि । डिया-आतडे नासे च । धनिअ-अगुलौ दारणि कूनि
 ताक्षे च । चण्णडी । चिप्पती-उत्सवविशेषे व्रते च । उचाउइओ-हुकृतिगणित
 यो । पवन असहने समर्थे च । साहुली-वस्त्रसारसखीसदृशबाहुपु । छपी-लता
 स्त्रयक्यो । धूहरदिआ-द्रव्यायामस्पृश्याया । सरी प्रसत्ताहृतौ रीप च । गोरो-
 मीवायामहि सिताया च । भसतो-बहिर्दीप्तयो । गोली-वेचामाहाया च । क
 ण्णोविआ चयाववतसे च । अण्ण्डी-अगदं उलाट्याया च । ओमारो नदीमज्जरीपे
 धमठे च । उणो भीती सद्भावै चैत्यादि । अथ आहम्भरो पट्ट । आदुरो-
 मूषिक । वामल्लो-यस्त्रीवम् । निरो-बराहतराज प्रवाहो वा । तण्ड-कासार ।
 महाविल-गगनम् । पाडा-शोभा । सेड-प्रामस्थानम् । महानडो-द्व । पुडइणा-
 तत्रिमा । जण्ण-अअमहनम् । वाडल-कमलम् । वमलो-भिक्षापात्रम् ।

षड्-सधुसमा-मुता इत्यादय शब्दा तद्वक्तव्यमवर्तमाना प्रयोगपदवीनां-
 सादयन्ति । निदा इति पद महत्त्वम् ।

Hemachandra gives the following Sutra for substi-
 tutes —

श्रीपादीनां षट्तिहादयः ॥ ८ । ४ । ४२२ ॥

His instances are —

शीघ्रस्य बहिः —

एकु कइअह वि न आवही अनु बहिःउ जाहि ।
मइ मित्तवा प्रमाणिअउ पइ जेहउ खलु नाहि ॥
एक कदापि नागच्छस्यन्यत्र शीघ्र यासि ।
मया मित्र प्रमाणितस्त्वया यादृश खलो न हि ॥

(प्रमाणितो ज्ञात)

झकटस्य घल्ल —

जिवं सुपुरिस तिवं घल्लइ जिवं नइ तिवं बलणाइ ।
जिवं डोहूर तिवं कोटरइ हिआ विसूरइ काइ ॥
यथा सुपुरुषा तथा झकटा यथा नयस्तथा बलनानि ।
यथा गिरयस्तथा कोटराणि हृदय खिद्यसे कथम् ॥

(यथा सत्पुरुषा बहव सन्तीति शेषस्तथा झगटका)

अस्पृश्यससर्गस्य विद्याल —

जे छेविणु रयणनिहि अप्पउ तडि घल्लन्ति ।
तइ सल्लइ विद्याल पइ फुकिज्जन्त भ्रमन्ति ॥
ये मुत्तवा रत्ननिधिमात्मान तटे क्षिपन्ति ।
तेषा शङ्खानामस्पृश्यसग परं फुत्तिक्यमाणा भ्रमन्ति ॥

भयस्य द्रवक् —

दिवेहि विडत्तउ खाहि वड सचि म एकवि द्रम्मु ।
कोवि द्रवक्उ सो पइइ जेण समणइ जम्मु ॥
देवार्जित खादय वट सचिन्वेकमपि द्रम्मम् ।
मिमपि भय तत् पतति येन समाप्यते जन्म ॥

(हे वड हे मूर्ख देवार्जित खादय भा सचिन्वेकमपि द्रम्म किमपि तद्भयं पतति येन जन्म समाप्यत इत्यर्थः ॥)

आत्मीयस्य अप्पण —

फोडेन्ति जे हिअइअ अप्पणउ । स्फोटयन्ति मे हृदयमात्मन ।
दृष्टद्वेहि —

एकमेवउ जइवि हरि सुदु सङ्वायरेण ।
तो वि द्रहि जहि कहिवि राही ।
को राइइ सवरेवि दइ-नयणा नेहि पल्लु ॥
एक यद्यपि हरि सुदु सर्वादरेण ।
ततोपि दृष्टिर्यमिन् कस्मिन्नपि राधा ।
न शक्नोति सखिणु दग्धनयने श्रेते पयस्ते ।

(इति सुप्र अलर्भ सर्वोदरेणैकैकं वस्तु यद्यपि पश्यति ततोपि दृष्टिर्यत्र कापि राधा । क शक्नोति सवरीषु दग्धनयने खेहेन पर्यस्ते व्याकुलिते इत्यर्थ ॥).

गाढस्य निश्चय —

विहने कस्सु थिरत्तणं जोग्गणि कस्सु मरुट्ठु ।

सो रेसुज्ज पठाविअज्ज जो लग्गइ नियट्ठु ॥

विभवे कस्स थिरत्तय यौवने कस्स भवे ।

स रेस प्रस्थाप्यते यो लगति गाढम् ॥

(वियोगिनीवचनमिदमित्यर्थ ॥).

असाधारणस्य सहूल —

कहिं ससहस्र कहिं मयरहस्र कहिं बरिहिणु कहिं मेहु ।

दर-ठिआहनि सच्चणह होइ अरुहुल नेहु ॥

पुन दादापर पुन मकरधर पुन वहाँ पुत्र मेप ।

इरस्थितानामपि सज्जनानां भवत्पराधारेण खेद ॥

कौतुकस्य बोध ।

पुत्ररु अग्रहं सह-अरह कुत्रेण पाइ हसु ।

मणु पुणु एषहिं साइहिं जइ पुच्छह परम-पु ॥

पुत्रोन्नेपु तरुवरेणु कौतुकेन क्षिणति हन्ताम् ।

मन पुनरेकस्या साध्या यदि घृण्णथ परमार्थम् ॥

भीटाया रोडु —

खेहस्य वयमग्नेहिं निच्छय निं वयम्पह ।

अगुरत्ताठ भलाठ अग्ने मा वय माविअ ॥

क्रीडा श्रुताम्नाभिनिधय निं प्रज्जपत ।

अगुरत्ता भला अम्मां मा ररन स्वाभिन् ॥

रम्यस्य रचना —

साहिं न मरेहिं न मरवरेहिं नहि उच्चान-वरेहिं ।

देव रचना हीनि वउ निवग-नेहिं पु-अनेहिं ।

साहिंनें गतोभनें सगोवर्जोपुदानवने ।

देवा रम्या मवति वउ निवगहिं सुखने न

(वउ भूर्ग । निवगहिं सुखनेदेवा रम्या इत्यर्थ ।)

अज्ञास्य दहति —

दिअदा वइ एहु बोधिअओ महु अगइ मयवर ।

पुडिमु रिणु ववगति-त इइ अउम दहति-अगइ न

हृदय त्वयैतच्छल्पित ममाग्रे शतवारम् ।

फुटिष्यामि त्रियेण प्रवसताह मण्डय अद्भुतसार ॥

(मण्डय-निर्लब्ध)

हे सखीत्यस्य हेति ।

हेति म झहहि आलु । सखि मा जत्पानर्थकम् ।

पृथक् पृथक् इत्यस्य जुअजुअ ।

एक कुडली पञ्चहि रुद्धी तह पञ्चहवि जुअजुअ बुद्धी ।

बहिणुए त पर कहि किं नन्दर जेरु कुडुम्बर अण्ण-छन्दं ॥

एका कुटी पञ्चभी रुद्धा तेषा पञ्चानामपि पृथक् पृथक् बुद्धि ।

भगिनि तद् गृह कथय नथ नन्वतु यत्र कुटुम्बमात्मच्छन्दकम् ॥

कुटी-शरीरम् । पञ्चभिरिन्द्रियै ।

मूढस्य नालिअ-वडौ—

जो पुण मणि जि खसपसिहूअउ चिन्तइ देइ न दम्मु न हअउ ।

रइ-वस- भमिह करगुलालिउ घरहिं जि कोन्नु गुणइ सो नालिउ ॥

य पुनमैनस्येव व्याकुलीभूतश्चिन्तयति दराति न द्रम्म न रूपकम् ।

रतिवशाभ्रमनशील करगुलालित गृहे एव कुन्त गणयति स मूढ ॥

कुन्त भागम् । गणयति चालयतीत्यर्थ ।

दिगेहि विदत्तउ खाहि वड ॥ देवार्जित खादय मूर्ख ।

नवस्य नवस ।

नवखी कवि विसगण्डि । नवीना कापि विपग्रन्थि ।

जवस्कन्दस्य दडवड —

चलेहि चलन्तेहि लोअणेहि जे तइ दिट्ठा बालि ।

तहि मयरदय-दडवडउ पडइ अपूरइ कालि ॥

चलैश्चलमानैर्लौचनेर्यै त्वया दृष्टा बाले ।

तेषु मकरभ्रजावस्कन्दा पतन्त्यपूर्णकाले ॥

(मकरभ्रजावस्कन्दा वन्दर्पधाटी पतति कदा अपूर्णकाले इत्यर्थ ॥)

यदेरुडु । छुडु अगध ववसाउ । ययर्घति व्यवसाय ।

सवन्धन केरतणौ—

गयउ सु केसरि पिअहु जलु निधिनन्तइ हरिणाइ ।

जमु केरण हुवारउए मुहहु पठन्ति तृणाइ ॥

गय स केसरी पिबत जल निधिनन्ता हरिणा ।

यस्य सवन्धिना हुकारेण मुखेभ्य पतन्ति तृणानि ॥

अहं भगवा अम्हहं तणा । अथ भग्ना अस्माकं सबन्धिन ।

मा भैपीरित्यस्य मन्मीसेति लीलिङ्गम्—

सत्यावत्यहं आलवणु साहुवि लोउ करेइ ।

आदन्नह मन्मीसदी जो राज्जणु सो देइ ॥

स्वस्थावस्थानामालपन सर्वोपि लोक करोति ।

भार्ताना मा भैपीर्य सज्जन स ददाति ॥

(परमार्ताना मा भैपीरिति य आश्वासना ददाति स सज्जन इत्यर्थ ॥)

यद्यदृष्टं तत्तदित्यस्य जादद्विभा—

जइ रक्षति जाइद्विअए हिमडा मुद्ध—सहाव ।

लोह फुट्ठणएण जिवं घणा सहेसइ ताव ॥

यदि रज्यमि यद्यद् दृष्टं हृदय मुग्धस्वभाव ।

लोहेन स्फुटता सता यथा घनः सहिष्यते ताप ॥

(हे हृदय हे मुग्धस्वभाव यद् यद् दृष्टं तत्तत्र यदि रज्यसे तत्तर्हि त्वया लोहेनैव स्फुटता सता घनस्ताप सहिष्यत इत्यर्थ ॥).

Appendix Containing Various Readings of a Manuscript Designated V.*

Page 1

The opening verse is as under—

श्रीहयग्रीवाय नमःप्रद्विवाकान्तकान्तये ।

उपासन्जनान्तमिहसप्तसप्तये ॥

P.	1	1	6	विस्तथ
	„	1.	7	दिद्वमहोरखजेण समिभसेभु एकस्थरे
	„	1.	9	हवहु दे इद्वित्यदाणुम्मुह
	„	1	10	गड्जुगममजाए
	„	1	12	कृतस्मरानिरमसाभिश्वास°
	„	1	13	शमितस्वेदाम्बु एकस्थरे
	„	1	14	°किम्भीर°
P.	■	1	2	रहुणाहो मह मणे णिच
	„	1	4	°भापणोद्गाहणे
	„	1	12	आसप्तपूरुष
	„	1	15	°कविचक्रवर्ती
	„	1	23	शान्ते for स्वान्ते

* V is a Ms of the Shadbhâshachandrika collated for me by my friend, Mr S P V Ranganâthaswâmi of Vizagpatam. It is a palm leaf Ms of 14 leaves (28 pages). It has 11 lines on each side of page. It is written in Telugu characters. The size of the Ms is 14½" x 1½". It is noticed by Dr Oppert in his 'Lists of Sanskrit Mss. in the Private Libraries of Southern India'. There it is numbered 8308. It begins thus—श्रीहयग्रीवाय नमः । शुभमस्तु । विस्तदम् &c, and ends with गुणसंगितवस्तुसद्वये । The readings were secured after the text was printed off and are therefore noticed in this Appendix. My best thanks are due to my friend, Mr S P V Ranganâthaswâmi, for the trouble taken by him on my account.

- P. 3 l. 6 श्रीकोण्डुमद्यो
 „ l. 14 °रूपावलोक्यताम्
 „ l. 15 स्थान्महीयसा
 „ l. 17 °अन्यनिर्मिता
- P. 4 l. 3 प्रवृत्तिर्सांकर्याय for प्रतिपत्तिर्सांकर्याय
 „ l. 5 प्राकृता for प्राकृती
 „ l. 11 प्राकृतं for प्राकृती
 „ l. 20 बाहीकसहनेपाक° (The reading °सिंह° is also
 noticed by the Ms)
- P. 5 l. 1 स्यादाभीर्योदिगिरा
 „ l. 4 आभीर्योदिगिर.
- P. 6 l. 15 नियमे for नियमो
- P. 7 l. 6 कथ वा निर्णयिते
 „ l. 13 एङ्मिथि°
- P. 8 l. 6 छीलिते वा प्रयोगाच्च
 „ l. 9 The Ms. drops शयायीनां
 „ l. 11 चतुष्पाप्रयोगोप्यत्र शास्त्रे न सम्भवति ।
 „ l. 18 इति च प्राकृतरूपयो°
- P. 9 l. 7 च नोक्तं for चानुक्तं
 „ l. 16 चेत्तर्हि श्रूयता
 „ l. 21 अथ for अत्र
 देस्या तद्भावा तत्समा चेति ।
- P. 10 l. 3 The Ms. omits हे
 „ l. 7 सिद्धर्थे हीदं
 „ „ सिद्धवस्थाया जायमानं
 „ l. 8 साभावस्थाया च जायमान रूप यथास्थानं
 „ l. 9-10 The Ms. drops इति श्री प्रक्रिया
 „ l. 11 सज्ञावतार सम्यक् प्रदर्श्यते
 „ l. 16 The Ms. drops यथा
 „ l. 19 तस् इति सज्ञा
 „ l. 21 शास्त्रोपयोग

- P.11 l. 2 विधास्यमानं for विधीयमानं
 „ l. 4 विधास्यमानं for विधीयमानं
 „ l. 13 दिर्घः
 „ l. 17 एव च for तेन
 „ l. 20 त्रयो वर्णाः सुसंज्ञाः स्युः ।
- P.12 l. 2 खोरित्यनेनादिज्ञानं भवति ।
 „ l. 3 संयुक्तलुः
 „ l. 4 संयुक्तः व्यञ्जनद्वयं लुसंज्ञः स्यात्
 „ l. 7 बुद्धिर्भवति for भवति
 „ l. 10 फलति for जायते
 „ l. 18 लिङ्कर्तव्ये विकल्पः
 „ l. 23 'लरंकोदे' 'णद् दिना रुदिते'
- P.13 l. 10 °वाचकाविज्ञातभ्यौ
 „ l. 13 The Ms. omits भवति
 „ l. 16 सर्वः सन्धिः ।
 „ l. 21 इत्यनुवर्तते for इत्यनुवर्तमाने
 „ l. 23 कृपाविषु for कृपेस्त्राविषु
- P.14 l. 3 अनुक्तमन्यन्यायेन
 „ l. 5 चास्त्रहसी इति । विपमातपः इत्यत्र
 „ l. 12-13 यशुर्ता for यकारशुतौ
 „ l. 21 The Ms. omits अपि
 „ l. 22 रवलामधध
 The same is the reading wherever the Sûtra occurs.
 „ l. 24 वर्तमानां च रवलां लोपः स्यात् । इत्यथो वर्तमानबलोपे सति
- P.15 l. 1 सवर्णदीर्घसंधौ प्राप्ते
 „ l. 4 वधाइद् मुद्गाए i. e. वधाई मुद्गाए. इ is added in the Ms. after a vowel which is to be pronounced as an Anunâsika.
 „ l. 6 मुग्धाशब्दे खोसाम्बेत्ततो लुगित्यनुवर्तते ।

- P. 15 l. 16 अवस्थाने is omitted.
 „ l. 17 निषेधाच्च भवति । अत्र ढसेः शशाशिशे इत्यस्य च ,
 „ l. 18 इत्यादौ
 P. 16 l. 13 °लोपे सति वच्यो°
 „ l. 23 अत्र च स्थान्यतिदेशाभ्यां
 P. 17 l. 1 ते for तौ
 „ l. 3 मस्कातिदेशत्वं
 „ l. 15 सख्यं दस्य पुरस्फूर्तिकृतं
 „ l. 16 खप्रतीतौ तत्सापेक्षत्वं
 P. 18 l. 7 इत्यतो 'हः' is omitted.
 „ l. 10 इति गलोपः ।
 „ l. 14 दृष्ट्वाभो for दृष्ट्वादो
 P. 19 l. 2 अवशिष्टेन
 „ l. 3 सुवरिसो सूरितो
 „ l. 4 इत्यत 'उतः' is omitted.
 „ l. 6 शीर्षकटिपुरुषभोरिन्
 „ l. 6-7 वैफसंवन्धिन उकारस्येकारः
 „ l. 12 तस्मिन् पक्षे for तत्र
 „ l. 13 हि for वा
 „ l. 14 तु is omitted.
 P. 20 l. 2 च is omitted.
 „ l. 13 नीलास ऊसास इति स्थिते
 P. 21 l. 4 The following is the heading above the
 verse.—
 मयाजन्तुंलिङ्गा उच्यन्ते ।
 and the heading after the verso is
 omitted.
 „ l. 10-11 टिलोपदलोपी ।
 P. 22 l. 4 दे समुचीकरणे च ।
 „ l. 5 प्रयुज्यते
 „ l. 6 दे रामो for दे रामा
 „ l. 7 सति is dropped.

- P. 22 l. 12 दुष्कम् for चिन्त्यम्
- „ l. 13 इत्यधिकृत्य for इत्यतः 'मुपः' 'मः' इत्यधिकृत्य
- „ l. 17-18 'मोचि वा' इत्यधिकृत्य
- P. 23 l. 1 'डो विसर्गः' इत्यधिकृत्य
- „ l. 2 'दिवाभ्यसि' इति च
- „ l. 5 After स्थिते the Ms. has अत इत्यनुवर्तते.
- „ l. 13 हिमहिहि भितः
- P. 24 l. 17 निषेधार्थम् for याधनार्थम्.
- P. 25 l. 8 परिमहणम्
पधम्याः स्वाने हि
- „ l. 12 इत्यादेशो भवति for इति भवति
- „ l. 13 इत्यधिकृत्य for इत्यतः 'अतः' इत्यधिकृत्य
- „ l. 15 पञ्चयो विपरिणामः ।
- P. 26 l. 10 भवति for स्यात्
- „ l. 13 सर्वनामकारान्तानां
- „ l. 14 After 'अभिधेयवद्विज्ञता the Ms. has अकारान्तः
पुंलिङ्गः सर्वशब्दः ।
- P. 27 l. 2 भवति for स्यात्
- „ l. 3 सञ्ज्ञाण सञ्ज्ञार्ण
- „ l. 13 वा भवतः for स्तः
- P. 28 l. 1 सर्ववत् for सर्ववद्रूपम्
- „ l. 1 मयासंख्यमादेशा
- „ l. 9 परे is dropped.
- „ l. 19-20 'स्वार्थे तु कथ' इति च द्वयमप्यधिकृत्य
- P. 29 l. 11 भवति for स्यात्
- „ l. 14 एषु तोः तत्पत्न्य
- „ l. 15 The Ms. has प्रथमः after पदुमो ।
- „ l. 17 'उत्' इत्यनुवर्तते
- „ l. 20 इत्यादि is omitted.
- „ l. 20 अस्ति for इति
- „ l. „ अन्यत्र तु
- „ 21-22 'सप्तपर्णे फोः' इत्यधिकृत्य

- P. 30 l. 8 इत ऊर्ध्वं गहुपकमिष्यते .
 „ l. 10 'खल्' इत्यधिकृत्य
 „ l. 13 After रुह्या : the Ms. has शेषं रामवद ।
 „ l. „ वा देशान्तरम् after रूपान्तरम्
 „ l. 14 इत्यतः 'छः' is omitted.
 P. 31 l. 5 भवति वा for वा स्यात्
 „ l. 8 After मोक्षो : the Ms. has पक्षे मोक्षे ।
 „ l. 9 'च तु ठः' इत्यधिकृत्य
 „ l. 14 उत्वं वा स्यात्
 „ l. 19 विपम् is omitted.
 P. 32 l. 1-2 The Ms. drops लिखानित्यम् ।
 „ l. 7 ख for खल्
 „ l. 18 शुष्कः । सुखो । पक्षे शुको ।
 P. 33 l. 1 विकल्पेन भवति for भवति
 „ l. 21 ऐच एडिलोत्थम्
 P. 34 l. 2 उत्सवो । उच्छवो ।
 „ l. 5 इत्यूये and ऋक्षः are dropped.
 „ l. 6-7 'ऋतोत्' इत्यनुवर्तमाने
 „ l. 10 दोदोनत्साहोदसप्रदे इति उद ऊकारः
 „ l. 13 भवति for स्यात्
 „ l. 15 'दससदक्षेपु स्पृहादाविति स्पृहादित्वात्
 „ l. 15-16 क्षुण्णो and स्वगितः are dropped.
 „ l. 17 'तिः' इत्यधिकृत्य 'ऋतोत्' इति च
 „ l. 20 इत्यतः is omitted.
 P. 35 l. 5 छो भवति ।
 „ l. 5-6 भुत्तपच्छो ।
 „ l. 6-7 अलिप्सः । अलिच्छो ।
 „ l. 11 इत्यादि is omitted.
 „ l. 13 प्यः is dropped.
 „ l. 14 'यो यः' इति यस्य यः ।
 „ „ विन्ध्यः । विंज्यो ।

- P. 35 l. 15 इत्यस्य इः ।
 „ l. 20-22—धूर्तसंवर्तवार्ताधं मूर्तवर्तकवार्तकाः ।
 „ आवर्तनमुद्धृतौ च प्रवर्तकनिवर्तकौ ॥
 „ क्रीर्तिः कार्तिकमूर्ती च उत्क्रीत्यादीनि तद्गणे ॥
- P. 36 l. ३ 'मृत्तिकेष्ट'
 „ l. 3 भवति for स्यात्
 „ l. 4 संदष्टः is omitted.
 „ l. 9 ओ मर्दितविच्छर्दच्छर्दिकपर्वदितर्दिगर्तसंमर्देषु फोः ।
 „ l. 10 निखं is omitted.
 „ l. 16 दग्धः and विदग्धः are dropped.
- P. 37 l. 3 भवतः for स्तः
 „ l. 5 after इत्यधिकृत्य the Ms. has 'मोममुष्विच'
 „ इति च
 „ l. 7-8 परेत इत्वं भवति । इतीत्वे । ज्ञातः । जाणिओ । विज्ञान-
 „ मयः । विज्ञानमओ
 „ l. 11-13 घट्टमुणो । धट्टमुणो । अत्र 'कर्णिकारे णो वा' इत्यधिकृत्य
 „ 'रितो द्वित्वल्' इति च
 „ l. 19 तओ for तवो ।
- P. 38 l. 3 हकारस्य for हस्य
 „ l. 4 उत्साहः । उच्छाहो ।
 „ l. 6 य इत्यनुवर्तते । सस्य यः स्यात् ।
 „ l. 8 इत्यतः 'छः' is omitted.
 „ l. 11 पर्यङ्कः is dropped.
 „ l. 12 Before सौकुमार्ययुक्तः the Ms. has प्रसङ्गात्
 „ सौकुमार्यपर्याप्त्येरेति, रूपतिर्णयः, किरपरे, ।
 „ l. 17 वा इति वा स्यात् । इति ङादेशे कअपडाणो ।
 „ l. 17-18 इत्यतः 'पः' is omitted.
 „ l. 20 पो भवति ।
- P. 39 l. 1 कचिद्भोपि for कचिर्योपि ।
 „ l. 1 रुन्विणीरमणो for रुत्विणीरमणो
 „ l. 1-2 The Ms. omits कचिन्मोपि । रुन्मिणीरमणो ।
 „ l. 4 फो भवति । निष्पावः ।

- P. 39 l. 5 स्पर्शः । पंसो । वक्रादित्वाद्दिङ्मुः । इत्यादि ॥
 „ l. 7 भवति ।
 मोघः is dropped.
 „ l. 8 इत्यतः 'तुः' is omitted.
 „ l. 13 नो भवति ।
 „ l. 16 च is dropped.
 „ l. 17 ताम्राययोर्मन्त्रः ।
 „ l. 18 अनयोर्मुक्तस्य मकारपरो भकारो भवति । तम्भमओ । अत्र
 P. 40 l. 1 विकल्पेन इकारः ।
 „ l. 2 अम्भो
 „ l. 4 अत्यूर्ध्वः ।
 „ l. 5 खलेति वरेकलोपश्चेपद्वित्वे
 „ l. 7 'भः' इत्यनुवर्तते । अत्र संयुक्तसंयन्धिनो वस्य भो वा
 स्यात् । विष्मलो ।
 „ l. 8 पक्षे बलोपे विहलो । शेषस्यापि इकारस्य द्वित्वं न भवति
 'अह' इति निवेधात् ।
 „ l. 15 डिदे for डेरे
 „ l. 18 अं इत्यनुवर्तते before धिर्घ &c.
 „ l. 18-19 इत्यतः 'ऐवः' is omitted.
 P. 41 l. 4 'रः' इत्यनुवर्तते । एषु स्तो रो भवति ।
 „ l. 5 पञ्चासिभस्रोदीरो । प्रकाशितशीघ्रीयं । अत्र शेषादेशस्य
 वा रेफस्य न द्वित्वम् । 'अहः' इति प्रतिवेधात् ।
 „ l. 8 स्तोहो भवति । याहो । वेद्यजलम् ।
 „ l. 11 'हः' इत्यनुवर्तते । अत्र स्तो हो भवति । वाहावओ । कदा-
 वओ । कदावओ ।
 „ l. 15 'हः' इत्यनुवर्तते । एषु स्तोर्हत्वं
 „ l. 16 इत्यतः 'ईत्' is omitted.
 „ l. 18 ईतः उक्तं स्यात् । इतीनारस्थाने ऊकारे
 „ l. 19 The Ms. has इत्तलो after इते ।
 P. 42 l. 1 पुल्लिङ्गता
 „ l. 7 इत्यतः 'दि' is omitted.
 „ l. 6 इत्यतः 'वा' is dropped.
 „ l. 7 स्वार्थे इति च ।

- P. 42 l. 10 After द्वित्वम् the Ms. has अह इति प्रतिषेधात् ।
 „ l. 12 भवति for स्यात्
 „ l. 13 कद्धारः । कद्धारः । दादी मुखे चेत्युत्पन्नः कद्धारशब्दः
 सांस्कृतिकः ।
 „ l. 15 म् इत्यादेशः
 „ l. 18 म्भं इत्यादेशो वा स्यात् ।
 „ „ अपि is dropped.
 „ l. 2३ रिः for रिकारः
 P. 43 l. 1 °पाठसमीपे
 „ l. ३ प्राप्तह्रस्वस्य विकल्पार्थम् ।
 „ l. 6 भवति for स्यात्
 „ l. 11-12 अत्रापि ब्राह्मणशब्दवत् उत्सातादिपाठाद्विकल्पेन ह्रस्वे ।
 अवरण्डो । अपराङ्गः ।
 „ l. 15 क इत्यनुवर्तते । अत्र
 „ l. 16 इत्यनुवर्तते ।
 „ l. 18 अत्वपक्षे सण्डो is omitted.
 P. 44 l. 10 सूत्रस्य चापवादः
 „ l. 12 छगित्यनुवर्तते । अत्र धस्य
 „ l. 14 छग्ना स्यात्
 „ l. 18 इत्यतः 'ध्वस्यः' is dropped.
 „ l. 20 दकारहकारयोर्व्यत्ययः
 P. 45 l. 2 'धात्रीदेरस्तु' इत्यतः 'तु' इत्यनुवर्तते । अत्र हकारस्य
 „ l. ३ शेषद्वित्वम् ।
 ह्रस्वश्च ।
 „ l. 5 छगनुवर्तते । इति सन्धिर्नो यस्य छग्ना स्यात् अविज्ञाने विज्ञान-
 शब्दे न भवति ।
 „ l. 7 इत्यतः 'उल्' is dropped.
 „ l. 8 इत्यतः 'अस्य' is dropped.
 „ l. 10 अवर्णस्य for अस्य
 „ l. 13 इत्याद्यपि भवति for दइवण्णू
 „ l. 14 इत्याद्यपि for इत्यादि
 „ l. 15 संवन्धिनोवर्णस्य

- P. 45 l. 16 मण्णो । अण्णा ।
 „ l. 17 The Ms. drops प्रज्ञा and संज्ञा and विज्ञानम् ।
 „ l. 19 प्रतिषेधस्तु अविषय एव ।
 „ l. 22 छगनुवर्तते । रात्रिश्चन्द्रे राइभरो । रत्तिभरो ।
 P. 46 l. 2 इत्यतः 'द्वित्व' is dropped.
 „ l. 5 अचः परस्मानादौ वर्तमानस्य
 „ l. 8 भवति for स्यात्
 „ l. 9 The Ms. omits 'अचोः' इति किम् । पाठः ।
 „ l. 11 परपोरनयोर्द्वित्वं न भवति ।
 „ l. 12-13 दीर्घविधानादीर्घस्य लाक्षणिकास्त्राक्षणिकत्वमित्याद्युक्तम् ।
 „ l. 16 होपस्य णस्य द्वित्वं
 „ l. 19 'द्वित्व' इत्यनुवर्तते । से समासे
 „ l. 19-20 नदीग्रामः । गङ्गाग्रामो । गङ्गाग्रामो ।
 „ l. 22 बहुलं भवतः इति दीर्घस्य ह्रस्वः ।
 P. 47 l. 2 कुसुमपभरो । इत्याद्युक्तम् ।
 „ l. 4 समासेषु
 „ l. 6 सम्पत्तापो । सम्पत्तापः । यदफलः । यदफलो । यदफलो ।
 मलयशिहरक्षणो । मलयशिहरक्षणः । मलयशिहरक्षणः ।
 „ l. 11 चक्रादेष्वाकृतिगणत्वात् ।
 „ l. 12 सपरिहासम् is omitted.
 „ l. 13-14 कस्मान्न भवति
 „ l. 14 तत्र सूत्रे समासेषु वान्यविभक्तिविवक्षया भिन्न°
 „ l. 19 वातलो । वातलो । नैरो । नैरो ।
 „ l. 23 न भवति । बहुलाधिकारादिति ब्रूमः, अत्रैव
 P. 48 l. 3 तत्तन्निमोगे छस्य
 „ l. 5 मृदुत्व for मानृक
 „ l. 6 The Ms. has कञ् after स्थान
 „ l. 8 The Ms. has च before व्यञ्जनस्य
 „ l. 10-11 विचिच्छि for विचिच्छि
 „ l. 12 पूर्वमुपरि वर्णयुजः
 „ l. 13 द्विष्यम् । प्रसङ्गे सत्युपरि
 „ l. 15 दिग्घो for विग्घो
 „ „ निद्रुलो is dropped.

- P. 48 l. 16 घोदव्यम् ।
 „ l. 18 प्रागत् अकारो भवति
 P. 49 l. 7 अत्वं प्रागन्त्यहल इत्यनुवर्तते ।
 „ l. 8-9 पक्षे । 'मनयाम्' इति नलोपे is omitted.
 „ l. 11 तप्तवज्रशब्दयोश्च
 „ l. 11 शं । आदर्शः ।
 „ l. 13-14 दर्शः । दरिरो । दासो । इत्यादि । वर्पजः । वरिसभो । वासभो ।
 वर्पम् । वरिसो । वासो । अत्र
 „ l. 15 घइरहरो
 „ l. 16 नात्र जलोपः is dropped.
 „ l. 18 इत्यचान्त्यहलः
 „ l. 19 अत्र for तत्र
 „ l. 22 ई for हैं
 „ l. 24 भवति for स्यात्
 P. 50 l. 6 लादङ्गवेपु ।
 „ l. 7 इत्वमनुवर्तते । संयुक्तस्य. After भवति । the Ms.
 has अङ्गवेपु । ऋवप्रकारेषु न भवति ।
 „ l. 6 हृष्टपापः । पिल्लुपापो
 „ l. 10-11 शुक्रक्रेदाम्लकिम्
 „ अङ्गवेपु इति किम् । ऋवः । कओ ।
 „ l. 14 इत्वमनुवर्तते । खग्रे
 „ l. 17 वा स्यात् । इति वस्य मत्वे 'स्वप्राक्षयिल्'
 „ l. 20 नादित्यनुवर्तते । अत्र नात्
 P. 51 l. 1 भदितौ नादिति चानुवर्तते । वर्णवाचककृष्णशब्दे नात् प्राग-
 त्वमित्त्वं च वा भवतः । करुणो । कसिणो ।
 „ l. 3 इत्यतः 'उ' is dropped.
 „ l. 3 इत्यधिकृत्य उत्त्वमनुवर्तते ।
 „ l. 5 भवति for स्यात्
 „ l. 6 सुघ्नं नगरम् is omitted.
 „ l. 8 उत्त्वमनुवर्तते । 'स्मारत्न—' इत्यतः 'अन्त्यहलः' इत्यनु-
 वर्तते । एषु स्तो
 „ l. 10 इत्यतः 'ओत्' is dropped.

- P. 51 1. 12 भवति for स्यात्,
 „ „ The Ms. has मि before मकारे and मुरुक्लो
 before मूर्खः. It has इलोत्वे after सति.
 „ 1. 13 मुरुहो is omitted After पद्मादुत्वं it has द्वारं ।
 द्वारं ।
 „ 1. 15 ज्यास्वः । जीभारवो
 „ 1. 16 इत्यतः 'व्यत्ययः' is omitted.
 P. 52 1. 5 ओ ह्यशब्दे
 „ 1. 6 After इत्यादि । the Ms. has लघुशब्दे चस्य ह्रस्वे ।
 „ 1. 8 लघुशब्दे चस्य ह्रस्वे is omitted.
 „ „ अत्र सहयोः for लकारहकारयोः
 „ 1. 16 भवति for स्यात्
 „ 1. 19 तलोपाभावे for लोपाभावे
 „ 1. 20 एवं तद्वृणेतद्वृणादयः
 P. 53 1. 2 The Ms. has इत्यप्यस्ति after नीसहो ।
 „ 1. 3 दुस्तहो is omitted.
 „ „ दुहिओ । अन 'दोदो' ...
 „ 1. 4 इत्यतः 'ऊत्' is omitted.
 „ 1. 7 दुहिओ । दुहिओ । इत्यप्यस्ति ।
 „ 1. 8 व्याभिर्दुरोधाचि वरे
 „ 1. 9 भवति for स्यात्
 „ 1. 10 अन्तरप्या । इत्यप्यस्ति ।
 „ „ निरन्तर is omitted.
 „ „ निरवशेष. is omitted.
 „ „ The Ms. has ओ । before निरन्तरे ।
 „ 1. 11 निरवगाहः and वुस्ततः are omitted.
 „ 1. 15 भवति for स्यात्
 „ 1. 19 उपर्वादिगण्येति ।
 „ 1. 20 अत्र वक्रादि ।
 „ 1. 21 The Ms. has इत्यु after अयु and has पार्थ
 for सत्त.

P. 54 1. 2-3 इति द्वयः चः । मुंये । मुंयो । मुंयो । वंयोऽओ

- P. 54 l. 6 मार्जारः is omitted.
 „ l. 8 स्यात् इति शुः ।
 „ l. 10 इत्यादिना थस्य न्छः ।
 „ l. 13 तथा च वद्भो ।
 „ l. 14 °र्धर्गान्त्यादेशो
 „ l. 18 इत्यतः 'वु' is dropped.
 „ l. 19 मंसविआरो । मांसकः । मांसलो । मंसलो ।
 „ l. 20 इत्यतः 'हः' is dropped.
 P. 55 l. 1-2 हसः स्यात् । इति हस्ये । मंसविआरो । मंसलो । इत्याद्यपि
 भवति ।
 „ l. 2 कांस्य । पांसु ।
 „ l. 3 तदानीम् is dropped.
 „ l. 7 संस्कारः सकओ ।
 „ l. 10 भवति for स्यात् ।
 „ l. 11-12 विन्दोः श्लोपलिति पूर्वहस्यस्य वीर्धे ।
 „ l. 12 नास्ति सिषभादसो । इति कचित् ।
 „ „ इति च for इत्यपि नास्ति
 „ l. 13 इत्युक्तत्वात् for इत्युक्त्या
 „ l. 16 इत्यतः 'नरि' is dropped.
 „ l. 19 णअणं । इत्यादि ।
 P. 56 l. 3 मंडलमं । इत्यादि ।
 „ l. 6 'वा' इत्यनुवर्तते । इमान्ता
 „ l. 8 इत्यतः 'इल्' is dropped.
 „ l. 9 इत्यतः 'ऋतः' is dropped.
 „ l. 14 कुक्षि । नीर्य । विधि । पृष्ठ ।
 „ l. 16 इमा for इमनिच्
 „ l. 17 स्त्रीत्वमेवेत्येके ।
 „ l. 20 भवतः for स्तः
 „ l. 20 The Ms. omits निर्मात्यम् । ओमाहं । निम्महं ।
 P. 57 l. 7 इत्यतः 'दि' is omitted.
 „ l. 8 इत्यतः 'अस्य' is omitted.

- P. 57 1.12-13 After सम्बुद्धि the Ms. has प्रसिद्ध । सदक्ष । मन-
 खिनी । प्रसुप्त । प्रतिस्पर्धि । प्रतिसिद्धि । प्रतिपद् ।
 प्रवासी । अभिजाति । प्रकृत । प्रतिपिद्ध । परकीय ।
 चतुरन्त । अस्पर्श । प्रवचन । प्ररोह । प्रस्तुत । &c.
- „ 1. 17 अस्थेयनुवर्तते । स्वप्नादिप्रादेरवर्णस्येत्व लिट् स्यात् । स्वप्न ।
 सिविणो । कृपण । किविणो । मृदन्न । मिहगो ।
- „ 1. 18 उभयत्र कृत इत्वम् । for इ
- „ „ मिहगो is dropped and so also अत्रापि कृपादि-
 त्वादत् इत् ।
- „ 1. 19 इत्यत 'ङ.' is dropped
- P. 58 1. 1 भवति for स्यात्
- „ „ इति तस्य ङ । उत्तम इत्यादि ।
- „ 1. 1-2 स्वप्न । सिमिणो is dropped.
- „ 1. 3 इगालो is omitted
- „ 1. 7 पिहो । पको ।
- „ 1. 8 अत्र for इत्यत्र
- „ 1. 11 हीरो । हरो ।
- „ 1. 13 लिट् is dropped
- „ 1. 14 यवकारयो°
- „ 1. 16-17 अत्र क्लोप ।
- „ 1. 18 णा वा चण्डसिडिते ।
- „ 1. 20 चुडो for बूडो
- P. 59 1. 5 अन्तेडरवरो
- „ 1. 9 पारावओ is dropped
- „ 1. 12 इत्यत 'ओत्' is dropped.
- „ 1. 18 तु भवति for वा स्यात्
- P. 60 1. 5-6 दुष्पातो । दूपांस । उभयत्रापि 'सयोगे' इति हल । नात्र
- „ 1. 12 भवति for स्यात्
- „ 1. 14 °चार्यशब्दे
- „ 1. 16 Before this Sūtra, the Ms. has दयामके म. ॥
- „ „ इ इत्यनुवर्तते । अत्र मकारसम्बन्धिन आकारस्य एत्वो
 भवति । समओ ।
- „ 1. 17 आदे. is omitted.

P. 60 l. 18-19-20 कुमारो । कुमरो । चामरो । चमरो । कलादः । कलओ ।
कलाओ । हात्रिकः । हात्रिओ । हलिओ ।

" l. 21 पूर्वाह्ना for तालपुट ।

P. 61 l. 1 संस्थापित । स्थापित ।

" l. 2 "संस्थापितशब्देपु

" " इत्यतः 'ष्ठः' is omitted.

" l. 3 स्थापातोः निरूप्य

" l. 16 इतीत्ये for इति

P. 62 l. 4 "रितो for "रिकारस्य

" l. 6 इत्यतः 'इत्' is omitted.

" l. 8 लिन् is omitted.

" l. 12 शिथिलः is dropped.

" l. 15 After भविष्यतः the Ms. has निर्मेणिम्मव-
णिम्माणौ इत्युत्तरं निपातप्रकरणे निरूपयिष्यते तौ च
निर्मितनिर्माणेस्वाकारकसंस्कृतरूपतुल्ययोगक्षेमावित्यर्थः ।

" l. 17 'तु' 'इतः' इति च is omitted.

" l. 18 अत्र जत्यहत्त्व

" l. 23 कचिन्न भवति । द्विजः । दिओ । द्विरदः । दिरओ । द्विधा-
गतः । दिहागओ । कचिदोत्वमपि । द्विवचनम् । दोष-
अर्ण । निमन्त्रः । शुभंतो । कचिन्न भवति ।

P. 63 l. 5 द्विधागतः is omitted.

" l. 6 इत्यतः 'इत्' is omitted.

" l. 8 आणितो for आणितो

" l. 9 जोईत्तरेणामुणा ।

" l. 12 'पो वः' is omitted.

" l. 14 तलोपश्च for तयलोपश्च

" l. 22 ईपत् after जीवति

P. 64 l. 4 इत्यतः 'ऊल्' is dropped.

" l. 6 ऊत्वं वा स्यात्

" l. 6-7 विहीणो । विहीनः । हूणो । हीणो । हीनः ।
प्रहीणो । प्रहीनः ।

" l. 8 "पीयूषेदशे"

- P. 64 1. 9 एवं एरिसो । पिअपेऊसो ।
 „ 1. 11 आमेलो । आमीलो । अत्र
 „ 1. 13 अकारस्यादेशः for अशोकारस्यादेशः ।
 „ 1. 15 °रुतः for °रादेः
 „ 1. 18 'अत्' इति च 'तु' इति च ।
 „ 1. 19 मुउलो । मउलो ।
 „ 1. 21 इत्यादि is omitted.
- P. 65 1. 1 विद्वाओ for वित्वाओ
 „ 1. 2 'सन्नक गति'
 „ „ इत्यतः 'ऊत्' is omitted.
 „ „ इत्यतः 'तु' is omitted.
 „ 1. 4 शुभगमुसलयोः ।
 „ 1. 6-7 इत्यतः 'ओत्' is omitted.
 „ 1. 10 चोग्गळो
 „ 1. 11 सूक्ष्मेवोतः
 „ 1. 13 'उतः सूक्ष्म' इत्येव ब्रूयाम तु
 „ 1. 17 उत्कण्ठयति°
 „ 1. 18 धातो is dropped.
 „ 1. 19 कण्ठयनकः
 „ 1. 21 The Ms. has 'ओत् स्मृणात् स्मृणे' 'वा' इत्यनुवर्तते ।
 'ऊतः' इति च । अनयोक्त ओत्वं वा स्यात् । तोणो ।
 तूणो कूर्परमूल्यं कुप्पाण्डताम्बूलगुह्वीतूणीरे । 'उतः'
 इत्यनुवर्तते । 'ओत्' इति च । एपूत ओत्वं भवति ।
 कोप्परो । कूर्परः । बहुमोळो । बहुमूल्यः । तोणीरो
 तूणीरः ।
- P. 66 1. 5 The Ms. drops अथ
 „ „ ऋत आदेशः
 „ „ 'ऋतोत्' इत्यधिकृत्य
 „ 1. 7 रूपादिषु
 „ „ द्विवो
 „ 1. 8 अत्र 'पो वः' इति वत्वम्
 „ „ आकृतिगणोयम् in place of वृषः—इत्यादि

- P 66 1 10 कृपण । वृश । कृशातु
 „ 1 13 दृष्ट । मृष्ट ।
 „ 1 14 The Ms has हत before वृत्
 P. 67 1 1 The Ms drops मभनो
 „ 1 8 उ in place of यु
 „ 1 8 सुन्दारओ । बदरओ । रुन्दारक । निद्युतो । निवसो । निरुत ।
 „ 1 11 पृथग्योगानित्यम् after भवति
 „ „ उत्सहो । ऋपम ।
 „ „ रीत्यादेशश्च । रिसहो ।
 „ 1 12 13 प्राश्रुत । प्रश्रुत । प्रश्रुति । श्रुति । निश्रुत । सश्रुत । परश्रुत ।
 निरुत । सरुत ।
 „ 1 13 प्रश्रुति । प्ररुत
 „ 1 16 इत्यत 'इत्' is omitted
 „ 1 18 19 The Ms has मृदङ्ग after मुभनो, नमृक after
 गजुभो and वृष्ट after बुद्धो
 P 68 1 1 हस्तेकृत
 „ 1 8 ऋपम is dropped
 „ 1 11 अथ is dropped
 „ 1 18 सन्ध्यक्षराणा after एध्वेच
 „ 1 15 इत् for इल and भवति for च
 „ „ भवति for स्यात्
 „ 1 16 सिन्धओ ।
 „ 1 18 तत्सन्धयोगे
 P 69 1 1 कौक्षेयकण उत्
 „ 1 2 कौक्षेयकादौ
 „ 1 5 तु is omitted
 „ 1 10 वा is dropped
 „ 1 13 इत्यत क्तवम् is omitted
 „ 1 14 इत्यनेन शसि शकारं
 „ 1 16 सोसासो । एच क्तये सूसासो इति भवति ।
 „ „ इत्यत 'ऐच' is dropped
 „ 1 18 इत्यादेशो वा भवति
 „ 1. 20 वेरादि

- P.70 l. 1 'अइ' इति च is dropped.
 „ l. 2 इत्यादेशो भवति
 „ l. 10 पौरादिष्वादेरेच
 „ l. 12 गौरव for कौरव
 „ „ स्थविरायस्कारशब्दयो
 P.71 l. 1 इत्यतः 'तु' is dropped.
 „ l. 13 फल for सफल
 „ l. 15 पोफळप्पिओ
 „ „ जलजन्तुः is dropped.
 „ l. 18 ओत् for ओद्
 „ l. 19 मऊरो । मोरो ।
 „ l. 22 सुउमारो
 P.72 l. 1 The Ms. has कुऊहळपरो after कुवहळपरो
 „ l. 1-2 इत्यतः 'तु' 'उतः' is dropped.
 „ l. 5 कोउहळपरो for कोहळपरो
 „ l. 5 The Ms. drops कोउहळपरो
 „ „ अत्रैव देवादित्वाद्
 „ l. 8 वा स्यात् for स्याद्वा
 „ l. 11 यद् is dropped.
 „ l. 13 अय is omitted.
 „ l. 16 ०रभेदन्यायेन
 „ l. 17 तप्परओ for खिलओ
 „ „ कप्रलयः for कः
 „ l. 18 लकचम्
 „ l. 19 इत्येते आदेशा भवन्ति
 „ l. 13 णमिमो तं हरकिराभं चिलाओ इत्यत्र
 P.73 l. 2 एग्गो
 „ l. 3 भावकर
 „ l. 6 'वैकार्दा गः' इत्यतः 'गः' इत्यनुवर्तते ।
 „ „ 'कोः' इति च is dropped.
 „ l. 6-7 गो भवति
 „ l. ७ भोगिनी for भायिनी

- P.73 l. 10 पुनः is dropped.
 „ l. 12 शीकरः is dropped.
 „ l. 13 पक्षे सीअरो ।
 „ l. 14 कृते दुर्मगसुभगे चः ।
 „ l. 15 इहवो । सुहवो
 „ l. 17 सुहवो is omitted
 „ l. 19 'ऊ शक्ति'
 „ l.20-22 इति रेफलोपे विकल्पेन । सुहवो ।
- P.74 l. 4 मृद्व्याचार्यः ।
 „ l. 5 अथ is dropped.
 „ l. 9 पक्षे पिप्पलो
 „ l. 11 जडिलो is omitted.
 „ l. 12 अथ is dropped.
 „ l. 15 नट is omitted.
 „ l. 16 वाटी is omitted.
 „ l.17-18 The Sūtra स्फटिके and the Vritti on it are omitted.
- P.75 l. 7 कंडो । for कंगे
 „ l. 10 डस्य is omitted.
 „ l. 12 डोः for डस्य
 „ „ उद्धादियण
 „ l. 15 तोंडं
 „ l. 16 जिविदो and गौड are omitted.
 „ l. 20 खड्गं
 „ l. 22 अटइ । अटति
 „ l. 23 The heading अथ तवर्गदेशाः is dropped.
- P.76 l. 1 इत्यतः 'डः' is omitted.
 „ l. 2 डरवं
 „ l. 4 इत्यनुवर्तते । ड इति च । प्रत्यादिपु
 „ l. 7-8 प्रतीता । प्रतिश्रुत । प्रतिमा । प्रभृति । मृत । भिन्दिवाल
 „ l. 16 दरशब्दो भवार्थ एवान्न ग्राह्य ।
 „ l. 17 डोहवो is omitted.

- P.77 l. 1 अनङ्गान् is omitted.
 „ l. 1 वा वृषमः ।
 „ l. 3 मातुलिङ्गेषु
 „ l. 4 कड for कद्दो
 „ l. 9 पलितनितम्बकदम्बेषु लः ।
 „ l. 11 कदम्बः is omitted.
 „ l. 16 पलीवी for पसीवी
 „ l. 20 गदूदः । गगरो ।
 „ l. 22 इत्यतः 'वः' is omitted.
 P.78 l. 2 स्वार्थिके ले लकारे
 „ l. 2-3 पीथलो । पीतः ।
 „ l. 4 'ल्ये वा विद्युत्प्रपीतान्धात्' ।
 „ l. 9 ण् दिना रुदिते ।
 „ l. 10 अत्र तत्तर्गस्य दिना
 „ l. 11 इत्यतः 'णो वा' is omitted.
 „ l. 13 गन्धिभो is omitted.
 „ l. 16 माणवो । मानवः । ईसाणो ईशानः ।
 „ l. 18 शब्दानामादिर्नकारस्य
 „ l. 21 हः for हः
 P.79 l. 1 'नः' for 'णः' 'तः' इति च is dropped.
 „ l. 1 हकारो वा स्यात् ।
 „ l. 2 ण्हाविभो । णाविभो ।
 „ „ नाविभो is omitted.
 „ „ स्यात् for भवतः
 „ l. 3 अथ is dropped.
 „ l. 5 वकारः for वः
 „ l. 9 "यंत्र सति ध्रुति"
 „ l. 10 "परिष्ठापनसपद्वय"
 P.80 l. 1 पक्षे is dropped.
 „ l. 2 एवं भवति
 „ l. 4 फस्य भद्दी
 „ l. 7 पुष्पम् । पुष्पम् । for गुल्मः । गुल्मो ।
 „ l. 8 गुंफति is omitted.

- P. 80 l. 8 कसणफणी । कुष्णफणी ।
 „ l. 13 यस्य
 „ l. 14 कयँधो । कयँधो ।
 „ „ इत्यतः 'मः' is dropped.
 „ l. 16 तु ढो
 „ l. 17 ढो and विसढो
 „ l. 19 कृद्धिहितयप्रत्यये
 P. 81 l. 1 इत्यादि after करणीभो ।
 „ l. 12 युष्मदीयः । तुम्हफेरो ।
 „ l. 17 संजोभो । संयोगः । संजमो । संयमः ।
 „ l. 22 पढलो । पढरो for बढलो । बढरो ।
 P. 82 l. 2 एव for इव
 „ l. 9 किरिभेरेडः ।
 „ l. 10 'रः' इत्यनुवर्तते । किरिसब्दे
 „ „ भेरः । मेढो for बेढो । बेरः ।
-

Appendix of Proper Names occurring in the text, Alphabetically arranged.

कर्पूरमञ्जरी ६३	पिशाच ४
काश्मीर ६२	बाहीक ४
कुमार ४, ९	भामह ४
कुन्तल ४	भोज ४
कैकय ४	मगध ४
गान्धार ४	महाराष्ट्र ४
जिनेन्द्र ९	वाल्मीकि ३
त्रिविक्रम ३, ४, ७, १७, २९, ९९, १२६, १२९,	शूरसेन ४
दण्डिन् ४, ५	पद्मभाषारूपमालिका २२
दुर्योणचार्य २२	सिंह ४
नेपाल ४	सुधेष् ४
भोजन ४	सौराष्ट्र ३३
पाण्ड्य ४	हेमचन्द्र ४
पाणिनि ४, ९	हैवक ४

Addenda and Corrigenda.

PAGE.	LINE.	INCORRECT.	CORRECT.
4	3	Consider रूपकपरिभाषा as printed in heavy type.	
7	14	अह	अधि
"	21	शरदामत्	शरदामत्
10	12	Read संज्ञा प्रत्याहारमयी वा ।	
11	13	Prākṛitarūpavatāra reads दिदावः	
"	16	१।१।७॥	१।१।८॥
"	19	१।१।८॥	१।१।७॥
14	4	वासेसि	वासेसी
"	9	इत्यत्र	इत्यत
16	16	'मायो लुक्'	'मायो लुक्—'
18	5-6	Read पद्मावली, पद्मावलीकणः and प्रमावलीशब्दे	
22	8	दे रामा	दे रामो
23-25	16	Correct—भिस्व्यस्तुपि	
27	5, 10	" डेस्वयस्तिग्मि	
28	14	दिस्वल्	दिस्वल्
30	2	द्वितीयाचेत्	द्वितीयाच्च इत्
32	"	Strike off एके	
33	16	इत्कृपणेः	इत्कृपणे
34	3	१।२।६१॥	१।२।६२॥
37	4	Read—जाण त	
43	8	णः	णः
"	11, 12	Correct—पूर्वाङ्कः and अपराङ्कः	
"	15	ओत्	ओत्
"	20	लटी	लथी
44	5	नलोपदित्वे	नलोपदित्वे ।
"	7	Read सयुक्तसंबन्धिना	
"	22-23	Correct—'नोद्रहादय' and नोद्रहो, नोद्रह	
45	14	एषां	येषां
"	15	Correct—दृश्यते तेमिच्छादयः ।	
"	19	ओ विषय	नविषय
"	22	रतिमरो	रतिमरो
47	11	पुलम् । म्पुल ।	म्पुलम् । म्पुल ।
"	19	वाज्जो	वाज्जो
53	7	दृदिओ seems to be correct.	

53	12	उपरि	उपरि
"	13	Read हलि ङञणनाम् which is the reading of the Prākṛitarūpāvatāra	
"	21	Correct—स्पर्शास्थ्यश्रुज्यत्.	Trivikrama has स्पर्शास्थ्यश्रु- श्मश्रुज्यत्°
54	5	ङः	ङः
"	6	मंजारी	मजारी
"	15	वयस्यः	वयस्यः
55	7	सकओ	सकओ
"	12	इत्यन्ययेन	इत्यन्ययेन
"	22	Read—कुलवचनमाहात्म्यदुःख°	
57	23	Read—अस्तेलमुपवर्ते	
58	20	चूडो	चुडो
62	15	निमांस	निर्मात
"	23	णिपट्टह	णिपट्टह
63	3	ओक्षरो	ओक्षरो
	16-15	Correct—शमीरादि	
64	5	१।२।४६॥	१।२।५६॥
"	15	Strike off कप्रत्ययान्तयोः	
65	1	विस्थाओ	विराओ
"	17	उत्काण्डूयति°	उत्काण्डूयति°
"	19	हनूमान्	हनूमान्
66	16	"धृष्ट"	"धृष्ट"
67	1-2	दिट्ठो । धट्ठो	धिट्ठो । धट्ठो
68	1	दृतेरितः	दृतेरितः
70	6	चैलविशेषे न भवति	चैलविशेषे न भवति । चैरभे
"	15	Read—एव सायकका जयोदययेव ।	
71	16	"चतुर्दश"	"चतुर्दश"
"	20-21	Correct—चौम्बारी । चउम्बारी । and मऊहो ।	
72	14-15	Correct—"कीले । कपूरकीटयो°	
"	17	रिऊओ	रीऊओ
73	3	अगुवर	अगुवर
"	4	आकर	आकार
"	11	महो	महो
"	18	Correct—दुते रज्जुकि गु	
74	17	वाटी	वाटि
75	5	"दः"	"दः"
"	7	बरो	बरो
"	13	Correct—एव कोनुदुगे	

127	15	‘छत्रपु	‘छत्रपु
128	4	‘दित्वरा	मित्वरा
129	1	‘कृतोत्’ । इति च	कृतोरिः ।
129	6	Correct—दिक्प्रादृषि	
131	10-11	शोशु	शोशु
„	20	Correct—‘कितदुभ्यां सश’	
132	18	इमांसु	इमांसुं
133	19	परभ	परभ
134	10	२ । ४ । ४२ ॥	२ । ४ । ४३ ॥
135	11	सु भनडुहं	सुभनडुहं
136	3	इजाणि	जाणि
139	13	तुम् is the reading of Trivikrama's Vṛitti.	
140	8	‘दिहाभ्यां	दिटाभ्यां
„	17	तस्ये । तास्य	तस्यं । दस्य
141	14	णे	णे
143	2	Correct—‘दिमुपो’, ‘डेर्मि’, मह । ममाह	
145	18	दुकरो	दुकरो
146	11	मेच्छति	येच्छति
147	4	Correct—भणामो, भणामः for कणामो, कणामः	
„	18	फणिभं, केण विण	भणिभं, केणवि ण
148	10, 11	फणिभं, फणितं	भणिभं, भणिभं
„	21	जाहण	जाहण
149	11	Correct—किस्वित् शूरः	
150	16	Correct—मोरज्जेति	
153	1	२ । ४ । ४५ ॥	२ । ४ । ४६ ॥
„	3	पेत्तुं, २ । ४ । ४३ ॥	पेत्तुं, २ । ४ । ४४ ॥
„	8	२ । ४ । ४४ ॥	२ । ४ । ४५ ॥
„	14	२ । ४ । ४८ ॥	२ । ४ । ४९ ॥
154	17	Add स्र after समा	
155	4	Correct—पशत्परस्येतिशब्दस्यादेरचो	
„	19	पमे भ	पमेभ
156	7	परस्य	पस्य
157	7	जोद्धलो	जोद्धलो
„	14	इतिभं	इतिभं
158	2, 3	Correct—पान्यो, पान्यः	
„	11	वाम भरमनि	वामभरमनि
„	12	दित्य हा	दित्यहा
„	14, 16	Correct—जल्प, कल्प, जण्णत्प	
„	23	पानिनीभ	पानिनीभ
159	1	‘इक्षो	‘इक्षो

159	8	चौष्पाक	चौष्पाक
"	9	Correct—वर्ते	
"	11	Correct—महुरव्व and पाटलिपुत्रे	
160	11	Correct—भवे डिहोहडी	
"	13	अथो	अथो
161	14	"धम्य"	"धमं"
162	7	Correct—डेस्याने	
"	19	२।३।४०॥	२।३।४०॥
163	2	Correct—विद्युद्योते	
"	12	वर इत्त	वरइत्त
"	21	"पाली— "इहो (in Trivikrama's Vritti)	
164	15	Correct—मूखें पलहिमओ	
165	2	"कुडुको	"कुडुका
"	11	Trivikrama has गजिलिओ	
166	6	Trivikrama has विपिडिम	
"	13	" " , अण्णइओ	
"	15	Correct—अट्टाए"	
"	16	Trivikrama has जपेविखरमगिरओ	
167	6	हुम्मइणी	हुम्मइणी
"	17	वात्तं"	वात्तं"
169	4	तोमरिक	तोमरिकओ
"	13	ममको	मम्मको
170	1	Trivikrama has ओसाण	
"	9	यूक	यूका
"	12	Correct—वृत्ती वाली and गहिलो ग्रहिले	
"	16	Trivikrama has अणरहु	
"	20	"वसुणवो	"वुसुणवो
171	2	Trivikrama has आसय	
"	21, 22	" " "भीमर" and "वुत्तुव"	
172	7	Correct—वजरमजरी	
"	19	" " —"करालेउ	
"	22	"समुदण"	"समुदण"
173	2	Trivikrama has समुदणवणीअ	
"	5	" " समुदणमवुणदे	
"	6	" " समुदणम	
"	12	" " समुदण	
"	22	" " समुदण	
"	25	" " "वृष्य" for "वृष्य"	
174	12	" " "उज्जनी	

75	13	उत्तादिगण	उद्धादिगण
"	16	दमहगः	दमस्कः
76	2	उत्वं	दत्वं
"	8	भृत	भृत
"	17	डोहलो	डोहलो
77	4	काहरो । कहो ।	काहलो । कउहो
"	16	पलीवो	पलीवो
80	7	गुल्फः	गुल्फः
After line 17, make the heading—यकारादिघर्णादेशाः।			
"	18	*कृत्वेपु	*कृत्वेपु
81	19	Correct—गुल्फेरो । गुल्फम्	
82	6	शिथिर	शिथिर
88	3	Correct—‘प्रसिद्धसाधन्याय साधसाधनमुपमानम्’ इत्यन	
"	19	कवक	कवउ
87	16-17	Correct—दाणजलदिताइ or दाणजलोतिभाइ	
88	1, 3, 6, 7	Correct—कवि° and कवी° into कइ° and कई°	
"	3	Correct—‘इतिइतोहिः’ इति नास्ति	
"	13	झणी	झुणी
89	9	द्यादेशः	म्यादेशः
90	5	विहृप्फरं	विहृप्फई
92	3	Correct—सीहि । सीहिं । सीहि ।	
"	11	लिङ्गवति	लिङ्गवति
93	2	Correct—मासादित्वाद्	
94	1	Correct—आदिमे रित्वाद्	
"	4	तन्ध	स्तन्ध
"	11	Correct—सी परे	
"	17	Correct—विभक्तिमाधित्वारादेश°	
"	18	" भर्तारविहिमिति	
95	7	‘असी’	‘आसी’
"	8	अत्व	आत्व
"	12	Correct—विउ । विउणी ।	
"	20	मात्रोत्वम्	मात्रोत्वम्
96	4	Correct—‘८ कदन्ताए’ इति कत्वम् ।	
"	14	Correct—अव्यवदाइव	
"	16	" —गअउ । गअओ । गअवो	
"	21	२ । ४ । १८ ॥	२ । ४ । १९ ॥
99	1	Correct—इत्त इमात्तण	
"	12	*न्यार्थशब्दे	*न्यार्थशब्दे
"	14	आश्वाम्	श्वाम्

99	17	जिह्वा	जिम्भा
100	14	धारीदे	धारीदे
101	2-3	Correct—छाही and इत्वामावे	
"	3	छाऊ	छाई
"	9	Read स्नुषायां	
"	21	Correct—'दोर्धदि—' and सद्वा	
102	8	"दभा"	"धूआ"
"	15	Correct—शशाशिशे and इत्तौ for जत्तौ	
"	17	बुद्धि—	कद्धि
"	19	उढी, इत्वामावे	उड्डी, इत्वामावे
103	11	पडुडि	पडुडी
"	20	शिप्पि	सिप्पि
104	2	विन्दोः	विन्दोः
"	6	सः	से
108	16	आरारो	आरारो
"	26	Correct—शास्त्रान्तरोक्तेरपि	
110	3	वणानि	वणाणि
112	11	णोडर	णूडर
114	1	वेरुलि	वेरुलिअ
"	■	उत्तम्	उत्तम्
"	13	विदुशब्दस्य	विदुशब्दस्य
"	16	खलवूनि	खलवूणि
"	19	कत्तूनि	कत्तूणि
"	21	उवळ	उवळ
115	9	२।४।१७॥	२।४।१८॥
"	13	२।४।१३॥	२।४।१४॥
116	15	Correct—'भित्त्यस्तुपि'	
"	16	'दि' and 'दि'	'दिः' and 'दिः'
117	23	Correct—कियत्तद्भ्यां मश्च	
118	19	असु	असु
"	24	णो, एण	णा, णेण
119	9	इसेदितो	इसेदितो
120	15	णो शमावे	णोशमावे
"	19	अनाज	अना ज
121	■	इल्ल, रणो	इल्ल, रणो
123	10-11	सिलेसो, द्वादेशः	सिलेसो, द्वादेशः
124	15	जसि	जसि
125	20	एण्णा	एण्ण
126	20	Correct—निरिच्छपादेशे । निरिच्छी ।	

127	15	'छव्यु	'छव्यु
128	4	'दित्वरा	नित्वरा
129	1	'कतोत्' । इति न	कतोत् ।
129	II	Correct—दिकृपाद्वि	
131	10-11	शोश	शोश
"	20	Correct—'कितद्व्या सश'	
132	18	इमांशु	इमांशु
133	19	एइअ	एइअ
134	10	२ । ४ । ४२ ॥	२ । ४ । ४३ ॥
135	11	सु अनडुई	सुवनडुई
136	9	इजागि	जागि
139	13	सुन् is the reading of Trivikrama's Vṛitti.	
140	8	'डिदाभ्या	डिदाभ्या
"	17	तांशु । ताशु	तांशु । ताशु
141	14	जे	जे
143	2	Correct—'जिमुपो', 'जेमि', भद । ममाह	
145	18	दुक्तरो	दुक्तरो
145	11	मेच्छसि	वेच्छसि
147	4	Correct—भणामो, भणामः for कणामो, कणामः	
"	18	फणिअ, केण विण	भणिअं, केणवि ण
148	10, 11	फणिअं, फणितं	भणिअं, भणिअं
"	21	जाइण	जाणइ
149	11	Correct—कितिव् शूरः	
150	16	Correct—मोरज्जेति	
153	1	२ । ४ । ४५ ॥	२ । ४ । ४६ ॥
"	3	वेत्तु, २ । ४ । ४६ ॥	वेत्तु, २ । ४ । ४४ ॥
"	II	२ । ४ । ४४ ॥	२ । ४ । ४५ ॥
"	14	२ । ४ । १८ ॥	२ । ४ । १९ ॥
154	17	Add सह after सभा	
155	4	Correct—वदात्तरस्वेतिशब्दसादेरचो	
"	19	एमे अ	एमेअ
156	7	परस्य	पस्य
157	7	जोइलो	जोइलो
"	14	इतिअं	इतिअं
158	2, 3	Correct—एवो, एव्यः	
"	11	वात्स्य मरमनि	वात्स्यमरमनि
"	12	शिव हा	दित्पहा
"	14, 16	Correct—जत्थ, कत्थ, अण्णत्थ	
"	23	पाणिनीय	पाणिनीय
159	1	'इको	'इको

159	8	चौथाक	चौथाकं
"	9	Correct—वर्ते:	
"	11	Correct—महुरव्य and पाटलिपुत्रे	
160	11	Correct—भवे द्विहोहरी	
"	13	अथो	अथो
161	14	"धर्म"	"धर्म"
162	7	Correct—डेस्याने	
"	19	१ १ ३ १ ४० ॥	२ १ ३ १ ४० ॥
163	2	Correct—विहृषोते	
"	12	वर इत्त	वरइत्त
"	21	"पाहो— "इहो (in	Trivikrama's Vritti).
164	15	Correct—मूखे पल्लविभो	
165	3	"कुडुको:	"कुडुका:
"	11	Trivikrama has गञ्जिलिभो	
166	6	Trivikrama has विविद्विभ	
"	13	" " अणइओ	
"	15	Correct—अदृष्टाये	
"	16	Trivikrama has अवेविहुरमगिरभो	
167	6	हुम्महणी	हुम्महणी
"	17	यातह	यातह
169	4	सोमरिभः	सोमरिभो
"	13	ममको	ममको
170	1	Trivikrama has ओसाण	
"	9	बूक	बूका
"	12	Correct—बुती बाडी and	गहिलो प्रहिले
"	16	Trivikrama has अणरह	
"	20	"घसुणयो:	"घसुणयो:
171	2	Trivikrama has आसंय	
"	21, 22	" " "भीमर" and "बुलुक"	
172	7	Correct—बजरमेजरौ	
"	12	" " "करालेषु	
"	22	"समुद्रम"	"समुद्रम"
173	2	Trivikrama has समुद्रमवर्गभ	
"	5	" " समुद्रममृगुहे	
"	6	" " पबुमुग	
"	12	" " उम्मुह	
"	22	" " मुरकभो	
"	25	" " "होभ" for "होभ"	
174	12	" " "उजनी	

174	14	"	"	जहणसुअं	
"	20	कुडुवि°		कुडुवि°	
"	21	°स्वापकयोः		°स्वासकयोः	
"	23	Trivikrama has इदमिधूमो			
175	1, 2	"	"	पिउच्छा	
"	23	दोबुरो		दोंबुरो	
176	11	Trivikrama has महालय°			
179	9	"	"	ऊसम्मिअं	
180	■	"	"	पञ्जत्तर	
184	3	"	"	उच्चहो	
185	18	२।४।६९॥		२।४।७०॥	
186	1, 7	२।४।३८॥ and २।४।३९॥		२।४।३९॥ and २।४।४०॥	
"	17	हुति		हुन्ति	
187	20	सुमो		सु भी	
188	8	Correct—मोमसु मस्मदिह			
"	17	Read हुअम for °होअम and strike off one हुअम			
"	18, 19	Correct—हुअमो, हुअमो, हुअमो for होअमो, होअमो and होअमो			
190	18	होदिआ		होदिआ	
191	3, 4	सर्		संम्	
"	13	°तुतव्य°		°तुम्तव्य°	
195	16	अर्		अश्	
"	18	Correct—धो दह अदः			
"	21	पुस्पादयोपि		रुपादयोपि	
196	1	तूपद		तूमर	
"	3	पूद		पूत्र	
"	17	अर उः		अर उः	
"	23	Correct—°बोत्तगिरिणास°			
197	3	परिणितर		गिरिणासइ	
199	16	२।४।५०॥		२।४।५१॥	
201	3	सं		सं	
202	17	द्व		द्व	
203	9	छोरिप		छो रिप	
205	17	णिमाणद		णिमाणर	
209	19	णिमर		विहइइ	
216	11	Correct—°घट्ठयो जः° इति घट्ठ जः			
"	13	Correct—निर्दुस्स			

217	18	सउरहि	सउरद
222	12	पटिकसद	पटिसद
226	2	Correct—अणुहोर्इएइत्वा	
"	10	महोरपि	मम्होरपि-
"	16-17	Correct—अणुहोर्इअसि	
"	24	अणुहुर्इएइति	अणुहोर्इएइति
226-7	24, 1	Correct—अणुहोर्इअहिंति (last form on l. 24)	
227	1, 2	Correct—'हिरे into हरे	
"	5	Last form should be अणुहोर्इएइहि । Add after it अणु- होर्इएइहि.	
"	13-14	read पूर्वयदीअइज्जी	
229	10	करीअर	करीअर
"	15	कारअहिमि	कारमिहिमि
230	12	Correct—मो रिहा	
232	3	आरभिअजि	आरभिअइ
"	16	२।४।९०॥	२।४।८७॥
"	24	२।४।९१॥	२।४।८९॥
233	14	कविदेवामि	कविदेवामि
"	18	न यण्	'न यण्'
234	21	अजोपणे ।	अजोपणे
"	23	एवमभावो	एवमभावो
235	15	इहा should be इथा; similarly 'रिहा, 'रिथा on this and on p. 237.	
"	19	होअहामि, होएहामि	होअहिमि, होएहिमि
"	21, 23	Strike off होअहामो । होएहामो । एवमावायेअमीनाम्.	
236	6	होअण्डु	होअण्डु
"	18	होअणे	होअण्
237	2, 3, 4	Change हो into हा in होअर...होअवररे	
"	=	होअर, होअर	हाअर, हाअर
"	3	होअरिणि	हाअरिणि
"	4	होअर-रे, होअवररे	हाअर-रे, हाअरवररे
"	12	हाअरभा	हाअरभ
"	16	हाअरिन्ना	हाअरिन्ना
"	17-27	हाअ' and हाअ' should, I think, be हाअ' and हाअ'.	
"	18	हाअरः	हाअरः
"	21	हाअरिणि	हाअरिणि
"	23	हाअरिणि	हाअरिणि

- 238 10-11 Correct—हावमु, हावामु, हाविमु, हावेमु
 „ 18 After एह् add एहेद
 „ 19 एहाविह एहवह
 „ 21 °दाविर्न °दविर्न
 „ 26 Correct—सेअविद, मूञ्
 241 1 Correct—°त्यधोन्वेहो°
 243 10 Trivikrama has हादेरवमच्छो णिवश्च ।
 „ 19 In होइअइ, होइअए, इअ may be ईअ according to दक
 ईअइजी
 „ 20 होआविअइ, होआइअइ होआवीअइ, होआवीअए
 „ 21 Correct—होआवीअइ
 „ 22 „ —होआवीअइ, होआवीअइ
 „ 23 रूपक्षे मुक्षे
 „ 24 25 26 °आवि° °आवी°
 „ 26 Correct—अणुहोइअइ, अणुहोइअइ
 244 2 °आवि° °आवी°
 „ 3 Strike off अणुहोआविअसे । एव दक इमादेशेपि ।
 244 4 and the next line °आवि° should be °आवी°
 „ 5 अणुहोआविह अणुहोआवीअइ
 „ 13 होअविअहि होआवीअहि
 „ 17 होआविअहि होआविअहि
 „ 26 Correct—होआवीअमाण and होआवीअन्त
 245 3 and the next lines °आवि° before °अइ and °अए should
 be °आवी°
 „ 4 Strike off अणुहावाविह
 „ 13 Correct—चिणाविअइ
 247 9 रामाद् रामाद्
 „ 20 Correct—सयोगेध कचित्
 „ 22 „ सयोगेधो
 248 1 मइन्धो मइन्दो
 „ 4 योय्य योय्य
 „ 11 Correct—कथा and प्रवा into कथा, पथा
 „ 14 अन्त पुरे । अन्त पुरे
 „ 18 Correct—सावामच रनो
 249 13 कथ कथ
 „ 18 Correct—इदानीमो °दाणि
 251 17 मोध मोध

253	14	देसः	डसः
"	19	परस्व मो	परस्वामो
254	3	विच्छिन्ने	विच्छिन्ने
"	13	प्रशस्ते	प्रशस्ते
"	14	शस्व°	शस्व°
"	15	गिहो	गिहे
"	17	३।३।३७॥	३।२।३७॥
"	19	Correct—धञ्जे । शञ्जे । णञ्जे । धणञ्जए ।	
255 (not 355)	7	After भस्ये । add भट्टारकः	
"	11	सार्धवाहः	सार्धवाहः
256	3	सेस्कन्दे	सेस्कन्दे
257	18	रामाव	रामावु
"	23	डकारा°	डकारा°
258	19	Correct—यो ह्यो हस्ये	
260	13	दाप्रत्यये	दाप्रत्यये
"	23	हस्य	हस्य
262	18	कादं	कादं
264	19	राधो	राधो
"	20	जसि, जस्	जसि, जस्
265	3,4,6,7,8	जसि, जसो, डस	जसि, जसो, जस
"	17	३।५।५॥	३।४।५॥
"	19	रामे	रामे
266	3	राम ॥	राम
"	5	Correct—डसेहेंह	
"	6	ड, रामड	ड, रामड
267	14	Read भस्य न्भ एव ।	
"	20	मासु.	मासु
268	19	Correct—°न्यधात्तर्वा	
269	2	Correct—हो जस आगमणे	
"	7	कडो	कड
"	8	कडो	कड
"	24	Correct—अपभ्रंशः	
270	2	Correct—विधानाट्टकार°	
"	12-13	" —हो जस आगमणे	
"	17	Strike off जाआ and जारे	
273	5	३।३।५३॥	३।३।५२॥

274	8	Correct—'सुप्यदसोयुः'	
"	16	Correct मकारान्तत्वात् खियामीत्वे	
275	17	Correct—इमण	
276	3	Correct—जइसोः । इति	
277	25	Correct—असदोमदहमित्वा°	
278	70	तिय	तिम
"	13	मा	म
279	1	जथु	जेथु
"	23	नमस्काराः	नमस्कारः
283	8	Correct—पाउ विणु, धुउ जम्मु	
"	8	" —स्वायेँ डिती	
"	2	इत्येतयोः	इत्येतयोः
284	2	Correct—मुवो 'हो—'	
"	7	Correct—लटो सइसोहिँ and होवहिँ into हुवहिँ	
"	10	After सेसि च add होहिँ । हवहिँ ।	
"	13	Correct—हिया, हत्था	
"	11	" —मसहिँडो°	
285	3	" —होसहत्था	
"	21	वंजः	वंज्मः
"	22	वंज, वज	वंज्म, वज्म
286	2, 4	किमु	कीमु
293	12	औट	औद
387	32, 33	स, वम्मणु	म्म, वम्मणु
389	5	खलुत्त	खलुत्तु
390	2	तिडु	किडु
391	3	सेसि	सेसि
"	2	भार उः	अर उः
"	3	उक्कण्डूय°	उक्कण्डूय°
"	17	Correct—कितवम्मां सण	
"	14	(1st. Col.) विमु	कीमु
"	"	(2nd Col.) °परिणित	°गिरिणित
"	13	Correct—दसेहेँह	
"	31	Correct—व्रतसि च	
10	8	Correct—धो दहभदः	
12	5	" —मवे डिहो°	
13 Last		(1st Col.) Correct—मोममु मसहिँह	

13	14	(2nd Col.) *कृत्वेषु	*कृत्वेषु
"	16	योत्पो	यो त्पो
14	17	Correct—वर्वते:	
18	2	" व्रजेर्वज्जः	
* 16, 10	18, 7	" संज्ञा प्रत्या	
20	14	(foot note) गौणादि	गौणादि
26	2nd foot-note 1.4	Correct—मातुलिङ्गे	
27	9	*कृत्वेषु	*कृत्वेषु
136	15	Correct—रामहू—रामाहू	
138	3	" जार्ह—जार्ह	
141	20	" रुगित्वेव—(रुत्वेव is I think correct)	
"	25	जोनवि	जो नवि
"	27	वेनापि	वो नापि
142	13	Correct—तु मो ह्वन्	
"	15	" समलड	
"	19	Correct—वणी वण्णी -	
143	1	दिट्ठि	दिट्ठि
"	2	पुत्ती	पुत्ति
"	11	वेनापि	वो नापि
"	22	Correct—हि भिस्सुपोः	
144	7	" वसेद्वेह	
"	10	गृह्णन्ति	गृह्णाति
"	29	गजानां कुम्भान्	गजकुम्भान्
145	21	अम्ब	अम्बिके ?
146	16	*प्रकाशनम्	*प्रकाशः
147	10	विगोपिता	विगोपिताः
"	15-6	Correct—मणुविधि and मनोवर्त्मनि	
148	19	इस्	इस्ति
"	23	Correct—स्वनुसाहा*	
"	29	" समुत्तणहो	
149	7	" अग्निपे	
"	14	" अग्निपदङ्गा	
150	2, 3	" जमन्ते ?	
"	12	इह	इहं
151	19	मग्ना	मग्ने
"	27	रपुत्रानि	रपुत्रानि

No XII	Nāgajubhattas Paribhāṣhendus'ekhara, Part II C, (Paribhāṣhās 70-122), Translation and notes, by Dr F Kielhorn	0 8
No XIII	Raghuvansa of Kālidāsa, with the Commentary of Mallinatha, Part III (Cantos XIV-XIX) edited, with Notes, by Mr E P Pandit, M A (<i>out of Stock</i>)	
No XIV	Vikramānkaḍeva charita of Bilhana, by Dr O Buhler (<i>copyright restored to the editor</i>)	
No XV	Mālatī Madhava, with Commentary, Critical Notes, etc, by Dr R G Bhandarkar, <i>Second edition</i>	4 4
No XVI	Vikramorvasi of Kālidāsa, with Notes, by Mr E P Pandit, M A <i>Third edition</i>	2 0
No XVII	Hemachandra's Des i-nāmamalā, Part I, by Prof Pischel and Dr Buhler, (<i>copies not available</i>)	.
No XVIII*	Vyākaraṇa Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol I, Part I, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	1 8
No XIX*	Vyākaraṇa-Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol I, Part II, by Dr F Kielhorn <i>Second edition</i>	1 8
No XX*	Vyākaraṇa-Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol I, Part III, by Dr F Kielhorn <i>Second edition</i>	1 8
No XXI†	Vyākaraṇa-Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol II, Part I, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXII†	Vyākaraṇa-Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol II, Part II, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXIII	Vāsishtha-Dharmasūtra, edited with Notes, by Dr A A Tuker (<i>under revision</i>)	0 8
No XXIV	Kadambarī by Bana and his Son, Vol I, Text, Vol II, Notes and Introduction, by Dr P Peterson, <i>both together</i>	6 8
No XXV	Kirtī-kaumudī edited with Notes, by Professor A V Kathawate (<i>copy right restored to the editor</i>)	
No XXVI†	Vyākaraṇa Mahābhāṣhya of Patañjali, Vol II, Part III, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3 0
No XXVII	Mudrārīkshasa of Visākhaḍatta with the Commentary of Dīnandīrāja, edited, with Notes, by Justice K. T. Telang, M. A. (<i>copy right restored to the editor</i>)	

* Nos 18 19 and 20 are bound together in one volume, the whole volume being priced Rs. 4 8

† Nos 21 22 and 23 are bound together in one volume the whole volume being priced Rs. 9

	RS.	AS.
No XXVIII* Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, Vol III, Part I, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3	0
No XXIX* Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali, Vol III, Part II, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3	0
No XXX* Vyākaraṇa-Mahābhāṣya of Patanjali, Vol III, Part III, by Dr F Kielhorn, <i>Second edition</i>	3	0
No XXXI Subhāṣitāvalī of Vallabhadēva, edited by Dr P Peterson and Pandit Durgaprasad	2	8
No XXXII Tarka kaumudī of Laugākṣi Bhāṣkara, edited by Mr N M Divēdī (<i>copy-right restored to the author</i>)		
No XXXIII Hitopadeśa of Nārāyaṇa, edited by Dr P Peterson	0	14
No XXXIV Gaṇḍavak of Vākpati, edited by Mr S P Pandit, M A (<i>under revision</i>)		
No XXXV Mahanarayana Upanishad, edited by Col G A Jacob	0	7
No XXXVI Selections of Hymns from the R̥gveda (First Series) By Dr P Peterson (<i>under revision</i>)	4	0
No XXXVII Saṃgadharapaddhati, Vol I, edited by Dr P Peterson	3	0
No XXXVIII Anubhāṣya-siddhi, by Col G A Jacob	2	8
No XXXIX Concordance to the principal Upanishads and the Bhagavadgītā, by Col G A Jacob	4	0
No XL Līven Ātharvāna Upanishads, with Dīpikā, by Col G A Jacob <i>Second edition</i>	1	8
No XLI Handbook to the study of R̥gveda, Part I, Comprising Śāyana's Introduction to his R̥gveda-bhāṣya, with English Translation by Dr P Peterson	1	8
No XLII Dasakumāracharita of Daṇḍin, Part II, by Dr P Peterson (<i>under revision</i>)	0	8
No XLIII Handbook to the Study of R̥gveda, Part II, Comprising the Seventh Maṇḍala of R̥gveda with the Bhāṣya of Śāyana	■	8
No XLIV Apastamba Dharmasūtra, with the Various Readings of the Hiranyakesi Dharmasūtra, Part I, by Dr G Bühler	1	6

* Nos. 26, 27 and 28 are bound together in one volume, the whole volume being priced Rs. 9

	RS	AS
No XLV <i>Rajatarangini</i> of Kalhana Part I, (Cantos I to VII) by Pandit Durgaprasada	1	■
No XLVI <i>Patañjali's Yogasūtra</i> with the Scholia of Vyāsa, and the Commentary of Vāchaspati, by Mahāma hopādhyaya Rajarama Shastri Bodas (<i>under revision</i>)	1	10
No XLVII <i>Parāśara's Dharma samhitā</i> , with the Com mentary of Sāyana Mādhavāchārya Vol. I, Part I, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	2	2
No XLVIII <i>Parāśara's Dharma Samhitā</i> , with the Com mentary of Sāyana Madhavāchārya Vol I, Part II, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	2	0
No XLIX <i>Nyāyakośa</i> , by Mahamahopādhyāya Bhima charya Zalkikar, <i>Second edition</i>	6	0
No L <i>Āpastambha Dharmasūtra</i> , Part II, by Dr Bubler	1	4
No LI <i>Rajatarangini</i> of Kalhana, Vol II, (Canto VIII) by Pandit Durgaprasad	1	4
No LII <i>Mṛicchabhakatika</i> , Vol I, Text with two Commen taries and Various Readings by Mr N B Godbole	3	8
No LIII <i>Navasāhasānka charita</i> , Part I, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	1	10
No LIV <i>Rajatarangini</i> of Kalhana, Vol III, containing the supplements to the work by Dr P Peterson	1	2
No LV <i>Tarkasaṃgraha</i> of Annambhatta, by Mr Y V Athalye (<i>under revision</i>)		
No LVI <i>Bhāṭṭikāvya</i> , edited with the Commentary of Mallinātha, Vol I by Rao Bahadur K P Trivedi	9	0
No LVII <i>Bhāṭṭikāvya</i> edited with the Commentary of Mallinātha, Vol II, by Rao Bahadur K P Trivedi	6	0
No LVIII Selections of Hymns from the <i>Rigveda</i> (Second Series), by Dr P Peterson	4	0
No LIX <i>Parāśara's Dharma Samhitā</i> , with the Commentary of Sayana Mādhavāchārya, Vol II, Part I, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	4	0
No LX <i>Kumārapāla-charita</i> of Hemachandra, (in <i>Prākṛita</i>) by Mr S P Pandit, M A.	8	8
No LXI <i>Rekṣasāgita</i> , Vol I, by Messrs H H Dhruva and K P Trivedi	12	0

	RS	AS
No LXII <i>Rekhaganita</i> , Vol II, by Messrs H H Dhruva and K P Trivedi	9	0
No LXIII <i>Ikāvālī</i> of Vidyādharma, with Mallinātha's Commentary, edited by Rao Bahadur K P Trivedi	11	0
No LXIV <i>Parāśara Dharma Sāmbhitā</i> , with the Commentary of Sayana Mādhavāchārya, Vol II, Part II, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	5	0
No LXV <i>Pratāparudra yasobhūṣanā</i> of Vidyānātha, with Commentary, edited by Rao Bahadur K P Trivedi	11	0
No LXVI <i>Harsha charita</i> of Bāṇa, Part I, Text with Commentary, edited by Dr A A Führer	2	0
No LXVII <i>Parasara Dharma Sāmbhitā</i> , with the Commentary of Sayana Mādhavāchārya, Vol III, Part I, by Mr Vaman Shastri Islampurkar	4	0
No LXVIII <i>Sribhāṣya</i> of Rāmānuja, Vol I, Text, edited by Mr Vasudev Shastri Abhyankar	11	0
No LXIX <i>Dvyaśraya kāya</i> of Hemachandra, Vol I, (Cantos I—X) by Prof A V Kulkarni	9	0
No LXX <i>Vaiyākaraṇabhūṣana</i> of Kopaḍbhāṭṭa, with two Commentaries and Notes, by Rao Bahadur K P Trivedi	10	0
No LXXI <i>Shajjibhāṣachandrikā</i> of Lakṣmīdhara with Introduction, Notes etc., by Rao Bahadur K P Trivedi	7	8

WORKS OUT OF SERIES

<i>Āitareya Brāhmaṇa</i> Word index to, compiled by Pandit Vishwanath Balakrishna Joshi	4	0
<i>Amarakośa</i> with the Commentary of Maheshvara edited, with an Index, by Mr Ramchandra Shastri Talekar	0	13
<i>Atharvaveda Smṛitī</i> , with the Commentary of Sayana Chārya, edited, by Mr S. P. Pandit, M A, four volumes of Rs 10 each	10	0
<i>Āryaprajñā</i> , edited by Vamanacharya Zakhar with his own Commentary (in the Press)	5	6
<i>Verdād, Cretes and the Greeks</i>	2	0

THE SAME LIST ABRIDGED AND ARRANGED ALPHABETICALLY

	RS	AS
Aitareya Brahmana, Word index to, by Vishwanath Bal krishna Joshi	4	0
Amarakosa with Mahesvara's Commentary, by Ramchandra Shastri Talekar, (out of Series)	0	13
Âpastambha Dharmasûtra Part I, by G Buhler, (No 44)	1	6 ⁺
Âpastambha Dharmasûtra, Part II, by G Buhler (No 50)	1	2
Atharvaveda Samhitâ with Sâyanabhâshya, four volumes, by S P Pandit, (out of Series)	40	0
Atharvana Upanishads, eleven, with Dîpikâs, by G A Jacob, (No 40)	1	8
Bhattachârya with Mallinâthas Commentary, Part I by K P Trivedi, (No 56)	9	0
Bhattachârya with Mallinâthas Commentary Part II, by K P Trivedi, (No 57)	6	0
Concordance to the principal Upanishads and the Bhagavad gîtâ, by G A Jacob (No 39)	4	0
Dasakumâracharita, Part I, by G Buhler, (No 10)	0	8
Dasakumâracharita, Part II, by P Peterson (No 42)	0	8
Desinâmamâlâ, Part I, by Fischel and Buhler (No 17)		
Dvâyâraya kavya, Part I, by A. V. Kathawate, (No 69)	9	0
Ekâvali with Commentary, by K P Trivedi, (No 63)	14	0
Gâudavaho, by S P Pandit (No 34)	3	0
Handbook to the Study of Rigveda, Part I, by P Peterson (No 41)	1	8
Handbook to the Study of Rigveda, Part II, by P Peterson (No 43)	2	8
Harsha charita, with Commentary, by A A Lubrer, (No 66)	2	0
Hitopadesa, by P Peterson, (No 33)	0	14
Hymns from Rigveda Selection of, (First Series) by P Peterson, (No 36)	4	0
Hymns from Rigveda, Selection of, (Second Series) by P Peterson, (No 58)	1	0
Kâlambari, Vol I, Text and Vol II, Notes and Introduc- tion, by P Peterson, (No 24)	6	8

	RS.	AS.
Kāvyaaprakāśa, with a Commentary, by Vamanacharya Zalkikar, (out of Series)	5	4
Kirtikaumudī, by A. V. Kathawate, (No 25)
Kumārāpālacharita, by S P Pandit, (No. 60)	8	6
Mṛichchhakatika, Vol I, by N B Godbole (No 52)	3	8
Mālavikāgnimitra, by S P Pandit, (No 6)	2	2
Mālatī Mādhava, by R G Bhandarkar, (No 15)	4	4
Mahābhāshya, Vyākaraṇa—, of Patañjali, Vol I, Parts I, II, and III bound together (Nos 18, 19, 20)	4	8
Mahābhāshya, Vyākaraṇa—, of Patañjali, Vol. II, Parts I, II, and III bound together (Nos 21, 22 and 26)	9	0
Mahābhāshya, Vyākaraṇa—, of Patañjali, Vol. III, Parts I, II, and III bound together (Nos. 28, 29, 30)	9	0
Mudrārākshaṇa, by K. T Telang, (No 27)
Mahānārāyaṇa Upanishad, by G. A. Jacob (No 35)	0	7
Naishkarmyasandhi by G. A. Jacob, (No 38)	2	8
Navasāhasāṅkacharita Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 53)	1	10
Nīti and Vairāgya Satakas, by K. T Telang, (No. 11)
Nyāyakosha, by Bhimacharya Zalkikar, (No 49)	6	0
Pañchantra, Book I, by F. Kielhorn, (No 4)	0	6
Pañchatantra, Books II and III, by G. Bühler, (No 3)	0	4
Pañchatantra, Books IV and V by G Bühler, (No. 1)	0	4
Parāśara Dharmasamhitā, Vol I, Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 47)	2	2
Parāśara Dharmasamhitā, Vol. I, Part II, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 48)	2	0
Parāśara Dharmasamhitā, Vol II, Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No 59)	4	0
Parāśara Dharmasamhitā, Vol II, Part II, by Vaman Shastri Islampurkar, (No. 64)	6	0
Parāśara Dharmasamhitā, Vol III, Part I, by Vaman Shastri Islampurkar, (No. 67)	4	0
Paribhāṣendusākhya, Part I, by F. Kielhorn, (No 2)
Paribhāṣendusākhya, Part II A, by F. Kielhorn, (No 7)	0	8

	RS.	AS.
Paribhāshendus'ekhara, Part II B, by F. Kielhorn, (No. 9)	0	8
Paribhāshendus'ekhara, Part II C, by F. Kielhorn, (No. 12)	0	8
Pratāparudrayas'obhūshana of Vidyānātha, with Commentary, by K. P. Trivedi, (No. 65)	...	11 0
Raghuvams'a, Part I, by S. P. Pandit, (No. 5)	...	1 8
Raghuvams'a, Part II, by S. P. Pandit, (No. 8)	...	0 12
Raghuvams'a, Part III, by S. P. Pandit, (No. 13)	...	0 8
Rājatarangini, Part I, by Pandit Durgaprasad, (No. 45)	1	8
Rājatarangini, Part II, by Pandit Durgaprasad, (No. 51)	1	4
Rājatarangini, Part III, by P. Peterson, (No. 54)	...	1 2
Rekhāganita, Part I, by H. H. Dhruva and K. P. Trivedi, (No. 61)	...	12 0
Rekhāganita, Part II, by H. H. Dhruva and K. P. Trivedi, (No. 62)	...	9 0
Sārāgadharapaddhati, Part I, by P. Peterson (No. 37)	3	0
Shadbhāshāchandrikā of Lakshmidhara, by K. P. Trivedi, (No. 71)	...	7 8
Sribhāshya, Part I, by Vasudev Shastri Abhyankar, (No. 68)	11	0
Subhāshitāvalī of Vallabhadeva, by P. Peterson, (No. 81)	2	8
Taṭkakaumudī of Langākshi Bhāskara, by N. M. Dvivedi, (No. 32)
Tarkasamgraha of Anpambhaṭṭa, by Y. V. Athalye, (No. 55)
Vāsisṭha Dharmaśāstra, by A. A. Fuhrer, (No. 23)	0	8
Vaiyākaranabhūshana of Kondabhaṭṭa, with two Commen- taries, by K. P. Trivedi, (No. 70)	...	10 0
Vendidad, in Two Volumes, (out of Series)	...	5 0
Vikramānkadeva charita, by G. Buhler, (No. 14)
Vikramorvasi by S. P. Pandit, (No. 16)	...	2 0
Yogasūtras, of Patañjali, by Rājāram Shastri Bodas, (No. 46)	1	10

WORKS IN THE PRESS

- Sribhāshya, Vol II, Notes, by Vasudev Shastri Abhyankar.
Yāska's Nirukta, with the Commentary of Durgacharya, Vol. I,
by Prof. H. M. Bhadhamkar, B. A.
Parāśarasmṛiti, with the Commentary of Śiṣya-Mādhavācharya,
Vol. III, part II by Pandit Vaman Shastri Islampurkar.
Vāsisṭha Dharmaśāstra by Dr. A. A. Fuhrer (2nd edition)
Kāvya-prakāśa, edited with his own Commentary by Vamanacharya
Zalkikar (3rd edition).

WORKS UNDER REVISION

- No VI *Mālvilāgnimitra* of Kālidāsa, by Mr. S. P. Pandit.
 No X and XLII *Das'aktamāra* of Dandin, by Dr. G. Buhler and Dr. P. Peterson.
 No XXIII *Vāsishṭha Dharmas'āstra*, by Dr. Fuhrer.
 No XXXIV *Gaudavaho* of Vākpati, by S. P. Pandit
 No. XXXVI Hymns from *Rigveda* (First series) by Dr. P. Peterson.
 No XLVI *Yogasūtras* of *Patañjali*, by *Rajaram Shastri Bodas*.
 No LV *Tarkasamgraha* of Annambhaṭṭa, by Y. V. Athalye

WORKS IN PREPARATION

- Dvyaś'raya Kāvya*, Vol. II, by A. V. Kathawate.
Harshacharita Vol. II, Introduction and Notes, by Dr. Fuhrer.
Navasāhasāṅkacharita, Vol. II, by Vaman Shastri Islampurkar.
Mūchehhaṭṭaka, Vol. II, Introduction and notes, by K. C. Mehendale.
Yāska's Nirukta with the Commentary of *Durgāchārya*, Vol. II. by H. M. Bhadkamkar.

WORKS UNDERTAKEN

- Anubhāshya* of *Vallabhāchārya*, with Notes, by *Shridhar Shastri Pathak*
Kāvyaśāstra of Dandin, by *Mannohan Chakravarti*, M. A., B. L.
Ratnāvali of *Sriharsha*, by *N. S. Panse*, B. A.
Amudra-Sangama-Grantha, with English Translation, by *A. V. Kathawate*, B. A.
Shatprābhritattvā, by *K. B. Pathak*, B. A.
Śyādiśāmanjari of *Hemachandra*, by *A. B. Dhruva*, M. A., LL. B.,
Tarkabhāṣā of *Kesavamāra* with the Commentary of *Channabhaṭṭa*
 by *D. R. Bhandarkar*, M. A., and *Pandit Kedarnath*
Udbhaṭa's Kāryālaṅkāra-Sāra-Sangraha, with the *Laghuvṛtti* of
Pratibārenduraja, by *N. D. Banhatti*, B. A.
Uttara Rāmacharita of *Bhavabhūti*, by *Dr. R. G. Bhandarkar*, and
S. R. Bhandarkar, M. A.
Vetasmāra of *Bhaṭṭa Nārāyaṇa*, by *N. S. Panse*, B. A.
Vyavahāra-Majjāla of *Nākaṭha*, by *P. V. Kane*, M. A., LL. M.,